ANALELE
ACADEMIEI ROMÂNE

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

SERIA III. TOM. XXVI

1943—1944

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ. BUCUREȘTI, 1944

CUPRINSUL

LOCALIZAREA NUMELUI BASARABIA ÎN MOLDOVA TRANSPRUTEANĂ

DE

ION I. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

— Cu harta Moldovei Transprutene —

Comunicare făcută în şedinţa publică din 18 Iunie 1943

Cea mai veche menţiune despre Basarabia o găsim în două hrisoave sârbeşti, unul din anul 1349 şi altul din 1357, în care se interzice Raguzanilor transitul de arme prin *Ţara Basarabească*—Basarabskaja Zemlja—[1]). Curând după aceea, la anul 1372 papa Grigore al XI-lea aducea la cunoştinţa regelui Ludovic al Ungariei că în *Basarabia* — Basarath—ar trăi mulţi schismatici [2]). La 1395 voievodul Moldovei Ştefan promitea regelui Vladislav al Poloniei ajutor armat în lupta contra *voievodului basarabean Mircea* [3]). In anul următor, rivalul lui Mircea, pretendentul Vlad, se intitula *voievod al Basarabiei* [4]). La 1403 însuşi Mircea cel Bătrân se intitula, în tratatul de alianţă cu Polonia, « mare voievod şi domn al *Ţării Basarabene*» [5]). In privilegiul comercial din 1408, Alexandru cel Bun îngăduia târgoveţilor din Liov să treacă cu mărfurile lor prin Moldova în *Basarabia*, adecă *Muntenia* sau *Ungrovlahia* [6]). La 12 Ianuarie 1460 Ştefan cel Mare iertă pe logofătul Mihai pentru răul ce provocase vorbele

[1]) F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 146 şi 161.
[2]) Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 193.
[3]) *Documente Moldoveneşti*, editate de M. Costăchescu, II, Nr. 167, p. 612.
[4]) *Documente privitoare la Istoria Românilor*, apărute în « Colecţia Hurmuzaki », I, 2, p. 61.
[5]) *Ibid.*, I, 2, p. 824.
[6]) *Docum. Mold.*, II, p. 631 urm.

sale în *Basarabia* [1]). In 1462 Ştefan cel Mare făgăduia regelui Casimir al Poloniei că ține sub bună pază pe fiii lui Sadi Ahmet care au căzut în mâinile sale şi nu-i va extrada în *Basarabia* [2]), iar la 16 Martie marele domn dăruia mănăstirii Putna 11 sălaşe de Ţigani pe cari îi ridicase din *Ţara Basarabească* [3]). La 12 Iulie 1499 Ştefan cel Mare se angaja să atace pe Turci, trecând Dunărea prin *Ţara Basarabiei* —per Terram Bassarabiae —[4]). In convențiile sale cu Polonia din 1540, Bogdan al III-lea face mențiune de *Ţara Basarabilor* sau *Transalpina* — Terra Bassarabiae seu Transalpina —[5]). Iar în alt act din 1514 se aminteşte de« Basarabia alias Valahia Transalpina» [6]), Cronicarul polon Dlugosz, şi după el şi Strikowski numesc Muntenia *Ţara-Basarabească* sau simplu *Basarabia* [7]). Şi astfel s'ar putea spori încă numărul mărturiilor narative şi documentare care atestă că în tot cursul secolelor XIV şi XV Ungrovlahia sau Muntenia se numea şi *Ţara Basarabească* sau *Basarabia*.

In vremea aceea granițele Ungrovlahiei sau Basarabiei erau marcate la Nord şi Vest de lanțul Carpaților care atinge Dunărea la Porțile de Fier. Granița de Sud era formată de marele fluviu până la gurile lui. Mai puțin precise sunt mărturiile istorice cu privire la granița de răsărit. Cea mai veche indicație cu privire la granița de răsărit a Ungrovlahiei sau Basarabiei o desprindem dintr'un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 27 Decemvrie 1392, în care se arată că stăpânirea marelui domn se extindea din munți până la *hotarele Tatariei* —ad confinia Tatariae—[8]). In documentul din 1387 Mircea se intitula stăpân asupra *ambelor țărmuri ale Dunărei până la mare* [9]). Aproape în acelaşi timp Roman-Vodă se intitula

[1]) *Docum. Mold.*, II, p. 270.
[2]) *Documentele lui Ştefan cel Mare*, editate de Ion Bogdan, II, p. 292.
[3]) *Ibid.*, I, p. 430, II, p. 227.
[4]) *Ibid.*, p. 439.
[5]) *Documente Moldoveneşti dela Bogdan Voievod*, ed. M. Costăchescu, p. 459 şi 474.
[6]) *Docum.*, col. Hurmuzaki, II, 2, p. 155.
[7]) I. Dlugosz, *Hist. Pol.* Libr., XIII, tom. 2, p. 508; *Columna lui Traian*, II, p. 27.
[8]) *Documente* în col. Hurmuzaki, I, 2, p. 341; *Documentele Ţării-Româneşti*, editate de P. P. Panaitescu, I, p. 84.
[9]) *Doc. Mold.*, ed. Costăchescu, I, p. 3.

la 1393 «domn a toată Moldovlahia din ploninile sau curăturile Şipeniţului până la *ţărmul Mării Negre*» [1]). Iar Alexandru cel Bun se intitula domn al Moldovlahiei şi *Paratalasiei*, adecă al regiunilor maritime [2]). Din mărturiile acestea se vede că voievozii ambelor ţări româneşti, atât cel al Ungrovlahiei sau Basarabiei, cât şi cel al Moldovlahiei tindeau să deschidă ţărilor lor ieşirea la mare.

Prin cuprinderea *Ţării lui Dobrotici*, Mircea ajunsese stăpân al gurilor Dunărei, câtă vreme Roman-Vodă şi fiul său Alexandru cel Bun, cuprinzând Cetatea Albă din limanul Nistrului, deschise fereastră Moldovlahiei spre mare. Aci, la gurile Dunărei, se ciocneau din capul locului interesele politice şi comerciale ale ambelor voivodate. Din ciocnirea aceasta de interese izbucniră neînţelegerile şi luptele dintre Munteni şi Moldoveni, în cursul cărora revendicările maritime ale Moldovenilor erau încurajate şi susţinute de *Polonia*, câtă vreme cele ale Muntenilor sau Basarabenilor găseau un sprijin efectiv la voievozii *Daciei transilvănene* şi la regii *Ungariei*.

Până la invazia Tătarilor în spaţiul carpato-dunărean, întâmplată pe la mijlocul secolului XIII-lea, teritoriile *Vlahilor din Carpaţi* apar sub numele de Cumania. După înfrângerea Cumanilor şi după fuga lor în Ungaria, teritoriile acestea ajunseră sub supremaţia Tătarilor, astfel că numele de Cumania fu înlocuit prin cel de Tătaria. Pe socoteala acestor Tătari îşi lărgiră voievozii din Ungrovlahia sau Basarabia şi cei din Moldovlahia sau Moldova hotarele voivodatelor lor, năzuind mereu spre gurile Dunărei şi spre mare. Graniţele răsăritene ale Ungrovlahiei ajunseră mai întâi la Argeş, apoi la Buzău şi în cele din urmă la Siretiu, cu năzuinţa perpetuă spre gurile Dunărei, unde se găsea vechea cetate dela *Chilia*. Dobândind ţara lui Dobrotici, Dan I şi apoi fratele său Mircea cel Bătrân puseră stăpânire asupra Chiliei şi de bună seamă şi asupra malului stâng al braţului Dunărei cu acelaşi nume. Cu alte cuvinte, Mircea cel Bătrân

[1]) *Docum. Mold.*, I, p. 13.

[2]) N. Iorga, *Un epitrahir dela Alexandru cel Bun*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.* Ser. III. Tom. XXXV, p. 343 urm.

cuprinsese în granițele țării sale și Delta Dunărei cu întreg litoralul dela Chilia, deschizându-i astfel ieșirea la mare. Intr'un act din 1387 Mircea se intitula între altele și domn al *părților tătărești* — stranam tatarskim — și *pe ambele maluri ale Dunărei până la marea cea mare*. In versiunea latinească titulatura aceasta se rezumă la formula de: *terrarum Dobrodiciy despotus* [1]. Dar Mircea nu se bucură multă vreme de această stăpânire, fiindcă la 1393 Turcii cuceriră Bulgaria și extinseră granițele imperiului lor până la Dunăre. Iar în anul următor ei trecură marele fluviu și loviră pe Mircea la Rovine. Astfel se puse capăt stăpânirii muntene sau basarabene la sudul Dunărei iar legătura Ungrovlahiei cu marea nu se mai putea face decât prin brațul Chiliei.

* * *

In acelaşi timp domnii Moldovlahiei Roman I și Alexandru cel Bun atinseră și ei litoralul pontic prin limanul Nistrului unde se găsea din vechime cetatea *Tyras*, pe care Genovezii o răsbotezară în Moncastro, iar Moldovenii în Cetatea-Albă. La 1368 domnea încă la Cetatea Albă un principe tătar cu numele creștin Dimitrie care făcea negoț cu Brașovenii [2]. La 1408 Cetatea-Albă să găsea sub stăpânirea lui Alexandru cel Bun, precum se atestă aceasta prin privilegiul de comerț pe care târgoveții din Liov îl obținuseră în Moldova [3]. Posesiunea Cetății-Albe îndrituia pe Alexandru-Vodă de a se intitula domn al Țării Moldovei și al *Paratalasiei*, adecă al regiunilor maritime [4]. In privilegiul acesta nu se face însă nicio mențiune de *Chilia*, ceea ce arată că la 1408 Chilia aparținea încă *Basarabiei* lui Mircea cel Bătrân. Aceasta rezultă și din tratatul ungaro-polon dela Lublova din 1412, prin care se fixau zonele de influență politică a Ungariei și Poloniei la Dunărea de jos. Linia de demarcație între ambele zone, trecând Prutul, ducea prin câmpii deșarte până la

[1]) D. Arion, *Din hrisoavele lui Mircea cel Bătrân*, p. 9, Nr. II.
[2]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, Nr. 917, p. 315.
[3]) *Docum. Mold.*, II, p. 631 urm.
[4]) N. Iorga, *Un epitrahir dela Alexandru cel Bun*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.* Ser. II. Tom. XXXV, p. 343.

mare — *transcenso autem fluvio Pruth residuae sylvae, procedendo directe ad campos desertos usque ad mare, parimo cum eisdem campis desertis per medium dividatur, ita quod Ferreviar alias Bialogrod cum aequali medietate pro Vladislavo Poloniae, et Kylia cum aequali alia medietate pro nobis Sigismundo Rege et coronae Ungariae maneat taliter dimiditate et divisae* —, dar în aşa fel că jumătate din aceste câmpii cu Cetatea-Albă să cadă în zona de influenţă a Poloniei, iar cealaltă jumătate cu Chilia să rămână sub influenţa Ungariei [1]. Regele Ungariei Sigismund înţelegea să exercite această influenţă prin voievozii Basarabiei sau Ungrovlahiei, câtă vreme regele Poloniei Vladislav Iagelo credea că va putea exercita această înrâurinţă prin domnii Moldovlahiei. Şi unul şi altul considerau pe voievozii români ca vasali ai lor. Atât Ungaria cât şi Polonia aveau un vădit interes de a-şi ţinea deschisă ieşirea la mare prin gurile Dunărei şi prin limanul Nistrului.

Linia aceasta de demarcaţie pare să fi fost contestată din capul locului de domnul Moldovei Alexandru cel Bun, care găsea că pentru Moldova accesul la mare era mai îndemânatic prin braţul Chiliei decât prin limanul Nistrului. Pentru consideraţiunile acestea el se străduia mereu să smulgă Chilia din hotarul Basarabiei şi să o încorporeze Moldovei. Moartea lui Mircea cel Bătrân cât şi luptele pentru succesiune, care izbucniră în anii următori, îi oferiră cuvenitul prilej de a pune stăpânire pe Chilia şi de a o alipi Moldovei. Dacă s'ar adeveri faptul, relatat de Phrantzes şi Leunclavius şi reprodus de Dimitrie Cantemir, că la 26 Octomvrie 1426 Alexandru cel Bun ar fi primit la Chilia pe împăratul *Ioan al VIII-lea Paleologul* cu ocazia reîntoarcerei sale din Occident, atunci s'ar putea susţinea că la acea dată Chilia se găsea în stăpânirea domnului Moldovei [2]).

Ştim însă că această stăpânire era contestată de domnul Basarabiei Dan al II-lea, care era susţinut în pretenţiile sale

1) Hurmuzaki-Densusianu, *Docum.*, I, 2, Nr. 401 p. 485; M. Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, Vilna, 1758—1764, I, 1, p. 46; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, Pesta, 1829—1866, X, 5, p. 272—282.

2) Phrantzes *Chron.*, p. 418 urm., Leunclavius, *Pandecte*, c. 71; Dem. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad., p. 36.

teritoriale de Sigismund regele Ungariei, precum se vede aceasta dintr'o scrisoare a regelui adresată la 17 Aprilie 1429 marelui maiestru al ordinului teutonic Paul von Russdorf [1]). Alexandru cel Bun se bizuia în apărarea drepturilor sale asupra Chiliei pe concursul marelui duce Vitold al Lituaniei, la al cărui arbitraj se recursese în vederea aplanării conflictului de graniță dintre Moldova și Basarabia munteană [2]). La 29 Iunie 1429 Vitold comunica regelui Vladislav că nu va întârzia de a trimite delegați din partea sa pentru a examina la fața locului diferendul de graniță dintre Basarabeni și Moldoveni — *aliquem vel aliquos ex nostris ad conscipiendum illas graniciorum differencias per quibus inter Bessarabitas et Moldvanos oriuntur quesciones* — [3]). Era vorba « de un anumit castel zis Chilia și de alte hotare pe care voievodul (Alexandru) le-ar fi luat dela Basarabia » [4]). Iar că conflictul era destul de grav, rezultă din faptul că se aducea la cunoștința regelui că voievodul Dan al Basarabiei ar fi concentrat acolo oștirile sale basarabice — *vaida Dan Bessarabiae adunatis sibi exercitibus Bessarabicorum* — [5]). Nu cunoaștem toate amănuntele în desfășurarea acestui conflict, știm numai că Alexandru cel Bun înțelese să se mențină în stăpânirea Chiliei, respingând victorios în anii 1429 și 1430 două atacuri ale domnului basarabean Dan al II-lea împotriva Chiliei și închizând brațul Chiliei cu baraje pentru a putea controla navigația [6]).

Voievozii Ilie și Ștefan, fiii și urmașii lui Alexandru cel Bun, se menținură cu îndărătnicire în stăpânirea Chiliei. La 1435 ei aplanară chiar conflictul dintre ei prin împărțirea teritoriului Moldovei între dânșii în așa fel, ca Ilie să stăpânească *Țara de sus* cu ieșire la mare prin Cetatea-Albă, iar Ștefan al II-lea să domnească în *Țara de jos*, comunicând cu marea

[1]) Voigt, *Geschichte Preussens*, IV, p. 533 urm.
[2]) A. V. Uljanicki, *Materialii pentru istoria rusă, polonă, moldoveană, valahică și turcă* (rusește), Moscova, 1887, Nr. 26, p. 13-31; Nr. 27 a, p. 32.
[3]) *Ibid.*, Nr. 26, p. 319.
[4]) Prohaska, *Codex epistolari Vitoldi*, în *Monumenta medii aevi historica res Poloniae illustrantia*, Cracovia, 1882, p. 908 urm.
[5]) *Ibid.*, Nr. 27 a, p. 32.
[6]) O. Uljanicki, *Mater.*, Nr. 270, p. 32.

prin bratul Chiliei [1]). Actul acesta de împărțire arată că la acea dată Chilia cu vămile și iezerele sale aparținea Moldovei. Starea aceasta de fapt nu împiedeca însă pe domnul Basarabiei muntene *Vlad Dracul* de a se intitula într'un document din 1440: domn și singur stăpânitor a toată Ungrovlahia până la *marea cea mare* — do velicago mora — [2]). Prin titulatura aceasta Vlad Dracul voia să afirme vechile drepturi ale Basarabiei asupra Chiliei, revendicări teritoriale la care domnii basarabeni nu puteau să renunțe cu nici un chip. Dar una era afirmarea de drepturi și alta starea de fapt. Ștefan al II-lea continua să exercite drepturile sale de domnie asupra ținutului Chiliei. La 20 Februarie 1445 el dăruia mănăstirii Moldovița jumătate din iezerul Ciuhurului care dă în Ialpug [3]).

Numai după moartea sa se produse o destindere în raporturile încordate de până atunci dintre Moldova și Basarabia. Urmașul lui Ștefan era fratele său Petru al II-lea, cumnatul lui Ioan Corvinul de Huniedoara. Cedând sugestiilor cumnatului său, Petru-Vodă cedă în 1448 Chilia lui Dan al III-lea, înrudit și acesta prin alianță cu atotputernicul voievod al Daciei Carpatine și guvernator al Ungariei. O cronică a vremii arată că *Petru-Vodă a dat Chilia Ungurilor ca să o apere în contra Turcilor* [4]). Printr'un act din 1450 se lega și urmașul lui Petru al II-lea, voievodul *Bogdan al II-lea* să nu se atingă de Chilia ci să o lase în stăpânirea Basarabilor [5]). Și că aceștia se găseau în stăpânirea cetății, se vede lămurit din adresa voievodului Ungrovlahiei Vladislav al II-lea către Brașoveni, din 1453, prin care li se cerea să furniseze domnului *arme pentru Chilia* [6]). Nici Petru al III-lea, supranumit Aron, supus credincios lui Ioan Corvin, nu se putea gândi la recucerirea Chiliei dela Munteni sau Basarabeni cum se

[1]) *Docum. Mold.*, II, pp. 680, 689 și 793.
[2]) *Doc. Țăr. Rom.*, I, Nr. 74, p. 190.
[3]) *Doc. Mold.*, II, p. 217.
[4]) I. Bogdan, *Vechile cronice până la Ureche*, p. 194.
[5]) N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 103.
[6]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, p. 1; XV, p. 38; I. Bogdan, *Cinci documente slavo-române* în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. II, Tom. XI, p. 52 urm.; Oreste Popescu, *Câteva documente moldovenești*, p. 7.

mai numeau ei [1]). In condițiunile acestea domnii Ungrovlahiei Vladislav al II-lea, cât și urmașul său *Vlad Țepeș* (1456—1462) se putură bucura de stăpânirea Chiliei. Cronicarul bizantin Chalcocondila ne înfățișează Chilia ca o *cetate a lui Vlad* —τὸ Κέλιον πόλιν οὕτω καλουμένην τοῦ βλάδου — pe care el ca și înaintașii săi o stăpânea cu ajutorul unei garnizoane unguresti, deci într'un fel de condominiu cu Ungurii [2]). Andrei de Ratisbona arată la 1461 că Dunărea atingea toată Valahia până la Mare —tota Valachia usque ad mare — și că de-a-lungul ei erau așezate Brăila și Chilia [3]).

* * *

Situațiunea aceasta nu mai putea fi tolerată însă de Ștefan cel Mare care, după recucerirea Hotinului dela Poloni, se hotărî să reîntregească granițele Moldovei dela Dunăre, recucerind Chilia dela Basarabeni, cum numea el pe Munteni în salvconductul eliberat la 1460 logofătului Mihail [4]). In scopul acesta el încercă să reocupe Chilia prin surprindere și să o realipească Moldovei. Dar atacul eșuă. Analele dela Putna înregistrau că *la asaltul asupra Chiliei din 22 Iulie 1462 au lovit la picior pe Ștefan Voievod Ungurii din Chilia* [5]). Astfel rămase cetatea dunăreană și mai departe sub stăpânirea munteană. Vlad Țepeș pierdu tronul, pe care-l ocupă *cu ajutor turcesc* fratele său Radu cel Frumos, care înlocui garnizoana ungurească din Chilia prin una turcească. După trei ani de pregătire, Ștefan cel Mare repetă la 1465 atacul în contra Chiliei și de astă dată cu deplin succes. In noaptea de 23 spre 24 Ianuarie 1475 Ștefan lovi Chilia prin surprindere «bătu» zidurile o zi întreagă, sdrobi împotrivirea apărătorilor și sili pe căpitanii basarabeni să predea cetatea pârcălabilor săi Isaia și Buftea [6]). Cronica germană dela München relatează că «în luna lui Ianuarie în ziua de 23, într'o Joi,

1) Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 85, notă.
2) Ed. Bonn, IX, p. 506.
3) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 38.
4) *Docum. lui Ștefan cel Mare*, II, p. 270.
5) I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 224.
6) Miechowski, în *Arh. Ist.*, I, 2, p. 35.

la miezul nopții, veni Ștefan-Vodă la Chilia cu pace bună spre toate părțile, și Vineri de dimineață bătu și atacă toată ziua poarta cetății și o luă cu multă trudă. Aci șezu el trei zile și pentrucă se predară și cei din oraș, puse Ștefan-Vodă pe Isaia, cumnatul său, pârcălab la Chilia » [1]). In amintirea strălucitei sale izbânde dela Chilia, Ștefan cel Mare clădi mănăstirea Putna din țara de sus, ca să servească de mausoleu domnesc pentru sine și mădularii familiei sale.

Alungarea Basarabenilor și a aliaților lor unguri din Chilia avu grele urmări pentru Moldova. Ungurii priveau Chilia ca o poartă deschisă comerțului lor pe Dunăre și la Marea Neagră. Inchiderea acestei porți de către Ștefan cel Mare aducea grave prejudiții negoțului unguresc, ceea ce determină pe regele Matei Corvinul de a organiza marea sa expediție contra Moldovei. Dară campania luă un lamentabil sfârșit prin înfrângerea trufașului rege la *Baia*. In ultima analiză chiar și expedițiile Turcilor în contra Moldovei cu împotrivirile eroice ale Moldovenilor la *Vaslui* și *Valea Albă* porniseră din fapta îndrăsneață a lui Ștefan cel Mare de a recuceri Chilia din mâinile unui vasal devotat Porții, cum era domnul Munteniei Radu cel Frumos. Arată doară vechea cronică moldovenească, că Ștefan a luat Chilia dela *păgâni* [2]). Pentru a preîntâmpina eventualele încercări ale lui Radu-Vodă de a recuceri Chilia cu ajutor dela Turci, întreprinse Ștefan în anul 1471 două campanii împotriva voievodului basarabean, una în Martie și alta în Noemvrie, și ambele sfârșiră cu înfrângerea lui Radu la *Soci* și la *Cursul Apei* și cu detronarea sa. Prin aceste sângeroase fapte de arme, înțelese Ștefan să facă să amuțească odată pentru totdeauna pretențiile Basarabenilor asupra Chiliei. Informațiunile noastre narative și documentare asupra acestor întâmplări istorice sunt, ce-i drept, foarte fragmentare, dară ele sunt totuși suficiente pentru a demonstra că țărmul Dunărei până la Chilia și de acolo până la mare făcuseră într'o vreme parte din Țara Basarabilor sau Basarabia, și că regiunea aceasta numai în urma unor îndelungate

[1]) *Cronica lui Ștefan cel Mare* în versiunea lui Schedel, ed. I. C. Chițimia, p. 37 urm.
[2]) Ureche, *Letop.*, I, p. 119.

lupte și frământări dintre Bogdanizi și Basarabi, a fost ruptă din Basarabia și încorporată Moldovei.

Indelungata apartenență a acestui teritoriu la Ungrovlahia sau Basarabia a creat acolo o puternică tradiție locală, astfel că numele de Basarabia s'a putut păstra acolo și menținea în cursul veacurilor și după ce această numire pentru Ungrovlahia sau Muntenia căzuse de mult în desuetudine.

Aceasta este tot ce putem susținea la starea actuală a izvoarelor noastre istorice despre originea numelui Basarabia pentru ținutul moldovenesc dintre limanul Nistrului, litoralul pontic, brațul Chiliei și lacul Catlabugului. Explicația etimologică a numelui de persoană *Basarab*, de unde derivă numele de țară, rămâne în competența filologilor. Cred însă că merită să fie reținut faptul, neobservat în deajuns, că numele de Basarabă sau Basarab se întâlnește și în toponimia orografică a Maramureșului. Râul Iza, un afluent al Tisei, izvorește la poalele muntelui Basaraba [1]). Tot acolo se pomenește și de numele dealului *Basarab* [2]).

* * *

Şi în adevăr, Ştefan cel Mare își atinse scopurile sale politice care tindeau la aşezarea definitivă a granițelor Moldovei la Dunăre și la mare. Incercări de a mai știrbi aceste granițe nu se mai făcură din partea Muntenilor sau Basarabenilor. In schimb însă știrbirea aceasta se produse după două decenii, din partea Turcilor. In intervalul acesta Ştefan se putu bucura în liniște de stăpânirea sa asupra Chiliei, pe care el o fortifică din nou. Analele dela Bistrița arată că «*în anul 6985 (1477), Ianuarie 22 începu Ştefan să zidească Chilia și a isprăvit-o în acest an în Iulie 16*» [3]). La 1484 isprăvi Ştefan și biserica Sf. Nicolai din Chilia, o operă a arhitectului italian Giovanni Trovana, precum arată inscripția descifrată de Murzakicevici [4]). Mănăstirile Neamț, Pobrata și Voro-

1) I. Mihali de Apsa, *Diplóme maramureșene*, I, p. 67.
2) *Ibid.*, I, p. 379.
3) *Letopisețul dela Bistrița*, l. c., p. 42.
4) Z. Arbure, *Basarabia*, p. 302.

neţ puteau trimite din nou carele lor după peşte la Chilia, beneficiind de vechile scutiri de vamă, acordate lor încă de înaintaşii lui Ştefan cel Mare [1]).

După căderea Caffei la 1475 şi după bătăliile dela Vaslui şi Valea-Albă, Ştefan cel Mare îşi dădea bine seama de marele pericol de care erau ameninţate cetăţile Chilia şi Cetatea Albă din partea Turcilor. In memoriul pe care îngrijoratul domn îl adresase în Mai 1478 papei şi dogelui Veneţiei, el susţinea că *aceste două ţinuturi sunt Moldova toată* — queste do terre sono tuta la Valachia —, şi că ele constitue un zid de apărare — un muro — nu numai pentru ţara sa ci şi pentru Ungaria şi Polonia [2]). Pe de altă parte sultanul Baiazid al II-lea râvnea la cucerirea *Chiliei*, pe care el o considera drept *cheie şi poartă* a toată Moldova şi a toată Ţara Românească dela Dunăre. De asemenea considera el şi Cetatea Albă drept *cheia şi poarta* pentru toată Polonia, Tataria şi Marea Neagră [3]). Dar cu tot apelul disperat către puterile creştine din apus viteazul domn rămase, în clipele critice, singur şi avizat numai la forţele de apărare ale ţării sale. In vara anului 1484 puternice contingente terestre şi navale turceşti atacară cetăţile moldoveneşti pe apă şi pe uscat. După un asediu de mai multe zile, *Chilia*, apărată eroic de pârcălabii Maxim şi Ivaşcu, căzu la 14 Iulie. Aceeaşi soartă avu şi Cetatea-Albă, apărată cu larg spirit de jertfă şi de vitejie de pârcălabii Gherman şi Oanea. Cetatea căzu la 7 August în mâinile necredincioşilor, acoperind sub dărâmăturile ei pe eroicii apărători moldoveni [4]).

Mândrele cetăţi moldoveneşti, întărite şi apărate prin hărnicia şi vitejia românească, fură ocupate de Turci şi prefăcute în raiale deopotrivă cu întreg ţinutul din jurul fiecăreia. Numele Chilia fu păstrat de Turci, câtă vreme numele Cetăţii-Albe fu răstălmăcit după limba lor în *Akkerman*. Raiaua Akkermanului cuprindea Cetatea-Albă cu satele de pe ţărmul limanului şi de pe litoralul pontic până la gura Chiliei. Raiaua

[1]) *Docum. lui Ştefan cel Mare*, I, Nr. LXXXV şi LXXXVI, pp. 144 şi 147; Nr. XCI, p. 158; Nr. XCVI, p. 166.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. CLIV, p. 346.
[3]) N. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 255.
[4]) *Cronica lui Ştefan cel Mare*, versiunea Schedel, l. c., p. 48.

Chiliei cuprindea cetatea cu malul stâng al Dunărei până la lacul Catlabug cu întreg hinterlandul. O încercare a Turcilor de a extinde raiaua Chiliei și dincoace de Catlabug, fu zădărnicită de Ştefan cel Mare. Analele dela Bistrița și Putna arată că *«în toamna anului 1485 a fost războiu cu Turcii la Catlabug și a biruit Ştefan cu mila lui Dumnezeu»* [1]).

* * *

In cursul aceluiaşi an, Ştefan cel Mare vizită pe regele Casimir la Colomeea unde-i prestă și jurământul de credință, în nădejdea că Polonii îi vor ajuta la recucerirea cetăților pierdute [2]). Dar cu toate acestea bătrânul craiu nu mișcă nici un deget pentru recucerirea cetăților, ci dimpotrivă încheiă pace cu Turcii după spatele greu încercatului domn al Moldovei. Iar când, după sfatul lui Filippo Buonaccosi Callimaco, urmașul său Ion Albert întreprinse la 1497 o expediție armată, aceasta nu era îndreptată contra cetăților pierdute, care usturau ca niște săgeți înfipte în coastele Moldovei, ci contra războinicului domn însuși, care trebuia să fie înlocuit cu un frate al craiului care rămăsese fără țară. Analele dela Bistrița arată că Ion Albert *«se prefăcea numai cu șiretlic că merge asupra cetăților Chilia și Cetatea Albă»* [3]). Dar Ştefan cel Mare ghici îndată vicleșugul craiului și-i întâmpină oștirea în Codrul Cosminului, așa cum înțelegea geniul său militar [4]).

Ostilitățile cu Polonia nu mai îngăduiră lui Ştefan cel Mare de a mai încerca recucerirea cetăților maritime. Dar gândul de revanșă l-a stăpânit până la capătul vijelioasei sale vieți. Această idee a încolțit mereu și în gândurile urmașilor săi pe tronul Moldovei, precum se va vedea mai la vale.

---

[1]) *Letopisețele dela Bistrița și Putna*, l. c., p. 43.

[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, p. 710 urm.; B. Wapowski, *Chronicon*, în *S.R.P.*, II, pp. 3 și 14; M. Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, XXIX, p. 635 urm.; I. Cureus, *Gestis Silesiae Annales*, p. 204.

[3]) *Letopisețele dela Bistrița și Putna*, l. c., p. 44.

[4]) L. Naker, *Tagebuch*, în *S.R.Pr.*, V, p. 312; Cromer, XXX, p. 664; Wapowski, p. 13 și 33; Miechowski, *Chron. Polon.*, în *S.R.P.*, II, p. 259 urm.; St. Sarnicki, *Descriptio Poloniae*, în ediția Dlugosz, p. 1188; *Letopisețele dela Bistrița și Putna*, l. c., p. 44 și *Cronica lui Ştefan cel Mare*, versiunea Schedel, l. c., p. 52 urm.

Cucerirea cetăților moldovenești de către Turci a avut urmări dezastroase pentru populația creștină din Chilia și Cetatea-Albă. Târgoveții creștini cu dare de mână fură ridicați de Turci și duși la Constantinopol. In marele emporiu de comerț din limanul Nistrului nu mai rămaseră la vetrele lor decât vreo două sute de familii de pescari, în cea mai mare parte Moldoveni. La Chilia numărul celor rămași acolo era și mai redus. In privința administrativă, nouăle cuceriri turcești fură organizate în *sangiacuri* cu câte un pașă în frunte, care comanda garnizoana cetății ce se compunea din ieniceri și spahii, care erau răsplătiți pentru slujba și credința lor cu moșii întinse în cuprinsul sangiacului, numite *timare*. Latifundiile acestea erau cultivate de creștini indigeni, al căror număr sporea mereu cu fugari din ținuturile vecine, fiindcă în raiale traiul era mai liniștit și dările mai ușoare. *Ghiaurii* aceștia trăiau în satele lor creștine sub căpeteniile lor numite *subași*, recunoscuți de comandamentul turcesc și obligați să răspundă, ca și cnejii de odinioară, pentru o bună distribuție a dreptății și pentru perceperea dărilor în natură din produsele agricole și din prisosul turmelor de oi și al hergheliilor de cai.

* * *

Din nenorocire pentru Moldova, Turcii nu se mulțumiră însă numai cu cele două ținuturi maritime cotropite de ei la 1484. Lăcomia teritorială a sultanului Soliman cel Măreț nu se potoli numai cu această pradă. El cuprinse *Brăila* munteană și o prefăcu în raia, iar după aceea el încercă din greu și Moldova cu oștirile sale, în fața cărora Petru Rareș fugi în Dacia transilvăneană iar înlocuitorul său Ștefan al IV-lea numit și Lăcustă fu silit să privească neputincios la o nouă știrbire a granițelor sud-estice ale Moldovei transprutene. Soliman cuprinse *Tighina* și o prefăcu în raia, numind-o *Bender*, adecă poarta pentru cuceririle sale în Transnistria. In noua raia a Benderului fuseseră cuprinse și 12 sate moldovenești, ale căror locuitori băștinași îndurară aceeași soartă ca și conaționalii lor creștini din raialele Akkerman și Chilia.

[1]) A. Youbert, *Cronica tătara*, p. 358; la N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 330.

Dar sultanul nu era satisfăcut nici cu acest câştig teritorial, ci el desprinse din graniţele Moldovei întreaga *regiune din Ialpug până în Nistru* şi o puse la îndemâna Tătarilor din Crimeea pentru îndestularea nevoilor lor de pradă şi de păşunat [1]. Regiunea aceasta din cursul superior al râurilor *Lunguţa*, *Lunga*, *Cogâlnic*, *Ciaga*, *Sărata* şi *Hagider*, cu o ieşire largă la Nistru între teritoriile raialelor dela Bender şi Akkerman, fu cuprinsă succesiv de Tătarii supuşi hanului lor din Crimeea, care şi el la rândul său recunoscuse supremaţia sultanului, bucurându-se însă de libertăţi mai largi faţă de Poartă decât voievozii români, din cauza comunităţii de credinţă mohamedană dintre han şi sultan. Tătarii numiră noul teritoriu, hărăzit lor de sultan, *Bugeac*, ceea ce în limba lor însemna *unghiu* sau colţ de ţară, fiindcă în adevăr ţinutul sau *olatul* îngăduit lor se prezintă ca un unghiu, format de cursul Nistrului, de litoralul pontic şi de braţul Chiliei. Arată doară Dimitrie Cantemir că în limba tătară Bugeac înseamnă unghiu şi anume unghiul format de Nistru şi de Dunăre —*Budziak, Tatarica lingua angulum significat, eo quod ipsa regio Danubium inter atque Tyratem versus Pontum Euxinum longe se se protendat et în acutum angulum desinat* — [1].

După noul nume al ţinutului, pe care cronicile moldoveneşti îl numeau şi *Tatarlâc*, locuitorii se numeau *Tătari bugecieni* sau *bugeaclii*. La anul 1595 Turcii, pentru a pedepsi Moldova pentru răscoala lui Aron-Vodă Tiranul, cuprinseră şi porţiunea de teren situată între lacurile *Catlabug*, *Ialpug*, şi *Cahul* cu localităţile *Smil* şi *Cartal* şi o prefăcură şi pe aceasta în raia cu centrul administrativ la Smil, pe care ei îl fortificară puternic şi-l răsbotezară în *Ismail*. Astfel luă fiinţă a patra raia turcească pe teritoriul Moldovei, *raiaua Ismailului*, care în 1622 cuprinse în graniţele sale şi localitatea *Reni* sau Tomarova dela gura Prutului, situată între lacurile Brateş şi Cahul, pentru a închide astfel Moldovei transprutene şi ultima ieşire la Dunăre [2].

* * *

[1]) Dim. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad., p. 19.
[2]) Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 114 urm.

Pierderea cetăților și închiderea drumului la mare apăsa greu asupra Moldovei. Cronicile indigene arată că boierii nu puteau suferi cu niciun chip *«că li s'au luat de Turci partea cea mai frumoasă a Moldovei»*[1]. De aceea ei se grupară în jurul lui Alexandru al III-lea Cornea care încercă la 1541 să recucerească cetățile [2]. Ilie Rareș părăsi credința creștină și se făcu mohamedan în nădejdea că va putea redobândi pe cale pașnică dela Turci cetățile pierdute [3]. Despot Vodă stoarse adeziunea boierilor pentru uzurparea tronului lui Alexandru Lăpușneanu prin înșelătoarea sa făgăduință că va reîntregi granițele știrbite ale Moldovei prin recucerirea cetăților maritime și prin izgonirea Tătarilor din Bugeac. In manifestul său către țară, el susținea că scopul său nu este altul decât să fie Dunărea hotar Țării Moldovei și să lupte zi și noapte cu necredincioșii și blăstemații de Turci și astfel să câștige în scurt timp cetățile pe care le stăpânea păgânul[4]. Ion-Vodă cel Cumplit plăti cu capul îndrăsneala dela Roșcani de a fi încercat să smulgă Turcilor cetățile uzurpate. Polonii ofereau la 1600 lui Mihai Viteazul Moldova întregită cu Ismailul, Chilia, Cetatea-Albă, Benderul și chiar cu *Oceacovul* dela gura Bugului, în schimbul recunoașterii suzeranității polone [5]. Prin tratatul de pace dela Hotin din 1624 se obținuse izgonirea Tătarilor din Bugeac și voievozii români Vasile Lupu și Matei Basarab trecură cu contingentele lor Prutul pentru aducerea la îndeplinire a dispozițiunilor din tratat. Voievodul Gheorghe Ștefan solicitase la concursul marelui cneaz al Moscovei *Alexei* pentru recuperarea cu armele *a locurilor, teritoriilor și cetăților, pe care Turcii le-au desbinat de Moldova precum sunt Chilia, Cetatea-Albă și Benderul deopotrivă*

---

[1]) *Cronica lui Macarie*, ed. I. Bogdan în *Vechile cronice mold.*, p. 211-12.
[2]) *Ibid.* și *Fontes Hist. Ukr. Russ.*, VIII, Nr. 6 și 8 urm.
[3]) *Cronica lui Eftimie*, ed. I. Bogdan, *Vechile cronice mold.*, p. 164; *Domnii Țării Moldovei și viața lor*, de Gr. Ureche, la Cogălniceanu, *Letopisețe*, I, p. 306 urm.; Stan. Orichovius, *Annalis Sextus*, la Dlugosz, ed. Lips., II, p. 1712.
[4]) *Domnii Țării Moldovei și viața lor* de Gr. Ureche, l. c., I, p. 211 urm.
[5]) Ion I. Nistor, Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonii, in Anal. Acad. Rom. Ist. Ser. III. Tom. XVI. p. 64.

cu provincia bugeciană[1]). Iar prin *universalul dela Luck* din 13 Aprilie 1711 țarul Petru cel Mare recunoscu lui Dimitrie Cantemir domnia ereditară asupra Moldovei întregite astfel ca «*Nistrul să rămână hotar și toate cetățile tot ale Moldovei să fie în temeiul străvechilor ei drepturi de stăpânire asupra lor*»[2]).

* * *

Incepând din secolul al XVI-lea *Bugeacul* împreună cu *raialele* dela Akkerman, Chilia și Ismail, apar în mărturiile timpului și sub numele de *Basarabia*, de sigur în amintirea fostei dominațiuni muntene sau basarabene la gurile Dunării. Prima mențiune a numelui Basarabia pentru această regiune o găsim în harta lui Reichersdorfer din 1541[3]). Blaise de Vigenère arată în descrierea sa asupra Poloniei, apărută la Paris în 1573, că de-a-lungul țărmului Mării Negre unde se ridică fortărețele Chilia și Cetatea-Albă este Moldova sau *Basarabia*[4]). I. Botero susține în descrierea călătoriilor sale că o parte a Moldovei se numește *Basarabia*[5]). Sarnicki afirmă că *Basarabia* se numește țara așezată la litoralul pontic dela gurile Dunărei[6]). Cu mult mai explicit insistă Cureus asupra acestei chestiuni. In calitatea sa de secretar intim al împăratului Maximilian al II-lea (1564—1576), Cureus avusese ocazie să adune prețioase informațiuni cu privire la stările politice și militare dela Dunărea de jos. De aceea mărturia sa este de mare importanță. El arată că «*Basarabia este olatul cel mai de laturi al Țării Moldovei până la Marea Neagră, în care olat se cuprinde Chilia și Moncastro*». Iar cât privește originea acestei numiri geografice, el credea că «*acest nume l-au dat dela Bessi care odată au locuit în Tracia*». Iată deci izvorul din care pare să

---

1) Hurmuzaki, Docum. IX. 1. p. 217.
2) Polnoe Sobranie zakonov rossiskoi imperiu. Petersburg 1830, p. 65; cfr. Acte și Docum. ed. Sturdza, I. 1. p. 17.
3) Papiu-Ilarianu, Tezaur de Mon. Ist. vol. I.
4) A. Jablonowski, *Sprawy woloskie ze Jagielonow*, în *Zròdla Dziejove*, X, p. CLIX; N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 75.
5) I. Botero, *Relazioni universali*, Brescia, 1598, I, p. 186.
6) St. Sarnicki, *Descriptio Poloniae*, la Dlugosz, ed. Lips., II, p. 1185.

se fi inspirat Dimitrie Onciul la explicarea numelui de Basarabă din Bessapara. Cureus se găsea însă pe calea adevăratei origini a numelui Basarabia, când susținea că a cunoscut la curtea imperială pe un oarecare Nicolai «*de moșia sa de vița domnilor de Basarabia născut*, și *că această țară Basarabia să-i fi fost moșia*»[1]. Numai că această țară de origine a lui Nicolai nu era Basarabia din Sudul Moldovei transprutene, ci însăși Țara Românească, care se numea, precum am arătat mai sus, *Basarabia*.

La 1611 susținea Chyträus că din Moldova făcea parte și *Basarabia* de lângă Marea Neagră unde se găsea Chilia[2]. Un raport venețian din Constantinopol din anul 1690 identifică *Bugeacul cu Basarabia*[3]. Alte rapoarte din secolul al XVII-lea amintesc de *Moldova*, *Muntenia* și *Basarabia* ca țări românești[4]. Intr'un raport către regele Sobieski din 1683 se arată că «*unii numesc această regiune Basarabia, după o anume familie a palatinilor din Valahia*» —*alcuni chiamano chiesta regione Basarabia a ragione de una certa familia de Palatini di Vallachia* —[5].

Informațiuni prețioase asupra localizării numelui de Basarabia în Moldova transpruteană găsim și la Miron Costin. El susținea în Cronica Moldovei și a Munteniei, apărută la 1684 în limba polonă, că «*mare greșeală fac cei ce scriu și scot hărți, că odinioară Țara Muntenească, sau o parte oarecare din Țara Moldovei s'ar fi numit Basarabia. Cât despre Munteni* —continua Miron Costin —*se știe că la ei a fost o familie puternică a Basarabilor, care a dat mai mulți domni unul după altul. Așa dar după acești domni sau după această familie s'a luat cel ce a scris mai înainte despre Basarabia, că aceasta ar fi Țara Muntenească. Cât despre țara noastră, că partea de lângă mare s'ar fi numit cândva Basarabia, nu pot afla cu niciun chipl de unde să-și fi luat început această numire ; doară*

[1]) Ioachimus Cureus, *Gentis Silesiae Annales*, in *Leunclavius*, *Pandectae*, cap. 129, p. 468 urm.
[2]) D. Chyträus, *Saxonia*, Lipsca, 1611, p. 31.
[3]) Hurmuzaki, *Doc.*, V, 2, Nr. 308, p. 198.
[4]) Hurmuzaki, *Doc.*, V, 2, Nr. 303, p. 195; Theiner, *Mon. Pol. Hist.*, III, p. 723.
[5]) N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 38.

că sultanu Baiazid și Turcii, când au făcut războiu împotriva domnului nostru Ştefan —pe atuncea Basarabă, domnul muntenesc, se afla ca tributar în oastea turcească, — să fi pus acest nume acelor locuri; nu mi se pare însă adevărat, căci Turcii au numit totdeauna partea de lângă mare Budziak sau Akkerman » [1]).

Trecând la înșirarea ținuturilor Țării Moldovei uzurpate de Turci și de Tătari, Miron Costin le indică pe toate și anume: « *Ținutul Cetatea-Albă la Marea Neagră unde este orașul Cetatea Albă și Tighina. Ținutul Chiliei, unde sunt orașele Cartal și Smil. Smilul l-au întemeiat Turcii în timpul stăpânirii lor. Și jumătate din ținutul Fălciu unde sunt orașele Reni sau Tomarova. In acest ținut este și* bucovina *care se numește Codrul Tigheciului. Acesta deși n'a fost încă luat de Turci, dar Tătarii Nogăieni au uzurpat locul din mai multe părți și fac mari strâmbătăți Moldovenilor care locuesc acolo* » [2]).

Dimitrie Cantemir, rezumând rezultatele cercetărilor istorice din timpul său, arată că *Basarabia constituia odinioară o treime din Moldova.*

« *Tot pământul ei este șes, neavând nici dealuri și nici codri. Ea se adapă numai cu Ialpugul care curge neîntrerupt și iarna și vara. In lipsa de râuri și izvoare, locuitorii, ca să găsească apă, sunt nevoiți să sape puțuri foarte adânci. In lipsa lemnului de foc, ei folosesc băligarul pentru încălzit, după ce-l usucă la soare* ».

« *Această parte de țară a fost cotropită de Turci înainte de a li se fi supus toată Moldova. Astăzi Basarabia nu mai stă sub oblăduirea Moldovei, cu toate că orașele și satele de pe lângă Dunăre sunt în timpul de față pline de Moldoveni care își păstrează credința creștină și rabdă tirania Turco-Tătarilor. Ceilalți locuitori sunt parte Turci, parte Tătari, supuși ascultării seraschierului. Basarabia se împarte astăzi în 4 ținuturi și anume: al Bugeacului, al Cetății-Albe, al Chiliei și al Ismailului. In mijlocul acestui teritoriu este:*

---

[1]) Miron Costin, *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, ed. de *I. Bogdan* în *Cronice inedite*, p. 191 urm.; cfr. *P. P. Panaitescu*, în *Anal. Acad. Rom.* Ist. Ser. III., Tom. X. p. 487.

[2]) *Ibid.*

1. ***Bugeacul*** *care s'a dat spre locuință Tătarilor Nogăieni care se zic unii de Bugeac iar alții de Bălgrad pentru că pe la anul Hegirei 976 adecă 1568 d. Hr. hanul Tătarilor, cercând din ordinul sultanului Selim al II-lea să împreune Donul cu Volga, mai bine de 30.000 de familii de Tătari, din cei ce erau supuși împărăției moscovite, se desfăcură de Rusia și se retraseră în Crimeea. Dar fiindcă această peninsulă nu-i încăpea, li s'a dat alt loc de așezare în olatul Bugeacului.*

In scurgerea timpului s'au așezat acolo și alte multe familii din Nogaia, așa de tare se înmulțiră acești Tătari, încât astăzi aproape că nu sunt inferiori ca număr celorlalte orde scitice. Ei se împart în două spițe: Orak-ugli *și* Orumbeg-ugli *și-și cultivă genealogiile cu îngrijire.*

După obiceiul lor străvechiu, vieața și-o petrec în câmp liber; târguri nu au afară de Căușani *lângă râul Botna, care atinge prea puțin acest pământ.*

2. ***Ținutul Akkerman.*** *Aici e Akkerman, locuitorii îi zic Cetatea-Albă, Romanii îi ziceau Alba Iulia, Grecii Moncastrum, Polonii Bielograd, pe țărmul Mării Negre* [1]*, cetate destul de mare și foarte întărită. Când se ținea de Moldova, o guverna un logofăt* [2]*, astăzi este guvernată de un agă de ieniceri.*

Mai jos pe țărmul Dunărei se întind:

3. ***Ținutul Chiliei.*** *Aci este cetatea cea de frunte Chilia, odinioară Lycostomo la gura de miazănoapte a Dunărei, numită astfel de corăbierii greci pentru că se pare că-și vărsa apa ca dintr'o gură de lup. Ea nu este așa mare, dar e o piață celebră, frecventată nu numai de vasele cetăților maritime de prin prejur, dară și de altele mai îndepărtate, din Egipet, Veneția și Ragusa, care se încărcau de aci cu ceară și cu piei crude. Locuitorii nu sunt numai Turci, ci și Evrei, Creștini, Armeni și de alte neamuri, pe care toți îi administrează un* nazir. *Pe timpul împărăției lui Soliman, Moldovenii o prefăcură în cenușă și de atuncea n'a mai putut ajunge la strălucirea ei de mai înainte.*

Țărmul Dunărei din lăuntru cuprinde:

4. ***Ținutul Ismailului.*** *Aci merită a fi amintit* Ismailul, *căruia Moldovenii îi ziceau odinioară Smil, o cetate care nu e*

[1]) Limanul Nistrului.
[2]) Pârcălab.

de dispreţuit, cu o garnizoană turcească comandată de un mutecveli. Cartalul *la Dunăre unde se varsă Ialpugul* [1]) *în dreptul Isacceei (Oblucița) cu întărituri nu prea însemnate. In 1711 când Turcii avură războiu cu Ruşii, aci făcură Turcii un pod peste Dunăre spre a trece cu oştirile lor în Moldova. Pentru paza cetăţii este rânduit un comandant numit* dizdar. Reni, *cum îi zic Moldovenii, iar Turcii îi zic Tomarova, cetatea de aceeaşi ordine cu Cartalul, nu departe de gura Prutului în Dunăre. Deşi stă sub puterea turcească, nu se află aci nici un Turc, ostaşii toţi sunt creştini, toţi Moldoveni, prefectul lor tot creştin numit* beşleagă, *care ascultă de paşa dela Silistria, care totdeauna este seraschier»* [2]).

Dimitrie Cantemir cuprinde şi în harta sa «*Districtus Budzak sive Bassarabiae*», cu raialele Akkerman, Chilia şi Ismail. Din Basarabia nu făcea parte şi raiaua Benderului care era privită ca o posesiune turcească aparte. Dintr'un raport prusian din 19 Decemvrie 1771 aflăm că la acea dată Ruşii revendicau Benderul pentru ei, ca o cetate care nu aparţinea nici Moldovei şi nici Basarabiei [3]).

Mai rămâne să spunem un cuvânt şi despre Moldovenii din «*hănia sau crăiea Crâmului*», despre care susţinea Cantemir că erau foarte numeroşi. Paul de Aleppo, care a vizitat Basarabia pe timpul lui Vasile-Vodă, susţine, că Moldovenii creştini de acolo duceau o vieaţă destul de suportabilă, fiindcă acolo omul se putea bucura de dreptate şi de siguranţă şi fiindcă acolo dările, afară de *haraciu*, erau neînsemnate. Haraciul era, precum se ştie, o dajdie de cap de familie, capitaţie, pe care o plăteau creştinii —*ghiaurii* —din imperiul otoman dela 14 ani în sus. Femeile erau scutite de haraciu. Plata se adeverea prin o *ţidulă* oficială care în fiecare an era de altă coloare şi pe care ghiaurul o purta mereu la sine pentru a se putea legitima oricând că este în regulă cu plata

[1]) Situat între lacurile Cartal şi Cahul cu mult mai sus de lacul Ialpugului.
[2]) Dim. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad., p. 19 urm.
[3]) N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, II, pp. 56, 61 şi 70.

capitației. In Principatele Române haraciul se plătea de domn pentru întreaga țară.

In ceea ce privește administrația, Moldovenii din raialele turcești și din olaturile tătărești, se bucurau de o largă autonomie locală. In fruntea așezărilor moldovenești de acolo se găseau *subașii* creștini care judecau conflictele și adunau dările către han și sultan. Mai mare peste subași era așa numitul *Iali-Agasi*, sau *voievodul satelor creștine* sau al *satelor mării* cum se mai numeau ele. Căpetenia aceasta era numită de hanul din Crimeea' și își avea reședința la *Căușani* pe Botna, alăturea de «palatul» de bârne al hanului, care descindea acolo, de câte ori venea în Bugeac. Locțiitorul hanului așa numitul *caimacam seraschier* își avea reședința la *Han-Câșlea*, situată la Nord de Cetatea-Albă, între localitățile Gura-Roșie și Palanca. Moldovenii din *olatul Oceacovului* sau *Ucraina Hanului*, cum se mai numea olatul acesta din Transnistria de astăzi, își aveau organizația lor aparte. Subașii din satele moldovenești din stânga Nistrului aveau în fruntea lor un «*hatman*» numit de hanul Crimeei. Acesta trebuia să fie creștin. Reședința hatmanului moldovenesc era la *Dubăsari*. Voievodul Moldovenilor din Bugeac răspundea hanului un tribut anual de 15.000 piaștri, câtă vreme hatmanul Moldovenilor din Ucraina Hanului plătea numai cei 8.000 piaștri anual.

In privința bisericească, atât Moldovenii din Bugeac, cât și cei din Ucraina Hanului erau supuși jurisdicției canonice a mitropoliei din *Proilavia* (Brăila). Mitropolia aceasta luase ființă la 1595, deodată cu episcopia Hușilor, și avea sub ocrotirea sa canonică pe toți creștinii din raialele turcești și olaturile tătărești dela Nordul Dunărei. Moldovenii își aveau pretutindeni bisericile lor, așa la Reni, la Ismail, Chilia, Cetatea-Albă, Dubăsari și chiar la Căușani, unde se poate ceti până astăzi o inscripție românească care arată că biserica de acolo, *fiind mai înainte de lemn, veche și sfărmându-se de tot, încă fiind «mitropolit Sfinția Sa Chir Daniil, n'au lăsat acest lucru dumnezeesc ca să rămână jos, ci din râvna dumnezeiască și cu ajutorul Maicei Sale, și făcând milostivire la toți creștinii în deobște, s'au milostivit și Măria Sa de au dat ajutor de s'au*

făcut toate celea pe dinlăuntru». Chir Daniil a păstorit la Moldovenii din raialele și olahuri între anii 1765 și 1772 [1]).

* * *

In cursul secolului al XVIII-lea în actele politice și diplomatice europene se făcea regulat distincția între *Muntenia*, *Moldova* și *Basarabia*, ca țări distincte una de alta. Sub Basarabia se înțelegea mereu Bugeacul tătăresc împreună cu raialele Akkerman, Chilia și Ismail, ca o regiune supusă direct Porții, câtă vreme Muntenia și Moldova erau privite ca țări autonome, vasale Turcilor. Dar totodată Basarabia era considerată și ca o parte a Moldovei —*extrema pars Moldaviae* —[2]). Prin tratatul de pace dela Cuiciuc-Cainargea, din 1774, art. XVI, Rusia se obliga să restitue Porții *toată Basarabia cu cetățile Akkerman, Chilia și Ismail împreună cu toate orașele și satele din această provincie* [3]). Prin art. IV din tratatul de pace dela Iași din 1792, Rusia fu silită să restitue Porții *Basarabia cu toate cetățile* [4]). In scrisoarea împărătesei Caterina a II-a către împăratul Iosif al II-lea din 10 Septemvrie 1782 se preconiza planul de a reconstitui din *Valahia, Moldova și Basarabia vechiul regat al Daciei* sub un rege de religiune ortodoxă [5]). In Decemvrie al aceluiași an Rușii acreditară pe lângă curțile princiare din Iași și București un consul general pentru *Muntenia*, *Moldova* și *Basarabia* [6]). Tot atunci consulul austriac Raicevich pregătea constituirea unei asociații comerciale pentru *Moldova și Basarabia* [7]). La *Gangura* dela *granița Basarabiei* bătură în Ianuarie 1789 Rușii pe Tătari [8]).

[1]) Ion I. Nistor, Viața bisericească a Românilor din raiale, în Ist. Bas. p. 129 urm;
Ion I. Nistor, *Românii Transnistrieni*, în Codrul Cosminului I., p. 523 urm.
Ion I. Nistor, *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, în Anal. Acad. Rom. Ist. Ser. III. Tom. XXI, p. 89 urm.

[2]) Theiner, *Mon. Pol. Hist.*, III, p. 723; Hurmuzaki, *Docum.* Supl., I, 2, pp. 178 și 750; N. Iorga, *Notices et Extr.*, XI, 2, p. 336.

[3]) Sturdza-Vartic, *Acte și Docum.*, I, p. 131.

[4]) *Ibid.*, I, p. 221.

[5]) *Fontes Rer. Austr.*, II, 53, p. 15; cfr. Ion I. Nistor, *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.* Ser. III. Tom. XXI, p. 345 urm.

[6]) Hurmuzaki-Nistor, *Docum.*, XIX, 1, p. 82.

[7]) *Ibid.*, p. 71.

[8]) *Ibid.*, p. 532.

Vrednic de reținut este faptul, relevat cu ocazia unei comunicări anterioare, că numele topic de Basarabia se extindea într'o vreme și dincolo de Nistru asupra *olatului transnistrian dela Vozia sau Oceacov* [1]). Legăturile Moldovei cu această veche cetate dela gura Bugului, pe care Genovezii o numeau *Illex* sau *Lerici*, iar Tătarii *Uzù*, sunt vechi. La 1455 Petru-Vodă Aron cuprinsese, prin surprindere, cetatea și o stăpâni un timp oarecare [2]). Petru-Vodă Schiopul primise într'o vreme ordinul sultanului să trimită *3.000 de cară și 15.000 salahori la Vozia pentru a ajuta la lucrările de fortificare a cetății* [3]), iar lui Mihai-Viteazul Polonii îi făgăduiau *stăpânirea și asupra Oceacovului* pentru recunoașterea vasalității leșești [4]). Deodată cu așezarea Tătarilor în Bugeac, hanul își extinse supremația sa pe ambele maluri ale Nistrului. Descendenți ai acelorași horde tătare sălășluiau în olatul Oceacovului ca și în cel al Bugeacului [5]). In condițiunile acestea era deci firesc că *Oceacovul și Bugeacul să fie considerate ca una și aceeași țară supranumită Basarabia*. Pe harta inginerului Alexandru I. Rigelman, anexată la lucrarea sa asupra Rusiei Mici din 1786, găsim *extins numele de Basarabia și asupra ținutului transnistrian dela Oceacov, numit și Ucraina Hanului* [6]). Iar dela căpitanul Lauterer ni s'a păstrat un jurnal asupra călătoriei sale dela Cherson la Viena prin *Basarabia* și Moldova din anul 1782. Ajungând la Olviopol, Lauterer arată că localitatea *Olt*, Golta de astăzi, de pe malul opus al Bugului, se afla în *Basarabia* [7]).

* * *

[1]) Ion I. Nistor, *Aspecte geopolitice și culturale din Transnistria*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III., Tom. XXV, p. 39.

[2]) Hayd, *Geschichte des Levante-Handels*, II, p. 397 urm.; N. Iorga, *Stud. și Docum.*, p. 44, nota 5.

[3]) Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 139.

[4]) Ion I. Nistor, *Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonii*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III., Tom. XII, p. 64.

[5]) Ion I. Nistor, *Colonizarea Bugeacului cu Tătari și organizarea lor*, în *Ist. Basar.*, p. 126 urm.

[6]) Alex. I. Rigelman, *Letopisnoe povestovanie o Maloi Rosii*, Moscova, 1847.

[7]) Lauterer, *Journal über die Reise zu Lande von Cherson nach Wien durch Neu-Russland, Bessarabien und die Moldau*, ed. Ion I. Nistor, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III. Tom. XXV, p. 57 urm.

In urma tratatului de pace dela Iași, Rușii ajunsese în stăpânirea Oceacovului, o cucerire prețioasă care li deschidea pofta și la cucerirea celorlalte cetăți turcești din limanul Nistrului și dela Dunăre. La 9 Octomvrie 1806 raporta Hammer, pe atunci agent diplomatic al Austriei la Iași, că Rusia cerea Porții *să restitue raialele dela Hotin*, *Bender*, *Akkerman*, *Chilia*, *Ismail*, *Brăila*, *Giurgiu* și *Turnul*, o cerere pe care Turcii o respinseră [1]). Prin atitudinea aceasta Rusia făcea lumea să creadă că a deslănțuit războiul sfânt în contra Turcilor pentru reîntregirea granițelor Moldovei și ale Țării-Românești, știrbite prin raialele menționate mai sus. Generalul Michelson, comandantul trupelor de ocupație rusești, declară agentului austriac că Principatele trebue să primească o administrație mai bună pentru a putea constitui *un stat tampon independent față de Rusia și Austria*, *formând un perete despărțitor între aceste două puteri și pentru ambele împotriva Porții* [2]). Agentul austriac Brenner raporta la Viena, că în adevăr Rusia nu se gândea la anexiunea Principatelor, ci mai curând la crearea unui stat federativ, oferind lui Constantin Ipsilanti titlul de suveran al *Moldovei*, *Munteniei* și *Basarabiei* [3]). Ba mai mult chiar, pentru a amăgi opinia publică din Principate și a-și asigura simpatiile Românilor, generalul Michelson adresă în Iunie 1807 o notă către divanul din Iași, prin care îi aducea la cunoștință hotărîrea țarului, *că veniturile din raialele Hotin*, *Bender*, *Akkerman și Chilia*, *deopotrivă cu cele din olatul tătăresc al Bugeacului*, *regiuni ce fuseseră ocupate între timp de trupele rusești*, *să fie administrate de organele divanului moldovenesc din Iași*. In aceeași notă se arăta că Bulgarii care sălășluiau acolo, erau liberi să treacă în Rusia [4]). Pe de altă parte însă tot Rușii răspândeau svonul că prin tratatul de pace dela Tilsit din Mai 1807 împăratul Napoleon ar fi consimțit ca Rusia să anexeze Muntenia și *Basarabia* [5]). Svonurile acestea primeau tot mai multă consistență prin faptul că țarul, în înțelegere

[1]) Hurmuzaki-Nistor, *Docum.*, XIX, 2, pp. 329 și 368.
[2]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 383.
[3]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 386.
[4]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 428 urm.
[5]) *Ibid.*, XIX, 2, pp. 440 și 444.

cu Sf. Sinod din Petersburg, ar fi numit pe arhiereul Gavriil Bănulescu-Bodoni mitropolit al Munteniei, Moldovei și *Basarabiei*. In Iulie 1808 noul mitropolit era așteptat să sosească la București [1]). Iar cât privea adevăratele scopuri ale diplomației rusești față de Principate, boierii munteni avură ocazie să primească cuvenitele lămuriri din gura mareșalului Prosorovski, care îi sfătuia să înceteze de a-și mai face iluzii că țara lor ar putea scăpa vreodată de sub stăpânirea rusească. El are sub comanda sa 150.000 de osteni, așa că mai curând va pieri ultimul dintre aceștia, decât ca Turcii să se mai întoarcă aci cândva [2]). Merită de a fi reținut faptul că Rușii organizaseră și un corp de voluntari care, după raportul lui Hammer, se compunea din 4 legiuni pedestre și una călare. Legiunile pedestre purtau numele de *olimpică*, *tesalică*, *spartană* și *tracică*, iar cea călare se numea *macedonică*. Șeful acestor legiuni era un oarecare Pangal, care servise în flota rusă dela Sevastopol cu rangul de căpitan [3]). Iar când la 15 Mai 1810, în timpul armistițiului, Poarta cerea Rușilor să evacueze Principatele pentru a se ajunge la încheierea păcii, aceștia cerură *Dunărea ca hotar* între ambele imperii [4]). După căderea Ismailului și Brăilei și după înaintarea oștirilor rusești până la Razgrad și Bazargic, Rușii cereau, prin glasul generalului Kamenski, *Dunărea hotar împreună cu Delta ei până la mare* [5]). Sub presiunea amenințărilor lui Napoleon, Rușii mai reduseră pretențiile lor pentru a accelera tratativele de pace, primind *Siretiul ca hotar*. Un autograf al sultanului autoriza *renunțarea la Basarabia și la stabilirea Prutului ca hotar* [6]).

Cu privire la raialele turcești și olatul tătăresc, care constituiau Basarabia, Rușii puteau sta la tocmeală cu sultanul, dară ca să rășluiască din teritoriul Moldovei, pe care pre-

[1]) Hurmuzaki-Nistor, *Docum.*, XIX, 2, p. 516.
[2]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 445.
[3]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 422; *Dionisie Eclesiarhul*, p. 208; Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 169 urm.
[4]) Hurmuzaki-Nistor, *Docum.* XIX, 2, p. 640.
[5]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 647.
[6]) *Ibid.*, XIX, 2, p. 756, urm. v. cfr. Ion I. Nistor, *Războiul dintre Ruși și Turci din 1806—1812 și pierderea Basarabiei*, în *Codrul Cosminului*, vol. X, p. 1—52.

tindeau că au venit să o elibereze de sub jugul păgân, *șase județe și anume Soroca, Orhei, Bălți* (Iași), *Hotărniceni, Codrul* și *Greceni*, aceasta constitue fără îndoială unul din cele mai odioase acte politice din câte le înregistrează istoria rusească. Arătau doară boierii moldoveni în actul lor de protest în contra acestei odioase știrbiri a hotarelor Moldovei, că în tot timpul ocupației din anii 1806—1812, «Moldova fusese *călcată de oștiri nesfârșite rosienești* pentru aprovizionarea cărora *au slujit și au muncit cu mâinile și cu dobitoacele, cu păgubire din toate părțile*». Iar drept răsplată pentru aceste jertfe, Rușii au rășluit din pământul Moldovei «*șase din cele mai mănoase și mai bine cultivate ținuturi*, într'un cuvânt *tot trupul și inima țării, izvorul vitelor, chelarul țării, ogoarele de grâu și orz, pe când partea rămasă Moldovei era mai mult păpușoiște*»[1]. Protestul boierilor era menit pentru congresul de pace dela Viena, dar din partea cancelarului Metternich s'a primit răspunsul prin Frederic Gentz, agentul lui Vodă Caragea la Viena, *că principele* Metternich *era pe deplin convins că orice încercare de a determina pe Ruși să retrocedeze Porții teritoriile dobândite în ultimul războiu, ar rămânea fără niciun rezultat*.

* * *

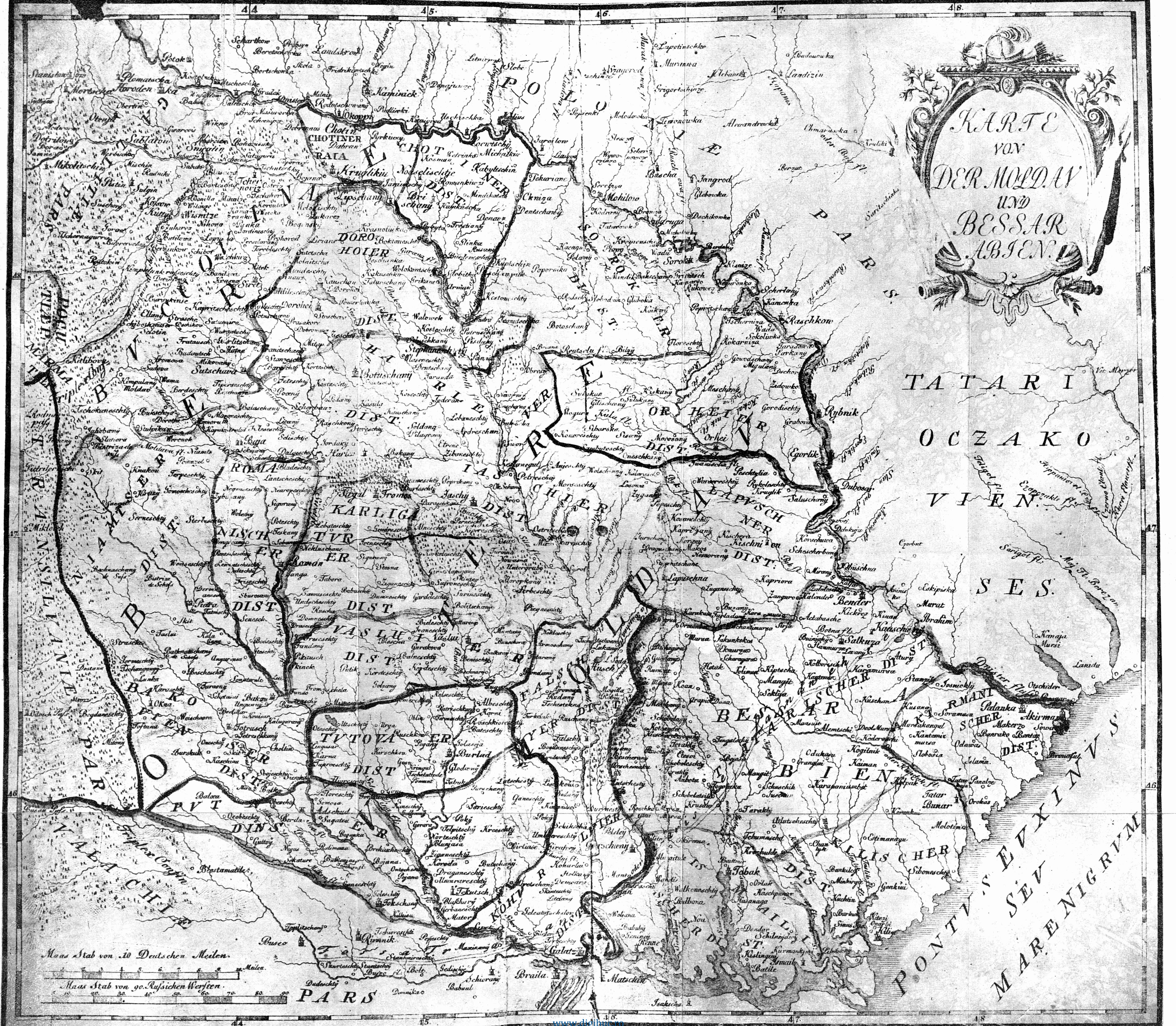
In împrejurările acestea Rusia înglobă, în temeiul art. IV al tratatului de pace dela București din 16/28 Mai 1812, imperiului său nu numai *Basarabia propriu zisă*, ci și cele *șase ținuturi moldovenești* de dincoace de Prut. Iar pentru a masca în fața diplomației europene această odioasă rășluire a unei țări amice și creștine cum era Moldova, guvernul din Petersburg exstinse numele de *Basarabia* și asupra acestor ținuturi, cuprinzând sub acest nume *întreg teritoriul dintre Prut și Nistru*.

Așa s'a ajuns la localizarea numelui Basarabia asupra întregii Moldove transprutene, nume care se păstrează acolo până în ziua de astăzi.

---

[1]) *Anaforaua obșteștii adunări către domnul Moldovei Scarlat Calimah pentru înstrăinarea Basarabiei din 1812*, Octomvrie 2, în *Uricarul*, IV, 1857, p. 343—356.

Astfel vedem cum, pe lângă migrațiunea miturilor și a plăsmuirilor artistice, se poate vorbi și despre o migrațiune a elementelor toponimice. Pornind din Muntenia sau Ungrovlahia, țara Basarabilor descălecători, numele de țară Basarabia s'a localizat mai întâi în regiunea moldovenească dintre limanul Nistrului și Prutul inferior, unde a dăinuit mai multe secole, pentru ca la începutul veacului al XIX-lea să fie extins de Ruși asupra întregii Moldove transprutene. Migrațiunea aceasta devine cu atâta mai interesantă, cu cât ea s'a produs într'o vreme, în care numele de Basarabia pentru țara de origine Muntenia căzuse de mult în desuetudine, ca să nu zicem pradă uitării.

KARTE VON DER MOLDAU UND BESSARABIEN
POLONIAE PARS
TATARI OCZAKOVIENSES
PONTUS EUXINUS SEU MARE NIGRUM
MOLDAVIA
BESSARABIEN
BUCOVINA
TRANSILVANIAE PARS
VALACHIAE PARS
PARS
CHOTINER RAIA
SOROKER DIST.
ORHEIER DIST.
LAPUSCHNER DIST.
KISCHNEWER DIST.
BENDER
AKKERMANER DIST.
KILLISCHER DIST.
ISMAIL
BRAILA
GALATZ
JASSY
BOTTUSCHANY
ROMAN
VASLUI DIST.
TUTOVA DIST.
BURLAD
Maas Stab von 10 Deutschen Meilen
Maas Stab von 90 Rußischen Wersten

CAMPANIA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN POCUŢIA

DE

ION I. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

— Cu harta Pocuţiei —

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 9 Iulie 1943

1. Aşezarea geografică. Ţara dela izvoarele Prutului apare în vechile mărturii istorice sub numele de Pocuţia. Toponimicul acesta derivă din slavonescul *Kutъ*, româneşte cot şi chiar *cut*, pl. cuturi, ceea ce înseamnă o parte sau un cartier dintr'o localitate, cum ar fi cutul de jos sau de sus, cutul din deal sau din vale. Pe malul stâng al Ceremuşului în faţa Vijniţei se află în Polonia târgul *Kuty*, adică *Cutul* cum am zice noi. Regiunea din jurul Cutului s'a numit *ţara din Cut*, slavoneşte *Pokutia*, după analogia topicelor Pomorie, dela mare, maritima sau paratalasia, podunavlie, ţara dela Dunăre etc.[1]).

Aruncând o privire pe hartă, găsim ţărişoara aceasta muntoasă ghemuită sau pitulată în colţul format de valea *Ceremuşului* şi de masivul *Muntelui Negru* sau *Cernagorei* din Carpaţii Păduroşi, care o desparte de *Maramureş* şi de *Rusia Subcarpatică.* Piscurile cele mai înalte ale Muntelui Negru poartă nume româneşti ca *Pop Ioan*, *Tomnatecul*, *Turcul* şi *Pietrosul*, care întrec înălţimile de 2000 m. La poalele muntelui Turcul

[1]) Fr. Miklosich, *Die slawischen Ortsnamen aus Appelativen*, I, p. 76 urm.

izvorește *Prutul* care curge spre Nord până la Delatin unde un pinten de deal îl silește să-și schimbe direcția spre Est, pentru a atinge granița Moldovei la *Orășeni*, unde Prutul primește și apele *Ceremușului*. Din direcția opusă vine *Colacinul* care se varsă și el în Prut la Orășeni. Valea Colacinului, numit și *Pârâul Turcului*, urmărită spre Nord, dă în valea *Serafinețului*, care se scurge în Nistru mai sus de satul *Băbeni*. Serafinețul constitue deci împreună cu Colacinul și Ceremușul granița de Est a Pocuției din spre Moldova. Granița Pocuției la Nord o formează *Nistrul* iar granița de Vest este marcată de râul *Lomnița* care se varsă în Nistru mai sus de *Halici* [1]). In spațiul acesta, într'o suprafață de aproape 10.000 km^2, este cuprinsă țara Pocuției cu cele trei sute de așezări ale sale [2]), precum ne-o înfățișează harta arhitectului militar Guil. le Vasseur de Beauplan, executată la Amsterdam de P. Mortier. Așezări vechi în Pocuția erau: *Colomeia*, *Sniatin*, *Kossov*, *Kuty*, *Tysmenița*, *Czessibessy* adecă *Pieptenele Dracului*, care fu apoi războtezată în *Jesupol*, *Cetatea Domnului*, *Obertin*, *Nišniow*, *Solotvina*, *Maniava* cu Schitul Mare, o ctitorie ortodoxă a Movileștilor [3]) și în deosebi orașul și cetatea *Haliciului*. Toponimia românească, așa de răspândită în părțile muntoase, precum și numeroasele așezări descălecate după dreptul și obiceiul românesc — *jus valachicum et consuetudo Valahorum* [4]) — arată că în vechime trebue să fi sălășluit acolo o populație românească, care numai mai târziu a putut fi asimilată și absorbită de elementele slave și în deosebi de *Huțani* sau *Huțuli*, a căror veche și adevărată patrie este *Pocuția* [5]). La 1424 întemeiară locàtorii Maxim și Vlad, fiul lui Dragoș (Dragosinovici) satul *Kossov* cu moșiile *Breaza*

[1]) Ion I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, în *Archiv für Oesterreichische Geschichte*, vol. 101, 1, p. 1 urm. și *Vechea graniță de Vest a Moldovei*, București, 1939.
[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, 2, pp. 32 și 740.
[3]) Ion I. Nistor, *Migrațiunea românească în Polonia în secolul al XV și XVI*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Seria III,om. XX, p. 89 urm.
[4]) Ion I. Nistor, *Ctitorii românești în Ucraina și Polonia*, în *Problema Ucraineană*, p. 103 urm.
[5]) Ion I. Nistor, *Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer*, București, 1943, p. 50 urm.

(Berezov) și *Jabie* pe Ceremușul Negru, după *dreptul valahic* cu obligația de a plăti anual 2 groși de cap de locuitor și de a înarma un lăncier și doi arcași [1]).

In privința politică Pocuția aparținea vechiului *principat de Halici*. După moartea ultimului principe Gheorghe Troidenovici (1340), principatul de Halici, numit și *Haliția* sau *Galiția*, fu înglobat Poloniei pe timpul regelui Casimir cel Mare. După moartea regelui Casimir, Pocuția ajunsese sub stăpânirea regelui Ludovic al Ungariei care uni pentru scurtă vreme pe capul său ambele coroane, a Ungariei și a Poloniei. La moartea regelui Ludovic, întâmplată la 1382, uniunea ungaro-polonă se desfăcu, întru cât fica sa Hedviga, care moștenise Polonia, se căsători cu marele duce al Litvaniei Vladislav Jaghielo sau Jogailo, întemeietorul marelui *regat polono-litvan*, în granițele căruia fu cuprinsă și Pocuția [2]).

2. Amanetarea Pocuției. Uniunea polono-litvană s'a săvârșit prin actul dela *Krevo* din 14 August 1385. Consolidarea acestui mare și memorabil act politic fusese îmbinată cu mari cheltueli din partea regelui Vladislav Jogailo, astfel că noul regat trecea prin mari crize financiare. De aceea nu trebue să ne mire dacă la 1388 regele se adresă voievodului Moldovei Petru Mușat, solicitându-i un împrumut de 4000 de ruble frâncești —*rubli frânskogo serebra* —iar dacă nu va găsi ruble frâncești, să-i dea ruble litvane sau chiar argint brut [3]). Regele putea adresa principelui moldovean o asemenea cerere întru cât cu un an mai înainte, adică la 27 Septemvrie 1387, Petru Mușat recunoscuse la Liov suzeranitatea regelui polon [4]). Termenul de împrumut era fixat la 3 ani deci până la 1391. Iar drept garanție pentru restituirea împrumutului, regele puse în gaj orașul Halici cu țara Pocuției. Zălogirea aceasta nu era făcută lui Petru-Vodă personal, ci și fratelui său Roman și urmașilor săi. Dar cu toată garanția aceasta așa de solidă, Petru-Vodă nu putu împrumuta regelui decât 3000 de ruble frâncești precum se

[1]) *Anal. Acad. Rom. Ist.*, ser. II, tom. XXIX, p. 626 urm., Nr. 2.
[2]) Ion I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pocutien*, l. c. p. 27 urm.
[3]) *Documente Moldovenești*, editate de M. Costăchescu, II, p. 605, Nr. 165.
[4]) *Ibid.*, II, p. 599, Nr. 162 și p. 601, Nr. 163.

vede aceasta din adresa voivodală din 10 Februarie 1388, *redactată la Suceava*, care oraş apare atuncea pentru prima dată documentar ca reşedinţă domnească şi capitală a Moldovei [1])

La scadenţa împrumutului regele nu putu restitui banii şi de aceea era firesc ca Petru-Vodă să intre în stăpânirea Pocuţiei ce-i fusese amanetată. Dar la 1391 muri Petru Muşat, rămânând ca fratele său Roman, care-i urmă în domnie, să ocupe Pocuţia fără nicio întârziere. Şi totuşi greutăţile pe care Roman-Vodă le întâmpină din toate părţile la urcarea sa pe tron îl siliră să tot amâne hotărîrea de a intra în posesiunea Pocuţiei. Şi se prea poate că încercarea sa de a ocupa ţara ce-i fusese zălogită să fi contribuit în largă măsură la detronarea sa întâmplată la 1393. La această concluzie duce atitudinea urmaşului Ştefan I, care, îndată după obţinerea domniei, se grăbi să declare în numele său şi al sfetnicilor săi că *renunţă* la Colomeia şi Sniatin şi la toată Pocuţia şi că nu va mai ridica în viitor pretenţii asupra lor [2]).

Cu urcarea pe tron a lui Alexandru cel Bun se schimbară însă lucrurile. Şi el recunoscu suzeranitatea polonă la 1404 şi se poate că la acea ocazie regele să-i fi restituit chiar 2000 de funţi din vechiul împrumut [3]). Aceasta se poate deduce din faptul că la 1411 regele reînnoi poliţa, prezentând însă voievodului un înscris nou numai pentru o *mie* de funţi, pe care se obliga să-i restitue într'un termen de doi ani. Iar dacă la scadenţă datoria nu va fi acoperită, atunci voievodul cât şi urmaşii săi, să-i fie în drept de a ocupa oraşele *Sniatin şi Colomeia şi toată Pocuţia* şi să le ţină sub stăpânirea sa până la achitarea imprumutului — *debere nos mille marcas argenti Francorum, quas nobis maiores eius mutuas cederent* [4]). «Şi au pus zălog la Alexandru Vodă Sniatinul şi Colomeia şi toată Pocuţia şi au luat 1000 ruble de argint» — zice Grigore Ureche [5]). Scadenţa poliţei era la 1413 dar

[1]) *Documente Moldoveneşti*, II, p. 603, Nr. 164.
[2]) *Ibid.*, II, p. 610, Nr. 166.
[3]) *Ibid.*, Nr. 171, p. 621 urm. şi Nr. 173, p. 625.
[4]) *Ibid.*, II, Nr. 177, p. 637 urm; cfr. Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, anexa II, Nr. 656, p. 829 urm.
[5]) Grig. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Const. Giurescu, p. 27.

nu avem niciun indiciu că la acea dată Alexandru cel Bun ar fi primit mia de ruble. Cu toate acestea domnul Moldovei nu a întreprins nimic contra Pocuției. Dimpotrivă, la 1415 Alexandru cel Bun apăru, însoțit de soția sa și de toată curtea voievodală, la *Sniatin* pentru a presta acolo regelui cuvenitul jurământ de vasalitate [1]). Nu știm dacă la Sniatin regele a reînnoit înscrisul lui 1411, știm însă că la 1424 principele Svidrigailo, fratele regelui, dăruia credincioșilor săi sate în Pocuția [2]). Aceasta arată că la acea dată Alexandru cel Bun nu stăpânea încă țara Pocuției. Numai spre sfârșitul domniei lui Alexandru raporturile sale cu regele se înrăutățiră în așa fel, încât domnul Moldovei năvăli în Pocuția și cuprinse o bună parte din teritoriul ei. Aflăm aceasta dintr'o scrisoare a fiului său Ștefan din 1433, în care se arată că *țara aceasta ce se numește Pocuția, a ascultat de mai înainte de domnii Moldovei, că ea era din vechime a Moldovei și că-i aparține și acuma — terra vero, quae Pocutie nominatur, ut iam prius nobis oboedivit et cum terminis suis antiquitus nostra erat, ita nunc quoque ad nos pertineat* — [3]). Dar chiar însuși Ștefan al II-lea, găsindu-se în luptă pentru tron cu fratele său Ilie, renunță solemn la Pocuția pentru a-și asigura sprijinul Poloniei în lupta fratricidă [4]). « Și legând prietenie cu Leșii, le-au întors Pocuția cu toate târgurile și le-au iertat și banii » [5]). Dară la rândul său voievodul Ilie se lua la întrecere cu fratele său Ștefan în ceea ce privește servilismul față de Polonia. Pentru a fi și mai agreabil regelui, el nu renunță numai la drepturile Moldovei asupra Pocuției, ci se declară gata să cedeze Poloniei și Țara Sipenițului drept despăgubire pentru daunele cauzate de tatăl său prin foc și sabie în Colomeia, Sniatin și Pocuția — *pro damnis igne feroque illatis terris supradictis et vicis Colomiensibus et Sniatynensibus* — [6]). Ilie-Vodă se mai obligă tot-

[1]) I. Dlugosz, *Historia Poloniae*, ed. Lips., II, p. 367.
[2]) *Anal. Acad. Rom. Ist.*, ser. II, tom. XXIX, p. 626, Nr. 2.
[3]) Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, anexa II, p. 484, Nr. 668.
[4]) *Ibid.*
[5]) G. Ureche, *o. c.*, p. 27.
[6]) Ion I. Nistor, *Lucius Aprovianus, eroul țării Sipenițului*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, ser. III, tom. XXIII, p. 134 urm.

odată să restitue regelui toate actele pe care înaintașii săi le primiseră cu privire la împrumutul din 1388 —*item spondemus nos omnes tabulas quaeunque fuerunt et quascunque decessores nostri ab regno Poloniae acceperunt quando Poloniae regi restituros* —[1]). Aceeași atitudine față de Polonia o avu și Petru al III-lea Aron, care rugă pe rege, căruia-i cedase Hotinul, să-i ofere azil în Sniatin, Colomeia sau Coropieț, deci în Pocuția, pentru cazul când ar fi nevoit să se refugieze în țările coroanei poloneze [2]).

3. Recuperarea Pocuției de Ștefan cel Mare. La urcarea sa pe tron Ștefan cel Mare avu de aplanat mai întâi grave neînțelegeri cu Polonia pentru redobândirea Hotinului. De aceea el trebui să se mulțumească deocamdată numai cu Hotinul fără să mai atingă și chestiunea Pocuției. Retrocedând Hotinul, regele obligă însă pe Ștefan să-i recunoască suzeranitatea, să renunțe la *orice revendicări teritoriale asupra Pocuției, să rupă și să declare de nule și neavenite toate înscrisurile și obligațiile*, care ar putea fi în detrimentul regelui —*antiquas scripturas et obligationes tollimus inanesque facimus et declaramus eas ab hoc tempore neque autoritatem aliquam, nec valorem habituras* —[3]). In asemenea grele condițiuni redobândi Ștefan cel Mare Hotinul, prestând la 2 Martie 1462 la Suceava obișnuitul jurământ de credință în fața delegaților regelui.

Și totuși redobândirea Hotinului constituia în un mare succes diplomatic după înfrângerea dela Chilia pe care Ștefan o suferise numai cu câteva săptămâni mai înainte. Luptele cu Muntenii pentru Chilia, cu Ungurii la Baia și cu Turcii la Vaslui și Valea-Albă atraseră atențiunea lui Ștefan în alte părți, abătând-o dela Pocuția pe care el nu încetase însă nicio clipă de a o considera drept *țara bunicului său* —*seynes Grossvaturz Lanth* —[4]).

După pierderea cetăților maritime însă Ștefan cel Mare își schimbă radical atitudinea sa față de Polonia. La 1485

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, 2, anexă, p. 873, Nr. 682.
[2]) *Ibid.*, II, 2, p. 673 urm., Nr. 516.
[3]) *Ibid.*, I, 2, anexă p. 694, Nr. 581.
[4]) *Archiw. Najstarza Księga Miejska*, IV, p. 255 la N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, Nr. 11, p. 287.

el făcu un ultim efort pentru a obţine ajutorul craiului Casimir contra Turcilor. El se duse la Colomeia pentru a depune personal în mâna regelui jurământul de credinţă şi a-i solicita în schimb ajutor contra Turcilor care uzurpaseră Chilia şi Cetatea-Albă [1]). Dar cu toate acestea regele nu mişcă niciun deget pentru a-i veni în ajutor. Dimpotrivă, delegatul craiului la Constantinopol Nicolai Firlei încheie la 21 Martie 1489 pace veşnică cu Turcii [2]). Incheierea acestui tratat de către un suzeran după spatele vasalului său a fost ultima picătură în paharul arhiplin al amărăciunilor domnului Moldovei pentru a-l face să se reverse. Până şi papa Inochentie al VIII-lea deslegă pe Ştefan de jurământul de credinţă faţă de regele Casimir pentru motivul că craiul s'a înţeles cu păgânii împotriva voievodului creştin —*und den eid, den er dem Konige von Polon geschworen hatte, der hatte in der Papst darvon entbunden; denn die Polon kunden im kein beistandt thuen kegen die Tataren und Turken, so sie im gelobet hatten* —[3]).

In înverşunarea sa contra regelui, Ştefan se consideră deslegat de orice obligaţie faţă de Polonia. Pierderile teritoriale dela mare trebuiau să găsească o desdăunare în Pocuţia ce fuse «*zălogită*» bunicului său Alexandru cel Bun pentru 1000 de ruble de argint. Incursia sa în Pocuţia fu pregătită de omul său de încredere de acolo, un oarecare Muha, pe care cronicele ruseşti ni-l înfăţişează ca Valah, adecă Român [4]). Acesta aţâţă pe ţăranii ortodocşi contra proprietarilor catolici din Pocuţia, punând la cale o sângeroasă răscoală ţărănească, în toiul căreia îşi găsiră moartea mulţi mari proprietari —*grosze herun, die viel güter gehabt haben.* — După relatările lui N a k e r, Muha, chemând Tătarii în ajutor, pustii Pocuţia în lung şi în lat şi ridică cirezi de vite şi herghelii de cai care să servească voievodului pentru acoperirea tributului faţă de Turci —*davon der Walah dem*

[1]) H u r m u z a k i, *Docum.*, II, 2, p. 710 urm., Nr. 530.
[2]) *Ibid.*, II, 2, p. 315, Nr. 280.
[3]) K a s p a r W e i n r e i c h s *Danziger Chronik* în *S. R. Pr.*, IV, Bd., p. 788 urm.
[4]) *Polnoie Sobranie russk. lêtop.*, II (Ipatievsk. Lêtop), p. 360; *Annales Ruthenicae* 4, Hustenkaja Lêtop. în *S. R. Pol.*, II, p. 303..

Turken seynen czinsz geben mochte [1]). — Arată doară N a k e r în ziarul său, că Ştefan era preocupat de a găsi modul şi calea cum ar putea scoate tributul pe care trebuia să-l plătească sultanului din ţara regelui şi nu din a sa proprie, fiindcă doară craiul a fost cauza pierzării sale —*gedachte heruff weise und wege, wie er den czins usz den landen des Konigs und nicht us seinem lande beczale, nach dem der Konig ein ursach were seynes verterbens* — [2]) In vara anului 1940 năvăli însuşi Ştefan cu oştirile sale în Pocuţia, pentru a potoli răscoala ţărănească şi a pune stăpânire asupra ţării bunicului său. El cuceri cetăţile Sniatin şi Colomeia şi înaintă victorios până la Halici —*invasionem palatini Moldaviae ad dominia regni, qui iam Colomiam et castrum Halijcz pesedit ac Snyatin oppugnavit* —.

Infrângând astfel orice rezistenţă din partea regelui, Ştefan cuprinse o bună parte din Pocuţia, aşeză acolo dregătorii — officiales —săi [3]) şi se reîntoarse în ţară cu o prea bogată pradă în oameni, bunuri şi animale —*praedas varias equireas, greges hominum, peccorum et pecudum secum abduxit* [4]) —. In zadar trimise regele pe arhiepiscopul Liovului Ioan şi pe starostele Iacob de Buciaci în solie la Suceava pentru a reproşa voievodului că a rupt pacea şi a-i cere să-şi retragă oştirea şi dregătorii din Pocuţia. Solii poloni mai susţineau că dacă Ştefan sau supuşii săi au de ridicat oarecare pretenţii asupra unor localităţi din Pocuţia, n'au decât să le formuleze şi regele va ţinea seama de ele —*si vero vel dominatio vestra vel eius subdidi super illas villas juris habere asseverat, quandocunque volent, debitam illis ministrare justiciam* —.[5]) Fireşte că Ştefan nu putea da nicio crezare declaraţiilor solilor poloni. El stăruia în dreptul său de a fi ocupat o ţară care-i aparţinea. «*Eu recunosc* — declara Ştefan —*că m'am închinat regelui ca ocrotitor al meu, căruia i-am cerut de multe ori scut şi ajutor ca să nu ajung tributar Turcilor. Dar regele m'a pă-*

[1]) L i b. N a k e r, *Tagebuch*, în *S. R. Pr.*, V, p. 307.
[1]) A. L e v i c k i, *Codex epistolaris saeculi quindecim*, III, p. 369 urm.
[2]) L. N a k e r, *Tagebuch*, l. c., p. 307.
[3]) Ź r ó d l a D z i e j o w e, X, p. 333.
[4]) H u r m u z a k i, *Docum.*, II, 2, Nr. 289, p. 324.
[5]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 290, p. 325.

răsit şi nu m'a ocrotit şi astfel am fost nevoit să plătesc tribut Turcului. Acuma însă am aruncat un os între doi câini, ca să se mănânce între ei. Eu vreau să văd care va învinge şi acela să fie stăpânul meu. — Ich bekenne, das ich dem versturbenen Konige geholdiget habe alsz meynem beschirmer, den oftmals umb schutcz und huilff habe angelanget, das ich nicht dem Thurken czinshafftig wurde, sunder hat mich verlassen und nicht beschirmet, bin als geczwungenn das ich czinshafft dem Thurken wurden bin. Nun aber habe ich eynen Knochen geworfen czwischen czwene hunde, sollen sich darumb beissen. Ich wil sehen, welcher oberlyegt, der sol meyn herr seyn —[1]).

Răspunsul lui Ştefan răni adânc mândria bătrânului rege Casimir. Dar bătrâneţele sale nu-i mai îngăduiau să se gândească la o campanie de revanşă contra războinicului voievod al Moldovei pentru a-l izgoni din Pocuţia. Sarcina aceasta rămase în seama urmaşului său Ion Albert. El întreprinse campania de răzbunare împotriva Moldovei, dară aceasta se prăbuşi lamentabil în *Codrul Cosminului* de lângă Cernăuţi în ziua Sf. Dumitru din anul 1497 [2]).

Venise însă acum rândul lui Ştefan la o campanie de revanşă contra regelui rău sfătuit. Indignat peste măsură de viclenia leşască, Ştefan se luă pe urma resturilor armatei polone şi le urmări de aproape în retragerea lor prin Pocuţia, nimicind tot ce-i venea în cale. O mărturie contemporană arată că cei ce se împotriveau erau ucişi fără privire la vârsta şi sexul lor — *in omnem etatem, sexus utriusque in omenemque conditionem humanam sine delectu immanissime sevitum est* —[3]). Iar Nicolai Costin este în nota vremii când relatează că « *Ştefan Vodă, fiind ca un leu gata de războiu, ci nu-l putea îmblânzi nimenea, şi lui odihna altora i se părea că-i e pagubă, au intrat în Ţara Leşească cu oaste, şi Pocuţia au prădat-o şi au luat-o. Şi zicea că acel olat l-au luat Leşii dela Moldoveni fără cale* » [4]).

[1]) L. Naker, *Tagebuch*, V, p. 307.
[2]) B. Wapowski, *Chronicon*, în *S. R. Pol.*, II, p. 33; M. Miechovski, *Chronica Polonorum* în *S. R. P.*, II, p. 262; St. Sarnicki, *Descriptio Poloniae*, la *Dlugosz*, ed. Lips., p. 1888 urm.
[3]) N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, III, 1, p. 66.
[4]) N. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. I. A. Petre, p. 321 urm.

Astfel înțelese Ștefan să răzbune cruzimile comise în Moldova de ostășimea leșească.

Pacea cu Polonii fu încheiată numai în 1499 prin mijlocirea regelui Vladislav al Ungariei, rămânând ca chestiunea Pocuției să fie supusă unui arbitraj [1]). Comisia de arbitraj urma să se întrunească la 29 Septemvrie 1501 [2]). Dar moartea regelui Ioan Albert întâmplată în Iunie 1501 aduse cu sine ca membrii comisiei de arbitraj să nu se mai poată întruni. Imprejurarea aceasta determină pe Ștefan să pătrundă cu oștirea sa în Pocuția, să ia cu asalt localitățile Tismenița și Cessibessi și să ridice de acolo numeroși prizonieri și o prea bogată pradă în animale și bunuri de tot felul [3]). Polonii, îngroziți de cele ce se petreceau în Pocuția, fixară un nou termen pentru comisia de arbitraj care urma să întâlnească la Korczyn [4]). In ziua de 29 Octomvrie 1572 delegații unguri și moldoveni se și prezentară în număr la Korczin și așteptară acolo în zadar timp de câteva săptămâni fără ca delegații poloni să vină. Aceștia se absentară sub pretextul de boală a cardinalului Frederic, care substituia pe rege. Pretextul acesta întâmpină însă o aspră ripostă din partea lui Ștefan cel Mare care declara tăios: «*Dacă domnul cardinal era bolnav, vieața noastră a tuturora este în puterea lui Dumnezeu, atunci cum de nu s'au mai găsit alți domni în regat care să fi împlinit această misiune. Din Ungaria au sosit delegați conform convenției numai Polonii mă tratează ca pe un copil*» [5]).

Ștefan cel Mare era omul acțiunilor mari și hotărîte. Absența delegaților poloni dela arbitrajul dela Korczyn nu era decât o încercare a regelui de a temporiza hotărîrea asupra Pocuției. Ștefan însă nu mai așteptă alt termen ci organiză Pocuția în pârcălabii sau căpitănii după obiceiul moldovenesc, așezând pârcălabii săi la Sniatin și Colomeia și anume pe clucerul Hrincu sau Hrincovici și pe visternicul Chirlhan, ca să apere granițele și să împărțească dreptatea —

[1]) Zródla Dziejowe, X, p. 80, Nr. 23; Lewicki, *Codex Epist.*, III, p. 489, Nr. 465.
[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, p. 488, Nr. 389.
[3]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 389, p. 489.
[4]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 396, p. 495.
[5]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 398, p. 499.

duos capitaneos Hrincowycz Klussnyk et Kyrlchahn Myewnyk, quibus mandavi ut iustitiam facerent et defendere —[1]). El dădu ordin să se dărâme schela dela *Koropieţ* pe Nistru şi să se construiască o schelă nouă pe malul pocuţian al Nistrului la *Nišniow* —*navigium in Koropiecz destruxit et naves secat et in Nysnow navigium fecit* —[2]). La vămi Ştefan aşează vameşii săi —*theloneatores constituit* —[3]). In ocnele de sare dela Colomeia şi Solotvina el aşează cămăraşii săi —*etiam zupparios constituit tam in Colomya, quam in zuppis haliciensibus* —[4]). Noul domn al Pocuţiei îşi dădea bine seama că apărarea graniţelor nouei provincii şi menţinerea ordinei interne nu se puteau întemeia decât pe o armată bine disciplinată. De aceea el recrută din rândurile populaţiei autohtone din Pocuţia 3000 de călăreţi şi pedeştri, pe care îi înarmă cu lănci, scuturi, arcuri şi săgeţi —*iam conscriptos homines habet tria milia qui se subdiderunt et exhinc ad ipsum fugerunt quibus ipse mandavit ut equos, hastas, sopulas, saggitas, clipea, alas tarcze haberent, peditibus vero ut haberent lanceas et clipea, qui in duabus septimanis debent se monstrare* —[5]). Măsurile acestea militare şi administrative erau primite de Pocuţieni cu toată încrederea precum raporta plin de groază starostele de Liov craiului —*omnes Rutheni vadent ad voivodam, încipinut laborare et deficere ad Walachum* —[6]). Şi era firesc, fiindcă oamenii din Pocuţia se simţeau legaţi de domnul Moldovei prin aceeaşi credinţă religioasă.

Indată ce termină cu opera sa de organizare a Pocuţiei după normele moldoveneşti, Ştefan trimise pe omul său de încredere I l i e S t e c l e a în solie la starostele din Liov cu rugămintea ca să intervină pe lângă rege să lase Pocuţia în pace, fiindcă ţara aceasta este ţara sa, moşia sa, pe care el a luat-o în stăpânire cu asentimentul regelui Ungariei şi din mandatul acestui —*nunc rogo ut te interponeris ad R.*

---

[1]) H u r m u z a k i, *Docum.*, II, 2, Nr. 401, p. 503.
[2]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 401, p. 504.
[3]) Z r ó d l a D z i e j o w e, X, p. 81.
[4]) H u r m u z a k i, *Docum.*, II, 2, Nr. 401, p. 503.
[5]) *Raportul starostelui din Liov către rege* din 1502, la H u r m u z a k i, *Docum.*, II, 2, p. 503.
[6]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 397, p. 499.

M-tem, quod daret Sua M-tas pacem huic terrae et demitteret illamque, terra est mea et patrimonium meum, quam ego recepi cum consensu domini Regis Hungariae et ex mandato illius —. *De aceea cred* — zice Ştefan — *că regele va înţelege aceasta şi va da pace ţării şi moşiei mele, pe care sunt hotărît să o apăr în ruptul capului* — *confido quod terre mee et patrimonio dabit pacem M-tas, quia illam ad guttur meum defendere volo* — [1]).

La răspunsul regelui că, ocupând Pocuţia, voievodul ar fi nesocotit actele de supunere şi ascultare faţă de coroană, Ştefan răspunse, că ţara pe care a occupat-o nu se găseşte pomenită în niciunul din tratatele sale cu Polonia. *Dimpotrivă, această ţară este a sa şi aparţine din timpuri străvechi Moldovei iar el are asupra ei sigure şi cuvenite drepturi din vechime* — *quod etiam terra, in quam ego veni nunquam fuit nec modo est nominata aliquibus prescriptionibus, nec in aliquibus condictaminibus, est mea terra ex antiquis temporibus ad terram Moldaviae spectans, super quam habeo certam et debitam justiciam ex antiquo* —. De aceea Ştefan încheie întâmpinarea sa zicând: «*Dacă Polonii voiesc să-mi păstreze o sinceră şi bună vecinătate, atunci dânşii să binevoiască a mă lăsa în pace în ţara aceasta care este a mea*» [2]).

Cum însă Polonii erau angajaţi în război în altă parte, ei căutau să evite ciocnirea de arme cu Moldova şi de aceea ei stăruiau din nou pentru aplanarea litigiului pe cale de arbitraj. In înţelegere cu regele Ungariei craiul trimise un sol la voievodul Ştefan în persoana lui Ioan Lipovici, pentru a-i cere agrementul pentru un nou termen; solul polon garanta de astă dată cu capul său că Polonii se vor prezenta la noul termen. *Da ce să fac eu cu capul tău* — îi replică tăios Ştefan — *când eu am convingerea că mi se contestă un drept al meu. Oare starostele de Cracovia nu mi-a jurat odată în numele regelui şi al sfatului fără să-şi fi respectat cuvântul? De aceea eu nu mai cred pe nimeni. Sunt prin urmare ferm hotărît să-mi apăr proprietatea cu preţul vieţii. Dacă cineva vrea ceva dela mine, solii săi mă vor găsi aci în ţara mea în Pocuţia* — *sed*

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, Nr. 401, p. 503.
[2]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 398, p. 500.

nunc iam volo meum proprium tenere usque ad meum guttur —[1]). Dară în cele din urmă Ştefan cedă la stăruința solului unguresc Marcu Fârtat [2]). Noul termen pentru arbitraj fu fixat pe ziua de 2 Noemvrie la Kolaczyn [3]).

Intre timp însă regele Alexandru, lichidând ostilitățile lituano-moscovite nu se mai sinchisi de noul termen pentru arbitraj, ci concentra contra lui Ştefan o oştire de 2000 de joimiri care însă, neprimind solda cuvenită, se răzvrătiră [4]). In condițiunile acestea Ştefan rămase stăpân asupra Pocuției până la moarte cum mărturiseau de altfel mai târziu solii moldoveni în fața regelui la Cracovia —*das pokutische Stück Land... bei weilen seines Lebens und biss an seinen todt eingehapt* — [5]).

Afirmația solilor moldoveni este confirmată şi de un martor ocular, de Matei de Murano, medicul curant al lui Ştefan cel Mare, care, în raportul său către dogele Veneției, arată că Ştefan a recuperat multe cetăți şi sate din Polonia, care din vechime erau uzurpate de regele leşesc —*ha recuperato molti castelli e vilazi... li quae antiquitus erano sta ocuppati per quello Regno* —[6]). Astfel vedem că Ştefan cel Mare a stăpânit efectiv Pocuția până la moarte şi a lăsat-o moştenire fiului şi urmaşului său Bogdan al III-lea cel Chior.

4. Renunțarea la Pocuția şi recucerirea ei de Bogdan al III-lea cel Chior. Față de tânărul voievod diplomația polonă recurse la un truc sentimental pentru a redobândi Pocuția fără luptă şi vărsare de sânge. Tânărul domn al Moldovei ținea cu orice preț să se căsătorească cu sora regelui Alexandru. Naker spune că acest proiect de căsătorie ar fi fost agreat şi de bătrânul Ştefan [7]). Dar pentru obținerea consimțimântului regal se ceruse lui Bogdan să renunțe la Pocuția cu cetățile Colomeia, Czessibiessy, Tismenița şi alte oraşe şi sate, amăgindu-l şi făcându-l să

---

1) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, Nr. 398, p. 500.
2) Zrodla Dziejowe, X, p. 82.
3) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, Nr. 414, p. 518 şi Nr. 414, p. 518.
4) B. Wapowski, *o. c.*, p. 52 urm..
5) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 1, Nr. 118, p. 156.
6) *Ibid.*, VIII, Nr. 45, p. 37.
7) L. Naker, *Tagebuch*, l. c., 301.

creadă că o va primi înapoi sub forma de *dotă* a prințesei Elisabeta. In condițiunile acestea s'a semnat la Radom actul de cesiune în fața seimului adunat acolo în Iunie 1505 [1]). După evacuarea Pocuției, Bogdan trimise în bună credință soli la Cracovia pentru a tocmi nunta. Dar spre surprinderea lor, solii aflară că prințesa nu era de loc dispusă să se mărite cu un principe schismatic și încă și chior —*alterius ritus et monoculus* — [2]). Iar când solii moldoveni încercară să stărue mai înadins, li s'a răspuns net și fără niciun înconjur că prințesa preferă să intre mai curând în mânăstire, decât în camera nupțială a unui asemenea barbar —*virgo connubium adhorens recusavit idemtidem testata male sancimonalium summere habitum, quam ingratum barbari hominis nancisci thalamum.* —[3]) Cel mai bine caracterizează situația cronicarul Nicolai Costin când arată «*că nevrând Leșii să întărâte pe Bogdan-Vodă și din prieten să-l facă neprieten, au aruncat asupra fetei, cum nu va fata*»[4]). La 19 August 1506 muri și regele Alexandru, astfel că proiectul de căsătorie căzu.

Căderea proiectului dădu lui Bogdan-Vodă să înțeleagă că a fost amăgit de Poloni pentru a-i stoarce Pocuția. Dar actul acesta de felonie nu putea rămânea fără sancțiuni. Domnul Moldovei, folosindu-se de zăpăceala internă din Polonia ce se produse pe urma morții regelui, pătrunse pe neașteptate în Pocuția, ocupă țara pe care o părăsise cu un an mai înainte și alungă pe oamenii regelui de acolo. In locul lor el așază pe oamenii săi și încredință puterea căpitanilor moldoveni — *exercitu congregato, intercipere fecit idem territorium, quod supperiori anno restituerat et iam ibi locavit gentes suas et capitaneos constituit* —[5]).

Bogdan-Vodă rămase neturburat în stăpânirea Pocuției, până în vara anului 1509 când întreprinse marea sa campanie contra noului rege Sigismund I, care se opunea și el

[1]) B. Wapowski, *l. c.*, Nr. 59; Miechowski, *l. c.*, p. 279.
[2]) B. Wapowski, *l. c.*, p. 60; M. Miechowski, *l. c.*, p. 279. ; M. Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, p. 444.
[3]) B. Wapowski, *l. c.*, p. 63 urm.
[4]) N. Costin, *o. c.*, p. 326 urm.
[5]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, Nr. 442, p. 550.

stăruitor proiectului de căsătorie. Sporind rândurile oştirii sale cu contingente turco-tatare, Bogdan năvăli în Pocuţia, arse Rohatinul şi înaintă vijelios până sub zidurile Liovului, pe care-l împresură şi îl bombardă cu tunuri grele. La întoarcere el ridică dela Rohatin pradă bogată în aur şi argint, în odoare şi clopote bisericeşti —*ad Leopolim inde exercitum duxit et dispositis a longis bombardis magnis globos superne versus civitatem jaculabatur. In reditu Rohatinum oppidum incendit, cives illius oppidi multam praedam auream et argenteam, calices, cruces, vasa templorum, campanas adduxit* —[1]).

O oştire poloneză concentrată în grabă sub comanda lui Nicolai Kamenecki porni în urmărirea Moldovenilor. Polonii forţară trecerea Nistrului şi acoperiră cu foc şi pârjol toată ţara de sus a Moldovei cu oraşele Hotin, Cernăuţi, Dorohoi, Botoşani şi Ştefăneştii. Numai cetatea Sucevei nu putu fi cucerită din cauza lipsei de tunuri grele. La întoarcere Kamenicki izgoni pe oamenii lui Bogdan din Pocuţia şi cuprinse şi această ţară —*districtum Pocutie cesis ac pulsis praesidiis Valachis recuperavit* —[2]). Pacea a putut fi aşezată numai la 17 Ianuarie 1510, rămânând însă ca litigiul pocuţian să fie aplanat pe cale de arbitraj prin mijlocirea regelui Ungariei[3]). Tratativele în vederea arbitrajului se îndelungau însă mereu, astfel că Bogdan începuse să-şi piardă răbdarea. Atunci Polonii conveniseră că până la lichidarea conflictului un grup de sate pocuţiene să treacă provizoriu în administraţia logofătului Moldovei —*pactum sit ut interea donec de finibus inter regnum et Valachiam decenarnatur, Logofet utatur villis in Pokucie consistentibus* —[4]). Bogdan trebui să se mulţumească cu soluţiunea aceasta, fiindcă dificultăţile interne şi externe ale Moldovei nu-i îngăduiau să recurgă din nou la hotărîrea armelor.

In anul 1514 interveniră de astă dată Polonii pentru întrunirea comisiunii de arbitraj. Dară de astă dată Bogdan-

[1]) *Arhiva Istorică*, I, 2, p. 184, Relaţia lui Gorski; Wapowski, *l. c.*, p. 86.
[2]) *Arhiva Istorică*, I, 2, p. 184 urm.
[3]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, Nr. 481, p. 614; *Arh. Ist.*, I, 2, p. 154 urm.
[4]) *Ibid.*, II, 2, Nr. 505, p. 646.

Vodă era acela care avea interes să amâne arbitrajul [1]. O conferință prealabilă fu convocată pentru 16 Decemvrie 1514 [2]. Dar întrunirea n'a avut loc. In anul următor se stăruia mereu pentru fixarea unui nou termen, dar nici acesta n'a fost respectat, astfel că până la moartea lui Bogdan-Vodă comisia de arbitraj nu s'a putut întruni. In tot timpul acesta Moldovenii aveau în stăpânirea lor o mică parte din Pocuția așezată între Prut și Ceremuș cu grupul de sate de care fusese vorba mai sus. Dar după moartea lui Bogdan Polonii cuprinseră și acest grup de sate — *post mortem Bohdani illam ipsam portionem pro nobis usurpaverimus* —[3].

5. Luptele lui Petru-Rareş pentru Pocuţia. Pretențiile Moldovei asupra Pocuției amuțiră timp mai îndelungat, până ce fură ridicate din nou de Petru al IV-lea Rareș. In adevăr Petru-Vodă solicită la 1528 îngăduința sultanului de a revendica dela Poloni « *anumite teritorii care îi aparțineau* » *adecă Pocuția*, dar cererea voievodului fu respinsă [4]. In anul următor însă, când Rareș pătrunse cu putere armată în Dacia transilvăneană și bătu oștirea regelui Ferdinand, un adversar al Porții, la *Feldioara*, Turcii nu se mai împotriviră revendicărilor sale teritoriale în Pocuția. Cum în vremea aceea Polonii se găseau în luptă cu Moscoviții, Petru-Vodă socoti că a sosit momentul potrivit pentru a li cere în August 1530 să restituie Pocuția care *aparține Moldovei din vechime și pe care Polonii o anexaseră la moartea lui Bogdan-Vodă — Pocutie ex antiquo pertinente ad terram Moldaviae atque post mortem Bohdani illam ipsam portionem terrae pro nobis usurpaverimus* —[5]. Respins cu cererea sa, Rareș năvăli în Octomvrie în Pocuția, cuceri Colomeia și satele din împrejurime [6]. Populația autohtonă ortodoxă trecu în masă de partea Moldovenilor — *ad quem Rutheni illic pene omnes advolant et se illi gestibundi subjiciunt* — [7].

[1] Hurmuzaki, *Docum.*, II, 3, Nr. 148, p. 160.
[2] *Ibid.*, II, 3, Nr. 160, p. 184.
[3] *Ibid.*, I, Supl. II, Nr. 7, p. 21.
[4] N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia*, în *Conv. lit.*, XXXV, p. 332.
[5] Hurmuzaki, *Docum.*, I. Supl. II, Nr. 7, p. 21.
[6] St. Sarniki, *l. c.*, lib. VII, p. 1240; P. Giovio, în *Arh. Ist.*, II, 1, p. 31.
[7] Hurmuzaki, *Docum.*, XI, Nr. 31, p. 8.

După cucerirea Colomeiei, Rareș încredință administrația Pocuției oamenilor și prefecților săi —*gentes ac praefectos* — dirijând detașamente militare în 12 localități pentru siguranța internă. Trupa de ocupație se cifra la 1200 de oameni pe lângă gărzile locale — *Valachorum ibidem in praesidiis erant fortassin mille quadrigenti bello apti, praeter alliam colluviem* —[1]).

Atacul lui Rareș contra Pocuției surprinse în câtva vigilența Polonilor, găsindu-i nepregătiți. De aceea, pentru a câștiga timp regele trimise la 3 Februarie 1531 o solie la Suceava pentru a cere lui Petru-Vodă regtragerea oștirii din Pocuția pe care pe nedrept a ocupat-o [2]). La 21 Februarie răspundea Rareș că *Pocuția aparține Moldovei, că ea este moșia sa moștenită dela tatăl său Ștefan și dela fratele său Bogdan și că el n'a făcut decât să o reîncorporeze patrimoniului coroanei moldovenești* [3]). La 21 Martie 1531 sosi la Suceava răspunsul regelui cu întâmpinările cancelariei poloneze, din care rezulta că o aplanare pașnică a litigiului pocuțian nu mai era posibilă [4]). Armele aveau să hotărască.

La începutul lui August 1531 oștirea polonă atinse granița Pocuției sub comanda lui Ion Tarnowski. Avantgarda polonă lovi localitățile pocuțiene ocupate de Moldoveni și alungă detașamentele dislocate acolo de Petru-Vodă. La 19 August căzu Gvosdiețul care fusese apărat vitejește de Moldoveni. Intre timp Petru Rareș încercă o mișcare de învăluire dela Nord, pornind din Sniatin în fruntea unei armate de peste 20.000 de oameni și înaintând în valea *Cernavei* până la *Obertin*, unde se ciocni cu armata lui Tarnowski care ocupase acolo din vreme mai multe pozițiuni bine fortificate. Acolo la Obertin se dădu în ziua de 22 August 1531 sângeroasa bătălie între Moldoveni și Poloni care avea să hotărască soarta Pocuției. Petru Rareș, pierdu bătălia și cu ea și Pocuția [5]). Incercările voievodului de a redobândi Pocuția sau cel puțin

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, supl. II, Nr. 10, p. 28.
[2]) *Ibid.*, I, supl. II, Nr. 7, p. 12.
[3]) *Ibid.*, I, supl. II, Nr. 8, p. 23 și Nr. 11, p. 33.
[4]) *Ibid.*, XI, Nr. 23, p. 19.
[5]) *Ibid.*, I, supl. II, Nr. 10, p. 27—30. Literatura la I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, l. c., p. 106. Nota 4 p. și 107, nota 1.

teritoriul dintre Ceremuș și Prut rămaseră zadarnice. Hărțuielile sale cu Polonii contribuiră în largă măsură la izgonirea sa din tronul Moldovei, căci Pocuția n'a mai putut fi recuperată [1]). Rămâne însă fapt istoric bine stabilit că Rareș n'a semnat niciun act de cesiune, astfel că revendicările Moldovei cu privire la această țară rămaseră neclintite pe vechile lor temeiuri istorice.

6. Pocuția revendicată de Ion Vodă cel Cumplit. La o renunțare formală asupra Pocuției se văzu silit numai urmașul lui Petru Rareș voievodul Ștefan al V-lea Lăcustă care restabili raporturile normale cu Polonia prin tratatul din 20 Februarie 1538. In acest tratat domnul consimțea ca Pocuția să rămână pentru totdeauna coroanei poloneze în așa fel ca voievodul să nu o mai revendice pentru Moldova și nici să mai facă incursiuni în acea țară [2]). In aceleași condițiuni reînnoi și Alexandru al III-lea Cornea relațiile diplomatice cu Polonia [1]). In a doua a sa domnie Rareș nu mai ridică chestiunea Pocuției căci soarta fusese prea aspră față de el. In schimb fiul său Ilie al II-lea semnă la 30 Noemvrie 1547 un tratat cu Polonia în care se obliga să respecte vechile granițe ale Moldovei și să recunoască Pocuția ca parte integrantă a regatului polon —*limites antiqui conservabuntur ad terram Pokucie, uti veram hereditatem regni, nullum jus Moldavi praetendent in perpetuum* —[3]). Alexandru al IV-lea Lăpușneanu fu chiar solicitat de Turci să recucerească Pocuția — *Alexandrum Valachum ad recuperandum Pocutiam solicitatum a Turcis fuisse constat* — [4]). Dară cu toate acestea el nu întreprinse nimic contra Poloniei. Fiul său Bogdan al IV-lea Lăpușneanu prestă regelui Sigismund al II-lea August la 2 Octomvrie 1569 jurământul de credință, obligându-se cu acel prilej să nu revendice niciodată Pocuția [5]).

Dar oricât de formale vor fi fost actele acestea de renunțare, ele nu puteau privi decât cel mult personal pe

---

[1]) Ion I. Nistor, *o. c.*, p. 108—142.
[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 4, Nr. 101, p. 188.
[3]) Zródla Dziejowe, X, Nr. 66, p. 16.
[4]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 5, p. 713.
[5]) *Ibid.*, II, 5, Nr. 341, p. 664.

voievozii care fuseseră siliţi de împrejurări să le semneze. Actele acestea de renunţare nu puteau lega ţara şi neamul care a sângerat de atâtea ori pentru afirmarea şi apărarea lor. Aceasta se poate vedea din atitudinea dârză a lui Ion Vodă cel Cumplit, care nu se sfii să ridice problema Pocuţiei şi să fluture spada pentru recucerirea ei. Dintr'o reclamaţie a regelui Sigismund al II-lea August către sultanul Selim al II-lea aflăm că războinicul voievod făcuse pe neaşteptate o incursie în Pocuţia. El devastă multe oraşe şi sate şi ridică o prea bogată pradă în oameni şi animale după ce trecu prin foc şi sabie tot ce i se împotrivise —*facta subito excursione in vicinam siby provinciam nostram Pokuczie irrumpens multa oppida et pagos diripuerit, hominum iumentorum et opus varij nominis vim immensam abstulerit, ferro et igne vastans reliqua quae auferre secum nequiverat* —[1]). In felul acesta încercă Ion-Vodă cel Cumplit să reîmprospăteze sau mai bine zis să actualizeze revendicările Moldovei asupra Pocuţiei.

In timpul interegnului în Polonia după moartea regelui Sigismund al II-lea August, întâmplată la 7 Iulie 1572, Ion-Vodă aducea la cunoştinţa Polonilor că numai graţiei intervenţiei sale s'a putut zădărnici planul Turcilor de a ataca Polonia. Drept recompensă pentru acest mare şi preţios serviciu voievodul cerea Polonilor să-i retrocedeze Pocuţia *ca feud polon —przytem upominal sie Pokucia jako ojczyzny swojej chcac być holdownikiem ze strony Pokucia Koronie polskiej* [2]). —Cererea voievodului moldovean ajunse în faţa seimului polon dară desbaterile asupra ei rămaseră amânate până în anul următor, când la 28 Ianuarie 1573 i se răspunse că Polonia apreciază foarte mult buna sa prietenie şi vecinătate, dar că voievodul trebue să renunţe la pretenţiile sale asupra Pocuţiei, fiindcă această provincie ar fi aparţinut totdeauna coroanei poloneze [3]). Cum însă situaţia politică de atuncea nu îngăduia lui Ion-Vodă să-şi impună voinţa cu armele, el se văzu nevoit să ia act de răs-

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 1, Nr. 608, p. 629.
[2]) *Ibid.*, I, Supl. II, Nr. 139, p. 269; M. Bielski, *Kronika Polska*, p. 653.
[3]) *Ibid.*, I, supl. II, Nr. 141, p. 272 urm.; cfr. Nic. Costin. *l. c.*, p. 516.

4*

punsul polonez și să aștepte vremuri mai prielnice pentru revendicările sale teritoriale în Pocuția, vremuri care nu se mai iviră pentru războinicul domn. El avea nevoie de sprijinul Polonilor contra Turcilor, dar cum acest sprijin nu sosi la momentul critic, Ion-Vodă căzu la 11 Iunie 1574, luptând vitejește pentru cauza țării sale [1]).

7. Politica lui Mihai Viteazul față de Polonia, și campania sa din Moldova și Pocuția. Urmașii lui Ion-Vodă cel Cumplit nu găsiră răgaz să se gândească la Pocuția. *Movileștii* în deosebi erau prea strânși legați de Polonia prin interese de ordin politic și prin raporturi matrimoniale, decât să poată ridica revendicări teritoriale în Pocuția. In schimb însă adversarul lor Mihai Viteazul, cuceritorul Moldovei și înfăptuitorul unității politice a tuturor țărilor românești, își dădea seamă că granițele Moldovei cucerite de el se cereau întregite cu Pocuția lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Polonii înțeleseră pericolul ce-i amenința, temându-se ca nu cumva Turcii să-și însușească vechile pretenții ale Moldovei asupra Pocuției [2]). Dar până să se seziseze Turcii de problema pocuțiană, și-o însușise însuși Mihai Viteazul, pornind vijelios la soluționarea ei. S'a scris mult despre pretinsele năzuințe ale lui Mihai Viteazul de a se alege rege al Poloniei.

Și totuși legenda aceasta nu-și găsește temeiu decât doară într'un pasaj din discursul funebru pe care jezuitul Sebastian Lajczekowski îl rosti la 1633 la catafalcul contelui Sapieha, zicând: « *Posteritatea care va pomeni numele lui Leon Sapieha este datoare să proslăvească înțelepciunea și meritele sale pentru binele comun, căci Sapieha a zădărnicit pernicioasele legături dintre Boris Gudunov și principele valah Mihai, care, spre dauna Poloniei, înjghebase o ligă secretă cu țarul, izbutind să-l atragă de partea sa cu făgăduința că, doborînd Polonia prin puteri unite, Mihai cu ajutorul Moscoviților să cuprindă Polonia propriu zisă, iar țarul Boris să pună mâna*

---

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, VIII, Nr. 73, p. 37; Leonhard Gorecki, *Descriptio belli Juonie*, la Papiu Ilarian, *Tez. d. Mon. Ist.*, III, p. 220 urm. și p. 276.

[2]) P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 139.

pe provinciile malo-ruse-ucrainene. Dar Leon Sapieha a reușit să zădărnicească planul lui Mihai de a pune mâna pe Polonia, iar pe de altă parte de a împiedeca pe Ruși de a anexa imperiului moscovit provinciile rutene » [1]). Din însăși afirmația lui Lajczekowski că Mihai ar fi abandonat provinciile ortodoxe care țineau la el și ar fi optat pentru provinciile catolice din Polonia *ostile* lui, rezultă clar că pretinsa năzuință a lui Mihai Viteazul la tronul Poloniei rămâne lipsită de temeiuri reale, servind doar ca mijloc de agitație contra voievodului muntean care nu s'ar gândi numai la cucerirea Moldovei, ci *ar vrea să fie chiar rege al Poloniei*, cum arată raportul lui Zolkiewski din 28 Mai 1600 [2]). Este evident că domnul român în urmărirea acelor planuri nu s'ar fi putut bizui decât pe sprijinul populației ortodoxe din acele provincii. Iar autenticitatea scrisorii pe care Mihai Viteazul ar fi trimis-o lui Hasan, begul Benderului, a fost contestată și cu drept cuvânt [3]).

Știm că în Pocuția și în Podolia trăia o populație de credință ortodoxă, care simpatiza totdeauna cu voievozii Moldovei de aceeași credință cu ea. Am văzut doară cu câtă însuflețire fuseseră primiți voievozii Ștefan cel Mare, Bogdan cel Chior, Petru Rareș și Ion-Vodă cel Cumplit de populația ortodoxă din Pocuția cu ocazia incursiunilor lor în acea provincie. Pe timpul lui Mihai Viteazul aderența ortodocșilor din Polonia față de domnii Moldovei era cu atât mai vie, cu cât în Octomvrie 1596 sinodul bisericii maloruse din Polonia întrunit la Brześć proclamă *unirea* cu biserica papală, unire care nu era îmbrățișată de întreaga populațiune ortodoxă din Polonia [4]). La unirea cu biserica catolică face aluzie Miron Costin când arată, după un hronograf leșesc, că « *așa era de vestit Mihai-Vodă și la Leși, cât țara Podoliei, fiind de lege de sub ascultarea patriarhului de Țarigrad, ca și noi, pe acele vremuri, având mare zearvă și price cu Papistașii pentru lege, așteptau cu bucurie pe Mihai-Vodă*

[1]) *Arh. Ist.*, III, p. 51 urm.
[2]) Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii.* Anexe, Nr. LXXVI, p. 299.
[3]) Hurmuzaki, *Docum.*, XII, p. 663; cfr. I. Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii*, p. 144 urm.
[4]) Ion I. Nistor, *Ctitorii românești în Polonia și Ucraina*, în *Problema Ukraineană*, p. 91.

să vie, știindu-l de o lege cu dânșii ca să i se închine toți Podolienii » [1]). Inclinația populațiunilor ortodoxe din Polonia către Mihai Viteazul este și mai limpede pusă în evidență de un cronicar dela curtea regală cu numele Lubieniecki care afirmă că « *Mihai s'a întărit așa bine, încât a devenit o adevarată groază nu numai pentru păgâni, ci și pentru creștini, căci el și pe Turci nu odată i-a înșelat și i-a bătut. Astfel dispunând de oștiri puternice, s'a încumetat să-și încerce norocul și asupra țărilor noastre, iar norodul nostru rusesc, aproape în întregime, îl așteaptă cu nerăbdare, mai bucuroși decât Jidovii pe Mesia, sentiment pe care Mihai îl cunoaște bine dela Cazacii ce au slujit în oastea sa. Căci acestora le-au spus-o popii lor, că Mihai ar fi gata să le recunoască credința grecească, aruncată astăzi la pământ* » [2]).

Așa fiind, Polonii erau foarte îngrijorați ca nu cumva Mihai Viteazul, după cucerirea Moldovei, să treacă în Podolia și în *Pocuția* [3]). Intr'un raport din Iunie 1600, Zolkievski arată că prinsese limbă dela spioni « *că Mihai a dat poruncă Orheienilor, Sorocenilor și Lăpușnenilor, să treacă în Ucraina spre Szarogród și Bar, iar el plănuește să pornească spre Snyatin și Pocuția în statele Coroanei* » [4]). Din raportul starostelui de Halici și Colomeia din 5 Iunie 1600, aflăm că în dimineața acelei zile « *oamenii lui Mihai, 7000 la număr, au sosit aci de această parte a bucovinelor, fac mari încercări la cetate, iau hrană chiar la Tismenița. N'ar strica dacă s'ar trimite ceva oameni la Halici sau la Nistru ca să nu înainteze așa de repede* » [5]). Din raportul acesta lapidar conceput în stil telegrafic, aflăm deci că în dimineața zilei de 5 Iunie, o divizie din oștirea lui Mihai, numărând 7000 de oameni, pusă sub comanda lui Baba Novac pătrunse în Pocuția, asediă cetatea Sniatinului și înaintă vertiginos

---

[1]) Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Șt. Petre, p. 78; R. Heidenstein, *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti*, Libri X—XII, trad. poloneză Dzieje Polski, II, cartea XII, p. 409.

[2]) Lubienicki, *Poloneutichia*, ed. A. Batowski, 1813, p. 143 urm.; cf. I. Corfus, *o. c.*, p. 126.

[3]) P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Nr. 53, p. 125.

[4]) Lubomirski, *Listy Stanisława Zólkiewskiego*, p. 102 urm.

[5]) I. Corfus, *o. c.*, anexă Nr. LXXXI, p. 304.

spre Colomeia şi Halici, ajungând până la Tismeniţa. In raportul său către rege cancelarul Zamoyski arată că năvălitorii au jefuit proprietăţile lui Ştefan Potocki, arzând un sat, ucigând 80 de oameni şi ridicând cirezi de vite şi turme de oi, nu numai din ale nobililor ci şi din ale iobagilor, s'au luat chiar zeci de femei şi copii. Iar în instrucţiile pe care cancelarul le trimetea starostelui de Cameniţa se punea în vedere fraţilor Potocki să nu se ridice singuri contra năvălitorilor, ci să aştepte ca nu cumva printr'o acţiune pripită să compromită planul de operaţie al oştirii [1]). Totuşi se trimiseră patrule în toate părţile pentru paza domeniilor coroanei care suferiseră şi ele pagube simţitoare din partea năvălitorilor. Vrednic de reţinut este faptul că Ştefan Potocki, ale cărui proprietăţii fuseseră devastate de oştenii lui Mihai, era însuşi ginerele lui Ieremia Movilă, care ţinea în căsătorie pe fiica acestuia Maria, ctitoreasă alăturea de mama ei Elisaveta a Schitului-Mare dela Maniava din Pocuţia.

In manifestul său către oraşele pocuţiene din 17 Iunie 1600, regele Sigismund al III-lea zicea între altele: « *Despre cele ce se petrec în ţara Moldovei şi la graniţă şi despre ce trebue să ne temem şi să ne aşteptăm atât noi, cât şi statele noastre din partea lui Mihai, având în vedere năvalnicul său avânt, suntem siguri că aveţi cuvenita cunoştinţă şi purtare de grijă ce se cuvine. Se impune o mare băgare de seamă în orice privinţă precum şi o mare grijă şi o temeinică pregătire. Să fie pregătite arme, pulbere şi alte instrumente de apărare precum şi provizii de hrană, ca în faţa unui atac prin surprindere să nu se producă panică, iar din panică şi din lipsă de încredere în măsurile luate, să nu se producă catastrofa din care pricină cad cele mai multe cetăţi, câtă vreme cu băgare de seamă şi cu pregătiri din vreme până în cele mai mici amănunte cetăţile pot fi apărate şi se pot menţine* » [2]).

Oştirea lui Mihai Viteazul era concentrată pe malul drept al Nistrului dela Soroca în sus până şi Nizniov în Pocuţia. Sectoarele erau comandate de hatmanul Udrea, de Moise

[1]) Corfus I., *l. c.*, Nr. LXXIX, p. 304.
[2]) R. Heidenstein, *l. c.*, XII, p. 356.
[3]) I. Corfus, *l. c.*, Nr. LXXX, p. 308.

Szekely și de Baba Novac care pătrunsese adânc în Pocuția. La 19 Iunie Zolkiewski scria din tabăra de pe malul opus dela *Ustia: « Noi cu oamenii lui Mihai ne uităm unii la alții numai peste râu. Alaltăieri a venit aci la țărm Udrea hatmanul cu porunca dela Mihai către mine. A sosit apoi și Moise Székely, comandantul Ungurilor săi, cu care singur m'am văzut și am vorbit peste râu și acesta m'a întrebat același lucru ca și Udrea: de ce s'a așezat aici oastea M. S. Regelui și să mă declar dacă le suntem prieteni sau dușmani. La ambele întrebări am dat același răspuns anume că în timpul unor astfel de turburări, m'am stabilit aici să păzesc granițele Coroanei, iar fără voia și porunca M. S. Regelui n'am nici cea mai mică putere de a începe războiu sau de a încheia pace »* [1]).

Bivuacarea oștirii lui Mihai în apropiere de Sniatin provocase mare groază în rândurile populației. Substarostele de Sniatin, Nicolai Zebrowski, raporta la 21 Iunie 1600 că așa de mare era groaza pe acolo, cum n'a mai fost de mult. Oamenii dela sate și dela orașe fugeau îngroziți unde îi duceau ochii. *« Iar acest domn Mihai a mai trimis pe un anumit căpitan Deli-Marcu cu 3500 de oameni care s'au așezat curat cu o milă dela Sniatin, iar două mile dela Cernăuți și se spune că mai sunt tot atâția oameni de adunătură. Până acuma n'ar fi făcut încă nicio pagubă, dar Dumnezeu știe ce se va întâmpla mai departe. Deși de multe ori îmi scrie căpitanul ca să nu ne temem de oamenii aceștia, totuși d-sa ca hatman de câmp îmi scrie să fiu prevăzător și să nu mă las ademenit de vorbele lui viclene* [2]). Substarostele cerea să i se pună la dispoziție 400 de ostași pentru a putea ține piept oștenilor lui Deli Marcu, declarând că și dânsul are la îndemână *1000 de oameni înarmați cu coase*. « Ce era alta să mai fac, decât să aștept îndurarea celui de sus și apărarea hatmanului pe care o așteaptă cu mare înfrigurare și numeroasa șleahtă, mirându-se mult că d-ta binevoiești a veni așa încet, *știi doară că acest dușman are pe aici mari porți deschise spre Polonia. Mihai se spune că se află la Iași iar mai mare peste acea oaste dela Hotin este*

[1]) I. Corfus, *l. c.*, Nr. LXXXIII, p. 310.
[2]) *Ibid.*, l. c., Nr. LXXXIV, p. 312.

Moise Székely. Aud că ar avea să sosească mai mulți oameni de ai lui Mihai chiar aci la Sniatin »[1]).

La 24 Iunie Zolkiewski cerea Tătarilor de sub comanda lui Gazi-Ghierei să plece de-a-dreptul spre granița Moldovei, mai jos de Soroca și acolo să treacă Nistrul, ca Tătarii din spate iar Polonii din față să lovească simultan pe acest Mihai, dușmanul comun, pentru a cărui răutate și nedreptate va da Dumnezeu să-și găsească chiar acuma sfârșitul [2]). La 17 Iulie 1600, Zebrowski raporta din nou din Sniatin că orașul suferea mari neajunsuri din partea Sârbilor lui Deli-Marcu. Anume că aceștia prindeau cu forța oameni și-i ucideau cum fură uciși și câțiva orășeni din Sniatin. Ei răpeau și cai și pricinuiau mari neajunsuri. Inainte de 5 zile fusese și el în persoană la căpitanul lui Mihai la Cernăuți pentru a-i remite o scrisoare. « *In oaste* —zice Zebrowski —*văd că n'au nici arme și nici armătură, iar Ungurii când își aduc aminte de Sigismund Báthory numai că nu plâng cu lacrimi de sânge, zicând că: « de-am vedea steagul lui, numaidecât am pleca dela Mihai, care nu ne-a plătit solda de opt luni și care a plecat peste noapte în țara celor Șapte Cetăți (Dacia transilvăneană)* [3]).

Cât despre Mihai se spunea că s'ar afla la Brașov. Ungurii și Polonii i-ar fi închis orașele și cetățile din Transilvania și ar refuza să asculte de ordinele lui. Din Kossow unde fusese cu trei zile în urmă, nu aduse nicio informație precisă asupra celor ce se petrec dincolo de munți. El mai aducea la cunoștință lui Zamoyski că *Mihai nu și-ar fi respectat cuvântul dat Moldovenilor cu privire la scutirea de dări pe șapte ani, ci dimpotrivă a poruncit să se ridice cât mai repede dijma pe oi și câte 2 taleri de țăran iar la boieri să se ia câte 12 zloți și chiar mai mult. El se mai temea că, intrând Polonii în Moldova, oștirea lui Mihai va năvăli în Pocuția căci porțile îi stau larg deschise* [4]).

Dintr'un raport dela 9 August aflăm că Deli-Marcu și Nadalbert ar fi primit ordin să se reîntoarcă de sârg în

[1]) I. Corfus, Nr. LXXXIV, p. 314.
[2]) *Ibid.*, Nr. LXXXVI, p. 317.
[3]) *Ibid.*, Nr. LXXXVI, p. 319.
[4]) *Ibid.*, Nr. LXXXVII, p. 320.

Transilvania. Hatmanul Udrea străbătuse de mult peste munți, iar Moise Székely trecuse de partea lui Zamoyski [1]). Oștenii lui Mihai, rămași fără comandanți, amenințau Pocuția așa că însuși substarostele Sniatinului se văzu nevoit să fugă din oraș și să se adăpostească într'un loc mai sigur. Situația era pentru Poloni cu atâta mai tristă, cu cât *populația ortodoxă fraterniza cu oștenii lui Mihai* [2]).

In vremea în care Mihai chemase pe căpitanii săi în Transilvania pentru potolirea răscoalelor ce izbucniseră acolo, Zamoyski trecu la 4 Septemvrie 1600 Nistrul la *Kolodrobwka* în fața Mosorenilor și înaintă spre Prut. La 9 Septemvrie Zamoyski era la *Boian* iar la 15 al aceleiași luni tabăra polonă era așezată la *Siretiu*. De acolo Zamoyski dirijă un detașament la Suceava, așteptându-se la o dârză rezistență din partea trupelor lui Mihai [3]). La 21 Octomvrie 1600 Zolkiewski raporta din Teleajen că « în *urma intrării oștirii M. S. Regelui în Moldova, oastea lui Mihai comandată de Baba Novac s'a retras îndată în țara Transilvaniei, unde s'a unit la Făgăraș cu stăpânul ei care, fiind amenințat de Unguri și Nemți, pornise într'acolo* » [4]). Sfârșitul lui Baba Novac a fost extrem de tragic. Dintr'un raport dela 16 Dec. 1600 aflăm că el, ajungând în Dacia, trecu de partea imperialilor lui Basta cu un contingent de 1000 călăreți și 600 pedeștrași [5]). Curând însă Basta pierdu încrederea în el și-l condamnă la moartea groaznică a arderii de viu. Intr'un raport dela 23 Februarie 1601 se arată că Baba Novac împreună cu duhovnicul său au fost legați de două prăjini și astfel prăjiți de vii pe jăratec — an zwei Spiess lebendig gebunden und auf dem Platz gebraten — [6]).

In scrisoarea sa către Papa din 27 Martie 1601, regele Poloniei rezuma desfășurarea campaniei lui Mihai Viteazul în

[1]) I. Corfus, *l. c.*, Nr. XC, p. 323 și Nr. XCII, p. 324. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, editate de A. Veres, VI, p. 184.
[2]) *Ibid.*, Nr. XCI, p. 324 și Nr. XCV, p. 326.
[3]) *Diurnus belli progressus Ill-mi Joannis Zamoiscii, ducis exercitus polonici contra Palatinum Moldaviae*, în *Collectanea vitam resque gestas Ioannis Zamoyscii*, ad. Dzialynski, Poznan, p. 284.
[4]) I. Corfus, *o. c.*, Nr. C III, p. 340.
[5]) Hurmuzaki-Iorga, *Docum.*, XII, Nr. 1612, p. 1114.
[6]) *Ibid.*, Nr. 1672, p. 1153.

Pocuția, zicând: « a devastat în mod crud Pocuția și granițele republicii, trecând ogoarele și satele prin foc și sabie — *Pocuciam, finesque Podaliae transnestrianos agros vicosque ferro igneque crudeliter vastavit* — [1]). In reclamația sa față de Impăratul Rudolf regele era mai explicit zicând: A pătruns în hotarele regatului prin căpitanii săi și a provocat grozave incendii în Pocuția. A devastat în mod mizerabil satele și câmpiile din hotarul Podoliei, trecându-le prin foc și sabie și făcându-le una cu pământul — in fines regni per duces suos irruperet, acerba incendia în Pocucia fecerit; Podoliae finibus miserabilem vastitatem transnestraneos agros vicosque ferro igneque solo crudeliter aequare — [2]).

8. **Anexarea la Moldova a teritoriului pocuțian dintre Ceremușul Alb și Ceremușul Negru.** Astfel luă sfârșit campania lui Mihai Viteazul nu numai în *Pocuția* dat totdeodată și în *Moldova.* In vreme ce Zamoyski înainta victorios spre Țara-Românească în urmărirea lui Mihai, Moldova ajunse din nou sub stăpânirea lui Ieremia Movilă care, ca prieten și aliat al Polonilor, nu se putea gândi să ridice pretenții asupra Pocuției, reintrată sub vechea stăpânire poloneză.

Problema Pocuției a continuat însă să preocupe pe Moldoveni și în secolele următoare, dară fără ca să se fi făcut vreo încercare serioasă de a recuceri această țărișoară în tot cuprinsul ei dela Poloni. Totuși regiunea dintre ambele Ceremușuri a rămas multă vreme sub stăpânirea Moldovei. Intr'un act de reambulire a graniței moldo-polone din 20 Iulie 1642, se arată că hotarul mergea prin munte până la Ceremușul Negru ce se varsă în apa Prutului. *Pe cursul acestui pârâu merge hotarul Moldovei cu Polonia și cu celelalte țări străine*, adecă cu Maramureșul [3]). In actul de confirmare a posesiunilor mănăstirii Putna dela Vasile-Vodă Lupu din 15 August 1647, găsim între numeroasele braniști ale acestei mănăstiri și munții *Tomnatecul*, *Chicera*, *Histov* și *Pârcălăbia* pe care le aflăm între Ceremușul Alb și

[1]) Hurmuzaki-Iorga, *Docum.*, XII, Nr. 1799, p. 1167.
[2]) *Ibid.*, No. 1880, p. 1171.
[3]) T. Balan, *Documente Bucovinene*, I, Nr. 130, p. 233.

Ceremușul Negru [1]). Starea aceasta de fapt este confirmată și prin declarațiile boierilor moldoveni, făcute la 19 Februarie 1782 în fața generalului Enzenberg, guvernatorul civil și militar al Bucovinei din vremea aceea. «*Hotarul Câmpulungului Rusesc* — declarau boierii — *mai înainte vreme după știință, a fost Ceremușul Negru, și numai din întâmplările turburărilor, nefiind căzuta purtare de grijă dinspre Moldova, găsind prilej Leșii*, s'au întins și s'au lățit cu stăpânirea până la Ceremușul Alb. Și astfel au rămas ei neturburați în această stăpânire —[2]).

9. Ocuparea Pocuției de către trupele române în 1919. Dar drept dovadă că totuși istoria se repetă, și că pe unde au fluturat cândva steagurile Moldovei, ele rămaseră sortite să fluture din nou, servește faptul istoric că în ziua de 22 Mai 1919 oștirea regală română a fost chemată să desfășure din nou steagurile sale biruitoare pe plaiurile Pocuției, stropită cu sânge românesc din vremurile cărunte ale lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ion-Vodă cel Cumplit și în cele din urmă ale lui Mihai Viteazul. Ca urmaș vrednic ai marilor săi precursori voievodali, regele Ferdinand I a poruncit oștirii sale să pătrundă în Pocuția ca să restabilească ordinea și liniștea internă și să împăciuiască spiritele populației răzvrătite de acolo. Sub comanda generalului Iacob Zadik, divizia 8-a a pătruns în Pocuția în 3 coloane comandate de colonelii P. Stănciulescu, Daschevici și Răuțoiu, având ca rezervă regimentul al 8-lea vânători sub comanda colonelului Gerota și un batalion din regimentul 3 Grăniceri pentru organizarea militară a teritoriului. In fața armatei române unitățile *oștirii ucrainene* de sub comanda tânărului arhiduce Wilhelm de Habsburg, care își ucrainizase numele în Cneaz Wasyl Weschywan Stephanowicz, cedară terenul pas cu pas, până ce în cele din urmă, întreaga Pocuție fu ocupată militărește de Români. Insuși cneazul Stephanowicz fu făcut prizonier la *Jabie* pe Ceremușul Negru și internat la Căldărușani, pentru a fi eli-

[1]) T. Balan, *l.* c., II, Nr. 60, p. 227.
[2]) *Uricariul*, XI, p. 265.

berat mai apoi și trimis peste Nistru după propria sa dorință [1]).

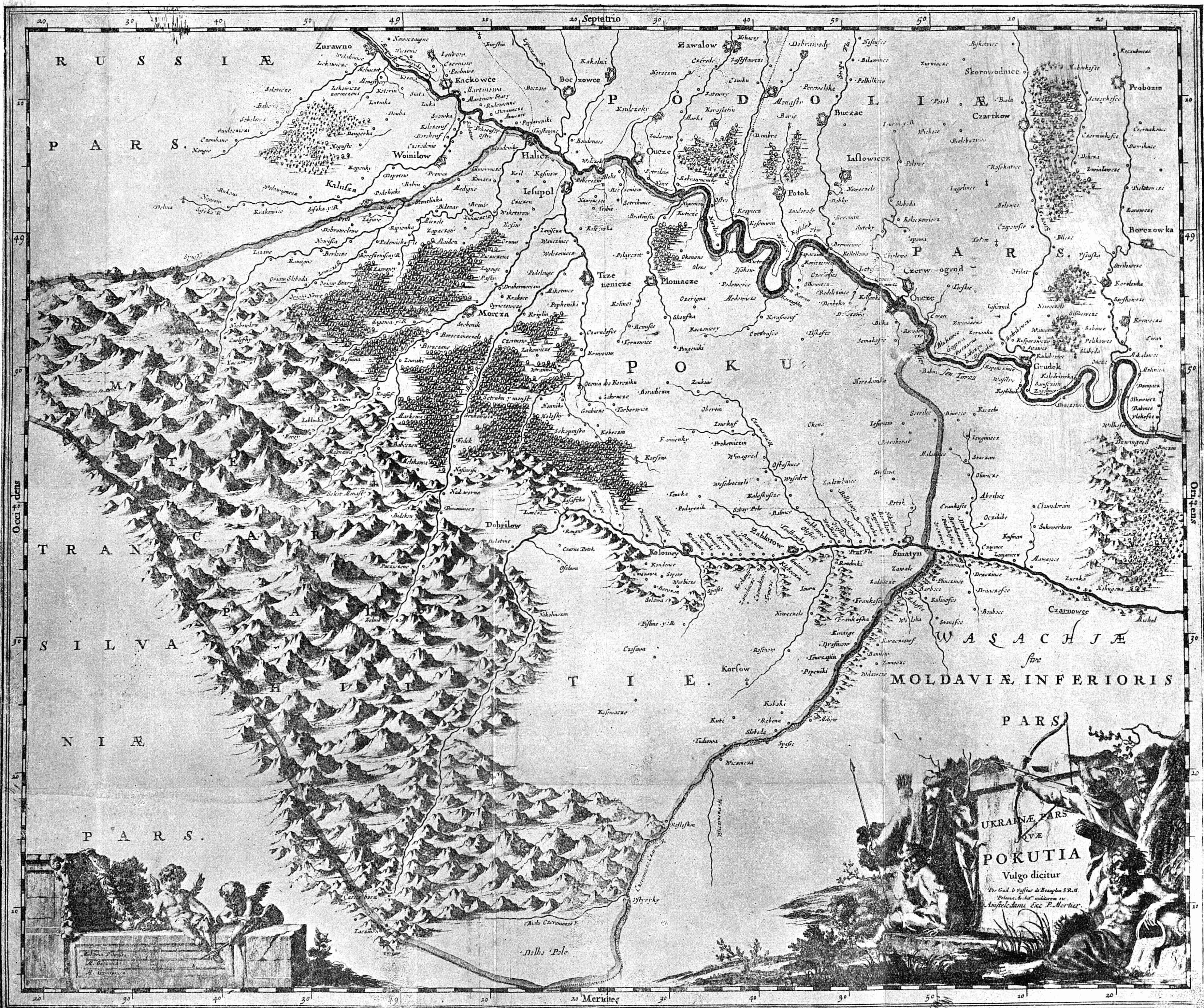
Ocupația românească a Pocuției n'a ținut însă decât până la 18 August 1919, când generalul comandant Zadik lansă către populațiunea pocuțiană următoarea proclamație: «*Pe baza înțelegerii amicale dintre guvernele român și polon, teritoriul Pocuției ce a fost ocupat până acuma de trupele regale române, trece sub administrația polonă. Evacuarea Pocuției de către trupele regale române și luarea ei în primire de către trupele polone, conform convențiunii încheiate, începe în ziua de 18 August și se va termina în ziua de 25 August 1919, dela care dată comandamentul militar teritorial se disolvă complet, rămânând numai autoritatea polonă. Cu această ocazie, comandamentul armatei române de ocupațiune, aducând mulțumirile sale tuturor autorităților și întregei populațiuni pentru buna ordine și liniștea ce au păstrat-o pe timpul ocupațiunii române, urează tuturor spor la muncă pentru a readuce această frumoasă și bogată provincie la înflorirea ei de altădată*» [2]).

Astfel vedem cum problema Pocuției, care părea să-și fi găsit deslegarea definitivă pe timpul lui Mihai Viteazul, își recăpătă vechea acuitate politică sub regele Ferdinand Intregitorul. De aceea nu putem ști dacă și soluția pe care această problemă a primit-o de curând, va mai rămânea multă vreme în picioare, fiindcă repetatele și diversele ei peripeții istorice ne învață să o asemănăm cu măreţul spectacol pe care ni-l oferă apele unor râuri care, după un curs subteran mai îndelungat, izbucnesc deodată cu putere elementară la suprafață.

---

[1]) Ion I. Nistor, *Bucovina și arhiducele Wilhelm*, în *Generația Unirii*, Nr. 4, p. 4 urm.

[2]) Ion I. Nistor, *Zece ani dela unirea Bucovinei*, p. 59.

Septetrio
RUSSIÆ PARS.
PODOLIÆ PARS.
POKUTIE.
MONTES CARPATHII
TRANSILVANIÆ PARS.
WALACHIÆ
sive
MOLDAVIÆ INFERIORIS
PARS
Occidens
Oriens
Meridies
Zurawno
Kackowce
Boczowce
Zawalow
Buczac
Potok
Halicz
Iesupol
Woinilow
Kalusza
Ouсze
Plomacze
Morcza
Dobrilow
Koloмey
Zablotow
Sniatyn
Korsow
Czarnowce
Grudek
Czartkow
Skorowodnice
Probozin
Borczowka
Lasłowiecz
Czerwogrod
Dolho Pole
UKRAINÆ PARS
QVÆ
POKUTIA
Vulgo dicitur
Per Guil. le Vasseur de Beauplan S.R.M.
Poloniæ Archit. militarem etc.
Amstelodami Exc. P. Mortier.

PRECIZĂRI ISTORICE
CU PRIVIRE LA
DUCATELE BIZANTINE PARISTRION (PARADUNAVON) ŞI BULGARIA

DE

N. BĂNESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 11 Iunie 1943.

Intr'o serie de cercetări, începute acum douăzeci de ani, am expus noua situaţie politică instalată în Peninsula balcanică la capătul războaielor sângeroase ale Bulgaroctonului. S'a putut vedea din aceste cercetări că, în locul Statului bulgar de două ori nimicit de Tzimiskes (1071) şi Basilios II (1018), s'au constituit două theme bizantine: una la Nord-Estul Peninsulei, în locul vechii Bulgarii danubiene, thema « ţinuturilor şi oraşelor dela Dunăre », numită şi « Paristrion » sau « Paradunavon », cu reşedinţa la *Dorostolon* sau *Dristra* (Silistra de azi); alta în părţile de Apus, în inima ţaratului nimicit al lui Samuel, cunoscută sub numele de « thema Bulgariei » şi avându-şi reşedinţa la Skoplje, pe Vardar.

Dar cercetările noastre obiective, întemeiate numai pe ceea ce textele şi rarele documente ale epocei ne-au putut transmite, au avut darul de a stârni o aprinsă discuţie în rândurile învăţaţilor bulgari, cari se îndărătniceau a tăgădui realitatea. Negând desfacerea în theme a teritoriului bulgar cucerit, Zlatarski a admis în cele din urmă existenţa ambelor theme, şi întreaga serie a guvernatorilor bizantini stabilită

de noi a trecut în listele sale și în « Istoria imperiului bulgar în Evul mediu », publicată în anii din urmă.

Singur Skabalanović, pe care nu l-am cunoscut, ajunsese înainte de noi — acum vreo cincizeci de ani — aproape la aceleași rezultate, vorbind în câteva pagini numai de cele două ducate din Peninsula Balcanică, la care, în mod greșit, mai adăuga pe cel de Sirmium, inexistent. Istoricii bulgari însă, ca și străinii cari au scris despre istoria Statului bulgar, n'au știut până acum nimic despre această mare prefacere politică a Peninsulei, pe urma biruinței Bulgaroctonului. Opera lui Jireček cuprinde, în câteva rânduri numai, vagi indicații asupra unei chestiuni atât de însemnate.

De aceea ne-am simțit datori a da într'un volum rezultatele cercetărilor noastre privitoare la cele două ducate bizantine, înlăturând în mod definitiv atâtea păreri greșite, puse în circulație în legătură cu ele, și precizând datele istorice pe unicul temeiu al izvoarelor.

Lucrarea va apărea în limba franceză, și am crezut că nu e de prisos a expune dinaintea Academiei Române, unde am mai avut onoarea a vorbi despre aceste probleme, ideile mai însemnate ale lucrării noastre de sinteză.

I

Mai întâi, câteva considerațiuni generale, asupra *situației politice a Bulgariei sub stăpânirea Bizanțului.*

Către sfârșitul anului 1018, împăratul Basilios II își încheia cea din urmă campanie împotriva Bulgarilor. Intreg teritoriul Statului atât de întins al lui Samuel intra în stăpânirea imperiului, după cruntele războaie care ținuseră aproape patruzeci de ani. Toate cetățile, apărate cu îndârjire de șefii lor, căzuseră, una câte una, în mâinile Bizantinilor, și împăratul instalase într'însele garnizoanele sale, cu șefii lor militari. Un comandant suprem a fost lăsat la Skoplje, și el va fi cel dintâi guvernator imperial al părților de Vest ale Statului cucerit. Un altul se afla la Dorostolon (Silistra) încă din epoca împăratului Tzimiskes, și-l aflăm acolo și în anul 1017.

Basilios II s'a îngrijit îndată după triumful său a consolida stăpânirea imperiului în Peninsula cucerită cu grele sacrificii. El dovedi cu acest prilej un mare simţ politic: în afară de ocupaţia administrativ-militară, împăratul păstră vechile obiceiuri ale populaţiei, îngăduind ca impozitele să se perceapă în natură, ca pe vremea ţarului Samuel, şi lăsă Bisericii bulgare întreaga ei autonomie, scoborînd numai pe patriarh la rangul de arhiepiscop. Această atitudine de înţelepciune politică ţine s'o proclame însuşi, în diploma *(Sigillion)* din Mai 1020, acordată arhiepiscopului Ioan de Ochrida: εἰ γὰρ τῆς χώρας ἐγκρατεῖς ἐγενόμεθα, ἀλλὰ τὰ ταύτης δίκαια ἀπαράσπαστα διετηρήσαμεν.

Studiile pe care le-am publicat în 1922 şi 1923 [1]) puneau în lumină, pentru întâia oară dela schiţarea fugară şi nereuşită a lui Skabalanović, nouă total necunoscută, organizarea Bulgariei sub stăpânirea bizantină. Ele au avut darul de a atrage asupra acestei probleme atenţia regretatului istoric V. N. Zlatarski, care a tipărit în acelaşi an (1929) trei studii în legătură cu dânsa, iar doi ani mai în urmă un al patrulea, toate în limba bulgară.

Dela început, istoricul bulgar se aşează pe un teren fals când se sileşte a proba că întreaga Bulgarie cucerită de Basilios II a format sub stăpânirea bizantină *un teritoriu unitar*, că ea n'a fost împărţită în mai multe themata, cum socotesc în general toţi cercetătorii cari s'au ocupat de această chestiune. In special, în cel din urmă studiu [2]), apărut în «Seminarium Kondakovianum» pe 1931, desvoltă Zlatarski teza sa cu privire la unitatea întregului teritoriu al Bulgariei după anexare, şi nu exclude din această unitate nici thema de Paristrion, anterioară celei bulgare, dar pe care eminentul istoric n'o admite decât dela anul 1059, fapt cu desăvârşire inexact. Izvoarele bizantine, afirmă dânsul, oricât de sumare, ne dau putinţa «de a prezenta, până la

[1]) *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains de Bas-Danube.* Byz.-Neugr. Jahrbücher, III (1922), 287—310; *Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion,* Ac. Roum., Bulletin de la section historique, X (1923). Extras.

[2]) *Organizarea Bulgariei şi starea poporului bulgar în primele timpuri după supunerea (înfăptuită) de Basilios II Bulgaroctonul.*

un anumit punct, tabloul stării poporului bulgar în primele timpuri după supunerea lui ». Dintre aceste izvoare socotește că locul întâiu îl ocupă informația cuprinsă în cele trei diplome, acordate de împărat arhiepiscopului bulgar de Ochrida, circa și în a. 1020. Invățatul bulgar se oprește prin urmare, înainte de toate, la aceste diplome, din care caută a scoate tot ce crede că-i poate servi pentru sprijinirea părerii sale, cu privire la unitatea intactă a statului bulgar devenit provincie bizantină.

Dar aceste texte, exploatate de toți câți au studiat chestiunea jurisdicției arhiepiscopiei de Ochrida, nu cuprind nimic care să autorizeze o asemenea părere. De aceea, învățatul dela Sofia se vede silit a modifica textul grec pe care-l invoacă în special în sprijinul său și a da unor anumiți termini un sens pe care-l nu-l pot avea. Nu vreau să rețin atenția d-voastre cu aceste amănunte, pentru care trimit la capitolul respectiv al volumului. Dacă împăratul declară în chrysobul: ὑπόσπονδον τὴν χώραν ταύτην ὁ θεὸς ἡμῖν ἐδωρήσατο, Zlatarski ia această expresie în sensul că Dumnezeu i-a dăruit țara « prin convenție » (« tratat »), ceea ce e cu totul greșit. Terminul de τοὺς ὅρους e luat și el în înțelesul de « frontiere », pe când acest termin are, în nexul frazei, cu totul alt sens; dar autorului îi trebuia anume acest înțeles, pentru a atribui împăratului declarația că nu s'a vătămat nimic din « frontierele » Bulgariei și din « formele sau imaginea ei ». Textul grec sună: (τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ) τοὺς ὅρους καὶ τοὺς τύπους τοὺς καλῶς παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν βασιλευσάντων θεσπισθέντας μηδὲν λυμηναμένης, ceea ce, în traducere exactă, însemnează: « [bunătatea lui Dumnezeu] nestricând întru nimic dispozițiunile și întocmirile orânduite de cei ce au domnit înaintea noastră ».

In comentariul acestui caracteristic pasaj din chrysobul, Zlatarski afirmă că împăratul recunoștea, pe de o parte, cât de scump l-a costat supunerea Bulgariei, pe de alta, că a reușit a deveni stăpânul ei numai în virtutea unui pact. Dar când știm că cei din urmă apărători ai cetăților au fost ridicați ori s'au predat, și văduva țarină Maria, cu toată familia ei, a fost dusă la Bizanț, în alaiul biruitorului, și des-

cendenţii casei domnitoare a Bulgarilor trimişi ca şefi militari la capătul Asiei-Mici, mai poate fi vorba de vreun « pact » ?

Cel dintâi care a schiţat sumar situaţia creată Bulgariei după cucerirea ei a fost învăţatul rus N. Skabalanović. Vorbind despre « Statul şi Biserica bizantină în secolul al XI-lea, dela moartea lui Basilios II până la urcarea pe tron a lui Alexios I Comnenul » (S. Petersburg, 1884), el expune în Cap. IV administraţia provinciilor şi menţionează în fostul Stat al Bulgariei *trei* theme bizantine: 1. Thema Bulgariei; 2. Thema « oraşelor dela Dunăre (τῶν παριστρίων) »; 3. La Apus de aceasta, « de-a-lungul Dunării şi Savei, ultima themă bizantină, cu oraşele Sirmium şi Belgrad ». Ea se numeşte, afirmă dânsul, « după numele unuia sau altuia din aceste oraşe ».

In cunoscuta sa « Geschichte der Bulgaren », savantul Jireček se mărgineşte a ne spune că Bulgaria a fost împărţită, după cucerire, în themata, administrate de câte un strateg sau dux, întrunind în mâinile sale autoritatea civilă şi militară şi rezidând într'un oraş mai mare. Comandantul suprem îşi avea reşedinţa la Skoplje.

P. Mutafčiev pretinde că teritoriile imperiului bulgar s'au desfăcut în *patru* theme nouă: 1. Bulgaria, ocupând întreaga Macedonie de azi, afară de Salonic şi Serres şi de regiunea Sofiei; 2. Dyrrachion, cu Albania şi Muntenegrul; 3. Thema Srem, cu regiunile de lângă oraşul Srem (azi Mitrovitza); 4. Thema oraşelor dela Dunăre sau Paristrion [1]).

Consecvent cu părerea sa, pe care şi-o apără în toate lucrările, Zlatarski nu admite această fărămiţare a teritoriului bulgar în mai multe theme. El combate deci părerea lui Skabalanović, admiţând în cele din urmă existenţa unei « theme-voevodat », cu reşedinţa însă la Belgrad şi supusă în totul autorităţii şefului suprem al Bulgariei. Faţă de argumentele noastre, e silit a admite şi existenţa themei de

[1]) Vezi articolul său asupra Silistrei medievale, în *Sbornicul Silistrei şi Dobrogei*, I, Sofia, 1927, 158—159, ap. Zlatarski, *Organizarea Bulgariei*, etc., p. 57, nota 40. Cf. *Istoria imperiului bulgar în Evul-mediu*, II, p. 16, nota 1.

Paristrion, dar o face de asemenea dependentă, în prima jumătate a secolului al XI-lea, de comandantul ducatului de Bulgaria. Vom vedea cât de greșită e o astfel de părere. Aceleași motive îl îndeamnă a combate și părerile lui Mutafčiev, scoțând, de altminteri cu drept cuvânt, din această organizare thema Dyrrachion, care a fost întotdeauna bizantină.

Nimeni nu împărtășește părerea riscată a lui Zlatarski cu privire la unitatea administrativă a Bulgariei sub dominația bizantină. Fr. Dölger a arătat, într'o recensie închinată articolului savantului bulgar privitor la organizarea Statului cucerit [1]), cât de greșite sunt aproape toate părerile sale; G. Ostrogorsky respinge de asemenea unitatea teritorială susținută de Zlatarski, dar, la cele două theme schițate de noi, adaugă încă una: pe cea de Sirmium și Singidunum, pe Dunăre și Sava [2]).

Dar toate părerile cu privire la existența unei theme bizantine la Sirmium-Belgrad, sau Sirmium-Singidunum, sunt bazate pe o interpretare superificială a textelor, cum am arătat încă din replica noastră la articolele lui Zlatarski [3]).

Skabalanović a susținut cel dintâi o asemenea părere, întemeiată pe un pasaj din Porphyrogennetos, *De administrando imperio*, 32, pe care însă nu l-a înțeles. Am explicat, în volumul ce va apărea, greșeala învățatului rus, care face din strategul de Belgrad, pomenit în acel pasaj, în epoca lui Heraklios, un guvernator al themei de Belgrad, când el era, în realitate, un simplu comandant al cetății.

Tot atât de greșit înțelege și un pasaj din Attaliates, în care e vorba de Romanos Diogenes ca șef al themei de Paristrion. Skabalanović, printr'o falsă interpretare a textului, face și din acesta un șef de Sirmium-Belgrad. Am lămurit încă din 1930 [4]) adevărata interpretare a textului, restabilind faptele. Invățatul rus mai descopere, din aceeași neînțelegere a textului, încă un șef de Sirmium-

[1]) Byzantinische Zeitschrift, 31, pp. 443—445.
[2]) *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1940, p. 221.
[3]) *La question du Paristrion*, Byzantion, VIII (1933), p. 278.
[4]) *Unbekannte Statthalter der Themen Paristrion und Bulgarien: Romanos Diogenes und Nikephoros Botaneiates*, B. Z., XXX, 439—444.

Belgrad în persoana lui Nikephoros Botaniates, care a fost de fapt, în acele împrejurări, un *duce de Bulgaria*. Toate aceste greşite păreri au fost împărtăşite apoi de Zlatarski şi de Mutafčiev.

Tot atât de nefericită e încercarea lui Skabalanović de a face un şef al themei inexistente de Sirmium din acel Nicota (de sigur Niketas), menţionat de izvoarele maghiare ca şef la Belgrad, pe timpul luptelor imperiului cu regele ungar Solomon. E vorba însă de comandantul oraşului, cum se aflau pretutindeni în marile centre ale Bulgariei cucerite.

In această chestiune a organizării administrative a Peninsulei balcanice, după triumful lui Basilios II, trebuie respinsă şi părerea învăţatului grec S. Kyriakides, care cade în cealaltă extremă.

In lucrarea sa recentă Βυζαντιναὶ Μελέται, II—V (Thessalonique 1839), Kyriakides ajunge, printr'o curioasă interpretare a izvoarelor, la concluzia că, în secolul al XI-lea, themele mai mari, în fruntea cărora se aflau duci sau katepani, se împărţeau în altele mai mici, care se numeau tot theme şi erau guvernate de strategi. Autorul crede că poate descoperi în istoriografia bizantină texte care să autorize o asemenea constatare. Dar, cum arătăm în chip amănunţit, niciunul din textele invocate nu confirmă o astfel de părere. Nimeni nu va admite că ducele de Thesalonic avea sub comanda sa alte *trei* theme, cel de Philippopolis (de fapt o circumscripţie a themei de Macedonia) *patru*, ducii de Dyrrachion şi de Bulgaria şi mai mulţi. Cât despre thema Antiochiei, învăţatul grec îi atribue vreo douăzeci de theme mai mici, στρατηγίδας ἢ στρατηγάτα [1]).

Rezumându-ne, organizarea administrativă a vechiului Stat bulgar, după victoria definitivă a Bulgaroctonului, cuprindea *două* theme bizantine: *Paristrion* (Paradunavon), situată la Nord-Estul Peninsulei, între Balcani, Pont şi Dunăre, corespunzând vechei Bulgarii danubiene anexate la imperiu de Tzimiskes (971), şi *ducatul Bulgariei*, la Vest,

[1]) *O. c.*, p. 285.

în regiunile care formaseră centrul Statului cucerit al lui Samuel și care gravitau în jurul fl. Vardar.

Niciun izvor nu atestă existența altei theme pe teritoriul vechiului Stat bulgar. Pentru ducatul Bulgariei, această situație rămâne neschimbată timp de o sută cincizeci de ani. Numai sub domnia lui Manuel Comnenul, după jumătatea veacului al XII-lea, o nouă themă apare în aceste părți de apus ale Dunării, unde se caută în zadar, încă dela începutul veacului al XI-lea, thema de Sirmium-Belgrad, Sirmium-Singidunum. Creațiunea unui ducat în aceste locuri a fost consecința interesului deosebit pe care l-au arătat Comnenii evenimentelor din Ungaria vecină. Ioan II Comnenul (1118—1143) a impus autoritatea imperiului la frontiera ungară. Fiul și urmașul său, Manuel (1143—1180), folosindu-se de disensiunile care sfâșiau atunci pe Unguri, luptă în tot cursul domniei sale împotriva lor, intervenind adesea în conflictele lor interne. In timpul războaielor sale cu Geiza II, spre a garanta mai bine apărarea împotriva adversarului, Manuel organiză în aceste locuri (1152—1153) un ducat, care unea orașele Braničevo, Belgrad și Niš. El puse în fruntea acestui ducat pe vestitul Andronic[1]; dar acesta, complotând cu Geiza II împotriva suveranului său, fu destituit din comandă, apoi ridicat și închis la Constantinopole.

E tot ce știm despre noua creație a lui Manuel Comnenul. Inainte de dânsul, n'avem nicio urmă, de niciun fel, despre un asemenea ducat sau themă bizantină în regiunea Sirmium-Belgrad.

II

THEMA PARISTRION (PARADUNAVON)

Incă din primele noastre studii, am exprimat părerea că această themă de frontieră a fost creată, după toate probabilitățile, în urma distrugerii țaratului bulgar al lui Samuel.

[1]) Choniates, 133, 9 urm.: ἐπειδὴ γὰρ παρελύθη τῆς δουκικῆς ἀρχῆς Βρανιτζόβης καὶ Βελεγράδων ὁ Κομνηνὸς 'Ανδρόνικος, ὁ καὶ ὕστερον τυραννεύσας 'Ρωμαίων; Kinnamos, 124,20 ἀμέλει καὶ τότε Ναϊσοῦ τε καὶ Βρανιτζόβης προκεχείριστο δοῦκα, προσέτι καὶ Καστορίαν αὐτῷ ἔδωκεν.

Dar nu se poate uita, fireşte, că întreg acest teritoriu al Bulgariei danubiene fusese anexat la imperiu câtva timp mai înainte, de predecesorul lui Basilios II.

După ce a expulsat pe Sviatoslav dela Dorostolon (Silistra), în vara anului 1071, Tzimiskes, se ştie, n'a mai reconstituit Statul bulgar, împotriva căruia Nikephoros Phokas adusese pe Ruşii dela Kiev. El a anexat la imperiu acest Stat, care încurca acum socotelile politicei bizantine la Dunăre. Inainte de a părăsi teritoriul care fusese teatrul luptelor sale, împăratul a întărit oraşele de pe ţărmul Dunării, şi această măsură s'a întins şi asupra unor cetăţi din stânga fluviului; el a orânduit, în acelaşi timp, la Dorostolon-Dristra (Silistra de azi) un strateg, ca să guverneze ţinutul.

Când, la începutul domniei lui Basilios II, sguduită de răscoala lui Bardas Skleros, Bulgarii se ridicară spre a scutura jugul bizantin, un războiu crâncen începu între basileus şi Samuel, pentru egemonia în Balcani. Regiunile dela Dunăre n'au putut rămânea cu totul străine de mişcare. Luptele s'au întins adesea până în aceste regiuni. Cum am arătat şi mai înainte, expediţia trimisă de împărat în anul 1000 [1]), sub conducerea patriciului Theodorokanos şi protospathariului Xiphias, împotriva cetăţilor de dincolo de Haemus (κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἵμου βουλγαρικῶν κάστρων), cuceri Preslava Mare, Preslava Mică şi Pliska. Despre Dorostolon însă nu se spune, în această împrejurare, nimic. Mai mult, în tot cursul războaielor Bulgaroctonului, n'avem nicio ştire de vreo întreprindere împotriva puternicei cetăţi de pe Dunăre. Când celelalte trei cetăţi din apropiere, când altele situate mai către Vest, —Triaditza (Sofia), Bdyn (Widin) —au fost atacate şi supuse, dacă nu se vorbeşte nimic despre Dorostolon, explicaţia nu poate fi alta decât că aceasta din urmă s'a păstrat în mâinile strategului bizantin aşezat acolo mai dinainte. De altminteri, un strateg de Dorostolon, Tzitzikios, fiul lui Theudat Iberul, e atestat de Cedrenus chiar

[1]) Păstrăm această dată, admisă şi de Jireček.

în timpul războaielor lui Basilios II. Cronicarul bizantin ne spune că împăratul, întorcându-se dela Castoria (1017), primii o scrisoare dela acest strateg (ἐδέξατο γὰρ καὶ γράμμα τοῦ στρατηγοῦντος ἐν τῷ Δοροστόλῳ Τζιτζικίου), prin care îl înștiința că șeful bulgar Krakras adunase o mare armată, se unise cu Ioan Vladislav și că amândoi, atrăgând de partea lor și pe Pecenegi, se pregăteau să atace pe Bizantini [1]). Impăratul își luă atunci măsurile impuse de împrejurări.

Am arătat și altădată [2]) cât de zădarnică e încercarea lui Zlatarski de a contesta calitatea de strateg de Dorostolon a lui Tzitzikios. El crede că participiul στρατηγῶν ar fi o indicație că Tzitzikios se găsea «comandând din întâmplare o armată pe acolo», când zeci de exemple din autori arată explicit că acest participiu înseamnă pur și simplu «a exercita atribuțiile de strateg». De altminteri, Tzitzikios nu este singurul comandant de Silistra atestat de izvoare. Mai cunoaștem unul, semnalat de chiar sigiliul său, pe care figurează ca πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας, *strateg de Distra* (= Dorostolon) [3]). Sigiliul e datat dela sfârșitul veacului al X-lea, începutul celui de al XI-lea. Acest Theodor, cu rang de primicerius, a putut deci să comande la Dristra în epoca dintre anexarea Statului bulgar de către Tzimiskes (971) și cucerirea țaratului bulgar al lui Samuel (1018). A fost aproape un contemporan al lui Tzitzikios.

E prin urmare clar că, din momentul ce avem la Dorostolon un comandant bizantin, pe Tzitzikios, în vremea luptelor lui Basilios II cu Bulgarii, ținutul dintre Balcani și Dunăre se afla, cum era și firesc, dela 971 în stăpânirea Bizanțului, chiar dacă, ceea ce nu confirmă izvoarele, a putut fi atras câtva timp în răscoala provocată de fiii Comitelui. In tot cazul, e indiscutabil că din al doilea deceniu al secolului al XI-lea, când cruntele războaie ale Bulga-

---

1) II, 465, 16 urm.
2) *La question du Paristrion*, pp. 281—282.
3) Publicat de Pančenko, *Izvestija* Institutului arheol. rus din Constantinopole, 8 (1903).

roctonului se apropiau de sfârşit, cele două părţi ale Bulgariei vechi şi nouă apar organizate sub autoritatea imperiului.

Silit a recunoaşte în cele din urmă existenţa themei Paristrion, Zlatarski încearcă a stabili cel puţin că ea n'a putut fi organizată decât în a doua jumătate a secolului al XI-lea, că mai înainte «regiunea depindea de katepanul sau ducele de Bulgaria». Dar învăţatul dela Sofia n'aduce nicio probă în sprijinul acestei simple afirmaţii, şi am arătat, pe temeiul textelor, absurditatea ei.

In ce priveşte numele acestei provincii de frontieră, izvoarele bizantine ne-au transmis terminii de *Paristrion*, formă pe care o găsim la scriitori, şi de *Paradunavon* sau *Paradunavis*, formă mai curentă, păstrată până azi în limba greacă.

Istoriografia bizantină întrebuinţează deopotrivă pentru şefii acestei provincii perifraze ca: ἄρχων τῶν παριστρίων πόλεων sau ἄρχων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων καὶ χωρίων (comandantul oraşelor dela Dunăre, oraşelor şi ţinuturilor dunărene), ceea ce n'are nimic neobişnuit şi nu schimbă de loc caracterul organizării militare a regiunii. Intâlnim asemenea perifraze şi pentru şefii militari ai altor provincii. Dar titlul exact al şefilor apare în chip oficial pe sigiliile ce ne-au transmis. Două din aceste sigilii ne atestă pentru thema dintre Dunăre, Pont şi Haemus numele de *Paradunavon*; un al treilea ne arată că Dristra (Dorostolon) era oraşul de reşedinţă al strategului. Termenul de *Paristrion* se întâlneşte la Anna Comnena, care înregistrează şi pe cel de *Paradunavon*, căci, în pasajul relativ la Leon Nikerites (II, 27, 1, ed. Reifferscheid), după observaţia justă a lui Kugeas [1]), trebue să înlăturăm corectura τοῦ Παραδανουζίου a editorului, şi să păstrăm forma originală a manuscriptului din Florenţa: τοῦ Παραδουνάζου. Acest din urmă termin apare de asemenea sub forma Παραδούναζις, atestată de notiţa unui manuscript, datat din 4 Aprilie 1059.

1) Ἐπὶ τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος τοῦ ὑπ' ἀριθμοῦ 263 Κοϊσλινιανοῦ κώδικος, în Ἑλληνικά, 3 (1930), p. 459.

Originea acestor termini a fost adesea discutată de învățații bulgari. Zlatarski, ca și Mutafčiev, îi socotește drept o traducere a terminului vechi bulgar подоунавїє, părere cu desăvârșire greșită. Toți acești termini sunt de formație bizantină și derivă din numele fluviului așa cum exista în gura populației locale.

Cuvintele *Dunavъ* și *Dunaj*, pentru Dunăre, la Slavi, nu sunt, cum a arătat încă Miklosich, de origine slavă, ci sunt împrumutate din l. germană. K. Müllenhof a reluat această chestiune și, la argumentul filologic al lui Miklosich, a adaos o mărturie istorică hotărîtoare în favoarea originii germane a acestor cuvinte. Cea mai veche formă pe care numele fluviului (Danuvius) a luat-o în gura Germanilor a fost *Dônavia*, la Suevi. Această veche formă suevă a trebuit să ajungă de timpuriu la Germanii de Est. Goții o cunoscuseră când au pornit dela Marea Baltică și dela Vistula-de-jos către Sud, și ei au extins numirea la cursul de jos al fluviului. Ceea ce o probează, e că urmașii lor în aceste regiuni ale Pontului și Dunării, Slavii, au împrumutat dela ei numele de Dunavъ și Dunaj și n'au mai recunoscut vechiul nume thraco-grec de Istros [1]). Mărturia istorică semnalată de Müllenhof e scoasă din «Chestiuni și răspunsuri» atribuite lui Caesarius din Nazianzos, fratele lui Gregorius (390—420). In această operă se spune că Dunărea e numită de Goți Δούναβις.

Intr'un studiu mai recent asupra numelui Dunării [2]), Max Förster dovedește că singură l. germană a luat numele în forma dată de Celți și arată că Dunavъ derivă din nominativul gotic Dūnawi, iar Dunaj din dativul Dunaujai. Forma gotică *Dunavis*, despre care vorbește Pseudo-Caesarius ca fiind întrebuințată de Goți, în secolul al IV-lea, a fost explicată de Pârvan destul de plauzibil din pronunția dacică [3]). Din vechi timpuri în contact cu Germanii, Dacii au putut cunoaște forma germanică Dōnavi cu mult înainte

[1]) *Donau-Dunavъ-Dunaj*, Archiv für slavische Phil., I (1876), 291—298.

[2]) *Der Name der Donau*, Zeitschrift für slavische Philologie, I (1924), 1—25.

[3]) *Considerațiuni asupra câtorva nume de râuri daco-scitice*, Ac. Rom., Mem. secției ist., S. III, t. 1, Mem. 1, București, 1923, pp. 20—21.

de venirea Goţilor. De părerea aceasta este şi P. S k o k, care, în articolul său *Dunaj et Dunav* (Slavia, VII, 1929), afirmă că « Les Slaves n'ont pu emprunter Dunaj-Dunavъ qu'aux ancêtres des Roumains, aux Thraces romanisés, ou aux soldats romains qui étaient en garnison dans ces contrées ».

Dunavis era deci în gura locuitorilor dela Dunăre cu mult înainte de venirea Slavilor în aceste regiuni. Cum observă, cu drept cuvânt, F ö r s t e r, aproape toate limbile balcanice şi-au însuşit numele gotic al fluviului [1]).

Terminii bizantini *Paradunavon* şi *Paradunavis* n'au prin urmare a face cu tardivul подоунавїє al Bulgarilor, cu atât mai mult *Paristrion*. Toţi aceşti termini s'au format, după spiritul firesc al limbii greceşti, din numele fluviului *Dunavis* şi *Istros*, cu propoziţia παρά, pentru a desemna ţinuturile şi oraşele situate lângă Dunăre. Asemenea toponimice sunt numeroase în greaca bizantină. D. A m a n t o s ne-a semnalat alte două formaţiuni de acelaşi tip: Παραβάρδαρον şi Παρεύρια, desemnând locuri situate lângă Vardar şi Hebrus, iar F. D ö l g e r un Παρέβριον τόπον la G. A k r o p o l i t e s. Putem adăuga astăzi acel κατεπανίκιον Παραστρυμόνος sau Παραστρύμονον, vechiul βάνδον τῆς Ζαβάλτας, lângă Strymon; el apare în documentele secolului al XIV-lea [2]).

Thema Paristrion-Paradunavon şi-a avut în tot timpul existenţei sale reşedinţa la Dorostolon-Dristra (Silistra de azi). Părerea lui S k a b a l a n o v i ć, împărtăşită apoi de alţii, după care oraşul de reşedinţă s'a schimbat, după împrejurări, dintr'un loc într'altul nu merită a fi luată în seamă. Cel dintâi comandant apare în Paristrion cu titlul de strateg de Dorostolon; al doilea poartă pe sigiliul ce ne-a transmis titlul de στρατηγὸς Δίστρας, strateg de Distra. Mai târziu, N e s t o r V e s t a r c h e s e trimis de M i h a i l VII D u k a s (1071—1078) în ţinuturile dela gurile Dunării κατεπάνω

[1]) Cf. părerea lui I a g i ć, după care Slavii cari locuesc azi în Pannonia, în parte Polonii şi Ruşii întrebuinţează forma Dunaj, dar Slovenii din Haemus din vremuri vechi au întrebuinţat numai forma Dunavъ. (*Dunav-Dunaj in der slavischen Volkspoesie*, Archiv f. slav. Phil., I, 299—333.

[2]) *Actes de Chilandar*, 58, 22. Ap. S. K y r i a k i d e s, Βυζαντιναὶ Μελέται, pp. 99 şi 264.

τῆς Δρίστρας, iar Skylitzes îl pomenește ca δοὺξ τῶν Παριστρίων. Toate acestea ne arată în deajuns că reședința șefului de Paristrion a fost întotdeauna la Silistra de azi. Ea nici nu putea fi în altă parte. Dorostolon era cea mai puternică cetate pe Dunăre. Sviatoslav a putut resista într'însa, timp de trei luni, strașnicului asediu al lui Tzimiskes. Acesta o indicase însuși ca sediu al guvernatorului, când, schimbându-i numele în Theodorupolis, lăsă într'însa un strateg, însărcinat a conduce provincia.

Iată acum *lista definitivă a guvernatorilor themei*, atestați de izvoare dela întemeierea ei. Ne mărginim a da numai, cronologic, seria, fără a mai indica desbaterea critică, impusă adesea de părerile cu totul greșite ale învățaților bulgari, în această chestiune. Cine ar dori s'o cunoască, o poate afla în volumul ce va apărea în curând.

1. Theodor, primikerios și στρατηγὸς Δίστρας (sfârșitul secolului al X-lea).
2. Tzitzikios, strateg de Dorostolon (a. 1017).
3. Symeon, κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου (circa 1020—1025).
4. Katakalon Kekaumenos, ἄρχων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων καὶ χωρίων (comandantul orașelor și ținuturilor dela Dunăre), a. 1043.
5. Mihail, fiul lui Anastasios, ἄρχων τῶν παριστρίων πόλεων (comandantul orașelor dela Dunăre), a. 1048.
6. Romanos Diogenes, viitorul împărat, ἄρχων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων (comandantul orașelor dela Dunăre), a. 1053.
7. Basilios Apokapes, duce de Paradunavis, a. 1059.
8. Nestor Vestarches, κατεπάνω τῆς Δρίστρας, c. 1072—1073.
9. Leon Nikerites, duce de Paradunavon, c. 1091.
10. Demetrios Katakalon, κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου, după 1091 [1]).

[1]) Anii din această listă reprezintă data precisă când izvoarele atestă pe comandant. Acesta trebue socotit însă în funcțiune mai dinainte. Indicațiile asupra duratei comandamentului fiecăruia se află, amănunțit, în volum.

In tot cursul secolului al XI-lea, guvernatorii themei Paristrion-Paradunavon sunt atestaţi de izvoare. Dacă ei nu apar şi în timpul secolului al XII-lea, faptul e numai întâmplător, şi nu se poate trage de aici concluzia că thema-frontieră ar fi dispărut.

Creată de necesităţile militare la graniţa de Nord, această themă a fost în veacurile al XI-lea şi al XII-lea postul înaintat al Bizanţului împotriva asalturilor furioase ale nomazilor turanici ai stepelor din Răsărit. Unii după alţii, Pecenegi, Uzi, Cumani, se aruncă asupra liniei întărite a Dunării. Comandanţii din Paristrion erau cei dintâi chemaţi a împiedeca revărsarea barbarilor în imperiu. Faţă de numărul lor adesea considerabil, împăratul e silit a trimite în ajutorul acestor comandanţi trupele ducatului de Bulgaria, de multe ori şi alte forţe, sub comanda celor mai buni generali. Când Ruşii învaţă drumul către Bizanţ, pornesc şi ei împotriva lui, pe mare, şi ajung până sub zidurile vestitei cetăţi. In două rânduri, bandele lor de pradă ating ţinuturile din Paristrion, şi sunt alungaţi sau nimiciţi de vigilenţa ducelui de Silistra.

Alexios I Comnenul a purtat lupte aprige la Dunăre şi în Balcani; el şi-a avut şeful său militar la Dristra. Ioan II Comnenul a fost înainte de toate un viteaz soldat. La Dunăre, el dă o singură luptă cu Pecenegii (1122), când aceştia trec fluviul în imperiu, şi obţine o mare victorie asupra lor. Dela această victorie, comemorată mult timp printr'un serviciu religios la Bizanţ, Pecenegii încetară de a mai fi o forţă ca popor, şi nu mai apar în adevăr niciodată. In părţile Dunării, Ioan Comnenul nu a mai purtat războaie decât cu Ungurii. Situaţia în Paristrion a rămas prin urmare în tot acest timp neschimbată. Manuel I Comnenul (1143—1180), cu politica sa imperialistă, a purtat războaie la toate frontierele imperiului. Dar la Dunăre el are a face cu Ungurii, şi campaniile sale se îndreaptă întotdeauna în părţile disputate din Nord-Vest, spre Sirmia şi Adriatica. In regiunea de Est a Dunării iese o singură dată, împotriva Cumanilor, când aceştia trec dincoace de fluviu, în imperiu (1148). Impăratul îi urmăreşte peste Dunăre, pe la Demnitzikos (Zimnicea de azi), până la *Tenùormon*,

în marea pădure cumană, care corespunde județului nostru de azi Teleorman.

Caracterul militar ofensiv al domniilor lui Ioan și Manul Comnenul a impus barbarilor la frontiera de Nord. Un cunoscător de valoarea lui Tomaschek o recunoaște când scrie: « Unter Johannes II. und Manuel I., also gleichzeitig mit Idrisi, erreichte die griechische Herrschaft am rechten Donauufer wieder unbestrittene Geltung ». [1])

Se poate prin urmare conchide că thema de frontieră Paristrion a ținut paza Dunării-de-jos în toată această epocă a Comnenilor. Ridicarea de către Batatzes a acelei mari mulțimi de Vlahi din părțile Pontului-Euxin, despre care ne vorbește Kinnamos, descriind luptele lui Manuel I cu Ungurii [2]), n'a putut avea loc decât în Paristrion. In adevăr, nicăieri « în părțile Pontului-Euxin » nu puteau fi mai numeroși Vlahii decât în ținutul dintre Dunăre și Pont, unde și pe vremea lui Alexios I Comnenul îi aflăm de două ori pomeniți de Anna Comnena pe numele lor. La Nord de gurile Dunării, unde-i punea Rösler, nu puteau fi: coasta mării n'are acolo întinderea pe care o înfățișează la Sud și, afară de aceasta, ea e plină de lacuri vaste, lipsită de așezările umane atât de numeroase ale coastei din Paristrion. Această mărturie a lui Kinnamos vine și ea prin urmare în favoarea themei danubiene. Istoriografia epocei nu vorbește despre dânsa, fiindcă nu se mai întâmplă acolo nimic extraordinar, care să-i atragă în special atenția. Dar Sigillografia, care ne rezervă adesea surprize, ar putea aduce odată informația care azi ne lipsește.

Prosperitatea de care s'a bucurat, în veacurile al XI-lea și al XII-lea, thema Paradunavon o atestă mulțimea monetelor bizantine din această epocă aflate în solul său. Colecția Băncii Naționale din București posedă monete de aur dela mai toți împărații veacului al XI-lea și zece bucăți dela Ioan II Comnenul. Descoperirea recentă dela Dinogetia ne-a dat tezaurul de 106 monete de aur, dintre care 103 numai dela Bulgaroctonul și fratele său Constantin

[1]) *Die Kunde der Hämus-Halbinsel*, II, 297.
[2]) 260, 7 urm. (Bonn).

VIII, celelalte dela Constantin VIII, Romanos III Argyros şi Constantin IX Monomachos. Tot acolo s'au găsit şi monete de bronz dela toţi împăraţii din veacul al XI-lea, până la Alexios I Comnenul inclusiv.

Sigiliile bizantine aflate în anii din urmă la Silistra şi publicate de noi confirmă aceleaşi constatări. Multe din ele provin din secolele al XI-lea şi al XII-lea (unul este chiar al Guvernatorului themei, Demetrios Katakalon, κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου) şi arată relaţiile imperiului cu provincia dela gurile Dunării, căci pecetluiau corespondenţa oficială trimisă în această provincie.

III

THEMA BULGARIA

Această themă a luat fiinţă în momentul în care cucerirea totală a Statului bulgar a fost îndeplinită. In a. 1018, îndată ce primi ştirea morţii lui Ioan Vladislav, ucis de Pegonites la asediul cetăţii Dyrrachion, Basilios II ieşi din capitală şi se îndreptă spre Adrianopole. A fost cea din urmă campanie a marelui împărat împotriva Bulgarilor. Ea avu caracterul unui marş triumfal. Pretutindeni, în calea sa, cei din urmă apărători ai poziţiilor tari din Peninsulă se predeteră. La Strumitza, Metropolitul David se prezentă lui Basilios II cu scrisori din partea văduvei lui Vladislav, în care declara că predă Statul în mâinile biruitorului. Cronica acestor crâncene războaie povesteşte că de acolo gloriosul basileus merse la Skoplje, unde lăsă pe patriciul David Arianites ca *strategos autokrator*, şef suprem al forţelor militare, trecu apoi mai departe, până la Achrida, unde i se înfăţişă văduva ţarină Maria cu trei din fiii săi, cu fiicele sale, cu fiul bastard al lui Samuel, două fiice ae lui Radomir şi cinci fii ai săi, şi cu unii din şefii bulgari, cari încetau lupta.

«Adaosurile» lui Mihail de Dêvol la cronica lui Skylitzes, publicate de Prokić, precizează că Da-

vid Arianites a fost atunci numit *katepano al Bulgariei* [1]). A fost deci cel dintâi guvernator bizantin al țării cucerite.

Cum am explicat în studiile noastre anterioare, Skoplje, situată pe Vardar, era prin poziția sa centrală proprie a servi de reședință guvernatorului themei. Skabalanović, printr'o greșită interpretare a izvoarelor, a crezut că reședința s'a schimbat adesea, după locul în care se afla comandantul în momentul numirii sale. Această părere a fost adoptată și de Zlatarski, dar e lipsită de orice temeiu. Reședința a fost întotdeauna la Skoplje. O arată, între altele, titlul de δοὺξ Σκοπίων pe care-l poartă unii din guvernatori, ca și expresia de μητρόπολις Βουλγαρίας cu care orașul Skoplje e caracterizat de Cedrenus.

O singură dată aflăm la acest cronicar mențiunea unui comandant care, pe lângă orașul în care comanda, a primit și conducerea ducatului Bulgariei. Cedrenus povestește, în adevăr, că la începutul domniei lui Constantin VIII, față de invazia impetuoasă a Pecenegilor în Balcani (c. 1026), împăratul numi pe Constantin Diogenes, care avea comanda la Sirmium, și duce de Bulgaria: διὸ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην ἄρχοντα Σιρμίου ὑπάρχοντα καὶ δοῦκα τῆς Βουλγαρίας ἐποίησεν [2]). Numirea aceasta n'a putut avea decât un caracter temporar, căci ceva mai departe, același cronicar ne spune că urmașul lui Constantin VIII a transferat pe Diogenes *dela Sirmium* ca guvernator al themei Thessalonic (c. 1030), unde el mai fusese înainte, în timpul domniei lui Basilios II [3]). El nu se mai afla deci în acel moment guvernator al Bulgariei. In fața năvălirii pustiitoare a barbarilor, împăratul a extins deci comandamentul lui Diogenes dela Sirmium și asupra Bulgariei, spre a preîntâmpina momentan primejdia. El n'avea la îndemână în acele părți un șef mai energic și mai priceput decât acest general, oțelit în luptele grele purtate pe timpul

[1]) *Die Zusätze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes*, München, 1906, p. 33, Nr. 41.

[2]) II, 483, 20.

[3]) Καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης... ἀπὸ Σιρμίου μετατεθεὶς εἰς Θεσσαλονίκην γίνεται δοὺξ, II, 487, 17 urm.

lui B a s i l i o s II. Intervenţia lui viguroasă a aruncat pe barbari îndată peste Dunăre. Odată pericolul înlăturat, misiunea lui D i o g e n e s în ducatul Bulgariei a încetat, şi el a rămas la vechea sa comandă din Sirmium, de unde apoi R o m a n o s III A r g y r o s l-a transferat în thema Thessalonic.

Această misiune temporară a lui D i o g e n e s este cu atât mai probabilă, cu cât el mai avusese odată una identică, dela înaintaşul lui C o n s t a n t i n VIII, şi e semnalată de acelaşi cronicar. Povestind campania din 1017 a lui B a s i l i o s II, C e d r e n u s ne spune că acesta, cucerind Setaina, trimise împotriva lui I o a n V l a d i s l a v, care nu se afla departe, trupele scholelor Occidentului şi pe cele ale themei Thessalonic, sub comanda lui C o n s t a n t i n D i o g e n e s [1]). Comandantul scholelor Occidentului era, se ştie, şeful suprem al trupelor care operau în Europa, după cum cel al scholelor Orientului avea comanda supremă a forţelor ce operau în Asia-Mică. D i o g e n e s era dintre cei mai buni generali ai împăratului B a s i l i o s II. El apare câtva timp mai înainte de această misiune ca şef al Themei Thessalonicului, când a fost trimis de basileus, împreună cu N i k e p h o r o s X i p h i a s, în ţinutul Moglenei [2]). Trimiţându-l acum împotriva lui I o a n V l a d i s l a v, care hârţuia serios acţiunea armatelor imperiului, B a s i l i o s II i-a dat forţe mai însemnate, adăogând la trupele themei Thessalonic, în fruntea căreia se afla, scholele Occidentului. Era o concentrare de forţe în vederea unui anumit scop.

Un sigiliu de plumb, păstrat în colecţia dela Lwów şi publicat de I. S w i e n c i c k y [3]), poate fi pus în legătură cu această comandă ad-hoc a generalului nostru. El poartă legenda: « Κύριε, βοήθει Κωνσταντίνῳ, ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ δουκὶ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβ(ί)ας ». Dacă ţinem

[1]) Ἐξέπεμψε δὲ καὶ κατὰ Ἰωάννου οὐ μακρὰν ἀπέχοντος τὸ τάγμα τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως καὶ τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἡγεμόνα ἔχοντα Κωνσταντῖνον τὸν Διογένην, II, 466, 5 urm.

[2]) Τὸν πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Διογένην, μετὰ τὸν Βοτανειάτην στρατηγὸν γεγονότα Θεσσαλονίκης, μετὰ δυνάμεως ἐκπέμπει. Cedr., II, 461, 14 urm.

[3]) *Byzantinische Bleisiegel in den Sammlungen von Lwów*. Recueil dédié à la mémoire du prof. N i k o v, Sofia, 1940, Sigiliul Nr. 11.

seama de faptul că pe avers figurează Sf. Dimitrie, care împodobește de obiceiu sigiliile lui Constantin Diogenes, de acela că titlurile *anthypatos* și *patrikios* însoțesc și ele în mod obișnuit numele său pe aceste monumente, sigiliul trebue să fie atribuit aceluiași general. Comandând trupele din Europa, el s'a putut întitula duce de Bulgaria (aceasta, la capătul expedițiilor lui Basilios II, se afla mai toată în mâinile Bizantinilor). Țitlul de duce de *Serbia* e mai greu de explicat. Dar Presbyterul de Dioclea ne spune într'un loc că Rassa (= Serbia) căzuse, după moartea țarului Petru (Ianuarie 969), în mâinile Bizantinilor [1]). Același cronicar ne mai spune, în alt loc [2]), că împăratul, după moartea lui Ioan Vladislav, supuse «toată Bulgaria, Rassa și Bosna și toată Dalmația». Rassa (= Serbia) a putut fi cuprinsă mai înainte, căci cronicarul nu face decât să înregistreze în expresia sa rezultatul final, care încheia aprigul războiu cu Bulgarii.

Guvernatorul Bulgariei, cu reședința la Skoplje, își întindea autoritatea asupra tuturor garnizoanelor din marile centre ale provinciei, căci aceasta era situația militară a Peninsulei, în urma luptelor care au dus la supunerea Statului bulgar. Basilios II, pe măsură ce cucerise orașele întărite, lăsase în ele garnizoane mai mult sau mai puțin numeroase, după importanța lor strategică, sub comanda câte unui șef. La Sirmium, la Niš, la Sardica, la Achrida, Melenikos, Servia, Vodena și în atâtea alte locuri, se aflau acum astfel de comandanți, cu titlul de ἄρχων, δούξ sau στρατηγός. Dar toți erau subordonați comandantului themei de Bulgaria. Nimic nu îndreptățește părerea celor cari văd, ca Kyriakides, în toate aceste centre ale Bulgariei tot atâtea theme bizantine. Ele n'au existat nici la Sirmium, nici la Niš, nici la Sardica sau aiurea. Procesul fragmentării vechilor theme ale Peninsulei balcanice s'a întâmplat cu mult mai târziu, în epoca dinastiei Comnenilor. Textele nu lasă nicio îndoială în această privință, cum am arătat și altădată.

---

[1]) Šišić, *Letopis popa dukljanina*, ed. Acad. Sârbe, Belgrad-Zagreb, 1928, XXX.
[2]) Cap. XXXVIII.

Stabilind definitiv *lista guvernatorilor de Bulgaria*, am ridicat mai întâi o chestie prealabilă.

De obiceiu, s'a socotit până azi că funcţionarii, cari poartă titlul de πραίτωρ sau προνοητής, au fost, în a doua jumătate a secolului al XI-lea şi în cursul secolului al XII-lea, guvernatori de themă. De aceea, în lista şefilor themei bulgare s'au întrodus şi dregătorii cu titlurile de *praetor* şi *pronoetes*. Datele destul de numeroase culese din izvoare ne silesc să-i socotim însă ca funcţionari de ordin civil, şi nu ca comandanţi de provincii. Am lămurit această chestiune în cele două *Excursuri* care încheie volumul. Pentru προνοητής informaţia pe care am cules-o este categorică: el exercita atribuţiile unui funcţionar de finanţe. In ce priveşte pretorul, de şi materialul semnalat ne duce la aceeaşi concluzie, oarecare confuzie stăpâneşte totuşi, din cauza unor texte care anevoie se pot data cu precizie. In seria pe care o dăm, am omis deci pe aşa zişii προνοεταί, lăsând, sub beneficiu de inventar, numai pe pretori.

1. Constantin Arianites, κατεπάνω Βουλγαρίας (1018).
2. Constantin Diogenes, δούξ Βουλγαρίας (1026).
3. Tzurvaneles (Ciortvanel), στρατηγὸς Βουλγαρίας (între 1030—1040).
4. Basilios Monachos (Synkellos), ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας dela (1048—1053).
5. Nikephoros Protevon (1054).
6. Nikephoros Botaniates, viitorul împărat, ἄρχων τῶν παριστρίων πόλεων (1065).
7. Andronikos Philokales, κατεπάνω Βουλγαρίας (1066—1067).
8. Nikephoros Karantenos, δούξ Σκοπίων (1071—1072).
9. Damianos Dalassenos, δούξ Σκοπίων (1072).
10. Mihail Saronites, κατεπάνω Βουλγαρίας (1072).
11. Nikephoros Bryennios, δούξ τῆς τῶν Βουλγάρων πάσης χώρας (1074—1075).
12. Alexandros Kabasilas, δούξ Σκοπίων (1078).
13. Niketas Karikes, δούξ Βουλγαρίας (1096).

14. Ioan Taronites, δοὺξ Σκοπίων (c. 1101—1106).
15. Leon Drimys, κατεπάνω Βουλγαρίας (sfârşitul secolului XII).
[16, 17. Ioan Triakontaphyllos, πραίτωρ Βουλγαρίας (sfârşitul domniei lui Alexios I Comnenul); Theodul Triakontaphyllos, πραίτωρ Βουλγαρίας (în timpul domniei lui Ioan II Comnenul)].

Imprumutând întreaga noastră listă, de acum douăzeci de ani, regretatul Zlatarski o reproduce în vol. II al recentei sale Istorii a Bulgariei [1]), dar se crede dator a o prelungi cu încă şase guvernatori, dintre cari unul singur, Ioan Taronites, scăpase atenţiei noastre. Toţi ceilalţi şi anume: Sebastul Ioan Dukas, Nikephoros Bryennios (soţul Annei Comnena), Sebastul Constantin Comnenos, Mihail Branas şi Andronic Comnenul sunt, cum am arătat în lucrarea ce va apărea, inexistenţi.

Thema Bulgariei a avut o însemnătate deosebită, dictată de necesitatea de a asigura autoritatea imperiului în ţara cucerită, cu populaţiile ei variate şi rebele, cât şi de situaţia strategică faţă de atacurile ce nu vor întârzia a se produce din spre Nord şi Apus.

Etnografia Peninsulei balcanice suferise, în adevăr, dela Justinian încoace, o adâncă transformare. Inafară de Bulgari şi de triburile slavone pe care le-au absorbit după aşezarea lor în Balcani, erau multe insule de *Slavi*, risipite în diferite regiuni, pe urma penetraţiei lor continue în Peninsulă. Populaţia de baştină a imperiului se păstrase şi ea, peste toate catastrofele, în regiunile cutropite de Statul lui Samuel.

Greci se aflau în oraşele Thesaliei, peste care se întinsese ţaratul nimicit, iar *Vlahii* erau foarte numeroşi în acea regiune şi în munţii Pindului. Impăraţii îi căutau pentru însuşirile lor militare. Analele de Bari îi menţionează în armata trimisă în 1025 de Basilios II în Italia, spre a

[1]) La pag. 534.

izgoni pe Arabi din Sicilia. In aşteptarea marei bătălii cu Pecenegii, la Lebunion (1091), Alexios I Comnenul trimise pe Melissenos să ridice noi soldaţi dintre Bulgari şi Vlahii păstori [1]. Vlahii se aflau şi în Rhodope şi în părţile unde se va întinde apoi Serbia (numeroase aşezări pe Ibar şi Morava de vest).

Turcii vardarioţi, pomeniţi în diploma Bulgaroctonului [2], erau la origine o populaţie iraniană, Perşii lui Nasr-Theophobos, refugiaţi în imperiu în timpul lui Theophilos, şi din cari o parte au fost aşezaţi pe Vardar de acest împărat (sec. IX) [3].

Barbari turanici fuseseră mereu colonizaţi în părţile de Est ale themei bulgare: *Pecenegi*, *Uzi*, *Cumani*.

Sârbii se aflau în regiunile de Nord-vest, căci Rassa a fost ocupată de Basilios II odată cu supunerea definitivă a Bulgariei.

Cu o populaţie atât de amestecată şi nesigură, thema trebuia să fie bine ocupată militar. De aceea, înafară de guvernator, în toate marile centre se aflau, cum am arătat, strategi, cu micile lor garnizoane.

Rolul militar al themei a fost din cele mai importante. Ea trebuia să ţină în frâu atacurile pe linia Dunării vestice şi Savei, împotriva Ungurilor şi Sârbilor. Când Normanzii din Italia meridională încep ofensiva lor în Balcani, ducele de Skoplje trebuia să facă, împreună cu cel de Dyrrachion, front împotriva lor. Rolul themei de Bulgaria s'a văzut şi cu prilejul primelor cruciate. Drumul lor de trecere ducea prin această provincie. De aceea, printre guvernatorii themei aflăm generali dintre cei mai mari.

Thema de Bulgaria a fost, mai bine de o sută cincizeci de ani, una din forţele imperiului în Europa.

---

[1] Anna Comnena, II, 8, 12 (Reifferscheid).

[2] I. Ivanov, *Bălgarski starini iz Makedonija*, Sofia, 1931, pp. 560—561.

[3] Asupra lor, eruditul studiu al păr. V. Laurent, 'O Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τούρκων în Recueil dédié à la mémoire du professeur P. Nikov, Sofia, 1939, pp. 275—289.

PROBLEMA ORIGINII ŞI SENSULUI LUI IO DIN INTITULAŢIA ŞI SUBSCRIPŢIA DOCUMENTELOR ROMÂNEŞTI

DE

D. CIUREA

Memoriu admis în şedinţa dela 9 Iulie 1943.

«... Jede Arbeit auf wissenschaftlichem Boden, die, mag ihr Resultat auch nicht sehr bedeutend sein, mit Sachkenntnis und Gewissenhaftigkeit durchgeführt ist, in einen grösseren Zusammenhang eingereiht ihren Wert, und oft einen überraschend hohen Wert gewinnt ».

R. Thommen, *Urkundenlehre*, zw. Auflage, Leipzig-Berlin, Teubner, 1913, p. 2

Dela volumul de documente româneşti publicat de Iurie Venelin în 1840 şi până în timpul din urmă, s'a pomenit adesea de elementul Io (Ioan, Iohannes sau Ioannes) din documentele noastre, dându-i-se diverse interpretări.

Nu pare a fi lipsită de interes trecerea în revistă a tuturor opiniilor şi ipotezelor emise până acum şi confruntarea lor pe de o parte şi urmărirea acestui element în documente, unde capătă uneori şi o nouă semnificaţie, pe de alta.

CERCETĂRILE DE PÂNĂ ACUM ŞI REZULTATELE LOR

Primul cercetător care s'a oprit asupra lui Io din documentele româneşti şi a căutat să dea o explicaţie a originei şi semnificaţiei sale, a fost Iurie Venelin[1].

El susţine că « Basarab, actuala Valahie a fost o provincie bulgară » şi că « voevozii au fost funcţionarii sau locţiitorii ţarilor bulgari ». După părerea lui Venelin, în urma domniei strălucite a regelui Ioan (Ioniţă) pe care-l consideră bulgar, şi care a luat « titlul de Kesar al întregii Bulgarii, al Grecilor, Albanezilor şi Sârbilor », s'a născut titlul « Milostiiu Bojiiu i Ioanna (Kesarea) N. N. Voevoda i proč ». Insă « în timpul care a urmat, din cauza certurilor interne, Bulgaria s'a desfăcut în Provincia macedoneană, Rumelia, Bulgaria şi Dacia ». In urma restaurării Imperiului bizantin (1261), diverşii stăpânitori « semi-feudali » de provincii din Peninsula balcanică au luat titlul de despoţi, pe care Bulgarii l-au tradus prin « Gospodarea ». Aşa şi-au zis şi Basarabii. « Titlul de Gospodar îl putea acorda numai împăratul sau Kesarul ». « După desfiinţarea Ţaratului bulgăresc, Voevozii aproape instinctiv arătau în titlul lor dela cine au obţinut stăpânirea; de aceea numele Ioan s'a făcut permanent în titulatura domnilor Basarabi ». « Din cauza deselor întrebuinţări », *Ioan* s'a redus la sigla Io şi apoi şi conjuncţia i (= şi) a dispărut, rămânând M. B. Io... Voevoda.

Deci, după părerea lui Venelin, Io indică dela cine au obţinut la început domnii români stăpânirea « Valahiei »: dela ţarii bulgari al căror predecesor plin de glorie a fost Ioniţă şi al cărui nume rămâne tradiţional în intitulaţia « gospodarilor » români, chiar şi după dispariţia Bulgariei.

Venelin crede greşit că « Basaraba » din titlu e numele ţării iar « Zemle Ugrovlahiiskoe » înseamnă Transilvania (« Ungrovlahia, sau cum îi zicem acum Valahia, dela început însemnând pe limba bulgărească numai Transilvania, care era plină de Valahi »).

In legătură cu teoria lui Venelin, I. Bogdan[2] (care a încercat să dea o explicare mai simplă pentru Io) arată că « e ingenioasă şi ar avea oarecare temeiu, dacă s'ar şti că în adevăr voevozii noştri erau nişte funcţionari ai ţarilor bulgăreşti şi dacă s'ar constata în documentele noastre cele mai vechi acea particulă и, pe care e întemeiată argumentarea lui Venelin... Cât timp formula închipuită

de Venelin n'am constatat-o încă în documente, această părere rămâne arbitrară » (p. 722).

I. Bogdan adoptă teoria lui Vostokov, care « ...cu bunul simţ ce caracterizează toate lucrările lui, a simţit şi aici că Iῶ al nostru nu poate fi decât o *imitare* a celui bulgăresc » (p. 723) şi aduce argumente nouă în susţinerea ei. I. Bogdan combate pe Xenopol şi Onciul. Acesta din urmă credea că « în imperiul româno-bulgar al Asăneştilor desfăcut către sfârşitul dinastiei române, într'un Stat român din stânga Dunării şi altul bulgar din dreapta ei, trebue căutată originea... numelui Ioan din titlul domnitorilor (munteni), nume moştenit de ei dela Asăneşti ».

I. Bogdan credea « că acest Iῶ nu se poate explica decât ca *un împrumut diplomatic* », pe cale « *paleografică* » (p. 724). « Iῶ din diplomele domnilor munteni, cu alte cuvinte, este Iῶ din diplomele ţarilor bulgăreşti şi nimic mai mult. La această concluzie am ajuns — spunea Bogdan — prin studiul diplomelor bulgăreşti şi al celorlalte documente de limbă medievală bulgară, pornite de-a-dreptul dela ţarii bulgăreşti. Calea aceasta — continua Bogdan — nu este, ce-i drept, cu mult mai sigură decât celelalte: ea e departe de a fi o soluţionare definitivă ». Bogdan recunoaşte că dela Ioan Asen I şi dela Ioniţă n'a rămas « niciun document bulgăresc » (p. 726). După stingerea dinastiei Asen (în 1257), ţarul Constantin (de origine sârbească) se intitulează « Kostandin vă Xa Ba bl(a)governâi ţ(a)r i samodrăjeţ Bălgarom Asen », deci se consideră ca făcând parte din familia Asenilor, dar nu întrebuinţează şi numele de Ioan.

Din argumentarea lui Bogdan rezultă că primul ţar bulgar care întrebuinţează pe Io în intitulaţia (aici sub forma de subscripţie) documentelor sale, este Alexandru. Numele de Asen nu se găseşte în niciunul. Că se găseşte în cronici sau documente bizantine, aceasta n'are importanţă. Ţarul Alexandru — după cum ne informează I. Bogdan — se intitula « † Iῶ vă Xa Ba veren ţ(a)r i samodrăjeţ vsem Blăgarom Alexandră », într'un document din 1342 şi « † Iῶ Alexandră vă Xa Ba blgoveren ţ(a)r i samodrjăţ văsem Blă-

garom i Grkom», în altul din 1348 (p. 728). Prima formă de intitulație seamănă uimitor cu aceea a împăratului bizantin Ioan V Paleologul, întâlnită într'un document din acelaşi an (1342): «† 'Eo ὀνόματι τοῦ θεοῦ ἀμήν. Ιωάννης ἐν Χριστῶ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αυτοκράτωρ 'Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος»[3].

Intrebuințarea lui Io de către Țarul Alexandru este explicată de I. Bogdan astfel: «Intâmplându-se ca toți trei Asenii cei vestiți: Ioan Asen I, Kaloian și Ioan Asen II să se numească Ion, acest nume de botez a început a fi privit de următorii lor ca un nume tot așa de glorios ca și numele Asen». I. Bogdan conclude că «acest Iῶ devenise un fel de decor în titlul țarilor bulgărești înainte de Ioan Alexandru», fără însă a dovedi, deoarece am văzut că țarul Constantin nu-l întrebuința. Din documente, sigilii și monete bulgare, rezultă însă că «în timpul lui Ioan Alexandru şi după dânsul până la căderea totală a imperiului bulgăresc Iῶ era nedespărțit de numele țarilor» (p. 730).

Bogdan mai arată, ceea ce nu concordă cu explicația sa, că în pomelnicul intercalat în sinodicul țarului Boris sunt pomeniți cu Ioan «Ioana Asene sna starago Asene», «Iῶanna Alexandra» și «Iῶanna Șișmana» de mai multe ori, dar fără Ioan țarii Căliman, Mihail, Constantin, Terterie și Sveatslav dinainte de Alexandru. O altă afirmație, făcută mai departe de Bogdan, apare în contradicție cu ceea ce afirmase mai înainte: «Credem deci că Iῶ nu stă în legătură directă cu Ioanițiu împăratul, ci s'a desvoltat încetul cu încetul pe calea ce ne-am încercat a o afla în cele precedente» (p. 731).

Este foarte plausibilă afirmația lui I. Bogdan că Io a trecut în cancelaria munteană în timpul lui Nicolae Alexandru, care «a avut timpul să-și organizeze și o cancelarie domnească regulată, ce cu greu va fi existat înainte de dânsul». El era rudă și avea raporturi amicale cu omonimul său din Bulgaria: «nu este dar cu neputință ca Alexandru Basarab organizându-și cancelaria sa, să fi luat de model, pentru diplomele sale, diplomele țarului bulgar, întocmai cum în același timp se imitau în țările noastre manuscriptele bul-

gare şi în general cultura bulgară» (p. 732). Bogdan remarcă asemănarea intitulaţiei domnilor munteni cu aceea a ţarilor bulgari.

Din Ţara Românească Io a trecut «ceva mai târziu» şi în documentele moldoveneşti. Motivele sunt două: «înfiinţarea mai târzie a Statului moldovenesc» şi faptul că «diplomatica moldovenească s'a desvoltat la început sub influenţa celei litvano-ruseşti, din care a împrumutat mai toate formulele sale» (p. 734). «Iѽ s'a introdus în documentele moldoveneşti sub influenţa diplomaticei munteneşti, în urma relaţiunilor ce existau din primele începuturi între aceste două State române». Astfel Bogdan arată că Io apare într'un document al lui Roman-Vodă din 1392, dar e rar întrebuinţat în secolele al XIV-lea şi al XV-lea şi nu devine frecvent în Moldova decât în secolele următoare.

Bogdan îşi încheie lucrarea cu modesta concluzie: «lipsa de material diplomatic mai bogat şi de lucrări critice asupra acestui material, face că concluziunile la care am ajuns în acest studiu au un caracter problematic» (p. 736).

In studiul său, I. Bogdan nu spune nimic despre originea bizantină a formularului documentelor bulgare, ci, cum am văzut, insistă asupra imitării acestuia în documentele române. Din expunerea marelui slavist român rezultă că Io apare pentru prima dată în documentele bulgare ale ţarului Alexandru (1342), care nici nu-şi zicea «Asen» şi deci legătura cu Ioanii Aseni, a căror dinastie se stinge în 1257, nu se poate face în niciun mod. Nu aminteşte de inscripţia funerară a lui Nicolae Alexandru din 1364, unde apare pentru prima dată Io în intitulaţie. Aminteşte numai în treacăt de Evangheliarul dela Londra, care prezintă o deosebită importanţă pentru problema noastră. Afirmă că n'a văzut niciun document latin cu «Ioannes». Mai târziu a publicat două dela Ştefan cel Mare. Intrebuinţarea lui Io în documentele moldoveneşti o urmăreşte foare sumar până la începutul secolului al XVIII-lea.

Incidental au căutat şi alţi istorici să dea o explicaţie lui Io. Xenopol[4] spune, între altele, că «Bulgarii, întinzându-şi stăpânirea şi pe malul stâng al Dunării, elementele

poporane intrate sub a lor putere se constituesc şi aici sub voevozi, pe când în Bulgaria însăşi, ţara domnitoare, fiind trebuinţă de un titlu mai strălucit, domnitorii luară pe acel de ţar, egal cu împărat ». Pe Io caută să-l explice astfel: « In afară de acest titlu [samoderjavnei], domnii mai adăugeau înaintea numelui lor particula Io atât în Moldova cât şi în Muntenia. Acest cuvânt nu este decât numele de Ioan scris în ortografia cirilică cu n suprapus în forma accentului grecesc numit perispomene. Insemnarea lui Iῶ reiese mai ales din faptul că acest cuvânt este redat în documentele latine prin numele de Iohannes. El a fost probabil împrumutat de Români dela Bulgarii de peste Dunăre, dela Statul Româno-Bulgar care-l avea în titulatura împăraţilor lui, unde el va fi fost rămas dela marele Ioniţă Asan, ca titlu în loc de nume, ca şi Cesar sau August. Particula Iῶ se află într'adevăr şi la numele împăraţilor bulgari de după Ioniţă ». (La nota 6 din josul paginei 147, menţionează «Pe Evangheliarul slavic dela Londra din 1356: Constantin Despot ziat velikago ţarea Iῶ Alexandra »).

Intr'o lucrare consacrată raporturilor dintre Sârbi şi Români, N. Iorga[5] spunea: « Ces traditions cherchaient un refuge, cet idéal byzantin, un appui, après la catastrophe des empereurs, des Tzars et de tous leurs successeurs de même race. On le trouva en Valachie d'abord, où régnaient des princes portant déjà dans leur titre ce Io (Jean) des Tzars bulgares qui n'était pas seulement une formule courante de chancellerie, mais aussi une affirmation de droits, qui signaient et scellaient de rouge, qui faisaient figurer dans leurs sceaux les deux figures impériales de Byzance et qui étaient représentés sur les murs de leurs églises vêtus comme des Césars, la couronne sur leur front ». Iorga insistă apoi asupra raporturilor româno-bulgare: «Les relations entre la nouvelle dynastie roumaine d'Argeş et celles de la rive droite du Danube étaient, sans doute, très étroites et fréquentes. Alexandre, père de ce Vlaicu, portait le même nom que le Tzar Alexandre de Trnova, et la femme de ce dernier était la fille de Basarab, père du premier; c'est la raison pour laquelle les Roumains combattirent

aux cotés des Bulgares dans cette bataille de Velboujd-Kustendil... ».

Intr'o importantă lucrare de diplomatică publicată mai târziu [6], amintea doar în mod sumar că « Domnii români precedă cu un az numele lor, la care se adaugă Ioan după un obiceiu al cancelariei bulgare transportat peste Dunăre», care aminteşte pe Ţarul Ioan, Ioniţă, fondatorul dinastiei Assanizilor şi că Io se confundă pentru cei care nu-i cunosc îndepărtatul sens istoric cu românescul eu.

D-l Mihail Lascaris, profesor la Universitatea din Salonic, a consacrat un studiu, publicat în 1931, influenţelor bizantine din diplomatica bulgară, sârbă şi slavo-română [7]. Scopul acestui studiu e să demonstreze exagerarea afirmaţiei savantului ceh Constantin Jireček că « patria fiinţei documentului slav în scriere cirilică pare a fi fost Bulgaria în epoca lui Simeon ». D-l Lascaris dimpotrivă e de părere că influenţa bizantină n'a fost aşa de exclusivă cum s'ar crede, dar chiar că numeroase influenţe occidentale sunt prezente în diplomatica Ţării Româneşti şi a Serbiei şi chiar şi a celui de al doilea Imperiu bulgar. Diplomatica moldovenească s'ar fi constituit, cum a afirmat-o de altfel şi Ioan Bogdan, sub influenţa cancelariei Marelui Ducat al Lituaniei. Pare însă mai probabilă ipoteza d-lui N. Grămadă [8] că influenţa polonă a fost hotărîtoare pentru constituirea formularului documentului moldovenesc. Influenţele bizantine în diplomatica moldovenească « apar mai ales — ne spune d-l Lascaris — în preambul, anatemă, dată » împrumutate din cea munteană. Este de regretat că d-l Lascaris, în interesanta sa lucrare, nu discută problema lui Io din documentele bulgare şi cele româneşti. D-sa a cunoscut la acea dată albumul d-lui Dölger cu facsimile de documente imperiale bizantine ce au subscripţia Io a împăraţilor cu numele de Ioan, căruia i-a făcut şi o recenzie în acelaşi volum din Byzantinoslavica, în care şi-a publicat studiul.

Cel care a relevat pentru prima dată raportul dintre Io din subscripţia împăraţilor bizantini şi Io din aceea a domnilor români, este d-l Damian P. Bogdan. A făcut

aceasta mai întâi într'o recensie la albumul d-lui Franz Dölger[9]. D-l Bogdan observă că crucea din subsciptiile domnilor români e «de proveniență bizantină», ca și Io din intitulație și subscripție. «Faptul însă că Io apare cu aceeași grafie din documentele slavo-muntene și în cele bizantine (și aici citează facsimilele cu semnăturile împăraților bizantini cu numele de Ioan) cred că ne-ar îndritui —spune d-l Bogdan —să afirmăm că particula Io își are originea la noi din diplomatica bizantină, fie prin filiera cancelariei bulgare sau poate mai probabil chiar prin biserica munteană —date fiind legăturile directe ale acestei biserici cu Patriarhia dela Constantinopol».

Despre originea lui Io, d-l Bogdan a mai pomenit în două lucrări ulterioare de diplomatică[10]. Aici abandonează însă ipoteza că Io ar fi putut veni și prin intermediul bisericii: «Tot o origine bizantină comportă și Io însă pe când mai sus filiera e a bisericii țării, aici e mai mult decât probabilă filiera diplomaticei bulgare unde termenul apare în subscriptio pentru prima oară la 1342»[11]. «Din subscripția hrisoavelor bulgărești —spune ceva mai departe d-l Bogdan —elementul a trecut în cancelaria munteană unde, pentru prima oară, apare în inscripția funerară din 1352 (greșit pentru 1364) a lui Neculai Alexandru Basarab»[12].

D-l D. Ionescu, într'un studiu[13] ce apare ca o replică aceluia al d-lui Lascaris, căutând să reliefeze mai precis influența bizantină în diplomatica română, s'a ocupat și de Io, exprimându-și părerea că e sau «împrumutat direct din cancelaria bizantină» (și aici citează aceleași facsimile din Dölger) sau prin «intermediul cancelariei bulgare, amintind pe țarii numiți Ioan (Ιωάννης) de origine română și fondatori ai dinsatiei Assanizilor în secolul al XII-lea» (ceea ce e fără sens!)[14]. D-l D. Ionescu se referă greșit la țarii Assanizi în loc de împărații bizantini cu numele de Ioan (pe care-l transcrie în grecește).

Observații. Explicația dată de Venelin că Io amintește pe țarul Ioniță, care a stăpânit și la Nord de Dunăre și care în titlul domnilor români arăta dela cine au puterea fiind precedat de и (ar fi deci o formulă asemănătoare cu

cea feudală occidentală «Dei et Regie Maiestatis gracia») a fost adoptată şi de Xenopol, Onciul şi Iorga. Xenopol admitea chiar, cum am văzut, şi o stăpânire bulgărească anterioară la Nord de Dunăre. Onciul admitea această explicaţie fiindcă Ioniţă era Român de origine.

A fost în schimb combătută de Ioan Bogdan, cu dreptate, deoarece nu există nicio probă documentară care s'o confirme. De altfel teoria lui Venelin e fundamental greşită deoarece primii domni ai Ţării Româneşti întrebuinţau intitulaţia de formă bizantină şi nu cea de formă occidentală pe care o inverteşte ca să capete sensul preconizat de el. Bogdan admitea în schimb, urmând pe Vostokov, că ar fi rezultat dintr'o simplă imitare a formularului documentelor bulgăreşti. I. Bogdan nu ştia sau n'a socotit că e cazul să arate că aşa cum în Ţara Românească s'a imitat formularul bulgăresc, şi acesta imita în părţile sale esenţiale formularul bizantin. De aceea Bogdan nu spune nimic despre aceasta, şi e explicabil, deoarece până la recentele lucrări ale d-lui Franz Dölger[15], cum a arătat d-l Lascaris, n'a existat niciun studiu de diplomatică bizantină. Oricum, din însuşi articolul lui Ioan Bogdan rezultă că dela Ioan Asen I şi Ioniţă n'a rămas niciun document bulgăresc; că ţarul Constantin, de origine sârbească, care a urmat la tron după stingerea dinastiei Asen (1257) adoptă numele de Asen în intitulaţia sa de formă bizantină, nu însă şi pe acela de Ioan; că primul ţar bulgar care întrebuinţează pe Io în subscripţia actelor sale este Alexandru (1331—1365). Subscripţia documentelor sale este tipic bizantină (tradusă în limba slavă) şi a trecut apoi în cancelaria munteană, unde a devenit intitulaţie.

De aceea e puţin probabilă părerea d-lui D. P. Bogdan că formula intitulaţiei, de origine bizantină, din documentele muntene, a venit prin intermediul Serbiei (deoarece intitulaţia lipseşte în documentele bulgare), iar Io separat prin acela al Bulgariei[16]. E mai plauzibilă ipoteza că formula de subscripţie a documentelor bulgare («vă Xpista Boga vernâi...») importată dela Bizanţ, care era şi intitulaţie în acelaşi timp, având şi pe Io, a devenit pur şi simplu inti-

tulație în documentele Țării Românești, cum a arătat și Ioan Bogdan (p. 732), adăugându-i-se apoi unele elemente ce pot fi și de proveniență sârbească.

In Evangheliarul din 1356, care este o copie după un original bizantin făcută de un călugăr Simion, se află o foaie cu miniaturi reprezentând pe țarul Alexandru cu familia sa, îmbrăcați după moda bizantină. Chipul țarului poartă mențiunea cu roșu: † Іωа̂нъ Ѧлеѯанръ въ ха ба вѣрень црь и самодрьжецъ всѣмь блъгарω и грькω»; la fel fiii săi Șișman și Asen își zic, țari fii «ai marelui țar» («Іω шишма црь снъ велика црѣ Іω алеѯа» și «Іω асѣ црь снъ цревь»)[17].

Este evident deci că intitulația cu elemente bizantine a țarului Alexandru a fost imitată de omonimul și ruda sa Nicolae Alexandru din Țara Românească, căruia i se datorește înființarea mitropoliei și organizarea cancelariei domnești. Nu trebue uitat apoi faptul că în timpul țarului Alexandru domnea la Bizanț împăratul Ioan V Paleologul, care subscria cu Io documentele sale, cum rezultă din facsimilele publicate de d-l Dölger. Monetele aceluiași împărat aveau pe avers, unde acesta era reprezentat cu un labarum în mâna dreaptă și globul în cea stângă, legenda «Іω о палеол»[18]. In acest caz, în mod necesar trebue să admitem o reorganizare a cancelariei bulgărești în timpul țarului Alexandru. Și aceasta nu e imposibil. D-l Lascaris a arătat de altfel că «nu e absolut sigur că primul imperiu bulgar a avut o cancelarie slavă» și că aceasta a putut fi «o creație proprie celui de al doilea imperiu bulgar»[19]. Tot d-l Lascaris a arătat că cancelaria Rasciei n'a fost constituită decât în secolul al XII-lea[20]. Cancelaria Ungariei a fost și ea complet organizată abia sub Angevini, în secolul al XIV-lea[21]. Vedem apoi că Alexandru se intitulează țar nu numai al Bulgarilor, ci și al Grecilor ca și țarii sârbi contemporani. Deci țarul Alexandru a adoptat în cancelaria reorganizată de el, formularul bizantin contemporan, care în parte a fost remaniat, trecut apoi și în cancelaria munteană recent organizată. Țarii celui de

al doilea imperiu bulgar au imitat — în ambiţia lor — în toate domeniile ritualul bizantin. Cele mai multe demnităţi purtau nume greceşti, copie a curţii imperiale bizantine: despot, sevastokrator, protosevast, protostrator, logothetes, etc.[22].

Imitarea acestui Io din documentele bizantine trebue pusă în legătură şi cu vulturul bicefal, insigna familiei imperiale bizantine, care apare pe hainele din portretul unui despot bulgar din Velbujd, pe ale Despotului Constantin, ginerele ţarului Alexandru (în miniaturile Evangheliarului din 1356), pe ale cneazului Lazăr din pictura murală a M-rii Ravaniţa fondată de el şi în fine pe mantia lui Mircea din tabloul votiv dela Cozia[23]. Vulturul bicefal e prezent şi pe monetele bulgare din secolul al XIV-lea, alături de Io din intitulaţia ţarilor de pe aceste monete[24]. Ne permitem a aminti aici în treacăt, că acvila bicefală din sigiliul lui Mihai Radul nu poate fi pusă în legătură directă cu cea bizantină, cum a făcut d-l Emil Vîrtosu[25], ci cu acvila bicefală habsburgică. Mihai Radul se considera aliat cu Habsburgii (şi vasal al acestora), şi în această calitate purta titlul de « archidux » în loc de « dominus » şi întrebuinţa stema Habsburgilor în sigiliul său[26].

Concluzia cea mai logică ar fi deci că aceşti principi balcanici, sârbi, bulgari şi români, au imitat tot ce era bizantin şi imperial[27]. In modul acesta ei apăreau tot mai legitimi în ochii supuşilor şi ai vecinilor lor, considerându-se în raporturi strânse cu Bizanţul şi cu nimic mai prejos decât acesta. Dacă e vorba să mai dăm astfel de exemple, îndepărtându-ne în trecut, găsim pe regii barbari din Italia, ostrogoţi şi longobarzi, care, pentru a-şi legitima domnia, pun înaintea numelui lor pe acela de *Flavius* al familiei lui Constantin: Flavius Theodericus, Flavius Aistulf etc.[28].

N. Iorga a arătat că acest Io « *nu era numai o formulă curentă de cancelarie dar şi o afirmaţie de drepturi* », iar Xenopol îl compara cu termenii « Caesar » şi « August » din intitulaţia împăraţilor romani, dar îl punea greşit în legătură cu Ioniţă.

CUM APARE IO IN DOCUMENTELE ROMÂNEŞTI [29]

Prima întrebuințare a lui Io în Țara Românească, cunoscută până azi, se întâlnește în inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru din 1364 [30]. Domnul următor, Vladislav, îl întrebuința în subscripția de formă occidentală a documentului său fără dată (circa 1369—1376), în timp ce lipsea din intitulația formată din subscripția (intitulația) bizantină întâlnită și în documentele bulgare contemporane, la care s'a adăugat și formula de devoțiune curentă în diplomatica latină occidentală. Intițulația e « † Понеже аз иже въ христа бога благовѣрныи воевωда владиславъ милостіѫ божїеѫ господинь въсеи вѫгровлахїи » și prezintă oarecare asemănare cu cea sârbă din unele documente, iar subscripția « † Іω Владиславъ вωевода милостиѫ божїеѫ господинь » [31].

Intr'un document fără dată, Dan I întrebuința pe Io în intitulație, formată din elemente bizantine și occidentale ca și în documentul lui Vladislav: « † понеже азь иже въ христа бога благовѣрныи Іω дан воевωда и милостиѫ Божиеѫ господинь въсеи Оуггровлахїи » [32].

Mircea cel Bătrân întrebuința constant pe Io (uneori în forma Ioana sau Ioan) în intitulația și subscripția documentelor sale. Intitulația sa are unele adaose, care tind a o face mai solemnă, de ex. în documentul din 4 Septemvrie 1389: « † Въ имѧ ωтца и сына и свѣтагω д8ха въ христа бога благовѣрныи и христолюбивы великы и самодержавны господинь, иωан мирча вωевода милостїю бога вседержителѧ господинь всеи Оугрωвлахїискωи под8навскымь и запланинскым странам » [33].

Şi fiul său Mihail întrebuințează forma Ioan, de ex. documentul fără dată (1408—1418): « † аз иже въ христа бога благочестивы и христолюбивы и богомпомазаным Іωан Михаил вωевода сынь сладчаишіи Іω мирчю баговѣрнωм8 и христолюбивωм8 и самодержавном8 великом8 воеводѣ » [34].

In documentul solemn de omagiu feudal al lui Neagoe Basarab față de regele Ungariei, Ludovic Iagellon, din 17 Martie 1517, întâlnim intitulația « † Въ ха ба бл҃говѣрни и благочетиви и хωлюбиви и самодръжавни въсои земли влакои Іω басара воев бжїею матю гнъ » și subscripția « Іω бра вωев матиа бжїѧ гнь » precedată de invocația simbolică [35].

Domnii Ţării Româneşti, când pomenesc în intitulaţie numele părintelui lor decedat, nu pun totdeauna înaintea acestuia pe Io. De ex. într'un document din 27 Septemvrie 1597, Mihai Viteazul se intitula «† Въ христа бога благовѣрнїи и благочестивїи и христолюбивїи и самодръжаннїи Іѡ михаил вѡевода и господинъ сынъ великаго и добраго петрашо воевода »[36].

Alexandru Iliaş din contra îşi zice « сынь покоинаго їѡ илиашювь воевода » într'un document din 23 Decemvrie 1616[37].

In general, în toate documentele Ţării Româneşti, în limba slavă, Io apare constant atât în intitulaţie cât şi în subscripţie cu extrem de rare excepţii, cum a observat şi Ioan Bogdan (p. 736).

*

Primul document moldovenesc în intitulaţia căruia se întâlneşte Io, este din 30 Martie 1392, dela Roman I: «† Велики самодержавнън мл(с)ти бжи гнъ їѡ романь воевода обладаѫ землею молдавьскою ѡ(т) планинъı до морѧ »[38].

Intitulaţia unui alt document dela acelaşi domn, din 18 Noemvrie 1393, diferă întrucâtva: « Велики самодержавныи г(осподи)нъ їѡ роман воевода землѣ молдавскої ѡт планины до брегу морѧ »[39].

In cele mai multe din documentele interne ale lui Alexandru cel Bun, Io lipseşte. Acest domn întrebuinţează la începutul intitulaţiei când pe мы când pe азь. Intitulaţia sa obişnuită era « мл(с)тїѫ бжїеѫ азь їѡ алеѯандръ воевода и господинъ въсеи молдавлахїиской земли » (documentul din 8 Iulie 1428)[40]. Uneori pentru documentele solemne de donaţii către mânăstiri, se întrebuinţa şi o formulă de intitulaţie mai amplă, din care nu lipsea şi Io, şi care se va perpetua în cancelaria moldovenească. De ex. documentul din 1 Septemvrie 1429 (Suceava) pentru M-rea Neamţ: «† мл(с)тїю бжїею азъ благочъстивы г(д)нь и рабь вл(д)кы моего іу ха Іѡ алеѯандръ воевода и господинъ въсеи молдовлахїиской земли »[41].

Io lipseşte din intitulaţia lui Iliaş, dar se întâlneşte în legenda sigiliului său slav[42]. Aceeaşi formulă solemnă de intitulaţie din documentele de donaţii pentru mânăstiri întâlnită mai întâi la Alexandru cel Bun (fără «blagocestivâi gos-

podin») se găsește și în documentele lui Ștefan II (1440) și ale lui Alexăndrel (1453). Această formulă o întrebuința Alexăndrel și în actul de supunere față de Iancu de Inidoara, locțiitorul regelui Vladislav, dat la Suceava, la 16 Februarie 1453[43]: «† мл(с)тїю бжїю мы азь рабь владики моего і(с)у х(ст)а Іw Але̂зандрь воевода господарь земли мо(л)давскои». In 1456 sultanul Mohamed cerea lui «Ioan Petru», Voevod și Domn al Morovlahiei, să-i trimită haraciul[44].

In documentele interne ale lui Ștefan cel Mare, Io lipsește din intitulație până la 1466. Documentele cu caracter religios însă au pe Io în intitulație, care este precedată de formula invocației divine scrise (verbală). De ex. în documentul din 10 Mai 1466, de danie pentru M-rea Zograf dela Sf. Munte Athos: «† В(ъ) имѣ wтца и сына и свѧтаго доуха троица свѧтаа и нераздѣлимаа се азь раб владики моего исоуса христа Іwань стефан воевода милостїю божїю господинь въсеи молдовлахїискои земли»[45]. Exceptează două documente din 1490 și 1491[46]. Io se întâlnește apoi în legenda sigiliului lui Ștefan cel Mare atașat la un document din 1470. In documentele de afaceri laice ale aceluiași domn lipsește însă Io, cu puține excepții (documentele din 1472, 1475, 1476, 1480 și 1481)[47]. Jurământul omagial dela Colomea din 16 Septemvrie 1485 are formula: «† въ имѣ божїе амин въ вѣчнои памѧти (ambele traduse din formularul latin întrębuințat în Polonia) милостїю божїею · мы Іwан стефан воевода господаръ земли молдавскои»[48]. In documentele scrise în limba latină Io lipsește constant din intitulație, ceea ce se observă și în acelea ale domnilor anteriori. Numai două documente ale lui Ștefan cel Mare fac excepție: unul din 1487 către Brașoveni și altul din 1503 care conține un salvconduct pentru niște Polonezi. (In primul «Iohannes Stephanus woyewoda» și în al doilea «Iohannes Stephanus palatinus (termen polonez) Dei gratia dominus terre Moldavie»)[49].

Toate inscripțiile bisericilor lui Ștefan cel Mare, cu text solemn, au Io[50].

Din examinarea documentelor lui Ștefan cel Mare rezultă că în cancelaria sa slavă se întrebuințau două formulare: unul simplu pentru documentele obișnuite și scrisori de

afaceri şi altul solemn, am putea spune religios, pentru donaţii şi acorduri politice, cu protocol iniţial pompos, din care nici Io nu lipseşte. Io ajunge deci să aibă un caracter aproape sacru. Intr'un document de danie pentru Putna, Iuga îşi zice «великыи вистарникь Iwанна стефана воєводы» (1476)[51]. Urmărind documentele domnilor următori, constatăm că Io lipseşte din intitulaţie la Bogdan cel Orb, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu şi Petru Şchiopul, dar apare uneori la enumerarea martorilor şi în sigilii. Aproape constant apare în intitulaţia documentelor lui Ieremia Movilă, Radu Mihnea, Miron Barnovschi şi Vasile Lupu[52].

O constatare interesantă rezultă din examinarea documentelor interne cu divan (martori) ale lui Bogdab cel Orb. Acest domn întrebuinţează pe Io în intitulaţia documentelor sale solemne, de ex. documentul din 21 Decemvrie 1515 de danie pentru M-rea Voroneţ: «се азь раб владыкы моего ісγ христа Iw богда(н) воєвода божїею милостїю господаръ земли молдавскои»[53] şi în legenda sigiliului său «† печать їw богдана воєводы господар земли молдавскои»[54]. Dintr'un alt sigiliu lipseşte[55].

In fruntea martorilor din documentele sale, Bogdan aminteşte uneori pe fiii săi: Ştefan, Petru şi Iliaş[56]. Dar numai numele primului este precedat de « Ioan », ceea ce arată că era astfel indicat ca succesor la domnie. D-l M. Costăchescu, care a publicat nu demult şi documentele de care ne servim ale lui Bogdan cel Orb şi căruia trebue să-i fim recunoscători pentru marile servicii aduse ştiinţei, a făcut însă greşeala (din cauză că a transcris documentele cu punctuaţie modernă) să separe numele Ioan de Ştefan printr'o virgulă, deşi numele celorlalţi fii domneşti sunt legate prin и («Iwана стефана и петра и илїаша») şi deci şi între Ioana şi Stefana ar fi trebuit să fie un и dacă ar fi fost vorba de două persoane deosebite. Pe de altă parte, mai ştim că Bogdan cel Orb n'a avut vreun fiu cu numele de Ioan. Se pot observa şi cele două facsimile, dela finele volumului d-lui Costăchescu, ale documentelor din 5 şi 7 Martie 1513[57]. («а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд) ва вышєписаннаго мы богдана воєводи и вѣра прѣвъзлюблєнни(х) снw(в) г(сд)ва мы їwна стефана и петра и илїаша»).

Este deci sigur că « Ioan » era atributul lui Ştefan, viitorul Ştefăniţă, o distincţie care îl arăta ca succesor la domnie.

La fiii lui Petru Rareş şi ai lui Alexandru Lăpuşneanu nu se observă acest lucru, când sunt pomeniţi în fruntea martorilor din documente.

Un caz similar se întâlneşte şi în documentele lui Ieremia Movilă. Intr'un document din 1599 este pomenit după domn, la martori, fiul său Constantin, distins cu Io (« и срдчнаго сна гсдвоми иѡ костантин воеводї ») [58]; în altul din 1603 fiii Constantin şi Alexandru Voevozi, dar numai primul distins cu Io (« а на то ест вѣра нашего гсдва вишеписаннаго мы іѡ еремїи могили воеводї и вѣра прѣвъзлюбленних чад гсдвми Іѡ костантинꙋ и алеѯандрꙋ воеводї ») [59]. Intr'un document din 1598 şi altul din 1605 dela acelaşi Ieremia Movilă, sunt pomeniţi la martori fiii domneşti Constantin, Alexandru şi Bogdan Voevozi, dar numai numele primului e precedat de Io, ceea ce arată că astfel era indicat ca succesor presumtiv la domnie («Іѡ костантин и алеѯандрꙋ и богдана воеводі»; «Іѡ костантин и Алеѯандрь воеводи и богдан воеводи ») [60]. Intr'un document din 1642 dela Vasile Lupu, este citat la martori după domn, fiul său Şetfan distins cu Io (« Іѡ стефана вѡевѡди») [61].

Nu putem urmări în toate documentele întrebuinţarea lui Io pentru a desemna pe succesorul la domnie, deoarece multe din ele n'au divan şi puţine dintre ele amintesc printre martori, pentru credinţă, după domn, pe fiii domneşti. Divanurile sunt rarităţi în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Io începe să se confunde cu « Noi », din cauza grafiei asemănătoare cu cirilice, în documentele din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în care se întrebuinţează limba română pentru cuprins şi cea slavă numai pentru formulele protocolului iniţial şi final.

Aceasta rezultă clar dintr'un document dela « gospodja Ecaterina a răposatului domn *noi* Evstratie Dabija Voevod » (1680) [62]. Documentul din 13 Iunie 1662 are intitulaţia « Noi Evstratie Dabijea Voevod бжїю мастїю гспдръ земли молдавскои » [63]. Ce putea căuta « noi » într'o intitulaţie redactată în limba slavă? Intitulaţia lui Gheorghe Duca începea când cu « Noi » când cu « Io » [64]. La fel în documentele

din secolul al XVIII-lea. Numele lui Constantin Mavrocordat al lui Ioan Nicolae Mavrocordat şi al lui Grigore Ioan Calimah, sunt precedate în intitulaţie când de « Noi » când de « Io »[65]. Dar sunt şi documente în greceşte în care Io apare în intitulaţie sub forma: « † 'Ιωάννης Νικόλαος 'Αλεξάνδρου βοεβόδας ἐλέῳ Θεοῦ Αὐδέντης πασης Οὐγγροβλαχίας » (1725) sau « † 'Ιωάννης Κωνσταντινος Μιχαὴλ 'Ρακοβίτζα βοεβόδας ἐλέῳ Θεοῦ Αὐθεντης καὶ ἡγεμὼν Μολδοβλαχίας » (1750)[66].

Io a fost deci confundat de dieci în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, din cauza grafiei asemănătoare, cu «Noi» sau i s'a dat sensul de « eu ». Dar în secolul al XVIII-lea, notarii pentru greceşte se pare că-i cunoşteau originea bizantină, deoarece îl scriau în forma « Ioannes ».

Intr'un document din 21 Aprilie 1825, Ioan Sandu Sturdza se intitula « Cu mila lui Dumnezău *Noi* Ioan Sandul Sturza Voevod domn Ţării Moldovei » şi semna « *Io* Ioan Sturzea Voevod »[67].

CONCLUZIE

Io este un element bizantin care s'a introdus în diplomatica bulgară în timpul ţarului Alexandru, când a avut loc probabil o reorganizare a cancelariei bulgare, după modelul celei bizantine, sau a pătruns prin imitarea manuscriselor religioase bizantine, cum e cazul cu Evangheliarul din 1356. Intitulaţia ţarului Alexandru imită fidel pe cea imperială bizantină contemporană a lui Ioan V Paleologul. La rândul său, formularul documentului bulgăresc a fost imitat în Ţara Românească sub Nicolae Alexandru, omonimul ţarului bulgar, care e considerat ca fondator al cancelariei domneşti, şi subscripţia bulgară de origine bizantină (care era şi intitulaţie în acelaşi timp) a devenit intitulaţie în documentele Ţării Româneşti, adăugându-i-se şi formula de devoţiune occidentală « Dei gracia », tradusă în limba slavă şi diverşi alţi termeni de natură religioasă, unii prezenţi şi în diplomatica sârbă.

In Ţara Românească şi Moldova, Io a fost considerat ca un atribut în plus al suveranităţii şi legitimităţii la domnie. In documentele lui Ştefan cel Mare el capătă un sens quasi religios. In documentele unora dintre domnii Moldovei, ca Bogdan cel Orb, Ieremia Movilă şi Vasile Lupu, numele fiului domnesc considerat succesor presumtiv era precedat de un Io (sau Ioan), care lipsea celorlalţi. Io se confundă, din cauza grafiei asemănătoare în cirilice cu « Noi », începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, sau capătă înţelesul de « eu ». Totuşi în perioada fanariotă, notarii pentru greceşte se pare că-i cunoşteau originea bizantină, deoarece îl întrebuinţau în forma « Ioannes ».

NOTE

[1] Юріе Венелинъ. Влахо-Българскія или дако-славянскія грамоты, S. Peterburg, 1840, pp. 27—30.

[2] *Iω din titlul Domnilor Români*, în « Convorbiri Literare », a XXIII, Nr. 9, (1 Decemvrie 1889), pp. 721—738.

[3] Fr. Miklosich et Ios. Müller, *Acta et diplomata graeca res graecas italasque illustrantia*, Vindobonae, MDCCCLXV, vol. III, Nr. 26, p. 111.

[4] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. III (ed. 3, îngrijită de I. Vlădescu), Bucureşti (f. d.), [1927], p. 147.

[5] *Relations entre Serbes et Roumains*, Bucarest, 1922, p. 28.

[6] *Notes de Diplomatique roumaine* « Bull. de la Section Historique de l'Académie Roumaine », Bucarest, 1930, p. 120 şi nota 2.

[7] *Influences byzantines dans la diplomatique bulgare, serbe et slavo-roumaine*, în « Byzantinoslavica » (Praha), 1931, tom. III, vol. II, pp. 500—510.

[8] *Cancelaria Domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat* (Extras din « Codrul Cosminului » IX), Cernăuţi, 1935, pp. 6 şi 8.

[9] « Revista Istorică Română », vol. III, fasc. II—III (1933), pp. 289—290.

[10] *Contribuţiuni la studiul diplomaticei vechi moldoveneşti*, în « Rev. Ist. Rom. », vol. IV (1934), p. 134, nota 1; *Diplomatica slavo-română din secolul al XIV-lea şi al XV-lea*, Bucureşti, 1938 (Biblioteca « Rev. Ist. Rom. », II), p. 86 şi notele 3 şi 4.

[11] *Diplomatica slavo-română*, p. 86.

[12] *Ibidem*, nota 3.

[13] *Contribution à la recherche des influences byzantines dans la diplomatique roumaine*, în « Revue Histotique du Sud-Est Européen », a. XI, Nr. 4—6 (Aprilie—Iunie 1934), pp. 128—150. (Cf. şi recensia d-lui D. P. Bogdan din « Rev. Ist. Rom. », IV, (1934), pp. 333—339, care nu e perfect obiectivă).

[14] D. Ionescu, *op. cit.*, p. 130.

[15] *Der Kodikellos des Christodulos in Palermo*, în « Archiv für Urkundenforschung », XI (1929), pp. 1—65; *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden*, München, 1931.

[16] D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, pp. 82 şi 85 passim. Mai întâi d-l Lascaris a relevat absenţa intitulaţiei în documentele bulgare (p. 507), dar şi prezenţa subscripţiei cu aceeaşi formulă bizantină. D-l Lascaris nu afirmă însă că intitulaţia din documentele Ţării Româneşti derivă dintr'o influenţă sârbească. D-l Lascaris a arătat de asemenea că sunt şi acte sârbe fără subscripţia suveranului. De aici rezultă că în documentele bulgare subscripţia era şi intitulaţie în acelaşi timp, iar în cele sârbeşti invers, ca şi în documentele moldoveneşti adică. Io, care lipseşte total din documentele sârbeşti, arată însă că primele influenţe au venit dela Bulgari. Dacă lipseşte în intitulaţia (de formă bizantină) a primului document cunoscut şi apare numai în subscripţia de formă occidentală a aceluiaşi, poate fi şi o omisiune a notarului. E posibil să fi existat şi documente anterioare celui cunoscut ca cel mai vechiu. Documentul sârbesc se distinge net de cel muntean (al cărui proces de formare nu se poate urmări de aproape). Documentele sârbe încep de cele mai multe ori cu o introducere (arengă) de natură religioasă, după care urmează intitulaţia (uneori absentă). Uneori aceasta are formă bizantină, alteori i se adaugă şi elemente occidentale. Subscripţia documentelor sârbe e mai amplă şi, de cele mai multe ori seamănă cu cea bulgară (e adică de formă bizantină), cu o parte a intitulaţiei aceloraşi

documente sau cu intitulaţia întreagă. Subscripţia e precedată şi urmată adeseori de o cruce. Calificarea părintelui decedat al kralului sau ţarului cu termenul de «sfânt», este o particularitate neîntâlnită în documentele Ţării Româneşti. Aceasta rezultă din examinarea documentelor sârbe publicate de F r. M i k l o s i c h, (*Monumenta serbica spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii* edidit... Viennae, 1858, ap. Guilelmum Braumüller).

[17] П. Т. Гудевъ, Вългарски ржкописи въ библиотеката на лорд Zouche, în Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, книга VII, София, държавна печатница, 1892, pp. 159—224 şi facsimilele I şi II (nenumerotate). Pe facsimilul I sunt reprezentaţi: «Konstandin Despotul (fără Io) ginerele marelui ţar Iω Alexandru», a cărui haină e ornată în întregime cu acvila bicefală bizantină, «Kera Tamar despotiţa», Keraţa şi Desislava fiicele ţarului. Numele tuturor acestor personagii sunt precedate de crucea bizantină. Pe facsimilul II, înafară de ţarul Ioan Alexandru şi fiii săi Ioan Sişman şi Ioan Asen, e reprezentată Teodora (soţia a doua a ţarului, Evreică botezată), cu intitulaţia: «† ѳеωдра въ х҃а б҃а вѣрнаа и новопросвѣщеннаа црца, и самодръжица въсѣхъ блъгарωмь и гръкомъ :».

Pe una din paginele Evangheliei, într'o notă marginală, este pomenit «fiul lui Ştefan Voevod, Ioan Alexandru...» (cumpărătorul acestei Evanghelii care fusese zălog), care, cum a arătat N. Iorga, este fiul lui Ştefan cel Mare, coasociat şi succesor presumtiv la domnie al tatălui său. Este interesant cum în această notă s'a imitat formula de intitulaţie a ţarului Alexandru («† снъ стефана воеводе † Іωаннъ алеѯандръ въ х҃а б҃а вѣрны воевода и гсnъ. въси земли мльдоуской Юкоупи сы тетроеуглъ. що е былъ ꙋ залоге, бъдагапрости и дамоу дарꙋе живовѣчны. А зде мно лѣтны живо»: П. Т. Гудевъ, *op. cit.*, p. 169).

Cf. recensia regretatului N. Iorga la lucrarea: B o g d a n D. F i l o v, *Les miniatures de l'Evangile du roi Jean Alexandre à Londres* (Monumenta Artis Bulgariae, volumen III), Sofia, 1934, din «Revue Historique du Sud-Est Européen», a. XI, No. 10—12 (Oct.-Dec. 1934), pp. 375 şi urm. (Şi pe un panaghiar executat pentru biserica sa din Bacău, e menţionat «Io Alexandru fiul lui Ştefan Voevod». Cf. I o n B o g d a n, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, 380. Şi aici prin întrebuinţarea lui Io, Alexandru arăta că e succesorul la domnie).

(Datoresc amabilităţii d-lui profesor P. Caraman utilizarea Sbornicului, proprietatea d-sale, şi unele informaţii).

[18] V. L a u r e n t, το πολιτικον *Monnaie divisionnaire de l'époque des Paléologues*, în Cron. num. şi arheol., a. XV, n. 119—120 (Buc., Iulie—Decem. 1940, p. 267.

[19] M. L a s c a r i s, *op. cit.*, p. 507.

[20] *Ibidem.*

[21] B. H ó m a n, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria*, Roma, R. Accad. d'Italia, 1938, pp. 417—418.

[22] C o n s t. J i r e č e k, *Staat und Gesellschaft im Mittelalterlichen Serbien*, III, Viena, 1912, pp. 15—17 passim.

[23] P. P. P a n a i t e s c u, *L'aigle byzantine sur les vêtements des Princes Roumains du Moyen Âge*, în «Bull. de la Section Historique de l'Académie Roumaine», t. XVII, Bucarest, 1930, pp. 64—67.

[24] I. B o g d a n, *Iω din titlul Domnilor Români*, p. 729.

[25] *Sigilii domneşti rare din veacul al XVII-lea*, An. Ac. Rom., m.s.i., s. III, t. XXV, mem. 3, Bucureşti, 1942, p. 5.

[26] Cf. F. P h i l i p p i, *Siegel bearbeitet von...* Leipzig u. Berlin, Teubner, 1914, Taf. II, Nr. 1—2, 5 etc.

[27] P. P. P a n a i t e s c u, *op. cit.*, p. 66; cf. şi recensia d-lui M. L a s c a r i s la Albumul de facsimile de documente bizantine al d-lui F r a n z D ö l g e r, în «Byzantinoslavica», III[2], p. 512, unde e vorba de «prestigiul pe care-l avea în ochii Bulgarilor şi Sârbilor, cu toată slăbiciunea sa crescândă, suveranul care domnea încon-

jurat de o aureolă divină la Ţarigrad » (suveranii bulgari şi sârbi în afară de Uroš şi Dušan au ezitat să imite tipul documentelor πρόσταγμα, privilegiul exclusiv al împăratului).

[28] F. Schneider, *Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jhdts.*, Leipzig u. Wien, 1939, p. 31; R. Caggese, *L'Alto Medioevo*, Torino, 1937, p. 146.

[29] Pentru intitulaţia din documentele Ţării Româneşti şi Moldovei, vezi şi lucrările d-lui Damian P. Bogdan, citate la nota 10.

[30] D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, p. 86, nota 3; vezi şi facsimilul în Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, ed. 2, Bucureşti, 1935, p. 396, fig. 113 (« Бєлнкїн н саммодрьжавны гдрь Їѡ нникола алеѯандрь воевода. сн҃ь велнкаго бьсарабж воеводж »).

[31] P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, vol. I, Doc. interne (1369—1490), Bucureşti, Fundaţia R. Carol I, 1938, Nr. 4, p. 35.

[32] *Ibidem*, Nr. 5, p. 38.

[33] *Ibidem*, Nr. 9, p. 51.

[34] *Ibidem*, Nr. 29, p. 102.

[35] Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, (Viena, 1905—1906), Bucureşti, 1931, Nr. 271, pp. 261—262.

[36] A. Sacerdoţeanu, *Hrisovul I*, p. 221.

[37] *Ibidem*, p. 233.

[38] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, Nr. 3, p. 7.

[39] *Ibidem*, Nr. 4, p. 13.

[40] *Ibidem* Nr. 71, p. 212.

[41] *Ibidem*, Nr. 89, p. 286.

[42] M. Costăchescu, *Documente...* vol. II, Iaşi, 1932, p. 90.

[43] *Ibidem*, Nr. 25, p. 76, Nr. 122, p. 453; Nr. 140, p. 521, Nr. 224, p. 276.

[44] *Ibidem* p. 801

[45] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Bucureşti, 1913, Nr. LXI, p. 99.

[46] *Ibidem*, Nr. CCXXIII, p. 436 şi XCCLIII, p. 487.

[47] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Nr. CXL, p. 315, Nr. CXLVII, p. 336; Nr. CXLIX, p. 338; Nr. CLVIII, p. 356 şi Nr. CLXII, p. 361.

[48] *Ibidem*, Nr. CLXVII, p. 371.

[49] *Ibidem*, Nr. CLXVIII, p. 739 şi Nr. CLXXXIX, p. 469.

[50] Cf. G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare* (în « Bul. Com. Mon. Ist. », a XVIII, 43—46, 1925), Bucureşti, 1926.

[51] I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Nr. XLII, p. 70.

[52] V. Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise, Surete şi Izvoade* şi T. Balan, *Documente bucovinene*, etc.

[53] M. Costăchescu, *Documentele Moldoveneşti dela Bogdan Voevod* (1504—1517), Bucureşti, 1940, Nr. 63, p. 390.

[54] *Ibidem*, Nr. 3, p. 25.

[55] *Ibidem*, Nr. 81, pp. 500—501.

[56] *Ibidem*, Nr. 44, p. 305, (5 Martie 1513); Nr. 45, p. 316 (7 Martie 1513); Nr. 58, p. 368 (20 Aprilie 1515, copie); Nr. 61, p. 381 (18 Decemvrie 1515, copie).

[57] *Ibidem*, planşele 4 şi 5.

[58] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, vol. I, Nr. 73, p. 217.

[59] Idem, *Ispisoace şi zapise*, vol. I, partea II, Nr. 8, pp. 15—17.

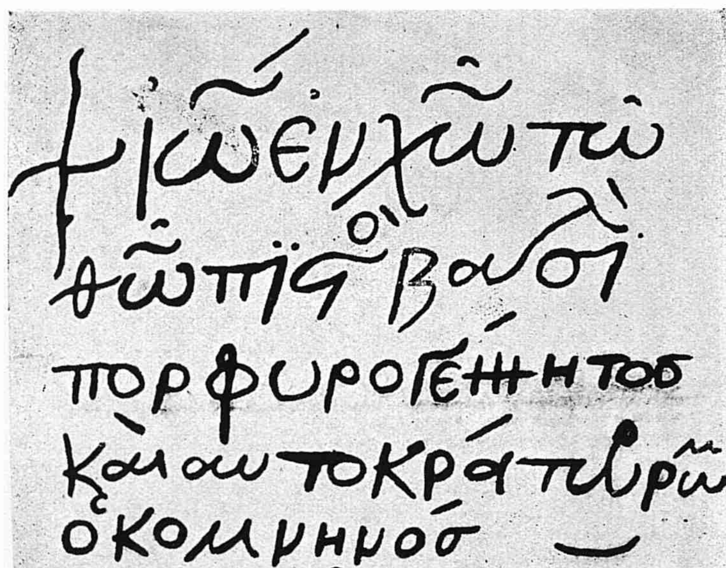
[60] Idem, *Surete şi Izvoade*, vol. II, Nr. 156, p. 361; T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. II, Cernăuţi, 1934, Nr. 19, p. 59.

[61] *Ibidem*, Nr. 53, p. 116.

[62] P. Mihailovici, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol*, în « Cercetări Istorice », a VIII—IX, Nr. 3, p. 105.

[63] A. Sava, *Documente privitoare la Târgul şi Ţinutul Lăpuşnei*, Bucureşti, 1937, Nr. 67, p. 91.

[64] *Ibidem*, Nr. 84, p. 105 şi Nr. 90, p. 116.
[65] T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. 3, Cernăuţi, 1937, Nr. 136, p. 207 şi Nr. 137, p. 209, etc.; Idem, *Doc. buc.*, vol. V, Cernăuţi, 1939, Nr. 1, p. 3 şi Nr. 4, p. 6; Idem, *Doc. buc.*, vol. VI, Bucureşti (f. d.), Nr. 6, p. 21; Nr. 7, p. 23 etc.
[66] N. Iorga, *Doc. priv. la Ist. Rom.*, col. Hurmuzaki, vol. XIV, partea II, Bucureşti, 1917, Nr. DCCCLXXIII, p. 899; Nr. MXCVII, p. 1128 etc.
[67] G. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, vol. V, p. I, Iaşi, 1921, pp. 198—201.

Subscripția împăratului Ioan II Comnenul pe tipiconul M-rii Pantokrator din 1136 (cu crucea bizantină și Iῶ). *Franz Dölger*, Facsimiles no. 21, p. 29.

UN CAPITOL AL LUPTEI PENTRU NEATÂRNARE

DE

GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 22 Octomvrie 1943

Intr'o conferinţă ce am ţinut la Universitatea liberă şi într'un articol publicat în revista Astrei, *Transilvania*, am arătat că Unirea din 1859 nu a fost, în planurile generaţiei din 1848, decât primul pas spre neatârnarea ţării, şi că timp de 18 ani, cu o necurmată statornicie şi pe toate căile, România a luptat pentru ajungerea la ţelul dorit.

Recunoaşterea unirii în 1862, secularizarea averilor mănăstireşti, împroprietărirea din 1864, baterea de monetă, eliminarea jurisdicţiei consulare, încheierea de convenţiuni comerciale, participarea ţării la conferinţe internaţionale, sunt tot atâtea etape pe drumul spre emanciparea totală de orice tutelă străină.

Prin înfrângerea Franţei în 1870, acea putere, care prezidase Congresul din 1856 din Paris, nu mai avea nici putinţa şi nici prestigiul necesar pentru a impune respectarea tuturor clauzelor tratatului încheiat cu prilejul păcii semnată atunci în capitala Franţei.

Rusia, înfrânta din 1855, a căutat să tragă tot folosul din noua situaţie europeană. Gorceacov, cancelarul rusesc, a spus ambasadorului Prusiei din Petersburg, o săptămână după bătălia dela Sedan, că guvernul rusesc se gândeşte la o revi-

zuire a tratatului din 1856 și adaugă: « An die stipulierten unbedeutenden Gebietsabtretung in Bessarabien etwas zu ändern, fiele niemanden ein ». (A schimba ceva din ceea ce privește hotărîtele neînsemnate cedări de teritoriu în Basarabia, nu a trecut nimănui prin gând) și că ce era mai de seamă era însă clauza prin care se împiedeca pavilionul rus de războiu de a fâlfâi pe Marea Neagră [1]).

Urmând acestei preveniri a cancelarului său, țarul Alexandru II scrie, la 19/31 Octomvrie 1870, unchiului său Wilhelm I: « j'ai pris... une grave résolution, celle de me délier des engagements du traité de 1856 ». In aceeași zi, Gorceacov comunică această hotărîre reprezentanților țarului în străinătate [2]).

Anularea, chiar numai a unei clauze a tratatului din 1856, nu putea să nu aibă un ecou la noi și bine înțeles ca acest ecou să nu apară mai ales în ziare.

Ziarul *Pressa*, condus atunci de V. Boerescu [3]), a publicat, în lunile Noemvrie și Decemvrie 1870, o serie de articole [4]) prin care punea fățiș chestiunea independenței României, drept compensare a desființării neutralității Mării Negre.

Iată în rezumat ce spune Boerescu în cele mai de seamă dintre aceste articole:

In numerele din 6, 7, 8, 10 și 18 Noemvrie cere ca România să fie declarată neutră și să fie pusă sub garanția puterilor europene. Polemizează cu ziarul ***Românul*** care este de o părere contrară și anume că nu trebuia să se rupă atunci legăturile cu Poarta căci am rămânea izolați și fără garanție față de Rusia [5]).

---

[1]) *Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914*. 2. Band. p. 3, raport Nr. 164 din 9 Septemvrie (s. n.) 1870 al ambasadorului Prințul Reuss către Bismark.

[2]) *Idem*, pp. 4, 5; Comte Charles de Moüy, *Souvenirs et causeries d'un diplomate*, p. 25.

[3]) V. Boerescu publicase cu doi ani mai înainte, un *Memoriu asupra jurisdicțiunii consulare în Principatele Române* (românește și franțuzește) demonstrând nevoia desființării acestei jurisdicțiuni.

[4]) Articolele nu sunt semnate, dar Domnitorul Carol I spune în ale sale memorii (2/14 Ianuarie 1873) că articolele acestea au fost scrise de V. Boerescu. Aceste articole au supărat mult pe Turci (*Memoriile Regelui Carol I*, 21 Noemvrie/3 Decemvrie 1870).

[5]) *Românul*, 6 Brumariu (Noemvrie) 1870.

In numerele din 28 şi 29 Noemvrie publică un articol intitulat: *Independenţa României faţă cu Orientul*, în care arată că vrea independenţa dar nu numai sub garanţia Austro-Ungariei, Rusiei şi Turciei. Şi, pentru ca să justifice această nelimitare a garanţiei, dă pilda republicei Cracoviei pusă, prin congresul dela Viena din 1815, numai sub garanţia vecinilor săi Austria, Prusia şi Rusia. In 1846, aceste trei puteri s'au învoit şi Cracovia a fost anexată Austriei. De aceea cere ca neatârnarea şi neutralitatea României să fie puse şi sub garanţia « şi a altor puteri depărtate, a Prusiei, a Franciei, a Angliei, a Italiei » şi adaugă: « Nu este o chestiune de vanitate, nici de fanfaronadă pentru România independenţa ţerii lor; ea este o questiune de ordine şi de equilibru pentru Europa, de prosperitate şi de siguranţă pentru România ».

La 2 Decemvrie, Boerescu scrie că singura compensaţie « pentru perderea neutralizării Mării Negre » la viitoarea conferinţă (cea dela Londra din Ianuarie-Martie 1871) este neutralizarea României. Numai România, independentă şi neutră sub garanţia puterilor celor mari, va constitui o barieră între cele două imperii (Rusia şi Turcia).

Neue Freie Presse, din 20 Decemvrie (s. n.) combătând ideea independenţei României pentrucă: 1) ideea independenţei ar veni dela partidul radical (adică liberal) care speră să mărească România sfâşiind Austro-Ungaria, şi 2) că Românii nu au dovedit încă a fi maturi pentru a deveni o naţiune « în sensul politic al cuvântului », Boerescu răspunde în numărul din 17 Decemvrie (s. v.) al *Pressei* că articolele sale au fost reproduse de *Journal de Bucarest* (numerele 33—36, 39), că independenţa României se susţine numai de ziarele conservatoare *Pressa*, *Imparţialul*, *Aurora Craiovei* şi că este combătută de *Românul* (din punctul de vedere al oportunităţii).

Situaţia internă, întâmplările din Bucureşti din Martie 1871 şi venirea la guvern a partidului conservator sub conducerea lui L. Catargiu, având drept urmare nevoia de a înfăţişa România ca un element de ordine, au făcut ca chestiunea neatârnării să fie lăsată deocamdată în umbră. Dar nu stă mult timp aşa.

In adevăr, către finele anului 1872, Domnitorul și-a concentrat gândurile ca să-și desfacă țara de legăturile nedemne «ce o leagă de Turcia; (El) este încredințat că România nu mai are nevoie de Sublima Poartă. Speră să domolească fierberea ce ar stârni-o un astfel de demers în Europa întreprinzând în acelaşi timp regularea situației Evreilor români».

In acest scop Domnitorul desvălue pe rând membrilor guvernului proiectul său. Dintre aceștia singur V. Boerescu se înflăcărească pentru propunerea lui. Ceilalți miniștri ridică obiecțiuni serioase [1]), mai ales asupra momentului ales.

Domnitorul stărueşte însă în părerea sa și la 13/25 Mai, acelaşi an, pune chestiunea independenței în discuția consiliului de miniștri. In memoriile sale, spune că ține atât de mult la ea. O știm căci încă dela primirea coroanei române și-a propus să rupă legăturile cu Poarta [2]). Dar consiliul de miniștri nu aderează în unanimitate la propunerea sa [3]). Totuși stăruințele Domnitorului nu încetează și ele sunt cunoscute și în cercuri mai mari căci ambasadorul francez din Viena, raportează, la 9 Iunie (s. n.) 1873, că mai puțin ca oricare altul, guvernul austro-ungur e dispus să recunoască independența României și a Serbiei [4]).

Totuși Domnitorul se folosește de aflarea sa la Viena, unde mersese pentru a accentua faptul că România era reprezentată la expoziția internațională de acolo [5]), spre a avea o întrevedere cu contele Andrássy, cancelarul austro-ungur.

In această întrevedere, Prințul Carol vorbește de relațiunile sale cu Poarta, relațiuni ce încep a fi de nesuferit din pricina greutăților ce-i prilejuesc în toate împrejurările la Constantinopol. Incredințat că, după ce își va fi sfărâmat

---

[1]) *Memoriile Regelui Carol I*, 28 Decemvrie 1872 / 9 Ianuarie 1873; 2/14, 10/22 Ianuarie 1873.

[2]) *Memoriile Regelui Carol I*, 19 Aprilie 1866.

[3]) *Memoriile Regelui Carol I*, 13/25 Mai 1873.

[4]) Ministère des Affaires Etrangères, *Documents diplomatiques français 1871—1914*, 1-ère série, Tome premier, p. 249.

[5]) La 8/12 Mai 1873, baronul Schlechta, agentul diplomatic austro-ungur din Bucureşti raportează lui Andrássy, cancelarul austro-ungur, cu Nr. 20 confidențial, că Domnitorul i-a spus că va merge să cerceteze expoziția dela Viena dar că nu poate merge incognito deoarece România este una din țările care expune. Așa fiind împăratul Franz-Iosef trebue să ieie măsuri protocolare care să nu jignească opinia publică românească (arhiva din Viena).

legăturile de vasalitate, România, stăpână pe ea însăşi, va fi un prieten mult mai sigur pentru Poartă, el plănueşte serios să proclame neatârnarea ţării.

Andrássy răspunde că în acest caz România ar rămânea în aer pe când acum existenţa ei este chezăşuită prin tratate [1].

Prinţul nu renunţă însă la planul său şi caută să întâlnească pe Bismarck spre a-i cere un sfat [2]. Dar acesta s'a ferit de o asemenea întâlnire. In acelaşi timp V. Boerescu caută să aibă o întrevedere cu Gorceakov spre a-i cunoaşte părerea în această chestiune [3].

Intre timp convorbirea Domnitorului cu Andrássy a fost cunoscută şi Haan raportează lui Andrássy că la Bucureşti toată lumea spune că: atârnarea de Poartă şi garanţia (« Schutz ») marilor puteri sunt de puţin folos pentru România, faţă de orice iniţiativă energică a unei singure puteri [4], şi că toată lumea (opoziţie şi guvern) este pentru neatârnarea de Poartă [5].

Acea convorbire cu Andrássy a fost cunoscută nu numai la Bucureşti ci ajunsese şi la cunoştinţa guvernului francez care, printr'o circulară din 20 August (s. n.) 1873, atrage atenţia ambasadorilor săi din Berlin, Londra şi Petersburg, asupra spuselor Prinţului Carol şi asupra faptului că membrii guvernului lui arată dorinţa independenţei complete a României [6].

Incurajat poate de faptul că reprezentantul Angliei la Bucureşti se arăta, faţă de dânsul, favorabil declarării neatârnării cu toate că şeful acestuia, Sir Henry Elliot, ambasadorul englez la Constantinopol, aţâţă pe Turci contra României, Domnitorul nu se dă bătut. Dar consiliul de miniştri hotărăşte « să amâne îndeplinirea proiectului de declarare a independenţei ţării, fiindcă nu e sigur de consimţimântul Rusiei. Este adevărat că Mavrogheni a fost bine primit de

[1]) *Memoriile Regelui Carol I*, 13/25 Iunie 1873.
[2]) *Idem*, 27 Iulie / 8 August 1873.
[3]) *Idem*, 27 Iulie / 8 August 1873.
[4]) *Raport politic Nr. 42* din 29 Iulie (s. n.) 1873 (Arhiva din Viena).
[5]) *Raport politic Nr. 43* din 13 August (s. n.) 1873 (Arhiva din Viena).
[6]) Ministère des Affaires Etrangères, *Documents diplomatiques français 1871—1914*, 1-ère Série, Tome premier, p. 254.

prințul Gorceacov la Berna, dar n'a căpătat dela el nicio asigurare formală »[1]).

Proiectul Domnitorului urmează însă să fie discutat atât în țară[2]) cât și în străinătate, unde guvernul francez de pildă arată noului său ambasador la Viena aspirațiunile României la independență cum și că Austro-Ungaria pare a nu se opune fățiș acestei cereri, dar că în fond nu-i este favorabilă[3]).

Folosindu-se de faptul că Poarta otomană, prin circulara sa din 24 Septemvrie, contesta României dreptul de a încheia acte internaționale, V. Boerescu trimite la 2/14 Noemvrie, o notă reprezentanților din București ai marilor puteri în care arată care sunt drepturile României. Inaintând această notă lui Andrássy, Haan, consulul austro-ungar, adaugă următorul comentariu: « guvernul (român) care se gândea de câteva săptămâni asupra chipului de a pune chestiunea independenței, nu printr'un act de violență, dar (numai) academic, s'a folosit de acest prilej. Este ceea ce dă acestei note o deosebită importanță »[4]).

Campania pentru independență continuă a fi dusă prin *Pressa*[5]). Reamintim că acest ziar era organul lui V. Boerescu.

De asemenea o cuvântare a lui M. Kogălniceanu este socotită de reprezentantul austro-ungur din București ca meritând a fi semnalată guvernului său[6]).

Acestei cuvântări îi răspunde Boerescu, demonstrând, ceea ce recunoaște M. Kogălniceanu a doua zi, că de fapt România este independentă deși nu i se recunoaște formal acest drept[7]).

Opoziția liberală, a cărei presă se arătase până atunci opusă proclamării neatârnării, își face din acest proiect o armă

---

[1]) *Memoriile Regelui Carol I*, 24 August / 5 Septemvrie 1873.

[2]) Haan către Andrássy, rapoarte politice Nr. 53 și 54 din 20 și 22 Octomvrie (s. n.) 1873 (Arhiva din Viena).

[3]) Ministère des Affaires Etrangères. *Documents diplomatiques français 1871—1914*, 1-ère Série, Tome premier, p. 271.

[4]) Rapoartele Nr. 66 din 2/15 Noemvrie 1873 (în anexă nota lui Boerescu) și 67 din 7/19 Noemvrie 1873 (Arhiva din Viena). Nota lui Boerescu e publicată și de ziarul *Le Journal de Bucarest*, 11/XII, vezi Anexa I.

[5]) In tot cursul anului 1873 ca și în anii următori.

[6]) Raport Nr. 81 din 5 Decemvrie 1873 (Arhiva din Viena).

[7]) V. Boerescu, *Discursuri politice 1859—1883*, I, pp. 667—684.

contra guvernului și la 12/24 Ianuarie 1874 deputatul N. Ionescu interpelează guvernul în Cameră asupra raporturilor României cu Sublima Poartă. In această interpelare, Ionescu își arată părerea că « proclamarea neatârnării la care guvernul lucrează prin toate mijloacele și chiar prin articole provocatoare ar fi peirea desăvârșită a României » [1]).

Boerescu ia cuvântul imediat și spune că n'are ce să răspundă deoarece menține răspunsul arătat mai sus, dat cuvântărilor lui M. Kogălniceanu [2]).

Consulul austro-ungur semnalează de asemenea marea însuflețire ce domnește în România pentru armată și arată că toate creditele, legile, etc., pentru nevoile oștirii au fost votate cu mari majorități [3]). Este cunoscută rodnica activitate a generalului I. Em. Florescu în anii 1871—1876 [4]), activitate pe care reprezentanții străini o urmăresc de aproape [5]).

Domnitorul, cu toată opunerea ce întâmpină, continuă a stărui pentru independență și vorbește în acest sens consulului general german Pfuel [6]) și consulului austro-ungur. Dar atât cel dintâi [7]) cât și Gorceacov, care întâlnește pe N. Crețulescu într'o serată la Berlin, susțin că siguranța României atârnă de tratate și sfătuesc a se păzi de orice hotărîre pripită și necugetată [8]).

Politica austro-ungară se speria mereu de orice ar putea fi un semn de pornire războinică sau de înțelegere între România și popoarele dela Sudul Dunării în vederea căpătării neatârnării de Turcia. De aceea vedem pe Calice urmărind de aproape orice indice și cerând mereu informațiuni miniștrilor români.

---

[1]) *Memoriile Regelui Carol I*, 12/24 Ianuarie 1873; Raport politic Nr. 3 din 25 Ianuarie (s. n.) 1874 al lui Haan către Andrássy (Arhiva din Viena).

[2]) B. Boerescu, *o. c.*, II, pp. 3—12.

[3]) Raport Nr. 14 din 28 Fevruarie (s. n.) 1874 (Arhiva din Viena).

[4]) Genral R. Rosetti, *Un uitat. Generalul I. Em. Florescu*, pp. 15—20.

[5]) Rapoarte Nr. 45 din 29 Iunie (s. n.); Nr. 49 din 27 Iulie (s. n.); Nr. 67 din 29 Octomvrie (s. n.) 1874 și altele ale consulatului austro-ungur (Arhiva din Viena).

[6]) *Memoriile Regelui Carol I*, 10/22 Mai 1874; raport Nr. 26 din 30 Aprilie 1874 al lui Calice către Andrássy (Arhiva din Viena).

[7]) *Memoriile Regelui Carol I*, la aceeași dată.

[8]) Aceleași memorii 2/14 Iulie 1874. In urma audienței din această zi, Pfuel spune lui Calice (noul reprezentant austro-ungur) că Domnitorul e mai nerăbdător de a căpăta neatârnarea ca miniștrii săi (raport Nr. 51 din 31 Iulie (s. n.) 1874 (Arhiva din Viena).

Alexandru Lahovary, ministru interimar al Afacerilor Străine, îi arată că situația nu îngădue să ne declarăm atunci neatârnați și că nu avem niciun interes de a ne amesteca în Balcani sau de a ne lega de statele de acolo [1]).

Anul 1874 se încheie cu impresia de încredere pe care o dau manevrele din toamnă, cu prilejul cărora atașatul militar turc a spus celui englez că «cel mai bun lucru ar fi să se dea României libertatea și să se încheie un tratat cu ea».

Comentând această declarație a ofițerului turc, baronul Haan scrie:

«... Se pare că aici s'a răspândit părerea că pentrucă Europa s'a convins, că România are o armată bine organizată (din care se spune că numai o parte, anume 18.000 de oameni au fost chemați anul acesta) se poate ajunge la un rezultat mai deplin decât prin vorbe goale.

«Porniți dela acest punct de vedere, oamenii de stat români s'au folosit de el în fața ofițerilor turci și s'au străduit să-i convingă impunându-le o părere deosebit de bună despre armata română.

«Oricât de puțin ar fi fost influențați ofițerii turci, totuși nu este cu putință ca situația constatată acum, cum că România posedă o armată destul de importantă, va îndemna Poarta să se gândească dacă nu cumva ar fi înțelept ca să folosească această forță armată, decât să o socotească ca o piedecă sau chiar dușmănoasă.

«O politică care după câte se pare a fost urmărită cu bune rezultate față de Egipt, ar putea fi folosită cu mai mult temeiu și față de Principate.

«Nu a fost nebăgat în seamă faptul că, Bobrikoff, colonel rus, se vâra mereu înaintea celorlalți ofițeri, și chiar că pentru a supăra pe ofițerii turci, generalul Florescu a avut o deosebită atenție față de dânsul.

«In sfârșit îmi îngăduiu a rezuma părerea ofițerilor străini, asupra armatei române, care este că armata română se compune din materialul (omenesc) cel mai bun și că în unele privinți este foarte bine instruită, însă îi lipsește orice practică

[1]) Raporturile lui Calice Nr. 51 din 18/31 Iulie 1874 și Nr. 53 din 28 Iulie / 8 August același an (Arhiva din Viena).

tactică. Şi de aceea, pentru mult timp, nu poate să-i fie atribuită o însemnătate militară decât ca trupă de ajutor sub comandă străină »[1]).

Credinţa aceasta a fost mult răspândită în străinătate şi nu este străină, cel puţin în parte, pretenţiunii ruseşti din primăvara anului 1877 de a încorpora unităţile româneşti în marile unităţi ruseşti.

Un alt fapt, inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul, la 8/20 Noemvrie, cu care prilej Domnitorul, proslăvind pe Mihai Viteazul pentrucă a luptat pentru apărarea şi autonomia ţării, arată că în armată domneşte un spirit ostăşesc care are răsunet în întreaga naţiune, învederează aceeaşi încredere.

In lupta ce se da din partea României pentru căpătarea neatârnării şi din partea unor puteri vecine pentru împiedecarea sau întârzierea căpătării acestei neatârnări a fost şi un incident ce interesează Academia noastră.

Iată ce spune în această privinţă T. L. Maiorescu:

« Documentele relative la istoria română, copiate printr'o favoare excepţională şi cu o neobosită stăruinţă de Eudoxiu Hurmuzaki din Arhiva imperială dela Viena, se aflau după moartea acestuia (29 Ianuarie 1874) în păstrarea fratelui său Gheorghe la Cernăuţi. Fiind de temut, că guvernul din Viena le va lua înapoi precum se svonea (cu atât mai mult cu cât se apropia aniversarea seculară a încorporării Bucovinei în Austria 1775 — şi tocmai asupra acestei încorporări colecţia Hurmuzaki cuprindea cele mai curioase documente) autorul scrierii de faţă (Maiorescu) de abia numit ministru al cultelor la 7 Aprilie 1874, s'a dus fără veste la Cernăuţi, s'a înţeles personal cu Gheorghe Hurmuzaki şi a pus să se trimită imediat lăzile cu preţioasele manuscripte la Bucureşti în primirea d-lui Dimitrie A. Sturdza..... Dela 1880 publicarea documentelor Hurmuzaki a trecut sub auspiciile Academiei Române »[2]).

---

[1]) Raport Nr. 67, din 29 Octomvrie 1874 al lui Haan către Andrássy (Arhiva din Viena).

[2]) Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, pp. 288, 289; acelaşi, *Insemnări zilnice*, I, p. 239, nota 1.

La 24 Decemvrie / 5 Ianuarie 1875/1876, Calice raportează lui Andrássy [1]) că se va publica, cu fonduri date de Stat, colecția de documente Hurmuzaki și că nu socotește această dare la iveală potrivită, deoarece documentele ar putea fi folosite în scopuri politice (adică în dauna Austro-Ungariei).

In adevăr, se prevăzuse în bugetul Ministerului Cultelor pe 1876 o sumă foarte mică de altfel, 4.000 de lei, pentru publicarea unor documente. Maiorescu spune într'o notă că suma era menită publicării documentelor Hurmuzaki [2]). După cum se știe, volumul I al acestor documente nu a apărut însă decât în 1887, iar documentele ce îngrijaseră pe Calice au fost publicate în volumul VII al colecției zisă Hurmuzaki. Suma a fost votată de Cameră împreună cu întregul articol respectiv fără a da naștere la vreo discuție [3]).

Calice a continuat să intervină în această chestiune și la 7/19 Ianuarie 1876 a avut o întrevedere în privința publicării documentelor cu președintele Consiliului de miniștri, Lascar Catargiu. Acesta a spus că nu știe nimic în această privință. După unele lămuriri ale consulului austriac, Lascar Catargiu a arătat că documentele erau în păstrarea lui D. A. Sturdza, care va găsi alte fonduri decât cele ce ar da Statul pentru publicarea lor. Calice își încheie raportul zicând că dacă nu se publică de Stat nu mai este așa de primejdios (pentru prestigiul Austro-Ungariei) [4]).

Rapoartele lui Calice din anul 1875, continuă să arate că ideea neatârnării nu a fost părăsită și că el urmărește de aproape această chestiune.

Așa, la 1 Martie (s. n.) 1875, el trimite numărul din 28 Fevruarie (s. n.) al ziarului *Le journal de Bucarest* cuprinzând traducerea franțuzească a unui articol din *Pressa* (12/24 Fevruarie 1875) articol ce îl crede inspirat de V. Boerescu. Atrage luarea aminte asupra expresiilor « deși acesta (principele Carol) este *unicul suveran* [5]) al României și Dom-

---

[1]) Raport Nr. 4 (Arhiva din Viena).

[2]) T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, p. 283; *Monitorul Oficial*, 1875, p. 1431.

[3]) *Monitorul Oficial*, 1875, p. 1431 și următoarele.

[4]) Raport Nr. 15, din 7/19 Ianuarie 1876 (Arhiva din Viena).

[5]) Cu italice în text.

nitorul nostru, care, o repetăm, este Suveranul unui Stat, liber și independinte, nu prin grația Majestății Sale Sultanului, ci pe baza și în puterea tratatelor și capitulațiunilor noastre existente » [1]).

De asemenea, la 11/23 Aprilie, raportează că a avut o lungă convorbire cu Nicolae Cretzulescu, agentul român la Berlin. In această convorbire Calice exprimă părerea că nu trebue să se schimbe nici situația internă a României și nici situația ei externă. Cretzulescu răspunde că este o datorie patriotică, de a rezolva chestiunea legăturii nenaturale dintre România și Turcia, fără a brusca lucrurile. Aceasta, comentează Calice, este opinia generală (în România) și de sigur năzuința Domnitorului.

In același raport [2]) Calice citează o convorbire avută puțin înainte cu baronul Des Michels, agentul diplomatic al Franței la București. Iată în rezumat această parte a convorbirii:

Des Michels crede că independența României va fi fapt îndeplinit până într'un an. Calice obiectează că se vorbește de această independență de mai mult ca un an. Des Michels continuă spunând că și el nu crede că se va declara deodată independența. Imprejurările arată însă progresul ce se face spre totala neatârnare. De pe acum nu se recunoaște aci altă îndatorire către suzeran decât acea a tributului. Nimic nu o indică mai precis decât gândul de a capitaliza plățile anuale și a achita astfel odată pentru totdeauna Poarta veșnic lipsită de bani. Dar înafară de aceasta România a încheiat cu țări străine tratate, etc.

El (Des Michels) sfătuește guvernul său să încheie un tratat de comerț. Și și mai mult el crede, în interesul păcii în Orient, că situația internațională a României trebue clarificată prin recunoașterea neatârnării ei și prin garantarea de către toate puterile a teritoriului său.

Calice a observat aci că orice schimbare a statului-quo pare a da de gândit.

Des Michels a continuat zicând că Franța nu are niciun interes alt, în partea aceasta a lumii — decât să împiedece un

[1]) Raport Nr. 21 din 1 Martie 1875 (Arhiva din Viena).
[2]) Raport Nr. 29 din 11/23 Aprilie 1875 (Arhiva din Viena).

conflict austro-rus. Primejdia este aci în România. Austria nu năzuește a lua teritoru românesc pe când Rusia va dori să *reieie Basarabia Românească.*

O garanție a integrității teritoriului turcesc cuprinde acum și România dar nu o va mai cuprinde în cazul despărțirii României de Turcia. De aceea trebue prevăzută o garanție a integrității teritoriului românesc.

Mi se pare, spune Calice, că observațiunea în privința Basarabiei nu e lipsită de temeiu. A răspuns lui Des Michels că se poate menține statu-quo prin înțelegerea puterilor şi că prin menținerea actualelor relațiuni prietenești între Austro-Ungaria și Rusia nu pare a fi temeiu de îngrijorare.

Calice adaugă că se întreabă dacă Des Michels a vrut numai să-l facă a arăta ce atitudine ar avea Austro-Ungaria față de veleitățile de neatârnare ale României sau dacă din partea Franței, care joacă acum un rol secundar în România, nu se crede că prin luarea unei inițiative în această chestiune ar trece iar în rândul întâiu.

Dar dacă Des Michels se arată așa de înțelegător a situațiunii din România, față de Calice și favorabil țintei urmărite de Domnitor și de unii din miniștrii acestuia, printre care era mai ales V. Boerescu, reprezentantul francez nu inspira încredere acestuia din urmă care-l bănuia că intriga împreună cu opoziția și cu anumite persoane din Belgrad, din Constantinopol și din Viena spre a răsturna pe Domnitor. Boerescu arată lui Calice ce știe în această privință. Calice vorbește cu colegii săi. Dintre aceștia Vivian, consulul general englez, spune că un colonel român a întrebat pe consulul englez din Iași dacă răsturnarea Domnitorului ar fi văzută simpatic de Anglia, pentrucă sunt siguri în acest caz de simpatia Franței. Vivian s'a dus atunci de-a-dreptul la Ion Ghika, unul din șefii opoziției, — care nu trebue uitat că fusese silit de Domnitor să părăsească postul de prim-ministru în Martie 1871 [1]) — și i-a spus că se înșeală dacă crede că Anglia va lua

[1]) « Prinţul îi cere lui Ion Ghika demisia » (*Memoriile Regelui Carol I,* 10/22 Martie 1871). Alt izvor (R a d u R o s e t t i, *Amintiri,* III (Din prima tinereţă), p. 86) dă o altă versiune a întrevederii între Domnitor şi primul său ministru. Alte informaţiuni mă fac să cred că această din urmă versiune este aceea care arată cum s'au petrecut faptele în realitate.

sub scutul ei vreun plan subversiv. Din convorbirea cu I. Ghika și alte informațiuni a reeșit că totul nu era decât o manevră a opoziției, așa numita coaliție dela Mazar Pașa [1]), pentru a sili pe Domnitor să schimbe guvernul. O telegramă asigurătoare a lui Andrássy, ca și asigurările date oficial de reprezentantul Angliei Vivian și de cel rus Zinoview, au încredințat guvernul că cele puse la cale de opoziție nu vor găsi sprijin din partea puterilor străine [2]).

Ingrijorarea ce o aducea marilor puteri dorința României de a se declara neatârnată a crescut îndată ce au izbucnit răscoalele în peninsula balcanică. De aceea vedem că reprezentanții puterilor în București se preocupă mereu de atitudinea ce o va avea România față de această nouă situație. Atât presa, care arată că Românii au simpatie pentru Sârbi dar n'au alianță cu ei și că Turcii nu au în noi niște dușmani cât și opinia publică și Domnitorul (care spune că România nu vrea să profite de încurcăturile Porții deși o urăște și socotește că nu trebue să fim dușmănoși față de Sârbi) și guvernul arată, în repetate rânduri, că România nu are nicio comunitate de interese cu răsculații din Turcia [3]).

Temere de o alianță formală româno-sârbă se mai arătase de Austro-Ungaria în special în anul 1874, cu prilejul vizitei prințului Milan la București. Cu toate că această vizită fusese salutată de presa română, care arăta nevoia unei înțelegeri între România, Serbia și Grecia, atât miniștri români cât și cei sârbi putură asigura pe baronul Haan că între România și Serbia era o apropiere dar nici alianță scrisă nici tratat [4]), ceea ce evenimentele ulterioare au dovedit că era

---

[1]) Programul publicat în *Românul* 1875, pp. 383, 384.

[2]) Rapoartele lui Calice către Andrássy Nr. 39 A. din 18/31 Mai, 41 din 4/16 Iunie și 44 din 13/26 Iunie 1875 (Arhiva din Viena). Anexele II și III.
Memoriile Regelui Carol I, 12/24 Mai, 17/29 Mai și 23 Mai / 4 Iunie 1875.

[3]) Rapoartele lui Calice către Andrássy Nr. 3 din 6/18 Ianuarie; 50 din 19/31 August, 65 din 9/21 Noemvrie, 68 din 23 Noemvrie / 5 Decemvrie 1875; 27 din 2/14 Fevruarie, 74 din 31 Mai / 12 Iunie, 87 A. din 27 Iunie / 9 Iulie, 28 Iulie / 4 August 1876, etc. (Arhiva din Viena).

[4]) Rapoartele lui Haan către Andrássy Nr. 28 din 7 Mai (s. n.), 32 din 20 Mai (s. n.), 35 din 8 Iunie (s. n.), 40 din 17 Iunie 1876 (s. n.) (Arhiva din Viena).

adevărat. Mai mult încă, în 1876, Domnitorul a scris prințului Milan să nu recurgă la calea armelor [1]).

In luna Iulie se încheie un tratat de comerț cu Austro-Ungaria, tratat care precum prea bine spune Domnitorul în scrisoarea sa din 12 Iulie către tatăl său: «Acest act internațional va avea mari urmări căci ascunde (cuprinde) în germene neatârnarea României». Iar P. P. Carp spune în ședința Camerei deputaților din 29 Iunie 1875: «suntem în ajunul de a săvârși actul cel mai important care s'a făcut la noi dela unire și dela fondarea dinastiei; suntem în ajun de a săvârși neatârnarea noastră economică» [2]).

Am văzut că, în convorbirea avută de Calice cu Des Michels acesta din urmă a vorbit de un plan spre a obține neatârnarea prin răscumpărarea ei capitalizând tributul și plătind Turciei, odată pentru totdeauna, suma astfel capitalizată. Chestiunea aceasta a răscumpărării revine în rapoarte ulterioare [3]). Am arătat într'o comunicare anterioară că Dumitru Brătianu vedea în același chip rezolvarea problemei neatârnării în Decemvrie 1876 dar că fratele său i-a telegrafiat că o asemenea soluție nu se mai admite [4]).

In urma unei convorbiri cu primul-ministru în care acesta întreabă ce vor face puterile pentrucă în primăvara următoare răscoalele din peninsula balcanică se vor întinde, Calice raportează, la 1/13 Decemvrie 1875 [5]), că are impresia cum că România vrea să se folosească de împrejurări pentru a căpăta neatârnarea. Lui L. Catargiu i-a răspuns că cei trei împărați (ai Austro-Ungariei, Germaniei și Rusiei) sunt pentru păstrarea statului-quo.

Reprezentantul austro-ungur arată aceeași părere și la începutul anului 1876 [6]).

---

[1]) Rapoartele lui Calice către Andrássy, Nr. 51 din 18/30 Martie și 73 din 29 Mai / 11 Iunie 1876 (Arhiva din Viena).
[2]) P. P. Carp, *Discursuri*, I, p. 84.
[3]) Nr. 56 din 20 Septemvrie, Nr. 76 din 17/29 Decemvrie.
[4]) General R. Rosetti, *Documente privitoare la misiunea lui Dimitrie Brătianu la Constantinopol în toamna 1876 și alte documente din arhiva d-lui G. G. Cantacuzino*, p. 10.
[5]) Nr. 71 (Arhiva din Viena).
[6]) Raport Nr. 9 din 8 Ianuarie (s. n.) 1876.

Impresia e justă și e confirmată de nota circulară din 4/16 Ianuarie 1876 a guvernului Lascăr Catargiu, notă în care se desmințea conivența cu răsculații din Balcani, se protestează contra măsurilor militare luate de Turcia pe Dunăre și la Vidin și se spunea apriat că România nu va mai tolera ca teritoriul său să fie folosit drept câmp de bătălii al altora. Mai departe nota spunea: « Despărțită de Turcia și nefăcând de loc parte din Imperiul Otoman, precum Sublimei Porți îi place să pretindă, această țară a noastră a rămas neutră. Europa nu ignorează că România nu a fost nici cucerită, nici părăsită la discrețiunea Turcilor, precum Sublima Poartă a voit să facă a se crede. Puindu-se odinioară sub protecția Imperiului Otoman, ea n'a înțeles niciodată să renunțe la suveranitatea ei ».

Atât Austro-Ungaria cât și Rusia sfătuesc (« ne conjură » scrie Domnitorul în memoriile sale) [1] de a nu face un pas grăbit. Sfaturile și demersurile acestea aduc din partea prințului Carol următorul comentar: « Aceasta este o nouă dovadă despre necesitatea de a se face din România o a doua Belgie spre a fi apărată astfel de atacurile samavolnice » [2].

La București se aștepta pentru primăvara următoare evenimente războinice în care ar lua parte și armata română și se credea, în rândurile armatei, că ea va coopera cu Rușii [3]. De altfel, s'ar fi pus chestiunea rezemării pe Rusia într'un consiliu de miniștri. Majoritatea consiliului, în care se afla și L. Catargiu, a fost contra; Domnitorul și generalul Florescu — acesta puternic impresionat de ceea ce a văzut la manevrele armatei rusești — s'au obținut de a-și da părerea [4].

Cu acest prilej diplomatul austro-ungur spune că Domnitorul nu pare să fi lăsat la o parte ideile despre constituirea unei mari Dacii, adică unirea tuturor Românilor. Această sperietoare preocupa periodic pe diplomații negri-galbeni și mai ales jumătatea negermană a monarhiei. Ea va reveni din nou sub pana lui Calice peste șase luni [5]).

[1]) 27 Ianuarie / 8 Fevruarie 1876.
[2]) *Idem.*
[3]) Raport din 5/17 Ianuarie 1876 al lui Calice (Arhiva din Viena).
[4]) *Idem.*
[5]) Raport Nr. 88 din 12 Iulie (s. n.) 1876. (Arhiva din Viena).

Dar dacă Domnitorul, guvernul și opinia publică continuau să arate nevoia neatârnării noastre și căutau prilejul de a o îndeplini, guvernele marilor puteri continuau și ele să ne împiedece de a o face. De data aceasta, Anglia era aceea care, prin consulul ei general Vivian, ne sfătuia în chip stăruitor să ne ferim de răsturnări [1]).

In luna Martie 1876, Lascăr Catargiu demisionând, atât guvernul de scurtă durată a generalului Florescu cât și acel al lui Manolachi Costachi Epureanu, dau asigurări că România va urma să aibă o atitudine neutră față de răscoalele din peninsula balcanică [2]). Dar în asigurările ce se dau sunt oarecari nuanțe. Așa I. Bălăceanu, ca ministru al Afacerilor Străine în guvernul generalului I. Em. Florescu, adaugă că România are nevoie de statu-quo încă doi ani [3]). Domnitorul, în audiența ce acordă lui Calice, adaugă că el este acela care va hotărî pacea sau războiul [4]) (României bine înțeles). In fine Kogălniceanu, în prima vizită pe care o face reprezentantului austro-ungur, spune că noul cabinet va urma aceeași politică ca cel precedent; el nu va măguli oarecari vederi ambițioase ale Domnitorului cum au făcut cabinetele anterioare, dar, dacă Turcia își va da sfârșitul va fi legitim pentru România ca să tragă toate foloasele posibile [5]).

Aceasta a fost de altfel politica ce a urmat-o România până ce evenimentele din primăvara anului 1877 i-au îngăduit să-și proclame mult dorita neatârnare, la 10/22 Mai al aceluiași an.

---

[1]) *Memoriile Regelui Carol I*, 24 Fevruarie / 4 Martie 1876; raport Nr. 37 din aceeași zi al lui Calice către Andrássy (Arhiva din Viena).

[2]) Raporturi ale lui Calice: Nr. 53 din 5 Aprilie 1876; Nr. 58 din 9/21 Aprilie 1876; Nr. 59 din 10/22 Aprilie 1876; Nr. 60 din 12/24 Aprilie 1876; Nr. 67 din 1/13 Mai 1876.

[3]) Raport Nr. 53 suscitat.

[4]) Raportul Nr. 60 din 12/24 Aprilie 1876 al lui Calice (Arhiva din Viena).

[5]) Raportul Nr. 67 din 1/13 Mai 1876 al lui Calice (Arhiva din Viena).

ANEXA I

ad. No. 66 Bukarest, 15 Nov. 1873.
Bericht No. 9855. Boeresco an Haan. *Bucarest 2/14 Nov. 1873.*

Le Gouvernement roumain a pris connaissance d'une circulaire datée du 24 Septembre 1873 que Son Excellence Monsieur le Ministre des Affaires Étrangères de la Sublime Porte a adressée aux Grandes Puissances, pour les entretenir des traités et conventions conclues ou à conclure par la Roumanie avec les différentes Puissances.

Par la susdite note la Sublime Porte croit pouvoir contester aux Roumains le droit de traiter directement avec les Puissances Étrangères. Le Ministre de Sa Majesté le Sultan fait des réserves formelles contre toute acte ayant un caractère international émanant des Principautés; et il considère l'exercice de ce droit comme une infraction aux conditions de l'autonomie des mêmes Principautés.

Pour arriver à contester ce droit, de même que son exercice, Son Excellence Rachid Pacha se base sur le traité de Paris, par lequel les Puissances, est-il dit dans sa note « ont reconnu que les traités internationaux conclus par la Cour Suzeraine seraient également obligatoires pour les Principautés et qu'ils continueront à y recevoir leur pleine application ».

Je regrette que Son Excellence ait donné à l'art. 8 de la Convention de Paris de 1858 un sens plus absolu que sa lettre même ne le comportait, car la fin de cet article, que Son Excellence a omis de citer, dit catégoriquement que ces traités « seront applicables aux Principautés dans tout ce qui ne portera pas atteinte à leurs immunités ».

Or, il est loin de la lettre de cet article à la conclusion à laquelle Son Excellence veut arriver par sa circulaire du 24 Septembre.

Mais, indépendamment de la rédaction de cet art. il y a bien d'autres faits et actes qui prouvent l'existence et l'exercice du droit que la Sublime Porte veut contester aujourd'hui à la Roumanie.

En effet, la Convention de 1858, de même que le Traité de Paris de 1856, n'ont pas créé les immunités, ou, plus exactement parlant, les droits souverains de la Roumanie ils n'ont fait que garantir et sanctionner de nouveau « ces privilèges et immunités dont les Principautés étaient en possession ».

Et d'où dérivent ces droits que les Principautés possédaient déjà en 1856 en 1858? Ils dérivent des anciennes capitulations, des traités que les Princes des deux Principautés ont conclus au 14-ème, au 16-ème

siècle avec les Sultans Bajazed I, Mahomed II, Selim I et Soliman II. C'est là la source vraie et légitime des droits souverains, des privilèges et immunités des Principautés, que les Grandes Puissances ont bien voulu garantir en 1856. L'origine de ces droits a été reconnue par les Grandes Puissances elles mêmes car, dans l'art 2 de la Convention de 1858 elles font une nomenclature spéciale et une mention expresse des anciennes capitulations « qui constituent l'autonomie de la Roumanie, et qui règlent ses rapports avec la Sublime Porte ».

Par conséquent l'acte même, sur lequel s'appuie le Gouvernement ottoman, pour nous contester l'exercice d'un droit souverain constate l'existence de ce droit, par ses dispositions, il fait de plus voir, que les droits qui constituent l'autonomie roumaine n'ont pas leur origine dans un acte de générosité gracieuse qui pourrait les rendre revocables ou les faire restreindre à volonté, mais qu'ils dérivent de traités qui contiennent des stipulations synallagmatiques, également obligatoires pour les deux parties.

En vertu de ces anciennes capitulations que les actes internationaux de 1856 et 1858 ont de nouveau confirmées, les Principautés de Valachie et de Moldavie ont la plénitude de tous les droits souverains que possède un État autonome.

Certes, l'exercice de ces droits est limité par les rapports que ces mêmes capitulations ont établis avec la Sublime Porte, et que nous maintenons et respectons rigoureusement. Mais nous sommes en droit d'attendre que la Sublime Porte, de son côté, respectât tous les droits que les Roumains se sont conservé par leurs capitulations, et qu'elle ne cherchât plus à paralyser ni à amoindrir l'exercice de ces droits.

Elles nous conteste aujourd'hui le droit de conclure des traités avec les autres Puissances, ou tout autre acte ayant un caractère international, comme, autrefois elle nous a contesté l'exercice d'autres droits souverains.

Cependant par nos anciennes capitulations nous n'avons nullement renoncé au droit de traiter, comme à aucun autre droit qui constitue la souveraineté d'un État. Nous possédons, en principe, tous ces droits, et nous les avons exercés, en fait, pendant des siècles.

Nous entendons les conserver intacts aussi dans l'avenir.

Si, par l'exercice du droit de conclure des traités, nous avions détruit ou modifié les rapports que nos anciennes capitulations ont créés avec la Sublime Porte, nous aurions alors compris que le Gouvernement ottoman fasse ses réserves. Mais, en tant que ces rapports ont toujours été respectés par nous, quelle peut être l'utilité de ces réserves, et en quoi l'exercice du droit de traiter pourrait nuire à un intérêt légitime quelconque?

Si les deux Principautés roumaines n'avaient pas eu le droit de traiter, les capitulations qu'elles ont conclues avec la Sublime Porte au 14-ème, 15-ème et 16-ème siècles seraient nulles et la Convention de 1858 aurait mentionné dans son art. 2 des actes sans aucune valeur légale.

Néanmoins ces actes sur lesquels même repose la garantie des Grandes Puissances, étant en vigueur et valables, et si aucune de leurs clauses ne contient une renonciation expresse de la part des Roumains à leurs droits souverains, comment la Sublime Porte pourrait-elle soutenir que les Roumains, qui du 14-ème au 16-ème siècle, ont valablement contracté avec elle, n'ont plus aujourd'hui le droit de traiter aussi avec d'autres Puissances ?

La pratique, l'exercice permanent de ce droit confirment pourtant son existence.

Depuis le dernier traité de 1529 que les Roumains ont conclu avec Soliman II, ils ont signé à différentes époques d'autres traités avec plusieurs souverains de l'Europe, avec ceux de Hongrie, de Pologne, d'Allemagne, d'Angleterre, de Russie..., etc. Inutile de mentionner tous ces anciens actes internationaux, dont l'authenticité historique est reconnue et incontestable.

En nous reportant seulement aux temps les plus récents, et même au temps présent, nous constatons que le Gouvernement roumain a pu régler, directement et en vertu de son propre droit, une foule d'intérêts divers, par des conventions d'extradition, postales télégraphiques, fluviales et autres, conclues avec les Grandes Puissances, avec la Russie, l'Autriche, l'Allemagne.

Ces conventions, ces actes internationaux existent, ils sont en vigueur et ils s'exécutent avec une parfaite loyauté réciproque.

Est-ce à dire que désormais ces actes seraient nuls ? Ou bien que ces grandes Puissances se soient trompées traîter avec un incapable ?

La Sublime Porte elle-même a déjà traité, à deux reprises, avec la Roumanie pour régler leur service télégraphique international. La dernière convention télégraphique porte la date du 16 Juin 1862 et elle est signée par le plénipotentiaire des Principautés Roumaines comme représentant un État distinct et autonome.

Est-ce encore à dire que les Roumains aient perdu aujourd'hui un droit qu'ils ont valablement exercé en 1862 ?

Tout récement, au moins de Juillet 1871, Son Altesse le Grand Vizir a eu un échange de notes avec notre Agent de Constantinople pour arriver à une entente concernant l'extradition réciproque des criminels et cette entente ne devait s'établir qu'au même titre et aux mêmes conditions comme elle avait été admise avec les autres grands États limitrophes à la Roumanie. Si cette entente n'a pas pu avoir lieu, ou bien si une convention n'a pas été conclue, il n'en reste pas moins établi, par ce fait, que toutes les fois que la Sublime Porte désirait régler quelques intérêts avec la Roumanie, elle a dû elle même traiter avec le Gouvernement de ce pays et demander son consentement.

Comment aujourd'hui les mêmes intérêts pourraient-ils se régler autrement, ou avec la Sublime Porte ou avec d'autres Puissances ?

S'il était vrai, comme l'affirme Son Excellence Monsieur le Ministre de la Sublime Porte dans sa note, que les Roumains n'ont pas le droit

de conclure avec les autres Puissances tout acte ayant un caractère international, notre pays se trouverait par cela même, placé un échelon plus bas que l'Égypte, que le Tunis même.

En effet, la Sublime Porte ne conteste le droit de traiter et de conclure des Conventions au bey de Tunis, — qu'elle nomme pourtant son Gouverneur général de la province de Tunis, — que seulement en ce qui concerne les actes internationaux ayant rapport aux affaires politiques. Un firman d'investiture du 23 Octobre 1871 le dit expressément.

Par le firman délivré dernièrement au Vice-Roi de l'Egypte, Sa Majesté le Sultan reconnait au Khédive, entre autres droits souverains, celui de conclure avec les Puissances Étrangères toute espèce de traités et d'actes internationaux. La seule limite qu'on impose à l'exercice de ce doit c'est que le vice-roi « ne porte aucune atteinte aux traités politiques de la Sublime Porte ».

Et tandis que ces États musulmans — que les traités et les publicistes sont d'accord pour placer au dessous de la Rcumanie en ce qui concerne la plénitude des droits souverains — la Sublime Porte reconnaît expressément le droit de traiter, elle conteste, d'une manière absolue, le même droit à un État chrétien, dont la souveraineté existe et est garantie par des traités solennels !

Et cette dénégation formelle d'un droit si légitime est adressée aux mêmes Puissances qui ont garanti l'existence et l'exercice de ces droits.

Or, les droits qui sont basés sur des traités et dont l'existence est prouvée par des actes et des faits positifs, ne peuvent point disparaître par une simple dénégation.

La Sublime Porte ne peut point, légitimement, nous contester des droits qui constituent notre souveraineté, et qui ne nous ont été accordés, ni même stipulés; mais que nous possédons par cela même que la nation n'a jamais renoncé à eux, et qu'elle les a en fait exercé pendant des siècles.

Par conséquent, Monsieur le Baron, en face de la dénégation formulée par la Sublime Porte dans sa circulaire du 24 Septembre, il était du devoir du Gouvernement roumain de faire de son côté ses réserves contre toute violation éventuelle, d'affirmer l'existence des droits autonomes de la Roumanie qu'on essaie de lui contester, et de déclarer en même temps que, comme par le passé, tous nos intérêts internationaux ne pourront être réglés qu'avec le Gouvernement roumain, directement, sans qu'il soit porté, par l'exercice de ce droit, aucune infraction aux rapports existants, en vertu des traités, entre nous et la Sublime Porte.

Tout en vous priant de porter à la connaissance du Gouvernement de Sa Majesté l'Empereur et Roi, le contenu de la présente note, j'ai l'honneur en même temps de vous assurer, Monsieur le Baron, que le Gouvernement roumain continuera à respecter et à exécuter fidèlement toutes les conventions conclues avec le Gouvernement Impérial et

Royal dont nous espérons conserver la même haute bienveillance, comme par le passé.

Veuillez..... Boeresco.

ANEXA II

Bericht No. 39 A. Calice an Andrássy. *Bucarest. am 31. Mai 1875.*

Nachdem ich gestern mit Boeresco über die Handelsvertragsangelegenheit und andere Geschäfte durch längere Zeit conferiert hatte, ersuchte er mich in ein entlegeneres Zimmer seiner Wohnung zu folgen, indem er mich über einen wichtigen und delikaten Gegenstand eine Mitteilung zu machen wünsche. Er habe mich zu diesem Zwecke kurz vorher in meiner Wohnung aufgesucht, und sei froh mir jetzt darüber sprechen zu können, indem die Sache dringend sei. Er sprach hierauf folgendermassen aus:

« Es handle sich um die Person des regierenden Fürsten. Es wird im Augenblicke ungemein stark gegen den Fürsten im Lande agitiert; wir haben sichere Anzeichen, dass die Bewegung mit Constantinopel und Serbien im Zusammenhange steht. Man bedient sich hierbei des Namens des Fürstens von Serbien, doch können wir nicht glauben, dass Fürst Milan an diesen Umtrieben persönlich beteiligt sei. Wir haben Anzeichen, dass eine solche Propaganda auch in Wien tätig und glauben sohin dass der Verdacht Seiner Excellenz des Grafen Andrássy geweckt ist. Als Agent in Wien wird uns besonders ein Herr Petrocochino, früherer Advocat, dann Getreidehändler genannt, welcher mit dem Herrn Dumba befreundet ist ». Auch habe man Grund zu glauben, dass die französische Diplomatie ihre Hand im Spiele hat. « Dass man uns von dort aus nicht wohl will liegt auf der Hand: on a l'air de nous chercher querelle ! Wir haben die Reklamationen, die am Tapet waren, mit Frankreich zu regeln gesucht, aber Frankreich ist nicht zu gewinnen. Des Michels hat, wie wir anzunehmen Grund haben, noch 3 oder 4 andere Gegenstände im Hintergrund, womit er zu kommen beabsichtigt, sobald die ersteren erledigt sind. Dabei ist es klar, dass Herr Des Michels mit der Opposition in intimen Beziehungen ist. Er hat sich kürzlich selbst verraten, indem er auf die Einwendung dass die Opposition der Auszahlung bedeutender Summen für die nicht hinreichend gerechtfertigte Reklamationen einen unüberwindlichen Widerstand machen werde, mir antwortete: Seien Sie in dieser Beziehung ganz ruhig: von Seite der Opposition wird sich keine einzige Stimme dagegen erheben ».

Herr Boeresco fügte bei, es sei auffalend wie Serbien von Frankreich und England im gegenwärtigen Augenblicke auch in Constantinopel protegiert wurde. Fürst Milan habe kürzlich Münzen mit seinem Bildnisse prägen lassen; was habe man aus analogem Anlasse für ein

Geschrei gegen Rumänien erhoben? Gegenwärtig sei es aber Sir Henry Elliot selbst der sich der Serben am meisten annehme».

Er bat mich schliesslich Euerer Excellenz Aufmerksamkeit auf diese Umstände zu lenken.

Ich fragte ob ähnliche Mitteilungen irgend einem meiner Collegen gemacht worden sei. Die Antwort war, dies sei noch nicht der Fall: Fürst Carl, der Ministerpräsident und er, Boeresco, hätten die Sache zunächst ganz im Geheimen miteinander beraten und beschlossen, davon mich vorerst in Kentniss zu setzen. Eine ähnliche Mitteilung werde aber auch Herrn v. Pfuel, den deutschen General Consul erfolgen; teilweise werde auch Herr v. Zenoview, mein russischer College, informiert werden.

Ich fragte Herrn Boeresco ferner, ob er wisse wo der französische Agent, Herr Des Michels, welcher seit einigen Tagen abwesend ist, sich im Augenblicke befinde? Nach seiner Antwort wäre Herr Des Michels abgereist ohne von ihm Abschied zu nehmen; derselbe hätte verbreitet, dass er auf fünf Tage sich nach Mehadia verfügen werde; er, Boeresco, zweifle aber an dieser Reisebestimmung und habe sich bereits in Mehadia angefragt, ob Herr Des Michels sich dort befinde».

Es ist mir jedenfalls höchst auffalend, dass während Herr Des Michels nach allen Seiten hin ausgab nach Mehadia reisen zu wollen, er etwa vor vier Tagen, wie er sagte, eigens zu mir kam um sich anzufragen, ob ich ihm keine Commissionen für Wien zu geben hätte, da er sich auf einige Tage dahin verfügen wolle.

Ich ersuchte Herrn Boeresco ferner mir im Vertrauen zu sagen ob es wah ist, dass Herr Catargi sich zurückzuziehen beabsichtigte. Er versicherte mich auf das Bestimmteste, dass dies nicht der Fall ist; wohl aber seien die ausserordentlichsten Intriguen im Werke, um ihn zum Rückzuge zu bewegen.

Ich tat diese Frage weil mir eine solche Absicht Catargis kurz vorher als eine gewisse Tatsache hinterbracht wurde; auch wurden mir Äusserungen des regierenden Fürsten mitgeteilt, wonach Catargi sehr ermüdet und leberkrank ist, und den dringenden Wunsch hätte, sich ehetunlichst zu einer Badekur nach Carlsbad zu begeben, welche letztere Mitteilung obenbesagtes Gerücht einigermassen zu bekräftigen schien. Catargi selbst habe ich inzwischen noch nicht sprechen können; ich suchte ihn auf, traf ihn aber nicht.

Endlich fragte ich Boeresco, ob die Regierung für Heute aus Anlass der Kammereröffnung Demonstrationen befürchte, indem das Gerücht gehe, dass die Roten solche vorbereiten? Boeresco verneinte diese Frage gleichfalls. Indessen weiss ich, dass seitens der Regierung Vorsichtsmassregeln getroffen wurden.

Demonstrationen wurden wiederholt angekündigt, ja man sprach vielfach, dass dem Fürsten nach dem Leben getrachtet werde. Für den 10. Mai (a. St.) dem Anniversaire des Regierungsantrittes. Seiner Hoheit, an welchem Tage er sich zu einem solennen Hochamte in die

Cathedrale zu begeben pflegt, wurden ernstere Antritte mit besonderer Hartnäckigkeit prophezeit. Der Fürst war aber abwesend, indem er sich auf seiner Tour nach der kleinen Walachei befand. Demonstrationen unterblieben.

Dass der Fürst sehr unruhig zu werden beginnt, erhellt aus verschiedenen Symptomen. Als Katholik wollte er der letzten katholischen Frohnleichnahmsfestprocession beiwohnen. Er unterlies es aber und erkundigte sich sodann sehr angelegentlich, wie die Procession verlaufen sei, indem auch da Demonstrationen stattfinden sollten. Dieses Detail verdanke ich Monseigneur Grafen Volansky, welcher überhaupt bestätigt, dass der Fürst sich in einer nervösen Stimmung befindet.

Geruhen..... Calice.

ANEXA III

Bericht No. 41. Calice an Andrássy. *Bucarest, am 16. Juni 1875.*

Über die vertrauliche Mitteilung Boerescos in Betreff einer angeblichen serbisch-französisch-türkischen Intrigue, welche den Gegenstand meines ergebensten Berichtes vom 31. v. M. No. 39 A bildet, habe ich mit meinem deutschen Collegen, Herrn v. Pfuel, welcher einige Tage nach mir eine ganz ähnliche Mitteilung erhielt, wiederholt Rücksprache gehabt. Herr v. Pfuel verhält sich dazu im Ganzen skeptisch. Er ist zwar der Ansicht dass Fürst Carl wirklich ergebene persönliche Anhänger unter den Rumänen äusserst wenige zählt wie etwa die beiden Agenten in St. Petersburg und Berlin, die Herrn Filipesco und Cretzulesco, ferner Costaforu, Boeresco und einige wenige mehr; die Mehrheit sei gegen seine Person indifferent, jedoch von der Notwendigkeit durchdrungen seine Regierung als die dem Lande vorteilshafteste zu erhalten. Anschläge, die auf einem Wechsel abzielen, hätten ihm zufolge sehr wenig Aussicht auf Erfolg. Alarmnachrichten und Umsturzgerüchte seien hier an der Tagesordnung und man müsse sich hüten ihnen eine zu grosse Bedeutung beizulegen. Nichtsdestoweniger könne er sich der Notwendigkeit nicht entschlagen, die Mitteilung des Herrn Boeresco seiner Regierung einzuberichten, ungeachtet er wenig Gewicht darauf lege.

Mit Herrn v. Zenoview, dem russischen Vertreter, welchem gegenüber Herr Boeresco, wie er mir sagte, weniger expliciert war, wie gegen mich und Pfuel, und dessen wahre Gesinnung bezüglich des hier bestehenden Regimes mir nicht hinreichend klar ist, tauschte ich nur einige oberflächliche Bemerkungen über die Sache aus, welche hinreichten, um mich zu überzeugen, dass Herr v. Zenoview ebenfalls wenig Gewicht der Sache beilegt, oder aber beizulegen scheinen will.

Herr Catargi sagte mir, er glaube nicht dass die Umsturzpläne, wenn sie vorhanden sind, es wagen werden ans Tageslicht zu treten; die

Regierung fürchte sich nicht; denn sie hätten nicht die geringste Chance; auch hätte er von vornherein wenig Neigung davon zu glauben; es sei aber gewiss, dass von verschiedenen Seiten Mahnungen und Warnungen der Regierung zugekommen sind, und dass einige Erscheinungen, welche ich weiterhin anführen werde, immerhin auffallen müssen und einer näheren Aufklärung bedürfen. Die Regierung lasse es daher an Wachsamkeit nicht fehlen. Besorgter äusserte sich Catargi gegen Herr Vivian, meinen englischen Collegen, welchem er sagte, die Regierung fürchte nicht die Revolution, gegen welche sie sich stark genug fühle, wohl aber Attentate von Mörderhand, welche nicht immer verhindert werden könnten.

Am Tage der Kammeröffnung fand ich zu meiner Überraschung den vorjährigen serbischen Premier Herrn Marinovich unter den bei dieser Feier Anwesenden. Es stellte sich heraus, dass er bereits seit einer Woche in Rumänien war und diese auf einem Gute seines Schwiegervaters, Majors Mischa, eines sehr reichen hier domicilierenden Serben, dessen Tochter an den serbischen Prätendenten Karageorgevits verheiratet ist, in Gemeinschaft mit einigen Verwandten und Freunden zugebracht hat. Er besuchte mich am darauffolgenden Tage und speiste auch bei mir, bei welchen Gelegenheiten er sich viel und eingehend über serbische Verhältnisse äusserte. Ich fand seine Sprache im ganzen korrekt und mit derjenigen übereinstimmend, die er im vorigen Jahre auf dem Rückwege von Constantinopel in Begleitung des Fürsten Milan — mir und meinen Collegen gegenüber geführt hatte. Ebenso korrekt scheint er sich meinen Collegen gegenüber ausgesprochen zu haben.

Einige Äusserungen die mir bemerkenswert schienen, oder die als Informationen für Euere Excellenz von Interesse sein dürften, lasse ich folgen:

« Nun, so begann er, ich habe Sie im vorigen Jahre nicht falsch berichtet. Die damals vielseitig besorgte Allianz zwischen Rumänien und Serbien, nicht sehr fruchtbar ausgefallen, was meinen Sie?

Betreffs der Heiratsprojekte des Fürsten Milan meinte er: « das Land wünsche sehr dass er heirate; dies auszuführen sei aber für ihn schwerer als es etwa für den Fürsten Carl gewesen war, welcher als Hohenzollern mit regierenden Familien verwandt sei, während Milan allen gleich fremd und isoliert gegenüber stehe. Zudem, meinte er gäbe es überhaupt wenige geeignete Partien, am wenigsten solche die zugleich fürstlich und reich sind. Letzteres Erfordernis bilde in dem vorliegenden Falle eine unumgängliche Bedingung. Die dem Fürsten Milan früher zugeschriebene Absicht mit der reichen Rumänin Sturza zu verheiraten berührte er im Vorübergehen mit dem Bemerken, dass diese Partie keineswegs so vorteilhaft gewesen wäre, als man sagte; die Familie sei nicht so immens reich, überdies solle das Mädchen seit kurzem mit Jemand andern verlobt sein.

Er ging sodann verschiedene regierende Häuser durch, um darzutun, dass die mögliche Wahl eine äusserste beschränkte sei. Es fiel das Wort « Nassau » wurde jedoch nicht aufgegriffen.

Ob Fürst Milan während des Sommers ins Ausland reisen würde oder nicht liess er zweifelhaft. Dies hänge von der Entwicklung der Verhältnisse in Serbien selbst an. Es sei soviel ausgemacht, dass wenn der Fürst abkommen könne, sein Besuch bei Seiner Majestät dem deutschen Kaiser (welcher Besuch sich früher zufällig nicht gemacht habe) gerne angenommen werden würde. Weiter gab er zu, dass Fürst Milan sich eventuell auch nach St. Petersburg zu einem ersten Besuche, wie er sagte, bei Seiner Majestät dem Czaren, begeben dürfte. Der Fürst sei noch als Minderjähriger allerdings bei Seiner Majestät zu Besuch gewesen, allein dies zähle nicht als sein persönlicher Akt sondern nur als ein solcher der Regentschaft.

Die Verhältnisse in Serbien bezeichnete Marinovich als schlimm; man könne nicht wissen was daraus werde; der Empfang des Fürsten auf seiner gegenwärtigen Reise sei allen Nachrichten zufolge sympatisch; daraus könne aber dennoch eine der feindlichsten Skuptschina entwickeln. Es gebe viele Elemente im Lande die der Person des Fürsten absolut feindlich seien und einen Dynastienwechsel plänen.

Ich fragte, ob es eine Partei Karageorgevitch gebe?

Eine solche gebe es kaum, und wenn ja einige wenige Serben zu dieser Fahne schwören, so wagen sie es nicht einzugestehen. Die extremen Parteien dächten an ganz andere Candidaten; wie etwa an den Herzog, von Leuchtemberg, mit der Macht Russland im Hintergrunde, oder an den K. und K. Prinzen Erzherzog Salvator mit der Stütze Österreich-Ungarns; oder an den Fürsten von Montenegro gleichfalls unter österreichisch-ungarischen Auspizien; oder endlich an den Fürsten Carl von Rumänien, mit Deutschland im Rücken.

Ich verhehlte dem Herrn Marinovich meine Verwunderung über diese Combinationen nicht, und fragte ihn, welcher Anlass vorhanden sei überhaupt an einen Fürstenwechsel zu denken, da ja Fürst Milan bei volkommen guter Gesundheit und im Begriffe sei, durch eine Heirat seine Dynastie noch zu befestigen.

Mein Interlocuteur erwiederte blos: C'est pour le cas que le trône serait vacant, ohne weiter einzugehen.

Ich bemerkte ihn hierauf, dass auch die Namen die er genannt, mein höchstes Erstaunen erwecken, besonders setzte mich die Nennung eines österreichischen Erzherzogs in Erstaunen und fast nicht minder die Nennung des Fürsten von Rumänien. Ohne Serbien zu nahe zu treten, scheine mir doch, dass der Tausch von Rumänien gegen Serbien nicht vorteilhaft genannt werden könne. Die Antwort war: die Idee sei auch nicht auf einen Tausch gerichtet, sondern vielmehr darauf beide Länder, eventuell mit Montenegro unter einem Haupte zu vereinigen. Natürlich seien dies Chimären und Utopien.

Herr Marinovich erkundigte sich bei mir sehr angelegentlich ob ich wisse, wer Herrn v. Kallay nachfolgen werde. Euer Excellenz hätten ihm gesagt, dass ein Legationsrat für den die Ernennung zum Agenten ein Avancement bilde, den Posten erhalten solle. In der Tat sei auch zu erwarten, dass Österreich-Ungarn als Nachbarstaat mit einer diplomatisch geschulten Persönlichkeit ihren Posten in Belgrad besetzen werde; wie denn auch Russland, Frankreich u. s. w. von jeher Diplomaten dahin geschickt hätten.

Herrn v. Kallay hielt er eine warme Nachrede. Dagegen nannte er den französischen Agenten Debains taktlos und unverträglich; er habe sich fast mit allen Collegen überworfen. Ich fragte ob er auch mit der Regierung schlecht stehe; worauf jedoch Herr Marinovich die Antwort schuldig blieb.

Herr Boeresco, sagte mir, dass Marinovich auch ihm gegenüber äussere und innere Angelegenheiten sowie über die Interessen Serbiens und seine Politik sich nicht anders geäussert habe als bei früheren Gelegenheiten; Mässigung und enger Anschluss an die drei Nordmächte sei für Serbien wie für Rumänien die einzige gesunde Politik. Auf die Frage ob auch Fürst Milan dieser Ansicht sei, habe er geantwortet, Fürst Milan habe sich zu sehr mit den Jungen eingelassen. Über die gegenwärtige französische Politik im Oriente hätte sich Marinovich wegwerfend geäussert unter anderen: Le Duc de Décazes bat la campagne.

Herr Boeresco setzt aber hinzu dass Marinovich ein starkes Penchant für Frankreich habe, sei bekannt. Er habe im v. J. den Fürsten Milan die Reise und den langen Aufenthalt in Paris angeraten: où Milan a fait un tas de bétises. Herr Marinovich habe auf seine Reise das Grosskreuz der Ehrenlegion erhalten, eine ungewöhnliche Auszeichnung. Aus welchem Anlasse? weil er den Fürsten Milan begleitet habe? er, Boeresco habe im analogen Falle nichts erhalten. Aber nicht genug an dem, Marinovich habe die Dekoration (wie er, Boeresco, von Paris aus mit Bestimmtheit erfahren habe) mit einem besonders schmeichelhaften Schreiben des Herzogs v. Décazes erhalten, worin Marinovich unter anderem überschwänglichen Lobe der erste und einzige Staatsmann Serbiens genannt werde. Dies müsse doch ein Grund haben! Ferner habe Mac-Mahon persönlich dem Fürsten Milan die Entsendung eines besonders geschickten französischen Agenten nach Belgrad versprochen, und bald darauf sei Herr Débains für Belgrad ernannt worden, welcher in der Tat auch sofort eine auffallende Tätigkeit entwickelt habe.

Vor zwei oder drei Monaten soll Débains in Wien gewesen sein. Auch Marinovich erwähnte diesen Umstand mir gegenüber mit dem Bemerken, dass diese Reise vielfach aufgefallen sei und man allgemein nach ihrem Zwecke gefragt habe.

Ganz kürzlich, fast zugleich mit der Ankunft Marinovich hierselbst, verliessen mein französischer College hier, Baron Des Michels und der französische Agent in Belgrad ihre Posten gleichzeitig. Es wurde

vermutet, dass sie sich in Mehadia treffen würden. Des Michels war dort allerdings; ob Débains auch dahin kam oder nicht, konnte nicht constatiert werden. Gewiss ist es aber, dass beide vor wenigen Tagen auf ihren respektiven Posten und zwar ebenfalls fast gleichzeitig eingetroffen sind. Débains soll angeben in Carlovitz gewesen zu sein, Marinovich reiste zwei Tage nach Ankunfts Des Michels von hier ab. Letzterer gibt jedoch an, Marinovich nicht gesehen zu haben.

Alle diese Umstände hob Herr Boeresco als ich vorgestern über den Gegenstand mit ihm sprach als ihm auffalend hervor; eben so dass Herr Des Michels seit seiner Rückker mit den Häuptern der hiesigen Opposition viel verkehrte, wie denn überhaupt das französische General Consulat seit jeher intimere Beziehungen mit Ion Ghyka unterhält.

Auch wurde bemerkt, dass Herr Des Michels nacheinander zwei Besuche von Herren der französischen Botschaft in Constantinopel erhielt: zuerst war es der Legationssekretär Comte de Brissac, zuletzt Vicomte de Vogué, ein Neffe des Botschafters.

Es wird endlich erzählt, dass Fürst Milan von Serbien ganz vor kurzem nach Turnu-Severin kam; ob und welche Zusammenkünfte er da gehabt haben mag, ist mir nicht bekannt.

Fürst Carl und seine Minister nahmen die ersten Nachrichten, über eine von Serbien aus kommende Gefahr ziemlich ungläubig auf, indem ja die Sache au premier abord jedermann absurd erscheinen muss. Indessen es vermehrten sich Anzeichen und Mahnungen, wonach dergleichen im Werke sein soll; unter andern erhielt Fürst Carl bezügliche Nachrichten von Belgrad selbst und von dem dem hiesigen Hofe verwandten belgischen Königshause.

Es ist glaube ich eine Tatsache, dass Fürst Milan seit seiner vorjährigen Reise, anlässlich welcher er einen sehr guten Empfang hier gehabt hat, sich schmeichelt in Rumänien populär zu sein, und es ist nicht unmöglich dass er wirklich ambitiöse Pläne daran anknüpft. Serbische und insbesondere omladinistische Blätter scheinen den Gedanken einer Personalunion Serbiens mit Rumänien unter Milan wiederholt ventiliert zu haben, während mir der serbische Agent hierselbst sagte, die Partei in Serbien, welche den Fürsten von Montenegro auf den serbischen Fürstenstuhl zu erheben wünsche, vertröste Milan mit Rumänien. Aus allem Gesagtem galt aber hervor, dass sowohl der Gedanke der Personalunion von Serbien und Rumänien und eventuell selbst von Montenegro als auch speciell die Erwerbung des rumänisches Fürstenstuhles durch Milan in Serbien wenigstens als wirkliche politische Ziele oder doch als mögliche Eventualitäten besprochen werden.

Ein anderer Umstand der hier sehr aufgefallen ist, ist folgender: Der Schwiegervater des Herrn Marinovich, Major Mischa, ein Mann von sehr grossen Vermögen und stets in den rangiertesten Verhältnissen, hat kürzlich bei der rumänischen Boden-Credit-Anstalt ein Anlehen von circa 3 Millionen Franken contrahiert.

Wozu braucht er das Geld? von serbischer Seite heisst es, um den Preis verschiedener von ihm gekauften Güter zu zahlen; von anderer Seite, dass er die Erhebung seines Schwiegersohnes Karageorgevitch auf den Thron von Serbien an die Stelle Milans vorbereite. An dritter Stelle endlich glaubt man hier ein Glied in der Eingangs erwähnten Intrigue für den Fürsten Milan contra Fürsten Carl zu erkennen und zwar wäre gerade hier die Verbindung der Serben mit Ion Ghyka und den rumänischen Boten zu suchen. Der Direktor des Credit Foncier, welches Institut jene drei Millionen Francs an Major Mischa vorstreckte, ist Herr Demeter Sturdza, âme perdue Ion Ghykas; Herr Campignano, ein anderer Verwandter und Anhänger Ion Ghykas, steht ebenfalls in näheren Beziehungen zu dem Geschäfte Mischas.

Gewiss ist ferner, dass unter den hier lebenden Serben und Bulgaren gerade gegenwärtig eine sehr merkliche Aufregung herrscht, und es ist bekannt, dass die Roten sich dieser slavischen Bevölkerungselemente häufig bedient haben.

Es ist ferner bekannt, dass die rumänische Opposition, deren Führer wahrlich keine Crösusse sind, gerade jetzt über bedeutende Geldmittel verfügt. Man fragt sich sehr ernstlich, woher dieses Geld kommt: von der Opposition selbst, von Serbien oder vom übrigen Auslande?

Viel Geld wird verwendet um auf die Landbevölke.ung zu wirken; es ist da eine ungemein tätige Agitation im Gange und wie mir Leute versichern, welche die verschiedensten Teile des Landers kürzlich besucht haben, beschäftigt man sich überall mit Politik.

Die Agitation zielt zunächst dahin ab, Massenpetitionen an den Fürsten in Absicht auf Auflösung der Kammern, welche nicht die Mehrheit des Landes repräsentieren sollen und den Wechsel des Ministeriums, welches das Land in Verderben führe, zu veranlassen und so einen Druck auf den Fürsten gegen das Ministerium herbeizuführen.

Diesem Ministerium gegenüber stehen alle bei den letzten Wahlen geschlagenen Parteien jeglicher Farbe und Nuance in geschlossener Phalanx. Um nur die Häupter zu nennen sind wohl zum erstenmale: Rosetti, Ion Ghyka, Cogalniceano, Yepureano, Gradișteano u. s. w. unter einem gemeinschaftlichen Programme vereint. Die Tatsache der überwältigenden Mehrheit, welche jenes Ministerium in den Kammern für sich hat, und mit deren Hilfe es möglicherweise sich durch eine neue Legislaturperiode von abermals vier Jahren am Ruder erhalten könnte, wenn keine ausserordentlichen Ereignisse dazwischen treten, hat alle Meinungsverschiedenheiten in den Reihen der Opposition ausgeglichen und ihre Wut und Leidenschaft auf das Höchste gesteigert. Kein subversiver Plan ist abenteuerlich genug um hier nicht ein Terrain zu finden.

Als Rosetti vor einigen Monaten von Paris kam, soll er nach einer Umschau von einigen Tagen erklärt haben, das Ministerium stürzen zu wollen, sei vorderhand aussichtslos; dagegen den Fürsten zu stürzen sei Kinderspiel. Er würde aber nicht dazu raten, weil er gewisse

Anzeichen habe, dass in einem solchen Falle eine militärische Okkupation des Landes eintreten würde.

Jetzt scheint man nach gewissen Encouragements vom Auslande selbst zu handeln, oder man gibt sich wenigstens den Anschein.

Während alle Minen gegen das Ministerium in Bewegung gesetzt werden, während alle Oppositionsblätter Tag für Tag von Schmähungen gegen dasselbe erfüllt sind, während, wie gesagt Petitionen zu seinem Sturze gesammelt werden, während alles vorbereitet ist um die bevorstehenden Verhandlung der Kammern über die Vergebung der Concessionen für die Bahnen Ploiești—Predeal und Adjud—Ocna, über das Abkommen mit der Gesellschaft der rumänischen Bahnen zur Regelung und Begleichung ihres Schuldenstandes, endlich über die Handels-Convention mit Österreich-Ungarn zu tumultuarischen Angriffen auf das Ministerium zu benützen, wozu die eben im Zuge befindlichen über alle Mass leidenschaftlichen Adressdebatten das Vorspiel bilden, geht eine unterirdische Agitation vor sich, welche ihre giftigsten Pfeile gegen den Fürsten selbst richtet. Von allen Seiten kommt mir der gleiche Bericht zu, dass der Fürst mehr und mehr unpopulär ist, dass er auf keine Partei rechnen kann, u. s. w. Die Verstimmung gegen den Fürsten ist offenbar, ich wenigtens habe keinen Zweifel daran, ein Werk einer systematischen geheimen Wühlerei.

Es wird vielfach behauptet, dass eine förmliche Conspiration besteht, welche von den extremsten Mitteln nicht zurückschreckt. Wiederholt sind bereits Gerüchte von beabsichtigten Attentaten im Umlauf gewesen, und zwar sind der Fürst und seine Minister nicht ohne Besorgnis darüber.

Darum hat auch der Eisenbahnunfall, welcher, wie ich telegrafisch gemeldet habe, dem Fürsten Carl am vorgestrigen Tage zugestossen ist, einem um so grössere Sensation gemacht, als wirklich nur die Geistesgegenwart des Locomotivführers ein grosses Unglück verhütet hat. Man kann sich des Verdachtes nicht erwehren dass böse Absicht, seitens der Bahnbediensteten, welchen bestenfalls grobe Nachlässigkeit zur Last fällt, im Spiele gewesen sei. Eine strenge Untersuchung im Zuge und es wurden bereits mehrere Personen arretiert.

Hierbei ist erwähnenswert, dass an demselben Tage bei der Inspizierung der Flotille in Giurgevo durch den Fürsten, auf den Schaffe auf welchen er sich befand, Feuer auskam und wie ich höhre die Explosion des Fahrzeuges eine kurze Zeit besorgt wurde.

Mit einem Worte es herrscht eine schwüle Atmosphäre — wie man versichert — ganz ähnlich als wie kurz vor dem Sturze Cuzas.

Indessen das Ministerium, besonders der Kriegsminister General Floresco, versichern auf die Armee vollkommen zählen zu können. Letzterer hat unzweifelhafte Verdienste um den Geist der Armee, aus deren Reihe er viele unverlässliche Elemente ausgestossen hat. Es ist aber gewiss dass gerade gegenwärtig Anstrengungen für die Corruption der Armee gemacht werden und dass auch hiebei die Geldmittel in Ver-

wendung kommen, deren Ursprung, wie ich oben angedeutet habe, noch rätselhaft ist. Von einigen Seiten höre ich, dass diese Anstrengungen bereits grossen Erfolg hatten; von anderer Seite wird versichert, dass die Umsturzpartei sich wohl die Miliz versichert habe, bei der Armee aber bisher keine Fortschritte machen konnte.

Mein englischer College, Herr Vivian teilte mir mit, dass kürzlich ein rumänischer Oberst sich bei dem englischen Consul in Jassy Herrn St. John einstellte und ihn fragte ob der allfällige Umsturz der bestehenden Ordnung auf die Sympathie Englands rechnen könne. Der Sympathie Frankreichs sei man bereits gewiss.

Dies veranlasste Herrn Vivian sich direkt zu Ion Ghyka begeben und ihm rund heraus zu erklären, dass England allfällige subversive Pläne, welche die oppositionelle und rote Partei im Schilde führen sollte, absolut missbiligen würde. Ion Ghyka war unangenehm überrascht, leugnete für seine Person jede Verbindung mit einer angeblichen Conspiration, gab aber zu, dass er und seine Gesinnungsgenossen den Plan verfolgen durch eine Pression auf den Fürsten das Ministerium zu stürzen, welches das schlechteste sei, das Rumänien je gehabt und absolut verderblich wirke.

Herr Vivian fand es für nötig sich auch von dem häufigeren Umgange mit dem französischen Collegen, Herrn Des Michels zurückzuziehen, da er bei diesem immer mit Oppositionsführern zusammengetroffen sei, wodurch leicht irrige Deutungen veranlasst werden könnten.

Übrigen ist Herr Vivian mit Baron Des Michels intim befreundet, ohne aber in dessen politische Tätigkeit besonders eingeweiht zu sein. Er ist der Ansicht, dass Herr Des Michels mit der Opposition coquettiere um das Ministerium zu ängstigen; er glaubt aber nicht, dass, sei es Des Michels persönlich, sei es seine Regierung, sich im Umtriebe, welche den Sturz des Fürsten Carl bezwecken, einlassen würde.

Den Schein dessen gibt er aber selbst zu.

Ferner ist er überzeugt, dass eine Conspiration gegen den Fürsten Carl wirklich besteht, dass Serbien mehr oder weniger dabei beteiligt ist, dass man auf Frankreich und sogar auf die Pforte rechnet, mit welcher bekanntlich Ion Ghyka ehemaliger Prinz von Samos, von jeher nähere Beziehungen hat und dass selbst die Erwerbung der Bucovina u. s. w. auf dem Programme steht.

Welches konnte aber das Interesse Frankreichs dabei sein?

Den Fürsten Carl zu stürzen weil er Deutscher und Hohenzollern ist? — dies scheint mir nicht hinreichend; das einzige Motiv was ich mich vorzustellen vermag, ist die Hervorrufung von Complikationen gegenüber welchen die drei Kaiserallianz möglicherveise in die Brüche gehen könnte.

Herr Des Michels selbst hat es aber, wie ich soeben von Herrn Boeresco erfahre, für nötig gefunden, vor einige Tagen einen Schritt bei ihm zu machen um ihm eine beruhigende Erklärung zu geben, Herr

Des Michels habe zu seinem Bedauern erfahren, die Meinung sei verbreitet worden, dass das fürstliche Ministerium und speciell er, Boeresco, ihn verdächtigten mit der Opposition gegen den Fürsten und die bestehende Regierung zu conspirieren, dies sei keineswegs der Fall; im Gegenteil seine Regierung sei von freundlichsten Gesinnungen gegen den Fürsten erfüllt und wünsche den Fortbestand des gegenwärtigen Ministeriums, welches ihr volles Vertrauen einflösse. Solche seien die Instruktionen die er von Herzog Décazes fortwährend erhalten habe und welchen gemäss er handle.

Boeresco schloss mit der Versicherung, dass Fürst und Regierung sich sicher fühlen.

Gleichlautend berichte ich an Seine Excellenz den Herrn Botschafter, Grafen Zichy in Constantinopel.

Geruhen..... Calice.

ANEXA IV

Bericht No. 7. Calice an Andrássy. *Bucarest, am 7. Jänner 1876.*

Der « Românul » fährt fort sich mit dem angeblichen Plane der Rüch-erwerbung des rumänischen Bessarabiens durch Russland respective mit der Eventualität zu beschäftigen, dass die rümänische Regierung selbst auf den Handel eingehen möchte, jenes Territorium gegen eine Compensation an Russland abzutreten. Ich habe es mir zur Aufgabe gemacht, dem bezüglichen Sachverhalte beziehungsweise dem Ursprung der Gerüchte, zu deren Organ sich « Românul » machte, nachzuforschen.

Officielle Persönlichkeiten, welche ich bisher über die Sache sprach, darunter der Justizminister Herr Lahovari, behandeln diese Gerüchte en bagatelle, als eine blosse böswillige Erfindung der Roten, welcher weiter keine Bedeutung beigelegt werden dürfe. Dass Russland jene Wiedererwerbung beabsichtigte, dies scheint man auch in offiziellen Kreisen zu glauben. Als den Ursprung dieser Annahme bezeichnet man mir gewisse Artikel, welche vor einiger Zeit in der Revue des Deux Mondes erschienen und angebliche Enthüllungen über die russische Politik brachten. Weit entfernt aber zuzugeben, dass die Regierung eventuell auf eine Rückabtretung von Bessarabien in Folge einer vorausgegangenen Einigung mit Russland eingehen möchte, sagte mir Herr Lahovari: wenn Russland wirklich Miene machen sollte, uns einen Teil unseres Territoriums wegzunehmen, so werden wir gegen dasselbe kämpfen für unsere Integrität und unsere Ehre, es wird in einem solchen Falle jedenfalls Blut fliessen, sei es auch dass es uns nichts nütze als mit unserem Blute gegen die Gewalt protestiert zu haben ». Ähnlich sagte mir Herr Cantacuzène, der Finanzminister: « Wir werden kämpfen gegen einem jeden der unser Gebiet verletzen wollte, wer es immer sei ».

Ich suchte ferner zu erforschen, welchen Anhaltspunkt die Roten zu der Behauptung haben, dass die rumänische Regierung selbst zu einer Abtretung Bessarabiens die Hand bieten könnte, erlangte aber nur vage Hindeutungen auf eine vorhandene grössere Intimität der rumänischen Regierung mit der russischen, geheime Verhandlungen u. s. w. Herr Demeter Sturdza, ehemaliger Finanzminister im Cabinete Ion Ghyka und einer der bedeutensten Anhänger dieses oppositionellen Parteiführers, sagte mir der Verdacht, dass Russland etwas im Schilde führe, knüpfe sich an den Besuch den der russische General, Fürst Suvaroff, vor einiger Zeit in Rumänien machte. Damals habe man geglaubt, dieser Besuch habe einen blos persönlichen Zweck; es habe sich aber später herausgestellt dass der genannte General in der Tat mit einer militärischen Mission betraut war; es wären auf seine Veranlassung militärische wichtige Aufnahmen im Norden der Moldau eingeleitet worden, insbesondere solche die sich auf die Auffindung geeigneter Räumlichkeiten zur Unterbringung von Truppen und Verwundeten, auf die Ermittlung der für Märsche und den Transport von Artillerie geeigneten Wege u. s. w. beziehen. Dass übrigens Russland die Absicht zur Wiedererwerbung Bessarabiens habe, könne nicht bezweifelt werden; die Gelegenheit sei zu günstig, damit es das letzte Gendenkzeichen seiner Niederlagen im Krimkriege durch die Wiedererwerbung dieses Ländchen tilgen könne, so wie früher die Aufhebung seiner Beschränkungen im schwarzen Meere durchzusetzen wusste. Wie Russland aber in solchen Dingen fühlt, sei hinreichend bekannt und daher erklärlich, dass Gerüchte, die damit im Einklange stehen sofort Glauben finden.

Mein französischer College, Baron Des Michels, welcher mir schon im vorigen Jahre von der Wiedererwerbung Bessarabiens durch Russland als von einer Eventualität sprach, mit der gerechnet werden müsse und welcher auch noch vor einigen Wochen die Ansicht äusserte, dass die Zustimmung von Seite Österreich-Ungarns zur Besitzgreifung jenes Territoriums durch Russland eine der wesentlichsten Vorbedingungen bilde, damit der Accord der beiden Reiche erhalten werden könne, besuchte mich kürzlich als ich gerade in der lecture des « Românul » begriffen war. Ich fragte ihn über seine Meinung über die Rede stehenden Artikel, namentlich über den Ursprung der Insinuation dass die rumänische Regierung selbst die Abtretung ihres bessarabischen Gebietes gegen Compensation beabsichtigte. Baron Des Michels meinte: « Il n'y a pas de fumée sans feu ». Verschiedene Anzeichen deuteten darauf hin, dass eine besondere Fühlung mit Russland bestehe, es sei möglich, dass irgend ein Wink von Constantinopel oder von St. Petersburg gekommen sei, vielleicht erhalte man hier geheime Winke auch von Deutschland im Wege der Privatkorrespondenz; es bestehe wohl eine solche zwischen dem regierenden Fürsten und gewissen Mitgliedern des preussischen Hofes, vielleicht mit dem Kronprinzen von Deutschland, es sei gewiss, dass im Cabinete des Fürsten

Beratungen stattgefunden haben, an welchen nur wenige Intime Teil genommen hätten; von den Ministern seien sicherlich nicht alle, vielleicht nur einer oder zwei im Geheimnis. Die Absicht Russland stünde nach Baron Des Michels fest, dies wisse man hier gleichfalls, unter anderen weise der Umstand darauf hin, dass das Projekt einer rumänischen Eisenbahn an das schwarze Meer und die Erbauung eines Hafens daselbst aufgegeben wurde, was ein Faktum ist. Indem man also überzeugt sei, Bessarabien à la longue nicht halten zu können, so frage es sich ob und welche Compensation man dafür eintauschen könnte. Es werden die Dobrutscha oder Bulgarien bis an den Balcan als solche Compensationens-Objekte genannt; dass Russland die Erwerbung slavischen Landes durch Rumänien zugestehen würde, sei höchst fraglich. Es gebe Tollköpfe, welche selbst auf die Bukowina als eine solche mögliche Compensation für Bessarabien hinweisen; dies setze den Kriegsfall zwischen Österreich-Ungarn und Russland voraus, welche Eventualität als wahrscheinlich gelte; er selbst fürchte den Eintritt dieser Eventualität sehr, denn Frankreich habe das grösste Interesse an der Erhaltung des zwischen Russland und Österreich-Ungarn bestehenden Allianzverhältnisses.

Ich werde an anderer Stelle auf verschiedene Gespräche mit Baron Des Michels zurückkommen, dessen Äusserungen ich hier auszugsweise nur in soferne reproduziere als sie auf den Gegenstand des gegenwärtigen ergebensten Berichtes Bezug haben. Ich muss aber speciell erwähnen, dass Baron Des Michels mich wiederholt ersuchte, von seinen Äusserungen keinen officiellen Gebrauch zu machen, indem sie nichts anderes seien als der Ausdruck seiner ganz individuellen Eindrücke.

Von befreundeter Seite wird mir mitgeteilt, dass Baron Des Michels in einem intimeren hauptsächlich aus hiesigen Franzosen bestehenden Kreise ganz offen davon spricht, dass die Absicht Russland von dem rumänischen Bessarabien Besitz zu ergreifen eine Tatsache ist, nicht allein, sondern auch dass Frankreich bereits seine Zustimmung dazu gegeben habe. Äusserungen, welche wie ich finde, auch meinem russischen Collegen, Herrn von Zenoview zu Ohren gekommen sind.

Der letztere bezeichnet die Ausstreuungen des « Românul » als pure Erfindung und als ein Manöver der Roten um die Regierung und den Fürsten mit Russland zu brouilliren. Er sagte mir, er habe selbst dem Ursprunge jener Artikel nachgeforscht und als den Verfasser derselben den rumänischen Obersten Cantilina entdeckt. Cantilina habe von einiger Zeit als Mitglied einer gemischten rumänischen und russischen Commission an der Feststellung des Anschluss-Punktes der russischen Eisenbahnen an die rumänische Eisenbahn Jassy-Ungheni mitgewirkt, sei zu diesem Berufe durch einige Stunden auf russischem Gebiete gewesen und habe seiner Rückkehr um einem russischen Order petitioniert. Er sei aber mit diesem Begehren durchgefallen und seit diesem Misserfolge ein leidenschaftlicher Russenfeind geworden. Der-

selbe habe in seiner Stellung als Militärcommandant in Ismail schon verschiedene unangenehme Auftritte mit russischen Grenzposten hervorgerufen, so dass Herr Zenoview bereits in dem Falle war sich über denselben hier zu beschweren. Von demselbem stammten zum grossen Teile die cursierenden Gerüchte, und er sei, wie gesagt, auch der Verfasser der mehrerwähnten Artikel des « Românul ». Cantilina sei kürzlich hier gewesen, was richtig ist habe die Gelegenheit benützt um das Organ seiner Freunde der Roten, mit den Artikels zu regalieren, welche so viel Aufsehen gemacht haben.

Herr v. Zenoview sagte mir ferner, dass er nicht abgeneigt sei anzunehmen, die unvorsichtige und schwer zu rechtfertigende Sprache unseres französischen Collegen Baron Des Michels habe viel dazu beigetragen, Gerüchte wie jene welche « Românul » ausstreut, zu akkreditieren.

Was den General Fürsten Suwaroff betrifft, so sagt Herr v. Zenoview, derselbe habe nicht nur keine militärische Mission gehabt, sondern sei auch eine der letzten Persönlichkeiten, welchen eine solche anvertraut werden würde; derselbe sei beinahe blind, habe kaum andere als Friedensanstellungen gehabt, darunter die bedeutendste jene eines Militärgouverneurs von St. Petersburg; dessen Besuch in Rumänien habe nur einige Tage gedauert, gerade hinreichend, den angegebenen Zweck, den einzigen den seine Reise hierher gehabt, zu erfüllen. Dessen Grossvater sei in Râmnik begraben; an einem anderem Punkte sei sein Vater ertrunken. Diese Stätten filialer Pietät habe er aufgesucht und sonst nichts gewollt und nichts getan. Ganz identisch hiemit lautet die Auskunft, welche Herr L. Catargi über den Besuch des Generals Fürsten Suwaroff, einer meiner Bekanten gegeben hat.

Gleichlautend berichte ich an die hohe k. und k. Botschaft in Constantinopel.

Geruhen..... Calice.

ANEXA V

..... Aus diesem Anlasse erlaube ich mir mein Urteil über die zu gegenwärtige Haltung Rumäniens angesichts des nunmehr mit grösster Wahrscheinlichkeit in Aussicht stehenden türkisch-serbischen Krieges im folgenden zusammenzufassen.

Ich halte dafür, dass die Neutralität zunächts aufrecht erhalten werden wird und dies ist, soviel ich entnehmen kann, der Eindruck aller meiner massgebenderen Kollegen.

Erstens ist die reguläre Armee so reduziert, dass im Augenblick die Compagnie nicht mehr als 45 Mann zählt, und muss ferner berücksichtigt werden, dass bei eventueller Aufstellung der Dorobanzenarmee die Einberufung eines grösseren Teiles derselben eine Calamität

für die eben jetzt im Zuge befindlichen Feldarbeiten, welche ohnehin durch Mangel an Händen leiden, bilden würde, welche auf die eigene Verantwortung zu übernehmen das gegenwärtige Cabinet schon seine Popularität halber nicht den Mut haben würde. Endlich fehlen Pferde und Heeresausrüstungstücke sowie eine geregelte Intendanz in dem Masse, dass die Aufstellung einer Feldarmee von selbst nur 12.000 Mann nur mit der allergrössten Mühe und Anspannung aller Ressourcen bewirkt werden könnte.

Es ist ferner auf die Finanzen des Landes Rücksicht zu nehmen, welche sich in einer beispiellosen Déroute befinden, so dass auch durch diese Consideration jede Velleität einer Kriegsaction bedeutend gedämpft werden muss.

Schliesslich ist nicht zu übersehen, dass die gegenwärtige regierende Partei, wie ich bereits wiederholt zu erwähnen die Ehre hatte, gewisse leitende Elemente enthält, welche die Erhaltung des bestehenden staatsrechtlichen Verhältnisses zur hohen Pforte zu einem Hauptpunkte ihres politischen Credo gemacht haben.

Unter dem Einflusse dieser meiner Auffassung nach für die neutrale Haltung Rumäniens zwingenden Faktoren hat sich eine politische Theorie ausgebildet, welche selbstverständlich durch die Sprache der fremden Vertreter hier nur unterstützt und gestärkt werden könnte, nämlich die, dass die Befolgung einer aufrichtigen Neutralität die für Rumänien klügste Haltung sei.

Übrigens ist man hier im allgemeinen doch geneigt zu glauben, dass der Krieg, welcher im Anzuge steht, für die Türkei den Anfang des Endes bedeuten könnte; man möchte aber zunächts die Entwicklung der Dinge einigermassen beobachten, bevor auch nur Miene gemacht wird Attitude zu ändern.

Als Beweis der aufrichtig neutralen Gesinnung führt Herr Cogalniceano, auf dessen Worte man sich freilich nicht verlassen kann, den Umstand an, dass Seine Hoheit der Fürst das Ersuchen des Fürsten Milan, dem rumänischen Staatsangehörigen Efraim German den Eintritt in den serbischen Kriegsdienst zu bewilligen, abgeschlagen hat. Ferner sagt Herr Cogalniceano aus, dass man in Belgrad über die diesseitige Haltung entrüstet ist und dass dem dortigen rumänischen Agenten eine äusserst penible Stellung daraus erwächst; wohingegen seitens der Türkei die aufrichtig loyale Haltung dieser Regierung in neuerer Zeit wiederholt ausdrücklich anerkannt wurde. So sei der rumänische Agent in Constantinopel von den dortigen Minister des Äussern darüber beglückwünscht worden und ähnliche Äusserungen seien wiederholt seitens der Paschas von Rustschuk und Widdin, welche mit dem hiesigen Cabinete direkt corespondieren, vorgekommen.

Herr Cogalniceano deutete darauf hin, wie unklug es nach seiner Ansicht wäre, wenn wir durch Unfreundlichkeit aus Anlass der Conventionsgelegenheit Rumänien dahin drängen würden, die bisher eingehaltene, unsere Interessen am meisten entsprechende neutrale Politik

zu verlassen und die entgegensetzte Richtung einzuschlagen. Ich antwortete dem Herrn Minister, dass es Rumänien zunächtst in seinem eigenen Interesse finden müsse, in dieser seiner gegenwärtigen Attitude zu beharren und dass man es späterhin nicht zu bereuen haben dürfte. Was meine hohe Regierung betrifft, so hielte ich dafür, dass dieselbe das Prinzip befolge und befolgen werde, dauernde materielle Interessen blosen schwankenden Erscheinungen der Tagespolitik in keinem Falle zu unterordnen; übrigens sei ich auch der Ansicht dass, wenn die Fortdauer des bisherigen freundschaftlichen Verhältnisses zwischen der hohen k. u. k. Regierung und der rumänischen für die Erstere sicherlich von Wert ist, der reziproque Wert eines solchen Verhältnisses für Rumänien selbst mindestens eben so gross sein müsse.

Herr Cogalniceano war weit entfernt dieser Anschauung widersprechen zu wollen. Dagegen fand es der Herr Minister für angemessen mir anzudeuten, wie wenig die letzten Regierungen, mit welchen wir auf so freundlichen Fusse standen, dem uns gegenüber eingehaltenen Scheine durch die Tat entsprochen hätten. Er wäre in der Lage aktenmässig nachzuweisen, wie dieselben mit ganz anderen politischen Tendenzen als die unsrigen complottiert und intriguirt hätten und wie namentlich der General Floresco als Ministerpräsident die. Präfekten von Galatz, Turnu-Severin und andern Orten hieher berufen hat, um sie dahin zu instruiren, dass sie ungeachtet der offiziellen Verordnungen in Bezug auf Waffensendungen durch Rumänien und über die Donau, Passage von Bulgarenbanden und dergleichen durch die Finger zu sehen hätten. Ebenso könnte er nachweisen, dass die Expedition mittels des Dampfer Radetzky von Organen der früheren Regierung in Szene gesetzt worden sei, was ich übrigens dem Grade nach bezweifeln muss.

Es ist wohl selbstverständlich, dass die Neutralitäts-Politik der gegenwärtigen Regierung den persönlichen Anschauungen und Wünschen des Fürsten, wie sehr er sich auch ins Unvermeidliche schickt, wenig entspricht, unsomehr als Seine Hoheit keineswegs absolut die Ansicht zu teilen scheint, dass Serbien und Montenegro ohne eine äussere Hilfe den Sieg davon tragen werden, und vielmehr annimmt, dass möglicherweise die Türkei gestärkt aus dem Kampfe hervorgehen könnte. Aber selbst der entgegengesetzte Ausgang erfüllt mit Besorgnis, wenn Rumänien zurückbleibt und ihm sonach auch die Frucht des Erfolges entgehen, um so sicherer aber eine dauernde Rancune der andern Fürstentümer erwachsen könnte.

Geruhen..... Calice.

PORTRETUL ȘI STEMA LUI GRIGORIE ȚAMBLAC ȘI MISIUNEA SA LA CONCILIUL DIN CONSTANȚA

DE

CONSTANTIN I. KARADJA

Memoriu admis în ședința dela 24 Septemvrie 1943

In Analele Academiei Române (Mem. Sect. Ist. III, Tom. VII, Mem. 2, Ședința dela 8 Oct. 1926), am redat puținele informațiuni transmise până astăzi referitoare la cei care s'ar putea numi primii delegați români la o conferință internațională.

Sprijinindu-ne cu acest prilej pe singurele ilustrațiuni ce aveam la îndemână, luate din ediția întâia a cronicei lui Ulrich von Richental, ieșită din teascul lui Anton Sorg din Augsburg în anul 1483 (Hain 5610), emisesem părerea că, deși stema cu cele trei capete de negri n'a fost niciodată folosită în Principatele Române, armoariile date de cronicar nu sunt închipuite, fiind așezate de fapt ca semn de recunoaștere pe casele unde erau găzduiți delegații noștri în timpul consiliului «*do kamen gen costencz vyl herolden und pfeiffer und vyl der herren knecht und empfingen jren herrn herberg und slugen jres herrn wappen daran, die heüser an die türen...*» (ed. Anton Sorg. f. 18 rev)[1]. Totodată emiteam ipoteza că stema atribuită lui Grigorie Țamblac fusese alcătuită din inițialele mitropolitului, ceea ce părea probabil, cu documentația ce aveam atunci la îndemână.

[1]) Cf. și Ms. Aulendorf, f. XIX: «*Und die hiessen erst recht anschlahen der herren waupen an die hüsser*» (ed. Buck, Tübingen 1882, p. 24).

Figurile 1, 4, 5 şi 11, aci alăturate, ne dovedesc însă că aveam numai parţial dreptate şi că această stemă, deformată în ediţia lui Anton Sorg a Cronicei, este totuşi exact redată de miniaturiştii manuscriselor mai vechi.

Avem de fapt în faţa noastră o ligatură (îmbinare de trei litere cirilice) GRI, alcătuind începutul numelui lui Grigorie Ţamblac [1]), ceea ce dovedeşte că stema a fost aleasă şi desenată de însuşi arhiereul sau de unul din însoţitorii săi, de oarece Germanii din Baden n'aveau cum să cunoască literele şi încă mai puţin ligaturile cirilice. Putem crede că această stemă a fost într'adevăr aşezată pe casa în care era găzduit Grigorie Ţamblac la Constanţa, poate sub fereastra camerei unde locuia, de oarece el se reazimă pe un scut pictat cu această ligatură când binecuvintează norodul, precum ni-l înfăţişează artistul care l-a văzut de sigur astfel, de pe stradă (v. Pl. 1) [2]).

Examinând mai de aproape miniatura, observăm însă şi alte amănunte atât de exacte, încât avem dreptul să credem că posedăm aci un portret autentic al acestui arhiereu din veacul al XV-lea [3]). — Miniatura noastră este reprodusă de pe cel mai vechiu şi mai bun manuscris al cronicei lui Ulrich von Richental, fost în biblioteca contelui Königsegg din castelului Aulendorf în Baden, vândut însă de vreo cincisprezece ani în America. — Arhiepiscopul este îmbrăcat în felon, prins la gât cu o pafta rotundă, precum cere tradiţia [4]). La dreapta, stă unul dintre călugării ce-l însoţeau, ţinând în mână o cruce greacă, probabil de argint, de asemenea corect redată. La stânga, vedem un mirean ţinând cu amândouă mâinile mitra liturgică. Aceasta nu prea

---

[1]) Cf. H. Stahl şi D. P. Bogdan, *Manual de Paleografie Slavo-Română*, Bucureşti, 1936, litera G la p. 161 şi legătura Ri la p. 163.

[2]) O scenă oarecum similară, arătând şi poporul îngenunchiat pe stradă şi primind binecuvântarea papei Martin V este de asemenea reprezentată în cronică (ed. Anton Sorg, f. 66 rev. şi *Codex Aulendorf*, ff. 310—311).

[3]) Multe din ilustraţiile Cronicei sunt de o exactitate uimitoare, fiecare amănunt ce poate fi controlat fiind redat cu foarte puţine greşeli sau omisiuni.

[4]) V. de pildă felonul Sfântului Nicodim dela Tismana cam din aceeaşi epocă, reprodus de preotul Vasile C. Grigorian în *Veşmintele Liturgice în biserica ortodoxă*. Craiova 1941, p. 81.

are forma obişnuită în biserica răsăriteană; artistul, învăţat cu mitra episcopală din Apus, va fi uitat forma exactă, când a executat miniatura, lucrând probabil pe baza unei schiţe făcute după natură, când a văzut pe arhiepiscop stând la fereastră. Miniaturistul a avut însă grijă să arate crucea în vârful mitrei, ornament care nu figurează pe mitra catolică.

Altă ipoteză emisă de noi, în comunicarea menţionată [1]), asupra datei sosirii lui Grigorie la Constanţa, nu s'a verificat, trebuind să fie definitiv părăsită, cel puţin în ceea ce priveşte pe arhiepiscopul însuşi.

Prin lucrarea lui Heinrich Finke, *Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils*, Paderborn 1889, vedem că Grigorie Ţamblac nu sosi la Constanţa decât în Februarie 1418, epocă acceptată de altfel de toţi istoriografii. A venit deci spre sfârşitul conciliului şi nu la începutul lui, după cum credeam pe motive ce ne păreau atunci bine întemeiate. Data exactă reiese limpede dintr'un pasaj al ziarului unui prelat francez, Guillaume Fillastre, Cardinal-preot de S. Marco, reprodus de Finke, după două manuscrise păstrate în Biblioteca Vaticanului [2]). Cardinalul ne arată că Arhiepiscopul ortodox ar fi sosit la Constanţa în ziua de Vineri 18 Februarie, în primul an de pontificat al lui Martin V (Otto Colonna) şi în-al patrulea an al Conciliului [3]).

Altă chestiune este însă dacă delegaţii români şi toţi ceilalţi preoţi şi mireni din sud-estul Europei, menţionaţi uneori cu greşeli evidente (anacronisme) de Ulrich von Richental şi alte izvoare [4]), dintre care unii reprezintau probabil şi pe Impăratul Manuel Paleologul şi Patriarhul Ecumenic, au venit într'adevăr, precum s'a crezut până acum, împreună cu Grigorie Ţamblac [5]).

[1]) Comunicarea noastră de acum aproape 17 ani a fost lucrată la ţară în Moldova, unde n'aveam la îndemână decât biblioteca noastră personală.

[2]) Codex Vatic. 4173 şi 4175.

[3]) Ulrich von Richental dă sosirea la « 21 Ianuarie » şi în alte locuri « sâmbăta 19 Februarie ». Ziua de 19 Februarie 1418 era într'adevăr sâmbăta (v. Grotefend, *Zeitrechnung*).

[4]) V. comunicarea noastră menţionată, pp. 22—24, 31 şi 33.

[5]) V. de pildă Wessenberg, *Die grossen Kirchenversammlungen*, Constanz 1849, II. p. 255.

Credința noastră este că nu. Examinând cu atenție mărturia Cardinalului Fillastre și textele pe care le-am reprodus în comunicarea noastră susmenționată, ajungem acum la concluziunea că este de fapt vorba de diferite solii care n'au sosit și nici n'au plecat împreună. Cei din părțile noastre vor fi venit probabil cu mult înainte de Grigorie Ţamblac.

Ştirile date de Ulrich von Richental, mai ales în prima parte a cronicei sale, unde descrie sosirea delegaților din toate părțile cunoscute ale lumii sunt așezate fără plan și lipsite de orice ordine cronologică. Când este vorba de țări îndepărtate, necunoscute cronicarului, știrile date sunt adesea fanteziste, de exemplu «*Affrica ist Kriechenland*», anacronismele fiind și ele frecvente. Cronica este astfel în mare parte o compilație, întocmită abia după conciliu, din note răzlețe făcute de Ulrich von Richental în timpul evenimentelor relatate.

Vedem astfel cum sosirea lui Grigorie Ţamblac este descrisă *la începutul cronicei* (la f. 8 rev. în ed. lui A. Sorg) cu toate că avu loc la sfârșitul conciliului. Inainte de-a menționa venirea arhiepiscopului, pe aceeași pagină, dar într'un pasaj cu totul deosebit și fără legătură directă, aflăm despre delegațiile altor țări răsăritene, printre care și solii români [1]). Imediat după pasajul referitor la Grigorie Ţamblac, urmează alte descrieri răzlețe, dintre care prima arată cum au venit la Constanța mai mulți demnitari bisericești spanioli, reprezentanți ai papei Benedict XIII, demis la 1 Aprilie 1417, deci cu mult înaintea sosirii arhiepiscopului din Kiew, aceste două pasaje neavând nicio legătură între ele.

Mulți dintre «Orientalii» menționați, cuprinzând și pe Români, având cu ei 180 cai, fură găzduiți în casa lui Hans Ruch în fața fântânii *(in hannsen ruchen haws vor dem brunnen)*. Arhiepiscopul Grigorie, pe de altă parte, locuia în casa lui Ulrich im Holz *(ulrichs jm holcz hausz zu der sunnen)*, unde oficia, precum știm, Sf. Liturgie, după ritul ortodox. Avea cu el numai 80 cai. Solia lui Gri-

[1]) Am dat toate aceste pasaje în comunicarea noastră menționată.

gorie Ţamblac nici nu era singura venită din răsăritul Europei, deoarece avem evidență documentară despre prezența la Constanța a unor delegați din Polonia, Lituania și Masovia, încă din anul 1416 și despre pâra acestora cu Cavalerii Teutoni [1]).

De interes mai permanent decât asemenea conflicte era însă marea problemă a uniunii bisericilor. Infăptuită pe hârtie prin concesiunile făcute de Mihail Paleologul la Consiliul din Lyon în 1274, politica constantă a Romei era firește să ajungă la unitatea reală dorită, aceasta fiind unul din scopurile tuturor conciliilor din veacurile ce urmează.

Vestitul umanist bizantin Manuel Chrysoloras, de mult stabilit în Italia, plecă astfel la Constanța încă dela începutul conciliului pentru a mijloci o înțelegere. Muri însă acolo la 15 Aprilie 1415, înainte de sosirea soliei bizantine așteptate[2]). Că aceasta a venit totuși mai târziu, este confirmat prin protocolul din 1418 pe care-l dăm aci-alăturat ca anexă.

Când sosi în sfârșit Grigorie Ţamblac la conciliu, în Februarie 1418, el era de sigur la curent cu stadiul în care se afla chestiunea și cu tratativele zădarnice duse până atunci. Câștigat personal pentru împăcare și având un mandat al regelui Poloniei și al Marelui Duce al Lituaniei (v. anexa), el a găsit de sigur totul pregătit când ajunse la Constanța. Numai astfel ne putem explica faptul că după abia o săptămână avu loc, cu toată solemnitatea cerută, un consistoriu general în prezența Impăratului Sigismund, la 25 Februarie 1418 precum ne arată Cardinalul Fillastre [3]), pentru a primi actul de supunere al Mitropolitului ortodox. Acesta n'avea firește și nici nu putea avea mandat să încheie vreun act de uniune între cele două biserici. Supunerea sa nu putea lega decât cel mult biserica ruteană din

[1]) Asemenea delegați catolici n'au firește nicio legătură directă cu misiunea lu Grigorie Ţamblac (v. Comunicarea noastră p. 30 și Finke, *op. cit.*, p. 188. Se mai aflau de față la Constanța cu ocazia alegerii lui Martin V ca papă, în Noemvrie 1417, și solii poloni Sanzius și Stanislaus (v. L. Tosti, *Geschichte des Konziliums von Konstanz*, Schaffhausen 1860, p. 508).

[2]) V. Georg Voigt, *Die Wiederbelebung des klassischen Alterthums*, ed. 1, Berlin 1859, p. 131 și Wessenberg, *op. cit.*, II, p. 255.

[3]) V. anexa aci alăturată, cu textul protocolului cetit cu această ocazie.

Chiev, şi ortodocşii din Polonia şi Lituania. Curia romană avea, pe de altă parte, interes să dea cât mai mare însemnătate acestui act, săvârşit cu fast deosebit. Cardinalul Fillastre scrise deci că Grigorie «ar fi precum se spune Mitropolit al întregei Rusii, stăpânind asupra celor 50 de biserici catedrale de rit grec».

In actul de supunere însuşi, se mai afirmă că atât împăratul din Constantinopole cât şi patriarhul ecumenic şi popoarele creştine din acele părţi doreau această sfântă uniune [1]), făcându-se menţiune de tratativele ce avuseră loc în această materie. Nimic nu ne îndreptăţeşte totuşi să credem că delegaţii lui Alexandru cel Bun şi ai lui Mircea cel Bătrân s'ar fi alăturat acţiunii personale a lui Grigorie Ţamblac —chiar dacă solii români se mai aflau pe atunci la Constanţa, ceea ce nu este dovedit.

Cardinalul Fillastre arată că arhiepiscopul veni la Consistoriu însoţit numai de şase preoţi ortodocşi *(cum sex presbyteris sui ordinis)*. Putem bănui deci că atitudinea Românilor, Grecilor şi altor ortodocşi, eventual prezenţi la Constanţa, era rezervată şi probabil chiar ostilă, orice act de uniune sau de supunere fiind tot atât de nedorit atunci de biserica noastră cât şi mai târziu, după Basel în 1437 sau Firenze în anul 1439; aceasta cu atât mai mult, cu cât ţările din Apus nu erau în stare să dea un ajutor efectiv în contra năvălirilor turceşti din răsărit. Ulrich von Richental ne mai arată de altfel în mai multe locuri că nu s'a ajuns la uniune, din cauza atitudinii neînduplecate a bisericii catolice, care nu vroia să cedeze nimic *(hätti das concilium inen ettlich sachen lassen fürgon, sy wärind gelöbig worden und dem hailgen stul ze Rom undertänig worden)*.

Actul de supunere al lui Grigore neavând niciun fel de înrâurire asupra istoriei bisericii noastre şi avându-se în vedere cele arătate mai sus, nu este deci, după cum credem,

---

[1]) Ulrich v. Richental greşeşte de sigur când afirmă că Grigorie veni la Constanţa «*von des patriarchen von Constantinopol wegen*», ceea ce ar fi fost evident menţionat în protocolul de «uniune». In anul 1418 Grigorie Ţamblac nici nu mai era în relaţiuni bune cu patriarhatul grec, precum am arătat în comunicarea noastră anterioară, pp. 25 şi 17.

o greșeală să afirmăm, până la dovada contrarie, că arhiepiscopul din Chiev, cu tot interesul ce are această personalitate pentru noi, n'a putut reprezinta întreaga biserică ortodoxă sau conduce vreo solie moldovenească, și încă mai puțin muntenească, la conciliul din Contanța.

* * *

Planșele pe care le dăm aci alăturat întregesc cele din comunicarea noastră dela 1926. Fiind luate din manuscrisele cele mai bune ale cronicei lui Ulrich von Richental, ele sunt de un interes documentar superior xilcgrafiilor din ediția lui Anton Sorg, singurele ilustrații ce aveam la îndemână în momentul celeilalte comunicări.

București, Aprilie 1943.

ANEXĂ

Extras din ziarul Cardinalului Guillaume Fillestre (ed. Finke p. 238)

Die jovis XVII februarii (1418) recessit de curia cardinalis Pisanus legatus ad Aragoniam.

Die veneris sequenti intravit Constanciam dominus Gregorius archiepiscopus... (spaţiu în ambele manuscrise) Ruthenos de fide Grecorum veniens ad procurandam unionen Grecorum et Latinorum sub obidiencia Romane ecclesie.

Die veneris XXV februarii anno millesimo CCCC° XVIII° domini Martini pape V anno primo et concilii Constanciensis IIII papa tenuit consistorium generale, in quo rex Romanorum affuit et dominus Gregorius archiepiscopus... (spaţiu în ambele manuscrise) Ruthenos de ordine sancti Basilii, *qui dicitur esse metropolitanus tocius Rossie super L ecclesias cathedrales de fide Grecorum venit*[1] *ad reverenciam exhibendam domino nostro pape cum sex presbyteris sui ordinis* et fuit servatus modus talis.

Sedente domino nostro papa in pontificalibus ac cardinalibus ac ceteris more solito intravit locum illi archiepiscopus associatus archiepiscopo Gnesnensi et episcopo Plocensi in Polonia et ter flexit genua, antequam veniret ad parquetum, et stetit cum suis supra pedes in loco advocatorum in conspectu pape, ubi magister Mauricius de Boemia, magister in theologia, fecit oracionem proponens intencionem domini archiepiscopi a diu fuisse venire ad fidem et obedienciam ecclesie Romane. Audiens unionem ecclesie factam implere volebat et procurare, quod tota illa regio ita faceret. Quam intencionem in scriptis exhibuit post proposicionem magistri Mauricii et fuit publice lecta. Cujus tenor talis est:

Magnus gracias ago immortali deo, beatissime pater, qui me dignum effecit hiis novissimus diebus post tantam jacturam tam diutini scismatis et inveterati sancte Romane ecclesie, quod astiterim vestre sanctitati, summo et indubitato pontifici et vero vicario Jhesu Christi. Gracias eciam ago ipsi omnipotenti deo, sanctissime pater, quod per tuam dignitatem dirupta sunt atque dejecta omnia illa obstacula salutis humane a catholica fide, posita autem in tuto atque collocata navicula Petri tot

---

[1]) Unele pasagii sunt date de noi în litere cursive.

dudum tempestatibus acta et in antiquam illam suam dignitatem reducta, jamque illud, quod dudum optabam cum summis desideriis et audire et videre, pacem silicet et tranquilitatem sancte fidei catholice in presenciarum conspicio. Namque, beatissime pater, magnas nobis exteris nacionibus nencium conturbaciones abtulit scisma, quod hactenus pressit sanctam romanam ecclesiam. Et quia cum maximis singultibus desiderabamus hanc sanctam unionem, audita pace et tranquilitate ecclesie sancte dei inestimabilis jocunditas atque leticia innata nobis fuit omnibus, qui regiones illas russie habitamus. Cum itaque ego, beatissime pater, dudum *hanc sanctam unionem desiderarem, adii christianissimum dominum meum, dominum regem Polonie ac dominum ducem Wytoldum fratrem suum*, devotissimus principes sacrorum pedum tuorum, apud quos contigit me eo tempore reperiri et ut plurimum conversari, quorum eciam serenissimorum principum devocione et amplissima fide dudum ad hanc sanctam voluntatem sancte romane ecclesie motus sum atque deductus, ut *non solum ego ad hanc sanctam fidem ecclesie summa exarserim aviditate, sed eciam omnibus meis viribus et omni mea cura et vigilia elaboraverim alios, quoscumque potui, ad hanc sanctam, voluntatem inducere predicando et ammonendo in ydeomate illo Rutenico.* Ex quibus populis, sanctissime pater, multos repperi hujus sancte voluntatis, qui cupiunt hanc sanctam unione ecclesie. Itaque supplex rogavi predictos serenissimos principes, quatenus me expedirent venire ad pedes vestre sanctitatis ob hanc maxime causam, ut ego eciam fruerer hanc sancta pace ecclesie dei cum ceteris christianis, insuper eciam ut rogarem, quibus precibus possim, sanctitatem vestram, quatinus, sicut dei voluntate in persona vestre sanctitatis ecclesia dei unita est cum summa omni alacritate, ita eciam per vestram sanctitatem summa cura atque sollicitudine agatur, quatinus fiat unio inter illam ecclesiam orientalem cum sancta romana ecclesia, quamquam beatissime pater, et ante has meas preces, quos in presenciarum effundo — vestra sanctitas omnem curam et sollictudinem agit pro reduccione illarum parcium, quamquam obruta sit mens ad presens vestre sanctitatis diversis et grandibus negociis pro reparacione christiane religionis. Et sicut salvator mundi Jhesus Christus per suam sanctissimam pacionem conjunxit et colligavit yma summis conjunxitque ipsam humanam naturam cum divina, ita et beatitudo vestra agat hiis diebus ut gens illa nostra jungatur sancte romane ecclesie. Redeantque iste due gentes clarifice et magnifice in pristina illorum benivolencia et amore, a qua benivolencia obtam diuturnum scisma destitute sunt! — *Cupit hanc sanctissimam unionem, beatissime pater, serenissimus dominus meus, dominus imperator Constantionopolitanus, filius sanctitatis vestre, patriarcha eciam illius urbis ceterique populi christiani illarum parcium, sicut per sensi, quod iam prelocutum fuit de hac materia in presencia sanctitatis vestre per legatum ipsius serenissimi domini imperatoris qui hanc materiam illius ipse secundum commisionem suam in hac parte prosequetur.* In quantum autem attinet ex regionibus illis, ex quibus huc ad vestram sanctitatem accessi que subjecte

sunt in magna parte dominio et precepto superius nominatorum serenissimorum regis et principis, filiorum vestris sanctitatis, que tamen gentes cultui et ritui illius ecclesie subjecte sunt, ipsi gloriosissimi principes, sicut in aliis, curam gerunt in amplicacionem christiane religionis et augmentum, sicut sepissime patuit vestre sanctitati et fama multorum et ipsorum principum litteris omnem eciam curam fecerunt, ut gentes, que ipsorum precepto subiciuntur, que secvestrate sunt a gremio sancte romane ecclesie, ut zelatores christiane fidei cupiunt, ad unitatem ecclesie reducantur, hoc servato, ut cum via debita et honesta atque consueta fiat, silicet per congregacionem concilii, ut utrimque congregentur periti et experti juris, quidis cernant de negociis fidei. Sperandum autem erit, beatissime pater, quod vestra sanctitas manivestavit veritatem nec pacietur amplius tantus populos sequestratos esse ab invicem. Amplectetur itaque beatitudo vestra, sanctissime pater, presencia tempora, cum offeruntur ! Multi sanctorum pontificum predecesorum vestre sanctitatis non dubito cupierunt presentem voluntatem illorum populorum et nescio quo dei judicio non sunt assecuti. Felicissima autem vestra sanctitas, que ad hunc diem servata est, felices eciam nos, quibus datum eris illud videre et contractari manibus ! Itaque, beatissime pater, sit imitatrix sanctitas vestra illius vicarii Christi Petri, cujus sedem tenetis, sit Pauli doctoris sanctissimi, cujus labores notissimi sunt ad convertendum populos ad fidem Christi, nec proceletur amplius negocium hoc clarissimum in lcngius, sed quam cicius rumpantur more mittanturque ad illas partes persone ydonee, que sunt odorifica conversacione sanctaque vita edificent illos populos trahantque ad unitatem sancte matris ecclesie, et deus pacis et tocius dileccionis cooperetur ad hoc opus sanctissimum ! Hec sancta voluntas coegit me, pater beatissime, hoc laboris assumpsisse et ad pesenciam vestre sanctitatis venisse cum maximo amore et dileccione. Spero autem me visurum ea, que speravi in vestra sanctitate, quatinus redire debeam visa optima voluntate et disposicione ad hoc sanctum opus vestre sanctitatis, quam semper deus incolumem custodiat feliciter ! Amen.

Post illam cedulam lectam dominus papa respondit congratulans intencioni illius, et quod ad illum actum perficiendum et modum faciendi deliberaret et diem assignaret.

Postea fuerunt lecte littere regis Polonie et domini Alexandri vel Witoldi magni ducis Lithuanie directe domino pape super hoc. Deinde idem Grigorius archiepiscopus fecit pape reverenciam et admissus ad osculum pedis manus et oris et ita sui socii. Et ita ıecessum est.

Fig. 1. — Grigorie Țamblac binecuvintează poporul la Conciliul din Constanța (Codex Aulendorf).

Fig. 2. — Pregătirea Sfintei Jertfe la Proscomidie (Codex Aulendorf).

Fig. 3. — Oficierea slujbei (Codex Aulendorf).

Fig. 4. — Grigorie Țamblac la slujbă (Codex Aulendorf).

Fig. 5. — Grigorie Ţamblac împarte anafură (Codex Aulendorf).

Fig. 6. — Credincioșii primesc binecuvântare (Codex Aulendorf).

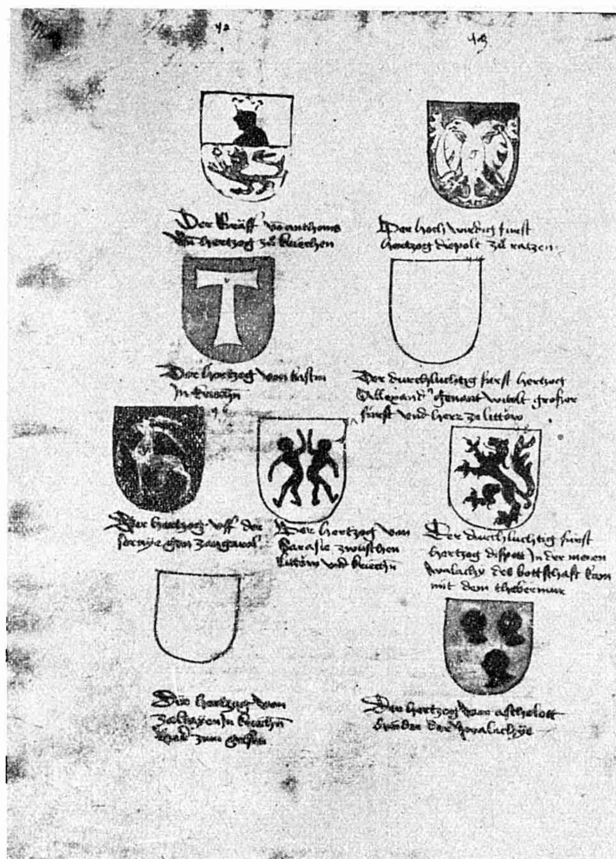

Fig. 7. — Stemele române (Codex Aulendorf).

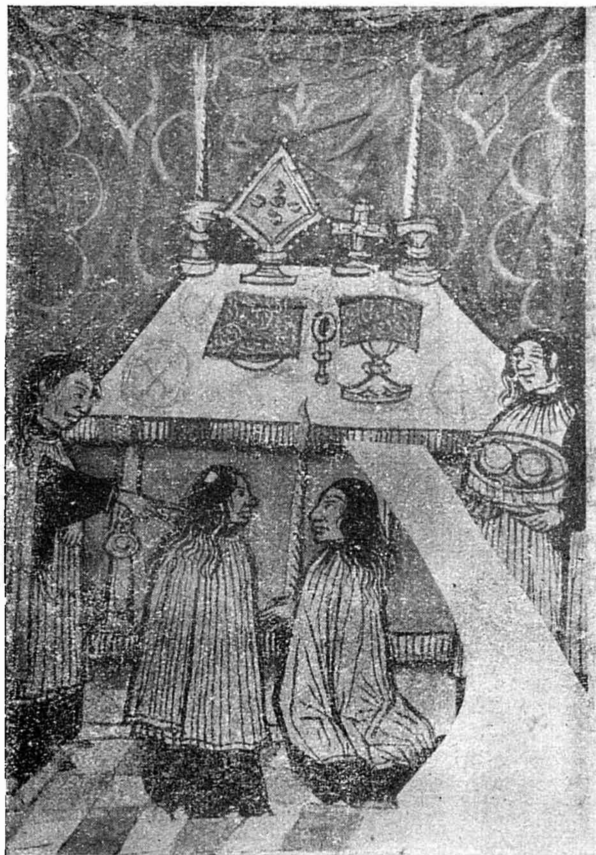

Fig. 8. — Pregătirea Sfintei Jertfe la Procomidie (Codex Praga).

Fig. 9. — Grigorie Ţamblac împarte anafură (Codex Praga).

Fig. 10. Credincioșii primesc binecuvântarea (Codex Praga).

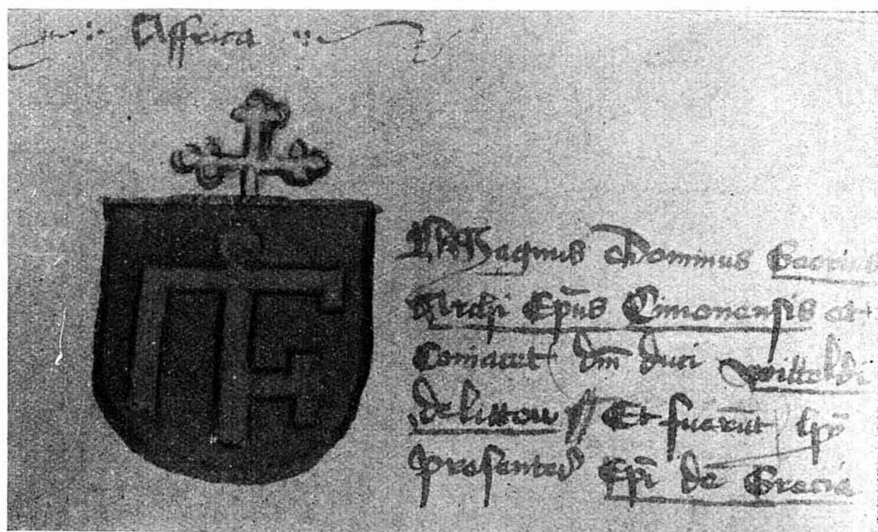

Fig. 11. — Stema lui Grigorie Ţamblac (Codex Praga).

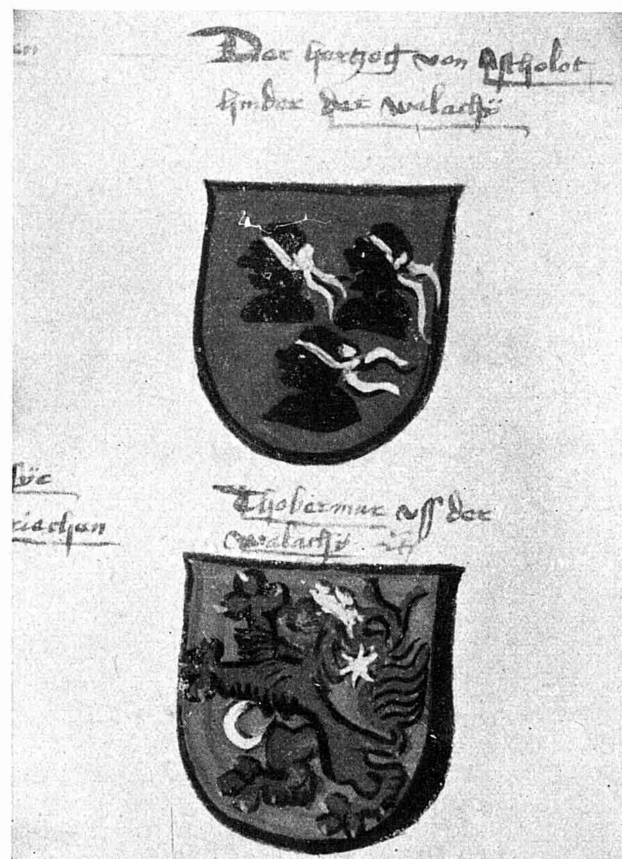

Fig. 12. — Stemele delegaților români (Codex Praga).

ORIGINEA ROMÂNILOR DIN BALCANI ȘI VLAHIILE DIN TESALIA ȘI EPIR

DE

ION I. NISTOR

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Două comunicări făcute în ședințele publice dela 17 Septemvrie și 8 Octomvrie 1943

I

GRUPUL DINARIC ȘI GRUPUL BALCANIC

1. *Aspectul etnic al Peninsulei Balcanice.* — 2. *Pătrunderea Romanilor în Peninsulă.* — 3. *Opera de romanizare prin oștire și administrației* — 4. *Opera de romanizare prin biserică.* — 5. *Linia de demarcație între spațiul lingvistic latin și cel elen din peninsulă.* — 6. *Năvălirea Hunilor și Slavilor în spațiul etnic latin.* — 7. *Grupul dinaric.* — 8. *Grupul balcanic.* — 9. *Răscoala Vlahilor din Balcani sub Petru și Asan.* — 10. *Preponderanța elementului bulgar în noul țarat balcanic.*

1. **Aspectul etnic al Peninsulei Balcanice.** Peninsula Balcanică prezintă încă din anticitate aspectul unui adevărat mozaic de limbi și nații de origine etnică foarte variată. In lumina celor mai vechi mărturii istorice putem distinge în peninsulă patru elemente etnice bine determinate și anume: *Grecii*, *Macedonenii*, *Tracii* și *Ilirienii*. Semințiile grecești cuprindeau Elada propriu zisă, iar cele macedonice erau așezate în regiunea care le-a păstrat numele până în zilele noastre. In stăpânirea Nordului peninsulei până la Dunăre și Sava se împărțeau triburile Tracilor și Ilirienilor; triburile tracice cuprindeau Nord-Estul, iar cele ilirice Nord-Vestul peninsulei. O linie dreaptă în prelungirea cursului meridional al Dunărei panonice până în Epir despărțea triburile tracice

de cele ilirice [1]). Dar pe substraturi antice nu se reazemă astăzi decât trei *elemente etnice autohtone* din populația peninsulei și anume: *Grecii*, *Aromânii* și *Albanezii*. *Grecii* sau *Elenii* au la baza etnicității lor semințiile antice din Elada și Macedonia, a cărei populație fusese elenizată încă în ultimele secole ale erei păgâne. *Românii balcanici* sau *Aromânii* își trag originea lor din numeroasele și diversele seminții traco-ilirice în Nordul peninsulei, seminții care fuseseră cucerite de Romani și latinizate cu vremea. *Albanezii* la rândul lor nu sunt decât urmașii semințiilor ilirice semilatinizate din Nord-Vestul peninsulei.

Toate celelalte popoare care sălășluesc astăzi în Peninsula Balcanică au năvălit mai târziu acolo. Etnicitatea lor se reazemă, pe diversele seminții *uralo-altaice*, *turco-tătare* și *slavone* care, începând din secolul al IV-lea d. Hr., s'au revărsat asupra peninsulei sub diferite nume ca: *Huni*, *Avari*, *Bulgari*, *Pecenegi*, *Cumani*, *Tătari*, *Sârbi* și *Croați*. De aceea cu drept cuvânt putem distinge astăzi în peninsulă *elemente etnice indigene* și *elemente etnice alogene*, provenite de aiurea și așezate acolo prin dislocarea forțată a elementelor autohtone.

2. **Pătrunderea Romanilor în peninsulă.** Elementul etnic autohton care ne interesează mai de aproape sunt Aromânii, descendenții diverselor seminții traco-ilirice care, ajungând sub stăpânirea romană, adoptaseră limba și civilizația latină. Inceputurile acestei vaste opere de romanizare cad în timpul războaielor punice, când legiunile romane, în lupte crâncene cu semințiile ilirice, își deschise un larg cap de pod pe coasta dalmatină (229 î. d. Hr.) [2]). De acolo Romanii pătrunseră adânc în peninsulă fără să fi întâmpinat prea mare rezistență din partea triburilor ilirice care, în urmă înclinării lor înnăscute spre particularism, nu ajunseră la o organizare de stat unitară. Căci Ilirienii trăiau divizați în numeroase triburi cu regi în frunte, purtând diferite nume ca: *Dardani*, *Paioni*, *Venețieni*, *Mesapieni*, *Breuci*, *Iapozi*, *Liburni*, *Dalmați* cu centrul la Dalminium (Zupaniač) și cu portul Salona și *Albani*

[1]) C. J. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 19.
[2]) Palybius, II, 2—12.

— 'Αλβανοί — cu centrul administrativ la *Albanopolis* în munţii dela Croia, numit în evul mediu Arbanum, de unde derivă românescul Arbănaş. Romanii supuseră aceste seminţii şi organizară teritoriul locuit de ele într'o provincie romană numită *Iliricum*.

La Nord de Sava hălăduiau *Panonienii*, după care şesul dintre Dunăre şi Sava s'a numit *Panonia*. Dio Cassius arată că Panonienii erau un popor iubitor de chefuri şi leneş la munca câmpului. De aceea Panonia apare în relatările timpului mai mult ca pământ de păşune — *pascua* —. La chefurile lor Panonienii se delectau cu un fel de bere sau cvas, pe care o fabricau din orz, grâu, meiu şi din diverse fructe şi rădăcini. Ei trăiau la sate — κῶμαι — răspândite asupra pustei ungureşti de astăzi. Singura lor cetate împrejmuită cu ziduri fusese *Siscia* (Sissek) [1]).

Seminţiile ilirice erau împărţite în decurii. Ele scoteau fier din pământ şi spălau aurul din nisipul râurilor. Pe morţi îi înmormântau sus pe piscuri de munte ca să fie mai aproape de cer. Ilirienii erau foarte superstiţioşi, crezând în descântece şi ferindu-se de bălauri. Zeul lor principal era Medaurus sau Bindus, alte zeităţi erau Letia, Iria şi Ica. Nu se pomeneşte la ei de preoţi. Eroul lor eponim era Ilirios, fiul lui Cadmus şi al Harmonei [2]). După cucerirea lor întreg teritoriul cuprins de ei din Alpii Dinarici fu prefăcut în provincie romană cu numele Iliricum.

Singurul obstacol mai serios, de care Romanii se izbiră în drumul cuceririlor lor în interiorul peninsulei, era regatul macedonean al regelui Perseus care, în faţa ameninţărilor romane, recurse la ajutorul triburilor traco-ilirice din vecinătate, ameninţate şi ele deopotrivă de legiunile romane [3]). Iar cum apelurile sale desperate rămaseră fără răspuns, regele Perseus suferi în anul 168 î. d. Hr. la Pydna o sdrobitoare înfrângere, în urma căreia regatul Macedoniei se prăbuşi iar pe dărămăturile lui Romanii alcătuiră mai multe *tetrarhii*, separate una de alta, dar toate clientelare Romei.

1) *Dio Cassius*, XLIX, 35.
2) C. J. Jireček, *l. c.*, I, p. 19 urm.
3) Appian, *De rebus Macedonicis*, 16.

După două decenii Macedonenii se răsvrătiră din nou pentru redobândirea libertății politice. Dar norocul armelor îi părăsi și de astădată. Răscoala lui Andriscus fu înnăbușită în sânge de către Romani care uniră tetrarhiile într'o *provincie romană* numită *Macedonia* (146 î. d. Hr.). Un învățat grec pune începuturile Vlahilor din Pind în legătură cu trupele de ocupație romane —praesidia romana — din Macedonia, o părere care merită toată atențiunea noastră [1]).

Indată după consolidarea stăpânirii lor în Macedonia, legiunile romane își concentrară atacurile împotriva semințiilor din Nord-Estul peninsulei. La 110 î. d. Hr. Romanii cuceriră țara Odrizilor și siliră pe regele lor Cotys să recunoască supremația romană [2]). In anul 71 Romanii supuseră pe *Besii* din Rhodope, pentru a-și deschide drumul spre coloniile grecești de pe litoralul pontic [3]). La 59 î. d. Hr. C. Antonius întreprinse expediții sălbatice contra Tracilor, dislocând triburi întregi și colonizându-le în alte locuri. Bessi din Rhodope fură colonizați în Scitia Minor (Dobrogea), iar mai apoi litoralul pontic cu orașele grecești de acolo fu organizat în așa numita *Ripa Thraciei*, supusă supremației romane. Pe la anul 50 î. d. Hr. regele *Burebista* izbutise să oprească pentru un timp oarecare avântul năvalnic pe care legiunile romane îl luaseră în Nord-Estul peninsulei, unind sub sceptrul său pe lângă semințiile geto-dacice din Carpați și triburile misice din Sudul Dunărei. Dar îndată după moartea lui Burebista solidaritatea tracică, înjghebată de el, se desfacu din nou în vechile ei componente, astfel că, în lipsa unei puteri centrale, semințiile tracice din dreapta Dunărei căzură curând una după alta sub jugul roman.

In condițiunile acestea guvernatorul Macedoniei *Marcus Licinius Crassus* putu organiza la anul 29 î. d. Hr. faimoasa sa expediție contra *Misilor*, în urma căreia Romanii ajunseră la Istru și prefăcură Misia în provincie romană. Noua provincie cu centrul administrativ la *Singidunum* (Belgrad) se

[1]) Keramopulos, *Que sont les Koutzovlaques?*, Un problème ethnologique, în *Le Messagere d'Athènes*, Nr. 5193—5200, Ianuarie 1939; cfr. Th. Capidan, *Originea Macedoromânilor*, în *Anal. Acad. Rom. Lit.*, Ser. III, Tom. IX, p. 23 urm.

[2]) *Ammianus Marcellinus*, XXVII, 4.

[3]) *Eutropius*, VI, 10.

extindea pe malul drept al Dunărei până la *Durostorum* (Silistria) și de acolo până în litoralul pontic.

3. **Opera de romanizare prin oştire şi administraţie.** Astfel ajunseră *Iliria*, *Macedonia* și *Misia* sub stăpânirea romană, iar la anul 46 d. Hr. numărul provinciilor romane în peninsulă spori cu *Tracia* propriu zisă. Mână în mână cu introducerea administrației romane în regiunile acestea progresa și vasta operă de civilizație latină în largul cuprins al cadrilaterului balcanic cucerit de Romani între litoralul adriatic şi pontic și între Dunăre și țărmul Mării Egeice. Cadrilaterul acesta, străbătut de munții *Emului* sau Balcanilor era flancat la Sud-Vest de masivul Pindului, ultimul refugiu și adăpost pentru elementul etnic latinizat al peninsulei. Pe vremea împăratului Octavianus Augustus, Romanii aduseră sub stăpânirea lor și semințiile ilirice din Panonia, prefăcând și această regiune dintre Sava, Dunăre și Tisa în provincie romană. Mai apoi *Panonia* fu împărțită chiar în două circumscripții administrative, una cu capitala la *Siscia* (Sissek) iar alta la *Aquincum* (Buda). O mențiune specială merită așezarea romană dela *Patiscum*, Seghedinul de astăzi. Prin cucerirea Daciei lui Decebal, Romanii atinseră culmea expansiunii lor în Nord-Estul european.

Astfel vedem cum cucerirea romană în peninsulă, care începuse pe la finele secolului al III-lea î. d. Hr. și continuă fără prea mari turburări până în secolul al II-lea d. Hr., avu darul de a putea exercita o puternică înrâurință asupra vieții politice, economice și culturale a populațiunilor indigene și de a lăsa urme adânci în limba și structura lor sufletească.

Semințiile traco-ilirice n'au opus decât o minimă resistență împotriva acestor înrâurințe latine. Dar cu atâta mai dârză a fost împotrivirea semințiilor elenice față de limba și civilizația romană. Semințiile greco-elenice aveau în sprijinul împotrivirii lor o cultură cu mult mai veche și în multe privințe chiar superioară culturii și civilizației latine. De aceea Elenii n'au putut fi romanizați, ci ei și-au păstrat și sub dominațiunea romană etnicitatea lor proprie, ca rasă, limbă

și cultură. Regiunile locuite de Greci și Macedoneni și-au păstrat deci caracterul lor etnic grecesc și în timpul Romanilor. O resistență mai pronunțată opuseră latinizării și unele dintre semințiile ilirice de pe coasta dalmatină și din Alpii Dinarici, astfel că limba lor, atinsă numai în parte de influența limbii latine, s'a putut păstra în *albaneza* de astăzi [1]. Semințiile tracice însă opuseră limbii și civilizației latine cea mai slabă resistență.

Era deci lucru firesc că tocmai în teritoriile locuite de semințiile miso-geto-dacice opera de latinizare să se fi afirmat mai puternic decât în alte părți ale peninsulei. In valea râului Margus (Morava) și în regiunea dintre Dunăre și Balcani, deci în Serbia, Bulgaria și Dobrogea de astăzi întâlnim cele mai numeroase așezări romane și anume: *Singidunum* (Belgrad), *Vimicatium* (Costalaci), *Bononia* (Vidin), *Ratiaria* (Arčar), *Oescus* (Gigen), *Novae* (Sistov), *Nicopolis* (Stari Nikup), *Transmarisca* (Turtucaia), *Durostorum* (Silistria), *Tropaeum Traiani* (Adam-Clissi), *Axiopolis* (Cernavoda), *Carsium* (Hârșova), *Troesmis* (Iglița), *Noviodunum* (Isaccea), *Aegissus* (Tulcea). Așezări romane se găseau și mai adânc în hinterlandul dunărean la *Naissus* (Niș), *Serdica* (Sofia), *Ulpiana* (Liplian), *Sirmium* (Mitrovița), *Scupi* (Üsküb), *Plautinopolis* (Filipopol), *Adrianopolis*, *Arcadiopolis*, ș. a.

In regiunile acestea din Nordul peninsulei s'a putut desvolta deci în jurul lagărelor romane, care fuseseră ridicate dealungul *limesului dunărean, o largă și intensivă vieață romană* cu ajutorul limbii latine, ca cel mai puternic instrument de legătură și apropiere sufletească pentru toate semințiile tracogeto-dacice din spațiul balcano-carpatic. Limba oficială latină unea pe toți și îi apropia la muncă comună și rodnică, atât culturală cât și economică. Aci în regiunea dintre Dunăre și Balcani, deci în Dobrogea, Bulgaria, în valea Timocului și în Serbia, populația latină și latinizată s'a menținut cu îndârjire până la invazia Șchieilor, cărora le-a remis vechea toponimie romană care s'a păstrat până în timpul de față în numele: *Timoc* (Timacus), *Lom* (Almus), *Cibrița* (Cebrus),

[1]) L. Thallóczy, *Illirisch-Albanische Forschungen*, I, p. 6 urm.; C. J. Jireček, *Albanien in der Vergangenheit*, în *Illyr. Alb. Forsch.*, I, p. 63 urm.

Ogost (Augustus), *Isker* (Oescus), *Vid* (Utus), *Osma* (Asimus), *Iantra* (Iatrus), *Dârstor* (Durostorum), *Vidin* (Bononia), *Florentin* (Florentina), *Arčar* (Ratiaria) ş. a. Cât de intensă fusese opera de romanizare în regiunile suddunărene ale imperiului se evidenţiază şi prin faptul că din regiunea aceasta se ridicaseră mai mulţi împăraţi, unii chiar cu mare rezonanţă în istoria imperiului roman de răsărit, numit şi bizantin. Impăraţii *Decius* şi *Probus* erau originari din *Panonia*. *Regalianus* se mândrea cu originea sa *dacică*. Impăratul *Iovianus* se ridicase din *Singidunum* (Belgrad). *Constantin cel Mare* şi *Constantius* erau născuţi la *Naissus* (Niş). *Aurelian* şi *Licinius* erau născuţi în *Dacia Ripensis* iar *Galerius* în *Serdica* (Sofia). Impăraţii *Claudius*, *Justin* şi *Justinian* erau originari din *Dardania*. *Aetius*, învingătorul Hunilor pe Câmpiile Catalaunice, era născut la *Durostorum* (Silistria), unde tatăl său îndeplinea o înaltă funcţiune administrativă [1]).

4. **Opera de romanizare prin biserică.** Acolo, în regiunea aceasta, câştigată din vreme pentru limba şi civilizaţia romană, a prins curând rădăcini adânci şi creştinismul, propoveduit în limba latină. Indată ce noua credinţă fusese recunoscută de împăratul Constantin cel Mare, ea găsi la Sudul Dunărei aprigi propoveduitori în episcopii *Evangelicus*, *Filius*, *Teofil*, *Protogenes*, *Gerontie*, *Domnus*, *Teotimus*, *Timotei*, *Ioan*, *Bonosus*, *Iulian*, *Basilius*, *Auxentius* ş. a. [2]). La *Sirmium* (Mitroviţa) îndurară sub împăratul Galerius moartea de martiri 4 cioplitori în piatră, pentrucă refuzaseră să plăsmuiască chipuri de idoli. La *Ulpiana* (Lipljan) îşi găsiră moartea cioplitorii *Florus* şi *Lazar* pentrucă răsturnaseră într'o noapte idolii din templul împăratului Licinius [3]). Alţi aprigi aderenţi ai credinţei creştine îşi găsiră moartea de mucenici la *Singi-*

[1]) Zozima, V. 36.
[2]) A. Harnak, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, ed. II, Lipsca, vol. II, p. 201; V. Pârvan, *Contribuţiuni la răspândirea creştinismului în Dacia*, p. 5 urm.; Ion I. Nistor, *Românii din Transdanuvia*, în *Anal. Acad. Rom Ist.*, Seria III, Tom. XXIII, pp. 564—568; Ion I. Nistor, *Cărţile liturgice din Bucovina şi introducerea limbii slavone în biserica românească*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXV, pp. 524—526.
[3]) *Acta Sanctorum* (Bolland), luna Iulie, II, p. 539; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi*, *Salzburg*, 1903.

dunum (Belgrad). Episcopii *Teofil* din *Transdanuvia*, *Protogenes* din *Serdica* și *Domnus* din *Panonia* reprezentară pe credincioșii lor de limbă latină la primul sinod ecumenic dela Niceea (325)[1]. La sinodul dela Serdica (Sofia) luară parte episcopii latini din Balcani și anume: *Anastasie*, *Zozim*, *Gaudentius*, *Calvus*, *Valens*, *Vitalis*, *Protogenes*, *Pancracius*, *Macedonicus*, *Ursacius* și *Dasius* din *Durostorum*, unde în secolul al VII-lea păstorea urmașul său *Dulcissimus*[2]. La *Remesiana* (Bela Balanca) păstoria în anii 380—420 episcopul *Nichita*, care a fost considerat cu drept cuvânt ca adevăratul apostol al Bessilor și Dacilor romanizați de pe ambele maluri ale Dunărei[3]. Episcopul *Paladie* din Ratiaria (Arčar) fù revocat în scaunul episcopal de conciliul dela Aquilea (381)[4]. La 449 episcopul *Diogeniacius* din *Remesiana* luase parte la « latrocinium Ephesianum », adecă la sinodul « tâlhăresc » din Ephes[5].

Sub împăratul *Justinian* (527—565) biserica latină din Sudul Dunărei primi o nouă organizație. Impăratul restaură vechea colonie romană *Scupi* (Skoplje, turcește Üsküb, în albaneză Škup) de unde era originar, și o numi *Justiniania Prima*. In locul său natal împăratul organiză prin nuvella XI din 535 un arhiepiscopat latin supus direct jurisdicțiunii papale[6]. Până atunci, credincioșii de limba latină dela Dunăre ascultau în cele bisericești de arhiepiscopul dela Salonic, vicarul permanent al papei în Peninsula Balcanică. Dela 535 încoace luă ființă pentru creștinii cu limba liturgică latină arhiepiscopatul Justianiei-Prime, sub a cărui obediență intrară episcopii latini din provinciile *Macedonia Secunda*, *Praevalitania*, *Panonia Secunda*, *Misia Prima*, *Dacia Mediteranea* și *Dacia Ripensis* împreună cu *Transdanuvia* și *Dacia Carpatică*, deci întreg teritoriul peninsulei cu populație latină și latinizată. La 549 arhiepiscop al Justinianiei Prime era *Bene-*

[1]) *Patrum Nicanorum nomina*, ed. H. Gelzer, H. Hilgenfeld și O. Cuntz, LXIV, p. 209.
[2]) A. Harnak, *o. c.*, II, p. 201; V. Pârvan, *Contribuții*, p. 47.
[3]) M. P. Katancsich, *De Istro eiusque adcolis commentatio*, Buda, 1798, p. 128; V. Pârvan, *Contribuții*, p. 158 urm.
[4]) G. Waitz, *Über das Leben und die Lehre des Ulfila*, Hannover, 1840, p. 22 urm.
[5]) *La Quien*, II, col. 305; V. Pârvan, *Contribuții*, p. 158.
[6]) *Corpus Juris Civilis*, ed. Schöll-Krolle, Berlin, 1895, III, p. 94.

natus-Eugenie, pe care un sinod iliric îl gonise din scaunul arhiepiscopal. Impăratul Justinian însă îl instală din nou în scaunul său arhiepiscopal şi exilă pe adversarul său *Frontinus* în Egipt. In cadrul acestei organizaţii canonice rămase biserica latină din peninsulă până în timpul luptelor şi frământărilor iconoclastice, când împăratul *Leon Sirianul* (717—741), potolind în 726 mişcarea iconoclastică, concentră jurisdicţia canonică asupra tuturor credincioşilor din imperiu, deci şi asupra celor de limbă latină, în mâinile patriarhului ecumenic din Constantinopol.

Măsura aceasta îşi găsea explicaţia ei în faptul că între timp credincioşii latini din Nordul peninsulei fură goniţi de barbari din vechile lor aşezări dela Dunăre şi siliţi să se retragă spre Sud. Pe teritoriul vechii lor patrii se înjghebase o stăpânire nouă, *primul ţarat bulgar*, cu deprinderi şi apucături păgâne, astfel că dispărură nu numai numeroasele episcopii latine dela Dunăre şi din Balcani, ci chiar şi arhiepiscopia Justianiei Prime. In locul ei luă fiinţă noua episcopie dela *Ohrida*. Noii stăpânitori bulgari obţinură, în schimbul îmbrăţişării ortodoxiei, recunoaşterea limbii paleoslovenice ca limbă liturgică pe lângă cea ebraică, greacă şi latină şi astfel în noua arhiepiscopie a Ohridei se îngăduia folosirea şi acestei limbi [1]).

După cucerirea primului ţarat bulgar împăratul *Vasile al II-lea Bulgaroctonul* (976—1025), prin hrisovul său din 1019, se grăbi să confirme ctitoria împăratului Justinian din 535, prin care *credincioşii latini* din peninsulă, care în document apar sub numele de *Vlahi*, fuseseră supuşi jurisdicţiei arhiepiscopului din Justiniania Primă distrusă de barbari, cu deosebirea numai că sediul arhiepiscopiei fusese mutat între timp la *Ohrida* [2]). Reînnoirea vechilor tradiţii reiese din faptul că la 1157 arhiepiscopul Ioan din Ohrida se întitula oficial: *arhiepiscop al Primei Justiniane şi a toată Bulgaria* [3]), fiind

[1]) Ion I. Nistor, *Cărţile liturgice din Bucovina şi introducerea limbii slavone în biserica românească*, l. c., pp. 525—530.
[2]) H. Gelzer, *Drei Urkunden Basilios*, II, în *Byzantinische Zeitschrift*, I, p. 256 urm.; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 219 urm.; H. Gelzer, *Patriarhat von Ohrida*, 1902.
[3]) Litzica, *Procopie de Cezarea*, p. 23.

vorba de *tema bizantină* cu acest nume [1]). Hrisovul împăratului Vasile al II-lea a fost reînnoit la 1272 de împăratul Mihai Paleologul [2]) al cărui delegat la conciliul dela Lyon din 1274 contesta solemn canonicitatea mitropoliei sârbești și a patriarhatului din Zagora (Bulgaria), arătând că acestea luaseră ființă cu nesocotirea drepturilor și privilegiilor acordate de *Justinian* și papa *Virgilius mitropoliei Primei Justiniane și succesoarei ei dela Ohrida* [3]).

Vlahii dela Dunăre se retraseră în fața barbarilor spre masivul Pindului împreună cu episcopii lor. Pe foaia unui manuscript din secolul al XI-lea care se păstrează la biserica Sf. Clementie din Ohrida se pomenește de preotul Ioan «*al prea sfintei episcopii a Vlahilor*» — Ἰωάννης ἱερεὺς τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Βλάχων —[4]). Că Slavii năvălitori în peninsulă veniseră mai întâi în atingere cu populația de limba latină, se vede din mulțimea termenilor latini din limba paleoslovenică, bulgară și sârbo-croată [5]).

5 **Linia de demarcație între spațiul lingvistic latin și cel elen din peninsulă.** Granița între spațiul limbii latine și al limbii elene în Nordul Peninsulei Balcanice în secolul al V-lea d. Hr. a putut fi stabilită cu ajutorul inscripțiilor ce ni s'au păstrat pe monumente arhitectonice, pe pietre de hotar și de kilometraj precum și pe monete. Cum inscripțiile acestea erau făcute pentru lămurirea și orientarea mulțimii în limba cunoscută ei, inscripțiile acestea pot servi drept indicații destul de sigure pentru stabilirea granițelor dintre ambele limbi oficiale ale imperiului de răsărit care erau cea latină și cea elenă. In părerea aceasta ne întăresc și unele inscripții bilingve care ni s'au păstrat ca bunăoară una dela Tropaeum

---

[1]) N. Bănescu, *Crearea și caracterul statului Asăneștilor* (1185), în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXV, p. 550 urm..

[2]) Golubinski, *Ist. bisericii ortodoxe din Serbia, Bulgaria și România* (rus), Moscova, 1871. *Glasnik*, 76 (1908), p. 3 urm.; C. J. Jireček, *Gesch. d. Bulgaren*, p. 274.

[3]) Zurita, *Annales de la corona de Aragon*, Saragossa, 1502, I, p. 144 a; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 323 urm.

[4]) I. Snegarov, *Istoria na Ohridskata Archiepiskopia*, I, p. 192.

[5]) *Archiv. für Slav. Phil.*, XV, p. 100—101; cfr. C. J. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 36 urm.

Traiani (Adam-Clissi) [1]). Inscripţiile bilingve ne îngădue să distingem chiar un spaţiu bilingv, în care populaţia se folosia de ambele limbi oficiale deopotrivă, un fapt pe care-l vedem repetându-se şi în zilele noastre.

Zona de demarcaţie dintre ambele limbi pornea dela *Alesio* (Lissum) pe litoralul adriatic, ducea spre răsărit de-a-lungul liniei de comunicaţie dintre *Scutari şi Prizrend*, iar de acolo urma vechea graniţă dintre *Macedonia*, *Tracia şi Misia* în aşa fel, că *Naissus* (Niş) cădea în spaţiul lingvistic latin, iar *Serdica* (Sofia) şi *Pirctul* rămâneau în spaţiul elen. Dela Naissus graniţa ducea pe coama Hemului spre Est, urmând traseul vechiului hotar dintre Tracia şi Misia. Şi aceasta în aşa fel, că regiunea deluroasă cădea în spaţiul lingvistic elen, iar cea de şes întregea spaţiul limbii latine până spre litoralul pontic, unde vechile colonii greceşti *Histria* (Carasu), *Tomis* (Constanţa), *Calatis* (Mangalia) şi *Odessos* (Varna) îşi păstrară şi sub stăpânirea romană tradiţionalul lor caracter elen [2]).

Acolo în *spaţiul acesta al limbii latine*, care cuprindea Dobrogea, Bulgaria nordică, Serbia dunăreană, Croaţia, Dalmaţia, Bosnia şi Albania, iar la Nordul Dunărei Transdanuvia şi Dacia carpatină, s'a plămădit în cursul veacurilor de dominaţiune romană, sub influenţa limbii şi civilizaţiei Romei, *latinitatea orientală*, care în secolul al V-lea d. Hr. constituia o *unitate etnică* din Carpaţi până în Macedonia. In faţa acestui fapt istoric bine stabilit, apar zadarnice străduinţele unor învăţaţi de a căuta « *vetre* », « *leagăne* » sau « *triunghiuri* » restrânse, în cuprinsul cărora s'ar fi format, ca într'o seră, limba străromână [3]).

Prin împărţirea imperiului între împăraţii Arcadius şi Honorius, fiii lui Teodosius (395), teritoriul lingvistic latin din nordul peninsulei fu tăiat în două prin noua graniţă între

[1]) V. Pârvan, *Contribuţii*, p. 62.

[2]) C. J. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I, p. 13 urm; cfr. A. Philippide, *Istoria Românilor*, I, p. 70.

[3]) M. Friedwagner, *Über die Sprache und Heimat der Rumänen*, în *Zeitschrift für Rom. Philologie*, LIV, p. 665 urm.; *juste observaţii* la Sextil Puşcariu, *Limba Română*, Buc. 1940, pp. 251 urm. şi 324 şi la Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, 1936, p. 41.

imperiul roman de răsărit cu capitala Constantinopol şi imperiul roman de apus cu capitala Roma. Granița dintre ambele imperii urma cursul meridional al Dunărei dela Aquincum (Buda) la Singidunum (Bulgaria) iar de acolo ea ducea prin valea Moravei spre Sud, pentru a se îndrepta apoi spre litoralul adriatic la Cattaro [1]. Prin împărțirea aceasta latinitatea balcanică sau orientală fu divizată *politicește* în două ramuri distincte, una de apus și alta de răsărit. Ramura apuseană care se desvoltase pe *fond iliric*, gravita spre Alpii Dinarici și țărmul adriatic, câtă vreme ramura de răsărit, ce se desvoltase pe *fond tracic*, fiind cuprinsă în hotarele imperiului de răsărit sau bizantin, năzuia mai mult spre litoralul pontic. Dară locuitorii ambelor ramuri rămaseră cetățeni cu drepturi depline ai imperiilor cărora le aparțineau, împărtășind cu concetățenii lor de limbă elenă aceeași soartă politică și socială.

6. **Năvălirea Hunilor, Avarilor şi Slavilor în spaţiul etnic latin.** Năvălirea barbarilor în spațiul etnic latin provocă însă în vieața politică și economică a Romanilor orientali turburări foarte mari. Atacurile necontenite ale Goților și așezarea lor vremelnică în Misia sguduiră adânc pașnica desvoltare a populației romane și romanizate dela Dunăre [2]. Năvălirea Hunilor avu însă pentru ei urmări direct catastrofale. Din Panonia, unde subjugaseră populațiunea romanizată, Hunii se revărsară în 441 sub regele lor Attila asupra regiunilor latinizate din Sudul Dunărei și a Savei, devastând 70 de cetăți și sate din cele mai înfloritoare, cum erau Singidunum (Belgrad), Viminatium (Costalaci), Margus (Dubrovița), Ratiaria (Arčar) și mai adânc în hinterlandul dunărean Naissus (Niș), Serdica (Sofia), Filipopol, Adrianopol, Arcadiopol ș. a. Numai după ce-și potoliseră pofta lor de jaf și pradă, hordele hunice putură fi determinate să se retragă în Panonia, în schimbul unor bogate și prețioase daruri în aur și pietre scumpe.

[1]) Ion I. Nistor, *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei și Transdanuviei*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXV, p. 710 urm.
[2]) Ion I. Nistor, *Romanii și Goții*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXIII, p. 574 urm.

In drumul său spre reşedinţa lui Attila, care se găsea undeva în şesul panonic, Priscus trecu la 448 prin Naissus, unde găsi cetatea în ruine iar oraşul pustiu şi golit de locuitori. Grămezile de oase, ce se înşiruiau de-a-lungul ambelor maluri ale râului Nişava, dedeau călătorului lugubre mărturii despre grozăviile săvârşite de Huni în Balcani. Numai ici-colo se ridica de sub ruinele bisericilor câte o stafie de om care cerşea mila trecătorilor[1]). Attila recunoscuse numai cu mare greu Dunărea şi Sava ca graniţă a imperiului său faţă de Bizantini, dară şi aceasta numai sub condiţia ca ţărmul drept al Dunărei dela Sirmium (Mitroviţa) până la Novae (Şiştov), pe o adâncime de cinci zile de drum, să rămână pustiu ca zonă de izolare între ambele imperii. In acest «*desertum hunicum*» se puteau ţine numai din când în când iarmaroace pentru schimbul de mărfuri între supuşii hunici şi supuşii bizantini. Şi tocmai această zonă pustiită constituia regiunea cea mai des populată şi mai înfloritoare a imperiului la Dunăre. Populaţia romană şi romanizată de acolo s'a împrăştiat în toate părţile, unii fură ridicaţi de Huni şi colonizaţi la Nordul Dunărei în Dacia şi Transdanuvia, unde se simţea nevoia de «*rumâni*» —'Ρωμαῖοι —pentru munca câmpului[2]), iar alţii fugiră în faţa năvălitorilor, îndreptându-se spre Sud, pentru a găsi scut şi adăpost în *Munţii Emului*, în Pind şi în *Alpii Dinarici* de pe coasta dalmatină.

După prăbuşirea imperiului hunic (453) împăratul Justinian se strădui, ce-i drept, să readucă pe refugiaţi sau bejenari la vetrele lor părăsite dela Dunăre, împânzind regiunea cu o reţea deasă de cetăţi, castele sau burguri, dar ostenelile sale reuşiră numai în parte, întru cât regiunile devastate de Huni în mod aşa de îngrozitor nu mai ajunseră niciodată la înflorirea lor de odinioară[3]). Şi aceasta cu atât mai puţin, cu cât la anul 624 Avarii, urmaşii Hunilor în Panonia, în-

[1]) Procopius, *De aedificiis*, ed. G. Popa-Lisseanu, în *Izv. Ist. Rom.*, XV, p. 53 urm.

[2]) *Ambasadele lui Priscus*, ed. G. Popa-Lisseanu, în *Izv. Ist, Rom.*, VIII, p. 41; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 50 urm.; J. Jung, *Römer und Romanen in der Donauländern*, p. 193.

[3]) Ion I. Nistor, *Autohtonia Daco-Romanilor în spaţiul Carpato-Dunărean*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXIV, p. 240 urm.

treprinseră o expediție în stil mare contra imperiului, ajungând în temeritatea lor până sub zidurile Constantinopolului. Arhistrategul *Bonus*, unul din ultimii mareșali bizantini cu nume latin, reuși să înfrunte atacul Avarilor și să-i respingă cu mari pierderi pentru ei. Dar în drumul retragerii lor nu mai rămase în picioare nicio așezare omenească. De groaza Avarilor se refugie în munți și restul de populație latină dela Dunăre, câtă nu fusese ucisă sau robită și transplantată de ei în Nordul fluviului.

Episcopul *Ioan de Nichiu* din delta Nilului, care trăia între anii 661—700 arată în cronica sa, care fusese tradusă mai apoi și în limba etiopică și arabă, că în al șaptelea an al domniei împăratului Focas (609), provinciile romane dela Dunăre fuseseră pustiite de barbari, orașele dărâmate iar populația robită și dislocată de cuceritori. Numai cetatea Salonicului, *Saruna* Vlahilor, a mai putut ține piept barbarilor cotropitori [1]).

Legenda Sf. Dumitru dela Salonic, care în redacția ei cea mai veche coboară până în secolul al VII-lea, arată că «Avarii, devastând aproape tot Iliricul și anume ambele Panonii, ambele Dacii (Aureliene), Dardania, Misia, Praevalitania împreună cu Rhodope și toate celelalte provincii ale Traciei până sub zidurile Constantinopolului, *au dus populația de acolo dincolo de Dunăre în părțile spre Panonia ce avea de capitală Sirmium*. Acolo haganul Avarilor a așezat tot poporul captiv ca supus puterii sale» [2]). Unii dintre captivi rămaseră acolo, sporind numărul Dacoromanilor din Nordul Dunărei. Dară după însăși relatarea legendei mulți dintre captivi fugiră din prinsoarea avară și, trecând Dunărea, ajunseră din nou în imperiu. Aceștia însă nu se mai așezară în vechea lor patrie dela Dunăre, ci unii se opriră în câmpia Ceremișului — κεραμέσιος κάμπος — iar alții, pătrunzând mai adânc în imperiu, ajunseră în Tracia, la Salonic și în *Tesalia* [3]).

---

[1]) *Journal Asiatique*, VII, vol. 13, p. 343; cfr. C. J. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens des Mittelalters*, p. 26.

[2]) Migne, *Patrologia Graeca*, tom. 116, p. 1335.

[3]) *Ibid.*, tom. 116, p. 1361; Dim. Onciul, *Originea Principatelor Române*, p. 120;

Retragerea populației latine dela Dunăre în Sudul peninsulei este confirmată și de «*Vieața celor XV martiri din Tiberiopol*» pe Struma în care se spune că năvălirea Bulgarilor în Misia, întâmplată în timpul domniei împăratului Constantin al IV-lea Pogonatos (668—687), provocase dislocarea populației latine de acolo, mânând-o parte spre Nord în Transdanuvia, parte spre Sudul peninsulei în *Macedonia și Tesalia* [1]). O însemnare din *secolul al VIII-lea*, care s'a păstrat în mănăstirea *Castamonitu* din Muntele Athos, arată că în zilele împăraților iconoclaști *neamurile de pe ambele maluri ale Dunărei* și anume *Vlahorinhinii* — Βλαχορύγχινοι — și Sagudații «străbătând Bulgaria și întinzându-se câte puțin în diferite locuri, se făcură stăpâni pe Macedonia și la urmă ajunseră la Sf. Munte, cu femeile și copiii lor», pentru a se așeza apoi în peninsula Calcidica pe râul Rinhos — Ρύγχας — care se varsă în golful Rendina [2]). Merită să fie reținut faptul, că Latinii din *Romania*, căci așa se numea imperiul bizantin pe vremea aceea [3]), apar în notița aceasta din secolul al VIII-lea sub numele de *Vlahi* — Βλάχοι — nume de origine celtică, derivând dela tribul *Volcilor* din Galia, cu care Germanii continuară să numească pe toți Celții romanizați și chiar pe Romani înseși. In evul mediu numele acesta fu extins asupra tuturor popoarelor de origine romanică, deci și asupra Latinilor dela Dunăre [4]). Fața de evidența originei numelui Vlah, apar neserioase încercările unora de a căuta o apropiere între numele de *Vlah* și *Fellah*, cum se numește țăranul din Egipet [5]). Incercarea aceasta ar aduce aminte

[1]) Migne, *Patr. Graec.*, tom. 126, p. 189 și 191.

[2]) W. Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, p. 41; Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 23; A. Sacerdoțianu, *Vlahii din Calcidica*, în «*In memoria lui V. Pârvan*», p. 303 urm.

[3]) Iordanes, *Get.*, XXV, 131 și 265; *Orosius*, VII, 43. Ion I. Nistor, *Autohtonia Daco-Romanilor*, l. c., p. 229 urm.

[4]) C. J. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I, p. 34 urm.; C. J. Jireček, *Wlachen und Maurowlahen*, în «*Sitzungberichte der Kgl. - böhm - Ges. d. Wiss.* 1879, p. 209 urm; Th. Capidan, *Macedoromânii, etnografie, istoria și limbă*, Buc., 1941, p. 146; Ion I. Nistor, *L'origine des Roumains dans la conception des humanistes italiens* (sub presă).

[5]) Keramopulos, *Que sont le Koutzovlaques?* Un problème ethnologique, trad. franc. în *Le Messagere d'Athènes*, Nr. 5193—5200 din Ianuarie 1939; cfr. răspunsul prof. Th. Capidan, *Originea Macedoromânilor*, în *Anal. Acad. Rom. Lit.*, Ser. III, Tom. IX, p. 23 urm.

de osteneala zadarnică a umaniştilor de a deduce acest nume dela Flaccus, pretinsul erou eponim al neamului vlahic [1]). Deopotrivă de neserioasă este şi părerea altui cercetător care credea că din asemănarea aparentă între vieaţa păstorească a Vlahilor cu cea a Turcilor, s'ar putea deduce orignea *turco-tătară* a Vlahilor din Balcani [2]).

De Vlahii din Calcidica se face menţiune şi la anul 1105. Ei aprovizionau pe călugării din Sf. Munte cu produsele turmelor lor, până ce se observă că farmecele fetelor vlahice puneau la prea grea ispită ascetismul monahal al călugărilor, din care cauză li se opri Vlahilor accesul în Sf. Munte [3]).

Migraţiunea *Latino-Vlahilor* spre Sudul peninsulei primi curând un puternic impuls prin strecurarea *seminţiilor slavone sau şchieice* peste Dunăre în imperiu. *Slavii* sau *Şchieii* începură să pătrundă în Peninsula Balcanică în timpul domniei împăratului *Justin* (510—527), pornind din Panonia, Dacia şi Transdanuvia, unde pătrunseseră de mai înainte [4]). Câmpiile mănoase din Sudul Dunărei şi Savei, părăsite în bună parte de cultivatorii lor romani, ademeneau pe Slavi să se aşeze acolo. Prin admigraţii continue din Dacia, unde în secolul al VII-lea se aciuaseră nu mai puţin de *25 seminţii schieice* [5]) şi prin absorbirea şi asimilarea perpetuă a elementelor etnice aborigene, seminţiile slave au putut constitui curând în Nordul peninsulei o zonă etnică slavonă din Alpi până în Balcani, pornind dela izvoarele Savei şi ajungând până la Odessus (Varna) de pe litoralul pontic. Prin închegarea acestei pânze etnice slavone, latinitatea orientală, care până atunci forma o unitate etnică bine închegată, s'a rupt în două în ramura de Nord sau *daco-romană* şi ramura de

[1]) Enea Silvio Piccolomini, *Cosmographia seu Historia rerum ubicumque gestarium locorumque discriptio*, p. 7 urm.; Miron Costin, *Cartea pentru descălecatul dintâi*, ed. M. Cogălniceanu, I, p. 10 urm.

[2]) I. Peisker, *Abkunft der Rumänen*, Graz, 1912.

[3]) W. Tomaschek, *o. c.*, p. 41. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichtes der Athosklöster*, pp. 163—184; F. Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden-Regesten*, I, 2, p. 49, Nr. 1226.

[4]) Ion I. Nistor, *Romanii şi Slavii*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXIII, pp. 579—600, şi *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei şi Transdanuviei*, în Anal. Acad. Rom. Ist. Ser. III, Tom. XXV, p. 704 urm.

[5]) Aurel Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armeneşti*, p. 21 urm.

Sud sau *arumână*. Ruptura s'a produs în secolul al VII-lea, astfel că dela această dată, ambele ramuri latine și-au urmat, fiecare în parte, destinul său istoric, fără să mai fi luat contact direct una cu alta.

Destinul istoric al Romanilor de Sud sau Aromânilor a continuat a fi destul de tragic. Neamurile străine care pătrunseră în spațiul lor etnic, îi divizară în trei grupuri distincte și anume în *grupul dinaric*, *grupul balcanic* și *grupul din Pind*.

7. **Grupul dinaric.** Substratul etnic al grupului dinaric fusese format din semințiile ilirice. Acel vechiu substrat îl avea în vedere Ragusanul *Tubero* în anii 1490—1522, când afirma că Ilirienii se numeau *Vlahi* —Illyrici quos Valahos vulgo dicunt —[1]). In secolele următoare și mai ales în cancelaria austriacă atributul de Ilirici se aplica Sârbilor [2]). Sârbii și Croații împinseră elementul latin tot mai adânc în Alpii Dinarici și spre coasta dalmatină. Impăratul Constantin Porfirogenetul (912—959) arată că Slavii, cuprinzând regiunile romanizate dela Dunăre și Sava «au scos de acolo pe Romani, parte gonindu-i din așezările lor, parte ducându-i în captivitate. Numai puțini au scăpat, fugind în părțile de lângă mare unde își păstrează numele de Romani—'Ρωμᾶνοι —[3]). *Presbiterul din Dioclea*, relată în secolul al XII-lea, că în fața năvălirilor barbare «creștinii, ajungând la mare strâmtorare și prigoană, începură să-și ridice casteluri în vârfuri de munte și la locuri tari, pentru ca să aibă unde se adăposti în fața urgiei barbarilor. In vremurile acelea cumplite mulți din ei refuzau să se supună barbarilor și fugeau care încotro. Ei se întovărășiau cu cei ce sălășluiau în locuri întărite, preferând să rabde împreună toate privațiunile, decât să-și piardă sufletul, fraternizând cu păgânii»[4]).

---

[1]) Lud. Cervarius Tubero, *Comentarii*, în *Schwandtner*, *Scrip. Rer. Hung.*, II, p. 225.
[2]) Ion I. Nistor, *Bisericile grecești din Viena*, în *Anal. Acad. Rom.* Ist., Ser. III, Tom. X.
[3]) *De administrando imperio*, cap. 29—36.
[4]) Schwandtner, în *Scr. Rer. Hung.*, III, p. 497; C. J. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 28 urm.

De pe coasta dalmatină Romanii aceştia refugiaţi în parte din regiunile dunărene, pătrunseră pe insulele cvanerice. *Dominico Negri* arată în geografia sa din 1557 că Vlahii din Alpii Dinarici vorbeau pe timpul său o limbă latină stricată [1]). *Irineo dela Croce* din secolul al XVII-lea face menţiune de Vlahii din Istria pe care îi numeşte Rumeri, adecă Români [2]). Alte nume pentru Românii sau Vlahii dinarici sunt *Mauro-vlahii* sau *Morlacii* pe care izvoarele veneţiene îi numesc *Nigri-Latini*, adică Latini Negri. Vlahii din ramura dinarică n'au ajuns niciodată la o organizaţie politică proprie, dar ei se bucurau până târziu de anumite drepturi şi privilegii cum arată un document din 1435 [3]).

Cei de pe coasta dalmatină şi de pe insulele cvanerice trăiau sub stăpânirea Veneţienilor, iar cei din hinterlandul dinaric făceau parte din statul croat. Partea cea mai mare dintre ei vorbeau vechea limbă dalmatină, care era o limbă romanică deosebită, foarte apropiată de limba noastră. Ultimul cunoscător al acestei limbi, care pe timpul lui Napoleon era încă limbă curentă, a murit pe insula Veglia în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Românii din Istria al căror număr se reduce astăzi la câteva mii de suflete, vorbesc un dialect al limbii noastre, dialectul istro-român. Vecinii îi poreclesc *Cici* sau *Ciribiri* [4]).

8. **Grupul balcanic.** Deopotrivă de sbuciumată a fost şi soarta politică a Romano-Vlahilor din Hem, unde năvălirile barbare îi aruncase din străvechile lor sedii dela Dunăre [5]).

---

[1]) Dominico Negri, *Geographiae commentariorum libri XI*, Basiliae, 1557, p. 103.

[2]) C. I. Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, p. 157; S. Puşcariu, *Limba Română*, I, pp. 229 şi 247; Th. Capidan, *Ist. Macedoromânilor*, p. 149; C. J. Jireček, *Die Rom. in den Städten Dalmatiens*, p. 35.

[3]) *Mon. Hist. Jur. Slav. Merid.*, V, 1, pp. 8—11.

[4]) C. J. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 20; G. Bartoli, *Das Dalmatische*, în « *Schriften der Balkan-Kommission, Linguistische Abteilung*, IV, Viena, 1906; Sil. Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, Cluj, 1924; Sil. Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. II, p. 204. urm.; S. Puşcariu, *Limba Română*, I, pp. 228 şi 244; C. J. Jireček, *Die Wlachen in Maurowlachen*, p. 123 urm.

[5]) Th. Capidan, *Aromânismele în dialectul daco-român şi problema ce se leagă de ele*, în *Junimea Literară*, Cernăuţi, XIV, pp. 275—291.

Cea mai veche menţiune narativă despre ei o datorăm scriitoarei Ana Comnena, care povesteşte că tatăl ei, împăratul Alexie (1081—1118), înrolase în oştirea bizantină şi *Vlahi din valea râului Mariča* [1]). Inrolarea Vlahilor în armata bizantină dovedeşte că ei erau consideraţi ca cetăţeni ai imperiului, precum şi de fapt erau, şi că numai o soartă vitregă îi smulsese dela vetrele lor străbune dela Dunăre, aruncându-i în munţii Hemului şi Rhodopei unde, după relatările aceleiaşi scriitoare, nu ajunseseră încă cu toţii la o aşezare statornică şi că unii dintre ei duceau încă o vieaţă de bejenie sau de refugiaţi, pe care scriitoarea o califică drept *nomadă* [2]). Vlahii din Balcani aveau în fruntea lor *judeci* sau *cnezi* ca şi conaţionalii lor din Carpaţi, pe care scriitorii bizantini îi tălmăceau pe limba elenă prin ἔκκριτοι sau ἀπόκριτοι. Un asemenea jude al Vlahilor —ἔκκριτος τῶν Βλάχων —era Pudilă —Πουδίλος —care adusese limba împăratului Alexie, care se găsea în tabără la Anchialos, despre invazia Cumanilor în imperiu [3]). Aceasta dovedeşte că Vlahii se considerau cetăţeni loiali ai imperiului. Aceeaşi atitudine loială o manifestară Vlahii la 1165 şi faţă de împăratul Manuel Comnenul. Căci ajungând la ei vestea despre trădarea şi fuga prinţului Andronic Comnenul, Valahii se luară după ei, îl prinseră şi-l predară împăratului [4]). In anul următor împăratul însărcină pe arhistrategul *Leon Batatzes* să adune o armată numeroasă contra Ungurilor în care fu înrolată « *o mare mulţime de Vlahi* —καὶ Βλάχων πόλυν ὅμιλον—*despre care se zice că coboară din coloniştii de odinioară veniţi din Italia* — οἱ τῶν ἐξ 'Ιταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται— [5]).

Raporturile acestea de încredere şi bună înţelegere dintre Vlahi şi împărat, care dăinuiră în tot timpul domniei Comnenilor, se înrăutăţiră sub noua dinastie a Angelilor. Impăratul Isaac al II-lea Angelos (1185—1195) nemulţumi lumea

---

[1]) Anna Comnena, *Alexias*, ed. Bonn, I, 323.
[2]) *Ibid.*, I, 10, 9.
[3]) *Ibid.*, I, p. 395.
[4]) Nichita Honiatul ed. Bonn, p. 171; G. Popa Lisseanu, *Dacia în Autorii Clasici*, II. p. 139.
[5]) *Kinamos*, Hist. VII, 3, p. 257, ed. Bonn.; G. Popa Lisseanu, *o. c.* r. 659.

prin politica sa fiscală. Greu loviți de fiscalitatea imperială erau și Vlahii din munții Hemului [1]), care nu mai erau siguri de turmele lor. Cronicarul contemporan Nichita Honiatul relatează că împăratul «*jefuind localitățile deasupra orașului Anchilaos (din golful dela Burgas) și-a făcut dușmani neîmpăcați pe locuitorii ce locuiau în largul cuprins al munților Hemus care mai înainte se numeau Misi, iar acum se chiamă Vlahi* — οἱ Μυσοὶ πρότερον ὀνομάζοντο νυνὶ οἱ Βλάχοι κεκαλέζονται — [2]). In continuare cronicarul arată că *Vlahii*, bizuindu-se pe clisurile lor greu accesibile pentru cuceritori și sumețindu-se în cetățile lor naturale, care se ridică pe piscurile de munte și stânci abrupte și prăpăstioase, se împotrivise și de astă dată guvernului romeic sau bizantin, iar acuma, sesizându-se de sechestrarea turmelor și de apăsarea dărilor, s'au răsculat împotriva stăpânirii [3]). In fruntea Vlahilor răsvrătiți se găseau frații Petru și Asan «*de același neam și aceeași seminție*» cu Vlahii care, înainte de a trece la acte de violență față de împărat, se prezentară basileului care era stăpânul lor în lagărul dela *Chipsela* pentru a-i arăta cauza nemulțumirii lor, reclamând «dreptul să fie ostiți alături de Romei» [4]) Impăratul nu ținu însă seamă de jalbele Vlahilor, ci dimpotrivă delegații lor fură insultați și chiar loviți de demnitarii imperiali. In urma acestui tratament neomenos «*Vlahii, care la început se sfiau și se abțineau dela acte de violență, dându-și seama de gravitatea acțiunii lor*» [5]), porniră lupta contra împăratului, ațâțați de «*domnul*» lor Calopetrus — Calopetrus Blachorum domnus — [6]).

La revoluția Vlahilor contra împăratului, neînțelegător al justelor lor revendicări, se asociară în grabă toți adversarii din lăuntru ai imperiului bizantin, între care primul loc îl ocupau *Bulgarii*, care se gândeau mereu la restaurarea fostului

---

[1]) C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asaneștilor*, în *Lucrările Inst. d. Geogr. al Univ. d. Cluj*, IV, p. 113 urm.
[2]) Nichita Honiatul, IV, p. 171; G. Popa-Lisseanu, *o. c.*, p. 139.
[3]) *Din Nichita Acominatos Honiatul*, de G. Murnu, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. II, Tom. XXVIII, p. 377 urm.
[4]) Nichita Honiatul, IV,; G, Popa-Lisseanu, *o. c.*, p. 140.
[5]) *Din Nichita Acominatos Honiatul*, l. c., p. 378.
[6]) Ansbertus, *Historia de exped. Friderici imperatoris*, curante Ios. Dobrowski, Praga, 1827, p. 69; cfr. *Fontes Rer. Austriacarum*, Script. V, p. 20 urm.

lor ţarat, ce fusese cucerit de împăraţii *Ion Tzimiskis* (969—976) şi *Vasile al II-lea Bulgaroctonul* (976—1025) [1]. Mişcarea revoluţionară *pornită* şi *condusă* de Vlahii din Balcani cuprinse curând întreg Nordul peninsulei, răspândind pretutindeni foc şi pârjol. Nichita arată că împăratul era încolţit din toate părţile «ca un fagure de albini». Revoluţionarii se aruncară cu furie asupra oraşelor Varna, Anchialos, Naisus, Serdica ş. a. prădându-le şi ridicând din ele arme şi echipament de care aveau nevoie pentru purtarea războiului. Izbânda răsculaţilor îngrozea până şi pe cronicarul Nichita care observa cu pătrundere profetică că cetele Vlahilor răsculaţi *«vor creşte şi se vor înmulţi şi vor cuceri ţări şi oraşe şi vor ieşi conducători din rândurile lor, şi de aceea nu ştia în ce chip să mai povestească cele ce se petreceau înaintea ochilor săi»* [2]. In continuare Honiatul arată că răsculaţii erau hotărîţi *«să restaureze imperiul Misilor şi Bulgarilor după cum fusese odinioară»* καὶ τῆν τῶν Μυσῶν καί τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἐν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτε ἦν οὐδαμῶς ἠνείχοντο — [3].

9. **Răscoala Vlahilor sub Petru şi Asan.** Hotărîrea aceasta fusese luată de fraţii Petru şi Asan şi dusă la îndeplinire de fratele lor mai mic Ioniţă, a căror descendenţă din rândurile Vlahilor din Balcani nu poate fi contestată pe niciun temeiu serios, întru cât tot ce se aduce împotriva originei lor vlahice nu poate infirma afirmaţiile categorice ale scriitorului contemporan Nichita Honiatul, care îi arată ca fiind de acelaşi neam şi aceeaşi seminţie cu Vlahii, înţelegându-se cu ei în limba vlahică [4]. In sinodicul ţarului Borilă, nepotul lui Ioan Asan apare cu atributul de *Belgun* [5], un termen, pe care un învăţat bulgar încercă să-l explice din limba cumanică, în care Belgun ar fi însemnat un om mândru sau hâtru [6]. In realitate însă la Aromâni cuvântul *gună*

[1]) Ion I. Nistor, *Bulgarii în Transdanuvia şi Dacia*, în *Revista Istorică*, vol. XXVII, p. 91 urm.
[2]) D Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, l. c., p. 397.
[3]) *Ibid.*, p. 397.
[4]) Nichita Honiatul, IV; G. Popa-Lisseanu, *o. c*, p. 139 şi 140 urm.
[5]) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 269.
[6]) V. N. Zlatarski, *Geschichte der Bulgarien*, II, p. 427.

înseamnă manta [1]), astfel că Belgun nu este decât purtătorul de *manta-albă*, precum Vlahii din Pind se numeau *Caraguni* adecă purtători de *mantale negre* [2]). La Românii din Istria o localitate poartă numele de *Faragună*, ceea ce înseamnă satul celor *fără mantale* [3]). De altfel numirea de Caraguni nu este decât o traducere a termenului de Maurovlahi sau Negri Latini, cum erau numiți Romanii din grupul dinaric, spre deosebire de cei din grupul balcanic care se numeau Beli-Vlahi, adecă Vlahi Albi. De altfel turcescul kara = negru îl întâlnim și în numele de persoană ca Kara-Mustafa, Kara-George, etc.

Un alt contemporan, *Geoffroy de Villehardouin*, afirmă în cunoștință de cauză, că Ioaniță era *Vlah* — ce Iohannis était un Blaque, Johanice le Blac — [4]). Aceeași origine vlahică o atribue lui Ioaniță și cronicarii *Ansbertus* [5]) și *Robert de Clary*, care participase personal la numeroase lupte contra îndrăsnețului Vlah [6]). Așa fiind, credem că nu mai este nevoie să insistăm și asupra vastei corespondențe a papei *Inochentie al III-lea* cu Ioaniță, care abundă în afirmații cu privire la originea romano-vlahă a temutului potentat din Balcani [7]). Conștiința originei lor romane însuflețea pe toți Vlahii care răspundeau cu mândrie cruciaților că și ei sunt Romani — su noi sentem Romeni — [8]). Intr'o culegere de cronice flandreze, contemporane evenimentelor din Balcani, țara unde se petrecuseră acestea este numită *Vlahia*, iar Ioaniță apare ca *rege al Vlahiei* — Iohannem regem Valachiae, regnum Valachiae — [9]). Aceasta pare să fi fost *Vlahia-Albă* — de care se

[1]) Th. Capidan, *Raporturile linguistice slavo-române*, în *Daco-Romania*, II, pp. 129—234.
[2]) *Der Aufstand der Griechen in Epirus*, scriere anonimă, apărut la Pesta în 1854, p. 28.
[3]) S. Pușcariu, *Limba Română*, I, p. 228.
[4]) Geoffroy de Villehardouin, p 424, p. 252. pp. 117 și 164.
[5]) Ansbertus, *Histoire de exped. Friderici*, pp. 29 și 34.
[6]) Robert Clary, *La prise de Constantinople*, publ. par. Charls Hopf, Berlin, 1873, pp. 57 urm. și 82 urm.
[7]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, 1, Nr. I, II, III, XI, XV, XXIII, XXIX, XXXVIII, XL.
[8]) F. Hurten, *Geschichte Papst Innozenz des Dritten und seiner Zeitgenossen*, Hamburg, 1841, p. 322.
[9]) J. J. de Smet, *Recueil de Chronique de Flandre*, în *Collection de Chroniques Belges inedits*, I, p. 293—304; G. L. Fr. Tafel und G. M. Thomas, în *Fontes Rer. Austriacarum*, vol. XII, pp. 297 și 303.

face mențiune în scrierile unor cercetători ai istoriei timpului[1]). Bulgarii numesc până astăzi pe păstorii vlahi originari din muntele Gramos care pătrund cu turmele lor în Balcani dela Stara-Planina la Marea Neagră, *Vlahi Albi* —Beli Vlasi —[2]).

Rolul determinant pe care Vlahii din Balcani l-au jucat cu ocazia fundării noului *țarat vlaho-bulgar* nu poate fi deci contestat. El a și fost pusă în evidență de mulți dintre istoricii obiectivi ai acelei epoci[3]).

10. **Preponderanța elementului bulgar în noul țarat balcanic.** Din nefericire însă numărul Vlahilor era prea restrâns pentru a le îngădui să tragă pentru ei și foloasele politice care decurgeau din izbânda revoluției lor. De această izbândă contra imperiului s'a folosit în prima linie elementul bulgar pentru restaurarea vechiului său țarat. Vechea tradiție politică a Bulgarilor, pe care Bizantinii n'au putut-o înnăbuși cu desăvârșire, continuase să trăiască în biserica, unde *limba liturgică paleoslavică* rămăsese în toate drepturile ei. Tradiția națională bulgară se menținea și în vieața publică, unde teritoriul locuit în mare parte de Bulgari constituia o circumscripție administrativă proprie, o *temă, numită Bulgaria*, cu năzuința continuă spre independență[4]). Aceste elemente tradiționale lipseau Vlahilor ca *cetățeni ai imperiului bizantin*, care se răsculaseră contra unui *regim* nedrept și asupritor, dar nu contra *imperiului* însuși, ai cărui element constitutiv erau. Ar însemna să nesocotim cu desăvârșire spiritul epocei, dacă am încerca să atribuim capilor revoluției vlahice din Balcani idei naționale moderne. Revendicările lor erau de ordin *social și economic* și nicidecum îndreptate contra uni-

[1]) C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, pp. 218 și 376; Cvijč, *La Peninsule Balkanique*, p. 165.

[2]) Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 19 urm.

[3]) C. J. Jireček, *Gesch. d. Bulgaren*, p. 223 urm.; Const. Höffler, *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Assaniden*, în *Sitzungsberichte der k. k. Akad. in Wien*, 1879, pp. 229—245; Th. Uspensky, *Obrazovanie vtorogo bolgarskogo tzaestwa*, 1879, cu răspunsul dat de N. Bănescu, *Crearea și caracterul statului Asăneștilor* (1185), în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXV, pp. 543—590; V. N. Zlatarski, *Originea lui Petru și Asan, conducătorii răscoalei din 1185* (bulgărește), comunicare la Acad. Bulgară din 20 Oct. 1932.

[4]) N. Bănescu, *l. c.*, p. 550; G. Murnu, *Românii în Bulgaria medievală*, în *Anal. Acad. Rom. Lit.*, Ser. III, Tom. IX, p. 41 urm.

tății imperiului, cu străvechile sale tradiții romane și cu limba sa oficială recunoscută în stat și în biserică. Dovadă despre toate acestea ni-o dau Vlahii din Pind, care se răsvrătiră și ei contra abuzurilor stăpânirii nedrepte, dar luptară umăr la umăr cu Bizantinii contra *Latinilor* papistași. Ar fi absurd să li atribuim tendințe politice centrifugale și năzuințe spre independență, într'o vreme când conștiința lor națională nu se trezise încă, iar limba lor rustică nu îndeplinea încă niciuna din cerințele unei limbi liturgice și de cancelarie. Și aceasta tocmai într'o vreme în care trecerea *cruciaților latini* prin peninsulă și cucerirea Constantinopolului de către Latini împinseră ura Bizantinilor contra lor la paroxism.

In condițiunile acestea nu trebuie deci să ne surprindă faptul că năzuințele Vlahilor răsculați au putut fi curând depășite de cursul fatal al evenimentelor. Căpeteniile lor nu mai putură stăpâni curentele revoluționare bulgare pe altă cale, decât punându-se în fruntea lor și încadrându-se în vechile tradiții ale țaratului bulgar renăscut. In noua ordine politică rolul Vlahilor, care contribuiseră în cea mai largă măsură la crearea ei, scăzu mereu pentru a dispărea aproape cu totul. Scriitorii bizantini din secolul al XIII-lea și al XIV-lea ca *G. Akropolites* (1220—1282), *G. Pachymeres* (1242—1308) și *Nichifor Gregoras* (1295—1360) aproape că nici nu mai amintesc de Vlahii din noul țarat vlaho-bulgar al Asanizilor, considerându-l pur bulgar. Doară papa *Grigore al IX-lea* mai întitula pe țarul Ioan Asan al II-lea domn al Vlahilor și Bulgarilor —dominus Blachorum et Bulgarorum —[1]). In cursul secolelor următoare marea majoritate a Vlahilor din munții Hemului fu absorbită de Grecii și Bulgarii în mijlocul cărora trăia [1]). La 1253 călugărul minorit Wilhelm Rubruquis face mențiune de Vlahia lui Assan — *Vlachia quae est terra Assani* — care se întindea dincolo de Dunăre spre Constantinopol — *ultra Danubium versus Constantinopolem* — [2]). Cronicarii Gregoras și Pachymeres

[1]) Hurmuzaki-Densușianu, *Doc.*, I. 1, pp. 159, 164 și 166.
[2]) Hurmuzaki-Densușianu, *Doc.*, I, 1, 265; cfr. C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asaneștilor*, în *Inst. de Geografie al Univ. din Cluj*, IV, p. 109 urm.; C. Brătescu, în *Arhiva Dobrogei*, II, p. 26 urm.

arată că la 1285 Bizantinii mutară pe Vlahii de acolo în Anatolia, temându-se ca aceştia să nu se unească cu Tătarii contra imperiului. Evacuarea Vlahilor din Vlahia lui Assan s'a făcut iarna pe un ger cumplit aşa că o bună parte din aceşti nenorociţi degerară în drum, săgetaţi de crivăţul aspru şi neîndurător[1]). Numai Vlahii din Rhodope opuseră o rezistenţă mai îndelungată acestui proces de desnaţionalizare, de care face menţiune cronicarul Kantakuzen[2]). Aceasta era soarta minorităţilor etnice care rămâneau fără scutul şi acoperirea unei organizaţii de stat proprie. In Dacia Carpatină elementele etnice slavone izolate fură absorbite de Vlahii autohtoni, în Balcani îndurară aceeaşi soartă elementele vlahice, răspândite între Bulgari şi Greci.

II

VLAHIILE DIN TESALIA ŞI EPIR

1. *Grupul vlahic din Pind.* — *Ducatul lui Niculiţă din Tesalia.* — 3. *Vlahiile din Pind.* — 4. *Aşezările vlahice din Serbia şi Albania.* — 5. *Cătunarii vlahi din Serbia şi Albania.* — 6. *Destinul politic al Vlahilor din Tesalia şi Epir.* — 7. *Vlahiile sub domnia despotului Mihai I Angelos.* — 8. *Unirea Vlahiilor din Pind sub sceptrul despotului Teodor I.* — 9. *Vlahiile sub despotul Mihai al II-lea.* — 10. *Impărţirea Vlahiilor între urmaşii lui Mihai al II-lea şi stingerea dinastiei Angelilor.* — 11. *Invazia Vlahilor şi Albanezilor în Tesalia.* — 12. *Domnia Orzinilor în Epir şi răscoala Vlahilor sub Nicolai Vasiliţă.* — 13. *Domnia arhontului Ioan Angelos în Epir şi reunirea Vlahiilor sub sceptrul său.* — 14. *Reintegrarea lui Nichifor al II-lea în drepturile sale asupra Epirului.* — 15. *Aspiraţiile Sârbilor asupra Vlahiilor din Pind.* — 16. *Intervenţia Turcilor în Peninsula Balcanică şi cucerirea Vlahiilor de către Turci.* — 17. *Frământările din Epir şi apariţia Sârbo-Albano-Bulgaro-Vlahului Vonga Zardari.*

1. **Grupul vlahic din Pind.** Un al treilea grup de bejenari vlahici din regiunile dunărene ale spaţiului limbii latine se îndreptă prin vastul coridor dintre Dunăre şi Marea Egeică spre Sud. Ajungând la izvoarele râului Margus (Morava), emigranţii trecură în valea Vardarului, iar din câmpia Macedoniei ei năzuiră mereu spre miazăzi pentru a se opri în *Tesalia* şi a pătrunde în *Epir*, ţări în care urmaşii lor sălăşluesc până în zilele noastre. Mişcarea aceasta, indicată de « *Legenda*

---

[1]) N. Gregoras, I, 204, p. 465; G. Pachymeres, II, p. 106 urm; cfr. C. J. Jirecek, *Gesch. d. Bulgaren*, p. 282; N. Iorga, *Gesch. d. Rumänen*, I, p. 143.
[2]) Cantakuzen, ed. Bonn, I. 30. p. 143.

Sf. Dumitru » din Salonic și de « *Vieața celor XV martiri din Tiberiopol*», și confirmată de însemnarea dela *Castramonitu* din Sf. Munte din secolul al VIII-lea, cu privire la așezarea Vlahorinhinilor în Calcidica, găsește o concludentă confirmare în mărturia cronicarului *Kedrenos* care relatează că în anul 976 prințul bulgar *David*, fiul lui Șișman și fratele țarului Samuil din Ohrida, fusese ucis la *Stejarii Frumoși* — τὰς λεγόμενας καλὰς δρῦς — de către un grup de *Vlahi bejenari* — παρά τινῶν Βλάχων ὁδιτῶν — în regiunea dintre Castoria și Prespa din Macedonia [1]). Același cronicar mai amintește la anul 1014 și de localitatea *Câmpulung* — Κιμβαλόγγον — așezată între râurile Struma și Strumnița [2]).

Istoriograful bizantin *Kekavmenos* din secolul al XII-ea arată că *Vlahii* — Βλάχοι — din peninsulă nu erau decât *Daci și Bessi* — οὗτοι γάρ εἴσιν οἱ λεγόμενοι Δᾶκοι καὶ Βέσσοι —. Iar cât privește originea acestor Vlahi, Kekavmenos arată apriat că « *Vlahii locuiau mai înainte la Dunăre și Sava unde sălășluesc astăzi Sârbii. Dar ei, fugind de acolo, s'au răspândit asupra Macedoniei și Epirului, iar cei mai mulți din ei s'au așezat în Elada* » [3]). Un autor anonim arată în « *Cuvântul de povățuire către împărat* » că « *bunicul său Niculiță, după multe isprăvi în slujba Romaniei, ajunse duce a Eladei drept răsplată pentru serviciile sale credincioase* ». Iar în al patrulea an de domnie a împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976—1025), deci la anul 980, acest Niculiță domnea asupra *Vlahilor din Elada* — τῆν ἀρχὴν τῶν Βλάχων 'Ελλάδος — [4]).

2. **Ducatul lui Niculiță din Tesalia.** Elada apare încă din anul 695 ca o provincie sau temă bizantină [5]) în care la început era cuprins și Peloponezul sau Morea. De tema Eladei ținea și Tesalia, unde se îngrămădiseră emigranții Vlahi dela Dunăre, al căror număr sporise în așa măsură, încât împă-

[1]) Kedrenos, II, p. 435.
[2]) *Ibid.*, II, p. 457.
[3]) Kekaumeni *Strategicon*, ed. B. Wassiliewski și V. Jernstedt, *Petropoli*, 1896, p. 66 urm.
[4] Λόγος νουθετητικὸς πρὸς βασιλέα, anexat la Kekaumeni *Strategicon et incerti scriptoris de officiis libellus.*
[5]) Ch. Diehl, *L'origine du régime des Thèmes dans l'empire byzantin*, în „*Etudes byzantines*, Paris, 1905, p. 284.

ratul *Vasile al II-lea* se văzuse silit să creeze pentru ei un regim — ἄρχη — propriu cu Niculiță în frunte. Demnitatea de *arhon*, adecă *domn*, *duce* sau *voievod* al Vlahilor din Tesalia pare să se fi moștenit în familia *Niculița* care, după toată probabilitatea, era și ea de origine vlahică.

Pe timpul împăratului *Constantin al X-lea Duca* (1059—1067) domnea asupra Vlahilor din Tesalia un nepot omonim al lui Niculiță, sub care Vlahii, nemulțumiți din cauza asupririlor fiscale, se răsvrătiseră contra împăratului. Kecavmenos relatează că în fruntea răsculaților erau fruntașii vlahi *Verivoi*, *Ioan Gremianitul*, *Grigore Bambacan*, *Toader Scribon Pestatis* și *Slavotă al lui Carmalac*. Revoluția Vlahilor izbucnise în vara anului 1066 și anume în valea râului *Pleres* care străbătea regiunea locuită de Vlahi dintre Farsala și Larissa. La apelul Vlahilor de a susține cauza lor, arhontul Niculiță Junior răspunse că «*va face ceea ce vor face și ei*». Și în adevăr Niculiță a stăruit cu toată autoritatea sa la Constantinopol pentru satisfacerea justelor revendicări ale Vlahilor, potolind astfel răscoala [1]).

3. **Vlahiile din Pind.** In secolul al XII-lea regiunea din Tesalia locuită de Vlahi apare sub numele de *Vlahia*. Beniamin de Tudela care o străbătuse între anii 1163—1166 arată că dincolo de râul *Spercheios* începea « *Vlahia, ai cărei locuitori ocupă munții, iar ei înșiși poartă numele de Vlahi. Sprinteni ca și căprioarele, ei scoboară în țara Grecilor ca să despoaie și să prade. Nimeni nu-i poate lovi cu războiu și nici chiar împăratul nu-i poate ține în frâu* » [2]). Pe la sfârșitul secolului al XII-lea *Vlahia* din Tesalia devenise o provincie sau temă autonomă sub numele de *Vlahia Mare* — Μεγάλη Βλαχία — [3]). Grație numărului și a forței lor economice și

[1]) Kekaumenos, pp. 66—71; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind*, pp. 15 urm., 56—58 și 105.

[2]) Th. Fr. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio*, Berlin, 1839, p. 473; cfr. L. Grünhut și N. Adler, *Die Reisebeschreibung des Benjamin von Tudela*, I, Jerusalem, 1903, p. 13.

[3]) Th. Fr. Tafel și G. M. Thomas, *Urkunden zur ältesten Handels-u. Stadtgeschichte der Republik Venedig*, în *Fontes Rer. Austr. Dipl. et Acta*, XII, p. 258; Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*, Reihe A. Regesten Abt. I, 2, Nr. 1647; R. Rösler, *Romänische Studien*, p. 105.

militare, Vlahii tesalioți ajunseră la o largă autonomie administrativă în cadrul imperiului bizantin, având în fruntea lor un *arhon* sau *toparh* propriu cum fusese Niculiță [1]). La împărțirea provinciilor bizantine între participanții cruciatei a 4-a, tema Auclea-*Blachia* împreună cu alte cinci teme vecine căzură în lotul lui *Bonifaciu de Monferrat*, regele Salonicului [2]).

Cronicarul *Robert de Clary* din timpul cruciatelor arată că « *Vlahia era o țară foarte puternică, închisă din toate părțile de munți și inaccesibilă pentru oricine* » [3]). *Geoffroy de Villehardonin* arată că — Vlahia Mare — *Blaquie* sau *Blachie le Grant* — se găsea în Tesalia [4]). *Nichita Honiatul* face mențiune de Vlahia Mare — Μεγάλη Βλαχία — din Tesalia [5]). *G. Pachymeres* numește pe Tesalioți *Megalovlahiți* — Μεγαλοβλαχῖται [6]) — *G. Acopolites* arată că țarul Ioan Asan al II-lea (1218—1241) însărcinase pe un general al său să pătrundă în *Vlahia-Mare* [7]). Intemeindu-se pe mărturiile contemporane, cercetătorul *Tafel* ajunse la concluzia că « *Blachia* (Vlachia, Walachia) *est Thessalia veterum sensu ; id est omnis terra inter Oetam Olympumque montes sita. Alibi distinguitur inter Blachiam Magnam* (Thessalian) *et Parvam* (Aetoliam cum Acarnania) » [8]).

Vechile provincii elene *Acarnania*, *Etolia* și *Dolopia*, în care se așezaseră ca și în Tesalia *Vlahii* refugiați din Nordul peninsulei, erau cuprinse în tema *Nicopole*, cu centrul admi-

---

1) Tafel-Thomas, *l. c.*, p. 226; Nichita Honiatul, *Hist.*, ed. Bonn, p. 841; *Benjamin de Tudela*, p. 13; N. Iorga, *Ist. Rom.*, III, p. 87; N. Bănescu, *La question du Paristrion ou conclusion d'un long débat*, în *Bulletin de la Section Historique d'Académie Roumaine*, VIII, 1, p. 307; M. Șesan, *Impărțirea administrativă a imperiului bizantin în timpul Comnenilor și Angelilor* (1081—1204), în revista « *Candela* », Cernăuți, 1942, p. 632.

2) A. Dandolo, *Partitio regni graeci*, în *Chronicon Venetorum*, ed. Muratori, în *R.I.S.*, XII, p. 328; Tafel Thomas, *l. c.*, p. 485.

3) Ed. Hopf, *Chroniques greco-romaines*, p. 51 urm.

4) Geoffroy de Villehardouin, *De la conquète de Constantinople*, ed. N. d. Wailey, Paris 1874, p. 117.

5) N. Honiatul, *Hist.*, p. 841.

6) G. Pachymeres, I, p. 83; cfr. G. Murnu, *o. c.*, p. 195.

7) G. Akropolites, *Chron.*, ed. Bonn, pp. 46 și 66.

8) I. A. C. Buchon, *La Livre de la conqueste*, — βίβλιον τῆς κουγκέστας pp. 24, 39, 41, 56, 97, 115, 129, 138, 206, 262, 287, 317, 326; C. Hopf, *o. c.*, VI, pp. 486, 457, 496, 499 și 500.

nistrativ la *Arta* de pe râul cu acelaşi nume. După centrul ei administrativ tema Nicopole s'a numit şi *Artenus* — 'Αρτηνοῦς [1]) — cuprinzând Epirul şi provinciile Acarnania şi Etolia care în însemnările timpului apar sub numele de *Vlahia Mică* — Μικρὰ Βλαχια —. Dolopia situată mai la Nord este numită *Vlahia de Sus* — Ανώβαχια — [2]), sau *Anoblaha* — Δολόπις ἡ νῦν καλουμένη Ανώβλαχα — [3]). Cronicarul *G. Frantzes* identifică şi el Acarnania sau Vlahia Mică — Μικρὰ Βλαχία — [4]). Sârbii numeau Epirul cu Acarnania, Etolia şi Dolopia ţara *Vlahioţilor* [5]). Numele de *Vlachia Veche* — *Paleo-Vlahia* —pentru regiunea muntoasă din Nordul Pindului s'a păstrat pe harta statului major austriac până în secolul al XIX-lea [6]).

Cronicarul *G. Pachymeres* arată că Vlahii erau foarte preţuiţi pentru virtuţile lor cetăţeneşti [7]). Şi cu drept cuvânt, fiindcă Vlahii, ca cetăţeni vechi şi încercaţi ai imperiului, serveau în oştile bizantine şi luau parte la campanii chiar afară de graniţele peninsulei, luptând bunăoară în Sicilia contra Saracenilor [8]). Impăratul Ioan Cantacuzen (1341—1355) confirmă mărturiile lui Beniamin de Tudela când menţionează în cronica sa de o largă regiune din *Romania*, care se chiamă *Vlahia* şi care este plină de cetăţi întărite. In fruntea acestei Vlahii împăratul numi comandant — κεφαλὴν τῶν κάστρων και χωρῶν Βλαχίας — pe însuşi fratele său [9]). Vrednicia Vlahilor o găsim relevată şi la geograful anonim al Europei Orientale din anul 1308, care afirmă că *între Macedonia, Ahaia şi Salonic trăieşte un anumit popor, foarte mare şi răspândit, cu numele de Vlahi care odinioară trăia*

---

[1]) Tafel-Thomas, *l. c.*, XII, p. 246; M. Şesan, *l. c.*, p. 635.
[2]) Tafel-Thomas, *o. c.*, XII, p. 258 urm.; Fr. Dölger, I, 2, Nr. 1647.
[3]) Schol, *Thucyd.*, II, p. 102.
[4]) G. Phrantzes, *Annales*, IV, ed. Bonn, p. 414, G. Popa-Lisseanu *o. c.*, II, p. 169.
[5]) C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 218.
[6]) Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 12, cu reproducerea hărţii.
[7]) G. Pachymeres, I, p. 83. *Hist.*, II, p. 59; G. Popa-Lisseanu, *o. c.*, II, p. 165.
[8]) *Annales Barenses*, în *M.G.V*, 53; J. Jung, în «*Zeitschrift für oesterr. Gymnasien*», vol. 27, p. 327.
[9]) I. Cantazenus, *Hist*, III, 93, ed. Bonn, II, p. 319; G. Popa-Lisseanu, *o. c.*, II, p. 167.

la Dunăre și Sava [1]). Originea dunăreană a Vlahilor este de altfel confirmată și de cronicarul *Laonic Chalcocondylas*, care insistă și asupra afinității etnice și lingvistice dintre Românii din Pind și cei din Carpați [2]). Pribegirea Vlahilor din regiunile Dunărei și Savei spre Sudul peninsulei găsește și o confirmare *documentară* într'un act din 1330 prin care se arată că mănăstirea *Dečani* adăpostea pe moșiile ei *9 cătune* de Vlahi cu 266 de case. Vlahii așezați acolo sunt arătați ca fiind originari din *Sirmium* — Vlaši Sremljani — Mitrovița de astăzi [3]).

4. **Cătunarii vlahi din Serbia și Albania.** Cu privire la vieața politică trebue să facem însă o distincție între situația *Vlahilor din Pind* și a celor din *Macedonia* și *Albania*. Vlahii din Pind au fost și au rămas cetățeni ai *Romaniei*, adică ai imperiului roman de răsărit sau bizantin. Aceștia se bucurau de toate drepturile politice pe care le conferea imperiul cetățenilor săi, dar ei aveau de suportat și toate sarcinile și obligațiile împărăției inclusiv și serviciul militar. *Arhonții* sau *toparhii*, adică ducii, domnii sau voievozii lor erau numiți de împăratul din Constantinopol. Vlahii din Romania se mândreau față de barbari cu cetățenia lor bizantină, considerându-se concetățeni — συνκάστρῖται — ai imperiului [4]). Plătind cuvenitele impozite și prestând serviciul militar, ei se bucurau de oarecare autonomie, alegându-și liber pe șefii lor locali care erau confirmați de guvernatorii temelor [5]). Șefii lor se numeau ca și în Vlahiile din Carpați *cneji*, *duci* sau *voievozi* și numai în urmă s'a încetățenit la ei termenul de *celnic* dela slavonescul *čelo* = frunte, rus. načalnic, adică fruntaș, un termen care după Kekavmenos ar fi corespuns greces-

[1]) *Anonymi geographi descriptio Europae Orientalis*, ed. G. Popa-Lisseanu, în *Izv. Ist. Rom.*, II, cap. IV, p. 17.
[2]) Laonic Chalcocondylas, *Historia de origine et rebus gestis Turcarum*, II, ed. Bonn, p. 83; cfr. Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 157; G. Popa-Lisseanu, *o. c.*, II, p. 170.
[3]) C. J. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 156.
[4]) Kekavmenos, p. 68; G. Murnu, *Românii din Pind*, p. 75; Ch. Hopf, *o. c.*, VI, p. 165.
[5]) Pierre Grénier, *L'empire byzantin, son evolution social et politique*, p. 82 urm.

cului strategos — ὁ δε στρατεγὸς τῇ τῶν Βουλράρων διαλέκτω τσελνίκος λέγεται —[1]). Când apăsările fiscale deveneau insuportabile, *ca la 1066 în Vlahia Mare sau la 1185 în Vlahia Albă din munţii Hemului*, atunci Vlahii se ridicau contra stăpânirii pentru a-şi apăra cu violenţă drepturile lor cetăţeneşti, precum făceau de altfel şi concetăţenii lor greci din vastul imperiu bizantin.

Dar nu toţi cetăţenii romani din largul spaţiu al limbii şi civilizaţiei latine din nordul peninsulei şi-au putut păstra cetăţenia romană sau bizantină. *Bulgarii*, *Sârbii* şi *Croaţii* năvălitori robiră o bună parte din Vlahii care nu izbutiseră să se refugieze în imperiu şi-i supuseră stăpânirii lor. Raporturile politice şi sociale erau cele obişnuite în vremea aceea între *autohtonii subjugaţi* şi *năvălitorii usurpatori*. Raporturile acestea nu se deosebeau prin nimic de cele ce existau în aceeaşi vreme în *Transdanuvia* şi *Dacia Carpatină* între Tătarii sau Ungurii usurpători şi Dacoromanii sau Dacovlahii supuşi dominaţiunii acestora.

Ca populaţie veche autohtonă, Vlahii din *Macedonia* şi *Albania* trăiau şi sub stăpânirea sârbo-croată în comunităţi politice cu *judecii* sau *cnejii* lor în frunte, pe care Sârbii îl numeau *sudstvo*, un termen care nu este decât o traducere verbală a vlahicului *judec*. In anul 1198/99 marele jupan al Serbiei Ştefan Nemania închină mănăstirii Chilandar din Muntele Athos moşii întinse, pe care sălăşluiau 170 de familii de Vlahi cu *judecii* lor *Radu* şi *Giurgea* în frunte[2]). In actele cele mai vechi Vlahi sunt numiţi după căpetenilor lor[3]). La anul 1200 tipiconul mănăstirii *Studeniţa* face menţiuni de Vlahii de pe moşiile mănăstirii[4]). Pe zidul mănăstirii *Žiča* pe Ibar se păstrează cuprinsul unui act danie al regelui Ştefan I din 1222—1228, în care se arată că au fost dăruite mănăstirii 200 de familii de Vlahi cu numele lor. In fruntea pomel-

---

[1]) Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 39 urm.

[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, 2, p. 772 urm.; cfr. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athos-Klöster* pp. 163—184.

[3]) Novakoviči, *Selo*, p. 32 urm.; C. J. Jireček, *Ges. d. Serben*, I. p. 156.

[4]) *Zakonski Spomenici srpskich drzava srednjega veka*, Belgrad, 1912, pp. 597—621.

nicului stă *cnezul Gard* cu copiii săi [1]. De un alt *cnez* român *Vohna* și de conaționalii săi *Brătan*, *Șerban*, *Radu*, *Petralit*, *Dragoș* ș. a. se face mențiune într'un act de danie din 1293—1303, închinată de Ștefan Uros I mănăstirii *Chilandar* din Sf. Munte [2]. Vlahii sălașluiau în cătune — ἡ κατοῦνα — lagăr [3].

Căpetenia cătunelor vlahice se numea latinește *catunarius*, *caput* sau *caporalis cathoni*, pe lângă termenii de *sudstvo*, *cnez* sau *comes catuni*. In secolul al XIV-lea apăru în fruntea cătunului vlah *primicheriul* — πριμικήριος — dela latinescul *primus in cera*, adecă cel dintâi menționat în tabula cerată [4]. Sub țarul *Constantin* (1258—1277) se menționa de Vlahi la *Prilep*, iar sub *Milutin* (1281—1320) la *Skopie* (Üsküb) [5]. Prin două acte de danie din 1253—1264 dela Ștefan Uroș I, se confirmă mănăstirii Sf. Petru de lângă Lim dreptul asupra unui grup de 36 familii de Vlahi [6].

Vlahii închinați mănăstirilor corespundeau în toate *Rumânilor*, *vecinilor* sau *iobagilor* din Vlahiile carpatine. In peninsula balcanică termenul de Vlah avea ca și cel de Rumân din Ungrovlahia pe lângă însemnătatea sa *etnică* și una *socială* de *vecin* sau *iobag*, și de aceea nu trebuie să ne mire dacă termenul acesta în Sudul Dunării se întrebuința și în sens social sub semnificația de muncitor agricol sau păstor [7]. In schimbul dijmei și a prestațiilor în natură, Vlahii de pe domeniile mănăstirești se bucurau de dreptul de a trăi după *vechile lor obiceiuri*. Vlahii sau Rumânii de pe proprietățile mănăstirii Sf. Ștefan din Bajanska de lângă Câmpul Mierlei primiseră dela regele Ștefan Milutin privilejul de a trăi după *dreptul valahic* — zakonъ vlahomъ — adică după vechiul

[1] Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia*, în *Anuarul de Ist. Națională*, Cluj, I, p. 279 urm.; cfr. C. J. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, I, p. 69 urm.

[2] Hurmuzaki, *Docum.*, I, 2, p. 796 urm.

[3] C. J. Jireček *Gesch. d. Serben*, I, p. 156.

[4] C. J. Jireček, în *Archiw für Slav. Phil.* 22 (1900), p. 177; I. Bogdan, în *Archiv. für Slaw. Phil.* 25 (1903) și 26 (1904); G. Weigand, *Arumunen*, I, p. 106.

[5] Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, pp. 6, 12, 39, 71, 79, 88, 564; C. J. Jireček, *Gesch. d. Bulg.*, p. 218 urm.

[6] S. Dragomir, *l. c.*, p. 282; *Zakonski spomenici*, pp. 593—597 și 600—602.

[7] Ion I. Nistor, *Autohtonia Dacoromanilor în Dacia și Transdanuvia*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XX, p. 241. Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 147.

obiceiu al pământului [1]). Zaconul acesta vlahic corespundea faimosului «*jus valahicum*» sau «*jus et consuetudo Valachorum*» —al Vlahilor din Carpaţi, care la rândul său nu era decât *vechiul drept roman* [2]). Până şi darea oilor era numită «*quinquagesima*», la care erau obligaţi Vlahii sau Rumânii din Serbia, corespunde dării similare obişnuită în Carpaţi [3]). Nu lipseşte nici noţiunea de *Ţara Vlahică* —zemlja vlaška — cum se numea o regiune dela Kijevo [4]).

Judecii şi cnezii Vlahilor sau Rumânilor făceau parte din tagma *mai marilor ţării*, deopotrivă cu căpeteniile albaneze. In actul de donaţie din 1280 pentru mănăstirea Sf. Nicolai din insula *Vrania*, situată în lacul Scutari, regina văduvă Elena, donatoarea, dispunea între altele că «cine dintre vlastalii (nobilii) mari şi mici, precum şi *alţi nobili* fie Sîrbi, fie Latini, fie Albanezi sau fie *Vlahi*, oricine ar îndrăsni să vatăme sau să atingă ceva din avutul acestui sfânt hram, să fie pasibil de urgia şi pedeapsa regelui» [5]). Intr'un document din 1310 pentru mănăstirea din Iskib regele Uroş Milutin obliga deopotrivă pe fiecare la plata vămii regale, fie el Grec sau Bulgar, Sîrb, Latin, Albanez sau *Vlah* [6]), o dispoziţie care dovedeşte că Vlahii se găseau pe aceeaşi treaptă socială cu Grecii, Bulgarii şi Albanezii din Serbia medievală.

Vlahii se dovediră ca elemente destoinice şi muncitoare. Ei serviau în oştire ca «*voinici*» sau însoţeau transporturile sub numirea de «*călători*» — kiljator — [7]). De aceea ei erau căutaţi şi doriţi pretutindeni. Episcopul de Prizren cerea la 1326 ţarului Uroş al III-lea să îngădue aşezarea de Vlahi pe moşiile episcopale [8]). Mănăstirea Sf. Ştefan din Banjska avea 8 cătune de Vlahi cu 504 case, iar mănăstirea Sf. Ar-

[1]) I. Bogdan, *Un chrisov al regelui sârbesc Ştefan Milutin*, în *Conv. Lit.*, XXIV, p. 488 urm.; S. Dragomir, *l. c.*, p. 285.
[2]) Ion I. Nistor, *Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXV, Mem. 20, p. 21 urm.
[3]) S. Dragomir, *l. c.*, p. 285.
[4]) S. Dragomir, *l. c.*, p. 286.
[5]) S. Dragomir, *l. c.*, p. 283.
[6]) *Ibid.*, p. 283.
[7]) S. Dragomir, *l. c.*, p. 290; cfr. S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în «*Dacoromania*», VIII, p. 284.
[8]) C. J. Jireček, *Staat u. Gesellschaft*, I, p. 24.

hangheli din Prizren avea la 1348 opt cătune de Vlahi pe lângă 9 cătune de Albanezi [1]).

Izgonirea Vlahilor de pe moșiile unde erau așezați era strict oprită. *Zaconicul lui Ștefan Dușan* prevedea că cine izgonește coloni sau *Vlahi* de pe moșia sa, să fie pus în lanțuri și ținut astfel ferecat până ce îi va aduce și-i va așeza din nou la vetrele lor [2]). Identitatea situației *Vlahilor* din Balcani cu cea a *Rumânilor* din Carpați este deci evidentă.

Din mărturiile de mai sus se vede clar că atât Vlahii din Romania, cât și cei din Serbia constituiau o populație așezată, care se îndeletnicea cu *plugăria* și *creșterea vitelor*. Nestatornici erau numai păstorii cu turmele lor în urcușul lor la munte și coborîșul lor la vale, după climat și anotimpuri. In jurul urcușului și coborîșului regulat al turmelor și al păstorilor, mișcări periodice concretizate în termenii savanți de *« transhumanță »* și *« mișcare metanastasică »*, s'a format o literatură întreagă și s'au tras cele mai fantastice concluzii cu privire la pretinsul nomadism al Vlahilor din Balcani, ca și cum acest fenomen păstoresc nu s'ar fi petrecut și nu s'ar petrece exact în aceleași condițiuni până astăzi sub ochii noștri și în Carpați. La mișcările acestea sezoniere iau parte turmele și păstorii, câtă vreme proprietarii turmelor rămân binișor acasă pe lângă familiile lor, văzându-și de treburile gospodăriei [3]). Așa fiind vieața statornică a Vlahilor din Pind ca și a celor din Carpați nu poate fi constatată, cel puțin până la cucerirea turcească. Pribegirile lor vremelnice dela Dunăre și Sava spre Sudul peninsulei nu erau decât bejeniile arhicunoscute și Vlahilor din Dacia carpatină care se răspândiseră, precum se știe, asupra Transdanuviei muntene și moldovene [4]).

---

[1]) C. J Jireček, *Staat und Gesellschaft*, I, p. 37.

[2]) *Ibid.*, II, p. 25.

[3]) Kekavmenos, *l. c.*, p. 68 urm.; G. Murnu, *Românii din Pind*, p. 56; Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 8 urm.; G. Murnu, *Din Nichita Akominatos Honiatul*, l. c., p. 377; Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 92 urm.; G. Murnu, *Românii din Bulgaria medievală*, l. c., p. 50, nota 1.

[4]) Ion I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. II, Tom. XXXVII, p. 815—865; același *Migrațiunea românească în Polonia*, în Anal. Acad. Rom. Ist. Ser. III Tom. XXI, pp. 89—110; același *Bejenarii ardeleni în Bucovina*, în *« Codrul Cosminului »*, II, pp. 445—533; același, *Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen*, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, XVIII, pp. 140—156; același, *Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ausässigen Ukrainer*, Buc. 1943.

5. **Aşezările vlahice din Serbia şi Albania.** Deşi mărturiile ce ni s'au păstrat din evul mediu cu privire la Vlahii din Serbia, Macedonia şi Albania sunt, precum am văzut mai sus, foarte fragmentare, totuşi putem desluşi din ele că Vlahii din aceste regiuni ale peninsulei erau pe vremuri destul de numeroşi şi că ei trăiau în aceleaşi raporturi politice şi sociale faţă de Sârbi ca şi Albanezii, Grecii şi Bulgarii. Cea mai mare parte din aceşti Vlahi s'au sârbizat însă în cursul timpului. Ştim doară că până în secolul al XII-lea în Serbia limba vlahică se folosea deopotrivă ca cea sârbă şi că numai după o îndelungată perioadă de bilinguism a biruit acolo limba sârbă[1]). Totuşi elementul vlahic s'a menţinut sporadic în unele centre până în ziua de astăzi. Aşezările lor se găsesc grupate în jurul orăşelului *Nânta* dela poalele muntelui Zâna, în jurul Bitoliei şi Ohridei precum şi în câmpia *Musadia* unde se găsesc aproape 40 de aşezări româneşti cu centrul la Fierii [2]).

Urmărind cu toată atenţiunea mărturiile narative şi documentare cu privire la dislocarea Vlahilor din sediile lor din Nordul Peninsulei Balcanice precum şi pribegiile celor trei ramuri ale lor spre Hem, Alpii Dinarici şi Pind din cursul evului mediu, nu găsim nici o indicaţie despre o emigrare sau deplasare a elementului vlahic spre Nord, în Dacia Carpatină sau Transdanuvia, decât doară deplasările de «Rumâni» efectuate de Huni şi de Avari cu ocazia năvălirilor lor în spaţiul etnic roman sau romanizat al imperiului de răsărit, pentru a spori numărul «rumânilor» de sub stăpânirea lor. In lipsa totală a unor asemenea mărturii ne cuprinde mirarea că pe o afirmaţie aşa de lipsită de temeiuri istorice ca cea riscată de Robert Rösler la vremea sa, s'a putut rezema teza imigrării Dacoromanilor din Sudul Dunărei în spaţiul carpato-dunărean. Dar şi mai curios este faptul că teoria acestei pretinse imigrări îşi mai găseşte şi astăzi susţinători în contra evidenţei istorice,

---

[1]) C. J. Jireček, *Gesch. der Serben*, I, p. 157.

[2]) Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 17—20, cu harta *aşezărilor româneşti în Sudul Peninsulei Balcanice;* cfr. Sex. Puşcariu, *Limba Română*, I, p. 219 urm. cu *harta etnografică*.

6. **Destinul politic al Vlahilor din Tesalia şi Epir.** In condițiuni cu totul deosebite s'a desfășurat vieața politică a Vlahilor de pe teritoriul imperiului roman de răsărit. Acolo Vlahii erau cetățeni cu drepturi depline, iar regiunile cuprinse de ei formau circumscripții administrative autonome, cum erau temele sau provinciile *Vlahia Mare*, *Vlahia Mică* și *Vlahia Superioară*, prima supusă guvernatorului din Salonic (Saruna) iar celelalte două guvernatorului din *Arta* precum s'a arătat mai sus. Starea aceasta de lucruri a dăinuit neturburată până în timpul *cruciatei a patra* din anul 1204, când, după căderea Constantinopolului, imperiul bizantin fu sfărmat în bucăți și împărțit ca pradă de războiu între cuceritori. *Balduin de Flandra* ajunse împărat al Constantinopolului și al ținuturilor din preajma capitalei bizantine. *Bonifaciu de Monferrat* devenise *rege al Salonicului*, cuprinzând în regatul său și *Vlahia Mare din Tesalia*, pe care el o încredință ca feud seniorului *Berthold von Katzenellenbogen* [1]). *Geoffroy de Villehardouin* primi principatul Peloponesului (Morea), iar *Oton de La Roche* ducatul Ahaia (Athena şi Theba). Venețieni sub dogele lor *Enrico Dandalo* se aleseră cu stăpânirea insulelor egeice și ionice și cu anumite baze comerciale pe litoralul egeic, ionic și adriatic al peninsulei. Provinciile bizantine din Nordul imperiului intraseră de mai înainte sub stăpânirea lui Ioniță și a diverșilor potentați sârbi și croați. Astfel ajunse aproape întreg teritoriul european al imperiului bizantin sub dominațiune străină, *bulgară*, *sârbă*, *croată* și în deosebi a *Latinilor*, cum se numeau participanții apuseni și catolici ai cruciatei a patra. Bizantinii nu se menținură decât la *Niceia* (Isnik) în Bitinia unde domnea *Teodor I Lascaris*, la *Trepizonda* lui *Alexandru I Comnenul*, iar în Peninsula Balcanică numai în *Epir* [2]).

Singura provincie din peninsulă unde, după catastrofa dela 1204, mai flutura încă steagul bizantin cu vulturul bicefal, era *Epirul* cu cele două *Vlahii* din cuprinsul său: *Vlahia*

---

[1]) Ch. Hopf., *o. c.*, p. 207.
[2]) G. Villehardouin, 160, p. 115; *N. Honiatul*, pp. 794, 799 şi 803; A. A. Vasilev, *Histoire de l'Empir Byzantin*, Paris, 1932, II, p. 175; Ch. Hopf, *o. c.*, VI, p. 210.

Mică şi *Vlahia Superioară.* Guvernator bizantin la *Arta*, capitala temei Nicopole, numită mai apoi şi *Epir*, era la 1204 *Senacherim*, împotriva căruia se răsculaseră cetăţenii din Arta. In situaţia aceasta critică el solicită ajutorul regelui Bonifaciu, care nu esită de a i-l promite, în speranţa că pe calea aceasta va putea îngloba regatului său şi Epirul cu ambele Vlahii. Cu îndeplinirea acestei grele misiuni militare fu însărcinat de rege prinţul bizantin *Mihai Angelos*, un fiu natural al sevastocratorului Ioan din familia Angelilor, fost guvernator al Tesaliei şi Epirului, deci şi al celor trei Vlahii din Pind. După căderea Constantinopolului, prinţul Mihai înţelese să câştige încrederea regelui Bonifaciu, astfel că acesta îi încredinţă comanda asupra corpului expediţionar contra Epirului. Dar când Mihai Angelos ajunse la Arta, guvernatorul Senacherim nu se mai găsea în vieaţă; el fusese ucis de răsculaţi.

7. **Vlahiile sub domnia despotului Mihai I Angelos.** In faţa nouei situaţiuni, Mihai concepu îndrăsneţul plan politic de a cuceri Epirul pentru sine şi a se declara *despot independent* al acestei ţări uşor de apărat din cauza configuraţiei ei geografice. Planul său găsi aderenţi în rândurile *populaţiei greco-vlahice* din Epir, care ura pe Latini din motive politice şi religioase. Astfel, folosindu-se de împrejurările acestea favorabile, Mihai Angelos reuşi în scurtă vreme să potolească turburările interne, să pedepsească pe ucigaşii lui Senacherim şi să se căsătorească chiar cu văduva acestuia, o odraslă din familia *Melissenilor*, foarte influentă în Elada. In urma acestor isprăvi politice şi militare, Mihai Angelos putu rupe relaţiile cu regele Bonifaciu dela Solonic, proclamându-se domn şi despot independent al Epirului şi al Vlahilor din Pind [1]).

Noul despot al Epirului independent *Mihai I Angelos (1204—1210)* se dovedi curând ca un cârmuitor energic şi prevăzător. Graniţele despotatului erau grav ameninţate la Vest de Veneţieni iar la Est de Latinii regelui Bonifaţiu. Dar

[1]) N. Gregoras, ed. Bonn, I, 13, 19, 47, 13, 109, 24; G. Akropolites ed. Teubner, I, 14.1; Ch. Hopf, *l. c.*, VI, p. 211 urm.; G. V. Vasilievski, *Epirotica saecului XII*, în *Viz. Vrem.*, III (1896), pp. 233—299.

despotul Mihai izbuti să ajungă curând la înțelegere cu Veneţienii. Cu regatul Salonicului, unde după moartea lui Bonifaciu ajunse la domnie fiul său minor *Dimitrie* (1207—1222), despotul căută să păstreze raporturi de bună vecinătate, deşi aspiraţiunile sale asupra *Tesaliei şi Vlahiei Mari*, unde guvernase pe vremuri tatăl său, nu amuţiseră niciodată [1]). Prin căsătoria uneia din fiicele sale cu *Eustachius de Flandra*, fratele împăratului *Enric* (1206—1216) al Constantinopolului, el înţelese să-şi asigure prietenia din partea acestuia. Nunta se făcu în 1209 [2]). In anul următor despotul Mihai ajunse la înţelegere şi cu Veneţienii, recunoscând supremaţia lor şi cedându-le chiar anumite puncte de sprijin pe coasta ionică. El garantă Veneţienilor libertatea de comerţ în tot cuprinsul despotatului cu dreptul de a construi chiar case de negoţ sau fondacuri în principalele centre comerciale şi nu refuză de a le plăti chiar şi un tribut anual [3]). Ca despot bizantin Mihai nu neglijă nici raporturile de prietenie cu împăratul Teodor I Lascaris († 1222) din Niceea, unde trimise în solie pe fratele său Teodor.

Politica sa găsi cuvenită înţelegere la supuşii săi greci şi *vlahi*, cari ţineau cu sfinţenie la vechile tradiţii bizantine şi în deosebi la biserica *ortodoxă*, căreia despotul Mihai îi acordă un *statut prin care i se asigura o deplină autochefalie*, izolând-o astfel de patriarhia ecumenică care, sub împăraţii latini din Constantinopol, ajunsese sub influenţa papalităţii [4]). Dar despotul Mihai I Angelos nu ajunse să se bucure multă vreme de începuturile acestea aşa de frumoase şi promiţătoare ale domniei sale, căci el fu ucis mişeleşte de către trabanţii săi (1214), lăsând domnia fiului său minor *Constantin*.

8. **Unirea Vlahiilor din Pind sub sceptrul despotului Teodor I.** Succesiunea în domnie asupra Epirului şi Vlahiilor din Pind nu reveni însă lui Constantin, ci unchiului său *Teodor I* (1214—1230), fratele lui Mihai, un om energic, priceput şi

---

1) C. Hopf., *o. c.*, VI, p. 220.
2) *Ibid.*, VI, p. 231.
3) Tafel-Thomas, *o. c.*, II, pp. 119—123; C. Hopf, l. c. VI p. 224.
4) C. Hopf, *l. c.*, VI, p. 224 urm.; V. V. Vasilev, *o. c.*, II, p. 192.

activ, dar peste măsură de ambiţios şi lipsit de scrupule faţă de adversarii despotatului său. Planurile sale politice întreceau cu mult pe cele ale răposatului său frate Mihai. Despotul Teodor se gândea serios la restaurarea imperiului bizantin din Epir şi nicidecum din Niceia sau Trepizonda. In urmărirea acestui plan el începu, îndată după urcarea sa pe tron, lupta pentru aducerea lui la îndeplinire. Lupta era îndreptată mai întâi contra regatului de Salonic unde, după moartea regelui Bonifaciu, domnia fiul acestuia nevrâstnic *Dimitrie*, cu scopul de a cuceri regatul şi a-l uni cu despotatul său epirotico-vlahic.

Dară înainte de a ataca Salonicul despotul Teodor avu de susţinut grele lupte de apărare contra Veneţienilor, cărora li luase Dyrrachium (Durazzo) şi-l încorporase despotatului său. Campania contra Veneţienilor devenise cu atât mai anevoioasă, cu cât aceştia îşi asiguraseră concursul noului împărat latin al Constantinopolului *Petru de Courtnay* (1216—1220) care, după ce primise încoronarea la Roma, voia să-şi deschidă calea spre Constantinopol prin Epir pentru a pedepsi pe Teodor pentru îndrăzneala sa faţă de Veneţieni şi a supune despotatul supremaţiei sale. In primăvara anului 1217 împăratul pătrunse cu o armată puternică de cavaleri şi sergeanţi în Epir şi îşi aşeză tabăra în valea râului *Scumbi*, când sosiră soli din partea despotului pentru a-i solicita o convorbire. Impăratul consimţi şi despotul Teodor se înfăţişă în tabăra imperială cu mare suită pentru a se supune împăratului şi a-i jura credinţă şi ascultare. In viclenia sa, despotul Teodor oferi împăratului chiar concursul său armat contra Bizantinilor şi Saracenilor. Incântat de supunerea noului său vasal şi nebănuind nici un vicleşug, împăratul Petru nu ezită nicio clipă de a-i întoarce vizita în tabăra epirotică. Dar îndată ce Petru, însoţit de credincioşii săi, intră în tabără, oştenii lui Teodor se aruncară cu furie asupra lui, ucizând pe cei mai mulţi din suita împăratului sau făcându-i prizonieri. Intre cei căzuţi în această sângeroasă învălmăşeală se găsea însuşi împăratul Petru [1]). Impărăteasa *Iolanta* (1217—

[1]) C. Hopf, l. c. VI, p, 247.

1219) află numai târziu despre moartea tragică a soțului ei. Ea luă regența pentru fiul ei nou născut *Balduin al II-lea* (1228—1261) care avea să ajungă ultimul împărat latin al Constantinopolului. Moartea prematură a împăratului Petru, în care Latinii puseseră toată speranța, provocase mare consternare în apus. Papa Honoriu al III-lea predică o nouă cruciată contra despotului Teodor, dară șiretul Epirot înțelese să calmeze înverșunarea papei, prestându-i un simulacru de jurământ de credință, și astfel cruciata nu mai avu loc [1]).

După izbânda sa desăvârșită asupra împăratului și încurajat de acest prim succes, despotul Teodor se îndreptă contra Salonicului, unde domnea Dimitrie, fiul lui Bonifaciu de Monferat. Teodor cuceri regatul și-l alipi despotatului său, unind astfel în 1222 sub sceptrul său cele *trei Vlahii din Pindi: Vlahia Mare*, *Vlahia Mică* și *Vlahia Superioară* [2]). După isprava aceasta de arme, despotul nu se opri acolo, ci pătrunse adânc în imperiul latin, cuprinzând o bună parte din Tracia cu Adrianopolul, după ce încheiase un pact de amiciție și cu țarul bulgar Ioan Asan al II-lea), pecetluind această alianță și prin căsătoria fratelui său Manuel cu fiica țarului [4]).

După lărgirea așa de cuprinzătoare a despotatului său, Teodor nu se mai mulțumi cu titlul de despot. De aceea în anul următor 1223 el se și încoronă la Salonic ca împărat bizantin cu gândul de a-și muta în curând și reședința la Constantinopol, pentru a o lua astfel înainte Comnenilor dela Niceia [5]). Arhiepiscopul Dimitrie al Ohridei îi așeză pe cap coroana imperială și-l învesti cu mantia de purpură și cu sandale roșii după obiceiul basileilor bizantini, intitulându-se: ἀυθέντης καὶ βασιλεὺς κῦρ Θεοδῶρος τοῦ Δοῦκα. El își întocmi și o curte nouă cu demnitari imperiali ca

[1]) *Continuatio de Guillaume de Tyr*, în *Recueil des historiens des Croiassades, Historiens occidentaux*, Paris, 1859, II, Liv. XXIX, ch. 16—17, pp. 291—293.
[2]) G. Akropolites, cap. XXI, XXIV și XXXVIII, p. 36 urm.; N. Gregoras, II, 2; Albericus, p. 509; Buchon, *Recherches et materiaux*, Fragm. III, p. 43; C. Hopf, *o. c.*, II, p. 207.
[3]) *Continuatio de Guill. de Tyr*, XXIX, 16, p. 292; V. V. Vasilev, *o. c.*, p. 198.
[4]) N. Gregoras, IX, Epp. III, p. 46.
[5]) *Ibid.*, II, p. 194.

despoţi, *duci*, sevaşti şi sevastocraţi, pe care şi-i alesese din rândul comilitonilor săi de origine greacă, *vlahică*, slavă şi albaneză. El bătu şi monete cu chipul său după modelul celor dela Niceia [1]). Basileul Teodor menţinu şi confirmă autochefalia bisericii ohridene faţă de patriarhul constantinopolitan, decretată încă de fratele său, despotul Mihai I. Cu Veneţienii, cu care se împacă în 1229, şi cu împăratul Frederic al II-lea din Sicilia întreţinea raporturi normale de amiciţie şi bună vecinătate. Inscripţia de pe turnul dela Durazzo păstrează posterităţii gloria faptelor sale [2]).

Dar nestatornic cum era, Teodor nesocoti în 1230 pactul de prietenie cu Bulgarii, pătrunzând adânc în *Zagora* cum se mai numea atunci ţaratul lui Ioan Asan al II-lea. Acesta adună în grabă o armată destul de puternică şi ieşi întru întâmpinarea Epirotului, purtând într'un vârf de suliţă hrisovul de bună vecinătate semnat de Teodor. Oştirile adverse se ciocniră la *Clocotniţa* (Cismen, Temisdsche) pe Hebron (Mariča) în regiunea dintre Adrianopol şi Filipopol. Acolo se dădu în Aprilie 1230 o sângeroasă bătălie între Epiroţi şi Bulgari, care sfârşi cu sdrobirea oştirii epirotice, în care luptau şi numeroşi *oşteni din Vlahiile din Pind*, şi cu căderea despotului Teodor în captivitatea bulgară [3]).

Ţarul învingător porunci să se sape pe peretele catedralei celor Patruzeci de Mucenici din Târnova o inscripţie în care să se glorifice izbânda sa asupra lui « *kir* » Teodor şi asupra « *boierilor* » săi, mândrindu-se că a cucerit ţara *romeică*, *sârbă* şi *albaneză* dela Adrianopol până la Durazzo. In inscripţia slavonă despotul Teodor este întitulat « kir » adecă « domn » iar nobilii din suita sa « *boieri* » exact ca în diplomele ungro- şi moldovlahice din Carpaţi [4]). Bătălia dela Clocotniţa, în care au sângerat şi *Vlahii din Pind*, a oprit pe loc puternicul avânt pe care despotatul Epirului îl luase în năzuinţele sale

---

[1]) G. Akropolites, cap. XXI, p. 33; G. V. Vasilievski, *Epir.*, l. c., 285; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 300; C. Hopf, *l. c.*, VI, p. 250.

[2]) C. J. Jireček, Albanien, l. c. p. 71.

[3]) G. Akropolites, cap. XXV—XXVI, p. 40 urm.; Albericus, p. 539; C. Hopf, *o. c.*, VI, p. 257; Ant. Vasiliev, *o. c.*, II, 198.

[4]) Dascalov, *Descoperirile dela Târnova* (rus), Moscova, 1859, II; C. J. Jirečec, *Gesch. d. Bulgaren*, p. 252.

spre Constantinopol. Infrângerea suferită de Teodor scoase pentru totdeauna pe Epiroți din rândul concurenților la tronul Bizanțului, netezind astfel drumul Comnenilor din Niceia spre Constantinopol. Bătălia dela Clocotnița întări și lărgi puterea țarului Ioan Asan al II-lea în peninsulă, deschizând porți libere influenței sale politice în Macedonia și Albania.

Regatul Salonicului reveni lui *Manuel* (1230—1240), fratele lui Teodor și ginerele țarului Ioan Asan al II-lea, care se putu menține numai cu ajutorul socrului său. El se considera și domn al *Tesaliei* și *Epirului*, încredințând guvernarea acestor provincii, în care erau cuprinse și Vlahiile din Pind, sevastocratorului *Ioan* [1]). Dar acesta nu se putu menține în stăpânirea Epirului, fiindcă îndată după detronarea despotului Teodor, se reîntoarse din pribegie adevăratul moștenitor al despototului, tânărul *Constantin*, fiul despotului Mihai I care, după moartea tatălui său, fugise în Pelopones pentru a se sustrage uneltirilor unchiului său Teodor. El apăru mai întâi în Tesalia, unde se căsători cu Teodora Petralita, fica sevastocratorului Ioan, iar de acolo el pătrunse, cu ajutorul socrului său, în Epir, unde se proclamă despot legitim sub numele de *Mihai al II-lea* (1230—1271), numit și *Mihalatius* (Mihalache) [2]). Numele soției sale *Teodora Petralita* sau *Petralifa* aduce aminte de numele Vlahului *Petralita*, pe care îl găsim menționat între Vlahii închinați mănăstirii Chilandar de Ștefan Uroș I, alăturea de *Șerban*, *Radu*, *Dragoș* ș. a. [3]). Originea vlahică a Teodorei apare deci mai mult decât probabilă.

9. **Vlahiile sub despotul Mihai al II-lea.** Despotul Mihai al II-lea cuprinse în granițele despotatului său și *Vlahia Mare* pe care o desprinse din regatul Salonicului și o uni cu celelalte Vlahii din Pind, precum și o parte din Albania [4]). El reuși astfel să-și consolideze situația în despotat și să reziste cu tărie atacurilor de care era amenințat din toate părțile.

---

[1]) C. Hopf, *l. c.*, VI, p. 258 urm.
[2]) C. Hopf, VI, p. 299.
[3]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, p. 796.
[4]) Erben, *Regesta Bohemiae*, I, 541.

El înţelese să dejoace toate uneltirile unchiului său Teodor, care fusese între timp orbit de Bulgari pentru neîncetatele sale intrigi şi machinaţiuni [1]). Prin mijlocirea soţiei sale Teodora Petralita el izbuti să restabilească relaţii normale şi cu împăratul Leon Batatzes din Niceia, punând la cale căsătoria fiului său *Nichifor* cu Maria Lascaris, nepoata împăratului. In cele din urmă el recunoscu şi supremaţia acestuia în schimbul confirmării titlului de despot [2]). Luptele cu vecinii continuară însă cu o înverşunare ne mai pomenită. Prizonierii erau ucişi fără milă sau vânduţi Saracenilor. Intre aceşti nenorociţi se găseau şi foarte mulţi Vlahi [3]). In cursul luptelor cu Bizantinii Epiroţii făcură la Prilep prizonier pe însuşi comandantul bizantin, pe cronicarul G. Akropolites, şi-l internară la Arta [4]).

In timpul domniei despotului Mihai al II-lea s'a lichidat şi imperiul latin din Constantinopol. După potolirea sângeroasă a luptelor şi frământărilor interne din Niceia, împăratul Mihai Paleologul întreprinse faimoasa sa campanie contra Constantinopolului, cuceri capitala la 25 Iulie 1261 şi izgoni de acolo pe împăratul Balduin al II-lea, care fugi în apus [5]).

10. **Împărţirea Vlahiilor între urmaşii lui Mihai al II-lea şi stingerea dinastiei Angelilor.** La moartea sa, întâmplată la 1271, despotul Mihai al II-lea împărţi despotatul epirotic între fiii săi în aşa fel că *Nichifor* primi Epirul cu *Vlahia Mică* şi *Vlahia Superioară* cu capitala Arta [6]), iar fiul său natural *Ioan* obţinu partea din Tesalia cu *Vlahia Mare* [7]), unde soţia sa din familia arhonţilor *Taronites* avea moşii întinse între Olimp şi Parnas cu vestite herghelii de cai [8]). Astfel vedem din nou Vlahiile din Pind împărţite între despotul *Nichifor I* (1271 —

[1]) C. Hopf, *l. c.*, VI, p. 259.
[2]) C. Hopf, *l. c.*, VI, pp. 284 şi 285; K. Krumbacher, *Byzantinische Litteraturgeschichte*, I, p. 1046 urm.
[3]) Erben, *Reg. Boh.*, I, p. 1153.
[4]) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 312.
[5]) C. Hopf, VI, p. 260 urm.
[6]) *Ibid.*, VI, p. 299.
[7]) *Ibid.*, VI, p. 281.
[8]) G. Pachymeres, IV, 30—32, vol. I, pp. 322—326; C. Hopf, VI, p. 302.

1296) și sevastocratorul *Ioan* (1271 – 1296) cu reședința la Neo-Patrae. Dar deși sub domnitori deosebiți, Vlahiile din Pind, ca și cele din Carpați, aveau de împărtășit aceeași soartă istorică cu rivalități între domnitori și cu lupte de apărare în afară. Inlăuntru domnitorii Vlahiilor aveau de lucru cu înfrânarea puterii nobililor sau boierilor, care încercau uneori să impună despoților voința lor, cum fusese cazul când arhonții siliseră pe tatăl lui Nichifor să se reconcilieze cu soția sa Teodora Petrolia, pe care o izgonise [1]).

Inafară nu mai conteneau luptele de apărare contra Paleologilor din Bizanț, care nu înțelegeau să tolereze state independente pe fostul teritoriu al imperiului, cum erau Tesalia și Epirul cu Vlahiile din Pind. Amenințați mereu de Paleologi, despotul *Nichifor* și sevastocratul *Ioan* căutau sprijin la Venețieni și la ducatele latine câte mai rămăseseră în Sudul peninsulei după risipirea imperiului latin din Constantinopol și a regatului din Salonic [2]). Şi unul și altul dintre domnitorii Vlahiilor trebuiau uneori să cedeze presiunilor bizantine, recunoscând supremația Poleologilor și cedându-le chiar teritorii și cetăți din țările lor [3]).

In vremea ce *Nichifor* era o fire blândă și pașnică, condus de înțelepciunea soției sale, sevastocratorul *Ioan* era veșnic gata la luptă pentru apărarea țării sale și lărgirea granițelor ei. Pentru a se asigura mai bine din partea Sârbilor, domnul Vlahiei Mari mărită pe fiica sa, al cărei nume nu ni s'a păstrat, după *Ştefan Milutin*, marele jupan al Serbiei. Gregoras arată că soția lui Milutin era «*fiica arhontului Vlahiei*» [4]). Relațiunea aceasta făcuse pe unii să caute Vlahia arhontului Ioan în Carpați, și nu în Pind, unde ea se afla în realitate [5]). Inclinația lui Ioan spre Latini îi atrase dușmănia Paleologilor care năvăliră cu o puternică armată de mercenari, recrutată și dintre păgâni, și devastară Tesalia și Vlahia Mare într'un mod barbar. Numai cetățile bine întărite mai putură rezista

---

[1]) C. Hopf, VI, p. 258.
[2]) *Ibid.*, VI, 297.
[3]) G. Pachymeres, III, 20, vol. I, p. 214 urm.; N. Gregoras, IV, 3, 5, vol. I, pp 92 și 97, 330 și 340.
[4]) N. Gregoras, VI, cap. 9, § 2; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 323.
[5]) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ediția III, vol. III, p. 62 urm.

sălbăticiei agresorilor. Insuşi sevastocratorul Ioan fu asediat în capitala sa Neo Patrae. Dar el fugi din cetate travestit în haine ţărăneşti, pretextând că-şi caută nişte vite rătăcite şi astfel, strecurându-se prin liniile duşmane, reuşi să ajungă la Theba unde domnea familia conţilor *de La Roche*. Acolo el logodi pe fiica sa cu Wilhelm de Levadia, fratele contelui Ioan de La Roche. Insoţit de ginerele său, sevastocratorul se reîntoarse la Neo-Patrae, atacă oştirea bizantină prin surprindere, măcelări în somn gloatele de mercenari şi dobândi izbânda prin lupta piept la piept cu trupele bizantine de elită, comandate de Ion Paleologul, fratele împăratului Mihai. Marea *victorie dela Neo-Patrae din 1275* duse la curăţirea Tesaliei şi Marei Vlahii de duşmani şi la inaugurarea unei perioade mai îndelungate de pace şi linişte [1]).

Grelele încercări prin care trecuse sevastocratorul Ioan nu potoliseră însă nicidecum firea sa aprinsă şi războinică. In 1284 el puse la cale o expediţie contra Salonicului pentru a se răzbuna faţă de Paleologi care-i invadaseră ţara. Comanda asupra oştirii fu încredinţată fiului său *Mihai* care obţinu curând oarecare succese asupra Bizantinilor. Infrângerea aceasta indispuse peste măsură pe Bizantini şi de aceea ei se gândiră să recurgă la o stratagemă prin care să-l înlăture din fruntea oştirii tesaliote, în rândurile căreia se găseau şi numeroşi Vlahi. Despotul Nichifor din Epir, care pizmuia succesele militare ale nepotului său Mihai, se hotărî să ajute la înlăturarea acestuia. El oferi lui Mihai mâna fiicei sale *Tamara* şi succesiunea despotatului ca dotă după moartea sa. Propunerea era prea ademenitoare pentru ca Mihai să nu cadă în cursă. El porni la Arta pentru celebrarea logodnei dar de acolo el nu se mai întoarse în ţară, fiindcă la sosirea sa acolo el fu arestat şi trimis sub pază bună Bizantinilor la Constantinopol unde îl aştepta o închisoare din care nu mai scăpă. La 1295 el încercă să fugă din închisoare, dând foc clădirii în care se afla, dar în clipa aceea fu ucis de un Vareg [2]).

[1]) C. Hopf, VI, p. 303.
[2]) G. Pachymeres, I, 25—27; II, 67—77; C. Hopf, VI, p. 330.

Bătrânul sevastocrator nu lăsă însă nerăzbunată trădarea fratelui său Nichifor. In acelaşi an el năvăli în Epir şi pustii ţara în lung şi în lat până la Arta. Ajutorul solicitat dela Bizantini nu sosi la vreme, fiindcă aceştia nu vedeau cu ochi buni independenţa Epirului. Totuşi, oştirile bizantine năvăliră în Tesalia pentru a cădea lui Ioan în spate, astfel că populaţia Vlahiilor avea să îndure lovituri grele din ambele părţi. In situaţia aceasta aşa de critică Nichifor căută sprijin la Francii din Morea, cărora despotul le oferi mai multe cetăţi din despotat şi le trimise ostatec pe însuşi fiul şi moştenitorul său *Toma*. Cu ajutorul acestora, dobândit în condiţiuni aşa de oneroase, Nichifor putu face faţă împrejurărilor, izgonind pe Tesalioţi din Epir şi recucerind Ianina dela Bizantini, unde fu recunoscut de cetăţeni ca legitimul stăpânitor al cetăţii. După eşecul lor dela Ianina, Bizantinii se retraseră şi din Tesalia, astfel că sevastocratorul Ioan se putu reîntoarce şi el acasă după ce devastase Epirul [1]).

După aşezarea păcii *Nichifor* şi soţia sa *Ana* aveau de plătit foarte scump ajutorul primit dela Franci. Ei trebuiră să consimţească la căsătoria fiicei lor *Tamara* cu prinţul *Filip de Tarent*, fiul regelui Carol al II-lea de Neapol, şi să-i asigure drept dotă domnia despotatului după moartea lor. Fiul lor *Toma*, încă minor, adevăratul moştenitor al despotatului, urma să primească dela cumnatul său Filip anumite cetăţi ca feude tarentine. După semnarea ruşinosului pact de desmoştenire a lui Toma se celebră în Septemvrie 1294 căsătoria surorii sale Tamara cu Filip, respectându-se deocamdată credinţa ortodoxă a miresei, ceea ce nu împiedecă mai apoi pe Filip să ceară soţiei sale trecerea la catolicism [2]).

Transacţiunile acestea matrimoniale nu erau însă aprobate şi recunoscute de Grecii şi Vlahii din Epir şi Tesalia care detestau pe « *Latinii şismatici şi lăudăroşi* » şi care nu voiau să recunoască jurisdicţia bisericească a mitropolitului catolic din Lepanto, ci ţineau cu hotărîre la mitropolitul lor ortodox din Ohrida [3]).

[1]) C. Hopf, VI, p. 334 urm.
[2]) C. Hopf, VI, pp. 335—336.
[3]) *Ibid.*, VI, pp. 337—338.

Şi astfel se desbină populaţia Epirului în două mari tabere ostile, una *catolică*, care ţinea cu Angiovinii, şi alta *ortodoxă* care se grupase în jurul despinei Ana şi al fiului ei Toma, care se rezemau pe credinţa şi statornicia Vlahilor din Pind. Transacţiunile acestea nu puteau fi nici după placul sevastocratorului *Ioan* din Tesalia şi nici al Paleologilor, care nu puteau vedea în ele decât întărirea influenţei Latinilor asupra peninsulei, pe care ei, după căderea Constantinopolului, o credeau înlăturată pentru totdeauna. Noua stare de lucruri din Epir nu convenea nici Sârbilor, care se grăbiră sub *Ştefan Uroş al II-lea* (1275—1321) să cuprindă la 1296 Durazzo pentru a zădărnici aşezarea Latinilor acolo [1]). Bizantinii atacară Lepanto, iar prinţul *Constantin*, fiul sevastocratorului Ioan din Vlahia Mare, pătrunse în Epir pentru a împiedeca instalarea lui Filip de Tarent acolo [2]). Atunci Nichifor, văzându-se încolţit deodată din partea Sârbilor şi Bizantinilor, căută să ajungă la o înţelegere cu Constantin, fiindcă politica Sârbilor şi Bizantinilor era deopotrivă de ameninţătoare şi pentru Tesalia. Pacea între domnii Vlahiilor s'a încheiat în Septemvrie 1296 [3]).

Pacea ce s'a încheiat între sevastocratorul Ioan şi despotul Nichifor a fost ultimul act politic mai important, semnat în comun de domnitorii Vlahiilor din Pind, căci în 1296 muriră amândoi. Sevastocratorului Ioan îi urmă în Tesalia fiul său *Constantin* (1296—1303) iar urmaşul lui Nichifor din Epir era fiul său *Toma* (1296—1318). Raporturile politice dintre noii domni ai Vlahiilor erau foarte schimbătoare, când de pace când de războiu, potrivit concepţiunilor feudale ale timpului, când luptele şi hârţuelile — Fehden — dintre seniori nu încetau niciodată. Mai încurcată era situaţia în Epir unde, după moartea despotului Nichifor, fiul său *Toma* era încă minor şi stetea sub epitropia maicei sale Despina Ana. In conformitate cu dispoziţiunile actului dotal al surorii sale Tamara, cea mai mare parte din despotat ajunse sub stăpânirea lui Filip de Tarent, care gu-

[1]) Hopf, VI, p. 335.
[2]) G. Pachymeres, III, 40, vol. II, p. 296.
[3]) *Regesta Aug.*, Nr. 88, fol. 209 n.; C. Hopf, VI, p. 355.

verna țara prin *vicarul* său *Ponzar de Tournay* și numai o mică parte cu Vlahiile rămasese lui Toma [1]), ultimul vlăstar bărbătesc din familia epirotică a Angelilor. Dar îndată ce Toma ajunse la maturitate, el începu lupta pentru reîntregirea granițelor despotatului său, știrbită așa de grav de cumnatul său *Filip*. Intr'o consemnare a despoților bizantini din 1313 el apare alăturea de maică-sa «*Anna Despina Comnena Dukissa*» cu pomposul titlu de «*Toma, din grația lui D-zeu mare despot al Romaniei*, **principe al Vlahiei**, *domn de Arhangelos, duce de Vagenetia, conte de Acheloos și Lepanto* și domn al cetății domnești Ianina» [2]). Sub titlul acesta așa de pompos se ascundea însă o putere politică redusă la minim.

In 1303 muri în Vlahia Mare sevastocratorul Constantin, lăsând domnia fiului său minor *Ioan al II-lea* (1303—1318), care se întitula «*duce de Neo-Patrae și* **sevastocrator al Vlahiei Mari**». Tutor pentru minorul sevastocrator fu desemnat de Constantin nepotul său de soră *Guido al II-lea de La Roche*, ducele de Athena. Bătrânul sevastocrator porunci cu limbă de moarte boierilor săi să-l asculte și să-l ajute la îndeplinirea misiunii sale [3]). Regentul Guido al II-lea încredință guvernarea Vlahiei unui mareșal al său, al cărui nume însă nu ni s'a păstrat. După moartea lui Constantin toată boierimea Vlahiei, între care se găseau și foarte mulți Vlahi, căci nu de geaba țara se numea după ei, se găsea unită în jurul tânărului sevastocrator Ioan al II-lea.

De solidaritatea aceasta așa de strânsă dintre regent și popor nu-și dăduse însă bine seama despotul Toma și nici Despina Ana din Epir, când, la moartea lui Constantin, Epiroții cuprinseră prin surprindere castelul vlahic *Fanarion* din Pind. La vestea acestei neașteptate încălcări de graniță Guido al II-lea mobiliză în grabă contingentele sale de cavaleri frânci, de *călăreți vlahici* și de pedestrași și porni contra Epiroților năvălitori. In fața unei așa de puternice desfășurări de forțe despina Ana se îngrozi și ceru pacea, declarând că cetatea Fanarion fusese ocupată fără știrea și au-

[1]) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I. p. 322 urm.
[2]) Patti, vol. III, fol. 127; C. Hopf, VI, p. 356 urm.
[3]) C. Hopf, VI, p. 360.

torizaţia ei. Ea se angajă să restitue cètatea fără luptă şi să plătească toate cheltuielile de războiu. Propunerea Despinei fu primită de Guido al II-lea şi astfel pacea între Vlahii fu restabilită pe loc [1]).

Ajungând la majorat, sevastocratorul *Ioan al II-lea* restabili raporturi normale cu Bizantinii şi, căsătorindu-se cu o princesă imperială, primi de formă Vlahia Mare ca un feud al imperiului, întitulându-se: *Duce de Athena şi Neo-Patrae*, **de Vlahia Mare** *şi Castoria* [2]). Aceeaşi politică de prietenie faţă de imperiali o urmări şi despina Ana din Vlahiile epirotice, cerând mâna unei princese bizantine pentru fiul ei Toma care ajunsese la majorat cu 15 ani. Ea făgădui zestre nurorii sale partea din despotat, pe care o primise la vremea sa fiica sa Tamara care, trecând la catolicism sub numele de Ecaterina, urma să fie despăgubită cu o rentă viageră de 100.000 perperi. La vestea aceasta Filip de Tarent ceru despinei să-i cedeze imediat întreg despotatul, iar Toma să-i presteze jurământul de vasalitate în puterea convenţiei din 1296. Despina Ana răspunse cu demnitate că legitimul moştenitor în linie bărbătească al despotatului nu poate fi desmoştenit de sora sa Tamara-Ecaterina trecută la catolicism. Numai în cazul când Toma ar muri fără urmaşi legitimi, succesiunea despotatului ar putea reveni surorii sale.

La refuzul despinei, Filip năvăli în 1304 cu oaste în Epir şi sili pe Ana şi pe Toma să se retragă spre Ianina. Deodată cu despina fugi şi populaţia în munţi, de unde coborî curând tânărul despot cu *arcaşii săi vlahi* pentru a izgoni pe Frânci, care încercaseră în zadar să cucerească capitala Arta [3]). Dar cu toate acestea Filip nu putu fi izgonit de tot din Epir, unde se menţinu chiar şi după moartea soţiei sale Tamara-Ecaterina (1309), numind la 1313 pe fiul său şi al Tamarei *Carol* drept *vicar al Epirului*. După moartea lui Carol (1315) vicariatul trecu asupra fratelui acestuia *Filip*, care se întitulă « *despot al Romaniei* » [4]).

---

1) C. Hopf, VI, p. 362 urm.; G. Pachymeres, V, 30, vol. II, p. 450.
2) *Ibid.*, VI, p. 421.
3) C. Hopf, VI, pp. 364—367.
4) *Ibid.*, VI, pp. 417—418.

Intre timp *Toma* se căsători cu princesa Ana, fiica împăratului Mihai al IX-lea Paleologul, recunoscând supremația imperiului și contând pe sprijinul bizantin în lupta sa contra Francilor. Bizantinii interveniră, dar nu în folosul despotului ci în scopul politicii lor de acaparare. In 1314 trupe bizantine, intrând în Epir, smulseră Francilor mai multe cetăți și supuseră dominațiunii lor mai multe triburi albaneze. Ei însă nu reușiră să despresure Arta și de aceea se retraseră fără să fi contribuit câtuși de puțin la ameliorarea situațiunii despotului Toma, care între timp pierduse și simpatiile cetățenilor din Ianina din cauza apucăturilor sale despotice [1]). In condițiile acestea despotul se văzu nevoit să caute o înțelegere cu cumnatul său Filip de Tarent. Dar în cursul acestor tratative despotul *Toma* fu ucis mișelește de *Nicolai Orzini*, conte de Zante și Chefalonia. Acesta sili și pe văduva despotului să-l ia în căsătorie, usurpând astfel domnia asupra Epirului [2]). Cu moartea tragică a despotului *Toma*, întâmplată în 1318, se stinse dinastia despoților epirotici din dinastia Angelilor, care cârmuise timp de 200 de ani destinele politice ale Vlahilor din Pind. Intâmplarea a voit ca în același an să se stingă și linia Angelilor din Vlahia Mare, căci în 1318 muri și sevastocratorul *Ioan al II-lea*, lăsând Tesalia cu Vlahia Mare într'o stare de completă anarhie.

11. **Invazia Vlahilor și Albanezilor în Tesalia.** In Vlahia Mare și Tesalia urmă o epocă de completă desagregare politică. Sub pretextul de a susține drepturile la domnie ale *Irinei*, văduva lui Ioan al II-lea, împărații Andronic al II-lea și Mihai al II-lea trimiseră oștirile lor în Tesalia pentru menținerea ordinei interne. In realitate însă oștirea bizantină încercă să ocupe Tesalia ca pe un fost feud al imperiului rămas fără moștenitor legitim. Situațiunea aceasta turbure trezi poftele de cucerire ale vecinilor, dar și ambițiunile boierilor vlahi și tesalioți care, în particularismul lor înnăscut

[1]) Hopf, VI, p. 419 urm.
[2]) N. Gregoras, VIII, 1, vol. I, p. 283; I. Cantacuzen, I, 1, vol. I, p. 13; Miklosich și Müller, I, p. 171 și 174; C. Hopf, VI, 419.

căutau să cuprindă cât mai mult pământ şi să ducă o vieaţă cât mai neînfrânată de autoritatea centrală. Unul dintre potentaţii locali era *Ştefan Gavrilopulos* care dobândise un mare ascendent asupra arhonţilor, optimaţilor sau boierilor din Tesalia-Vlahia. El muri însă la 1333. Intr'o scrisoare din 1325 se arată că în vremea aceea *Catalanii* ocupaseră mai multe cetăţi în «*Blachia*» pe care le ţineau în stăpânirea lor [1]). Dar nici Bizantinii nu se lăsară mai prejos, ci ocupară şi ei mai multe localităţi. Veneţienii cuprinseră şi ei «*unum castrum iuxta mare in Blachia*». Tot atunci năvăliră în Tesalo-Vlahia şi Albanezii —*gens Albanesium* —în număr aşa de mare —*in tanta cantitate numerosa* —încât înnăbuşi aproape pe băştinaşii dela ţară —*extra castra*—. Albanezii ce năvăleau mereu voiau la un moment dat să se oprească, fiindcă nu reuşiseră să ocupe niciun «*fortilicium*» adecă nicio cetate. Dar cei ce veneau din urmă îi îndemnau să înainteze zicând: «*Nolite hoc facere, quod multi cum uxoribus et filiis in vestrum audiutorium huc venimus et ideo omnes simul ad partes Blachiae redeamus*». Şi aşa nimeni nu se opri în loc ci cu toţii năvăliră în Tesalia [2]). Deodată cu Albanezii coborîră şi mulţi Vlahi din munţi la şes, invadând satele şi lăsând boierilor numai locurile întărite. Cei ce nu mai găseau loc în Tesalia năvăliră în insulele vecine, unde se aşezară deabinelea [3]).

Impăratul Andronic al III-lea, care se considera domn al Tesaliei, trimise întăriri, dar cu toate acestea invazia Vlahilor şi Albanezilor nu putu fi oprită în loc [4]). Impăratul reuşi însă să zădărnicească încercările Epiroţilor de a-şi lărgi graniţele pe socoteala Tesaliei, încredinţând guvernarea Vlahiei şi Tesaliei arhontului *Ioan Angelos*.

12. **Domnia Orzinilor în Epir şi răscoala Vlahilor sub Nicolai Vasiliţă.** In Vlahiile epirotice după moartea despotului Toma, domnia fu usurpată de ucigaşul acestuia *Nicolai*

[1]) Marini Sanuti Toncelli, *Epistolae*, în *Gesta Dei per Francos*, ed. I. Bungarius, Hanovra, 1611, Tom. II, p. 292; C. Hopf, VI, p. 422.
[2]) Marini Sanuti Toncelli, *Epistolae*, l. c., II, p. 293.
[3]) C. Hopf, VI, p. 440; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 376.
[4]) C. J. Jireček, *Albanien*, p. 74.

Orsini (1318—1323). El avu de purtat lupte grele cu Bizantinii care asediau Arta și cuprinseră Ianina, unde câștigară simpatia populației prin reînnoirea privilegiilor bisericii ortodoxe. Impotriva lui Nicolai se ridică însă fratele său *Ioan* (Giovanni) *Orsini* (1323—1335) care, căsătorindu-se cu o princesă bizantină, se închină împăratului Andronic, jurându-i să-i servească cu credință *nu* ca *despot* ci în calitatea de *catepan* —κεφαλή —și *sclav* al majestății sale [1]). In condițiile acestea așa de umilitoare *Ioan* înlătură în 1323 prin violență pe fratele său Nicolai și primi guvernarea Epirului ca vasal al împăratului [2]). Domnia sa în Epir fusese însă una din cele mai sbuciumate, caracterizată prin atacuri necontenite din partea Albanezilor și prin sângeroase frământări și rivalități interne, la care luă parte contra despotului și soția sa despina Ana Paleologina, care-l otrăvi în 1335.

Domnia despotatului reveni de drept fiului său minor *Nichifor al II-lea* (1335—1357) sub epitropia maicei sale despina Ana, care se puse sub scutul împăratului Andronic, logodind pe fiul ei cu fiica marelui domestic al curții imperiale Ioan Cantacuzen. Impăratul consimți la legătura aceasta matrimonială cu condiția, ca despina Ana să renunțe la regență în favorul împăratului. De voie de nevoie despina aduse acest sacrificiu ambiției sale și astfel Epirul ajunse sub puterea împăratului Andronic, care se putea mândri cu drept cuvânt de a fi reunit despotatul Angelilor cu imperiul. Impăratul încredință guvernarea Epirului și a Vlahiilor de acolo devotatului său *Teodor Senaaino*, care își avea reședința când la Arta când la Ianina, iar boierii epiroți fură distinși cu înalte titluri bizantine, atenții menite să satisfacă ambiția multora dintre ei [3]).

Dar guvernarea bizantină provocă curând mari nemulțumiri în rândurile Epiroților. Insuși despotul *Nichifor* fugi în 1338 la Neo-Patrae, unde fu bine primit la curtea Ecaterinei de Valois și unde se și logodi cu una din fiicele ei. Ecate-

---

[1]) Miklosich-Müller, I, Nr. LXXVI, pp. 171—174; C. Hopf, VI, p. 420.

[2]) N. Gregoras, XI, 3, I, p. 536; C. Hopf, VI, p. 421.

[3]) C. Hopf, VI, p. 440 urm.; C. J. Jireček, *Geschichte des Serben*, I, 378.

rina îi făgădui tot concursul pentru recucerirea despotatului din mâinile Bizantinilor [1]). Tânărul Nichifor putea conta şi pe o puternică aderenţă în Epir, unde partida naţională ura pe Bizantini ca sugrumatori ai independenţei lor. In fruntea conjuraţilor contra Bizantinilor se ridicase arhontul *Nicolai Vasiliţă* din Arta, care se sprijinea pe concursul puternic al conaţionalilor săi din Vlahia Mică şi Vlahia Superioară, unde se găsea vatra răscoalei. Numele de Vasiliţă al şefului răscoalei, cât şi pornirea ei din Acarnania şi Etolia constituie indicaţii destul de puternice că şi această mişcare antibizantină, ca şi cea din 1066, pornise dela Vlahii din Pind. Răsculaţii prinseră pe guvernatorul Sinadino şi îl puseră în lanţuri. Ei cuprinseră şi mai multe cetăţi pentru a se putea bizui pe ele în lupta contra Bizantinilor cărora numai Ianina li mai rămase credincioasă [2]).

13. **Domnia arhontului Ioan Angelos în Epir şi reunirea Vlahiilor sub sceptrul său.** Răscoala din Epir reclama prezenţa împăratului acolo. Ioan Cantacuzino sosi în 1339 în fruntea unei oştiri, asedie Arta şi obţinu capitularea cetăţii prin vicleşug. In Octomvrie se predă şi Nichifor, pe care împăratul îl cinsti cu titlul de «*panhipersevastos*», iar guvernarea Epirului fu încredinţată arhontului *Ioan Angelos* (1339—1349) în condiţiuni speciale. Guvernarea îi fu încredinţată pe vieaţă, dar fără drept de moştenire. Ioan Angelos se obligă să păstreze credinţă împăratului şi să-i pomenească numele pretutindeni. Prietenii împăratului să fie şi prietenii săi, iar pe inimicii împăratului să-i considere şi ca inimici ai săi. Mitropoliţii şi episcopii să renunţe la autochefalia bisericii lor şi să reintre sub jurisdicţia canonică a patriarhului ecumenic din Constantinopol. Graniţele ţării să rămână cele vechi, iar diferendele ce s'ar ivi cu vecinii să fie supuse arbitrajului împăratului. In caz de războiu arhontul să întărească cu contingentele sale oştirea

[1]) *Ibid.*, VI, p. 441.
[2]) N. Gregoras, XI, 9, vol. I, p. 551; I. Cantacuzen, II, 34—38, vol. I, p. 509 urm.; C. Hopf, VI, p. 413.

împărătească [1]). In aceleaşi condiţiuni primise Ioan Angelos şi guvernarea Tesaliei şi a Vlahiei Mari, astfel că omul de încredere al Bizanţului concentră în mâinile sale puterea militară şi administrativă asupra Vlahiilor din Pind: Vlahia Mare, Vlahia Mică şi Vlahia Superioară.

Granițele dintre Tesalia şi Epir urmau să rămână însă cele vechi, păstrându-şi fiecare provincie vechile sale drepturi şi posesiuni [2]). Catalanii fură alungaţi din Tesalia, iar pacea şi ordinea internă fu menţinută cu tărie. Noul guvernator se opuse însă cererii boierilor epiroţi de a urmări pe despina Ana pentru asasinatul comis contra soţului ei Ioan Orsini şi aceasta din consideraţie pentru fiul ei «panhipersevastosul» Nichifor al II-lea.

14. **Reintegrarea lui Nichifor al II-lea în drepturile sale asupra Epirului.** Era şi timpul suprem ca în Vlahia ordinea să fie restabilită, fiindcă imperiul era grav ameninţat din trei părţi şi anume: din partea *Albanezilor* care luptau pentru independenţă, din partea *Sârbilor* ţarului *Ştefan Duşan* (1336—1355) şi din partea *Turcilor Osmanlîi* care, exploatând cu iscusinţă rivalităţile dinastice dintre Paleologi şi Cantacuzeni, cuprinseră câteva capete de pod pe ţermul european al Bosforului. In August 1340 Andronic ajunse la o înţelegere cu ţarul Ştefan Duşan, cedându-i vaste teritorii în Tesalia de Nord şi în Epir până la Ianina. Andronic al II-lea muri însă la 1341, lăsând domnia fiului său minor *Ioan al V-lea Paleologul* (1341—1391) sub epitropia împărătesei văduve *Ana de Savoia* [3]).

La vestea despre moartea împăratului izbucniră deodată vechile duşmănii şi rivalităţi care păreau potolite până atunci. Şefii Albanezilor reînnoiră invaziile lor în Epir şi Tesalia, iar malcontenţii din aceste provincii îşi ridicară capul, grupându-se în jurul despotului *Nichifor al II-lea*, care credea că a sosit momentul oportun de a-şi revendica drepturile

[1]) I. Cantacuzen, III, p. 319 urm.; G. Murnu, *Românii din Bulgaria*, l. c., p. 58.
[2]) C. Hopf, VI, p. 443.
[3]) C. Hopf, VI, p. 444.

sale la domnie asupra despotatului părintesc [1]). Şansele lui Nichifor sporiră foarte mult când *Ioan Cantacuzen* (1347—1355), care râvnea de mult la coroana imperială, se proclamă împărat, înlăturând astfel regenţa Anei de Savoia. Noul împărat confirmă pe Nichifor în demnitatea sa de despot al Epirului şi aceasta cu atât mai mult, cu cât Nichifor ajunsese între timp ginerele împăratului, căsătorindu-se cu fiica acestuia [2]).

In anul următor 1348 Tesalia şi Epirul deopotrivă cu întreaga peninsulă balcanică fură bântuite de *ciuma neagră*, care fusese adusă de Tătari din Orient şi care făcu grave ravagii în rândurile populaţiunilor din Europa. Boccacio arăta că în urma acestui flagel oameni viteji, femei frumoase şi tineri în floarea vieţii luau dejunul în cercul familiei şi al cunoscuţilor, pentru ca masa de seară să o ia în cer cu străbunii de pe ceea lume. In urma ciumei rămaseră şi în Vlahiile din Pind regiuni întregi pustii şi lipsite de locuitori [3]).

15. **Aspiraţiile Sârbilor asupra Vlahiilor din Pind.** In 1349 muri Ioan Angel, guvernatorul Tesaliei. Dispariţia sa din rândurile apărătorilor Vlahiei Mari trezi pofta de cucerire a ţarului Ştefan Duşan, care faţă de Veneţieni se mândrea cu pomposul titlu de «împărat al Serbiei şi Romaniei, despot al Artei şi *duce al Vlahiei — imperator Raxie et Romanie, despotus Larte et Blachie comes* — şi care, cu ajutorul lui Dumnezeu, a cucerit cea mai mare parte din imperiul Romeilor [4]). Impăratul Ioan Cantacuzen întreprinse repetate campanii contra Sîrbilor cotropitori, până ce în 1350 se ajunse la o înţelegere cu ei, cedându-li-se o bună parte din Tesalia şi Epir cu *Vlahiile din Pind* [5]).

Ţarul Ştefan Duşan încredinţă guvernarea acestor teritorii fratelui său vitreg *Simeon Uroş* (1353—1371) care se mândria cu descendenţa sa din Paleologi. El era căsătorit cu

---

[1]) Hopf, VI, p. 445 urm.
[2]) I. Kantakuzen, III, 53, 58 vol. II, p. 309 urm.; N. Gregoras, III, 3, 6, vol. II, p. 644 urm. şi 656 urm.; C. Hopt, VI, p. 444.
[3]) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 394; Boccacio, *Decameron*, Premier Jour, Introduction; *Muratori*, XIV, p. 448 urm; C. Hopt, VI, p. 446.
[4]) C. Hopf, VI, p. 446.
[5]) *Ibid.*, VI, p. 445.

Thomais, sora despotului Nichifor al II-lea al Epirului din familia Orzinilor. Simeon Uroş îşi fixă reşedinţa la *Tricala* în Tesalia, iar la *Ianina* guverna cesarul *Grigore Preliub* (1350—1356) [1]. Despotul Nichifor căzu în 1356 la *Anchiloos* în lupta cu Albanzii fără să lase urmaşi. Atunci sora sa Thomais, soţia lui Simeon Uroş, rămase singura moştenitoare legitimă a Epirului şi a Vlahiilor de acolo [2]. Ultimul act care ni s'a păstrat dela despotul Nichifor este actul de confirmare a privilegiilor clerului din Corfu în frunte cu protoiereul *Ioan Valahul*. Clericii din Corfu primiseră încă la 1246 dela despotul Mihai al II-lea îngăduinţa de a compensa prestaţia în natură prin o taxă anuală în bani [3].

Simeon Uroş şi soţia sa Thomais duceau o vieaţă morală închinată binelui şi propăşirii ţării lor. El a fost ctitorul mănăstirii *Sf. Maria dela Dupianos*, numită a *Meteorilor* care, prin severitatea regimului monahal, se putea asemăna cu ctitoriile similare dela Sf. Munte [4]. In fruntea mănăstirii sta stareţul *Atanasie*, care trecea ca sfânt şi care prezisese invazia Turcilor în Tesalia. La şcoala severă a stareţului Atanasie îşi făcuse educaţia prinţul *Ioan Uroş*, fiul şi urmaşul lui Simeon şi al Thomaisei în domnia Vlahiilor din Pind. Sora sa Maria Angelina era măritată după *Toma Preliubovici* (1356—1385), urmaşul tatălui său, cesarul Grigore Preliub, în guvernarea Ianinei.

Toma era o fire războinică şi neastâmpărată. Cu supuşii săi din Ianina şi împrejurime trăia în necontenite certuri şi neînţelegeri din cauza samavolniciilor şi apucăturilor sale tiranice. Cu Albanezii se găsea mereu pe picior de războiu, astfel că îşi merita atributul de *Albanocton*, adică ucigător de Albanezi. In schimb soţia sa Maria Angelina se bucura de toată dragostea supuşilor pentru duhul blândeţii care o însufleţea şi pentru dărnicia ei faţă de aşezămintele bisericeşti de pretutindeni [5].

[1]) Hopf, VI, p. 459; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 395.
[2]) *Epirotica*, ed. Destunis, pp. 6—11; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 416; C. J. Jireček, *Die Albanesen*, l. c., p. 76 urm.
[3]) C. Hopf, VII, p. 32.
[4]) *Ibid.*, VII, p. 40.
[5]) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 420.

La moartea lui Simeon urmă în domnia Vlahiilor fiul său *Ioan Uroş* (1371—1410). Noul domnitor era însă o fire contemplativă înclinată mai mult spre cele sfinte. De aceea el încredinţă guvernarea lui *Alexandru Angelos Philanthropenos*, care se întitula *cesar al Vlahiei Mari*, rezervându-şi însă dreptul de control şi de îndrumare asupra actelor de guvernământ ale cesarului [1]). El urmărea cu atenţiune şi guvernarea cumnatului său Toma din Ianina, astfel că spiritul său împăciuitor se resimţea pretutindeni. Şi aceasta mai ales din clipa în care Toma Preliubovici fusese ucis de anturajul său din Ianina la anul 1385. Moartea lui Toma fu salutată de supuşii săi ca o izbăvire de tirania sa. Populaţia ţinea însă cu credinţă la văduva sa *Maria Angelina*, care fu recunoscută ca adevărata moştenitoare a Epirului. In clipele acelea tragice fratele ei Ioan îi veni în ajutor. La sfatul acestuia, Maria Angelina se căsători în 1386 cu *Eseau de Buondelmonte* (1386—1403), care fu proclamat despot al Epirului. Noul despot potoli spiritele agitate ale Epiroţilor, restabili raporturile normale cu Bizanţul şi încheie pace cu Albanezii, care începură să-şi dea seama de pericolul din partea Turcilor, de care erau ameninţate ambele ţări [2]).

16. **Intervenţia Turcilor în Peninsula Balcanică.** In timpul în care popoarele creştine din peninsulă cum erau Romeii şi Vlahii, Bulgarii, Sîrbii şi Albanezii luptau unele împotriva altora, disputându-şi fiecare petec de pământ, Turcii Osmanlîi câştigau mereu teren în Europa. La anul 1354 ei puse stăpânire pe Galipoli, iar în 1359 sultanul Murad I îşi mută reşedinţa dela Brussa la Adrianopol, pentru a putea conduce mai de aproape expediţiile sale contra statelor balcanice. In Septemvrie 1371 Turcii înfrânseră puterea Sârbilor la *Čirmen* pe râul Marića în faţa Adrianopolului, deschizându-şi astfel drumul spre Salonic, Tesalia, Epir şi Albania [3]). În toamna anului 1372 arhiepiscopul de Neapole

---

1) C. Hopf, VII, pp. 37—39.
2) C. Hopf, VII, p. 40; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, p. 108; G. Phrantzes, p. 157; Aravantios, Ἱστορία τῆς Ἐπείρου, II, pp. 215—217.
3) C. J. Jireček, *Albanien*, l. c., p. 77.

comunica la Avignon că Turcii au repurtat o mare victorie «*asupra unor magnați și asupra unor popoare din Grecia, Vlahia și țaratul Rascilor* [1]). Iar în anul următor se știa în apus că *Romania* devenise tributară Turcilor [2]).

Operațiunile Turcilor în Balcani erau foarte mult înlesnite prin faptul că diversii principi creștini îi chemau mereu în ajutor împortiva rivalilor politici. Insuși cesarul Toma Preliubovici recursese la ajutorul Turcilor în luptele sale contra Albanezilor. La concursul armat al Turcilor recurgeau și principii albanezi. Un renegat albanez Saym, Schahim sau Isaim ocupă în 1381 *Vela* cu ajutorul noilor săi coreligionari. Cu acel prilej starețul *Isaie* din *Mețovo* fu orbit și vândut ca sclav, iar proprietățile bisericești împărțite între comandanții Turcilor [3]). In lupta cu Turcii căzu la 1385 fruntașul albanez de origine vlahică *Balșa-Balșici* [4]). Intre Vlahii Srâmleni care fuseseră închinați la 1330 mănăstirii Dečeani, se pomenește între alții și Vlahul *Barbat Balsici*, a cărui origine etnică vlahică nu poate fi trasă la îndoială. După trei decenii ajunseră la putere în Dioclea sau Zeta frații *Stracimir*, *Iura* (Gheorghe) și *Balșa* care stăpâneau la Antivari, Badua și Scuturai, trăind în bună înțelegere cu Ragusanii (1361) și Veneţienii (1362). In bulele papale (1368—1370) ei apar ca *Jupani* de *Zeta* —Zupani Zete —[5]). Orbini arată că tatăl lor Balșa era un boierinaș sărac, care nu poseda decât un singur sat — gentilhuomo di Zeta, assai povero, e in vita dell'imperadore Stefano teneva solamente una villa —[6]).

Având în vedere atitudinea diverșilor principi creştini față de musulmani nu trebue să ne surprindă faptul că și *Ioan Uroș din Tesalia* și cumnatul său *Eseau din Epir* se prezentaseră în fața Inaltei Porți a cortului sultanului Murad I pentru a ajunge la o înțelegere cu el. Domnitorii Vlahiilor petrecură

---

1) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, p. 118.
2) Theiner, *Mon. Hung.*, 2, 155; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 440.
3) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, p. 118; N. Iorga, *Geschichte des Osman. Reiches*, I, p. 225.
4) C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, p. 118; C. Hopt, VII, p. 42.
5) *Mon. Hung.*, 2, 86, 103; C. J. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 424.
6) Orbini, p. 286.

în 1390 mai multă vreme la Poarta sultanului, pentru a obţine cuvenita recunoaştere din partea padişahului dela Adrianopol [1]).

Dar înţelegerea cu Turcii n'a fost decât de prea scurtă durată. Cesarului *Alexandru Angelos Philanthropenos* îi urmă fratele său *Manuil* în guvernarea Thesaliei [2]). Aceştia au şi fost în adevăr ultimii domni creştini ai ţării. Căci la 1387 căzu Salonicul, iar după catastrofa de pe Câmpul Mierlei —campus turdorum aut merularum —din 1389 rămase pecetluită şi soarta Serbiei pentru cinci secole şi mai bine. După realizarea acestor mari şi importante cuceriri, Turcii cuprinseră în *1394 Tesalia*, pentru a pune capăt stăpânirii creştine de acolo. Astfel se încheie la 1394 opera domnitorilor creştini în Tesalia şi Vlahia Mare, care începuse la 1214 cu despotul Teodor şi luă sfârşit cu *Ioan Uroş* şi cesarul său *Manuil Angelos Philanthropenos* [3]).

După pierderea Tesaliei Ioan Uroş se retrase la ctitoria tatălui său din Dupianos, unde se călugări, primind numele de *Iosaph*. Mai apoi el ajunse episcop de Fanarion şi muri la 20 Noemvrie 1410 [4]).

17. **Frământările din Epir şi apariţia Sârbo-Albano-Bulgaro-Vlahului Vonga Zardari.** In Epir stăpânirea creştină se mai menţinu câteva decenii. Despotul *Eseau de Buondelmonte* se dovedi un domnitor bun şi priceput, iubit de supuşii săi şi respectat de vecini. După moartea soţiei sale despina Maria Angelina (1394), el rămase singurul moştenitor legitim al despotatului. In anul următor Eseau se căsători cu *Irina*, fiica principelui Albanez *Ghin Spatos*. In lupte cu alţi principi albanezi el căzu prizonier şi se rescumpără numai în schimbul sumei de 10.000 de perperi. El muri la 1403, lăsând ca urmaş pe ducele de Leucadia *Carlo I Tocco* (1403—1429). Dar înainte de sosirea acestuia în Epir, *Irina*, văduva lui Eseau, prinsese însaşi frânele domniei pe care o încredinţă fratelui

[1]) C. Hopf, VII, p. 101.
[2]) C. J. Jireček, *Geschichte der Serben*, II, p. 118.
[3]) C. Hopf, VII, pp. 39—40; A. A. Vasilev, II, pp. 318 şi 331.
[4]) C. Hopf, VII, p. 101—102.

ei vitreg *Morikios Bua Squaras*, deslănţuind astfel în Epir un aprig războiu civil între pretendenţii la tronul despotatului *Carlo Tocco* şi *Morikios Bua Squaras* (1403—1418). In lupta aceasta pentru tron interveni « *Sârbo-Albano-Bulgaro-Vlahul Vonga Zardari*, pe care însă Morikios izbuti să-l respingă în « Zardaria » sa[1]). Determinarea aceasta etnică de « *Sârbo-Albano-Bulgaro-Vlah*» este foarte caracteristică pentru mozaicul de elemente etnice din Epir, dar şi din alte părţi ale Peninsulei Balcanice, unde elementele acestea trăiau lângă olaltă şi între olaltă, suprapunându-se unele asupra altora. In împrejurările acestea elementul vlahic s'a putut menţine ca individualitate etnică aparte numai graţie excepţionalei sale vitalităţi rasiale.

Morikios Bua Squaras se menţinu cu tărie în Nordul Epirului, câtă vreme Sudul rămăsese în stăpânirea lui *Carlo I Tocco*. Dar luptele şi rivalităţile dintre ei continuară cu aceeaşi înverşunare ca şi la început. Pentru a putea rezista rivalului său, Morikio Bua Squaras chemă Turcii în ajutor, care veniră curând sub conducerea lui Cara Sinan Beg. In toiul acestor lupte şi frământări muri Morikio Bua Squaras în 1419, astfel că *Carlo* se proclamă despot al Epirului întreg, cuprinzând Ianina, Albania de Sud şi Vlahiile epirotice din Acarnania şi Etolia, astfel că soţia sa se putea întitula cu mândrie « *vasilissa* », adecă împărătească. Dar starea aceasta de lucruri nu dăinui mult, căci Cara Sinan Beg revendică pentru sine succesiunea lui Morikios, continuând lupta cu Carlo pentru cucerirea Epirului[2]).

In cursul acestor lupte muri Carlo I. Urmaşul său *Carlo al II-lea* (1429—1448) moştenise o situaţie politică foarte grea. In faţa ameninţărilor turceşti numărul aderenţilor săi scădea mereu. Şi aceasta cu atât mai mult, cu cât Francii nu se bucuraseră niciodată de simpatii în despotatul epirotic. Atacurile Turcilor continuau fără întrerupere, când la 9 Octomvrie 1430 *Carlo al II-lea*, căzând în prinsoare, fu silit să capituleze şi să recunoască supremaţia turcească, plă-

[1]) C. Hopf, VII, p. 103.

[2]) C. Hopf, VII, pp. 30, 105 şi 107; Aravantios, Ἱστορία τῆς Ἠπείρου II, pp. 215—217; G. Frantzes, p. 157.

tind tribut sultanului. Un frate natural al său primise o parte din Etolia ca vasal turcesc. Atunci Turcii ocupară Ianina iar la 1449 Arta. Restul Epirului cu Vlahiile din Pind *deveniră vilaet turcesc la 1435*. La 1449 căzu Albania sub stăpânirea turcească. Singurul creştin care mai încercă să smulgă Turcilor Epirul şi Vlahiile din Pind era principele *Gheorghe Castriota* (1443—1468). Tatăl său *Ioan Castriota* (1407—1437), dela κάστρον, castru, cetate, fusese un «*dominus satis potens in partibus Albaniae*», care recunoscuse suprematia turcească. Merită să reţinem faptul că şi la curţile principilor albanezi pe lângă limbile latină şi greacă, se folosea şi limba *slavonă* ca şi la curţile voievozilor din Vlahiile carpatine. La 1434 se raportă împăratului Sigismund, că principele albanez *Andrei Topias* întreţinea la curtea sa «sclavonicos cancellarios et scientes sclavicam linguam et litteram» [1]. Fiul său Gheorghe fusese trimis ostatic la curtea sultanului, unde trecu la mahomedanism, primind numele de Skanderbeg, adecă begul Alexandru. La moartea tatălui său el îmbrăţişă din nou credinţa creştină şi deveni unul dintre cei mai aprigi adversari ai Turcilor. După căderea Constantinopolului (1453), Gheorghe Castriota rămăsese singurul principe creştin în peninsulă care mai reuşi să ţină piept Turcilor nu numai în Albania, dar şi în părţile de Nord ale Epirului, unde se menţinu până la 1466. Numai atunci Sinan Beg puse stăpânire definitivă asupra *Ianinei*, garantând mitropolitului, arhonţilor şi primaţilor din Epir respectarea credinţei creştine şi a obiceiurilor locale, în schimbul plăţii unui *haraciu*. Gheorghe Castriota muri la 1468 şi fu înmormântat la Alesio. După moartea sa căzu la 1478 *Croja*, pe care Turcii o răsbotezară după limba lor în Akhissar, Cetatea-Albă. Cetatea *Scutari* căzu numai în anul următor 1479 şi cu aceasta dispăru ultima redută creştină din peninsulă [2].

Astfel vedem cum în a doua jumătate a secolului al XV-lea Turcii îşi extinseseră stăpânirea şi asupra *Vlahiilor din Pind*, provocând o răsturnare radicală a ordinei politice şi sociale

[1]) *Dipl. Ragus.*, ed. Gelcich şi Thalloczy, p. 388; C. J. Jireček, *Albanien*, l. c., p. 81.
[2]) C. J. Jireček, *Albanien*, l. c., p. 80 urm.

de până atunci. Pătura conducătoare, întru cât nu-şi găsise moartea în necontenitele lupte interne, fu nimicită sau deportată de cuceritorii păgâni. Dintre mai marii ţării fură cruţaţi numai aceia care, părăsindu-şi credinţa creştină, treceau la legea musulmană. La asemenea expediente recurseră mulţi dintre Sârbi şi Albanezi, ai căror urmaşi profesează până astăzi învăţătura mahomedană. Nu avem informaţii că s'ar fi găsit şi Vlahi care să-şi fi părăsit credinţa strămoşească. Dar nu este mai puţin adevărat că, din cauza credinţei lor creştine, Vlahii din Pind avură foarte mult de îndurat din partea noilor stăpânitori mahomedani.

Numele de *Vlahia Mică* s'a păstrat şi sub Turci, noul vilaiet turcesc fiind tălmăcit în limba oficială prin *Cuiciuc-Iflac*, de unde derivă numele de *Cuţo-Vlah*, adecă *Vlah Mic*, căci cuiciuc în limba turcă înseamnă mic. Numele acesta îl găsim amintit mai întâi la *Miron Costin* care arată că vecinii numeau pe Români din Sudul Dunărei « *Coţo-Vlahi* » [1]). Şi *Dimitrie Cantemir* aminteşte de *Coţovlahii* din Pind [2]).
Mai puţin probabilă este părerea acelora care derivă numele Cuţovlah din greceşte unde ar însemna « *Vlah Şchiop* » [3]).

Istoria Vlahilor din Pind sub stăpânirea turcească de aproape patru secole este prea puţin cunoscută. O serioasă şi metodică cercetare a acestei epoce din vieaţa Vlahilor de acolo ar putea aduce multă lumină în sbuciumatul lor trecut. Dar această operă grea şi migăloasă rămâne rezervată unor cercetări viitoare.

---

1) Miron Costin, *Istoria Moldovei*, I, p. 107.
2) Dim.-Cantemir, *Hronicul vechimei Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. *Gr. G. Tocilescu*, VIII, 398.
3) Th. Capidan, *Macedoromânii*, p. 11; *Dacoromania*, II, p. 487.

CENTENARUL REÎNFIINŢĂRII ARTILERIEI ROMÂNE

ROSTUL EI ÎN RĂZBOIUL DIN 1877—1878

DE

GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 10 Decemvrie 1943

Este o deosebită cinste pentru elevul de acum o jumătate de veac al promoţiei a 6-a a Şcoalei Militare de Artilerie şi Geniu ca să fie chemat spre a învedera, în această incintă, cu prilejul şedinţei comemorative de azi, însemnătatea actului dela 10 Noemvrie 1843, cum şi a urmărilor sale.

Acesta-i dă şi plăcutul prilej să arate cât de multă recunoştinţă datoreşte el profesorilor de elită ai şcoalei de atunci, pentru temeinicele cunoştinţe tehnice căpătate prin învăţământul lor. Cu smerenie se închină el amintirii lor.

Au fost glasuri care s'au exprimat cum că serbarea acestui veac de fiinţare să se fi celebrat cu opt ani în urmă, când s'au împlinit o sută de ani dela înzestrarea, în 1835, a oştirii moldoveneşti cu primul tun. Este bine, cred, chiar dacă obţinerea acestei prime guri de foc nu a avut însemnătatea actului dela 10 Noemvrie 1843, să amintim prioritatea acestui fapt, mărind astfel cu arătatul număr de ani, spaţiul de timp dela înzestrarea oştirii cu guri de foc.

Ceea ce sărbătorim azi este reînfiinţarea artileriei române şi nu înfiinţarea ei; căci Românii au avut artilerie în trecut, încă dela începutul veacului al XV-lea. Puţină la număr, ca în toate ţările de pe acele vremuri, ea s'a desvoltat în cursul veacurilor. Apoi, odată cu desfiinţarea treptată a armatelor

noastre, a încetat de a mai fi, cei interesați, ca să nu mai avem putința de a ne opune voinței lor, având grija de a ne lua toate gurilė de foc ce mai posedam.

In monografii asupra artei noastre militare în diferite epoce, am arătat și alcătuirea și făptuirile artileriei din vremile respective. Iar acum de curând, am dat, în numărul festiv scos de *Revista Artileriei*, o privire generală asupra acestei arme în trecutul nostru de până în veacul al XIX-lea.

In 1843, Turcii dăruesc Ţării Româneşti patru tunuri de bronz de calibrul 4, spre a întocmi cu ele o baterie « care să slujească întru paza bunei orândueli și liniștei obștești ». Pentrucă nu exista personalul necesar serviciului acestor guri de foc, s'au trimis grade inferioare spre a fi instruite în Rusia. Acești ostași s'au reîntors în 1846, când bateria s'a întocmit cu personalul și atelajele cuvenite. Şi astfel artileria și-a reluat ființa.

In 1848, după ocuparea Bucureștilor de către armata turcească, aceasta a reluat cele patru tunuri.

In anul următor la stăruința lui Barbu Ştirbey, noul domnitor, Turcii nu numai că au înapoiat cele 4 tunuri ce le ridicaseră în 1848, dar au mai dat 6 tunuri de 8 și 2 obuziere. Pe temeiul ofisului domnesc din 5 Decemvrie 1850, s'a format cu acest material o baterie pedestră de opt piese (6 tunuri de 8 și 2 obuziere) și o unitate călăreață (numită divizion) de 4 tunuri de 4 [1]).

In Moldova, Rușii dăruiseră un tun încă din 1835, iar Turcii dăruiră, după stăruința lui Grigore Ghica-Vodă, alte cinci tunuri cu chesoanele lor, în 1849. Se trimisese și de aci, încă din anul 1846, personalul în Rusia, pentru a fi instruit. Intors în 1848, se organiză, în 1850, o baterie de 4 tunuri și 2 chesoane [2]).

Rușii, ocupând Principatele Române în 1853, au silit bateriile Ţării Românești să lupte alături de dânșii și le-au întrebuințat în acțiunile contra Silistrei, Hârșovei și Brăilei [3]). Tunarii români s'au purtat cu destoinicie; ei au fost citați

[1]) Maior I. Popovici, *Organizarea armatei române*, I, p. 63.
[2]) *Idem*, p. 108.
[3]) *Idem*, p. 64.

la ordinea de zi a armatei rusești, decorați cu ordinul Sfântul Gheorghe și înaintați în grad [1]). La retragere Rușii luară însă cu dânșii materialul și caii bateriilor românești [2]).

In Moldova lucrurile se petrecură mai dramatic. Iată ce spune în această privință un martor al faptelor, generalul Herkt, în ale sale amintiri [3]).

« După cum s'a văzut, hatmanul Mavrocordat, cu totul înfeodat vederilor și politicei Rusiei, pusese la dispoziția armatei de ocupațiune trupele infanteriei noastre, care au și fost întrebuințate în serviciul etapelor rusești ». (Cum au vrut Rușii de altfel și ulterior — în 1877 — să întrebuințeze armata română).

« Afară de acestea, hatmanul mai dăduse, fie din propria sa inițiativă, fie că-i se ceruse de generalul Osten-Sacken guvernatorul Moldovei, o declarație că oștirea dorește a însoți armatele rusești în campania în contra Turciei.

« Această declarație transmisă la Petersburg, fu primită cu satisfacțiune de împăratul Neculai, nu pentru micul ajutor ce oștirea Moldovei ar fi putut da armatelor sale, ci ca o dovadă în fața Europei a simpatiei Românilor pentru Rusia.

« Demersul hatmanului, deși făcut în secret, transpiră și provocă o adâncă revoltă a sentimentului național deșteptat puternic sub domnia lui Grigore Alexandru Ghica prin toate straturile populațiunii și desvoltat în oștire prin elementele tinere și culte introduse în corpul ofițeresc.

« Sub iritațiunea produsă, născu hotărîrea de a se opune cu orice preț la executarea angajamentului luat de hatmanul Mavrocordat, hotărîre care a dat loc la un act de violență nescuzabil din partea armatei de ocupațiune în contra oștirii unei țări care nu făcuse decât servicii Rușilor.

« La sfârșitul lunii Iulie 1854, generalul Osten-Sacken, convoacă la Palatul Domnesc (din Iași), pe toți ofițerii moldoveni prezenți în garnizoană, care se și adunase la ora fixată în sala tronului. Prezenți au fost: căpitanul Bacinski

---

[1]) *Idem*, pp. 100, 101.
[2]) *Idem*, p. 64.
[3]) General Herkt, *Câteva pagini din istoricul armatei noastre (Amintirile unui veteran din timpul serviciului)*, pp. 26—34.

cu locotenenții Langa și Radovici și sublocotenentul Brusturean din escadronul de cavalerie, căpitanul Filipescu cu sublocotenenții Herkt și Popa din artilerie și câțiva ofițeri din infanterie a căror nume nu mi le mai amintesc. Generalul Osten-Sacken intrând în sală adresă ofițerilor prezenți, următoarele cuvinte în limba franceză: « Domnilor, v'am convocat pentru a vă comunica că M. S. Impăratul Rusiei, luând cu satisfacțiune act de dorința oștirii Moldovei de a însoți armata sa în războiul contra Turcilor, a binevoit a dispune atașarea trupelor oștirii la armata de operațiune. Prin urmare sunteți invitați a fi gata de plecare la cel întâi ordin ce veți primi.

« Deși ne cam așteptam la așa ceva, totuși rămăsesem un moment ca încremeniți, moment însă scurt, și generalul Osten-Sacken avu o decepțiune neplăcută, la care era departe a se aștepta, când căpitanul Filipescu luând cuvântul în numele nostru replică: « Excelența Voastră, suntem foarte măguliți de onoarea ce M. S. Impăratul voiește a ne face, regretăm însă de a nu putea profita de dânsa, deoarece datorim serviciu numai țării noastre.

« Generalul rămase un moment uimit; și probabil speriat de consecințele pentru el care transmisese la Petersburg declarația hatmanului Mavrocordat, încercă a ne intimida amenințându-ne cu împușcare.

« Răspunsul nostru unanim fiind, că persistăm în refuz și că nu vom pleca de bună voie cu armata rusească, generalul furios ne ordonă de a merge imediat la cazărmile noastre, rămânând consemnați până la al doilea ordin ».

Mai departe Herkt adaugă:

« Aproximativ două ore după consemnarea noastră în cazarmă, se văzu venind două trăsuri, cu un general rus, însoțit de hatmanul Mavrocordat și de adjutantul domnesc colonel Raneti, care se opriră la poarta cazărmii.

« Generalul rus cu însoțitorii săi începând a urca scara, căpitanul Filipescu dă comanda, « smirna » (drepți) după care trupa se așeză la rând pe dinaintea paturilor lor, și căpitanul Filipescu cu ofițerii bateriei (eu și al doilea ofițer) lângă ușa de intrare a cazărmii.

« Generalul rus, care se urca, era generalul B u d b e r g, comisarul general al ambelor principate române, venit în Iași pentru a dirija mișcarea de evacuare a armatei de ocupațiune.

« Hatmanul M a v r o c o r d a t prezentând pe căpitanul F i l i p e s c u ca comandant al bateriei, generalul B u d - b e r g îi adresă următoarea întrebare în limba franceză: « Domnule căpitan, bateria d-voastră este ea gata ? » la care căpitanul răspunde: « Excelența Voastră, aceasta depinde de înțelesul ce dați cuvintelor de a fi gata ».

« Generalul B u d b e r g probabil deja prevenit în contra căpitanului F i l i p e s c u, de generalul O s t e n - S a c k e n, apostrofă pe căpitan cu cuvintele: « Domnule căpitan, oare d-voastră sunteți numai un *maître d'hotel* crezând că dacă v'ați îngrijit de hrana trupei și de furajul cailor, bateria d-voastră ar fi gata ? ». La această apostrofă pronunțată cu un ton foarte aspru, căpitanul replică: « Excelența Voastră, nu pricep semnificația cuvintelor, rog numai a considera că sunt căpitan de artilerie a oștirii Moldovei și nu subalternul Excelenței Voastre ». Acest răspuns făcând pe generalul B u d- b e r g să piardă toată rezerva, răcni furios, « așa stau lucrurile ? Vă puneți în rebeliune ? Te arestez, marș la corpul de gardă » și văzând că căpitanul nu voia a se supune îl îmbrânci de braț spre scară strigând « pașol ». In acest moment izbucnind în cazarmă un strigăt de « săriți băieți, muscalul ne ia pe căpitan », hatmanul și colonelul R a n e t i, antrenară pe căpitanul F i l i p e s c u rugându-l a se supune pentru a nu provoca vreo nenorocire, iar generalul B u d b e r g se coborî în grabă pe scară și sărind în trăsură plecă, pe când colonelul R a n e t i conducea pe căpitanul F i l i p e s c u la corpul de gardă.

« Și, în adevăr, o nenorocire se putea întâmpla dacă trupa excitată prin strigătele de: săriți băieți, a unuia din ai lor, un fel de ercul cu numele de B e l i b o u, ar fi reușit să ajungă la scară. Acolo însă ei fură opriți de mine și de al doilea ofițer C o s t a c h e P o p a, cu care punându-ne umăr la umăr dinaintea scării, am izbutit a-i împiedeca și a-i liniști ».

H e r k t descrie apoi scena desarmării de către Ruși, a escadronului de cavalerie moldovenesc care, somat să plece

în Rusia, a refuzat cu toate că fusese înconjurat de infanteria rusească care își îndreptase armele încărcate asupra lui. Descrierea urmează după aceea astfel: « Toată această scenă mișcătoare am privit-o de pe platforma corpului de gardă, și iată din ce împrejurare: în dimineața zilei de desarmare până când trupele rusești încă nu ocupaseră orașul, mă dusesem la corpul de gardă pentru a mai vizita pe căpitanul Filipescu arestat acolo. Aici am mai găsit câțiva ofițeri cari îndemnau pe căpitan să fugă pe cât timp corpul de gardă mai era păzit de infanteria noastră; căpitanul refuză zicând că Rușii nu-i pot face nimic, el nefiind ofițer rusesc. In acest timp trupele rusești intrară în oraș, și înlocuind gardele noastre dela corpul de gardă, ofițerul comandant al gardei rusești invită pe toți vizitatorii căpitanului Filipescu a părăsi localul arestului său.

« Ieșind pe platformă, asistai ca fascinat la procedarea brutală în contra escadronului de cavalerie, apoi văzând pe ofițerii de cavalerie aduși la arestul corpului de gardă, am înțeles că vine rândul bateriei. Alergând iute pe la spatele remizei tunurilor, am intrat pe din dos în curtea cazărmii, unde am găsit trupa bateriei în ținută, cu tesacele încinse și așteptând hotărîți evenimentul. Al doilea ofițer, Costache Popa, ieșind din rândurile sergenților, convins că Rușii vor lua cu forța bateria cu dânșii, se făcu nevăzut. Trupa văzându-mă sosind, mă îndemnă cu insistență să fug pe portița din fund și să încalec calul meu pregătit deja la grajdul din vale, zicându-mi că lor Rușii nu le vor face mult rău, dar că ofițerii o vor păți.

« Crezând de datoria mea, ca locțiitorul comandantului, a nu părăsi postul meu, am pus trupa la rând aliniind-o spre poarta din față, când se auzi un mare sgomot de cai și o voce de comandament strigând pe rusește « atvariti porta » (deschideți poarta). Poarta deschisă, mă găsii față cu generalul Budberg care mă întrebă dacă eu comand bateria, la care am răspuns « da Excelența Voastră, ca cel mai vechiu ofițer, în lipsa căpitanului ».

« Generalul, nevoind probabil a repeta și cu bateria procedarea urmată cu escadronul, mă întrebă dacă printre

oamenii bateriei nu s'ar găsi vreunul care să știe rusește și ieșind înainte un sergent cu numele de Bulichi, el îi ordonă de a însoți pe adjutantul său să-i arate unde se țin tunurile noastre și caii, iar mie, să scot trupa afară din curtea cazărmii.

« Trupa scoasă în regulă sub comanda mea în stradă, fu luată între baionetele unei companii de infanterie și pornită tot la tabăra rusească dela Cucuteni. Apoi generalul îmi ceru sabia mea și remițând-o unuia din adjutanții săi, acesta m'a condus la arestul corpului de gardă, în aceeași cameră cu căpitanul Filipescu și unde se găseau arestați deja ofițerii de cavalerie, căpitanul Bacinski, locotenentul Lang și sublocotenentul Brustureanu.

« Corpul de gardă se compunea de un antret mare în centru având câte o sală spațioasă în dreapta și în stânga. Sala din dreapta (văzută dinafară) era localul gardei, cu paturi de lemn lângă pereți, iar sala din stânga arestul nostru, și prin fereastră, vedeam cu inima strânsă cum Rușii scoteau tunurile noastre din remiză și înhămându-le cu caii bateriei plecară cu dânsele. Ofițerul comandant al gărzii arestului, se instalase în antreul corpului de gardă, cu un pat de campanie, o măsuță și un fotoliu. Pe platformă se țineau două santinele cu puștile încărcate, oprind pe oricine se apropia de local strigând « nazat » și întinzând baionetele înainte ».

Cu aceasta se încheie cele spuse de Herkt.

Dar, ca și pasărea Fenix, artileria română era menită să renască, Rușii înapoind, în 1859, tunurile ce luaseră ambelor oștiri românești [1]).

Cele patru baterii, căci Moldova mai cumpărase materialul unei baterii dela Austriaci, fură întrunite în 1860 într'un regiment, căruia i se adăugară în 1864 încă două baterii și în 1866 alte două [2]). Bateriile fură înarmate, după 1859, cu tunuri belgiene de bronz încărcându-se pe la gură. Apoi acest material fu înlocuit cu material francez, tot de bronz și tot încărcându-se pe la gură [3]).

---

[1]) Maior I. Popovici, *o. c.*, pp. 64, 108.
[2]) *Idem*, II, pp. 176, 177.
[3]) General P. V. Năsturel, *Contribuțiuni la istoria artileriei*, pp. 41, 42.

Paralel cu înfiinţarea şi cu desvoltarea unităţilor de artilerie, se înfiinţară stabilimentele şi atelierele de artilerie, care se desvoltară şi ele cu trecerea anilor [1].

Cu domnia regelui Carol I, desvoltarea artileriei luă un deosebit de mare avânt, aşa că în Aprilie 1877, artileria putu mobiliza: 4 regimente de artilerie cu un efectiv de 4 baterii călăreţe şi 20 baterii de câmp şi 6 baterii teritoriale. Ea putu de asemenea încadra, cu ajutorul marinei şi a rezerviştilor din artilerie şi 6 baterii de coastă, înarmate cu material rusesc.

Astfel în 18 ani dela Unirea Principatelor, artileria română îşi mărise numărul bateriilor dela 4 la 36, adică devenise de 9 ori mai mare.

Dar artileria românească nu-şi mărise numai numărul bateriilor ci le înzestrase cu un material socotit ca fiind atunci cel mai bun din Europa şi adoptase bune metode de tragere, cum îşi pregătise un personal ce era să arate curând, pe câmpul de luptă, desăvârşita sa destoinicie.

In ceea ce priveşte materialul, folosind bunele rezultate obţinute de armata prusacă, în războaiele din 1864 şi 1866 cu tunul Krupp, domnitorul Carol a stăruit ca armata să fie înzestrată cu acest tun, avansând chiar din punga sa costul primelor baterii [2]. Acest material de calibrul 78 mm, s'a primit în anul 1868.

Experienţa războiului franco-german din 1870—1871 confirmând, din nou, superioritatea materialului Krupp, s'a comandat în 1874, de generalul I. Em. Florescu, opt baterii de tunuri Krupp de 87 mm calibru, cele mai puternice şi mai precise guri de foc de câmp ce se cunoşteau până atunci [3].

In ceea ce priveşte dovada de destoinicie ce era să o facă artileria română, iată o foarte scurtă înfăţişare a făptuirilor sale în războiul din 1877—1878, înfăţişare ce se cuvine să se facă cu atât mai mult azi, cu cât mâine se împlinesc 66 de ani dela căderea Plevnei.

---

[1] Maior I. Popovici, *o. c.*; General P. V. Năsturel, *o. c.*

[2] *Memoriile Regelui Carol I*, 3/15 Martie 1867.

[3] General P. V. Năsturel, *o. c.*, p. 43.

Distribuită în primăvara anului 1877 în localitățile de pe malul stâng al Dunării, corespunzând trecerilor peste acest râu, artileria noastră avu menirea să le apere de vreo trecere a adversarului și să răspundă la focul bateriilor de pe celălalt mal. Răspunsul ce-l dete tunurilor din dreapta Dunării fu prima vestire a neatârnării noastre, proclamată oficial la 10 Mai cu sprijinul ghiulelelor, ce aduseră la cunoștință fostei puteri suzerane ruperea legăturilor de mai multe ori seculare.

Urmară bombardamente pentru a apăra trecerea materialului de pod rusesc ca și pentru a înșela luarea aminte a adversarilor în clipa trecerii acestei armate dela Zimnicea la Șiștov și pentru a face cu putință trecerea la vale a vaporului *Ada*.

Infrângerile suferite de Ruși în fața Plevnei la 8/20 și 18/30 Iulie 1877, aduc împărțirea armatei armatei române în două părți:

Un corp de operațiune ce trece Dunărea și vine la Plevna pentru a ajuta armata țarului.

Un corp de observație ce rămâne în Oltenia, cu menirea de a împiedeca un atac peste Dunăre al trupelor adunate în Vidin și împrejurimi.

In fața Plevnei, artileria română mult superioară calitativ celei rusești, își stabilește în chip hotărîtor renumele. In prima ciocnire, cea dela 27 August, o secție de artilerie întovărășește de aproape infanteria și pune în baterie la câteva sute de metri de întăritura ce era să fie luată, mulțumită sprijinului ei, de dorobanții regimentului 13 și de un batalion din al 5-lea de linie. La 30 August, la 6 Septemvrie, la 7 Octomvrie, ca și la diferitele bombardamente, ghiulelele tunurilor române deschid calea infanteriei și reduc la tăcere baterii adverse. Mai mult încă, precizia cu care trag bateriile noastre impune Rușilor. Ei cer și obțin ca să se atașeze bateriilor lor de asediu câte o secție de artilerie de câmp românească pentru a le regula tragerea. Cu aprobarea Domnitorului, bateria B u n e s c u (a 5-a din Regimentul 4 Artilerie) a fost desemnată pentru acest serviciu, rămânând lângă bateriile de asediu rusești până la căderea Plevnei,

Intre timp baterii călărețe și de câmp și o baterie teritorială luaseră parte la bătălia dela Rahova, iar după căderea Plevnei, artileria corpului de operațiuni, denumit acum Corpul de Vest, face cu putință cucerirea de către infanteria română, în sângeroasa bătălie dela 12 Ianuarie 1878, a satelor Cherumbec, Capitanovcea, Inova, Smârdan, Novoselți și Tatargic, care formau antelinia Vidinului, cum tunuri din același corp își aruncă ghiulelele în cetățuia Belogradgic.

Antelinia Vidinului odată cucerită, artileria se poate apropia la bătaie eficace de zidurile cetății. Tunurile ei încep, împreună cu bateriile de câmp, cu bateriile teritoriale și cu bateriile de coastă dela Calafat, să bată Vidinul cășunându-i stricăciuni și multe focuri. Bombardamentul acesta nu poate însă să fie dus la bun sfârșit din pricina încheierii de către Ruși a unui armistițiu general, ce duce la evacuarea cetății de către garnizoană. După cinci veacuri de ocupare, punctul de sprijin principal din Nord-Vestul Bulgariei, precum și Belogradgicul sunt reocupate de forțe creștine, Românii reînnoind astfel faptele ostașilor lui Vladislav Voevod din jurul anului 1369.

Și, fapt caracteristic, la inventarierea armamentului aflat în cazematele Vidinului s'au găsit, printre alt armament..... mii și mii de săgeți din care poate unele erau acolo ca rezervă încă dela cucerirea cetății de către oștirile sultanilor.

De partea sa, artileria Corpului de Observație de pe stânga Dunării, deși micșorată ca număr de baterii de câmp prin cele trimise la Corpul de Operațiuni, nu a rămas inactivă. Inafară de numeroase bombardamente, ea acopere așezarea barajului de torpile dela Nedeia, distruge prin iscusita tragere a bateriei de mortiere locotenent Perticari, tragere regulată personal de maiorul de marină Dumitrescu Maican, monitorul *Podgorița*, cooperează la luptele ce le dau trupele românești de pe dreapta Dunării spre a cuceri Rahova, Lom-Palanca și Arcer-Palanca și, cum am văzut, ia parte la bombardamentul final al Vidinului, cu care prilej aruncă asupra acestei cetăți 14.679 de proiectile.

Artileria noastră se întoarce din Războiul Neatârnării cu un mare prestigiu, care-i aduce și mari îndatoriri, de care

ea se arată demnă. Nu se culcă însă pe laurii câștigați ci muncește în chip spornic. La artileria de câmp se adaugă artilerie de cetate iar materialul se modernizează adoptându-se în 1904 un material modern cu tragere repede, material la stabilirea căruia au lucrat cu destoinicie mulți dintre ofițerii noștri de artilerie. Alți ofițeri propun tunuri proprii (tunul Perticari) ca și diferite accesorii (luneta Ghenea, etc.).

Artileriei de câmp cu tragere întinsă i se adaugă curând baterii de obuziere și se începe înzestrarea armatei cu tunuri grele, când izbucnește marele războiu din anii 1914—1919.

In toată vremea dela încetarea războiului de neatârnare și până la izbucnirea celui de întregire, școalele și stabilimentele artileriei au primit și ele o mare și folositoare desvoltare.

Ca urmare a muncii depuse timp de 38 de ani, artileria noastră a intrat în războiu, la 15 August 1916, cu: 379 baterii de câmp, călărețe și de obuziere ușoare; 32 baterii grele, 113 tunuri antiaeriene și 55 baterii de însoțire atașate brigadelor de infanterie, în total cu 2087 de guri de foc.

Pe de o parte sunt prea recente făptuirile artileriei românești în războiul din anii 1916—1919 iar pe de alta sunt prea numeroase faptele care au dus armata noastră de pe Dunăre până în Pocuția și de pe Nistru până la Budapesta, pentru a le arăta chiar sumar în timpul de care dispun azi. Dar iată câteva date care vor indica, e adevărat pe scurt și incomplet, rolul artileriei în lupta pentru întregirea neamului:

Drapelele regimentelor: 4 artilerie de câmp, 1 și 2 artilerie de munte au fost decorate cu ordinul Mihai Viteazul; acele ale regimentelor 1, 3, 6, 12, 21, 22, 23 și 24 artilerie de câmp, 5, 15, 17, 18, 28/3 obuziere de câmp, 1, 2, 3, 4 artilerie grea și a celui de artilerie călăreață cu Steaua României cu spade și cu panglică de Virtute Militară. Și temeiurile acestor decorări sunt mereu: acte de bravură și devotament, avânt, susținerea până la sacrificiu a infanteriei și lupta cot la cot cu aceasta fie cu tunurile, fie, când muniția acestora s'a isprăvit, cu arme de infanterie. Vedem de asemenea că, prin sforțări supra-omenești, tunarii urcă piese

de artilerie grea pe muntele Omul. Neobosiți, ei stau neclintiți la piesele lor și resping prin focuri năpraznice și eficace de baraj, până la 14 atacuri consecutive date de adversar, într'o aceeași zi și în același loc.

In Dobrogea, în Carpați, pe Siret, pe Tisa și până la Budapesta, în ofensivă ca și în defensivă, artileria sprijine, apără și deschide drumul infanteriei.

Prea puține arătări care îngăduesc totuși să se întrevadă strădaniile, devotamentul, destoinicia și dibăcia cu care au fost mânuite gurile noastre de foc, peste tot unde au fost chemate să-și spună cuvântul.

Dela încheierea Războiului de Intregire, artileria noastră s'a desvoltat în toate direcțiile. Nu a sosit încă momentul să se facă istoricul faptelor ei în războiul actual, dar cu mândrie putem arăta că până acum, steagurile regimentelor 2, 3, 4 artilerie călăreață, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 24, 30, 37, 42, 51, artilerie de câmp, ale divizioanelor 2 și 3 tunuri de munte, a divizionului 1 obuziere de munte, ale regimentelor 4 și 7 artilerie grea, ale divizioanelor 52 și 57 artilerie grea moto, au fost decorate cu ordinul Mihai Viteazul iar cele ale regimentelor 2, 4, 6 artilerie călăreață, 9, 10, 11, 14, 23, 25 și 38 artilerie de câmp și 1 și 5 artilerie grea, 3 și 5 artilerie antiaeriană, cu ordinul Steaua României cu panglica de Virtute Militară, în fine acele ale regimentelor 5 și 6 artilerie antiaeriană și a Centrului de instrucție a artileriei antiaeriene cu Coroana României cu panglică de Virtute Militară.

Și citațiunile care le însoțesc sunt prilejuri nouă de falà pentru tunarii noștri:

Devotament, pricepere; sfărâmarea cuiburilor de rezistență inamice; preciziune de tragere, care dă încredere trupelor a căror înaintare o apără sau căreia îi deschid drumul; trageri până la ultimul proiectil în contra vrăjmașului ajuns până la gura tunului; lupte corp la corp chiar cu grenata și cu lopata, alături de infanterie; înaintare fără a ținea seama de minele așezate de dușman; sfărâmare de poduri și tăierea astfel a retragerii inamicului; zădărnicire a mersului coloanelor motorizate inamice; împingerea tunurilor până la cele mai înaintate linii ale infanteriei; acțiuni de inițiativă;

depășirea trupelor poprii și punerea în baterie în spatele inamicului; și câte alte fapte de arme individuale și colective.

Se pot oare cere mai desăvârșite dovezi și de vrednicie omenească și de pricepere tehnică? Cred că nu.

Și atunci slavă, de trei ori slavă tunarilor noștri!

Dar slavă și acelora cari, purtând tot uniforma de tunari, au lucrat în școale la formarea personalului și în stabilimente la pregătirea materialului trebuincios camarazilor de pe câmpul de luptă.

O altă cifră ne învederează uimitoarea desvoltare a artileriei noastre în suta de ani ce s'a încheiat acum:

In Noemvrie 1843 Moldova și Țara Românească aveau, la un loc, cinci guri de foc, fără personal pregătit pentru a le servi. Azi avem mai multe soiuri de artilerie — de câmp, călăreață, de munte, de asalt, motorizată, obuziere, grea, antitanc, antiaeriană, mortiere de tranșee, soiuri care întrec numărul tunurilor de acum 100 de ani și avem și un personal pregătit pentru a le folosi și materialul fiecărei specialități de artilerie este de multe ori însutit ca număr pentru fiecare soiu față de totalul celui din 1843.

Dacă tunarii noștri se pot mândri de uimitoarele progrese realizate de arma lor în curs de un veac și dacă se cuvine ca orice Român, să fie părtaș la această mândrie, este nu mai puțin adevărat că acest progres este numai un capitol din uimitoarea desvoltare a armatei române și din tot atât de uimitoarea desvoltare a țării noastre dela domniile regulamentare și până azi.

Ea ne îndrituește să avem o deplină încredere în viitorul neamului nostru. Și pentru aceasta, fie ca fiii acestuia să aibă aceeași dragoste de glia strămoșească, aceeași încredere nesdruncinată în menirea lui și aceeași stăruință ca acei bărbați cari au condus sau au muncit în rândurile poporului român dela 1843 și până acum.

26 Septemvrie 1943.

BASARABIA, PIVOTUL POLITIC AL MOLDOVEI VOIEVODALE

DE

ION I. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică din 3 Decemvrie 1943

1. **Aşezarea graniţelor Moldovei la Nistru şi apărarea lor.** Până pe la jumătatea secolului al XIV-lea teritoriul dintre Prut și Nistru făcea parte din hanatul Tătarilor Nogaieni cu reședința la Bahcisarai în Crimeea. Granițele apusene ale Tatariei ajungeau până la Carpați, înglobând în cuprinsul lor şi *Vlahiile Carpatine*, în jurul cărora se închegară cu vremea cele două voievodate românești, cunoscute în istorie sub numele de *Ungrovlahia*, *Muntenia* sau *Basarabia* și *Moldovlahia* sau simplu *Moldova*. Ducatele sau voievodatele acestea își lărgiseră teritoriul pe socoteala Tătarilor, împingându-i mereu prin lupte sângeroase spre Sud-Est, pentru a-și putea deschide drum liber la mare. *Ungrovlahia* sau *Basarabia*, numită astfel după dinastia descălecătoare a Basarabilor, năzuia mereu spre gurile Dunărei, unde se găsea vechea cetate dela *Chilia*. Moldovlahia, numită după Bogdan descălecătorul și *Bogdania*, năzuia și ea spre mare prin limanul Nistrului, pe țărmul căreia se găsea *Cetatea-Albă*, Moncastru al Genovezilor, unde pe la 1330 îndurase moarte de martir Sfântul *Ioan cel Nou* dela Suceava, mucenicul ocrotitor al Țării Moldovei [1]). Pe la anul 1368 hălăduiau acolo încă Tătarii

[1]) Ep. Melhisedec, *Sf. Ioan cel Nou dela Suceava*, Buc., 1895, în *Rev. p. Ist. Arh. în Fil.*, III, p. 143.

care, sub căpetenia lor Dimitrie —princeps Demetrius —, făceau negoţ cu Braşovul [1]).

In lupte crâncene cu Tătarii, voievozii moldoveni dela Suceava izbutiră să-şi lărgească stăpânirea mai întâi până la Prut şi apoi până la Nistru. Arată doar vechea cronică indigenă că « *Ţara Moldovei a fost descălecată mai întâi sub munte, apoi înmulţindu-se şi crescând înainte, nu numai Moldova şi Siretul i-a fost hotar, ci până la* Nistru *şi* mare *s'a lăţit. Mai apoi şi războaie făceau ca să apere ţara şi pământul şi din câmpii pe Tătari i-a scos* » [2]). Purcedând astfel, Moldovenii ajunseră curând la Nistru şi anume mai întâi la vadul dela *Hotin*, pe care-l fortificară cu ajutorul Lituanilor şi Polonezilor. Intr'un act din 1354 se arată că ducele Podoliei Teodor Coriatovici, retrăgându-se în Carpaţi, lasă cetăţile în seama Moldovenilor —a horodi osadyl Volohi —între care se găsea şi Hotinul [3]). Intr'un izvod de oraşe moldoveneşti, ce s'a păstrat ca anexă la o culegere de letopiseţe ruseşti din 1347, Hotinul este arătat ca o cetate *valahă* [4]). Prima mărturie documentară cu privire la stăpânirea Moldovei asupra Hotinului o desprindem dintr'un salvconduct din Februarie 1387, în care se face menţiune de *pârcălabul Hotinului Ştefan* [5]). De atunci până la 1712, când Hotinul fu cuprins de Turci şi prefăcut în raia împreună cu întregul său hinterland, cetatea aceasta de graniţă a jucat un rol important în istoria Moldovei [6]).

Pornind dela *Hotin*, dominaţiunea moldovenească se extinse pe Nistru în jos până la *Cetatea-Albă*. Intr'un act din 1393 voivodul Roman se întitula: *Domn şi singur stăpânitor al Ţării Moldovei din plaiurile (Sipeniţului) până la ţărmul mării —ot plonini do beregu moria—* [7]). Fiul lui Roman, *Alexandru*

[1]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, Nr. 917, p. 315.

[2]) *Domnii Ţării Moldovei şi viaţa lor*, ed. Mihail Cogălniceanu, *Letopiseţe*, I, p. 13.

[3]) I. Niemcsewski, *Untersuchungen des polnischen Oberhoheitsrechtes über die Moldau*, Lipsca, 1872, p. 10; St. Sarnicki, *Annales Polonorum*, Cracovia, 1587, p. 326 urm.

[4]) *Polnoe Sobrania Russkich Letopisi*, VII, p. 240.

[5]) *Documente Moldoveneşti*, editate de M. Costăchescu, II, p. 616.

[6]) Ion I. Nistor, *Drepturile noastre asupra Hotinului*, Chişinău, 1918.

[7]) *Documente Moldoveneşti*, I, p. 3.

cel Bun (1400—1433) se întitula: *Domn al Moldovlahiei și al Paratalasiei, adecă al ținuturilor dela mare* [1]. In Paratalasia moldovenească era cuprins și limanul Nistrului cu Cetatea-Albă, de unde pornise și primul mitropolit canonic al Moldovei *« ca om din partea locului și de neam cu domnii țării »*, arhiereul *Iosif* care aduse cu sine la Suceava și moaștele Sfântului Ioan cel Nou, ridicându-le dela Cetatea-Albă [2].

In privilegiul comercial pe care Alexandru cel Bun îl acordase în 1408 târgoveților din Liov, aceștia dobândiră dreptul de a pătrunde cu mărfurile lor până la Hotin și Cetatea-Albă, unde îi așteptau vameșii moldoveni pentru perceperea taxelor vamale [3]. In vremea aceea *Chilia* aparținea încă *Basarabiei*, adecă *Ungrovlahiei* lui Mircea cel Bătrân. Vedem aceasta din tratatul ungaro-polon dela Lublova din 1412 prin care regele Sigismund al Ungariei și craiul Poloniei Vladislav Jagelo sau Yogaila își limitau zonele de influență la gurile Dunărei și la mare. Linia de demarcație între ambele zone trecea Prutul și ducea prin câmpie la mare în așa fel, că jumătate din acest teritoriu cu cetatea *Chilia* să rămână *Ungariei*, iar cealaltă jumătate cu *Cetatea-Albă* să cadă în zona de influență a *Poloniei* [4]. Și unul și altul dintre regii contractanți considerau principatele române ca țări vasale lor. Sigismund vedea în Mircea cel Bătrân pe vasalul său iar Vladislav considera pe Alexandru cel Bun vasal polon.

Numai că la gurile Dunărei se ciocneau interesele Moldovei cu cele ale Basarabiei muntene. Luptele și neînțelegerile acestea dintre Moldoveni și Munteni dăinuiră mai multe decenii. După moartea lui Mircea (1418) Alexandru-Vodă al Moldovei, folosindu-se de turburările lăuntrice din Muntenia, cuprinse Chilia și închise astfel Muntenilor accesul la mare. *Phrantzes*, *Leunclavius* și după ei *Dimitrie Cantemir* afirmă că la 26 Octomvrie 1426 Alexandru cel Bun ar fi salutat la Chilia pe împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul

[1] N. Iorga, *Un patrahir dela Alexandru cel Bun*, în *Anal. Acad. Rom.*, Ist., Ser. II, Tom. XXXV, p. 343 urm.

[2] *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, ed. Miklosich et Müller, II, p. 526.

[3] *Docum. Moldov.*, II, p .631 urm.

[4] Hurmuzachi-Densușianu, *Docum.*, I, 2, Nr. 401, p. 485 urm.

la întoarcerea sa din Occident [1]). Ştim însă că stăpânirea Moldovei asupra Chiliei a fost mereu contestată de domnul Basarabiei *Dan al II-lea* care era susţinut în pretenţiile sale de regele Sigismund. Alexandru cel Bun se bizuia însă şi el pe ajutorul Poloniei şi mai ales al marelui duce al Lituaniei *Vitold*, la al cărui arbitraj se recurse în cele din urmă în vederea aplanării conflictului de graniţă dintre Moldova şi Basarabia munteană. Se pare însă că arbitrajul căzuse în favorul Moldovei, ceea ce nemulţumi pe Dan-Vodă şi-l determină să concentreze oştile sale basarabene — vaida Dan Bassarabiae adunatis sibi exercitibus Bassarabicorum — în preajma Chiliei. Alexandru cel Bun reuşi însă să respingă victorios atacurile basarabene din anii 1429 şi 1430 şi să-şi asigure astfel stăpânirea asupra Chiliei, construind baraje pentru controlul navigaţiei pe Dunăre [2]).

La moartea sa, Alexandru cel Bun lasă fiilor săi Ilie şi *Ştefan* Moldova întregită cu cetatea Chiliei. Aceştia se înţeleseră să împartă teritoriul Moldovei între ei în astfel ca *ţara de sus* a lui Ilie să aibă ieşire la mare prin Cetatea-Albă, iar *ţara de jos* a lui Ştefan al II-lea prin Chilia cucerită dela Munteni [3]). Dacă mai adăugim la aceasta şi cetatea *Hotinului*, atunci vedem prin secolul al XV-lea Moldova apărată din spre răsărit şi miazăzi *de trei puternice cetăţi de graniţă*, două la Nistru şi una la Dunăre. In fruntea lor se găseau pârcălabi cu depline puteri militare şi civile, încredinţate lor de domnul ţării. Documentele timpului ne-au păstrat numele mai multor *pârcălabi de Hotin*.

Seria lor începe la 1387 cu *Ştefan* şi continuă apoi cu *Şandru*, *Horaiţă*, *Negrilă*, *Duma*, *Brudui*, *Vlaicu*, *Goian*, *Manuel*, *Muşat*, *Purece Şteful*, *Toader*, etc. [4]). Pârcălabii de Cetatea-Albă erau: *Iuga*, *Fedorca*, *Iurgici*, *Stamati*, *Vlaicu*,

---

[1]) Leunclavius, *Pandectae*, Phrantzes, *Chron.*, c. 71, p. 118 urm.; Dem. Cantemir, *Descriptio Moldovae*, ed. Acad., p. 36.

[2]) A. V. Ulianicki, *Materiale pentru istoria rusă, polonă, moldoveană, valahă şi turcă* (ruseşte). Moscova, 1887, Nr. 26, p. 13 şi 31; Nr. 27 a, p. 32; Ion I. Nistor, *Localizarea numelui Basarabia în Moldova transpruteană*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXVI, pp. 1—27.

[3]) *Docum. Moldov.*, II, pp. 680, 689 şi 793.

[4]) *Docum. Moldov.*, I, pp. 32, 47; II, pp. 236, 433 şi 612; *Uricarul*, XVIII, p. 478 urm.

Stamin, *Sbiera*, *Vâlcu*, *Luca*, *Duma*, *Gherman*, *Danea*, etc. [1]). Pârcălabii de Chilia erau: *Vâlcu*, *Şandru*, *Bucium*, *Buftea*, *Goian*, *Isaia*, *Ivaşcu*, *Maxim*, *Neaga* ş. a. [2]).

2. **Colonizarea teritoriului dintre Prut şi Nistru cu Moldoveni.** Regiunile interioare din văile râurilor *Ciuhur*, *Răutu*, *Bâcu* şi *Botna* rămaseră pustii pe urma izgonirii Tătarilor. Cu răzeşii întinse în aceste vaste câmpii răsplătea domnul pe *vitejii* şi *voinicii* moldoveni «*pentru dreapta şi credincioasa lor slujbă către domn şi ca să fie strajă împotriva Tătarilor*». Asemenea acte de înzestrare cu moşii şi răzeşii ni s'au păstrat dela *toţi* domnii Moldovei, începând cu Alexandru cel Bun, care a aşezat graniţa ţării la Nistru, şi continuând cu urmaşii săi pe tronul Moldovei până la anul 1812. Astfel răsplătea Alexandru cel Bun pe vitejii săi Mihul, Panici, Stăncuţ şi Stanciu cu patru sate aşezate în părţile Chişinăului [3]). La 10 Aprilie 1429 Alexandru-Vodă miluia pe fiii lui Iliaş cu satele Săcăreni şi Jurceni pe râul *Lăpuşna*, unde fuseseră juzii Stănilă şi Jula [4]). In acelaşi an domnul dăruia mai multe sate pe *Ciuhur* unde era Ion Fală [5]). Tot atunci Alexandru-Vodă dăruia unui slujitor al său satul Dămianeşti şi «trei locuri în pustie» [6]). La 31 August 1429 mănăstirea Neamţului primea din dărnicia domnului «iezerul şi prisaca dela Zagorna pe Nistru» [7]). La 6 Februarie 1431 mănăstirea Bistriţa primea trei prisăci şi anume una la obârşia *Târnaucei* lângă mănăstirea *Căpriana*, alta pe râul *Ichil* şi a treia la gura *Botnei pe Nistru*, mai jos de Tighina [8]). Incă la 10 Februarie 1429 Alexandru cel Bun hărăzise soţiei sale, Doamna Marina, mănăstirea *Vişnovăţ*, unde era stareţ Chiprian [9]). Şi

[1]) *Uricarul*, XVIII, p. 476 urm.; I. Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea-Albă*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. II, Tom. XXX, p. 353 urm.; *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 375 de N. Iorga; A. Prochaska, *Codex Epostolaris Vitoldi*, în *Mon. med. aevi hist. res gest. Poloniae Illustr*, Cracovia, 1882, pp. 419—420.
[2]) N. Iorga, *Cetatea-Albă şi Chilia*, p. 276; *Uricarul*, XVIII, p. 474 şi urm.
[3]) *Docum. Mold.*, I, p. 182.
[4]) *Docum. Mold.*, I, p. 254.
[5]) *Ibid.*, I, p. 269.
[6]) *Ibid.*, I, p. 279.
[7]) *Ibid.*, I, pp. 285, 286, 307; II, 575.
[8]) *Ibid.*, I, pp. 311 şi 325.
[9]) *Ibid.*, I, pp. 135 şi 248.

astfel s'ar putea continua până în secolul al XIX-lea numeroasele acte de donație cât și măsurile administrative care porneau dela voivozii Moldovei cu privire la teritoriul dintre Prut și Nistru. Credem însă că actele menționate mai sus atestă în deajuns vechimea stăpânirii moldovenești asupra teritoriului transprutean. Administrația moldovenească a fost apreciată de călătorii Guillbert de Lannoy [1]) și Hans Schiltberger [2]) care vizitaseră Chilia, Cetatea-Albă și Hotinul.

Urmașii lui Alexandru cel Bun petreceau adeseori în pârcălăbiile lor transprutene. Dela Ilie I, Petru al II-lea și Petru al III-lea ni s'au păstrat numeroase acte, datate din *Hotin* [3]). Tânărul Alexandru al II-lea își fixase într'o vreme chiar reședința la Cetatea-Albă, unde îl surprinse și moartea la 25 August 1455 [4]). Unul dintre cele mai vechi acte de domnie din Hotin este actul din 3 Noemvrie 1433 dela Ilie-Vodă privitor la domeniul *Cristinești*, proprietatea de mai târziu a familiei Hajdău [5]).

Deopotrivă cu actele documentare constituesc și inscripțiile lapidare puternice mărturii pentru afirmarea drepturilor istorice ale Moldovei asupra Basarabiei, O inscripție din 1440 dela Cetatea-Albă, redactată în limba greacă, arată că «*făcutu-s'a această cetate pe vremea prea cuviosului domn Ion Ștefan Voivod prin boierii Domniei Sale și al cetății pârcălab din anul 6948. Născătoare de Dumnezeu mântuește pe robul tău Ștefan. Noemvrie în 10. —Rugăciunea robului lui Dumnezeu Fedorca, Isuse Hristoase biruește*» [6]). O altă inscripție tot de acolo datează din anul 1454 care spune că «*s'a săvârșit acest zid și s'a înarmat cu tunuri de Domnia sa Stanciul în anul 6962, luna lui Martie*» [7]).

3. **Destrămarea granițelor Moldovei și reîntregirea lor de către Ștefan cel Mare.** In timpul luptelor fratricide intre fiii

[1]) C. C. Giurescu, *Intâlnirea lui Guillbert de Lannoy cu Alexandru cel Bun*, în *Rev. Ist. Rom.*, IV, p. 286 urm.

[2]) *Schielberger I. Reise in den Orient.*, ed. H. I. Penzel, München, 1814.

[3]) *Docum. Mold.*, I, p. 421; II, pp. 733, 737.

[4]) I. Dlugosz, *Hist. Pol.*, II, p. 180 urm.; I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 51 și 70 urm.

[5]) *Docum. Mold.*, I, p. 364.

[6]) I. Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea-Albă*, l. c. p. 316.

[7]) *Ibid.* pag. 327.

lui Alexandru cel Bun s'au produs în Moldova primele știrbirî de graniță. Sub *Petru al II-lea Chilia* fu cedată Muntenilor care o stăpâneau cu ajutorul unei garnizoane ungurești [1]). Iar *Petru al III-lea Aron* cedă *Hotinul* Polonilor [2]). Reinstalarea stăpânirii muntene la Chilia reîmprospătă vechile tradiții basarabene la gurile Dunărei. La 1440 Vlad Dracul se întitula: « domn și singur stăpânitor a toată Ungrovlahia până la marea cea mare — do velikago moria — [3]). Urmașii săi Vladislav al II-lea și Vlad Țepeș se menținură în stăpânirea Chiliei. In amintirea domniei Basarabilor și a apartenenței ei la Basarabia, numele acesta de țară s'a localizat în regiunile dunărene și maritime ale Moldovei transprutene, menținându-se acolo până în zilele noastre, câtă vreme pentru țara de origine, Muntenia sau Ungrovlahia, el căzu în desuetudine.

Indată după urcarea pe tronul dela Suceava, *Ștefan cel Mare* (1457—1504) puse curând capăt acestui început de destrămare a granițelor Moldovei, așezate la Dunăre și Nistru de bunicul său Alexandru cel Bun. Tânărul și energicul voivod își îndreaptă privirile asupra Hotinului și Chiliei, cu ferma hotărîre de a le recuceri dela Poloni și Munteni și de a le reîncorpora Moldovei. In urma unei lupte înverșunate cu Polonia, Ștefan recuceri Hotinul și așază vameșii săi acolo, precum se vede aceasta din reconfirmarea din 1460 a privilegiului comercial pe care Liovenii îl obținuseră în Moldova dela bunicul său Alexandru cel Bun [4]). Pârcălăbia cetății domnul o încredință unchiului său *Vlaicu*, iar *voinicii* și *vitejii* care s'au distins în luptă cu Polonii, fură înzestrați cu moșii întinse în cuprinsul pârcălăbiei hotinene, cum era Bilan, care a întemeiat satul Bilăuți sau Bilăești [5]).

După recucerirea Hotinului, Ștefan încercă în toamna anului 1462 un atac neizbutit și asupra Chiliei. Cu ocazia acestui

[1]) I. Bogdan, *Vechile Cronice până la Ureche*, p. 194; Hurmuzaki, *Docum.*, I, p. 1; XV, p. 38; N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. .03.

[2]) *Docum. Mold.*, I, p. 364.

[3]) *Docum. Țării Românești*, editate de P. P. Panaitescu, I, p. 190.

[4]) *Docum. lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 267 și 272 urm.; Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, p. 126.

[5]) *Docum. lui Ștefan cel Mare*, I, p. 157.

atac nenorocit, Ştefan fu lovit de o săgeată la glesna piciorului care îi pricinui o rană de care suferi vieaţa întreagă [1]). Dar mai chinuitoare era rana din suflet pe urma acestui insucces. După 4 ani de pregătire, Ştefan repetă la 1465 atacul asupra Chiliei, când intervenţia sa armată fu încununată de cea mai strălucită izbândă. Chilia căzu în mâinile sale iar pârcălabii *Isaia* şi *Buftea* arboraseră din nou steagul Moldovei pe turnul cetăţii [2]). In urma acestei izbânde, Ştefan izbuti să reîntregească din nou graniţele Moldovei la Dunărea de jos. Mănăstirile Neamţ, Pobrata şi Voroneţ puteau trimete din nou carele lor după peşte la Chilia, bucurându-se de vechile scutiri de vamă, acordate lor de înaintaşii marelui domn [3]). In amintirea recuceririi Chiliei, clădi Ştefan cel Mare mănăstirea *Putna* din ţara de sus a Moldovei, ca loc de veşnică odihnă pentru sine şi pentru membrii dinastiei sale.

In zadar încearcă regele Ungariei *Matei Corvinul* să se răzbune contra lui Ştefan pentru pierderea Chiliei, întreprinzând în 1467 faimoasa campanie contra Moldovei. Oştirea ungurească fu înfrântă la *Baia*, iar regele fu silit să se retragă în grabă peste Carpaţi, chinuit de durerea rănilor pe care i le pricinuiseră săgeţile moldoveneşti [4]). O înfrângere deopotrivă de sângeroasă o îndurară şi Tătarii la 1469 la Lipnic. Cronica moldovenească spune că Ştefan « *li prinse de veste, şi ieşi 'nnainte la o dumbravă care se chiamă la Lipnic aproape de Nistru şi-i nimici* [5]).

4. **Fortificarea graniţei dela Nistru prin ridicarea cetăţilor Orhei şi Soroca şi prin restaurarea cetăţilor Chilia şi Cetatea-Albă.** Iar pentru a putea preîntâmpina mai bine

---

[1]) *Letopiseţul dela Bistriţa*, ed. I. Bogdan « în Cronice inedite », p. 37; *Cronica lui Ştefan cel Mare*, versiunea germană a lui Schedel, ed. I. C. Chiţimia, p. 38.

[2]) *Letopiseţul dela Bistriţa*, l. c., p. 37; *Cronica lui Ştefan cel Mare*, vers. Schedel, p. 37 urm.

[3]) *Docum. lui Ştefan cel Mare*, I, pp. 144, 147, 158, 166.

[4]) *Thurocz.*, IV, cap. 66; A. Bonfinius, *Res. Hung. Decades*, lib. I; I. Dlugoaz, *Hist. Pol.*, ed. Lips., II, p. 416 urm.; *Cronica lui Ştefan cel Mare*, vers. Schedel, p. 38 urm.

[5]) *Domnii Ţării Moldovei*, de Gr. Ureche, ed. M. Cogălniceanu, I, p. 156.

năvălirile Tătarilor în Moldova, Ştefan porunci să se clădească cetatea *Orheiului*, aşezată pe Răutu nu departe de Nistru, cam la jumătatea drumului dintre Hotin şi Cetatea-Albă [1]). Straja cetăţii fu încredinţată pârcălabului *Gangur*, vajnic « *slujitor de margine* » contra Tătarilor. Pentru serviciile sale credincioase pârcălabul Gangur fu răsplătit cu moşii întinse la confluenţa Botnei cu Botnişoara, unde localitatea *Gangura* îi păstrează amintirea până în timpul de faţă. De asemenea fură răsplătiţi, pentru slujba lor credincioasă, şi vitejii din ceata lui *Gangur* şi anume *Maluşca*, *Neică*, *Cosma* şi *Dragoş*, cu moşii întinse ca să facă sate şi « *să li fie uric cu tot venitul şi lor şi familiilor lor şi nepoţilor şi strămoşilor lor şi la tot neamul lor, ce se va alege mai de aproape, neclintit şi niciodată în veci* »; şi aceasta drept răsplată « *ca să fie strajă contra Tătarilor, aşa precum au fost până acuma, fiind din ceata boierului Gangur* ». Ni s'au mai păstrat şi alte nume de pârcălabi de Orhei ca *Duma*, *Alexie*, *Vlaicu*, *Ionaşcu*, *Grozea*, *Micotici*, *Cristea*, *Danciul*, *Negrilă*, *Nădăbaicu* ş. a. [2]).

In ultimii ani ai domniei sale Ştefan se gândi să fortifice şi vadul dela *Soroca*, unde îşi aveau reşedinţa pârcălabii ţinutului. Izvoarele timpului ne-au păstrat numele lui *Coste*, pârcălab de Soroca [3]). Ştefan ridică la Soroca o frumoasă cetate care s'a păstrat până astăzi. La 1 Iunie 1512 intervenea Bogdan Vodă pe lângă regele polon în chestiunea unor mori de pe Nistru, în faţa cetăţii sale a Sorocăi, care mori erau de hrană acestei cetăţi [4]). La 1517 Ştefăniţă-Vodă dăruia unor credincioşi mai multe moşii la Nistru cu îndatorirea de a sluji la cetatea noastră la Soroca » [5]).

Aceeaşi grijă o purta Ştefan cel Mare şi Cetăţii-Albe şi Chiliei care, după căderea Caffei (1475) în puterea Turcilor, deveni ţinta cea mai apropiată a lăcomiei acestora. Pentru

---

[1]) N. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, Anexă Is. Nr. XXXII, p. 323; *Domn. lui Ştefan cel Mare*, II, p. 98.

[2]) *Uricarul*, XVIII, p. 479 urm.; *Docum. lui Ştefan cel Mare*, I, pp. 112, 118, 119, 121, 126, etc., etc.; II, pp. 3, 6, 15, 17, 22, 27, 29, 31, 246, 247. Indice, Numele persoane, p. 517; Hurmuzaki, *Doc.*, XI, p. 899.

[3]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, V, p. 210 urm.; Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, p. 62; II, 3, p. 719.

[4]) *Docum. Mold. dela Bogdan Voivod*, ed. M. Costăchescu, p. 501.

[5]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, V, 1, p. 550.

a preîntâmpina pericolul turcesc, Ştefan se grăbi cu lucrările de refacere a zidurilor cetăţii din limanul Nistrului. O inscripţie din 1476 ce ni s'a păstrat spune: «*In anii 6984 s'a săvârşit marea poartă în zilele vestitului Ioan Ştefan Voievod şi ale Pârcălabilor Luca şi Gherman*» [1]). Analele dela Bistriţa arată că «în anul 6985, Ianuarie 22, începu Ştefan să zidească Chilia şi a isprăvit-o în acest an Iulie 16» [2]). In 1484 terminase Ştefan şi biserica Sf. Nicolae din Chilia, o operă a arhitectului italian Giovanni Provana [3]).

O inscripţie din anul 1479 arată că:

«*In zilele cuviosului şi de Hristos iubitorului şi de D-zeu dăruitorului şi de toată lumea lăudatului Ion Ştefan Voivod, Domn a toată Ţara Moldovei, fiul lui Bogdan, s'a început şi s'a săvârşit acest zid pe vremea pârcălabilor Duma şi Gherman*» [4]).

Şi în adevăr, lucrările de fortificaţie se efectuaseră la timp, pentrucă nu trecură nici cinci ani dela data inscripţiei de mai sus, când Turcii întreprinseră faimoasa lor campanie împotriva cetăţilor maritime moldoveneşti, Chilia şi Cetatea-Albă. Indată după sângeroasele bătălii dela Vaslui şi Valea-Albă, Ştefan îşi dăduse seama de marea primejdie turcească care ameninţa Moldova. De aceea el nu întrelasă de a adresa apeluri disperate către creştinătatea apuseană, arătând că dacă va cădea Caffa, Turcii vor ataca Chilia şi Cetatea-Albă. In memoriul său din 8 Mai 1478, adresat papei şi dogelui venețian, al arată că Turcul pregăteşte atacul împotriva Chiliei şi Cetăţii-Albe, că «*aceste două ţinuturi sunt Moldova toată — che queste do terre sono tuta la Valachia — şi că ele constitue singurul zid de apărare pentru Ungaria şi Polonia*». «*Dar eu susţin mai mult* — zicea Ştefan — *că dacă aceste două cetăţi vor fi păstrate, va fi cu putinţă ca Turcii să piardă şi Caffa şi Chersonesul*» [5]). Dar cum ajutorul din apus nu mai venea, Ştefan se putu bizui numai pe propriile sale mijloace în lupta aşa de inegală cu Turcii.

---

[1]) I. Bogdan. *Inscripţiile dela Cetatea-Albă*, l. c., p. 328.
[2]) *Letopiseţul dela Bistriţa*, l. c., p. 42.
[3]) *Memoriile Soc. de Ist.* în *Arh. din Odessa*; Z. Arbure, *Basarabia*.
[4]) Ion Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea-Albă*, l. c., p. 338.
[5]) *Docum. lui Ştefan cel Mare*, II, p. 346.

5. **Pierderea Chiliei şi Cetăţii-Albe şi încercările de recucerire.** Intre timp norii de furtună se îngrămădeau tot mai amenințători la orizontul Moldovei. In 1481 muri sultanul *Mahomed al II-lea* cu care Ştefan cel Mare căzuse la oarecare înțelegere politică. Noul sultan *Baiazid al II-lea* nu era prin nimic obligat de a respecta angajamentele înaintaşului său față de domnul Moldovei; el cedă deci pornirilor ienicerilor lacomi de pradă, îndreptându-și privirile asupra cetăților moldovenești, despre care susținea că *Cetatea Chilia este cheia și poarta pentru Țara Moldovei și pentru țara dela Dunăre, Muntenia, iar Cetatea-Albă cheia și poarta pentru toată Polonia, Tătaria și Marea Neagră* [1]). Cheile și porțile acestea ademeneau lăcomia de cucerire a sultanului pe care în vara anului 1484 le atacă pe apă și pe uscat. După un asediu de mai multe zile, cetățile care erau apărate eroic de pârcălabii lor *Maxim* și *Ivașcu*, de *Gherman* și *Duma*, căzură în mâinile cuceritorilor păgâni. Chilia căzu la 14 Iulie iar Cetatea-Albă la 7 August 1484, acoperind sub dărâmăturile lor pe eroicii lor apărători. Târgoveții cu dare de mână din ambele centre comerciale fură ridicați de Turci și porniți la Constantinopol. In orașele cucerite rămaseră numai foarte puțini din vechii locuitori. In Cetatea-Albă nu mai rămaseră decât 250 familii de pescari. Astfel pierdu Moldova cetățile sale din limanul Nistrului și dela gura Dunărei. Prin pierderea cetăților, care constituiau totodată și *plămânii economici* ai Moldovei, comerțul moldovenesc primi o lovitură, pe urma cărei viața economică a țării se resimți în tot cursul secolelor următoare.

Turcii reclădiră cetățile și le puseră curând în stare de apărare. Dar ei nu se mulțumiră numai cu raza orașelor, ci cuprinseră și întreg ținutul dimprejurul lor, constituind astfel pe socoteala Moldovei faimoasele raiale dela *Chilia* și *Akkerman*, căci așa răstălmăciră Turcii în limba lor numele Cetății-Albe. Raiaua Akkermanului cuprinde țărmul limanului și litoralul pontic până la gurile Dunărei cu întreg hinterlandul lor. Chilia îngloba malul Dunărei de pe brațul

[1]) N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 2, 5, 6.

Chiliei, până la lacul Catalbug cu hinterlandul respectiv. O încercare a Turcilor, de a extinde raiaua Chiliei şi dincoace de Catalbug fu zădărnicită de Ştefan cel Mare. Analele dela Bistriţa şi Putna arată că *«în toamna anului 1485 a fost războiu cu Turcii la Catlabug şi a biruit Ştefan cu mila lui Dumnezeu»* [1]).

După pierderea Cetăţii-Albe reşedinţa pârcălăbiei de acolo fu mutată la *Cioburciu* pe Nistru, în faţa localităţii cu acelaşi nume de pe malul transnistrian. Mărturiile timpului ne-au păstrat numele pârcălabilor *Fătu* şi *Toma* de Cioburciu. Pe pârcălabul Toma îl miluise Petru-Vodă Rareş la 22 Martie 1535 cu o moşie pe Botna unde era *« Marele Chişinău »* spre deosebire de *Chişinăul pe Bâcu* [2]), o fundaţie a pârcălabului Vlaicu.

Recucerirea cetăţilor şi redeschiderea drumului la Dunăre şi la mare rămăsese una din principalele preocupări politice şi militare ale lui Ştefan cel Mare. Pentru a obţinea concursul Poloniei la recucerirea cetăţilor, Ştefan nu pregetă a recunoaşte suzeranitatea regelui Casimir, căruia îi prestă în 1485 jurământul de credinţă la Colomeia [3]). Dar domnul Moldovei se văzu curând înşelat în aşteptările sale, căci craiul leşesc nu mişcă niciun deget pentru a sări în ajutorul lui Ştefan la recucerirea cetăţilor. Dimpotrivă, regele Casimir încheia, după spatele domnului moldovean, pace cu Turcii, recunoscându-li posesiunea cetăţilor moldovene. Iar când la 1497 urmaşul lui Casimir, fiul său Ioan Albert, se apropia cu oştile sale de graniţele Moldovei, Ştefan înţelese că « regele se prefăcea numai cu şiretenie că merge asupra cetăţilor Chilia şi Cetatea-Albă », căci în realitate atacul polon era îndreptat împotriva domnului Moldovei, pentru a-l răsturna din domnie şi a face astfel loc pe tronul dela Suceava unui frate mai mic al craiului care rămăsese fără ţară. Dar Ştefan cel Mare descoperi vicleşugul şi întâmpină oştirea polonă în Codrul Cosminului aşa cum înţelegea încercatul său geniu

---

[1]) *Letopiseţele dela Bistriţa şi Putna*, l. c., p. 43.
[2]) *Uricarul*, XVIII, p. 116 urm.; *Memoriile Soc. din Odessa*, II, p. 563; N. Iorga, *Studiu Docum.*, XXIV, p. 28; *Arhiv. Ist.*, I, 1, 83.
[3]) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 2, p. 710 urm.

militar [1]). Luptele cu Polonia pentru recucerirea *Pocuției* nu mai lăsară răgaz marelui domn pentru recucerirea cetăților pierdute, cu toate că gândul revanșei l-a stăpânit necurmat până la moarte, întâmplată la 4 Iulie 1504 [2]).

6. **Ocuparea Tighinei de către Turci și a Bugeacului de către Tătari.** De grija pentru buna starea economică și administrativă a Moldovei transprutene erau deopotrivă preocupați și urmașii lui Ștefan cel Mare. Fiul său *Bogdan al III-lea* consolidă granița din spre raiaua Chiliei prin colonizări masive de Moldoveni de-a-lungul Ialpugului, dela Greceni în sus până la *Codrul Tigheciului* și până la *Lăpușna* [3]). *Ștefăniță-Vodă*, fiul și urmașul lui Bogdan, își găsi moartea la Hotin [4]). *Petru al IV-lea Rareș* (1527—1538) și (1541—1546) întări Hotinul și încredință paza cetății pârcălabului Cosma Gheanghea, a cărui credință fu răsplătită de domn cu « *un loc pustiu la Ciuhur în ținutul Hotinului, pe ambele părți ale Ciuhurului, loc care acuma se chiamă Rujești* » [5]). Alți descălecători de sate în ținutul Hotinului era vitejii: *Baloș*, *Balc*, *Bârlea*, *Bogdan*, *Burlă*. *Buzdug*, *Cornea*, *Costea*, *Cristea*, *Dan*, *Dinu*, *Duma*, *Fetea sau Fătu*, *Florea*, *Hâncu*, *Gordea*, *Grozea*, *Grumază*, *Hajdău*, *Ioachim*, *Luca*, *Marcu*, *Mandic*, *Mihălaș*, *Negrea*, *Pascu*, *Roman*, *Sânger*, *Săcure*, *Șendrea*, *Șerban*, *Sil*, *Stănilă*, *Tărasie*, *Stețcu* sau *Tețcu*, *Turbure*, *Vanciu*, *Vartic*, *Vască*, *Vâlcea*, ș. a. După numele fondatorilor lor, satele aceste se numesc până astăzi: Bălăcești, Bălcăuți, Bârlești, Bogdănești, Butănești, Cornești, Cristinești, Dănești, Dănulești, Dumănești, Fetești, Florești, Hâncești, Gordinești, Grozăști, Grumănești, Hâjdău, Ioachimești, Lucăcești, Mărculești, Măndicăuți, Mihălășeni, Negrești, Pășcăuți, Româncăuți, Sânger, Secureni, Șerbănești, Silești, Stănilești, Tărăsăuți, Tețcani, Turbureni, Vancicăuți, Varticăuți, Vășcăuți, Vâlcinești sau

[1]) D. Naker, *Tagebuch in S. R. Pruss. r.*, p. 312; *Cromer* XXX, p. 664; *Wapowiki*, pp. 19 și 33; *S. Sarnicki*, p. 1188 urm.; *Letopisețul dela Bistrița*, l. c., p. 44; *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ver. Schedel, p. 52 urm.

[2]) Ion I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, în *Archiv für Oester. Geschichte*, 101. Bd. I. Hälfte, Separat Abdruck, p. 44 urm.

[3]) *Docum. Mold. dela Bogdan Voevod*, ed. M. Costăchescu, l. c., p. 249.

[4]) *Domnii Țării Moldovei*, de G. Ureche, *l.* c., p. 189.

[5]) G. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, V, p. 226 urm.

Vâlcineț, ș. a. [1]). Numărul acesta așa de considerabil de așezări moldovenești lasă să se întrevadă că după izgonirea Tătarilor din ținutul Hotinului a avut loc o foarte întinsă colonizare de Moldoveni care își dobândiseră dreptul la pământ prin vitejia lor manifestată în luptă contra Tătarilor.

Dar cu toată grija sa pentru apărarea Hotinului împotriva Polonilor, Petru Rareș nu neglija nici paza graniței din spre raialele turcești dela Sud. Acolo Turcii nelinișteau mereu satele moldovenești din preajma *Codrului dela Tigheci*, năvălind în pădure după lemn de construcție. Din pricina aceasta izbucneau mereu conflicte între Turci și Moldoveni. In anul 1536 Moldovenii respinseră pe Turci din părțile lor și-i urmăriră până la Chilia, «arzându-i marginile». Conflictele acestea de graniță indispuneau foarte mult pe Turci și-i determină să ia măsuri mai drastice contra Moldovei. Hărțuielile acestea au contribuit și ele la hotărîrea sultanului *Soliman cel Măreț* de a porni cu războiu contra Moldovei. La 21 August 1538 sultanul trecu podul peste Dunăre dintre Isaccea și Cartal și năvăli cu oștile sale în Moldova, înaintând spre Suceava. Din ordinul sultanului Tătarii trecută Nistrul și loviră Moldova din spre răsărit. Iar pentru ca dezastrul să fie și mai mare, se mai ridicară și Polonii contra lui Petru Rareș care, atacat din trei părți deodată, nu găsi altă scăpare decât să fugă peste munți în *Dacia transilvăneană*, lăsând tronul țării în voia întâmplării [2]).

In împrejurările acestea așa de tragice, boierii se închinară sultanului și cerură domn pe *Ștefan al IV-lea*, care nu putu zădărnici hotărîrea Turcilor de a aduce o nouă știrbire granițelor Moldovei transprutene [3]). Ei cuprinseră Tighina cu 12 sate dimprejur și o prefăcură în raiaua *Benderului*, adecă a Porței, căci așa răstălmăciră ei numele localității Tighina [4]). Dar sultanul nu se mulțumi numai cu atâta. El rășlui din

---

[1]) Pamfile Teodor, *Ținutul Hotinului la 1817*, Chișinău, 1920.

[2]) L. Hammer, *Geschichte des Osm. Reiches*, Pesta, 1828, III, p. 698; Hurmuzaki, *Docum.*, II, 1, pp. 578, 185, 192, 193; II, 4, pp. 150, 162, 188; I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 200 202.

[3]) Hurmuzaki, *Docum.* II. I. pp. 194 și 197; II. 48-pp. 162 și 166; I. Bogdan, *Cronice inedite* p. 231.

[4]) N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 186 și *Convorbiri Lit.*, XXXV, p. 401.

trupul Moldovei și hinterlandul raialelor dela Akkerman și Chilia, din cursul superior al râurilor Lunga, Lunguța, Cogâlnic, Ciaga, Sărata și Hagider, cu o ieșire largă la Nistru între teritoriile raialelor Bender și Akkerman. Teritoriul acesta rupt din Moldova, Soliman îl hărăzi hanului tătăresc din Crimeea, ca vast teren de colonizare pentru hordele sale. Delimitarea olatului s'a făcut în 1538 de ceaușul Porții Ferhad: « Pământul acesta, care la Nord ajungea până la râul Botna, iar la Vest până la valea Ialpugului a fost numit *Bugeac*, ceea ce în limba noastră însemnează colț sau *unghiu*, fiindcă *olatul* acesta avea în adevăr înfățișarea unui *dreptunghiu*, format de Nistru, litoralul mării și brațul Chilia, iar latura opusă fiind marcată de o linie care pornea din Ialpug și ducea până la Sălcuța pe Botna. Arată doară *Dimitrie Cantemir* că în limba tatară Buceag însemnă unghiu : *Budziak*, *Tatarica lingua angulum significat, ea quod ipsa regio Danubium inter atque Tyratem versus Pontum Euxinum longe se protendat et in angulum desinat.* [1]). In cronicele moldovenești ținutul acesta apare sub numele de *Bugeac* sau *Tatarlîc*, iar Tătarii Nogaieni care sălășluiau acolo se numeau Tătari bugecieni sau bugeaclii, spre deosebire de Tătarii din raiaua Akkerman, care se numeau Tătari bielogradeni. Verancius arată că sultanul « a ocupat acea parte din Moldova ce se întinde din Pont până în Nistru pentrucă este îmbelșugată în turme, dar și *pentrucă este de folos pentru a ținea în frâu Moldova pentru totdeauna* » [2]).

7. **Organizarea pârcălăbiei dela Lăpușna și încercările lui Ion-Vodă cel Cumplit de a recuceri Bugeacul.** In urma acestei noi destrămări a granițelor Moldovei transprutene, pârcălăbia *Cioburciului* își mută reședința mai la Nord și anume la *Lăpușna*, pe râulețul cu același nume care se revarsă în Prut mai jos de Stănilești. După noua reședință se numește până astăzi și ținutul Lăpușna. Ni s'au păstrat

[1]) Dim. Cantemir, *Descriptio Mold.*, ed. Acad. Rom., p. .9; Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 106.
[2]) A. Verancius, *De expeditione Solimani*, la Papiu Ilarian, *Tezaur de Mon. Ist.*, I, p. 45.

şi numele unor pârcălabi de Lăpuşna ca bunăoară: Luca, Toader ş. a. [1]). Tot la Lăpuşna s'au retras şi vameşii dela Tighina după ce această veche localitate moldovenească fu prefăcută în raiaua Benderului. La 1566 negustorii din Lăpuşna Luca Ciobotar, Petru şi Tudor, fiii lui Dumitru numit Berbece, aveau daraveri comerciale la Liov [2]). După maică-sa originară din Lăpuşna, voivodul *Alexandru al IV-lea* s'a numit *Lăpuşneanul* [3]). In fruntea târgului se găsea şoltuzul cu 12 pârgari, după vechea tradiţie orăşenească a Moldovei. Pecetea târgului avea o cruce la mijloc pentru a simboliza lupta contra păgânătăţii [4]).

Pierderile acestea teritoriale erau socotite de boieri ca o mare catastrofă pentru ţară. Cronica timpului arată că ei nu puteau suferi cu niciun chip «*că li s'a luat de Turci partea cea mai frumoasă a Moldovei*», ţinând voivodului Ştefan un limbaj ca acesta: «*Dacă nu vei căpăta înapoi acea parte a ţării pe care a luat-o Turcul şi te vei împotrivi aceluia ca să o uneşti din nou sub oblăduirea ta, să ştii, înfăţişindu-ni-se un altul, oricare ar fi el, şi cerând domnia, vom trece la dânsul şi nu te vom mai privi ca domn*» [5]). Răspunsul nenorocitului de a porni cu războiu contra Turcilor uzurpatori aduse după sine detronarea şi decapitarea lui [6]). Noul principe *Alexandru al III-lea Cornea* încercă să împlinească dorinţa ţării. Dintr'o scrisoare a lui Soliman către regele polon din 1541 aflăm că Moldovenii s'au răsculat, au tăiat pe domnul lor, au ucis pe mulţi, au năvălit în raialele Akkerman şi Bender, au prădat sate, au ucis pe mulţi, au furat turme de oi şi alte dobitoace şi au prădat mărfuri [7]). Astfel înţeleseră Moldovenii să reacţioneze împotriva răşluirii hotarelor ţării lor. Dar îndrăsneala sa războinică îi acceleră căderea. Căci între timp Petru Rareş se împăcă cu sultanul şi redobândi tronul Moldovei în Februarie 1541. Deodată cu urcarea sa pe tron căzură şi

[1]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, VI, pp. 373, 1—3, V, p. 73, Nr. X şi p. 74, Nr. XIV.
[2]) N. Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*, p. 45 urm.
[3]) *Cronica lui Macarie*, ad. I. Bogdan, în *Vechile Cronice moldov.*, p. 218 urm.
[4]) N. Iorga, *Studii şi Doc.*, V, pp. 73 şi 74.
[5]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, XXIV, p. 36.
[6]) *Cronica lui Macarie*, l. c., 211.
[7]) *Fontes Hist. Ukr. Russ.*, VIII, Nr. 6, p. 8 urm.

capetele lui Alexandru-Vodă și ale aderenților săi [1]). Dintr'un raport contemporan vedem că şi Petru Rareş era însufleţit de acelaşi gând de a recuceri teritoriile pierdute, dar puterile sale erau prea modeste pentru a se putea măsura cu Soliman cel Măreț și de aceea răşluirea granițelor moldoveneşti rămase definitivă [2]). Fiul și urmaşul său Ilie al II-lea Rareș îmbrățișă chiar credința mahomedană în nădejdea zadarnică de a redobândi pe cale paşnică cetățile și teritoriile uzurpate de Turco-Tătari. Nici *Alexandru al IV-lea Lăpuşneanul* nu se putea gândi serios la o expediție de revanșă contra Turcilor și la izgonirea lor din raiale și a Tătarilor din Bugeac. In schimb el se strădui să organizeze noua graniță față de Tătari pe care ei o amenințau mereu. El spori așezările moldovenești de-a-lungul graniței pentru apărarea ei și nu uită nici de mănăstirea *Chipriana*, o ctitorie a înaintaşilor săi, înzestrând-o cu satele *Lozeni*, *Preajolteni*, *Onești*, *Sadova*, *Băliceni*, *Luceni*, *Vorniceni*, *Dumeni*, *Slăvășeni*, *Bisericeni* și *Puricenii de Jos*, situate toate dincolo de Prut [3]).

Dar țara nu privea cu ochi buni pasivitatea lui Alexandru Lăpușneanu față de granițele știrbite dela miazăzi. De aceea promisiunile înșelătoare ale aventurierului Iacob Vasile Heraclid, *Despot-Vodă*, de a reîntregi hotarele destrămate ale Moldovei găsiră ușor crezare în rândurile boierilor, cari îl ajutară la uzurparea tronului amfitrionului său Alexandru-Vodă. Indată după urcarea sa pe tron, Despot-Vodă lansă un manifest către cei ce voiau să-l creadă, că *scopul domniei sale nu ar fi altul decât să lupte zi și noapte cu Turcii pentru recucerirea cetăților Moldovei pe care le stăpânea păgânul* [4]). Dar planurile îndrăsnețe ale lui Despot nu s'au împlinit, căci impostorul a fost curând demascat și ucis. Alexandru-Vodă Lăpușneanu își redobândi tronul, dar nici el și nici fiul său Bogdan al IV-lea, care petrecea cu predilecție la Hotin, nu mai întreprinseră nimic pentru întregirea hotarelor știrbite ale Moldovei transprutene.

---

1) *Cronica lui Macarie*, l. c., p. 211.
2) Hurmuzaki, II, 1, pp. 215 și 217.
3) *Archiv. Istor.*, I, 1 p. 19.
4) Hurmuzaki, *Docum.*, II, 1, pp. 392, 394; *Supl.*, II, 1, pp. 129—131.

Misiunea aceasta grea o luă asupra sa *Ion-Vodă cel Cumplit* (1572—1574) care încercă să smulgă Turcilor raialele, iar Tătarilor Bugeacul. Cronica timpului arată că Ion-Vodă «*umplându-se de mânie cu foc au ars și Tighina și Cetatea-Albă și multă pradă au făcut și mulți robi a luat*». Dar nici răzbunarea din partea Turcilor n'a întârziat. In zadar încearcă Ion-Vodă să li se împotrivească lângă «balta Cahului» căci el suferi la *Roșcani* o sdrobitoare înfrângere în urma căreia eroul își găsi o moarte groaznică [1]). Astfel eșuă și această încercare a viteazului domn de a izgoni pe Tătari din Bugeac şi pe Turci din raiale. Nicolai Costin arată că «*pentru acea pradă de atunci, pe multe locuri până astăzi multe sate au rămas pustii, ales la câmp den Prut până în Nistru*» [2]).

8. **Organizarea Căpităniei Codrului dela Tigheci și răscoala Tătarilor sub Cantemir-Bei.** O fortăreață naturală contra Bugeacului tătăresc era *Codrul Tigheciului*, ce se întindea între râurile Sărata și Larga care ambele se varsă în Prut. Codrul acesta, pe care Miron Costin îl numește «*bucovină*», este străbătut de râul Tigheciului ce se scurge și el ca și Lăpușna în lunca Prutului mai jos de *Chircani*. In cursul superior al Tigheciului se află târgul *Tigheci*, unde își avea sediul *Căpitănia Codrului*. Pe timpul lui Ion-Vodă cel Cumplit se menționează chiar și de un *pârcălab de Tigheci* cu numele *Toader*. *Tighecenii*, numiți și *Codreni*, erau considerați de Dimitrie Cantemir ca oștenii cei mai viteji din toată țara, constituind «*pieptul Moldovei cel mai tare*», împotriva necontenitelor atacuri ale Tătarilor din Bugeac. Grație vitejiei lor *legendare*, fâșia de pământ dintre Ialpug și Prut, străbătută de râul Cahul, n'a putut fi cotropită, ci a rămas totdeauna sub oblăduirea Moldovei, aparținând multă vreme la județul Fălciu și constituind numai în secolul al XVIII-lea ținuturile *Codru* și *Greceni*, numit astfel după localitatea Greceni situate la izvoarele Cahului. Apărarea acestei regiuni cu populația ei grănicerească era încredințată așa numitului *căpitan al Codrului*, care și acesta la rândul său

[1]) N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. St. Petra, p. 530 urm.
[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, VIII, p. 37; *Domnii Țării Moldovei*, l. c., I, p. 229.

asculta de ordinele *serdarului dela Orhei* [1]. Sub Vasile Lupu serdar de Orhei era *Apostol*, iar mai târziu *Grigore Hăbăşescu*, căpitan de Fălciu fiind *Frăţilă* [2].

Ofensiva contra Turcilor fu reluată la 1595 de *Aron-Vodă Tiranul*, dar cu acelaşi eşec ca şi în zilele lui Ion-Vodă cel Cumplit [3]. La atacul Moldovenilor, Turcii răspunseră cu uzurparea ţărmului Dunărei dintre lacurile Catlabug, Ialpug şi Cahul cu localităţile Smil şi Cartal şi cu organizarea lor într'o nouă raia cu centrul la Smil, pe care ei îl răsbotezară în *Ismail* şi îl fortificară pentru scopurile lor militare. Astfel luă fiinţă a *patra raia* turcească pe teritoriul Moldovei transprutene *raiaua Ismailului*, care la 1622 mai cuprinsese în graniţele sale şi localitatea *Reni-Tomarova*, situată la gura Prutului între lacurile Cahul şi Brateş, pentru a închide astfel Moldovei transprutene şi ultima ieşire la Dunăre. Cu acea ocazie sultanul închină veniturile din acea localitate mormântului profetului dela Mecca [4].

In condiţiunile acestea aşa de vitrege era deci firesc ca reîntregirea graniţelor ţării să constitue una din preocupările principale ale voivozilor Moldovei. In schimbul recunoaşterii suzeranităţii lor, Polonii garantau, la 1600, lui Mihai Viteazul, domnia *Moldovei întregite cu Bugeacul tătăresc şi cu raialele turceşti dela Bender, asemenea Chilia, Ismail şi chiar cu olatul Oceacovului* dela gura Bugului [5]. *Ieremia-Vodă Movilă* care rezistase la Hotin atacurilor lui Mihai Viteazul nu se putu gândi la recucerirea cetăţilor, ci dimpotrivă el se văzu silit să consimtă la anumite rectificări de frontieră în favorul Tătarilor, renunţând la «*cele şapte sate de ţară ce se zic hăneşti*», în jurul cărora se înfiripă mai apoi ţinutul *Hotărniceni*» [6]. Gaşpar-Vodă Graţiani se unise cu Polonii în vederea recuceririi Tatarlîcului şi a raialelor turceşti. Dar

[1] Ion I. Nistor, *Codrul Tigheciului şi Codrenii*, în *Ist. Bas.*, p. 148 urm. N. Iorga, *Studii şi Doc.*, V, p. 71, 4.

[2] M. Costin, *o. c.*, pp. 251, 266 şi 269.

[3] Ilie Corfus, *Mihai Viteazul şi Polonii*, anexă Nr. VII, p. 207.

[4] Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 116 urm.

[5] Ion I. Nistor, *Tratatele lui Mihai Viteazul cu Polonii*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XII, p. 64.

[6] I. Corfus, *l. c.*, Nr. XII, p. 283 urm.; XIII, p. 245 şi XVIII, p. 289; Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 157 urm.

în schimb de ajutorul făgăduit, Polonii ocupară Hotinul și alungară de acolo pârcălabii moldoveni. Numai cu mari greutăți izbuti Alexandru-Vodă, urmașul lui Gaspar-Vodă, să recucerească Hotinul dela Poloni și să restabilească acolo autoritățile moldovenești. Ostilitățile dintre Moldoveni, Poloni și Tătari continuară însă până la 1624, când se ajunse la o înțelegere cu Poarta. In tratatul de pace dela Hotin se recunoscu necesitatea de a alunga pe Tătari din Bugeac. « *Deoarece pacea este necontenit vătămată din partea Tătarilor care sălășluesc în hotarele Moldovei la Cetatea-Albă, se hotărește* — stipulează tratatul — *ca pentru evitarea ciocnirilor, neamul tătăresc să fie mutat atât din Bugeac, cât și din hotarul Țării Moldovei și nici într'un chip să nu mai fie lăsat a sta acolo* » [1]).

Răspunsul Tătarilor bugeaclii la stipulațiunea tratatului privitoare la evacuarea lor din Bugeac a fost răscoala lor sub conducerea lui *Cantemir*-Bei, un Tătar energic și ambițios care, adunând cetele tătărești în jurul său, nu înțelegea să plece din Bugeac. Dimpotrivă, el se strădui să unească pe toți Tătarii din Bugeac cât și din raialele turcești într'un hănat tătărăsc independent față de Crimeea și față de sultanul din Istanbul, pentru a trage singur foloasele din expedițiile sale de pradă în țările vecine Moldova și Polonia. In zadar încercă atât hanul cât și sultanul de a readuce pe mârzacul răzvrătit la cuvenită supunere și ascultare față de ei, oferindu-i rangul de pașă. Cantemir-Bei însă, care se intitula « *cârmuitor al țărmului mării la gura Dunărei* » refuză statornic propunerile de împăcare, repezind pe oamenii săi pretutindeni după pradă și răspândind groază pretutindeni. Pentru a pune capăt acestor prădăciuni, Poarta orândui pe voivozii români Vasile Lupu și Matei Basarab să pornească cu contingentele lor împotriva Cantemireștilor din Bugeac. Lovit sdravăn de oștile muntene și moldovene, Cantemir-Bei se retrase spre Sud, urmărit de aproape de domnul Moldovei Vasile-Vodă care înaintase până la porțile Chiliei [2]).

---

[1]) D. Roaznyay, *Rămășițe istorice*, în *Mon. Hung. Hist. Scriptores*, VIII, p. 188 și 194; N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 223.

[2]) M. Costin, *Letpoisețul Țării Moldovei*, ad. I. St. Petre, pp. 136, 138,

In fața urmăritorilor săi, mârzacul răzvrătit fugi în Dobrogea și de acolo la Constantinopol, unde fu sugrumat (1637). După moartea căpeteniei lor, *Cantemireștii*, cum se numeau aderenții săi, se împrăștiară în toate părțile și în deosebi în Polonia. Unii din ei s'au reîntors în Crimeea. Rămăseseră însă în Bugeac cetele de Tătari supuși hanului lor și numărul lor sporea mereu prin admigrări perpetue din olatul Oceacovului sau Ucraina Hanului de dincolo de Nistru [1]).

Răzmerița Tătarilor din Bugeac lăsă urme dezastroase în Moldova transpruteană. Un martor ocular afirma că « începând dela apa Nistrului și până la Prut n'a rămas o casă, toate le-au ars și pe mulți de ai noștri i-au dus în robie » [2]). Vasile-Vodă se strădui să șteargă urmele prăpădului, călătorind din loc în loc pentru a primi plângerile locuitorilor, a-i ajuta și a le face dreptate. In Cetatea Chilia s'a păstrat până astăzi biserica Sf. Nicolai, unde inscripția dela intrare arată, că biserica este zidită « de cuviosul și de Hristos iubitorul Ion Vasile Voivod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei » [3]). Și inscripția dela biserica Sf. Dumitru din Orhei, arată că biserica este o ctitorie a aceluiași domn, care « cu voia Tatălui, ajutorul Fiului și săvârșirea Sf. Duh a început și a zidit această biserică în numele Sf. Mare Mucenic Dumitru, făcătorul de minuni, Ion Vasile Voivod, cu mila lui Dumnezeu domn al Moldovei și doamna sa Teodosia și fiul său Ion Voivod » [4]).

9. **Originea târgului Chișinău și recunoașterea graniței Moldovei la Nistru de către Ruși.** Nici urmașii lui Vasile–Vodă n'au abandonat planul de a recuceri Bugeacul și raialele Bender, Akkerman, Chilia și Ismail. Ideea de revanșă pentru reîntregirea hotarelor i-a stăpânit pe toți până în zilele noastre. In tratatul de alianță pe care voivodul *Gheorghe Ștefan* îl încheiase la 17 Mai 1656 cu *Alexie Mihailovici*, marele cneaz al Moscovei, acesta se obligă să ajute

[1]) N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 223 urm.; N. Iorga, *Studii și Doc.*, XXIV, p. 55.
[2]) Hurmuzaki-Iorga, *Docum.*, XV, p. 998 urm.
[3]) Z. Arbure, *Basarabia*, p. 302.
[4]) *Ibid.*, p. 182.

pe voivodul Moldovei la recuperarea « *locurilor, teritoriilor și cetăților pe care Turcii le-au desbinat de Moldova precum sunt Chilia, Cetatea-Albă, Tighina și provincia Bugeacului* » și la încorporarea lor pentru totdeauna în hotarul Moldovei [1]. Răsturnarea prematură a lui Gheorghe-Vodă Ștefan zădărnici însă realizarea planurilor sale revizioniste. Ele n'au putut fi reluate nici de *Eustratie-Vodă Dabija*, căruia *Chișinăul*, capitala de astăzi a Basarabiei, îi datorește privilegiul de *târg*.

Amintisem mai sus că ctitorul *satului* Chișinău fusese pârcălabul Hotinului Vlaicu, unchiul lui Ștefan cel Mare [2]. In cursul vremii Chișinăul își schimbase proprietarii. La 1576 satul ajunse în proprietatea boierului *Dragoș*, iar la 1617 jupâneasa sa *Salomeia* îl vându pentru 180 galbeni vistiernicului *Constantin Roșca*, « *ca să-i fie moșie de cumpărătură cu toate hotarele* » [3]. La 1641 satul Chișinău se găsea în proprietatea mănăstirii Sf. Vinere din Iași, căreia îi fusese închinat de Constantin Roșca sau de urmașii săi. La 28 Aprilie 1642 Vasile-Vodă porunci pârcălabului de Lăpușna să meargă « *la sat la Chișinău* » să adune « *oameni buni și bătrâni dimprejur mărginași, să aleagă hotarele satului Chișinău despre alte hotare și să pună stâlpi, ce este a sfintei mănăstiri a Sf. Vineri* » [4]. Intr'un act din 2 Mai 1666 se face mențiune de « *târgoveții din Chișinău* », o dovadă că între timp satul Chișinău obținuse, probabil la intervenția starețului mănăstirii, *privilejul de târg* [5]. Aflăm aceasta din contextul unui act de hotărnicie dela Mihai-Vodă Racoviță cum a « *mărturisit tot ținutul Lăpușnei și Orheiului că s'a făcut Chișinăul târg nou în zilele domnului Dabija Voievod* » [6]. Dimitrie Cantemir arată că pe vremea sa Chișinăul era « *un târgușor — urbecula — de puțină însemnătate* », având în fruntea sa un *șoltuz* și mai mulți *pârgari*, după chipul municipalităților moldovenești [7].

---

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, IX, 1, p. 217, Nr. CCXCVII.

[2]) Ion I. Nistor, *Fundarea Chișinăului*, l. c., p. 146 urm.; I. Halippa. *Materiale*, în *Trudy Bessarabskoy Gubernskoy Ucenoy Arhivnoy Kommissy*, I, p. 171, cfr,

[3]) *Ibid.*, I, p. 172 urm.

[4]) Halippa, *l. c.*, I, p. 175, Nr. IV și V.

[5]) *Ibid.*, l. c., II, p. 237, Nr. VII.

[6]) Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 147.

[7]) Dim. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 15.

Cronicele moldovenești din secolul al XVII-lea și XVIII-lea sunt pline de isprăvile războinice ale *boierilor hotineni*, *soroceni* și în deosebi *orheieni* și *lăpușneni*, care nu pregetau de a se ridica chiar contra domnului, când se credeau scurtați în drepturile lor. Așa «*a dat Duca-Vodă răsboi la Chișinău*» contra răsculaților în frunte cu *Hâncu* și *Durac* și i-a înfrânt [1]. Pe lângă frământările acestea interne dăinuiau luptele aproape neîntrerupte cu Tătarii, a căror expulzare din Bugeac se obținuse din nou prin tratatele de pace dela Carlovăț din 26 Ianuarie 1699, care prevedea în articolul VI dispozițiuni cu privire la Tătarii ce năvăleau «în pământurile Moldovei», săvârșind «*fapte de vădită dușmănie față de Moldoveni și față de Moldova*». Din considerațiunile acestea Tătarii «*trebue să fie scoși din orice locuri și posesiuni și moșii și iernatice din Moldova fie ele ocupate sau uzurpate din nou* [2]. Iar cu privire la granițele Moldovei din spre răsărit, aflăm că aceasta *era din vechime la Nistru*. Susținea doară cu drept cuvânt palatinul dela Brațlav *Martin Chometovski* într'un act de hotărnicie din 14 Octomvrie 1703, că între Moldova și Polonia însuși bunul Dumnezeu a așezat graniță la Nistru —*inter nos et Valachiam ipse Deus flumine Tyra delimitavit*— [3].

10. **Ocuparea Hotinului de către Turci și organizarea Căpităniei Ciuhurului.** O nouă încercare de a redobândi Bugeacul și raialele turcești porni dela *Dimitrie Cantemir*, care obținuse dela țarul Petru cel Mare faimosul *universal* dela Lučk din 13 Aprilie 1711, care prevedea ca «*Nistrul să rămână hotar și toate cetățile tot ale Moldovei să fie după vechile sale drepturi*» [4]. Dar înfrângerea suferită de Ruși la Stănilești pe Prut în vara anului 1711, nu zădărnici numai realizarea planurilor lui Dimitrie-Vodă, ci ea aduse și o nouă știrbire foarte simțitoare a granițelor Moldovei, prin ocuparea *Hotinului* de către Turci și prin prefacerea lui în raia la 1712: «*Și s'au păgubit într'acest an* —zice cronica —*țara Moldovei*

[1] Ion I. Nistor, *Bătălia dela Chișinău și înfrângerea Hânceștilor*, în *Ist. Bas.* p. 174 urm.
[2] *Acte și Documente*, ed. Sturdza, I, 1, p. 22 urm.
[3] Hurmuzaki, *Docum.*, II, *Supl.* III, p 293.
[4] *Polnae. Sobranie Zakonow rossiskoi imperii*, Petersburg, 1830, p. 65.

de acel minunat ținut al Hotinului și au lipsit și pârcălabii și căpitanii de acolo; iar luarea Hotinului țării multă slăbiciune și scădere i-au făcut» [1]. Indatoririle militare ale pârcălabilor de Hotin trecură asupra *căpitanilor de Ciuhur «pentru paza marginei și de apărarea locuitorilor de pricinele Turcilor ce trăiau în raiaua Hotinului»* [2]. Boierimea moldovenească fu silită să-și părăsească în grabă proprietățile ei și să se retragă în Moldova și Polonia. Dela unul din acești nenorociți desțărați, dela *Gheorghe Lupașcu Hajdău*, ni s'a păstrat o duioasă scrisoare din 1737 care între altele spunea: «Eu nepot și strănepot de sânge al lui Ștefan Vodă Petriceicu, domnul Țării Moldovei, eu nenorocitul fugar din țara părinților, moșilor și strămoșilor mei, eu care am fost odată boier bogat, care acum sunt pribeag în țară străină, sărac și lipit în așa fel că nu pot la bătrânețele mele nici chiar să las Dumnezeului meu o pomană și jertfă vrednică de el, făgăduesc că dacă va da Dumnezeu ca Moldova sau județul Hotinului să se scape de dușmanii Turci și fiii mei, nepoții mei, neamul meu să redobândească moșiile și stăpânirile lor, voiu clădi biserica Sf. Gheorghe în Dolinenii Hotinului. Să nu pierdem nădejdea în Dumnezeu, că el ne va ierta și că scumpa noastră Moldovă nu va rămânea totdeauna sub călcâiele musulmane» [3].

11. **Campaniile Rușilor contra Turcilor și suferințele Moldovei.** In cursul secolului al XVIII-lea Moldova transpruteană a fost călcată de mai multe ori de *Ruși* care, în năzuințele lor spre Constantinopol, încercau mereu să se apropie tot mai mult de gurile Dunărei. In timpul războiului austro-turco-rus din 1738—1739, Rușii cuprinseră Hotinul și înaintară sub comanda *generalului Münnich* până la Iași, unde fu întâmpinat de mitropolitul Antonie cu semnificativele cuvinte: *«Domnul să binecuvinteze intrarea și ieșirea ta din Moldova»*. Prin tratatul de pace ce s'a încheiat în 1739 la

[1] D. Cantemir, *Desc. Moldov.*, p. 16; *Amiras*, p. 122 urm.; *Mustea*, p. 51 urm.; cfr. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 201 urm.
[2] I. Nistor, *Ist. Basarabiei*, p. 206.
[3] I. Nistor, *Ist. Basarabiei*, p. 201.

Belgrad, Rușii se obligaseră să restitue Hotinul Turcilor, pe care ei de altfel nici n'aveau de gând să-l restitue Moldovei, ci dimpotrivă să-l păstreze pentru dânșii [1]). In anul 1768 izbucni un nou războiu între Ruși și Turci, când oștile moscovite cuprinseră raialele Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail, precum și Bugeacul tătăresc. Dară Rușii nu se mulțumiră numai cu aceasta, ci ei ocupară militărește și Moldova întreagă pe care o ținură sub ocupația lor până la terminarea războiului. Prin tratatul de pace dela Cuiciuc-Cainargea din 1774 ei fură însă siliți să se retragă din Moldova și să restitue Turcilor raialele și olatul tătăresc, care în izvoarele timpului apare și sub numele de Basarabia [2]). Numirea aceasta o găsim însemnată mai întâi pe harta lui Reichersdorfer 1541 [3]) și menționată apoi la Cureus [4]), Blaise de Vigenère [5]), Sarnicki [6]), Batero [7]), Miron Costin [8]) și Dimitrie Cantemir [9]), precum și în numeroase documente ale timpului [10]). In istoriografia secolelor al XVI-lea, XVII-lea și al XVIII-lea, numele de *Basarabia* pentru Bugeac și pentru raialele turcești din Moldova transpruteană, ba chiar și pentru Olatul Oceacovului sau Ucraina Hanului [11]), apare mereu alături de numirile de țară *Moldova* și *Muntenia*.

In campaniile lor contra Turcilor din anii 1789—1792, Rușii cuprinseră din nou raialele cu cetățile moldovenești împreună cu Bugeacul, deci propriu zis *Basarabia*, dar și

---

[1]) *Acte și Doc.*, ed. Sturdza-Colescu, I, 1, p. 117.

[2]) *Acte și Docum.*, ed. Sturdza, I, 1, p. 131.

[3]) Reichersdorfer, *Moldaviae quae olim Daciae pars chorographia*, în *Tez. d. Mon. Ist.* I.

[4]) Ioachim Cureus, *Gentis Silesiae Annales*. 1; *Leunclavius, Pandectae*, cap. 129, p. 468 urm.

[5]) A. Jablonowski, *Spravy woloskie*, în *Zrudla Dziejowe*, X, p. CLIX; N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 75.

[6]) St. Sarnicki, *Descriptio Pol. la Dlugosz*, ed. *Lips.*, II, p. 1185.

[7]) I. Botero, *Relationni universali*, Brescia, 1598, I, p. 186.

[8]) M. Costin, *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, ed. I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 195.

[9]) Dim. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. *Acad.*, p. 19 urm.

[10]) Hurmuzaki, *Docum.*, I, 2, pp. 195, 198; Theiner, *Mon. Pol. Hist.*, III, p. 713; N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 38.

[11]) Lauterer, *Jurnal über eine Reise zu Lande von Cherson nach Wien durch Neu-Russland, Bessarabien und die Moldau*, ed. I. I. Nistor, în *Anal. Acad. Rom. Ist.*, Ser. III, Tom. XXV, p. 57 urm.; A. I. Rigelmann, *Letopisnoe povestovanie o Moloi-Rossii*, Moscova, 1857 (hartă).

de astădată ei fură siliţi să le restitue Turcilor în urma *tratatului de pace dela Iaşi* din 1792, cu care ocazie ei izbutiră să extindă graniţele imperiului lor până la Nistru. In tot timpul acestor repetate campanii, Ruşii făceau pe Moldoveni să creadă, că ei fac războiu Turcilor pentru desrobirea *Basarabiei turco-tătare* din Sudul Moldovei transprutene şi pentru realipirea ei la trupul Moldovei [1]. Sub pretextul acesta înşelător, ei deslănţuiră în 1806 un nou războiu cu Turcii, în cursul căruia oştile ruseşti ocupară cetăţile basarabene, deopotrivă cu Moldova întreagă. Mai mult chiar, administrarea veniturilor din cetăţile ocupate fu încredinţate prin ucaz imperial domnului din Iaşi [2].

Bulgarii care se aşezaseră în Basarabia fură invitaţi să se mute dincolo de Nistru în Rusia Nouă. Iar la tratativele de pace Ruşii cereau *Dunărea* ca hotar [3], pentru a uni *Muntenia*, *Moldova* şi *Basarabia* într'un stat tampon, numit Dacia, între *Rusia*, *Turcia* şi *Austria* [4]. Sub presiunea ameninţărilor lui Napoleon, Ruşii se mulţumiră însă şi cu *Prutul* ca hotar [5]. In aceste condiţiuni s'a încheiat la 28 Mai 1812 tratatul de pace dela Bucureşti [6]. Când veni însă la executarea stipulaţiunilor din tratat, Rusia nu numai că refuză să restitue Moldovei Basarabia, adecă Bugeacul cu raialele dela Bender, Akkerman, Chilia şi Ismail, ci dimpotrivă ea înglobă în graniţele sale şi *ţinuturile Moldovei de dincolo de Prut şi extinse numele Basarabiei şi asupra acestora*. Aşa s'a ajuns la extinderea numelui Basarabia asupra întregii Moldove transprutene, nume care se păstrează până astăzi pentru provincia moldovenească dintre Prut şi Nistru [7].

12. **Protestele Moldovenilor contra anexării Basarabiei de către Ruşi.** Răşluirea şi a ultimei părţi din Moldova transpruteană şi încorporarea ei în imperiul rusesc, ai cărui con-

---

1) Hurmuzaki-Nistor, *Docum.*, XIX, 2, p. 383.
2) *Ibid.*, XIX, 2, p. 428 urm.
3) Hurmuzaki-Nistor, XIX, 2, pp. 640 şi 647.
4) *Ibid.*, XIX, p. 386.
5) *Ibid.*, XIX, 2, p. 756 urm.
6) *Acte şi Docum.*, ed. Sturdza, I, 1, p. 296.
7) Ion I. Nistor, *Localizarea numelui Basarabia*, l. c., p. 26 urm.

ducători pretindeau că luptă pentru eliberarea creştinilor ortodocşi de sub jugul musulman, a constituit una din cele mai dureroase lovituri aplicate Moldovei voievodale. De aceea membrii adunării obşteşti trimiseră la 2 Octomvrie 1812 voievodului *Scarlat Calimah* un energic protest contra răşluirii Moldovei, arătând că în tot timpul ocupaţiei ruseşti dela 1806—1812 ţara «*fusese călcată de oştiri nesfârşite rosieneşti*», pentru a căror îngrijire Moldovenii «*au slujit, au muncit cu mâinile şi cu dobitoacele, cu păgubire din toate părţile*». Iar drept răsplată pentru aceste jertfe, Ruşii au rupt din trupul Moldovei ţinuturile cele mai mănoase şi mai bine cultivate, într'un cuvânt «*tot trupul şi inima ţării*», *izvorul vitelor, chelerul ţării, ogoarele de grâu şi orz, pe când partea rămasă Moldovei era mai mult păpuşoişte*» [1]).

In continuare ei arătau, tânguindu-se «*că din întregimea Moldovei lipsesc acum şase ţinuturi, adecă cel mai mare ţinut ce se numeşte Orhei sau Lăpuşna, cel al doilea după dânsul al Sorocei, al treilea Hotărniceni, al patrulea Codru şi al cincilea Greceni, iar al şaselea ţinutul Iaşi, cea mai mare parte, căci cea rămasă se socoteşte într'un nemic, afară de ţinutul Hotinului şi de olatul Buceagului care, deşi s'au deslipit dela o vreme de trupul Moldovei, dar tot întru aceeaşi stăpânire aflându-se a prea puternicei împărăţii (otomane), aşa îndămânarea şi adăpostirea pământului şi înlesnirea vieţuirilor şi într'a hranei îndestulare şi a vitelor păşune. Iar într'acest chip toată partea aceea, socotindu-se până la Prut, poate fi mai mult decât jumătate din ţară*». Pentru aceste consideraţiuni, membrii adunării cereau stăruitor restabilirea vechilor hotare «*precum dela moşi şi strămoşi au apucat întregirea Moldovei, sau să rămână şi de acum înainte*».

In memoriul obşteştii adunări se arată că partea cotropită de Ruşi era regiunea cea mai mănoasă a Moldovei, din care se alimentă în bună parte darea în natură sau *zahereaua* către Poartă. «*Se arată că din cele 200.000 kile de grâu câte se trimeteau an de an la Istanbul 120.000 se ridicau din ţinuturile transprutene, şi numai restul de ţinuturile de dincoace*

Anaforaua obşteştii adunări către domnul Moldovei Scarlat Calimah pentru înstrăinarea Basarabiei din 1812, Oct. 2, în *Uricarul*, IV, pp. 343—356.

de Prut. Ţinuturile deslipite furnisau la Istanbul 35—40.000 oi şi tot acolo se mai cumpărau încă şi alte 80.000 capete, câtă vreme din restul ţării nu se putea scoate decât 40.000 oi. Din cele 300.000 ocale de unt pentru Poartă 140.000 se ridicau din părţile de peste Prut. Din birul ţării către Poartă de 1.697.000 lei se percepeau din ţinuturile transprutene 652.000 lei pe lângă 225.000 lei răsuri, 5000 lei goştină, 55.000 lei oierit, 31.000 lei stupărit, 90.000 lei vădrărit, 110.000 lei vamă, 60.000 lei pentru exportul de sare peste Nistru şi vânzarea la ciobani şi alţi locuitori şi 40.000 lei vamă pentru holercă (rachie).

Pe fiecare an se vindeau peste hotar 15.000 boi cu câte 20 galbeni părechea, 15.000 vaci cu câte 5 galbeni de cap şi 5600 cai cu câte 15 galbeni calul, pe când din ţinuturile rămase Moldovei se vindeau în fiecare an peste graniţă numai 5000 boi şi 5000 vaci. De acolo venea deci belşugul vitelor de orice fel, al grânelor, al cerii şi al mierei» [1]).

Memoriul adunării obşteşti, semnat de boieri în frunte cu mitropolitul Veniamin fu înaintat Porţii, iar boierul Casimir se însărcinase să-l prezinte şi cancelarului Metternich, pentru cuvenită intervenţie pe lângă curtea rusească. Dar curând se primi, prin mijlocirea lui Frederic Gentz, agentul lui Vodă-Caragea la Viena, răspunsul cancelarului austriac că orice încercare de a determina pe Ruşi la retrocedarea ţinuturilor transprutene, ar rămânea zădarnică. Şi aşa rămase Moldova transpruteană timp de o sută ani încorporată imperiului moscovit.

Despărţirea Moldovenilor de dincoace şi dincolo de Nistru a fost pe cât de dureroasă, pe atâta de dramatică. Cronicarul contemporan Manolachi Drăghici relatează că «*sosind ziua fatală a expirării convenţiei după tratat, ce trebuia fieştecare să trăiască unde era să rămână desăvârşit, ceasul acela a fost de plângeri un timp de neuitat; pentrucă poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinse toată marginea Prutului, dela un capăt la altul, mergând şi venind de prin sate şi de prin târguri săptămâni încheiate cu luarea de ziua bună dela părinţi, dela fraţi şi dela rudenii cu care crescuse şi vieţuise împreună până*

[1]) *Anaforaua obşteştii adunări*, l. c., p. 530.

la vremea aceea, când se despărțeau unii de alții pentru totdeauna » [1]).

* * *

Astfel vedem cum Moldova transpruteană, numită și Basarabia, a fost timp de mai bine de patru secole pivotul vieții politice și economice a Moldovei. Faptele de vitejie pentru apărarea hotarelor ei umplu paginile de glorie ale istoriei Moldovei. Cu o mână pe plug și cu alta pe spadă, Moldovenii au desțelenit glia basarabeană, ei au apărat-o cu bărbăție contra dușmanilor dinafară și tot ei i-au imprimat pecetea civilizației și etnicității lor. Acest trudnic, dar luminos trecut, aruncă razele sale asupra sbuciumului din prezent și asupra neclintitei noastre credințe în dreptatea cauzei moldovenești. De aceea credem că generația de astăzi se găsește în notă justă și tradițională a istoriei moldovenești, neprecupețind nici o jertfă pentru apărarea teritoriului Basarabiei și pentru trainica lui reîncorporare în străvechile granițe ale Moldovei voievodale.

---

1) Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei*, Iași, 1857, II, p. 94.

HENRY CHARLES CAREY
— DOCTRINAR AL NAȚIONALISMULUI ECONOMIC — ȘI SPIRITUALITATEA ROMÂNEASCĂ
1793—1879

DE

ION RADUCANU
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința publică dela 15 Octomvrie 1943

In istoria gândirii economice a fost o vreme, pe la jumătatea veacului trecut, în care s'a discutat cu mult interes, în rândurile specialiștilor de pe vechiul continent, concepția lui Henry C. Carey, economist din Lumea Nouă.

Numele lui nu e lipsit de interes nici pentru anumite manifestări ale spiritualității românești.

Folosim prilejul împlinirii unui veac și jumătate dela nașterea lui Carey, spre a comunica unele date asupra vieții și operei sale.

Dintr'un anumit punct de vedere, anume întru cât e vorba de atitudinea critică, de negațiune chiar, a unei părți din doctrina clasică, expunerea de astăzi poate fi socotită continuarea, și, într'o oarecare măsură, o întregire, a celor ce au fost înfățișate d-voastre când am încercat să arăt, pe de o parte însemnătatea lui Fr. List, iar pe de altă parte, locul ocupat de I. C. L. Simonde de Sismondi, în evoluția științelor economice.

Se poate afirma, că niciun alt scriitor din Statele Unite ale Americei nu s'a bucurat, până în 1864, adică până la izbucnirea războiului de Secesiune, de o mai mare autoritate

decât C a r e y, a cărui operă principală a fost tradusă în 9 limbi și ale cărui idei au găsit în unele țări o aprobare mai vie decât în patria sa.

Să reținem un fapt: dacă L i s t, expulsat din Germania, neînțeles la început în patria sa, a fost prețuit mai mult în Statele Unite ale Americei, unde, — curioasă coincidență, — la Filadelfia, în orașul natal al lui C a r e y, găsește un centru de admiratori și editează întâia sa încercare de «*Economie Politică în cadrul național*», — economistul comemorat aci, a frământat spiritele mai ales în Germania, într'o epocă în care literatura de specialitate câștiga din ce în ce mai mult prestigiu, căutând un drum nou, propriu spiritului german, prin întemeierea școalei istorice în știința economică, în deosebi prin W i l h e l m R o s c h e r.

Inrâurirea exercitată de C a r e y a fost atât de puternică, încât J o h n S t u a r t M i l l, în câteva părți ale tratatului său de Economie Politică, discută și prețuește, chiar când nu își însușește, unele argumente ale economistului american.

Numele său apare în paralelă cu M a l t h u s și R i c a r d o, ale căror concepții nu le admite decât ca produse ale unor speculațiuni metafizice.

Mai mult, este socotit de unii admiratori ca întemeietorul unei epoci «newtoniene». E u g e n D ü h r i n g, îl socoate ca pe un «N e w t o n în domeniul științelor sociale».

El afirmă, că legile lui R i c a r d o și M a l t h u s sunt pentru știința economică, ceea ce a însemnat în științele naturale afirmația lui P t o l o m e u, că soarele se învârtește în jurul pământului.

Opera lui C a r e y, ar fi descoperit în domeniul vieții sociale legea gravitațiunii.

In simplele manuale de economie politică, pentru învățământul mediu din țara economiei individualiste — în Franța,— găsim trecut, printre puținii autori consacrați, numele lui C a r e y [1]).

Incă o considerațiune m'a îndemnat să cer îngăduința Domniilor Voastre pentru comemorarea de față. Opera lui C a r e y,

[1]) Astfel P a u l B e a u r e g a r d, *Eléments d'Economie Politique*, p. 129.

părea în ultimele decenii, dacă nu dată uitării, mai puțin prețuită. Ea dobândește un interes actual față de tendințele vieții economice și de frământările spirituale ale vremurilor noastre [1]): afirmarea naționalismului economic.

Din cele ce urmează nădăjduesc să reiasă confirmarea acestui lucru.

Henry C. Carey s'a născut la 15 Decemvrie 1793. Tatăl său Matew Th. Carey, emigrant din Irlanda, s'a așezat în Filadelfia, unde a avut la început singur, iar apoi cu fiul său, o casă de editură. In această casă de editură au apărut traduceri ale operelor economice, de pildă tratatul lui Jean-Baptiste Say.

Până la vârsta de 42 de ani, Carey, economistul de mai târziu, s'a ocupat cu întreprinderea de editură, fără să neglijeze studiul științelor sociale. Tatăl său, de asemenea, s'a făcut cunoscut în literatura economică prin câteva cercetări mai reduse, apărând politica comercială protecționistă a lui Hamilton.

Activitatea științifică a lui Carey se desfășoară pe o linie asemănătoare aceleia urmată de List și Sismondi. Ea prezintă două faze: una, de adoptare fără discuție a principiilor școalei liberale clasice; alta, de renunțare și de opunere hotărîtă față de exagerările acestei școale.

Ca List și Sismondi, păstrează o prețuire deosebită față de Adam Smith, pe care în niciun caz nu-l confundă cu epigonii săi.

Un alt punct de asemănare între economistul american și cei doi economiști europeni, adversari ai școalei liberale, este acesta: niciunul nu s'a ridicat din rândul economiștilor de breaslă.

List, întâmplător a fost profesor și pentru foarte puțin timp; Sismondi a fost istoric și critic literar; fusese numit profesor, nu de economie politică, ci de etică, fără a fi predat însă o singură lecție.

---

[1]) Vezi: *Nationalism, Politics and Economics* by Ed. Batten, London, 1929, p. 2: « The history of the twentieth century has seen a great resurgance of the spirit of nationalism ».

C a r e y, de asemenea nu a făcut studii universitare. Ca ceilalți a fost un autodidact, însă s'a străduit să-și lărgească câmpul de observație, acumulând, pe lângă cunoștințele istorice, pe cele din domeniul științelor naturale.

Era dotat cu o putere de muncă neobișnuită. La 80 de ani, participă activ la discuțiunile ce au avut loc pentru revizuirea constituției statului Pensilvania.

In 1872 apare ultima sa lucrare: « *The Unity of Law* », foarte semnificativă pentru concepția sa generală, care se identifică cu aceea a fiziocraților, asupra *ordinei naturale*, care-l duce la afirmarea « *armoniei intereselor* ».

I-a fost dat să aibă o activitate științifică mai bine de patru decenii, prima sa lucrare fiind publicată în 1835.

Inainte de a arăta ideile de căpetenie din sistemul social pe care C a r e y a încercat să-l construiască, țin să redau trăsăturile caracteristice ale personalității sale.

Mediul în care s'a format și a activat, a exercitat fără îndoială o înrâurire reală și adâncă asupra sa. Nu putem judeca obiectiv opera sa, decât ținând seamă de stadiul de evoluție al Statelor Unite ale Americei. La 1800 Statele Unite nu aveau decât o poporație de 5,3 milioane locuitori, din care o cincime o formau negrii; ele se găseau în faza de desvoltare a statului agrar. Tendința de industrializare apărea firească.

Să ne reamintim că Statele Unite ale Americei au cucerit independența, prin luptele însuflețite de un ideal de libertate politică și neatârnare economică, față de vechea metropolă. Deslipirea lor de Anglia — este un fapt cert — se datorește în primul rând unor cauze financiare; ea nu s'a făcut de *națiunea americană*, ci de *interesele economice* ale Americei de Nord.

După cum cetățenii conștienți ai Angliei au rezistat în veacul al 17-lea tendințelor unor regi, cari, împotriva tradiției, decretau impozite fără consimțământul Parlamentului, tot astfel, în mare parte descendenții lor, în Statele Unite ale Americei, s'au împotrivit tendințelor de exploatare colonială din partea Angliei, care se manifestau prin impozitele ce urmau să alimenteze în special bugetul Marei Britanii.

Alături de Washington, William Penn, înflăcăra prin puterea cuvântului pe compatrioții săi să lupte pentru dobândirea libertății țării legănată de două oceane.

Filadelfia era cel mai mare oraș (cu 70.000 locuitori), alcătuind un centru de activitate spirituală; era orașul quakerilor și adesea reprezenta o notă distinctă, care se transforma câteodată în normă de conducere în politica generală.

Carey se bucura prin munca, prin vioiciunea spiritului și prin caracterul său ales, de o prețuire obștească. El a dublat activitatea de cercetător cu aceea de luptător pentru înfăptuirea unor postulate economice și sociale.

In formarea de curente de politică economică, în deosebi în politica vamală și comercială, a izbutit să întărească curentul protecționist.

A studiat pe Auguste Comte și a prețuit pe List, pe care-l numea «*Colbert încătușat*». In trei rânduri a vizitat centrele de cultură din Europa, luând contact cu unii economiști de seamă. A cunoscut literatura economică engleză și franceză. Deși a găsit în Germania un răsunet mai mare, a cercetat mai puțin literatura economică din acea țară [1]).

Atât de mare a fost prestigiul lui Carey, încât Wilhelm Roscher în «*Istoria științei economice*» citează un singur nume de economist american: Carey.

La congresul internațional de ajutor mutual, ținut la Frankfurt pe Main, în 1857, ia contact cu economiștii adunați din diferitele țări și lasă o impresie adâncă.

Max Wirth relatează cât de puternic a impresionat personalitatea lui Carey, a cărei figură semăna cu Alexander v. Humboldt și ai cărui ochi negri aveau o privire pătrunzătoare.

Cu vremea, în spre bătrânețe, Carey avea credința, pe care discipolii săi o răspândeau, că a inaugurat o nouă fază în știința economică.

---

1) In «*Principles of Social Science*», ediția din 1867, vol. II, p.146, Carey spune: «Germany stands first în Europe in point of intellectual development and is advancing in the physical an moral condition of the people with a rapidity exceeding that of any other portion of the eastern hemisphere».

El se asemăna cu List, întru cât e vorba de închegarea unui sistem de *economie politică naționalistă*, întemeiat pe punctul de plecare al cercetării vieții națiunii.

Ca List el a fost un neobosit propovăduitor și popularizator al unei politici economice protecționiste, depășind chiar limita trasă de economistul german. Totdeodată Carey este înrudit de aproape cu Sismondi. După el, ca și după acesta, economia politică este o știință morală; ea « cercetează legile care îndrumează oamenii în activitatea lor pentru a înlesni fundarea individualității și a asigura cea mai mare forță de asociație a lor ».

Nu putem avea pretenția să dăm, în cadrul expunerii de față, un studiu larg asupra operei lui Carey. Incercăm să scoatem la iveală câteva din ideile diriguitoare ale sistemului său.

In istoria doctrinelor economice, fapt în aparență inexplicabil, Carey este amintit atât în capitolul economiștilor liberali optimiști — alături de Bastiat și Dunoyer —, care au în primul rând un caracter antiricardian, cât și în capitolul școalei economice naționaliste alături de Fr. List [1]).

Unii autori îl privesc pe Carey ca adept al școalei istorice. Deși a utilizat în câteva rânduri formulele matematice ca metodă de expunere, abundă în observațiuni și date culese din istoria diferitelor popoare, spre a întări legile economice, opuse în special clasicilor.

Este exact că uneori folosirea datelor istorice nu a fost fericită, precum dovedește Gustav Schmoller [2]).

Dintre nenumăratele lucrări ale lui Carey amintim câteva mai de seamă.

Inafară de « *Incercarea asupra salariului* » (1835) și ultima sa operă « *Unitatea Legii* », privită în raport cu științele fizice, sociale și morale (1872), concepția lui Carey e redată în operele:

1. « *Principles of Political Economy* » (trei volume apărute în 1837, 1838 și 1840).

---

[1]) Astfel este cercetat de Gide și Rist în « *Histoire des Doctrines Economiques* » și R. Gonnard, « *Histoire des Doctrines Economiques* ».

[2]) Gustav Schmoller, *Zur Litteraturgeschichte der Staats- u. Sozialwissenschaften*. Leipzig, 1889, pp. 109—112.

2. « *The Past, the Present and the Future* » (1848), o scriere cu mare răsunet.

3. « *Principles of Social Science* » (1858—1859), operă de sinteză în trei volume și

4. « *The Manual of Social Science* », o ediție prescurtată a « *principiilor stiinței sociale* », în scop de popularizare, care deși a fost editată de Miss Mac Kean, poate fi socotită drept opera sa, întru cât el a corectat și supraveghiat publicarea ei.

Sunt câteva idei care trebuesc cunoscute în primul rând spre a înțelege construcția teoretică și postulatele practice din opera economistului american.

Carey poate fi socotit ca liberal, întru cât se apropie de Adam Smith prin adaptarea ordinei naturale a vieții sociale.

Ceea ce pentru Adam Smith a fost formula « mâinii nevăzute », înfăptuind armonizarea diferitelor categorii sociale, pentru Carey este aplicarea « unității legii », atât în vieața naturii, cât și în vieața societății.

El identifică economia politică cu știința socială. Apare ca unul dintre cei dintâi solidariști, fără a fi întrebuința vreodată cuvântul de solidaritate, socotind că puterea de asociațiune este un instinct natural, o condițiune de vieață a omului și de desvoltare a individualității.

Privind individul nedeslipit de întregul vieții sociale, printre cei dintâi economiști, are o concepție organicistă și se poate socoti ca un precursor al sociologiei economice.

Nu este o simplă coincidență, ci o evoluție, care își are înțelesul ei. Sismondi trece dela « *Nouăle Principii de Economie Politică* » la « *știința socială* ». Carey merge un drum asemănător: după ce dă « *Principiile de Economie Politică* », publică « *Principiile Științei Sociale* ».

Intre aceasta cea mai însemnată operă și cealaltă lucrare a sa, s'au scurs aproape două decenii. In acest interval, adeptul sistemului « laisser faire » devine adversar hotărît nu numai al liberului-schimb extern, ci și al exagerărilor cuprinse în așa zisele adevăruri absolute, proclamate prin metoda deductivă a lui Ricardo, sau prin observațiunile neîndestulătoare ale lui Malthus.

Despărțirea formală și decisivă a lui de școala economică liberală, s'a făcut cu lucrarea « *The Past, the Present, and the Future* », în care găsim ideile pe care le va desvolta în « *Principles of Social Science* ».

In această operă dela 1848, optimismul lui Carey se exprimă prin încrederea în « armonia intereselor ». Aci el nu se poate despărți de Adam Smith. Bastiat îl urmează cu « *Armoniile economice* ».

Concepția sa este influențată de sigur, în mare parte, de stările și tendințele de desvoltare ale Lumii Nouă, doritoare de înfăptuiri mari și repezi, însuflețită de credința în posibilitatea progresului uman într'o țară în plină și febrilă ascensiune. In epoca în care apar ideile lui Carey, înrâurite direct de realitățile vieții, economia marii republici americane era pusă în fața câtorva probleme de o covârșitoare importanță. Dintre acestea, cele mai însemnate erau: una a industrializării, alta a independenței economice față de Anglia.

Nu ne miră cum Carey și List se identifică prin postulatele lor de politică comercială. Cum am arătat, tatăl economistului american a cunoscut în de aproape, la Filadelfia, pe List, în timpul exilului acestuia.

Amândoi văd în națiune o entitate, obiectul științei economice, spre deosebire de școala individualismului pentru care, potrivit concepției mecaniciste, nu există decât individul, de o parte, și societatea, « in abstracto », de altă parte. Din acest punct de vedere cred că au dreptate acei care numesc pe Carey părintele « *naționalismului economic american* » [1]).

El e socotit ca figura cea mai de seamă a grupului naționalist din știința economică americană.

Ca atare, ideile lui au influențat unele concepții sociale, găsind răsunet la unii autori români contemporani.

Contribuția lui Carey în știința economică are două laturi: una critică negativă, alta pozitivă constructivă.

In Lumea Nouă, economistul optimist nu a putut observa fapte care să verifice constatările pesimiste ale lui Ricardo

---

[1]) Vezi Seligman în *Cambridge History of American Literatur*, Vol. IV « *Economists* ».

sau Malthus. Se știe că teoriile celui dintâi au slujit ca argumente pentru socialismul, așa zis științific, al lui Marx.

Renta diferențială a lui Ricardo apare pe măsură ce se trece cu exploatarea agricolă dela terenurile mai bune, la cele mai puțin productive. Ea este o urmare a cererii de produse agricole, care duce la mărirea prețurilor. Renta apare drept preț al unui monopol și în acelaș timp o cauză a diminuării retribuirii factorului muncă.

Carey se socoate îndreptățit să răstoarne această lege și o face în legătură cu a sa «*teorie a colonizărilor*», verificată în patria sa.

Primii ocupanți nu cultivă în regulă generală pământul cel mai bogat, care este și cel mai greu de desțelenit, de pus în valoare, ci terenurile mai ușoare. După el, realitatea — mai ales în Statele Unite ale Americei — desminte afirmația lui Ricardo, și, spre ilustrare, pune față 'n față două tablouri: unul reprezentând aplicarea teoriei lui Ricardo, celălalt înfățișând constatările faptelor reale.

Le dăm aci:

Categoria terenului	După Ricardo			După Carey		
	Produsul total	Partea terenului	Partea muncii	Produsul total	Partea terenului	Partea muncii
1	100	—	100	30	20	10
2	190	10	180	70	42	28
3	270	30	240	120	60	60
4	340	60	280	180	80	100
5	400	100	300	250	100	150
6	450	150	300	330	120	210
7	490	210	280	420	140	280
8	520	280	240	510	155	255
9	540	360	180	620	170	450
10	550	450	100	740	180	560
11	550	550	—	870	190	680

Din comparația celor două tablouri rezultă că, după Ricardo, cota-parte din produsul pământului cultivat ce revine proprietarului crește, atât ca cifră absolută cât și ca cifră relativă, față de cota-parte reprezentată prin salariu, care se micșorează până la totala îndepărtare a retribuirii muncii

Constatarea lui Carey duce la un rezultat cu totul opus: renta funciară crește absolut, dar cifra relativă scade față de partea cuvenită salariului din produsul total; cota cuvenită salariului, este atât ca cifră absolută cât şi ca cifră relativă în creștere în decursul celor 11 faze pe care economistul american le ia în considerare.

Un alt argument împotriva lui Ricardo aduce Carey afirmând că tendința prețurilor cerealelor este de a scădea. Acest fapt infirmă asertiunile lui Ricardo, după care renta funciară nu poate fi decât un efect al urcării prețurilor la cereale.

In Statele Unite ale Americei, unde, pe vremea lui Carey, terenurile nouă își căpătau valoarea aproape numai grație muncii, înțelegem de ce a putut să apară concepția economistului american, că nu ar exista o rentă specială a pământului și că, ceea ce numim renta specială a pământului este o retribuire a capitalului învestit, ca orice altă formă de capital, deci o dobândă.

Fără să insistăm, ne permitem să arătăm, că constatările lui Carey se explică în țările nouă; ele însă nu ating adevărul din teoria lui Ricardo, întru cât ultima privește condițiile țărilor cu o economie mult mai desvoltată, cu totalitatea terenurilor utilizate pentru producția agricolă.

De altminteri, renta diferențială nu se mărginește numai la pământ; ea are, după cercetători mai noi (d. e. Schäffle și Marshall), un caracter de aplicație generală și la ceilalți factori economici. Carey, poate să aibă dreptate pentru cazul Statelor Unite, fără să distrugă aplicația rentei diferențiale a lui Ricardo; el însă nu are dreptate, când sub înrâurirea mediului de expansiune economică din țara sa, nu deosebește o parte din produs care revine factorului naturii și reduce de fapt repartiția venitului la trei elemente: dobândă, salariu și profit.

De asemenea, el nu admite legea poporației lui Malthus. Ca teoria rentei funciare, cunoscuta lege a poporației se referă la o anumită stare economică cu perspective întunecoase pentru viitorul societății umane.

Dela Ricardo avem legea de formare a prețului muncii, pe care Lassalle o reeditează sub numele de legea de

aramă a salariului și după care se afirmă în țările industriale un conflict de ordin social din ce în ce mai mare între patroni și salariați.

Malthus de asemenea face un tablou sumbru al societății de mâine, prin tendința pe care o exprimă în cunoscuta formulă matematică, după care creșterea poporației are loc în progresie geometrică, pe când creșterea cantității disponibile de subsistență nu urmează decât o sporire aritmetică. Și aci, Lumea Nouă prezintă anumite perspective care ne fac să înțelegem optimismul lui Carey.

El pornește dela un fapt în deobște cunoscut: puterea de fecunditate în lumea animală nu este constantă, ci atârnă de o mulțime de factori. Bogăția de fapte, pe care Carey o dă în această privință asupra diferitelor stadii de evoluție ecomică și culturală a popoarelor este interesantă.

Capitolul privitor la hrană și poporație pune în serioasă discuție legea lui Malthus. Concluzia la care economistul american ajunge în legătură cu teoria sa asupra consecințelor ce reies din principiul natural al asociației, ducând la o mărire a productivității muncii fiecăruia, este că, în genere, creșterea puterii de producțiune și deci a cantităților de bunuri puse la dispoziția poporației are loc într'un ritm mai accelerat decât înmulțirea ei, cea din urmă fiind în funcție de cea dintâi.

Aci, apare din nou optimismul său. Amintim de altfel, încrederea sa nemărginită în « armonizarea intereselor ». El a manifestat-o încă în prima sa lucrare asupra problemei salariului, susținând împotriva lui Senior, că mărimea salariului este în funcție de creșterea productivității. Această teorie este și astăzi valabilă ca *teorie a productivității*. Astfel el respinge și teoria salariului, —fondul de salarii —expusă de J. Stuart Mill.

Teoria productivității se confirmă în multe cazuri. Salariul nu este fixat de costul necesar al vieții, ca orice altă marfă la prețul de cost. Cota-parte din produs, cuvenită muncii, crește absolut și relativ în măsura care se perfecționează munca și se mărește producțiunea, iar ceea ce revine capitalului, ca dobândă, merge pe o linie descrescândă.

In decursul timpului, societatea înregistrează o tendință de scădere a dobânzilor și de urcare a salariilor.

Teoria protecționismului apare — mai mult chiar decât la List — ca enunțarea unor *adevăruri generale și permanente*. Pentru autorul german protecționismul, restrâns numai la ocrotirea industriei indigene, era un mijloc de a accelera evoluția către stadiul final în care se găsea economia engleză. Țelul ultim era libertatea schimburilor de mărfuri între țări. De aceea, Nicolae Iorga consideră că List e economist liberal. Pentru economistul american, protecționismul este extins și asupra ramurii agricole (spre a împiedeca concurența canadiană), și e privit ca o condiție permanentă pentru a asigura adevărata libertate și pentru intensificarea forțelor productive înlăuntrul granițelor. Carey admiră pe Colbert care a creat piața internă prin apropierea producătorului de consumator, prin înlăturarea barierelor vamale din lăuntru (accizele).

In legătură cu aceasta el poate fi socotit unul dintre cei dintâi, și aș spune, cel mai de seamă dintre teoreticienii autarhiei economice. In America, în acea epocă de organizare și eforturi de descătușare față de Anglia, putem înțelege ideile sale, ca o expresie a naționalismului economic, — la temelia căruia se găsește concepția « forțelor productive », în cadrul societății organizate ca națiune.

Carey a fost un adversar al intermediarilor prea numeroși. El face o distincție între « comerțul exterior » (« trade ») și « schimbul de mărfuri pe piața internă » (« commerce »). Pe când schimbul intern favorizează conlucrarea armonioasă și desvoltarea forțelor productive, comerțul extern întărește categoria intermediarilor, supunând produsul muncii la plata unei cote din ce în ce mai mare, în folosul celor care transportă și negociază mărfurile.

Pe temeiul raporturilor existente între Anglia de odinioară și coloniile ei exploatate și pauperizate, economistul insistă asupra legăturilor dintre expansiunea colonială și războaie. Aduce pilde istorice, îndreptând atenția asupra imperialismului țărilor industriale, în deosebi acel al Angliei, care pune într'o stare de pauperizare populația lucrătoare a țărilor cu economie agricolă.

Mai mult decât oricare altul, el compară cheltuelile de transmisiune a bunurilor, pe distanțe prea mari, prin numeroși intermediari, cu un impozit asupra producătorului agricol, — «*cea dintâi și cea mai împovărătoare dare*»[1]).

Indică, pe de o parte, exploatarea țărilor agricole de către țările industriale, iar pe de altă parte, se dovedește ca unul dintre cei mai de seamă susținători ai descentralizării economice, care însemnează o cât mai pronunțată independență a țărilor nouă prin desvoltarea pieții interne. Numele economistului american este legat de două teorii: 1) *teoria formării orașelor*, prin apropierea dintre producători și consumatori — teorie schițată și de Adam Smith, și, 2) *teoria descentralizării economice*. Ambele sunt explicabile prin situațiunea și tendințele de organizare economică a țării unde au apărut.

Incearcă să dovedească cât de dăunătoare este centralizarea și unilateralitatea în desvoltarea economică, ambele trăsături caracteristice ale economiei engleze.

Pentru Carey istoria este plină de învățăminte referitoare la legăturile dintre comerț și războiu, legături înțelese prin imperialismul economic.

In termeni moderni, Carey ar spune că tendința spre o dependență în domeniul comerțului exterior, prin intensificarea schimburilor de mărfuri între state, este contrabalansată de creșterea importanței pieții interne, — unul din țelurile școalei economice naționaliste.

Carey, de sigur, influențat ca și List de unele teze ale americanului Raymond, punea astfel problema *statului agricol* și *industrial*.

Teoria lui Carey asupra alcătuirii și importanței orașelor pentru prosperitatea agriculturii, bazată pe concepția de descentralizare economică, își păstrează însemnătatea ei. Centralizarea economică a Angliei duce la o agravare a problemei sociale, a conflictului mai acut între clase, prin preluarea unei părți mai mari din produsul social de către intermediari. Structura naturală a societății apare lui Carey sub forma unei piramide, care este o negațiune a Imperiului Britanic.

---

[1]) In «*Die Grundlagen der Sozialwissenschaft*». Vol. I, p. 271.

Piramida naturală e alcătuită printr'o bază largă, reprezentată prin agricultură la care se adaugă cu o dimensiune mai mică, industria, iar asupra acesteia apasă doi factori: comerțul și războiul. Aceasta este starea țărilor cu o poporație mai numeroasă și cu forțe de asociație care însemnează o așezare mai trainică. Injghebarea societății nefirești, primejdioase, prezintă raporturile de forță, printr'o piramidă cu rezervarea unuiloc cu totul subordonat agriculturii, acordându-se o însemnătate prea mare comerțului extern. O asemenea stare este dăunătoare forței de asociațiune și desvoltării individualității [1]).

Carey ne apare ca un cald apărător al agriculturii; el merge atât de departe încât vede în sistemul protecționismului vamal o problemă agrară și una industrială. Formarea centrelor de poporație și industrie slujește agriculturii.

Agricultura este scopul, industria apare ca un mijloc. « Cu Fr. List afirmă adevărul că agricultura înaintată urmează desvoltării industriei, dar nu o precede » [2]).

Carey este un admirator al liniei de evoluție a economiei franceze în comparație cu sistemul britanic.

Economia franceză tinde să apropie pe producători de consumatori, pe când cea engleză îi îndepărtează. De aceea agricultura franceză progrezează, iar cea engleză decade. Valoarea pământurilor în Franța crește în raport cu mișcarea prețurilor, în Anglia însă avem fenomenul contrar. Economia franceză face din industrie un sprijin al agriculturii, cea engleză subjugă agricultura industriei, dând o preponderanță comerțului extern în dauna desvoltării pieții interne. Anglia face acest lucru, — fapt extrem de interesant —, după cum arată Carey, punând în fond impozite pe țările agricole din lumea întreagă, pentru susținerea supremației ei.

Carey apare astfel ca un premergător sigur al unei bogateel literaturi din vremurile noastre, care desvălue exploatarea țărilor agrare europene și extra-europene de către țările industriale.

---

1) « *Die Grundlagen der Sozialwissenschaft* ». Vol. II, München, 1864, pp. 340—341.

2) Eug. Dühring, *Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus*. Leipzig, 1879, p. 404.

El vede în adoptarea de către Americani a sistemului englez o cauză a stării critice și a scăderii producției agricole. Cultivatorul e silit să dea din ce în ce mai multe produse agricole, iar în schimb să primească din ce în ce mai puține articole fabricate. Carey ia apărarea agriculturii și denunță disproporția între prețurile produselor agricole și cele industriale, ceea ce mai târziu s'a formulat ca «*foarfece al prețurilor*».

Pentru el un export exclusiv de materii prime înseamnă adâncirea sălbăticiei și secătuirea forțelor pământului.

Amintesc aceste idei pe care le vom întâlni ca un răsunet depărtat, dar și des, la unii dintre scriitorii noștri. O parte din aceste constatări le cunoaștem din opera lui List.

In Statele Unite, la fel ca în Germania, naționalismul economic a apărut cu un caracter defensiv față de imperialismul britanic, ca o armă necesară afirmării independenței țărilor respective.

Ar urma să indic alte puncte din opera teoretică a lui Carey, ca de pildă *teoria valorii*, formulată întâia oară în «*Principiile de economie politică*», în 1837, teorie cunoscută în literatura economică și prin discuția în jurul așa zisului «plagiat al lui Bastiat».

Sunt lucruri destul de cunoscute pe care n'aș dori să le repet. Rețin pentru vremurile noastre mai ales părerea lui Carey asupra *valorii de schimb*, care nu e determinată prin cheltuelile de producțiune, ci prin cele de *reproducțiune*. Mai ales în prezent orice întreprindere care vrea să facă un bilanț real, ar trebui să aibă în vedere adevărul cuprins în părerea lui Carey asupra legii care determină valoarea de schimb a bunurilor.

Opera economistului american a avut parte de o atenție deosebită nu numai în rândurile specialiștilor. Nicăiri însă n'a fost mai mult discutată ca în Germania. In Franța găsim adepți ai criticei aduse de Carey școalei ricardo-malthusiene. Bastiat își însușește, fără să indice izvorul, concepțiile care duc la armoniile economice. Impreună cu Carey, adepții francezi sunt reprezentanții economiei politice însuflețite de un optimism, care reamintește pe Ad. Smith, dar se opune științei cu caracter abstract.

In Italia, Ferrara răspândește opera lui Carey. Două grupe destul de importante se războiesc și dau amploare discuțiunilor în jurul operei economistului american. Am putea să-i împărțim în 2 tabere: *pro Carey* și *anti-Carey*.

Șeful celei dintâi grupe este un spirit cu totul original, asupra căruia suntem datori să insistăm: Eugen Dühring. Alături de el găsim, în vremurile din urmă, pe sociologul Franz Oppenheimer.

Adversarii lui Carey se pot împărți în economiști liberali, de o parte și socialiști, de altă parte. Această curioasă colaborare în formarea unui front anti - Carey, își are explicația ei. Punctul de plecare al lor este comun. Se știe doar, că individualismul și socialismul, dacă ar fi îngăduită comparația, sunt copiii aceleiași spiritualități, care însă se războiesc neîncetat și fără cruțare, plecând dela aceleași premise, ca să ajungă la concluzii opuse.

John Stuart Mill discută cu obiectivitate teoriile lui Carey. Mac Culloch trece ușor peste ele, mulțumindu-se să afirme că forma de expunere a lui Carey este nebuloasă.

Dintre scriitorii germani adversari, doi economiști cu o autoritate necontestată, Held și Albert Lange, caută să infirme criticele aduse clasicilor englezi de către economistul nostru.

Cel care a contribuit mai mult la răspândirea ideilor lui Carey a fost însă Eugen Dühring[1]). Prin lucrarea scrisă vioiu, cu multă artă, «*Carey's Umwälzung der Volkswirtschaftslehre und Sozialwissenschaft*» (apărută la 1865 la München), sub formă de 12 scrisori către tineret, se arată un entuziast adept al sistemului lui Carey. Este în deobște cunoscută polemica ce a urmat cu scriitorii socialiști. Amintim numai răspunsul lui Engels, «*Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft*».

Cu o cultură largă, Eug. Dühring, după ce a studiat și a dat cercetări în domeniul științelor naturale și filosofiei, s'a manifestat în științele social-economice prin mai multe

[1]) Vezi Albrecht Gerhard, *Eug. Dühring, ein Beitrag zur Geschichte der Sozialwissenschaften*. Jena, 1927.

lucrări, care au avut darul să provoace frământări în cercurile academice germane.

Eugen Dühring ne apare nu numai ca propagandistul teoriilor lui Carey, dar și ca un gânditor social original. El încearcă o formulă de sinteză, « *un al treilea drum* » propriu între individualism și socialism.

Fr. Oppenheimer îl socoate pe Dühring ca pe cel mai mare « socialist liberal » al Germaniei, după cum Carey ar fi cel mai mare « liberal socialist » american și ca atare, pe amândoi îi numește părinții teoriei socialismului liberal [1]).

Dühring a fost câtăva vreme docent de filosofie și economie națională la Universitatea din Berlin. Printre studenții români cari au audiat pe Dühring, găsim pe Alexandru Xenopol și Mihail Eminescu [2]).

Eminescu a studiat la Universitatea din Berlin în 1872/3. Profesorul a făcut o impresie adâncă asupra lor. La Berlin exista un « cult pentru Dühring » [3]). Aceasta reiese și din următoarele. In scrisoarea pe care Xenopol o trimite lui Iacob Negruzzi, din Berlin la 19.I.1870, găsim rândurile:

« Mai deunăzi auzeam aice pe Dühring, un cap minunat, vorbind asupra lui Buckle, Draper și Comte și spunând curat, că deși opiniile lor nu sunt în totul de admis, ba chiar dintre ale lui Buckle și Draper a respins cele mai multe, totuși nu li se poate nega originalitatea în cel mai mare grad » [4]).

Studentul sârguitor A. D. Xenopol nu s'a mulțumit să urmeze numai cursurile, ci cu siguranță a citit și operele profesorului.

---

[1]) Vezi Franz Oppenheimer, *Theorie der reinen und politischen Oekonomie*, p. 80.

[2]) Vezi *Cercetări literare* publicate de N. Cartojan, Vol. IV. *Studenți români și străini* de D. C. Amzer, p. 230.

[3]) In opera citată a lui Engels se amintește numele unui student român, Alexandru Beldiman, care propusese o moțiune adoptată într'o mare adunare la Berlin pentru apărarea lui Eug. Dühring și pentru întemeierea unei societăți pentru cultivarea științei libere.

[4]) Vezi I. E. Torouțiu, *Studii și Documente Literare*, II, p. 162.

In acel timp, la 1865, apăruse expunerea operei lui Carey, în scrierea mai sus amintită a lui Eug. Dühring, iar în 1866, în traducere, « Manualul de economie politică și știință socială » al lui Carey, cu o introducere ca anexă la prefața editorului, semnată de Dühring.

In altă parte, istoricul român mărturisește îndemnul pe care l-a luat direct dela economistul american:

« Pentru a-mi aduna cunoștințele trebuitoare în tratarea istoriei, trăsesem în câmpul studiilor mele și economia politică, de pe când eram la Berlin și studiasem mai ales cu mare osârdie pe economiștii Carey, americanul, și pe germanul Fr. List. Aplicând teoriile lor la starea României, am scos unele principii și învățături care pe atunci erau lucru aproape necunoscut în țara noastră, cauză pentru care studiile economice tipărite la Craiova avuse așa de mare succes » [1]).

Iacob Negruzzi confirmă că tot Xenopol a fost acela care a influențat mult prin propagarea ideilor lui Carey cercul *Junimii* dela Iași. Redăm afirmația lui Negruzzi:

« Așa de la început ne procurasem toți: *Istoria civilizației în Englitera* a lui H. Th. Buckle și o ceteam cu mare hărnicie. Mai târziu A. Comte era foarte la modă în *Junimea*. Cetirea lui List și a lui Carey, recomandați mai ales de Xenopol, a schimbat părerile multora în economia politică » [2]).

Astfel Carey prezintă un interes deosebit pentru noi.

Inafară de Xenopol și Eminescu, Hașdeu a cunoscut pe Carey și școala lui. Șeful școalei economiei politice naționaliste din America a slujit, direct sau indirect, curentului naționalismului economic dela noi [3]).

Scrierile cu caracter economic și social ale lui Eminescu, departe de a reda servil concepțiile lui Carey sau Dühring, apar în cadrul preocupărilor lor. Dühring este

---

[1]) Vezi A. D. Xenopol, *Istoria Ideilor mele*, vezi și I. E. Torouțiu, *Studii și Documente Literare*, IV, pp. 389—390.

[2]) I. Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, Buc., C. Românească, p. 178.

[3]) A. C. Cuza de asemenea se ocupă de Carey, în opera sa *Despre Poporație*, ediția II, 1929, (vezi pp. 231, 232, 238, 285, 300—301) în legătură cu teoriile lui Malthus și Ricardo.

unul dintre precursorii autorizați, cu un colorit pronunțat antisemit, al Germaniei naționaliste.

Anumite idei ale lui Carey le găsim adoptate întru totul de Eminescu. Prețuirea agriculturii și țăranilor, corespunde cu superioritatea, recunoscută de Carey, structurii agrare din Franța, față de starea de decădere a agriculturii din Anglia.

Condamnarea câștigurilor intermediarilor, exploatarea țărilor agricole prin cele industriale, disparitatea dintre prețurile agricole și cele industriale, simpatia pentru teoria fiziocraților, sunt luate de Eminescu direct dela Carey, sau indirect, prin Dühring; dela cel din urmă probabil și atitudinea antisemită în opera lui economică-socială.

A. D. Xenopol a dat în «*Istoria Românilor*» întâia oară o prezentare mai largă a faptelor istorice, prin luarea în considerare a elementelor economice. El socotea pe Carey «un mare geniu economic» și imputa lui Ion Strat că, în opera sa de economie politică, nu dă nicio dovadă că a cunoscut lucrările economistului american [1]).

Opera lui Carey este împodobită uneori cu date istorice comparative, pentru a lămuri anumite teorii economice sau a explica succesiunea diferitelor faze în evoluția economică-socială.

Este neîndoios că anumite probleme în scrierile economice ale istoricului Xenopol poartă pecetea dublei influențe spirituale, — ale lui Carey și List.

Studiul lui Xenopol despre țările agrare și industriale este înrudit cu felul de gândire al acestor economiști.

Un alt gânditor dela noi, B. P. Hasdeu [2]) de asemenea a fost înrâurit de Carey; mai mult încă, amintește în școala «naționalistă din America» și pe Colwell.

Sunt impresionante cunoștințele atât de variate ale lui Hasdeu. Puțini dintre economiștii noștri cunosc numele și opera lui Colwell.

Colwell Stephen (1800—1871) a fost unul dintre discipolii lui Carey.

---

[1]) Vezi »*Convorbiri Literare*«, Anul IV, Nr. 16, din Noemvrie 1870, p. 277.

[2]) Vezi V. Slăvescu, *Economistul Hașdeu*, Buc., 1941, pp. 13, 23, 100, 147.

Adept al sistemului protecționist, a scris o introducere la traducerea operei economistului german List. Carey a avut și alți discipoli, printre cari este mai cunoscut E. Peschin Smith[1]). Intr'un «Manual de economie politică», acesta depășește pe autorul « *Unității Legii* », privind știința economică un domeniu al faptelor care pot fi lămurite după rigiditatea legilor fizice. Carey a enunțat acest lucru, dar nu a căutat să-l aplice în totul. De altminteri, în atitudinea spirituală a economistului american, ca și a lui List și Sismondi, putem constata frământarea provocată de procesul de transiție dela spiritul veacului al XVIII-lea la spiritul veacului al XIX-lea.

Prinși la început încă de filosofia dreptului natural, ei se eliberează de ea încetul cu încetul. In domeniul economic și social, dacă nu apar hotărît adversari pe față, ei opun adevărurilor abstracte, stările de fapt, și un nou sistem înțeles prin tendințele și spiritul vremii lor.

Veacul al XIX-lea este în domeniul social, veacul politicei sociale, impusă de consecințele unui liberalism exagerat; în decursul său se afirmă principiul relativității și conștiința socială.

In veacul al XIX-lea, care a chemat la vieață nouă atâtea popoare subjugate în decursul secolelor trecute, se afirmă principiul naționalităților, care crește ca o forță vie, ca să ocupe un loc precumpănitor la începutul veacului nostru.

Opera lui Carey trebue înțeleasă în cadrul acestor curente. Ea nu este o clădire arhitectonică armonioasă. Uneori ai impresia că ești în fața unei construcțiuni, produs al unui spirit eclectic. Un fapt este neîndoios: alături de ceilalți economiști, adversari ai școalei clasice, Carey a contribuit să sdruncine atotputernicia pseudo-științei, a « dolarilor și cenților » (« Dollars and cents ») [2]), și să contribue la netezirea drumului pe care merge știința economică modernă.

---

[1]) Inafară de E. Peschin și Stephen Colwell, următorii au adoptat unele idei ale lui Carey: C. Nordhoff, Horace Grecley, William Elder, R. E. Thomson, W. D. Wilson, Francis Bowen.

[2]) Expresia este a lui Raymond.

ANEXA

Lucrări despre Henry C. Carey

1. Dr. Richard Büchner, *Die Finanzpolitik und das Bundessteuersystem der Vereinigten Staaten von Amerika 1789 bis 1926*. Jena, 1926.
2. Boucke, *The development of Economics 1750—1900*. New-York, 1921.
3. Paul T. Homman, *Carey Henry Charles*, articol în *Encyclopedia of the Social Science*, pp. 226—7.
4. Eug. Dühring, *Carey's Umwälzung der Volkswirtschaftslehre und Sozialwissenschaft*. München, 1865.
5. Eug. Dühring, *Kritische Grundlegung der Volkswirtschaftslehre*, Berlin, 1866.
6. Jenks J. W., *H. C. Carey als Nationalökonom*. Jena, 1885.
7. Levermore Charles H., *H. C. Carey and his Social System* în revista «Political Science Quarterly». Vol. V, 1890, pp. 553—5582.
8. Gustav Schmoller, *Zur Litteraturgeschichte der Staats- und Sozialwissenschaften*. Leipzig, 1889, pp. 109—112.
9. Teilhac Ernest, *Histoire de la pensée économique aux Etats Unis au dix-neuvième siècle*. Paris, 1928.
10. Tourner J. R., *The Ridardian Rent Theory in Early American Economics*. New-York, 1921, ch. VI.

OPERAŢIUNI MILITARE PUŢIN CUNOSCUTE DIN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENŢĂ

DE

GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 21 Ianuarie 1944

Operaţiunile trupelor noastre, trecute peste Dunăre în luna August 1877, au avut o însemnătate atât de mare încât au făcut ca acţiunile lor înainte de trecerea Dunării să treacă pe planul al doilea şi ca cele ale trupelor rămase sau readuse pe malul stâng să fie azi cu totul necunoscute chiar celor mai mulţi istorici şi militari.

In comunicarea ce urmează voiu da pe faţă şi pe unele şi pe celelalte.

Dar pentru o mai deplină înţelegere a rostului şi chipului cum au fost îndeplinite aceste operaţiuni, trebue să reamintesc faptele ce le-au precedat.

Aşezată între trei mari împărăţii, de una din care era legată, mai mult nominal e adevărat, prin legături de vasalitate, România a căutat încă din 1856 să i se recunoască, cum se recunoscuse şi Belgiei, o stare de neutralitate garantată de marile puteri europene.

Era firesc deci ca imediat ce, în vara anului 1876, s'a văzut că izbucnirea războiului dintre Serbia şi Turcia era iminentă, guvernul român să ia toate măsurile spre a se asigura cel puţin o neutralitate parţială în zona teatrului de operaţiuni sârbo-turc. In acest scop a intervenit şi obţinut, ca vasele

de războiu turcești de pe Dunăre să nu înainteze dela Vidin în sus [1]), guvernul român luându-și îndatorirea de a hrăni garnizoana turcă din Ada-Kaleh [2]).

In același timp cu demersurile pentru neutralizarea Dunării dela Vidin în sus și pentru asigurarea respectării neatingerii teritoriului nostru, guvernul a trimis la Gruia un detașament, numit Corp de observație, cu menirea de a împiedeca treceri de trupe sau de bande de pe malul drept al Dunării pe malul nostru și trecerea pe malul stâng de bande de voluntari străini. Am publicat acum câțiva ani un studiu în care am înfățișat alcătuirea și acțiunea acelui Corp de observație dela Gruia [3]); nu mai este nevoie deci să repet înfățișarea lor.

---

[1]) Lt.-colonel Mihail Drăghicescu, *Pe Dunăre dela gura Tisei până la Mare și pe coastele mării dela Varna la Odessa*, p. 57.

[2]) *Memoriile Regelui Carol I*, 24 Iunie—6 Iulie 1876.

Istoricul negocierilor pentru obținerea acestei neutralizări reiese din următoarele acte diplomatice austro-ungare:

La 24/27 Iunie 1876, Calice, agentul diplomatic austro-ungar la București, telegrafiază lui Andrássy, cancelarul austro-ungar, că guvernul sârbesc a întrebat pe cel românesc ce va face când vapoarele de războiu turcești ar naviga pe partea Dunării dintre România și Serbia și ce ar face România dacă Turcii trăgând asupra Sârbilor, focurile acestora din urmă ar cădea pe malul românesc. Guvernul român a intervenit la Constantinopol și la Rusciuc (reședința guvernatorului vilaetului Bulgariei) ca vasele turcești să nu circule în sectorul sus arătat. Se cere Puterilor ca să susțină demersul României.

La 19 Iunie / 1 Iulie 1876, Calice telegrafiázá lui Andrássy că directorul (secretarul-general) ministerului de afaceri străine, care a fost la Rusciuc la guvernatorul general turc și s'a întors în ziua precedentă, a comunicat că în ceea ce privește operațiunile vaselor de războiu (turcești) în susul Dunării nu s'a primit încă niciun ordin, dar că îngrijorarea României în această privință e neîntemeiată, deoarece vasele de lemn nu se pot expune focului bateriilor de coastă sârbești, iar cele cuirasate au un pescaj prea mare pentru a circula pe partea Dunării din spre Serbia.

La 21 Iunie / 3 Iulie 1876, Calice telegrafiază că Mitilineu a avut în noaptea precedentă o nouă convorbire cu guvernatorul general din Rusciuc, care i-a spus că în niciun caz vasele de războiu turcești nu vor urca în sus de Vidin.

La 27 Iunie / 9 Iulie 1876, Calice telegrafiază că Kogălniceanu, care schimbă veșnic părerile sale, caută să obțină neutralizarea Dunării între Vidin și Verciorova.

La 29 Iunie / 11 Iulie 1876, Calice telegrafiază că Kogălniceanu pare a fi părăsit ideea principală a neutralității Dunării. Agentul diplomatic român la Constantinopol a obținut ca flota turcească să nu depășească gura Timocului. România va împiedeca trecerea de bande sau de armament și va hrăni pe cei de pe insula Ada-Kaleh, garantând că Sârbii nu o vor ataca.

La 29 Octomvrie / 9 Noemvrie 1876, Calice raportează lui Andrássy, cu Nr. 133, că Neculai Ionescu (ministrul Afacerilor Străine) i-a vorbit din nou — ca ori de câte ori l-a văzut și cum i-a vorbit și I. C. Brătianu de neutralizarea Dunării (Arhiva dela Viena).

[3]) General R. Rosetti, *Documente relative la Corpul de Observație* dela Gruia (1876), (extras din *Anuarul Institutului de Istorie universală din Cluj*, vol. V).

Când, în toamna anului 1876, s'a învederat probabilitatea unui războiu ruso-turc, guvernul român a concentrat, sub pretext de manevre, întreaga armată și a luat măsuri pentru o pază mai intensă a malului românesc al Dunării; printre aceste măsuri au fost și ridicarea de fortificații la Calafat și la Bărboși, cele două puncte mai amenințate.

Folosind apoi prilejul convocării unei conferențe a marilor puteri europene la Constantinopol, guvernul a trimes acolo pe Dumitru Brătianu cu misiunea de a obține dela acea conferență recunoașterea neutralității României sub garanția puterilor ce luau parte la conferență, recunoaștere ce nu se obținu [1]).

Izbucnind războiul ruso-turc în luna Aprilie 1877, armata noastră a fost mobilizată și a ocupat poziție pe Dunăre, pentru a face față unor eventuale atacuri turcești și pentru a acoperi înaintarea armatelor rusești. Schimbul de focuri ce a avut loc mai ales la Oltenița, la Giurgiu și la Calafat sunt în deobște cunoscute, cum este cunoscut concentrarea ulterioară a armatei române în Oltenia. Calafatul devenise acum un punct ce avea o deosebită însemnătate din pricină că la Vidin era concentrată o armată turcească sub comanda lui Osman-pașa. Pentru a face față unui eventual atac turcesc s'au adăugat baterii nouă ce s'au înarmat cu tunuri și mortiere ce ne-au fost date de Ruși [2]). Bateriile acestea având drept personal marinari [3]) și artileriști teritoriali [4]) au luat denumirea de baterii de coastă. Asupra acestora, la datele

[1]) General R. Rosetti, *Documente privitoare la misiunea lui D. Brătianu la Constantinopol în toamna 1876*, pp. 5, 9, 10.

[2]) 16 tunuri de 152 mm și 12 mortiere (General P. V. Năsturel, *Contribuțiuni la istoria artileriei române*, p. 55; Botez și Kirițescu, *Războiul pe Dunăre*, p. 130; *Documente*, I. C. Brătianu; *Memoriile Regelui Carol I*, 11/23 Ianuarie 1878); Locot.-Comandor C. Ciuchi, *Istoria Marinei Române*, p. 170.

[3]) Vasele marinei noastre fiind cedate Rușilor, personalul lor a fost debarcat și pus la dispoziția armatei de uscat (Botez și Kirițescu, *Războiul pe Dunăre*, p. 124).

[4]) In organizarea armatei noastre de atunci era prevăzută și formarea de baterii teritoriale armate cu câte 6 tunuri franceze sau belgiene, încărcându-se pe la gură. (Arh. Statului București, Fond. M. St. M., dosar 118 C., filele 37, 38). S'au mobilizat, cu personal dela pompieri numai șase asemenea baterii, din care bateria 3-a a trecut Dunărea și a luat parte la bătălia dela Rahova, înaintând apoi spre Vidin, iar restul a servit, în parte cu materialul său (bateriile 1, 2, 4, 5), parte cu materialul de coastă (General P. V. Năsturel, *o. c.*, pp. 55, 56; Botez și Kirițescu, *o. c.*, p. 124), la Calafat.

ce avem până acum, ni s'au adăugat date nouă, inedite. Ele provin din donația făcută bibliotecii noastre de d-na Elena Davila-Perticari, a scrisorilor soțului ei, atunci locotenentul Ion Perticari, scrisori trimise de acesta din Calafat tatălui său și publicate în anexele acestei comunicări.

Iată alcătuirea și acțiunea acestor baterii dela începutul războiului și până când grosul armatei noastre a trecut Dunărea, în luna lui August 1877.

Calafatul se află așezat la 3000 metri de Vidin pe un platou ce domină și Dunărea și Vidinul așezat pe celălalt mal al fluviului în josul apei față de orașul românesc.

Pe marginea platoului se construiseră locașurile bateriilor armate cu tunuri lungi care băteau atât Vidinul cât și cursul Dunării peste insulele ce se aflau în fața orașului bulgăresc. O serie de redute înconjurau Calafatul din toate părțile, făcând dintr'însul o cetate de moment. Plevna, apărată de asemenea numai prin redute și baterii de pământ, a arătat cât poate rezista o cetate de moment dacă garnizoana este comandată de un șef destoinic.

Neutralizarea Dunării dela Vidin în sus, era de mare folos pentru apărarea Calafatului, căci micșora evident sectorul eventual de atac al Turcilor.

Dar să ne întoarcem la bateriile de asediu și la ce spune locotenentul Perticari în scrisorile sale.

Ofițer de artilerie [1]), el sosește cu un detașament de marinari, în ziua de 15/25 Mai 1877 la Calafat, unde este deo-

[1]) Fiu al lui Gheorghe Perticari și al Zoei Obedeanu, Ion Perticari s'a născut la București la 30 Mai 1851. Studiile secundare și le-a făcut la școala Schewitz, apoi în școala militară din Iași și în școala de ofițeri din București (1 August 1868—31 Iulie 1870). Clasificat întâiul din 15 absolvenți, este înaintat sublocotenent la 1 August 1870 și trimes spre a-și desăvârși cunoștințele, întâi în Belgia și apoi în Franța (*Monitorul Oastei* pe anul 1873, p. 500; *același* pe anul 1874, p. 550), după care face un stagiu de trei luni într'un regiment francez.

Inaintat: locotenent la 8 Aprilie 1875; căpitan la 1 Ianuarie 1878; maior la 10 Mai 1884; locotenent-colonel la 30 August 1889; colonel la 1 Ianuarie 1894. Iși dă demisia la 30 August 1900 și este înaintat general în rezervă în anul 1905.

Decorat, în 1877, cu Virtutea Militară cl. I, pentru purtarea sa pe câmpul de luptă.

A fost un tehnician de seamă, inventând și un tun cu tragere repede (modelul la Arsenalul Armatei). A luat parte în multe comisiuni și a fost și adjutant regal.

In războiul din 1916—1919 a fost atașat ca reprezentant al armatei române la Marele Cartier al armatei italienești.

A încetat din vieață la 14 Noemvrie 1919, la Sinaia.

camdată încadrat în bateria Elisabeta cu care ia parte la bombardamentul de a doua zi. Scrisoarea sa din această din urmă zi (Anexa I) dă o adevărată descriere a efectului moral ce a avut asupra sa şi a unui soldat acest botez al focului. Despre dânsul spune: « fără să-mi fie ruşine pot spune că-mi bătea inima mai iute decât de ordinar » iar un soldat întrebat de Perticari: « de ce tremuri, mă, ţi-e frică? », răspunde: « nu mi-e frică, domnule locotenent, dar nu ştiu ce am că parcă mă furnică prin vine ».

In bateria Elisabeta, — Perticari a servit până la 16 Mai [1]), când a fost mutat în bateria Mircea în care a rămas până la 31 Mai [2]). Construcţia acestei baterii fiind greşită, Perticari a fost însărcinat de Maiorul Dumitrescu Maican, din marină, comandantul bateriilor de coastă [3]), să îndrepte, lucrând noaptea, ceea ce era greşit [4]).

Lucrul a urmat mai multe nopţi [5]), atât la acea baterie, cât şi pentru bateriile de mortiere, ce s'au construit jos pe malul Dunării în faţa Vidinului [6]). Bine înţeles că lucrul acesta a fost foarte obositor [7]) şi a luat multă vreme, ceea ce se întâmplă de obiceiu în războiul de poziţie.

Perticari a fost numit, deşi mai nou ca vechime, comandant al bateriei a 2-a de mortiere [8]) a cărei comandă a luat-o la 6 Iunie [9]), conducând-o cu destoinicie, ceea ce se învederează şi prin laudele şefilor şi propunerea lui pentru

[1]) Anexa Nr. I.
[2]) Anexa Nr. III.
[3]) Fiu al lui Dumitru Ene Maican şi al Sultanei născută Hagi Tomovici, Nicolae Demetrescu Maican s'a născut la 15 Mai 1846. După studii făcute în ţară e trimes la 1 Septemvrie la Şcoala navală din Brest. La 1 August 1865 e înaintat sublocotenent, la 8 Aprilie 1865 căpitan, la 1 Ianuarie 1874 maior. Trecut în neactivitate la 10 Decemvrie 1874, e rechemat în activitate la 1 Ianuarie 1876 şi numit comandant la flotilei la 1 Aprilie 1877. La 28 Aprilie 1877 ia comanda bateriilor de coastă dela Calafat şi le organizează. Excelent animator este peste tot unde e chemată marina să opereze: la Calafat, la Bechet, la Canapa. Inainte de începerea bombardamentului Vidinului (Ianuarie 1878) e trimes spre a cere predarea cetăţii, dar Turcii trag asupra bărcii în care se află, cu toate că are pavilion alb, şi e nevoit a se întoarce. (*Anuarul armatei române* pe anul 1876; Lt. comandor C. Ciuchi, *Istoria Marinei Române*, pp. 119, 125, 139, 162, 165, 166, 167, 170, 177, 191, 200, 201).
[4]) Anexa Nr. 1.
[5]) Anexele I, II, IV.
[6]) Anexele II, şi IV .
[7]) Anexa II.
[8]) Anexa II; Lt. comandor C. Ciuchi, *o. c.*, p. 180.
[9]) Anexa IV.

decorare [1]) și prin faptul că 25 de ani după războiu unul din sergenții de marină ce slujise sub ordinele sale la Calafat vine la dânsul adânc emoționat de amintirea trecutului [2]).

Tragerile asupra Vidinului nu au fost zilnice. După scrisorile lui Perticari ele au avut loc la 15 și 22 Mai, 9, 11, 14, 15, 16 Iunie și 20 Iulie [3]). Cele mai puternice au fost cele din 14, 15 și 16 Iunie, când prin focul bateriilor dela Calafat, s'a protejat trecerea vaporului Ada [4]). Turcii au răspuns totdeauna lovitură cu lovitură și în general tragerea lor a fost foarte precisă [5]), cum a fost și a noastră, cu toate că personalul bateriilor noastre era improvizat [6]). Dacă focul nostru nu a avut un mai mare efect, este că numărul gurilor de foc de care dispuneam era mic și că eram nevoiți să cruțăm munițiunea pe care nu o aveam în mari cantități [7]).

Bateriile de mortiere având în fața lor insulele acoperite cu sălcii din fața Vidinului (Anexa IV), erau adăpostite de vederi, dar erau expuse la atacuri de noapte îndreptate la adăpostul acestor insule. De aceea insulele au fost ocupate de infanterie [8]) și s'a instalat în ele un post de telegrafie [9]), pentru a ușura regularea tragerii și pentru a transmite mai repede vestea unor încercări de treceri turcești. De altfel bateriile erau legate între ele prin telegraf [10]). Inafară de aceasta, ofițerii bateriilor făceau noaptea recunoașteri, în bărci, pe brațul principal (cel din spre Vidin) al Dunării. Cu aceste prilejuri riscau să fie împușcați de sentinelele noastre [11]).

[1]) Anexele I, II, V, VI.

[2]) Scrisoare din Craiova (Mai 1912) a generalului I. Perticari către soția sa (Academia Română, Msse. 48/941).

[3]) Anexele I, II, IV, V, VI; Loc. comandor I. Ciuchi, *o. c.*, pp. 181—183.

[4]) Anexa V. Acest vapor luat de Ruși avea de scop să demonstreze că blocusul pe Dunăre trâmbițat de Turci nu era efectiv și de aceea *Ada* trebuia să parcurgă Dunărea între Gura Timocului și Zimnicea. Cu toată protecția ce i-au dat bateriile și posturile noastre *Ada* nu a putut ajunge decât până la ostrovul Păpădia la 4 km la vale de Rahova. (Botez și Kirițescu, *o.* c., pp. 143—145. Lt. comandor C. Ciuchi, *o. c.*, pp. 181—184).

[5]) Anexele I, V, VI.

[6]) Anexele II, IV, V, VI.

[7]) Turcii au avut în Vidin o artilerie mult mai numeroasă ca a noastră: 55 piese de calibru mare și 48 de diferite calibre afară de cele de câmp. De asemenea munițiuni din belșug (Memoriile Regelui Carol I, 13/25 Fevruarie 1878).

[8]) Anexa IV; Arh. Stat. București, Fond. M. St. M., dosar 112 B, filele 155, 456.

[9]) Arh. Stat. București, Fond. M. St. M., dosar 112 B, fila 155.

[10]) Loc. comandor C. Ciuchi, *Istoria Marinei Române*, p. 177.

[11]) Anexa IV.

Vieața era de sigur grea, căci era muncă de zi și de noapte, somn puțin, adăposturile în care dormeau ofițerii și trupa erau umede [1]), poșta aducea scrisorile (ce se censurau) [2]) cu întârziere când nu le pierdea [3]). In schimb hrana chiar la restaurante era ieftină, 5 lei pe zi [4]).

* * *

Hotărîndu-se trecerea unui corp de armată român pe dreapta Dunării și acest corp urmând să opereze la Plevna, deci într'un sector la Răsărit de gura Oltului, trebuia să nu se înceteze paza pe stânga Dunării, în sectorul cuprins între gura Oltului și gura Timocului, și aceasta cu atât mai mult cu cât în Vidin rămăsese, după plecarea lui Osman-pașa, o garnizoană destul de mare care a mai primit întăriri ulterior [5]). Apoi localitățile Rahova, Lom-Palanca și Arcer-Palanca erau și ele ocupate de detașamente potrivite [6]).

De aceea, odată cu hotărîrea trupelor ce erau să treacă Dunărea, se decretă formarea unui corp de observație care să rămână pe stânga Dunării [7]), chemându-se sub arme, pentru întărirea sa, milițienii din Oltenia. Aceștia au fost puși sub comanda generalului N. Haralambie, comandantul Diviziei I-a teritoriale [8]).

Corpul de observație, comandat de generalul G. Lupu, era compus din două divizii, bateriile de coastă dela Ca-

---

[1]) Arh. Stat. București, Fond. M. St. M., dosar 631, fila 46; Anexele VI, VII, VIII și IX. Nu toți comandanții de baterii au stat conștiincios la bateriile lor. Așa generalul Lupu arată colonelului Pencovici că făcând inspecție nu a găsit pe căpitanul Izescu la bateria sa și că acest căpitan nu doarme la baterie ci în oraș, pentru care îl pedepsește cu zece zile închisoare (Arh. Stat. București, Fond. M. St. M., dosar 112 B, fila 336).

[2]) Anexa VI.

[3]) Anexele II, III, IV.

[4]) Anexa I.

[5]) Anexa VII.

[6]) Garnizoana turcească a Rahovei se compunea din 3 batalioane infanterie și 5 tunuri (*Istoricul războiului din 1877—1878* de mai mulți ofițeri, p. 669). Nu am putut afla tăria garnizoanelor celorlalte două orașe.

[7]) Comandantul acestui corp pare a fi avut și misiunea de a se pune în legătură cu armata sârbească pentrucă vedem că la 31 August, generalul Lupu cere două dicționare franceze spre a putea corespunde cu generalul sârb Horvatovici (Arh. Stat. București, Fond. M. St. M., dosar 659, fila 186).

[8]) *Istoricul războiului din 1877—1878. Participarea României la acest războiu*, lucrare făcută de mai mulți ofițeri, p. 260,

lafat [1]), un escadron de tren [2]) și o secție de telegrafie [3]) în total: 10 batalioane; 8 escadroane cavalerie, 74 tunuri, 1 escadron tren, 2 coloane de muniţiuni, 1 secţie telegrafişti adică 11.380 de oameni, 1410 cai și 74 de tunuri [4]).

Acest efectiv era mic pentru întinderea frontului de păzit 250 km. Este adevărat că în mare parte era acoperit dela Calafat în jos cu bălţile de pe stânga Dunării, aşa că nu putea fi atacat decât pe anumite puncte.

Divizia I-a, comandată de colonelul E. Pencovici, era alcătuită din regimentele 1, 2, 3 de Dorobanți, Regimentul 1 Călăraşi, bateriile 3, 4, 5, din Regimentul 1 Artilerie [5]), o coloană de muniţiuni [6]) şi o ambulanţă [7]).

Divizia a 2-a comandată de colonelul M. Holban, era alcătuită din: Regimentul 6 de linie, Regimentul 4 Dorobanți, Regimentul 2 Călăraşi, bateriile 3, 4, 5 din Regimentul 2 Artilerie [8]), o coloană de muniţiuni [9]) și o ambulanţă [10]).

Compunerea acestor divizii nu a rămas statornic aceeaşi căci, pe măsură ce nevoile corpului de operaţiuni de pe dreapta Dunării creşteau şi mai ales după ce o parte din acesta a fost trimisă spre Rahova și ulterior tot Corpul de operaţiuni a fost îndreptat spre Vidin, s'au luat unități dela Corpul de observaţie şi s'a trecut pe dreapta Dunării [11]). Ca

---

1) *Memoriile Regelui Carol I*, Inalt ordin de zi din 23 Iulie 1877.

2) Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 112 B, fila 117.

3) Colonel C. N. Hârjeu, *Istoria armei geniului*, p. 118; *Memoriile Regelui Carol I*, 23 Iulie / 4 August 1877.

4) General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, p. 38; General Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei*, p. 57.

La 31 Iulie, efectivul prezenţilor era: 219 ofiţeri, 9817 trupă şi 1800 cai (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 630, fila 15) iar la 16 Septemvrie: 132 ofiţeri, 5738 trupă şi 1109 cai (*Idem, idem*, dosar 630, fila 53).

5) Memoriile Regelui Carol I, *o. c.*

6) Cu un efectiv de 1 ofiţer, 201 oameni de trupă, 160 de cai şi 48 de trăsuri (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 112 B, fila 41).

7) Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 630, fila 15.

8) Memoriile Regelui Carol I, *o. c.*

9) General P. V. Năsturel, *Contribuţiuni la istoria artileriei române*, pp. 251, 333; Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 630, fila 15.

10) Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 630, fila 15.

11) Arhivele noastre ca şi scrierile relative la războiul din 1877—1878 nu ne îngăduesc să urmărim data trecerii peste Dunăre a fiecărei unităţi. Iată datele ce am găsit:

Regimentul 6 linie a trecut Dunărea la 28 August (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 9, fila 43).

urmare, în Decemvrie 1877 Corpul de observaţie se afla redus la câte un batalion din: regimentele 3 şi 4 Dorobanţi, un batalion zis mixt [1]), Regimentul 1 Călăraşi, bateriile 3 şi 4 din Regimentul 1 Artilerie, bateriile de coastă, patru baterii teritoriale şi o secţie de telegrafie. E adevărat că nu se mai numea Corp ci divizie [2]) şi că i se adăugase batalioane de miliţii [3]).

Ce erau aceste batalioane de miliţii?

După legea de organizare din 1864, cu modificările ei ulterioare [4]), miliţiile alcătuiau unul din elementele puterii armate. Din miliţii făceau parte:

prisosul de contingent anual neîncorporat în armata activă sau în trupa cu schimbul;

Batalionul Giurescu din Regimentul 4 Dorobanţi la 14/26 Octomvrie, cu 2 baterii artilerie şi 1 coloană de muniţii. (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 1 şi dosar 112 B, filele 250, 251; *Istoricul războiului din 1877—1878* de mai mulţi ofiţeri, pp. 661, 662).

Regimentul 2 Călăraşi, pleacă la 13/25 Septemvrie 1877 (Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 259, filele 17,18).

S'au luat astfel, afară de un batalion infanterie şi 1 baterie artilerie, toate trupele Diviziei a 2-a a Corpului de observaţie ca fiind mai puţin expus în sectorul Cetate.

Din Divizia I-a, Regimentul 1 Dorobanţi a trecut Dunărea cu Batalionul I la 14/26 şi 22 Octomvrie 1877 (Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 1, Istoricul Regimentului I Dorobanţi; *Istoricul războiului 1877—1878* de mai mulţi ofiţeri, *o. c.*) şi cu batalionul II la 9 şi 28 Noemvrie (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 1, Istoricul Regimentului I Dorobanţi); Regimentul 2 Dorobanţi la 16/28 Septemvrie 1877 (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 112 B, fila 162; *Istoricul*... de mai mulţi ofierţi, *o. c.*, p. 561, nota 1 şi p. 659), un batalion din 3 Dorobanţi la 1 Decemvrie, aflându-se la 2/14 Decemvrie la Lom-Palanca, (Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. S. M., dosar 111 F, fila 72).

4 baterii: a cincea din Regimentul 1 Artilerie care a trecut Dunărea la 3 Septemvrie, la Turnu-Măgurele (General P. V. Năsturel, *Contribuţiuni la Istoria Artileriei române*, p. 314); a treia din Regimentul 2 Artilerie care a trecut Dunărea la Corabia la 17 Octomvrie (*Idem*, p. 334); a patra din Regimentul 2 Artilerie, la Turnu-Măgurele la 22 Septemvrie (*Idem*, p. 340); a cincea din Regimentul 2 Artilerie, la Turnu-Măgurele (*Idem*, p. 345).

[1]) Regimentul 1 Dorobanţi având prisos de efectiv s'au concentrat 1400 oameni din acest prisos, care s'au folosit pentru pază, formându-se şi un batalion zis mixt în compunerea căruia a intrat şi compania 2-a ce nu a trecut Dunărea (Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 1, Istoricul Regimentului 1 Dorobanţi; aceeaşi arhivă, acelaşi fond, dosar 112 B, filele 182, 192, 330).

[2]) Arh. Stat. Bucureşti, Fond. M. St. M., dosar 431, fila 410; General R. Rosetti, *o. c.*, p. 82.

[3]) *Idem, idem.* Efectivul corpului de observaţie la 20 Septemvrie 1877 era de: 1700 dorobanţi, 400 călăraşi, 4188 miliţieni, cu 18 tunuri de câmp, 16 tunuri de 150, 12 mortiere (Raport Nr. 6351 cu acea dată, aflată în hârtiile I. C. Brătianu).

[4]) 22 Fevruarie 1868, 27 Ianuarie 1870 şi 22 Aprilie 1877.

acei ce făcuseră serviciul în armata activă sau în trupa cu schimbul și erau mai în vârstă de 26 de ani [1]).

Lipsa de mijolace [2]) și mai ales de cadre [3]) ca și hatârul și abuzul [4]) au făcut ca, cu toate că pe hârtie milițiile au fost organizate în divizii, brigăzi, regimente și sub unitățile lor [5]), pregătirea lor să fie foarte slabă, putându-se face prea puține concentrări [6]).

La mobilizarea din Aprilie 1877 s'au hotărît următoarele măsuri complementare:

a) Vărsarea milițienilor dela orașe în gărzile naționale respective [7]);

b) Mobilizarea milițienilor dela țară, în unități mobile care să concure cu armata activă [8]). De fapt înafară de cele 32 de batalioane mobilizate [9]), s'au mobilizat în Oltenia un mare număr de milițieni, după cum vom vedea mai departe;

---

[1]) Legea din 27 Ianuarie 1870.

[2]) Sumele alocate pentru cadrele milițiilor și concentrări de instrucție ale acesteia au fost de: 663.750,50 lei în 1870; 780.000 în 1871; 849.130 în 1872; 2.253.274 în 1873; după care nu se mai arată aparte ci sunt înglobate în celelalte capitole.

[3]) Cea mai sumară răsfoire a anuarelor armatei pe anii 1870—1877 arată că nu se dispunea nici de 1/4 din numărul ofițerilor de miliții necesari iar marea majoritate a acestora era cu totul nepregătită.

Așa Anuarul pe 1877, arată că se dispunea în miliții de 147 căpitani de toate armele (din care o parte a fost folosită în garda națională) pe când numai pentru batalioane de infanterie de miliție era nevoie de cel puțin 384 ofițeri subalterni se dispunea numai de 138 locotenenți și sublocotenenți de toate armele.

[4]) Prefecții și primarii opreau oamenii de a se prezenta la instrucție sau căutau a scăpa de pedeapsă pe cei ce lipsise, intervenții făcute adesea din interes electoral sau contra unei plăți (Arhivele Statului din București, fondul Ministerului de Interne, dosare: Nr. 3500, documentul 189; Nr. 3521, din 1871, document 158 (Iași); Nr. 3857 din 1871; Nr. 3857 din 1872, etc.).

Tot prefecții cereau ca să se suspende instrucția milițienilor (care se făcea Duminica și sărbătorile) în timpul muncii câmpului (Arhivele Statului București, fondul Ministerului de Interne, dosar Nr. 3521, document Nr. 163 din 21 Iunie 1871 și document Nr. 230 din 23 Iulie 1871).

Cu prilejul recensământului se petreceau mari abuzuri luându-se drept buni de serviciu oameni bătrâni și neputincioși, infirmi, susținători de familie, scutiți legal și omițându-se unii tineri și apți. (Aceeași arhivă, același fond, dosar Nr. 3521, document Nr. 244 din 18 Iulie și document Nr. 6 din 22 Ianuarie 1871).

[5]) *Monitorul oastei* 1869, p. 134; *Anuarul Armatei* pe anul 1871, p. 29.

[6]) S'au concentrat milițieni pentru 15 zile în Septemvrie 1871 (*Monitorul Oastei*, 18 Fevruarie 1871, p. 136).

[7]) General R. Rosetti, *Garda Națională*..., p. 16.

[8]) Legea din 22 Aprilie 1877 (*Monitorul Oastei*, 1877, p. 383).

[9]) *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, pp. 75; Inalt Decret Nr. 830 din 11 Aprilie 1877; Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei*, p. 51.

c) Mobilizarea unui regiment de milițieni călări, format din câte un escadron de fiecare divizie [1]). In compunerea acestora au intrat acei cari făcuseră serviciul în regimentele de cavalerie [2]).

Milițienii au fost înarmați parte cu arme Dreyse (cei din Oltenia și de pe malul Dunării), parte cu arme mai vechi [3]).

Valoarea lor combativă — afară de acea a regimentului călare care a luat parte la lupta dela Rahova [4]) — era aproape inexistentă, dar puteau fi folosiți cum au și fost, pentru serviciul de pază. Și iată cum: o parte din cei 4867 milițieni concentrați în Oltenia [5]), au fost organizați în batalioane. Niciun izvor nu ne indică numărul batalioanelor astfel formate ci sau dă numai numărul total de milițieni concentrați sau vorbește de batalioane de milițieni [6]).

O altă parte a milițienilor chemați sub arme, a fost organizată în detașamente și posturi de pază [7]), sau au fost atașați unor companii de infanterie [8]).

---

[1]) *Monitorul Oastei* 1877, p. 371, Inalt Decret Nr. 1008 din 22 Mai.

[2]) Ceea ce era firesc. Numărul milițienilor ce făcuseră serviciul în cavalerie depășea cu mult efectivul de 480 oameni de trupă necesari acestui regiment. Dar după Scheletti (*Adevărul istoric asupra Plevnei*, p. 51) s'ar fi mobilizat numai trei escadroane a 106 oameni.

[3]) *Istoricul...* de mai mulți ofițeri, pp. 67—70.

[4]) General R. R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, pp. 78, 79.

[5]) *Istoricul...* de mai mulți ofițeri, p. 662. La 20 Septemvrie 1877, efectivul milițienilor concentrați era de 4188 (raport din acea dată al generalului N. Haralamb în hârtiile I. C. Brătianu).

[6]) Raportul generalului Haralambie sus citat; Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 432, fila 410.

Dacă ne-am lua după efectivul unui batalion de milițieni așa cum fusese hotărît în 1871 (*Monitorul Oastei*, 1871, p. 127) de 24 ofițeri și asimilați și 373 oameni de trupă, numărul batalioanelor ar fi fost mare. Legea din 22 Aprilie 1877 hotăra ca organizarea acestor batalioane — și deci și efectivul unui asemenea batalion — să fie la fel cu a trupelor permanente, deci un batalion să aibă 800—1000 de oameni de trupă. Probabil că aceasta a și fost organizarea, mai ales că era mare lipsă de cadre ofițerești și că deci numărul batalioanelor organizate nu a depășit 3—4.

Scheletti (*o. c.*, p. 51), dă ca efectiv a unui batalion de miliții acel de 450 oameni de trupă.

[7]) Botez și Kirițescu, *Războiul pe Dunăre*, p. 136.

[8]) Așa o companie din Regimentul 4 Dorobanți, trimisă la 3 Septemvrie pentru a lua în primire sectorul încredințat până atunci companiilor din Maglavit și Golenți primește ordin a lua cu dânsa și un număr de milițieni. (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 259, p. 15).

La toți le lipsea cea mai mare parte din echipament [1]) și ei nu aveau dreptul când erau puși în avantposturi decât la hrană [2]).

Unitățile armatei permanente și teritoriale, având e adevărat efective mici, căutau în chip abuziv să folosească milițienii rămași acasă și folosiți pentru paza comunelor, pentru patrulări, etc., ceea ce a fost curmat printr'un ordin al Comandamentului Corpului de observație [3]).

Pe măsură ce trupele noastre înaintau pe malul drept al Dunării, milițienii concentrați « în punctele în fața cărora pe malul opus se află armata noastră » au fost trimiși la vetrele lor [4]).

Intr'o comunicare anterioară am arătat « beilicurile » la care a fost supusă populațiunea civilă din Oltenia [5]), cum în comunicarea de acum un an, am arătat care a fost rostul gardei naționale în același războiu [6]) și am adus un prinos de recunoștință și unora și celorlalți. Un nu mai mic prinos se cuvine milițienilor și celor ce au făcut parte din altă alcătuire militară despre care nu se știe aproape nimic și despre care voiu vorbi acum.

Anume despre așa numitele « depouri » sau « depozite ». Acestea au fost înființate în 1861, pe lângă fiecare corp de trupă sau unitate făcând corp aparte și aveau menirea de a alcătui partea administrativă și atelierele unității respective, adică ce s'au numit ulterior « unități afară de rânduri » [7]).

La mobilizare aceste unități au îndeplinit rostul a ce numim azi « părți sedentare », adică:

— Au instruit 14.000 de recruți, din contingentul 1887 chemați sub arme pentru a umplea golurile unităților active [8]).

1) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 263.
2) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 228.
3) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 128.
4) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, filele 670, 681.
5) *Participarea populației civile la războiul din 1877—1878*, pp. 6—10.
6) General R. Rosetti, *Garda Națională* (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XXV).
7) Ordin de zi Nr. 59 din 23 Fevruarie 1861 (*Monitorul Oastei*, 1861, Nr. 13, pp. 198—200). Acesta prevedea alcătuirea detaliată a unităților afară de rânduri compusă din muzicanți, secretari, magazioneri, croitori, cizmari, armurieri, infirmieri.
8) *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 75; Arhiva primăriei Nedeia, dosar Nr. 8, filele 350, 487.

Pentru cartiruirea acestora au trebuit rechiziționate clădiri, etc. [1]).

— Tot ele au concentrat și organizat unitățile de miliţieni [2]).

— Au primit și echipat oamenii ieșiți din spitale sau chemați dela vetre și i-au trimis unităților de pe front, cum au primit dela acestea și au trimis la vetre oamenii concediați [3]). De asemenea ele au trimis corpurilor echipament, armament, și le-au transmis corespondența cu diferitele autorități [4]). Și toate acestea cu un personal neîndestulător (deși multă lume a căutat să se « adăpostească » la aceste depouri, așa la un regiment de călărași găsim ca șef al depoului un medic activ [5]) și a fost nevoie de ordine spre a-i trimite la unitățile lor [6]) și mai ales nepregătit [7]), care a înlocuit nepregătirea prin devotament.

* * *

Acestea fiind spuse asupra mijloacelor puse la dispoziția Corpului de observație să vedem cum le-a folosit.

Divizia 1-a a Corpului de observație a avut de păzit sectorul Calafat (inclusiv) — Gura Oltului, iar Divizia 2-a dela Calafat în sus [8]).

Prezența de trupe turcești mai numeroase la Vidin a făcut ca să existe mereu teama de o trecere a Turcilor spre a lua Calafatul [9]) și de aceea Divizia 1-a (al cărui sector de pază

[1]) Arhiva Primăriei Pitești, dosar Nr. 8, anul 1877, fila 94.

[2]) Arhiva comunei Grecești—Dolj, dosar 1/1877, fila 416.

[3]) Arhiva comunei Grecești—Dolj, dosar 1/1878, fila 258.

[4]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar Nr. 1, p. 2; *idem, idem,* dosar Nr. 112 b, p. 471.

[5]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 699.

[6]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar Nr. 45, p. 263. Am arătat în altă lucrare *(Călărașii în valea Siretului în războiul de neatârnare)* cum un asemenea ofițer nu a putut fi mișcat și nici trimis pe dreapta Dunării.

[7]) Majoritatea șefilor de depouri erau administratori neajutați decât de grade inferioare (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar Nr. 699, pp. 34—99).

Studiul acestui dosar este foarte folositor pentru cunoașterea încadrării depozitelor regimentelor de dorobanți și călărași, cum și a unităților acestor regimente rămase în țară pentru paza granițelor și a ordinei.

[8]) General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, p. 83; *Istoricul...* de mai mulți ofițeri, p. 262.

[9]) Anexa VII și grija ce o arăta în această privință ordinele și rapoartele comandamentelor locale, grijă ce era exagerat de mare și în luna Ianuarie 1878 când

se întindea dela Calafat inclusiv la Gura Jiului inclusiv [1]) gravita cu grosul forțelor sale spre dreapta ei, dispunându-și majoritatea lor la Calafat și în împrejurimi [2]), iar Divizia 2-a (al cărui sector de pază se întindea dela Gârla mare inclusiv la Calafat exclusiv) [3]) spre stânga ei, având cele mai multe unități între Cetate și Calafat [4]). Artileriile diviziilor fusese concentrate respectiv la Calafat [5]) și Cetate [6]). Unele baterii au fost însă detașate ulterior, provizoriu cu anume misiuni. Așa s'a trimis secțiile de artilerie aflate în jurul Calafatului la Ciuperceni și Gârla Mare, una la Rast și două la Bechet la finele lunei August [7]), cum au fost trimise, așa cum se va vedea mai departe, baterii la Bechet, la Nedeia și la Canapa.

Paza sectoarelor s'a făcut prin posturi de infanterie [8]) și milițieni [9]) pe malul Dunării, gărzi mari și rezerve mai înapoi în centrul subsectoarelor [10]). Localitățile în care au fost așezate acestea au fost acelea unde se puteau executa treceri, al căror număr era limitat prin prezența bălților de pe malul stâng. Pentru Divizia I-a au fost la: Calafat, Deasa, Rast,

---

colonelul Slăniceanu, comandant al trupelor din Calafat face un lung raport Ministerului de Războiu (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 629, fila 8 și următoarele) arătând primejdia unei ieșiri a Turcilor din Vidin, trecând Dunărea pe ghiață și atacând Calafatul cu 4—5000 soldați. Ingrijorarea asta a comandamentelor locale, a făcut ca Ministrul de războiu, I. C. Brătianu, să trimită acolo pe generalul N. Golescu, comandantul Diviziei I-a teritoriale să vadă ce e de făcut (Anexa IX).

[1]) Ceea ce reiese din dislocarea trupelor ei.

[2]) *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 260; Memoriile Regelui Carol I, 23 Iulie/4 August 1877; Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 630, pp. 15, 53, 63, 64.

[3]) Ceea ce reiese din dislocarea trupelor ei.

[4]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 259, fila 9. *Idem*, dosar 1, Istoricul Regimentului 1 Dorobanți; *Idem*, dosar 630, pp. 15, 53, 63, 64.

[5]) Unde erau și bateriile de coastă.

[6]) Arh. Stat. București, fond M. St. M., dosar 259, filele 43, 448. Aceeași observație în privința dislocării unora din baterii ca la Divizia I-a.

[7]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 177.

[8]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 192. La Calafat erau 15 posturi, care necesitau pentru patru schimburi: 20 ofițeri, 64 sergenți, 108 caporali, 20 cornişti şi 1396 soldați (*Idem, idem*, fila 456). *Idem*, dosar 112b, fila 155.

[9]) Arh. Stat. București, fond M. St. M., dosar 112 b, fila 228; *Idem*, dosar 629, fila 16, verso.

[10]) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 259, filele 17, 18 și ordin din din 3 Septemvrie a Diviziei I-a către Regimentul 4 Dorobanți; *Idem*, dosar 629, fila 16, verso.

Bistreţ şi Bechet, iar pentru Divizia 2-a la: Gârla Mare, Salcia, Cetate şi Maglavit [1]).

Cavaleria a fost întrebuinţată în unele sectoare pentru pază în locul infanteriei [2]), iar aiurea pentru patrulări [3]), pentru serviciul de ştafete [4]) şi pentru stabilirea de releuri pentru corespondenţă [5]).

Nu avem absolut nicio indicaţiune în privinţa pazei sectorului dintre Bechet şi Gura Oltului acoperită în mare parte de Balta Potelu. Probabil că paza lui s'a făcut numai cu posturi de dorobanţi şi miliţieni.

Acest dispozitiv a primit schimbări mai ales din pricina trimeterii, după cum am arătat, de trupe pe dreapta Dunării [6]), dar în trăsături generale a rămas acelaşi. Unele operaţiuni de care vom vorbi mai departe au dus la anumite concentrări locale dar vremelnice.

In tot timpul Turcii au încercat a face, mai ales noaptea, incursiuni. Au urmat schimburi de foc atât între bateriile noastre dela Calafat cu cele turceşti din Vidin [7]), cât şi între posturile de infanterie de pe ambele maluri ale Dunării [8]).

Corpul de observaţie a avut şi sarcina de a apăra comunicarea corpului de operaţiuni cu ţara, comunicare care se făcea pe podul ce fusese aşezat la Siliştioara (Caracal) şi mutat apoi la Turnu-Măgurele. Acest pod era ameninţat de vase turceşti aflate între pod şi Vidin. Pentru împiedecarea vreunui atac în contra podului s'a aşezat în noaptea de 25/26 Octomvrie de maiorul M u r g e s c u din marină un baraj de mine între Nedeia (pe malul românesc) şi Codoslui (pe malul

---

[1]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar Nr. 630, pp. 15, 53, 63, 64.

[2]) Regimentul 1 călăraşi avea în paza sa sectorul în care se afla Nedeia (Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 448); Un escadron înlocueşte infanteria la Maglavit şi Golenţi (*Idem*, dosar 259, fila 9).

[3]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 259, filele 17, 18.

[4]) *Idem*, *idem*, *idem*.

[5]) *Idem*, *idem*, dosar 112 b, fila 770.

[6]) *Idem*, *idem*, dosar 112 b, fila 574.

[7]) La 12 şi 28 August, 18 Septemvrie, 7 şi 24 Octomvrie (B o t e z şi K i r i ţ e s c u, *o. c.*, p. 129).

[8]) Arh. Stat. Bucureşti, fond M. St. M., dosar 1, Istoricul Regimentului 1 Dorobanţi; Anexele VI, IX.

bulgăresc) la 15 kilometri în sus de Rahova [1]. In vederea așezării barajului s'a intensificat paza în acel sector [2], iar pentru apărarea lui s'a instalat, într'o lucrare de pământ, o baterie teritorială de 4 tunuri [3], ce avea ca garnizoană 40 de dorobanți [4]. Pentru paza barajului a bateriei și a terenului înconjurător s'a concentrat acolo și compania 2-a din Regimentul 1 Dorobanți [5] și un detașament de 250 milițieni [6].

Barajul a rămas instalat până la 27 Decemvrie când I. C. Brătianu dă ordin să se ridice [7]. Tunurile care-l apărau au fost trimise la Calafat [8].

Vasele de războiu turcești erau acum izolate într'un spațiu mic. In susul apei erau bateriile dela Calafat care le opreau de a se duce mai sus, în josul apei era barajul de mine dela Nedeia.

S'a luat atunci hotărîrea de a le distruge și cum nu se dispunea de vase torpiloare, misiunea a fost încredințată artileriei de coastă. In fapt, numărul vaselor de războiu turcești mai puternice în sectorul sus arătat, se redusese la unul singur, monitorul cuirasat *Podgorița*. Acesta se adăpostise în regiunea Vidinului, dar nu era vizibil dela baterii [9].

Perticari prezintă generalului Haralambie un proiect de tragere contra monitorului [10]. Fost ofițer de artilerie, Haralambie se duce personal, în ziua de 18 Septemvrie, în ostrovul din fața Calafatului ca să reguleze tragerea bateriei de mortiere Renașterea [11], tragerea făcându-se cu mortiere pentru a sparge puntea vasului, partea sa cea

---

[1] General R. Rosetti, *Partea luată...*, p. 83; Botez și Kirițescu, *o. c.*, pp. 133, 134; Lt.-colonel Drăghicescu, *Note pentru a servi la istoricul principalelor puncte pe Dunăre*, p. 51; Lt. comandor C. Ciuchi, *o. c.*, pp. 190—194.

[2] Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 448.

[3] 4 tunuri de 120 mm, spune un autor (Botez și Kirițescu, *o. c.*, p. 135), 4 tunuri de 120 și de 4, spune altul (Loc. Mihail Drăghicescu, *o. c.*).

[4] Drăghicescu, *l. c.*

[5] Istoricul Regimentului 1 Dorobanți (Arh. Stat. București, dosar M. St. M., dosar 1).

[6] Botez și Kirițescu, *o. c.*, p. 136.

[7] Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, filele 649, 673.

[8] Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 575.

[9] Anexa IX.

[10] Anexa IX.

[11] Istoricul Regimentului 1 Dorobanți în Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 1.

mai slabă. Vasul e atins [1]), dar nu i se fac decât stricăciuni mici. Văzându-se urmărit, monitorul se mişca mereu [2]) iar la urmă s'a adăpostit între malul bulgăresc şi ostroavele Chiftelele aflate între pichetele noastre Canapa şi Dervent [3]). Maiorul Dumitrescu Maican a fost însărcinat atunci să-l distrugă [4]).

Pentru aceasta se întăreşte paza în sectorul unde se afla *Podgoriţa* [5]) se aduc acolo trei mortiere din bateria lui Perticari [6]) şi bateria 3-a din Regimentul 1 Artilerie [7]) pentru protecţia celui dintâi. Cum vasul turcesc nu se vedea, maiorul Dumitrescu Maican trece cu un post de telegrafie în insula după care se adăpostea monitorul şi conduce focul [8]). In ziua de 7/19 Noemvrie, *Podgoriţa* e dată la fund de a 77-a lovitură ce se trage asupra sa [9]).

Este păcat că Perticari care a avut o parte de seamă la distrugerea monitorului, nu a descris acest bombardament sau că scrisoarea descriindu-l s'a pierdut [10]).

---

[1]) Istoricul Regimentului 1 Dorobanţi, *l. c.*

[2]) *Istoricul*... de mai mulţi ofiţeri, p. 690; Botez şi Kiriţescu, *o. c.*, p. 136; Generalul R. Rosetti, *Partea luată*..., p. 83.

[3]) *Idem.*

[4]) *Idem;* Memoriile Regelui Carol I, 3/15 Noemvrie 1877.

[5]) General P. V. Năsturel, *o. c.*, p. 312.

[6]) Ordin de zi din 22 Octomvrie 1877, a Diviziei 1 către Regimentul 1 Călăraşi (Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 12 b, fila 448).

[7]) General P. V. Năsturel, *l. c.*

[8]) *Istoricul*... de mai mulţi ofiţeri, *o. c.;* Botez şi Kiriţescu, *o. c.*, pp. 136—138; General R. Rosetti, *l. c.*

[9]) *Istoricul*... de mai mulţi ofiţeri, p. 691; Botez şi Kiriţescu, *o. c.*, p. 140; General R. Rosetti, *o. c.;* Memoriile Regelui Carol I, 9/21 Noemvrie.

[10]) Dar iată descrierea făcută de Locot. comandorul Ciuchi după scrisoarea unui ofiţer martor (*o. c.*, pp. 198, 199): « Bastimentele turceşti (Podgoriţa cu un remorcher de lemn şi două şlepuri) erau cu totul acoperite şi nu se zărea nimic. Maiorul N. Dumitrescu Maican după ce cercetă singur tot malul românesc... descoperi mai jos de Canapa, printr'un colţ al acestei insule, un loc de unde zări vasele turceşti. Insemnă acest loc şi puse şi jaloane înapoi în acelaşi aliniament, apoi se apropie de mal şi alese locul unde trebuia să se construiască bateria de mortiere... dădu ordin locotenentului Perticari ca în cea mai mare linişte şi în timpul nopţii să execute construcţia acestei baterii pentru trei mortiere. Pe când marinarii lucrau la baterie, sub direcţia locotenentului Perticari alţii construiau un observator în capul insulei Canapa sub direcţia a însuşi comandantului bateriilor de coastă. Acest observator a fost legat cu un fir izolat cu bateria de mortiere... Maiorul N. Dumitrescu Maican, care era la observatorul dela Canapa, prin telegraf comandă începerea focului. Mortierul Nr. 1 comandat şi ochit de locotenentul Perticari, Nr. 2 de sublocotenentul Mardari, Nr. 3 de sublocotenentul Mănescu. După a 77-a lovitură, monitorul... se scufundă ».

Menirea Corpului de observație a mai fost de a colabora la operațiile trupelor ce au înaintat în lungul malului drept al Dunării.

Prima din operațiile la care a luat parte a fost aceea având drept scop luarea Rahovei. Spre ușurarea atacului acestui oraș ce urma a se da pe malul drept de detașamentul comandat de colonelul Slăniceanu [1]) se concentrase, la Bechet, 2 batalioane de dorobanți și 2 baterii [2]) și se pregătise luntre pentru trecerea celor dintâi peste Dunăre [3]) sub protecția focului bateriilor ce trebuiau să tragă asupra Rahovei concomitent cu artileria detașamentului Slăniceanu [4]). Trupele dela Bechet fusese puse sub comanda personală a generalului Lupu [5]). Acesta însă, cu toată prezența lui I. C. Brătianu în Bechet [6]) și îndemnurile lui, a rămas inert. Pe de altă parte știm că, în loc de a urmări bunele rezultate ale atacului trupelor ce comanda, Slăniceanu a retras detașamentul său în seara de 7/19 Noemvrie la Selanovcea. Vestea adusă de locuitorii din Rahova, că Turcii au evacuat orașul, a făcut pe Brătianu să silească pe

---

Locul unde a fost instalată bateria Perticari este însemnat azi printr'un monument ridicat de ofițerii Diviziei de Dunăre între pietrele kilometrice 778 și 779 (Direcțiunea Serviciului Hidraulic, *Harta Dunării*, Scara 1/50.000, București, 1934; *Contribuțiuni la studiul frontierei noastre dunărene dela Silistra până la Porțile de Fier* de comandor C. Andonie, în *Revista Aeronauticei și Marinei*, Anul XV, Aprilie—Iunie 1941, p. 1491).

Insemnarea locului prin acel monument era necesară nu numai pentru a cinsti un fapt de arme dar și pentrucă pe Dunăre talvegul, malurile, bancurile și ostroavele se deplasează mereu (Andonie, *o. c.*, pp. 1470—1499), după cum se poate convinge oricine comparând schițele asupra războiului din 1877—1878 sau comparând de pildă chiar două hărți recente cum este cea citată mai sus a Direcțiunii Serviciului Hidraulic și harta $\frac{1}{100.000}$ a Institutului Geografic din 1915.

1) Lt.-colonel M. Drăghicescu, *o. ś.*, pp. 51, 57; *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 666; Memoriile Regelui Carol I, 3/15 Noemvrie 1877.

2) Memoriile Regelui Carol I, 3/15 și 10/22 Noemvrie 1877. Ambele batalioane erau din Regimentul 3 Dorobanți (*Idem*). Una din baterii era de tunuri de 150 mm luată dela Calafat. (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 757).

3) Lt.-colonel M. Drăghicescu, *o. c.*, p. 51; Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 107. Incă dela 23 Septemvrie, maiorul N. Dumitrescu Maican venise la Orășani și lămurise ofițerilor de marină intenția M. St. M. de a trece cele două batalioane cu ajutorul a 40 pontoane adunate la gura Jiului (Lt. comandor Ciuchi, *o. c.*, p. 191).

4) *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 666.

5) Memoriile Regelui Carol I, 3/15 Noemvrie 1877.

6) Memoriile Regelui Carol I, 9/21 Noemvrie 1877.

generalul Lupu să ocupe Rahova la 8 Noemvrie cu un batalion dela Bechet, unde au intrat trupele lui Slăniceanu în ziua de 9 Noemvrie [1]).

Cum se şi cuvenea, s'a luat atât comanda generalului Lupu care a fost trimis să comande Nicopolul [2]), numindu-se în locul lui generalul Haralambic [3]) cât şi colonelului Slăniceanu, care a fost trimes să comande, la Calafat, unităţile ce mai rămăsese din Corpul de observaţie [4]).

Bateriile dela Calafat bombardaseră Vidinul în timpul atacului Rahovei, spre a ţintui locului trupele turceşti de acolo [5]), iar bateria ce proteja barajul de torpile dela Nedeia a tras în ziua atacului Rahovei asupra redutei turceşti dela Codoslui şi apoi noaptea a tras dincolo de satul Codoslui (o tragere de baraj am zice azi), spre a împiedeca basbuzucii ca să prade acel sat [6]), locuit de Români.

Inaintarea ulterioară a trupelor noastre de pe malul drept spre Vidin, a fost susţinută de trupele de pe malul stâng, prin focul lor [7]), prin trecerea de unităţi pe malul bulgăresc [8]) şi prin vestirea mişcărilor de trupe turceşti ce se vedeau de pe malul românesc [9]).

Pentru asigurarea unei complete legături între acţiunile trupelor de pe ambele maluri, trupele de observaţie au format releuri de călăreţi [10]) şi au întins un cablu telegrafic sub Dunăre, între Rast şi Arcer-Palanca, în grele condiţiuni pentrucă Dunărea căra sloiuri [11]).

Tot ele asigurară prin trupa de marină de care dispuneau transporturile de pe un mal pe celălalt [12]).

---

[1]) Memoriile Regelui Carol I, 9/21 şi 10/22 Noemvrie 1877; *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 666, 678.
[2]) Memoriile Regelui Carol I, 16/28 Noemvrie 1877.
[3]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 262 a, fila 80.
[4]) *Idem, idem*, dosar 432, fila 410.
[5]) *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 666, 689.
[6]) Lt.-colonel M. Drăghicescu, *o. c.*, p. 51.
[7]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 629, fila 16 verso.
[8]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 628, fila 129.
[9]) Arh. St. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 112, b, fila 764.
[10]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 112 b, fila 770.
[11]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 628, filele 96, 217; *Idem*, dosar 660, fila 29; Colonel C. N. Hârjeu, *Istoria armei geniului*, p. 119.
[12]) Lt. colonel M. Drăghicescu, *o. c.*, p. 51.

In sfârşit trupele de pe malul stâng şi-au isprăvit operaţiunile prin aceleaşi mijloace prin care începuseră, adică prin tunurile şi mortierele bateriilor de coastă, care bombardară, împreună cu bateriile de câmp ale Corpului de operaţiuni de pe malul drept, Vidinul dela 12 la 23 Ianuarie 1878, cu oarecare intermitenţe. Aceste baterii au aruncat în Vidin, în acel interval, 14.679 proiectile de toate soiurile, producând incendii şi stricăciuni [1]).

* * *

După căderea Plevnei, Ruşii trimiţându-şi trupele spre Balcani s'a căzut la învoire cu dânşii ca Divizia 3-a, comandată atunci de generalul Racovitză, să escorteze prizonierii turci în ţară, de unde Ruşii să ia pe acei ce li se cuveneau lor.

Numărul prizonierilor era mare: 2.138 de ofiţeri şi 43.000 de oameni de trupă, din care 227 de ofiţeri şi 10.277 oameni de trupă reveneau Românilor [2]). O asemenea masă de oameni nu se putea duce deodată, de aceea a fost împărţită în opt grupe (eşaloane) [3]). Aceste au plecat pe rând, cu începere dela 1/13 Decemvrie, ultimul eşalon pornind dela Plevna la 10/22 Decemvrie. Ele au ajuns tot pe rând, la Bucureşti, primul la 17/29 Decemvrie iar cel din urmă la 2/14 Ianuarie 1878 [4]).

Incetineala mersului nu trebuia să ne mire pentrucă zăpada era mare, frigul era intens şi viscolea.

Iată ce spune Domnitorul Carol despre cele văzute de dânsul în ziua de 10/22 Decemvrie, când a mers dela Plevna la Nicopol, pe un frig de —16^0: «Prinţul întâlneşte la Muselim Selo un mare transport de prizonieri, cari cu multă greutate abia se târăsc prin zăpadă. Câţi din ei au căzut pe drum de oboseală!... la fiecare pas înainte dă peste alţi

[1]) Lt. colonel M. Drăghicescu, *o. c.*, p. 47; General R. Rosetti, *Jurnalul de operaţiuni al diviziei de infanterie de rezervă*, p. 155; Botez şi Kiriţescu, *o. c.*, pp. 130—132; Anexa X.

[2]) *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 820, 821.

[3]) Vezi tabloul arătând compunerea eşaloanelor în: General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, p. 151, nota 1030.

[4]) *Idem.*

morți și murinzi... Drumul acesta e mai înfricoșat decât un câmp de bătălie... E ceva sfâșietor de văzut grupele de oameni pe care moartea i-a îmbrățișat în mijlocul zăpezii... La apusul soarelui (Prințul) ajunge pe platoul Nicopolei, unde dă peste o adevărată alee de cadavre; om lângă om stau aci țepeni. E o priveliște oribilă » [1]).

Mortalitatea printre prizonieri ca și îmbolnăvirea lor a atins o mare proporție. Nu avem date decât pentru un singur eșalon, cel escortat de Batalionul 2 Vânători. Plecat din Plevna cu 62 ofițeri și 3124 oameni de trupă, ajunge la București numai cu 60 de ofițeri (mai bine îmbrăcați) și 1750 oameni de trupă [2]).

Mai bine îmbrăcați, cu moralul ridicat, ai noștri au pierdut puțină lume, dar totuși au pierdut, căci iată ce spune Domnitorul Carol la aceeași dată: « Ici și colo se vede și câte un viteaz dorobanț sau călăraș înghețat, acesta din urmă cu cal cu tot în zăpadă.

Dar menirea Diviziei a 3-a nu era numai aceea puțin plăcută de a escorta prizonierii. Situația generală cerea prezența ei aiurea. Și iată de ce.

Pe când armatele rusești din centru și dela aripa dreaptă înaintau în grabă peste Balcani spre Constantinopol, o armată turcească ocupând cadrilaterul bulgăresc Rusciuc-Șumla-Varna-Silistra ținea în fața sa: pe de o parte pe Lomul de răsărit, armata marelui duce moștenitor (viitorul împărat Alexandru al III-lea) iar pe de alta în Dobrogea corpul al XIV-lea de armată, rus, comandat de generalul Zimmermann, cel care trecuse întâi Dunărea la Galați și la Brăila la 10/22 Iunie. Legătura între aceste două grupe era făcută de unități rusești care ocupau malul stâng al Dunării — în total 9 batalioane, 20 escadroane și 48 tunuri, cu o rezervă de 16 batalioane și 8 baterii în curs de sosire [3]).

Marele duce Nicolae, comandantul de căpetenie rus, cerea să înlocuim cel puțin trupele lor active (cele de pe malul Dunării) cu trupe de ale noastre, trupele de rezervă

[1]) Memoriile Regelui Carol I, la acea dată.
[2]) *Istoricul Batalionului 2 Vânători*, 27 Decemvrie 1877.
[3]) Memoriile Regelui Carol I, 5/17 Decemvrie 1877.

rusești [1]) urmând a fi menținute ca rezervă generală. Ei mai cereau ca aceste trupe românești să fie puse sub comanda generalului D r e n t e l n, șeful etapelor armatei rusești [2]).

La 7/19 Decemvrie, Domnitorul răspunde Marelui Ducee că trupele românești vor fi dispuse astfel:

4 batalioane și 2 baterii la Giurgiu
1 batalion și 1 baterie la Oltenița
4 batalioane și 2 baterii la Călărași, și că
3 regimente de călărași (11 escadroane)

vor supraveghia malul Dunării dela Petroșani — în sus de Giurgiu — până la Călărași. Și Domnitorul adăuga că trupele românești nu pot fi puse sub altă comandă decât a sa [3]).

La 12/25 Decemvrie, Marele Duce N i c o l a e scrie din nou Domnitorului arătând că nu crede că aceste trupe să ajungă și că dată fiind importanța Giurgiului (unde erau de altmintrelea numeroase baterii rusești de câmp și grele) socotește că trupele de acolo ar trebui întărite cu o brigadă românească și că Rușii vor pune acolo, în rezervă, 3-4 batalioane [4]).

Pentru întărirea cavaleriei române destină Regimentul 40 de Cazaci de Don. Regretă refuzul Domnitorului de a pune trupele românești sub comanda generalului Drenteln.

Divizia a 3-a, care era alcătuită atunci din:

Brigada V l ă d e s c u (Batalionul 1 Vânători, Regimentul 3 de linie și regimentele 8 și 13 dorobanți).

Brigada B o r ă n e s c u (Batalionul 2 Vânători, Regimentul 5 de linie și regimentele 5 și 6 Dorobanți).

Regimentul 4 artilerie (36 de tunuri).

Brigada colonel R o z n o v a n u (regimentele 3, 4 și 7 călărași) [5]); primește la 6/18 Decemvrie 1877, când nici nu plecase încă toată din Plevna, ordin, ca, după predarea pri-

---

[1]) Afară de armata activă Rușii mai aveau trupe zise de rezervă alcătuite din oameni cu instrucție redusă.
[2]) Memoriile Regelui Carol I, 5/17 Decemvrie 1877.
[3]) *Idem*, 7/19 Decemvrie 1877.
[4]) *Idem*, 12/25 Decemvrie 1877.
[5]) *Monitorul Oastei*, 1877, p. 917; Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 432, fila 410.

zonierilor la Bucureşti, să dea două zile de odihnă trupelor şi apoi să dispună unităţile sale astfel:

Regimentul 5 de linie la Bucureşti;
6 batalioane, 3 baterii şi Regimentul 3 Călăraşi la Giurgiu;
2 batalioane şi 1 baterie la Olteniţa;
4 batalioane, 2 baterii şi Regimentul 4 Călăraşi la Călăraşi;
iar Regimentul 7 Călăraşi la Dobreni (pe Sabar).

Trupele să ocupe fortificaţiile în care se aflau atunci Ruşii [1]).

Dar atât alcătuirea diviziei cât şi dispunerea trupelor ei a fost modificată, din deosebite pricini. Aşa:

Regimentul 13 Dorobanţi, ca răsplată pentru purtarea sa în luptele din faţa Plevnei, a fost trimes la Iaşi şi demobilizat [2]).

Batalionul 2 Vânători şi Regimentul 5 de linie au fost trimese la Craiova [3]) de unde urmau să plece la Vidin [4]) la Corpul de operaţiuni numit de Vest. Tot acolo au fost trimese bateriile 1, 4 şi 6 din Regimentul 4 Artilerie [5]).

Batalionul 1 Vânători a rămas în Bucureşti pentru serviciul de garnizoană [6]).

Sectorul Giurgiu a rămas în seama Ruşilor.

Restul trupelor a fost dislocat în chipul următor:

Brigada V l ă d e s c u, mai puţin Batalionul 1 Vânători şi 13 de Dorobanţi a fost trimisă la Călăraşi, unde i s'au trimis ulterior şi cele trei baterii rămase din Regimentul 4 Artilerie, baterii ce au sosit după încheierea armistiţiului [7]).

Din brigada B o r ă n e s c u, Regimentele 5 şi 6 Dorobanţi au fost trimise la Olteniţa [8]).

Regimentele de călăraşi au avut sectoare de supraveghere: al 4-lea la Olteniţa [9]), al 3-lea la Călăraşi [10]) (dela Vărăşti

---

[1]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 584, fila 515.
[2]) *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, p. 918.
[3]) *Idem*, p. 922.
[4]) *Idem.*
[5]) *Idem.*
[6]) *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, p. 921.
[7]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 593, fila 372; *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 921, 1048.
[8]) *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 921, 922, 1048.
[9]) *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 921, 922.
[10]) *Idem;* Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 432, fila 432.

până spre răsărit de Silistra), al 7-lea la început înapoi și după aceea a fost trimes să întărească pe al 3-lea care avea un sector prea mare [1]). S'a împărțit sectorul în două: Regimentul 7 Călărași ocupând sectorul dintre pichetul Privale și Vărăști, iar Regimentul 3 Călărași restul [2]).

Efectivul trupelor scăzuse, așa că acel al infanteriei era de 335—564 oameni de batalion [3]) iar acel al cavaleriei de 90 de escadron [4]).

Trupele care au ocupat Oltenița nu au avut decât un schimb de focuri de infanterie cu Turcii de pe celălalt mal [5]).

La Călărași situația era mai complicată, pentrucă Turcii dela Silistra ocupaseră [6]), dincoace de Dunăre pichetul Chiciu și construiseră un mic cap de pod pe care-l întărise cu două lucrări de fortificație, ambele deschise în partea din spre Dunăre și bine susținute de artileria din Silistra. Intâia întărire era chiar în fața Silistrei, a doua, mai mică, ceva mai în susul Dunării.

In fața acelui cap de pod se găsea o pădure de sălcii amestecate cu trestie [7]).

In luna Septemvrie Rușii primiseră informațiuni că Turcii ar pregăti o trecere la Călărași. S'a dat ordin flotilei rusești să neliniștească vasele turcești dela Silistra. Incercările Rușilor de a da foc acestor vase n'au izbutit, Turcii ocupând după aceea capul de pod mai sus arătat [8]).

Românii au pus trei compănii în avantposturi față de capul de pod turcesc și anume: o companie în sus (spre Vest)

---

1) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 246, fila 41 și dosar 432, fila 432.
2) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 430, fila 14.
3) La 22 Ianuarie 1878, efectivul Regimentului 3 de linie era de 31 ofițeri și 1006 trupă; la 21 Ianuarie acela al Regimentului 8 Dorobanți era de 26 ofițeri și 1129 trupă; la 23 Ianuarie efectivul Regimentului 5 Dorobanți era de 17 ofițeri, 670 oameni de trupă; (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 246, filele 182, 182, 196). Efectivul Regimentului 3 Călărași, era la 7 Ianuarie 1878 de 90 oameni de trupă de escadron (Arh. Stat. București, fond M. St. M., dosar 432, fila 432).
4) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 432, fila 432.
5) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 628, fila 104.
6) Asupra datei ocupării de către Turci a pichetului Chiciu este contrazicere între izvoare. Lt.-colonel Drăghicescu (*o. c.*, p. 111), spune că a avut loc către 30 August 1877 iar Botez și Kirițescu (*o. c.*, p. 178) la 15/28 Octomvrie 1877.
7) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 246, filele 24, 52, 89.
8) Botez și Kirițescu, *o. c.*, pp. 176—179.

de lucrările turceşti în pădurea Ostrovul şi Pd. Cheia, una la Nord de pădurea Catană şi una pe drumul ce ducea dela Călăraşi la pichetul Chiciu. Ei au făcut numeroase recunoaşteri [1]).

In ziua de 14/26 Ianuarie 1878 Turcii din capul de pod, susţinuţi de infanterie ce trecea Dunărea pe ghiaţă şi de artileria din Silistra, au făcut o ieşire. Trupele noastre din avanposturi i-au lăsat să se apropie până la 400 metri şi au deschis atunci un foc viu. Turcii s'au retras urmăriţi de ai noştri cari au ocupat lucrările turceşti dar nu s'au putut menţine acolo din pricina focului din Silistra. Companiile 1 şi 2 din Regimentul 3 de linie, au avut cu acest prilej 5 morţi şi 11 răniţi [2]). Turcii n'au mai ocupat acele întărituri pentrucă Dunărea a început să care sloiuri [3]).

* * *

După încheierea armistiţiului şi mai ales după acea a tratatului de pace dela San-Stefano, ocuparea de către noi a Bulgariei de Nord-Vest, nu mai avea rost. De altfel numirea de prefecţi ruşi în acea parte [4]) şi greutăţile ce aceştia le prilejuiau trupelor noastre [5]) arătau cât de mare le era dorinţa ca să părăsim Bulgaria.

A urmat o retragere a părţii celei mai mari a trupelor noastre şi o nouă grupare a lor în chipul următor [6]):

Divizia 1-a în regiunea Calafat-Vidin.

Divizia 2-a (având un batalion detaşat la Belogradgic) cu brigada de roşiori la Craiova şi împrejurimi.

O brigadă de călăraşi la Bechet.

O brigadă de călăraşi între Calafat şi Craiova. Ulterior turpele ce mai rămăseseră pe dreapta Dunării au fost trecute

---

[1]) Schiţa anexată la raportul sublocotenentului Marinescu (Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 246, fila 57).
[2]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 246, filele 18, 22, 46, 54, 78, 84, 86, 89, 104, 185, 649; General R. Rosetti, *o. c.*, p. 85.
[3]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 246, fila 185.
[4]) Memoriile Regelui Carol I, 10/22 Decemvrie 1877.
[5]) General R. Rosetti, *Jurnalul de operaţiuni al Diviziei de infanterie de rezervă*, pp. 198, 220; Memoriile Regelui Carol I, 6/18 Mai 1878.
[6]) General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, p. 94; *Istoricul*... de mai mulţi ofiţeri; pp. 1045—1047; Memoriile Regelui Carol I, 16/28 şi 25 Fevruarie 1878.

pe malul stâng și duse la diviziile cărora le aparțineau. Iar Divizia 3-a, aflată în regiunea Oltenița-Călărași, a fost îndreptată spre Pitești [1]).

România protestând contra tendinței de permanentizare a dreptului de trecere a trupelor rusești prin țară spre și din Bulgaria, Gorceacov amenință pe generalul I. Ghika, trimisul nostru la Petersburg, cu desarmarea armatei române [2]). Domnitorul dă imediat cunoscutul răspuns demn [3]) și se iau măsuri pentru ca armata să-și poată apăra ființa și demnitatea.

Aceste măsuri au constat în [4]):

a) Rechemarea ofițerilor și oamenilor de trupă aflați în concediu sau permisii [5]).

b) Completarea efectivelor [6]).

---

[1]) Arh. Stat. București, fond M. St. M., dosar 246, fila 768.

[2]) Memoriile Regelui Carol I, 21 Martie 1878.

[3]) Memoriile Regelui Carol I, 21 și 23 Martie 1878.

[4]) Inafară de măsurile militare ce se arată aci s'au luat pe temeiul jurnalului Consiliului de Miniștri din 6/18 Aprilie 1878 (publicat de V. Mihordea în *Studii și Cercetări Istorice*, buletin al Institutului de istorie națională A. D. Xenopol, Iași, Nr. 1, 1943, după originalul aflat la Arhivele Statului din București, dosar 10/1878, partea II-a a Președinției Consiliului), măsuri și de ministerele de interne și de externe.

[5]) General R. Rosetti, *Jurnalul de operațiuni al Diviziei de infanterie de rezervă*, pp. 22,232; Arh. Stat. București, fond M. St. M., dosar 111 b, fila 90.

[6]) General R. Rosetti, *Jurnalul de operațiuni al Diviziei de infanterie de rezervă*, pp. 223, 224, 225; Arh. Stat. Bucure ti, fond. M. St. M., dosar 111 b, fila 54; *idem, idem*, dosar 114 a, fila 253.

Iată câteva pilde de efectivele astfel completate:

Batalionul I din Regimentul 15 Dorobanți avea, din efectivul de 22 ofițeri și 1118 oameni de trupă, prezenți la 8 Iunie 1878: 11 ofițeri și 726 oameni de trupă (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 118 c, fila 682).

Regimentul 9 Dorobanți avea, la 10 Iunie 1878, prezenți sub arme: 28 ofițeri și 1001 oameni de trupă (din 38 ofițeri și 1341 oameni de trupă). (Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 118 c, fila 695).

Regimentele: 1 linie, 1 și 3 Dorobanți, avea prezenți sub arme, la 10 Iunie 1878, respectiv: 31, 27 și 24 ofițeri și 1031, 1415 și 1627 oameni de trupă (*Idem, idem*, dosar 118 c, fila 699).

Compania 1-a geniu: 2 ofițeri, 158 oameni de trupă (*Idem, idem*, dosar 118 c, fila 730); compania 4-a geniu: 2 ofițeri, 124 oameni de trupă (*Idem, idem*, dosar 674, fila 153).

Brigada de roșiori avea la 1 Iunie 1878, prezenți sub arme, 47 ofițeri și 976 oameni de trupă (*Idem, idem*, dosar 674, fila 50).

Divizia 1-a Călărași: 73 ofițeri, 996 oameni de trupă (*Idem, idem*, dosar 674, fila 367).

Batalionul 2 Vânători 696 oameni de trupă; Regimentul 7 linie 1099 oameni de trupă; regimentul 16 Dorobanți 1586 oameni de trupă. (General R. Rosetti, *o. c.*, p. 245), toate la data de 19 Iunie 1878.

c) Concentrarea armatei în zona Slatina—Piteşti—Târgovişte—Curtea de Argeş cu cavaleria înainte de linia Roşiorii de Vede—Titu—Câmpina [1]).

Alegerea acestei zone pare a fi fost întemeiată pe următoarele consideraţiuni:

Natura terenului accidentat ce îngăduia o mai lesnicioasă apărare.

Aflarea ei în flancul liniei de comunicare ruseşti Zimnicea—Bucureşti—Ploieşti.

Sfatul guvernului austro-ungar [2]), care concentrase în acelaşi timp trupe în Transilvania [3]).

Pentru executarea hotărîrii s'au dispus trupele şi serviciile în chipul următor:

Depozitele de armament s'au evacuat la Râmnicul Vâlcea [4]) şi Târgovişte [5]).

Depozitele (părţile sedentare) ale unităţilor au fost evacuate în Oltenia în regiunea Strehaia, Mănăstirea Bistriţa, Râmnicul Vâlcii [6]).

S'au constituit centre de aprovizionare şi s'au construit cuptoare de pâine la Câmpulung şi Curtea de Argeş [7]).

S'au dislocat regimentele de călăraşi, constituind două divizii, astfel [8]):

Divizia I-a în Zona Comarnic—Câmpina—Dărmăneşti—Gheboaia—Cartojani—Găeşti [9]).

Divizia 2-a în zona Caracal—Roşiorii de Vede—Stolnici [10]).

---

[1]) General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul 1877—1878 ; Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, pp. 1050—1060; Memoriile Regelui Carol I, 20 Aprilie / 2 Mai 1878.

[2]) Telegramă a lui I. Bălăceanu, în hârtiile lui I. C. Brătianu. S'au cumpărat cai în Austro-Ungaria (General R. Rosetti, *Jurnal de operaţiuni...*, p. 243).

[3]) Memoriile Regelui Carol I, 16/28 Mai 1878.

[4]) General R. Rosetti, *Jurnalul de operaţiuni...*, p. 228.

[5]) General R. Rosetti, *o. c.*, pp. 225, 245.

[6]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 246, fila 729. General R. Rosetti, *Jurnalul de operaţiuni...*, p. 225.

[7]) *Monitorul Oastei*, 1878, p. 170 şi următoarele; Hârjeu, *o. c.*, p. 127; Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 648, fila 227; dosar 266, fila 12.

[8]) Inalt Decret Nr. 1197 din 19 Mai 1878; *Istoricul...* de mai mulţi ofiţeri, p. 1059; General R. Rosetti, *Jurnalul de operaţiuni...*, p. 241; Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 247, fila 2.

[9]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 674, fila 367.

[10]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 247, fila 2.

Aceste divizii acopereau armata spre Sud și Est.

In spatele lor, ca rezervă de cavalerie, era dispusă brigada de roșiori în jurul Piteștilor [1]).

Inapoia cavaleriei, se aflau:

Călare pe Olt, la Slatina, Divizia 4-a [2]).

La Pitești și împrejurimi, Divizia 1-a cu câte o brigadă pe direcțiile Pitești—Slatina și Pitești—București [3]).

La Târgoviște și în valea Dâmboviței, Divizia 3-a [4]).

In rezervă la Curtea de Argeș, Divizia 2-a cu o brigadă pe direcția Curtea de Argeș—Pitești și una pe direcția Curtea de Argeș—Câmpulung [5]).

Acest dispozitiv îngăduia să se facă față unei înaintări rusești pe orice direcție, înaintare pentru care Rușii nu dispuneau decât de trupe puține și mai îngăduia eventual retragerea spre Transilvania pe trei direcții (Olt, Bran și Predeal), cum ar fi îngăduit o eventuală înaintare a trupelor austro-ungare în ajutorul nostru.

Pentru mărirea puterii de rezistență, trupele au ridicat lucrări de fortificații [6]), iar pentru ușurarea comunicațiilor: au reparat drumurile [7]), au construit șoseaua Câmpulung—Curtea de Argeș [8]) precum și liniile telegrafice Câmpulung—Curtea de Argeș [9]) și Câmpulung—Târgoviște [10]).

---

1) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 674, fila 50; *Istoricul...*, de mai mulți ofițeri, p. 1048.

2) Colonel C. N. Hârjeu, *o. c.*, p. 128; *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 1047,

3) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 118 c, filele 682, 695, 699, 730; *Idem, idem*, dosar 674, fila 133; *Idem, idem*, dosar III b, fila 738; *Idem, idem*, dosar 562, fila 109; Colonel Hârjeu, *o. c.*, p. 126; *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 1047.

4) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 246, fila 803, 986; dosar 430 a, fila 1355; Anexa XI; *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 1048; Colonel C. Hârjeu, *o. c.*, p. 122; Anexa XII.

5) General R. Rosetti, *Jurnalul de operațiuni*..., pp. 234, 235, 237, 238. Arh. Stat. București, fond M. St. M., dosar 570, fila 768. Colonel Hârjeu, *o. c.*, p. 127; *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 1047.

6) *Istoricul*... de mai mulți ofițeri, p. 1050; Colonel C. Hârjeu, *o. c.*, pp. 122—129.

7) Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 246, fila 986; dosar 430 a, fila 1355.

8) Colonel C. Hârjeu, *o. c.*, p. 127; General R. Rosetti, *Jurnalul de operațiuni*..., p. 246; Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 266, fila 8; dosar 266, fila 18.

9) Colonel C. Hârjeu, *o. c.;* Arh. Stat. București, fond. M. St. M., dosar 266, fila 4.

10) Colonel Hârjeu, *o. c.*, p. 122.

S'au înfiinţat de asemenea comandamente de gări, pentru supravegherea călătorilor [1]).

Pentru a face presiuni asupra noastră, Ruşii au ocupat diferite oraşe ca Giurgiu, Tecuci, Galaţi, Chilia, Reni, Bolgrad, sau au mărit efectivul trupelor aflate în acele oraşe [2]). De asemenea au dispus corpul al XIII-lea armată spre a face faţă trupelor noastre [3]). Şi mai mult încă, trupe de cavalerie şi de infanterie s'au îndreptat spre zona ocupată de noi. Intâmpinate de cavaleria noastră au fost nevoite să se retragă[4]).

La protestările noastre [5]), la propunerea Domnitorului făcută generalului Drenteln de a fixa ca linie de demarcaţie, între zona de mişcare a trupelor ruseşti şi cea ocupată de noi, linia Giurgiu—Bucureşti—Ploieşti [6]), Ruşii au răspuns că au fost nevoiţi să ia măsuri temându-se de un atac asupra flancului liniei lor de comunicaţii [7]).

Domnitorul a inspectat trupele şi le-a îmbărbătat. De altfel moralul lor a fost prea bun [8]).

Incheindu-se tratatul dela Berlin, trupele au fost dislocate în garnizoanele lor de timp de pace şi s'au demobilizat ostaşii chemaţi dela vetre [9]).

* * *

Cu aceasta se încheie arătarea operaţiilor ce am voit să înfăţişez şi care nu merită uitarea în care au fost lăsate. Căci, dacă n'au dus decât la foarte mici pierderi de vieţi omeneşti, au cerut totuşi celor chemaţi să le execute: trudă, tragere de inimă şi pricepere. Şi n'a fost lipsă de niciuna.

Bucureşti, 16 Octomvrie 1943.

---

[1]) Arh. Stat. Bucureşti, fond. M. St. M., dosar 247, fila 157; dosar 548, fila 188.

[2]) Memoriile Regelui Carol I, 27 Martie / 1 Aprilie 1878.

[3]) Colonel adjutant I. Manu, *Istoricul Regimentului 1 de Roşiori*, p. 153.

[4]) Memoriile Regelui Carol I, 30 Martie / 8 Aprilie; 26 Mai / 7 Iunie; 8 / 20 Iunie 1878; telegramă M. Kogălniceanu către I. C. Brătianu, 12 Aprilie 1878 (hârtii I. C. Brătianu); *Istoricul*... de mai mulţi ofiţeri, p. 1051.

[5]) Memoriile Regelui Carol I, 7/19 Aprilie 1878.

[6]) Memoriile Regelui Carol I, 1/23 Aprilie 1878.

[7]) A. Nelidov, *Souvenirs d'après la guerre de 1877—1878* (*Revue des deux mondes*, 15 Noemvrie 1915, pp. 248, 266); Memoriile Regelui Carol I, 7/19 Aprilie 1878, 2/14 Iunie 1878.

[8]) Memoriile Regelui Carol I, 29 Aprilie / 11 Martie 1878; 15/27 Aprilie 1878; *Istoricul*... de mai mulţi ofiţeri, pp. 1051—1058.

[9]) Anexa XII.

ANEXE

I

Calafat, 16/29 Mai (1877).

Dragă Papa,

Incep prin a-ţi spune că am ajuns în Calafat eri pe la 4. Am venit în acelaşi tren cu Carol [1]) şi aproape de Slatina s'a oprit trenul fiind linia întreruptă din cauza deraierii unui tren. Infine am ajuns ceva mai nainte de Slatina am trecut podul pe jos şi am sosit la Craiova la 11 noaptea [2]). Am primit ordinul să plec chiar în noaptea aceea la Calafat. Am rechiziţionat trăsuri şi am plecat cu 30 marinari şi toate bagajele ajungând la Calafat la 4 Duminică adică ieri. Numai decât am mâncat la un restaurant cu 5 franci pe zi şi pe urmă m'am dus singur să vizitez bateriile de pe marginea Dunării.

Mă aflam în bateria Elisabeta armată cu 5 tunuri de cele mari când deodată soseşte Carol cu tot Statul Major şi ordonă să se înceapă bombardarea Vidinului [3]). In această baterie nu erau decât comandantul şi un singur ofiţer; comandantul m'a rugat dară să iau comanda a 2 tunuri şi pe la 6 am început focul asupra Vidinului care a răspuns îndată. Carol se dusese în o baterie Carol care se află deasupra bateriei Elisabeta şi vreo 2 obuze au trecut pe lângă dânsul. Turcii au tras într'un mod admirabil. Deasupra bateriei Elisabeta mi-au trecut 2 obuze la 1 m. pe deasupra capului pe când ochiam unul din tunuri şi au eclatat într'un mal ce se afla în spatele bateriei. Fără să-mi fie ruşine pot spune că-mi bătea inima mai iute decât de ordinar, dar aceasta este din cauza nervilor. Toţi soldaţii noi erau marinari şi s'au purtat foarte bine săracii. Pe când ochiam mă rezimasem cu mâna dreaptă pe umărul unuia dintr'ânşii, îl simţ că tremură şi-i zic: « dece tremuri mă! Ţi-e frică? » şi-mi răspunde « nu mi-e frică Dle. locotenent dar nu ştiu ce am că parcă mă furnică prin vine » şi ca să probeze că nu i-e frică se urcase pe o ambrasură pe când o ghiulea a trecut la 2 palme de nas. Am fost silit să-l dau jos de acolo.

Vidinul s'a aprins şi cum începuse să însereze era un spectacol admirabil.

---

[1]) Domnitorul.
[2]) Confirmat de Memoriile Regelui Carol I, la data de 14/26 Mai 1887.
[3]) Memoriile Regelui Carol I, 15/27 Mai 1877.

Cu buna dumitale lunetă văzui pe Turci cum se plimbă pe bateriile lor.

Pe la 8 a încetat focul. Vodă a plecat numai decât. După aceea după ce am şters tunurile m'am dus să beau o cafea la un restaurant unde se adunaseră toţi ofiţerii. Maiorul Dumitrescu [1]) care este comandantul tuturor bateriilor mi-a zis în gura mare: « Monsieur Perticari je vous félicite et je vous compte parmi les braves ». M'a luat de mână şi am răspuns că voi face totdeauna datoria. Astăzi m'a mutat la bateria Mircea ca comandant al doilea dar în realitate ca comandant en chef. Această baterie e depărtată numai de 2 kilometri de Vidin şi foarte rău construită. Dimitrescu m'a însărcinat s'o modific la noapte punându-mi la dispoziţie 150 de oameni cu uneltele lor. Cum oi isprăvi scrisoarea mă duc acolo să fac traseurile şi să jalonez totul de cu ziua.

Deocamdată şez într'o casă pustie pe marginea Dunării dar o să mă mut chiar în baterie sub o traversă trebuind să fim toţi ofiţerii acolo şi ziua şi noaptea. Mănânc la un restaurant cu 5 fr. pe zi. Adresează-mi scrisorile cu indicaţia « la bateriile de asediu ».

Adio dragă Papa. Scrie-mi când pleci ca să ştiu unde să-ţi adresez şi eu scrisorile. Sărut mâinile lui mama şi consoleaz-o căci de astădată trebuie să fie îngrijorată cu drept cuvânt.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

II

Calafat, 28 Mai / 9 Iunie (1877).

Dragă Papa,

Eri dimineaţă am primit prima scrisoare de la dumneavoastră, sau mai bine zis dela Bibi [2]) prin care mi se anunţă că-mi trimiserăţi mai înainte o scrisoare pe care nu o primisem de loc.

Aseară în fine am primit-o şi pe cea dintâi. Aici la poştă este un haos, nici o regulă. Am citit toate recomandaţiile ce-mi le faci să fiu prudent şi le voi urma, neexpunându-mă decât când va fi neapărată trebuinţă.

La 22 Mai, adică Duminica trecută, Turcii au tras în nişte lucrători cari lucrau la alte 3 baterii noi ce se fac în apropiere de dânşii. Aceste alte baterii ale noastre am trasără vreo 20 de tunuri în forturile turceşti şi bateria Mircea a avut onoarea de a băga 3 obuze în fortul din faţa noastră. S'a aflat pe urmă prin spioni că acestea au omorât vreo 42 de oameni. De la noi unul singur a fost rănit la cap. Bateriile ce se fac acu sunt mai înaintate decât toate celelalte; se află numai la 1800 metri de Vidin pe când celelalte se află la 3000 şi 3500. Vor fi armate

[1]) Maiorul Dumitrescu Maican din marină, comandantul bateriilor de coastă.

[2]) Grigore Perticari, frate mai tânăr al scriitorului acestui răvaş. Informaţie dată ca şi celelalte relative la familia Perticari de d-na Elena Perticari-Davila, soţia lui Perticari.

cu 19 tunuri și mortiere rusești și li s'a dat numele de bateriile Independenței. Deși erau mai mulți căpitani slobozi și locotenenți mai vechi, generalul Lupu [1]) după cererea lui Dunca [2]) și a lui Dimitrescu m'a numit pe mine comandantul Bateriei a 2-a din aceste 3. Am 80 de marinari și 6 tunuri (în realitate mortiere).

Poimâine vor fi gata și apoi cu vreo 60 tunuri se va începe bombardarea generală a Vidinului. Eu voi arunca 300 de bombe incendiare și sper că în 2 ceasuri în 3 cel mult Vidinul va fi în flăcări.

Adresa mea va purta acu: *Comandantul bateriei a 2-a de mortiere din Independența.* Mai stau încă 2 zile la Mircea spre a termina ranforsarea bateriei și construcția a diferite blindaje și magazii de iarbă ce avem de făcut. Până atunci bateria mea va fi gata și mă voi duce să-i iau comanda.

De sigur că voi fi silit să o întăresc și pe aceasta ca și pe cealaltă, fiindcă șefii noștri au aerul de a fi foarte îndărăt cu știința.

Vă trimit un crochiu de poziția Vidinului și bateriilor din Calafat.

Sunt foarte sănătos dar am cam slăbit. Toată noaptea trebue să stăm în picioare gata de a trage fiindcă Turcii amenință de a trece spre noi spre a dărâma bateriile cele noi de care le e o frică grozavă. Toată ziua nu pot să mă mișc dela baterie trebuind să dirijez pe lucrători. Am ajuns să dorm d'anpicioarele și nici nu mai pot continua așa cu toată bunăvoința. Dincolo o s'o duc și mai rău că acolo am o răspundere grozavă. Tocmai în față și la 400 m. de baterii e o insulă turcească din care noaptea poate să treacă Turcii și să astupe tunurile. O să trebuiască o pază grozavă.

Mama să nu se mai îngrijească că am convingerea că o să mă întorc căpitan decorat dacă va fi o dreptate pe lumea aceasta.

Adio dragă papa eu am speranță în dictonul latin care zice Fortuna audaces juvat.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

III

Calafat, 1/13 Iunie (1877).

Dragă Papa,

N'am primit dela Dumneavoastră nici o scrisoare.

Aici nu s'a mai întâmplat nimic.

Ieri seară am armat o baterie din Independența, dar nu pe a mea care nu va fi gata decât peste 3 zile fiindcă lucrul merge foarte încet.

Am dat pe brânci, muncesc ca un câine, după cum vezi, fac nu numai treaba mea dar și pe a celorlalți.

---

[1]) Generalul Gh. Lupu, comandantul Corpului 1 Armată.

[2]) Colonelul Iuliu Dunca, comandantul artileriei Corpului 1 Armată. (General P. V. Năsturel, *o. c.*, p. 178).

Cismele mele cele noi s'au rupt de umblet nu ştiu cum să fac să mi se trimeată altele din Bucureşti dela Pavelescu cismarul din pasagiu care are măsura mea.

Adio dragă Papa. Sărut mâinile lui mama şi pe ceilalţi obrazul.

Al dumitale, *Ioan.*

IV

Calafat, 11/23 Iunie (1877).

Dragă Papa,

Eri seară în momentul când era să mă culc primii o scrisoare dela dumneata datată din Izvor [1]) dela 31 Mai. Imi scrii în această scrisoare că nu vă iubesc fiindcă nu vă scriu nimic de pe aici.

Se vede treaba că şi pe acolo poşta e tot aşa de regulată ca şi pe aici fiindcă scrisoarea dumitale dela 31 nu o primii decât aseară în urma altei scrisori mult mai recente.

De 5 zile n'am putut să vă mai scriu nimic fiindcă mi-am montat bateria mea de vale. Nu-ţi poţi închipui ce lucrări penibile a trebuit să fac pentru aceasta. Toate tunurile se aflau la 6 kilometri în deal. Mai întâi a trebuit să le leg pe toate precum şi afetele lor pe avantrenuri ori unul din tunuri atârnă 1500 kgr.; afetul asemenea şi lucram pe o căldură nebună.

A doua noapte pe la 8 seara am înhămat toate trăsurile şi am pornit cu ele printr'un nisip de intra roţile până la căpăţână, caii nu mai puteau să tragă, înţepenisem în loc.

Să fi început să tragă Turcii ne curăţa pe toţi.

In fine la ziuă am ajuns.

A doua zi seara am dat jos tot după trăsuri ceea ce constitue o altă comedie.

A treia noapte am aşezat tunurile pe afetele lor; această operaţie trebuie să se facă cu macarale, cu maşini, dar aici neavând nimic numai cu braţele oamenilor mei şi cu frânghii am supleat la toate.

M'am speriat de ceeace au lucrat săracii. De aceea a doua zi când a trebuit să transportez 400 bombe am lăsat în pace şi pe ofiţeri şi pe soldaţi şi singur eu cu doi oameni le-am transportat şi le-am aşezat în magazii.

A doua zi deasemenea când am transportat 40 butoaie cu iarbă; aceasta a fost în noaptea de 8 Iunie şi atunci am şi dormit cu oamenii în baterie. N'aveam nicio locuinţă, nimic, stam sub cerul liber, de abia azi ne-am făcut o mică cocioabă cu rogojini, Marin [2]) i-a fost architect.

In dimineaţa de 9 Iunie încep să poantez (ochesc) mortierele mele, operaţia aceasta e foarte lungă şi delicată, până la 11 deabia poantasem 2. Impărţisem pe oameni la fiecare tun dară niciunul nu ştia încă manevra.

[1]) Moşia familiei Perticari.
[2]) Probabil soldatul ordonanţă.

Aveam prin urmare să mai poantez 4 tunuri şi să învăţ oamenii să manevreze, toate acestea în 1/2 oră. La 1 fix bateriile celelalte au început focul. Turcii ripostau, ghiulele treceau pe deasupra noastră şi eu a trebuit sub focul lor să poantez celelalte tunuri şi să dau primele instrucţii de manevră oamenilor. La 1-iul foc oamenii se sfiesc totdeauna şi mai toţi se ascunseseră pe sub traverse. Le-am ţinut un discurs, i-am încurajat şi ca să le arăt să nu le fie frică m'am urcat sus pe parapet, ceea ce văzând s'au pus iute la tunuri astfel că după 3/4 de oră am putut trage primul foc.

După al 4-lea foc am regulat tirul şi toate bombele au căzut împrejurul fabricei de pâine (manutanţei) din Vidin asupra căreia trăgeam.

Această fabrică alimentează mai toată oştirea turcească şi costă 5 milioane.

Mai toate bateriile din Calafat trăgeau asupra acestei manutanţe.

Cartierul după împrejur a fost ciuruit ca să zic aşa de vreo 100 obuze ce au căzut în el. Dară bombele mele de mortiere cari sunt lungi de 1/2 metru şi au 3 oca de iarbă în ele, când cădeau şi făceau explozie, ridică o vâltoare de foc şi făceau o detonaţie indescriptibilă. Turcii trebuiau să fie grozav de miraţi de această nouă speţă de ploaie ce le cădea din cer. Bombele de mortiere se ridică la vreun kilometru în aer şi apoi cad drept în jos astfel încât nimic nu te poate apăra de ele.

Turcii ne-au răspuns pe toată linia lor. Toată Dunărea era acoperită cu voal de fum în care odată vedeai licărind un fulger urmat de o detonaţie.

12 Iunie

Dragă Papa,

Eri pe când în cocioaba mea scriam ceeace citişi mai sus în momentul când scriam vorba detonaţie deodată aud o detonaţie grozavă şi imediat vreo zece obuze şuerând prin prejurul meu.

Iţi închipueşti că în două secunde cu capul gol am fost în baterie unde am totdeauna 2 tunuri gata de a da foc. Pe dată am şi ripostat cu amândouă tunurile a căror bombe au sfărâmat şi cu început de incendiu 2 case dinapoia manutanţii de pâine. Celelalte baterii ripostară după mine şi în câteva momente se încinse iară o luptă care ţinue dela 6 fără un sfert până la 7 seara. Tocmai în faţa bateriei mele est o casă mare pe care fâlfâe drapelul alb turcesc cu semi-luna roşie. Acesta e drapelul lor de ambulanţe şi fiindcă n'avem ordin să-l respectăm i-am tras o bombă drept înaintea uşii. Dumnezeu ştie ce s'or fi întâmplat.

M'a apucat însă o durere de cap nebună, toată noaptea n'am putut închide ochii de rău ce-mi era pe de o parte şi băşicat de ţânţari pe altă parte.

Mi-e mai frică de ţânţari decât de Turci, sunt plin de cucuie; nu cunosc supliciu mai teribil decât acesta.

Dragă Papa am primit depeşa dumitale prin care îmi spui că stai 5 zile în Bucureşti dar fiindcă presupui că te-ai şi întors la ţară de aceea ţi-o adresez iar la Costeşti [1]). Numai de a' primi-o. Nu ştii ce necaz mi-a fost că n'am putut să-ţi scriu în Bucureşti.

Scrisorile dumitale îmi parvin foarte greu, poşta se află la 7 kl. de mine şi afară de aceasta în o neregulă nespusă.

Acu adresează-mi scrisorile cu titlul: Comandantul bateriei Renaşterea. Aşa s'a botezat bateria mea.

Lui Mama îi sărut mâinile să nu fie prea îngrijată; iacă ieri am fost în foc pentru a 4-a oară şi am scăpat deşi bombardarea de alaltăieri dela 9 Iunie a ţinut dela 1 până la 7 seara.

Adio, dragă Papa, mai scrie-mi ce mai afli nou ce pe aici nu e niciun jurnal.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

V

20 Iunie / 2 Iulie (1877) Calafat.

Dragă Papa,

Primii aseară 19 o scrisoare dela dumneata cu data de 17 Izvor în care iară îmi spui că n'ai primit noutăţi dela mine.

Nu ştiu ce să mai zic fiindcă eu ştiu bine că am scris o scrisoare de 2 coli în care vă relatam cu detaliuri bombardamentele dela 9 şi dela 11 Iunie cu adresa Costeşti.

Apoi la 14 la 15 şi la 16 Iunie am avut alte 3 bombardamente cari au durat câte 7 şi 8 ceasuri. E de prisos să-ţi spun că am stat aste 3 zile nemâncat şi nedormit, fiind continuu în picioare şi neputând decât la 12 noaptea a lua o bucată de pâine în gură.

In ziua de 15, bateria mea trăgea asupra castelului din Vidin şi asupra portului care se afla la 3 kilometri de mine.

Am avut fericirea să bag o bombă drept în turnul Castelului şi alte patru în curtea lui şi în magaziile lui.

Afară de aceasta, 10 bombe au nimerit drept pe corăbiile din port. Una corabie a fost incendiată, 2 cufundate şi o magazie de pe chei spulberată cu totul.

Despre acest incendiu vorbeau jurnalele şi depeşa din Românul care zicea: Incendiul care se crezuse stins dura încă la 9 ore seara şi reproducea exact depeşa mea ce am trimis-o colonelului Dunca.

In ziua aceasta am primit 52 de bombe explosibile în baterie şi majoritatea se spărgeau deasupra bateriei în aer, astfel încât curgea literal o ploaie de foc şi fier. Am scăpat şi eu şi ceilalţi numai prin minune. In ziua precedentă adică la 14 primisem numai 5 ghiulele dela Turci dar în ziua de 15 îndată ce portul a luat foc s'au pus pe bateria mea.

A doua zi 16 Iunie trebuia să treacă un vapor rusesc şi trebuia noi să-l apărăm. Pe la 10⅓ noaptea pe un întuneric grozav apare în fine

[1]) Gara Costeşti — cea mai apropiată de moşia Izvor.

vaporul ce trebuia să treacă pe la poalele bateriei mele, deodată toate bateriile din Vidin slobod toate tunurile lor în această direcţie. In 10 minute s'au tras peste 200 de focuri de o parte şi de alta. Era un spectacol înfiorător; o artificie din cele mai reuşite ...dar omorâtoare. Vidinul care s'a aprins, vaporul a scăpat săracul. Intre 2 focuri i-am strigat după parapet cu toată bateria mea: Curaj ura! şi după aceasta am tras o salvă de 6 tunuri în bateria din faţa noastră numită bateria dela Castelul bulgar. Toate bombele i-au mers înăuntru şi au făcut o explozie groaznică. Acea baterie nici n'a mai răspuns. In fine pe la orele 2 a încetat reprezentaţia şi după ce am trecut inspecţia bateriei ca să-i văd stricăciunile n'am găsit decât 3 bombe intrate în parapet 2 căzute înaintea magaziei cu iarbă cari din nenorocire n'au eclatat şi alte vreo douăzeci eclatate prin prejur; apoi am mâncat o bucată de carne rece şi am trecut restul nopţii a face raportul celor întâmplate către comandamentul artileriei şi toate situaţiile ce trebuiesc făcute după fiecare acţiune.

Azi dimineaţă a venit Dunca la baterie, mi-a spus că te-a văzut, mi-a mulţumit de starea bateriei, dar mi-a spus un lucru ce mi se pare curios.

Dela minister i-a venit ordin să-mi ia bateria şi să o dea altuia fiindcă e mai vechi ca mine. Pentru ce mi s'a dat dar bateria mie dinainte dacă acel mai vechiu a fost judecat în stare de a o instala şi de a o instrui cum am instruit-o eu pe aceasta. Va să zică în recompensă de atâtea osteneli, de atâtea nopţi de necazuri şi de pază după 7 bombardări din care 5 le-am comandat *en chef*, mi se ia bateria spre a o da deagata altuia şi a mă trece ca locotenent în locul lui. Şi aceasta se face numai prin intrigi făcute la minister de nişte mizerabili cari în loc de a sta aci în foc, petrec la Bucureşti.

Va să zică adio toate speranţele mele, pierz gradul ce puteam obţine, pierz decoraţia ce puteam spera.

Aştept numai un răspuns dela dumneata şi un consiliu ca să-mi dau demisia, nefiind nimic de făcut în o astfel de oştire. Dacă nu mi s'o primi demisia ştiu eu ce-mi rămâne de făcut.

Adio dragă Papa, aştept răspunsul dumitale grabnic.

Ioan.

VI

Duminică 7/12 August (1877), Calafat.

Dragă Papa,

Cauza de nu am scris atâta vreme e că am aflat că se despecetluiesc scrisorile de către cartierul general de aici [1]) şi aceasta mă ambeta foarte. Dar Gigârtu m'a asigurat acu că nu se mai deschid.

De când ai fost dumneata pe aici nu s'a întâmplat bombardări multe. Din când în când câteva tunuri trase dela noi asupra Vidinului. La

[1]) Censura.

20 Iulie însă a fost o bombardare straşnică. In câteva momente am primit în bateria mea 68 de ghiulele. Una din ele pe când încărcam un tun a căzut sus pe parapet şi de acolo la o palmă de tun la picioarele noastre. Ce e drept am crezut că de astă dată sunt pierdut, nici nu mai era vreme să te mai ascunzi şi să te dai la o parte; pe de altă parte bomba noastră care era în tun dacă o lăsam singură putea fi lovită de vreo sburătură din bomba turcească, putea lua foc şi toată bateria putea să sară în aer. Am ordonat dar ca nici un om să nu se mişte dela loc. In timpul acesta ne uitam la bomba turcească care se învârtea în loc ca o sfârlează şi la fitil care ardea sfârâind. De o dată face explozie şi nu ştim ce s'a mai întâmplat că am fost asvârlit aşa de tare în nişte gabioane încât am ameţit; dară simţind o durere foarte vie la braţul stâng m'am deşteptat după câteva momente. Nişte nuele ascuţite din parapet îmi intraseră în braţ şi mă răniseră uşor. Eram plin de pământ, pe cap, în gură, literalmente îngropat în pământ.

Toţi oamenii tunului aceluia fuseseră şi ei trântiţi pe ici, pe colo şi îngropaţi şi ei.

S'au sculat şi ei şi pipăindu-se am văzut cu bucurie că nici unul din ei nu era rănit. Am ochit pe urmă tunul acela în bateria turcească de unde venise bomba aceea şi am tras aşa de bine încât colonelul Dunca care se afla la observator mi-a trimis în timpul focului felicitări.

Am propus pe toţi oamenii tunului al 5-lea pentru decoraţii.

Comandantul bateriilor de asediu m'a propus şi pe mine pentru decoraţie şi fiind invitat a doua zi la masă la Vodă la Poiana, i-a povestit istoria mea. Vodă nu mai putea de bucurie şi a zis: să mai susţie cineva că Românii nu sunt curagioşi.

Vezi dar, dragă Papa, că am un noroc grozav şi ca să mi se întâmple ceva trebuia ca o bombă să-mi cază în cap.

Şi ca probă să vezi ce mi s'a mai întâmplat. A 3-a zi m'am dus pe seară în o barcă cu alţi 2 ofiţeri comandanţi a celorlalte 2 baterii de de vale de aici spre a face o recunoaştere într'un ostrov ce se afla numai la 500 de paşi de Vidin. După ce am trasără mai multe focuri şi am împuşcat 2 Turci ne întoarceam înapoi spre Calafat, când o santinelă dela noi (curcan) fără să strige nimic trage cu puşca în barcă la distanţă de vreo 20 de paşi numai. Am avut şi aici norocul că glonţul a trecut prin lopată, prin barcă, a deviat, mi-a trecut prin pantaloni ceva mai jos de genunchi şi m'a rănit uşor la piciorul drept.

Dar dacă nu devia glonţul mă lovea drept în stomac după direcţia ce avea. Şi de astă dată am scăpat ieftin cum vezi.

Prin urmare am mare confienţă acum în steaua mea şi sunt sigur că voi scăpa fără să mi se întâmple nimic.

Vă trimit o putinică cu marinată de şalău şi de o ştiucă care avea peste 1 metru de mărime. Mi-e frică numai să nu curgă butoiaşul până la Costeşti. Eu îl pornesc mâine, aşa dar trimiteţi la gară la Costeşti să-l ia.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

VII

23 August, Calafat.

Dragă Papa,

Dela ultima mea scrisoare nu s'a mai întâmplat la Calafat decât o singură bombardare în ziua de 12 August.

Aceasta a fost încă cea mai tare până acu. Se vede treaba că Turcii erau supărați rău că ne-au aruncat vreo 600 de ghiulele dela 6⅓ dimineața până la 12. Numai bateria mea a primit peste 600 de bombe.

Am fost recomandat pentru decorație. Aceasta face a treia oară. Intâia oară a fost în ziua de Sfântul Ilie, a 2-a oară de Maiorul Dimitrescu pentru cele dintâi bombardări și a 3-a oară în ziua de 12 August.

Și până acum nu a venit nimic.

Alții numai că au tras odată cu tunul și au fost decorați cu claia; și noi pe aici care am suportat 12 bombardamente până acu nu avem nimic astfel că dacă o da Dumnezeu să ne mai întâlnim prin țară, o să-mi fie rușine să mă găsesc în mijlocul atâtor decorați eu care nu voi avea nimic și de care va zice lumea că nu am făcut nimic ca s'o merit.

Acu nu mai sunt bombardări, dar s'a început cu gloanțele. Apele retrăgându-se bateriile de pe mal au rămas acu numai la 5 și 600 de pași de țărmul turcesc; astfel încât toată ziua ne cărăm la gloanțe cu dânșii. Bine că avem și distracția asta. Cu încetul o să devin sălbatic cu totul. Am rămas fără niciun ofițer în baterie astfel încât nu mă pot mișca de loc din vizuina mea. Mănânc adesea ori pâine goală și omor Turci din când în când.

Mă pui în ostrov la pândă tocmai ca astă iarnă la țară, sau chiar din bateria mea mă pui cu un peabody [1]) pe parapet și trag. Ce o să fac? Nimeni cu cine schimba o vorbă.

Toată noaptea fac sentinelă, că am rămas ici în Calafat vreo 2 sau 3000 oameni cel mult. Se teme de o trecere a Turcilor aici ca să ia în flanc pe Muscali [2]).

Alaltăeri au venit la Vidin 10.000 de Turci. Pe toată ziua sosesc trupe noi [3]).

Nouă nu ne vin ajutoare de loc. Ce facem prin urmare noi, bateriile de jos?

Ne vom bate bine înțeles până la cel din urmă, dar ce folos că am rămas numai cu 40 de oameni în baterie, cu 20 de puști și nici un ofițer.

Intr'un cuvânt mă ambetez de mor.

Trai rău, plictiseală groasnică, călduri de nesuferit și locuință igrasioasă sub parapet de am început să simț reumatismuri în picioare.

[1]) Arma de infanterie Model Peabody.
[2]) Teamă constantă dar neîntemeiată.
[3]) Această informație nu este adeverită de niciun alt izvor.

Săptămâna trecută după bombardare curgea apa după mine, de căldură şi osteneală, toată noaptea nu dormisem şi nemâncat m'am trântit puţin pe pat, a doua zi nu mai puteam să umblu. Acu mi-e mai bine dar tot mă dor genunchii.

Ba pe lângă celelalte mi-am mai scrântit şi un deget la bombardarea trecută de o bombă care m'a trântit la pământ.

Marinata ce o pusesem într'o putinică a curs pe la fund şi s'a stricat de căldurile astea. Dar voi face alta.

Am uitat să vă spui că luna trecută a fost nenea Vasilache [1]) aici. Intra în Calafat tocmai în momentul când trăgeam 3 tunuri în vreo 200 de Turci ce lucrau la o fortificaţie.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

VIII

(Septemvrie 1877).

Dragă Mamă,

Ideia dumitale de a veni la Craiova şi chiar la Calafat m'a făcut să râz mult.

Mai întâi venind la Craiova tot nu am putea să ne vedem fiindcă nici vorbă măcar nu e să am o oră de concediu.

Inchipueşte-ţi că dacă voi lipsi eu din baterie nu mai rămâne nimeni şi de acu are să înceapă lupta pe aici şi mai serios. Atacul Plevnei a început la 28 ale lunei trecute [2]) precum şi bombardare pe toată linia Dunărei.

Dacă cum sper Plevna va cădea în mâinile noastre apoi o parte din armata aliată de acolo se va dirija spre Vidin şi Domnitorul a decis să ia Vidinul sau să-l prefacă în cenuşe.

Pe de altă parte Turcii ca să ne atragă atenţia spre Dunăre, tot încearcă mereu la treceri.

Astfel noaptea trecută pe la 2 pe un întuneric grozav am fost atacat de câteva bărci pline de Turci cari voiau să debarce la bateria mea. Dar în această prevedere eu mi-am fortificat bateria mea peste tot şi am prefăcut-o într'un mic fort din care trebui 1000 de Turci ca să mă scoată, deşi nu mai am decât 50 de oameni cu mine. Restul e bolnav, rănit, etc.

Aşa dar la moment am fluturat alarma şi punând oameni la posturile de luptă cu puşca am început a trage în bărci câteva sute de gloanţe. Şi ei trăgeau de ne flutura gloanţele prin prejur ca ploaia, dar s'au pus pe fugă mai iute de cum veniseră.

E un lucru înfricoşetor o bătaie noaptea.

Ei bine, dacă aşi fi lipsit dela baterie ce s'ar fi întâmplat?

---

[1]) Colonelul Vasile Obedeanu, frate cu mama lui Perticari.

[2]) La 27 August de fapt.

Al doilea nu ştii ce e aci în Calafat.

Apoi nu mai poate nimeni să mai circule aici căci acu e o ploaie perpetuă de gloanţe. Cum scoţi capul afară, pe dată 20, 30 de gloanţe şi flueră pe la urechi. Au fost soldaţi omorâţi chiar prin case căci intrau gloanţele pe ferestre ori prin uşi.

Afară de asta e o epidemie de friguri şi de cholerină, de vezi soldaţi şi oameni cu sutele întinşi la soare şi văitându-se. Şi Marin al meu e bolnav, nu mă mai pot servi de el.

Prin urmare vezi că e imposibil să ne vedem.

La iarnă dacă nu s'o face pacea apoi cel puţin poate să fie un armistiţiu şi atunci mă voi putea repezi la Bucureşti, dar până atunci nu este nicio speranţă.

Pe aici vremea s'a schimbat. Noaptea e un frig grozav, dar am scăpat de ţânţari. Dar ce folos că am o insomnie straşnică. Nu dorm niciodată înainte de 4 când se luminează de ziuă. Poate să fie aceasta şi din grije căci am o responsabilitate foarte mare.

Pe Bibi pune-l intern într'un colegiu. Alt nu e nimic de făcut, dacă papa n'a vrut să mă asculte şi să-l ducă la Sainte Barbe. Schimbările avute de colo până colo nu dau niciun rezultat bun, căci elevul se află depaysat cu totul în altă şcoală, fiindcă în fiecare metodele de instrucţie diferă.

Nu rămâne dar nimic de făcut decât intern în colegiul cel mai bun şi să-şi ia bacalaureatul acolo.

Nu ştiam că Papa e în Bucureşti căci l-aş fi rugat să-mi comande o pereche de cisme şi să-mi dea să-mi încăputeze botforii cei mici de piele de căprioară ce au rămas rupţi în Bucureşti. Să-i încăputeze cu iuft cu două tălpi şi cu plută. Aici se prăpădesc cismele grozav cu atâta umblet prin nisipuri şi pietre.

Sărut pe Lina [1]) şi pe Bibi şi rudelor din Bucureşti scrie-le complimente din partea mea. Ţi-aşi trimite bombe turceşti foarte mari dar n'am cum, fiindcă atârnă câte 40 şi 50 de oca şi am plăti 2 sau 3 napoleoni de transport. Adio, dragă mamă.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

IX

Calafat, 17 Septemvrie (1877).

Dragă Papa,

N'am scris cam de mult fiindcă am fost bolnav. Am avut friguri complicate cu răceală, aproape ca astă iarnă, cu dureri de cap nespuse. Am luat chinină şi mi-am făcut injecţii de morfină la ceafă.

Acu sunt bine. Toate mi-au provenit din cauza casematei în care şez.

[1]) Sora lui Perticari căsătorită întâi cu generalul Tell şi apoi cu Teodor Căpitanovici.

La 3 Septemvrie a venit la Lupu o depeşă dela Minister ca să mă trimeată la Bucureşti nu ştiu pentru ce. Lupu cu toate acestea nu vrea să-mi dea drumul neavând cu cine mă înlocui. Indată ce va primi un alt ofiţer voi pleca.

Poate pe la 22 sau 29 Septemvrie să fiu în Bucureşti, numai aşa ca să vă pot vedea dacă veţi fi acolo.

Infine la 12 Septemvrie Generalul Lupu primi ordin dela Vodă să felicite 5 ofiţeri dela bateriile de asediu pentru decoraţiile ce ne-a dat. Mă număr şi eu între aceşti cinci.

Aci se află acu Niculae Haralambie [1]) trimes aci de Minister pentru a se consulta cu Lupu asupra apărării Dunării în cazul de atac de Turci.

M'a rugat pe mine de i-am făcut un memoriu asupra stării trupelor dela Corabia până la frontiera sârbească şi asupra apărării Calafatului.

Afară de aceasta se află la Vidin un vapor de războiu care poate fi inquietant pentru noi [2]).

I-am propus lui Haralambie să propuie lui Lupu să-l spargem după o metodă care am explicat-o şi care a fost adoptată de mai mulţi.

Mâine va fi dar un bombardament pentru acesta. Dificultatea este că vaporul nu se poate vedea şi se află la o distanţă foarte depărtată de bateriile noastre; este ascuns cu totul.

Dară am regulat un sistem de observatori şi de telegraf prin care sper că se va avea un bun rezultat.

Am făcut pentru aceasta mai multe recunoaşteri cu Haralambie şi am cu el nişte discuţii teribile asupra artileriei, pe care a uitat-o cu totul.

Sper dar să ne vedem.

Isprăvesc că trebuie să mă ocup de dispoziţiile pentru bombardarea de mâine.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

X

Calafat, 24 Ianuarie (1878).

Dragă Papa,

Primesc chiar acu o scrisoare injustă dela Dumneata. Iară eterna plângere că nu scriu.

Apoi dumneata nu ştii că dela 12 Ianuarie până ieri a ţinut o bombardare teribilă ziua şi noaptea. Că de 12 zile şi 13 nopţi prin urmare eu n'am pus capul jos şi că n'am avut un minut de repaos?

Apoi dumneata care nu trebuie să fi avut atâta treabă ca mine care deabia mai mă ţin pe picioare (mă mir eu singur de rezistenţa mea), de ce nu mi-ai scris nimic dela 1 Ianuarie? Am fost făcut căpitan şi

[1]) Generalul N. Haralambie.
[2]) Monitorul *Podgoriţa.*

am ştiinţa prin alţii, în zadar am aşteptat să-mi confirmeză această ştire.

Te-am rugat să cercetezi ce s'a făcut cu Steaua României a mea, fiindcă văz că nici până acum n'a apărut nimic prin monitor.

Văd că nu-mi atingi nicio vorbă despre aceasta.

Am rugat de asemenea pe nenea Vasilache să cerceteze această afacere.

Nu înţeleg ce scamatorii s'au mai făcut şi cu aceasta.

Dar sunt decis să reclam până la Vodă cu riscul de a mi se întâmpla orice, căci acte aşa de arbitrare sunt ne mai pomenite.

Inţeleg să se facă aceasta pentru un fapt mai obscur dar pentru un fapt de care a vorbit toată lumea şi pe care îl ştie toată lumea este cred imprudent chiar din partea celor dela putere, căci indignează lumea cealaltă, nu numai pe acei care sunt lezaţi.

Te rog informează-te şi Dumneata ca să ştiu sigur dacă mi s'a dat sau nu, căci voi să încep formalităţile reclamării chiar de acu.

După cum scrisei mai sus 12 zile şi 13 nopţi am bombardat continuu; am aruncat în Vidin peste 20.000 de ghiulele. Tot oraşul era incendiat. Se zice că cadavrele zac cu sutele pe străzi.

De abia eri dimineaţă am încetat la 9 ore. Nu ne mai putem ţine în picioare. Se zice că s'a încheiat şi armistiţiu dar n'am primit încă ordinul formal.

Cu toate acestea ni s'a comunicat să nu mai tragem niciun foc.

Sper că această scrisoare te va găsi încă în Bucureşti şi că-mi vei putea răspunde.

Caz de somn, nu mai pot continua să scriu.

Primii şi scrisoarea dela Mitică [1]).

Al dumitale fiu, *Ioan.*

XI

Băjeşti [2]), *14 Iulie (1878).*

Dragă Papa,

Iată a 4-a scrisoare ce scriu de când am plecat şi eu nu am primit dela dumneata decât una singură.

Intr'una răspundeam la chestiile ce-mi făceai asupra numărului 1 şi 2.

In alta acusam recepţiunea de botforii care mi i-a făcut Sucider foarte bine.

Dar trebuie să fiţi foarte ocupaţi cu munca în momentul acesta şi-mi explic cum nu aveţi timp a vă ocupa şi de altele; seceratul treeratul, cositul, săpatul porumbului toate sunt deodată.

---

[1]) Un frate mai mic al lui Perticari.

[2]) Cătun din comuna Văcăreşti la 10 km Sud de Târgovişte.

Eu toată ziua sunt ocupat cu bateria mea, de abia am avut vreme să mă duc de două ori la Văcărescu [1]) unde am mâncat la masă și odată cu colonelul Borănescu care m'a luat cu dea-sila la băi la Pucioasa.

Aceste băi sunt un sat ca toate celelalte sate cu deosebire că au vreo două puțuri cu ape minerale, sulf, iod și fier.

Anostie așa de mare încât am fugit de acolo pe dată.

Se aude că pe la sfârșitul lunei să ne ducem la București. Aseară am pornit din bateria mea 80 cai și 80 oameni la București, spre a duce acolo coloana noastră de muniții.

Peste 8 zile se întorc și poate atunci să plecăm cu totul.

Eu am tot așteptat să te văd venind pe aci după cum făgăduiseși.

Cum a trecut Bibi examenul?

Sărut mâinile lui Mama.

Imbrățișeaz-o pe Lina.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

XII

Chiajna, 28 August (1878).

Dragă Papa,

Infine concediul meu s'a aprobat.

După un an și jumătate de trudă voi putea și eu răsufla puțin. La 5 sau 6 Septemvrie a zis colonelul că mă lasă să plec pentru 30 de zile.

Mi-am și comandat un rând de haine civile. O să fiu groasnic prin Paris cu fața pârlită cum o am acu, căci m'am făcut de două ori mai negru cum eram, în drumul dela Târgoviște la Chiajna.

O să profit cu atât mai multă plăcere de voiajul acesta căci se aude foarte mult vorbind de războiu, dacă nu până la iarnă dar cel puțin la primăvară de sigur.

Austria a băgat 300.000 oameni în Bosnia; Rusia a suspendat îmbarcarea trupelor ei din Bulgaria, Anglia își menține flota în apele turcești și înfine Italia a concentrat 100.000 oameni în nord în Lombardia și tot mai concentrează încă.

Perspectiva unei alte campanii; cei mai buni ani ai mei se petrec prin găuri și prin noroaie.

Cel puțin luna aceasta voi să uită totul și pe urmă întâmplă-se ce va voi.

Mama trebue să vie aici după cum îmi spusese pe la 1 Septemvrie, cu toate acestea ași fi venit pe acolo dar imposibil să mă lase Horbatsky căci în adevăr am o sumă de treabă.

Trebuie să pun bateria de pe picior de războiu pe picior de pace; adică din 200 oameni să rămâi cu 60 din 150 cai să rămân cu 35 și din 17 trăsuri cu 4 numai.

---

[1]) Proprietarul local.

Ştii că în administraţia militară sunt formalităţi şi socoteli ca părul în cap.

De aceea toată ziua sunt ocupat cu acestea afară de corvezi şi de alergături după fân, după orz şi altele.

Fânul e de o scumpete rară, dacă ai fân papa, nu-l vinde pe nimic căci la iarnă se va ridica la preţuri fabuloase.

Viind prin Bucureşti Costache feciorul, mi-a spus că Dimitriu a închiriat prăvălia franzelarului şi că au venit muşterii şi pentru acea a croitorului.

Dumneata o să te repezi pe aici?

Dacă ai treerat grâu (şi cred că l-ai isprăvit) şi pus în magazii apoi cred că nu mai e neapărată trebuinţă să şezi mereu singur.

Până la culesul porumbului tot mai e ceva; apoi arături poate face şi D-nul Tănase.

De când am fost la Izvor n'am primit dela dumneavoastră nicio scrisoare.

Mitică cum se învoeşte pe acolo?

Tante Elena a plecat cu fata?

Când nenea Vasilache a venit aci fără dânsa tante Natalia era într'o supărare grozavă nici nu vrea să-i mai vorbească. Văcăreasca cea bătrână, muma lui Enăchiţă, a venit pe la noi şi a povăţuit-o foarte mult.

M'a prezentat şi pe mine tanti Natalia [1]) şi când bătrâna a ştiut cine sunt şi-a trântit lorgnionul în nas şi cu un aer examinator « Ah, c'est vous » mi-a zis.

Am vorbit de Văcăreştii lui fiu-său şi de altele, la plecare mi-a zis să spui multe complimente lui mama.

La revedere dragă Papa sper să te văd în curând.

Al dumitale fiu, *Ioan.*

---

[1]) Soţia colonelului V. Obedeanu, născută Miclescu, nepoată a Mitropolitului Calinic Miclescu.

PROPRIETATEA ÎN NOUL COD CIVIL ITALIAN

DE

ANDREI RĂDULESCU
PRIM-PREŞEDINTE ONORAR AL ÎNALTEI CURŢI DE CASAŢIE
PROFESOR UNIVERSITAR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 9 Aprilie 1943

De câtva timp Italia are un nou cod civil. Aproape toate părţile lui merită cercetări deosebite, care sunt folositoare nu numai pentru jurişti ci şi pentru orişicine din punctul de vedere al ideilor nouă ce cuprinde.

Astăzi utilitatea studiilor de drept comparat nu mai poate fi discutată. Oricât s'ar căuta ca normele de drept să fie luate din concepţiile unui popor şi în vederea satisfacerii nevoilor şi năzuinţelor lui, nu se poate face abstracţie de ceea ce au şi alte popoare. Pretenţia de a avea originalitate absolută este absurdă.

Afară de fondul comun al omenirii, care este din ce în ce mai mult pus în evidenţă, grupările sociale, popoarele s'au influenţat în toate domeniile şi în toate vremurile. Şi în domeniul juridic se observă astăzi, mai mult ca altădată, asemenea înrâuriri pe o scară întinsă şi năzuinţa de a stabili chiar anumite norme în vederea unei unificări a Dreptului omenirii.

Am socotit că este cu atât mai util pentru noi să atrag atenţia asupra operei juridice italiene cu cât a fost şi este o mare apropiere între noi şi pe acest tărâm.

* * *

La începutul secolului al XIX-lea Statele italiene au primit Codul civil al lui Napoleon, care le-a cuprins în Imperiul său intitulându-se rege al Italiei. Acel cod a fost tradus în italienește la 1812 și aplicat aproape în toată peninsula.

In 1815 el a fost înlăturat, mai în toate ținuturile italiene restabilindu-se dreptul anterior sau făcându-se legi nouă.

Când Italia a început să-și realizeze unirea politică, recunoscându-se însemnătatea unificării legislative, s'a lucrat în acest sens. Fără să intrăm în amănunte asupra acestei chestiuni, menționăm că ministrul Pisanelli a izbutit să formeze un proiect de cod civil. După mari discuțiuni și la care au luat parte cele mai însemnate personalități juridice, Guvernul a fost autorizat să publice codul civil prezentat Senatului, cu modificările ce se vor introduce de o Comisiune a acestui corp, împreună cu ministrul justiției. Lucrarea s'a sfârșit destul de repede, iar la 25 Iunie 1865 a fost publicat noul « Codice civile del Regno d'Italia » și s'a fixat, pentru intrarea lui în vigoare, data de 1 Ianuarie 1866. Completându-și unirea prin cucerirea Statului papal, Mantua și Veneția, a fost introdus codul și în aceste teritorii la 27 Noemvrie 1870 și la 25 Iunie 1871. Astfel s'a ajuns la deplina unitate juridică în domeniul Dreptului civil.

Amintim că în timpul când se făurea Codul civil italian ne străduiam și noi să realizăm unificarea legislativă și în prim rând a Dreptului civil.

Pentru aceasta, după alte propuneri și încercări, s'a întocmit în cursul anilor 1862 și 1863 de către o Comisiune, un proiect de cod civil, care a avut ca izvor principal codul civil francez. Totuși se pare că a fost cunoscut — probabil și folosit — și proiectul Pisanelli. Este cert însă că — după lovitura de Stat dela 2 Mai 1864 — când s'au început lucrările de unificare — în prim rând tot cele de Drept civil — Vodă Cuza în decretul său din 11 Iulie 1864, prin care însărcina Consiliul de Stat să elaboreze proiectul de lege civilă, îl invita să aibă în vedere « Condica italiană ». In realitate aceasta nu era, la acea dată, decât un proiect.

Se știe că ai noștri, cu toată invitația domnească, au avut ca izvor principal codul francez, folosit la întocmirea proiec-

tului din 1863—64, dar au introdus și circa 70 articole din proiectul italian [1]).

Codul nostru a fost pus în vigoare la 1 Decemvrie 1865 iar cel italian cu o lună mai târziu, la 1 Ianuarie 1866. Acel cod civil al Italiei are ca izvor principal tot codul civil francez, dar cu multe îndreptări și îmbunătățiri, încât se înfățișează în multe privințe cu însușiri superioare.

In timp de atâtea decenii, ca și al nostru, a contribuit mult la desăvârșirea unității italiene și pe temeiul lui s'a desvoltat o bogată și valoroasă doctrină și jurisprudență.

Cu vremea s'au adus — și acolo — unele critici, s'au făcut propuneri de revizuiri, s'au făcut unele modificări, dar în genere destul de puține.

Problema schimbării acestui cod, s'a pus însă în întregul ei, după războiul încheiat la 1918, când Italia și-a terminat unitatea națională prin desrobirea fraților din ținuturile austriace și maghiare.

Situația se prezenta ca și la noi din punct de vedere al unificării. Necesitatea acesteia era recunoscută unanim. Chestiunea era: cum să se procedeze pentru înfăptuire. După unii prin extinderea Dreptului din Regatul Italiei; după alții prin alcătuirea de legi nouă pentru tot Statul, întru cât legile în vigoare — din cauza vechimii lor — n'ar mai corespunde concepțiilor și nevoilor; iar de altă parte se pretindea că în nouăle teritorii ar fi legi superioare celor italienești. Se mai adăuga că deoarece tot va trebui să se facă legi nouă, dacă se înfăptuește unificarea prin extindere s'ar schimba de două ori legislația din teritoriile alipite, ceea ce va aduce multe greutăți în vieața poporului. A predominat părerea alcătuirii de legi nouă. S'a lucrat aproape 10 ani în acest sens, fără a se ajunge la rezultatul dorit. După atâta așteptare s'a renunțat la acest procedeu și s'a realizat unificarea prin extinderea legilor italiene.

In admirabilul raport prezentat Regelui în această chestiune, Ministrul de Justiție Roco, distins jurisconsult, arăta între altele că pretinsa superioritate a legislațiilor austro-maghiare s'a dovedit că nu este reală și că deși se vor face legi nouă dar

[1]) Andrei Rădulescu, *Șaizeci de ani de cod civil*, Acad. Rom., Mem. S. Istorice, seria III, tom. VI.

acestea nu pot fi făcute decât în spiritul legislației anterioare, așa că prin extinderea acesteia se va deprinde populația nouălor teritorii cu legislația viitoare; mai presus de toate accentua că nu se mai poate admite ca după 10 ani dela Vittorio-Veneto să se mai continue această stare de lucruri ca la adăpostul steagului învingătorilor să se aplice legislația învinșilor.

S'a făcut astfel unificarea prin extindere în Noemvrie 1928, la 6 luni după ce noi am făcut-o în Basarabia, întrebuințându-se același procedeu.

Prin aceasta nu s'a renunțat de a se continua lucrările pentru întocmirea de legi nouă, așa cum s'a preconizat și la noi de toți cei cari am fost de părere să realizăm unificarea prin extindere.

Unul din fructele acestor lucrări, la care au participat marile personalități și organizații juridice ale Italiei, este noul cod civil.

Interesant este că în această legiferare a fost reunit codul civil cu cel comercial, încât ea cuprinde, am zice, dreptul privat. S'a realizat astfel o propunere a profesorului Vivante.

Nu mă pot ocupa acum despre această formă de legiferare. Este totuși curios cum s'a ajuns aci, când în special în Italia s'a arătat așa de luminos necesitatea unor norme speciale pentru comerț și când dreptul comercial era un titlu de glorie pentru Dreptul Italian.

Se va vedea, cu timpul, dacă procedeul este bun; în tot cazul sunt de făcut serioase rezerve asupra lui; mult mai probabil că se va reveni la separarea celor două coduri.

La baza noului cod — ca și a întregii legislații — stă Cartea muncii, Carta del Lavoro, ale cărei « declarațiuni — cum o spune chiar textul — constituesc principiile generale ale așezării juridice a Statului și dau criteriul îndrumător pentru interpretarea și pentru aplicarea legilor ». Ea reprezintă astfel o formă de Constituție a Statului italian și călăuza de îndreptarea legilor. Noua legiferare civilă a fost cuprinsă în mai multe legi distincte cu numerotație separată de articole pe diverse materii, aproape cum a fost întocmit codul francez. Sunt 6 cărți: I. Despre persoane; II. Despre succesiuni legale, testamentare și despre donațiuni; III. Despre proprietate; IV. Despre obligațiuni;

V. Despre muncă și VI. Despre apărarea drepturilor. Afară de acestea s'a înscris în 31 de articole o serie de dispoziții despre lege în general, ceva în genul titlului preliminar din codul nostru civil și cel francez, dar cu mai multe și interesante desvoltări.

Aceste cărți au fost promulgate și puse în aplicare la diverse date, cu începere dela 12 Decemvrie 1938. S'a văzut în curând că nu este bun sistemul. De aceea Guvernul a fost autorizat să procedeze la reunirea și coordonarea cărților, care compun codul civil. Aceasta s'a făcut printr'un decret regal la 16 Martie 1942 prin care a fost aprobat textul codului reunit. S'a întocmit astfel o ediție completă cu toate textele celor 1969 articole, așezate în continuare în ordinea citată mai sus.

* * *

Dintre multele materii interesante ale acestui cod am ales să vă vorbesc — deocamdată — *despre proprietate*, care a avut totdeauna o deosebită importanță și pentru indivizi și pentru grupările sociale. Ea a fost de atâtea ori atacată dar acum mai mult poate ca oricând. S'a cerut desființarea ei și s'a luptat și se luptă pentru acest scop; în deosebi este atacată forma proprietății individuale. S'a urmărit — alte ori — transformarea acesteia în proprietate colectivă. In orice caz, în ultimele decenii i s'au impus atâtea restricțiuni și reglementări încât deseori mai rămâne prea puțin la dispoziția proprietarului.

Ea a fost și rămâne una din temeliile organizării sociale; și tocmai de aceea este atacată cu toată patima, împreună cu familia, de către cei ce vor schimbări radicale în vieața societăților omenești.

In această comunicare nu-mi propun să dau toate desvoltările pe care le-ar impune această interesantă materie ceea ce s'ar putea cuprinde în câteva comunicări. Urmăresc numai să arăt cum este conceput și organizat dreptul de proprietate în noul cod și să semnalez unele inovări, însoțindu-le de câteva observații.

In codul civil anterior al Italiei, ca și în codul francez și al nostru, proprietatea are la bază concepția romană. Proprietatea este dreptul ce-l are cineva de a se bucura și a dispune

de un lucru în mod exclusiv și absolut, însă în limitele determinate de lege. S'a criticat caracterul de absolut deoarece nu poate fi fără margini cum ar lăsa să se înțeleagă acest cuvânt.

Critica însă este prea aspră. Din însăși mențiunea în texte că proprietatea are limite determinate de lege rezultă că nu s'a înțeles să se dea cuvântului absolut sensul ce i s'a atribuit ci să se arate că proprietatea este un drept care aparține în totul proprietarului, fără amestecul altcuiva, că este un drept exclusiv.

Tot în legătură cu definiția, trebue amintit că mai ales sub influența principiilor proclamate de revoluția franceză, aproape în toate legile și chiar în Constituțiile sec. al XIX-lea, proprietatea a fost declarată sacră și inviolabilă. Bună sau rea, afirmarea a contribuit foarte mult la progresul acestui secol. Acel principiu a dat foarte multă siguranță muncii, a contribuit la mărirea producției, la o încurajare a activității omenești, în genere la progres.

Cu timpul s'a văzut că declararea proprietății de sacră și inviolabilă este cel puțin exagerată. Atacurile contra proprietății s'au înmulțit și s'a ajuns în deceniile din urmă la declararea tot așa de solemnă, că proprietatea este o funcțiune socială; se crede, uneori se afirmă că ea n'ar mai fi un drept ci numai o funcțiune socială.

Deseori prin această afirmare se înțelege că proprietatea poate fi reglementată oricum, la nevoie redusă și chiar desființată de câte ori cere interesul social. Caracterul acesta de funcțiune socială a fost prezentat ca o mare descoperire a vremurilor noastre și ca un minunat mijloc pentru diferitele reforme, poate chiar ca remediul cel mai sigur pentru a înlătura lupta de clasă.

Nu este timpul să cercetăm — acum — mai amănunțit temeinicia acestei idei și să arătăm cum omenirea se influențează de vorbe pronunțate sau răspândite cu mai multă sau mai puțină solemnitate; și de aci o sumă de urmări, nu totdeauna plăcute.

Relevăm numai că această idee, este în cea mai mare parte inexactă. Se stărue asupra ei mai cu seamă pentru a se justifica

numeroasele restricțiuni aduse proprietății în ultima vreme. Dar niciodată proprietatea n'a fost concepută ca un drept absolut în sensul riguros al cuvântului. Totdeauna când interesul general a reclamat anumite reglementări și restricțiuni, proprietatea, fie individuală, fie colectivă, le-a suportat. Ea a servit totdeauna pentru satisfacerea interesului general, înaintea căruia a trebuit să se încline; a fost numai chestiune în ce măsură s'a plecat. *Este însă, afară de orice îndoială, că a îndeplinit totdeauna o funcțiune socială.* De altfel care drept nu îndeplinește o funcțiune socială? Cum se poate concepe o normă de drept care să nu servească pentru anumite nevoi sociale? A pretinde că numai anumite norme îndeplinesc funcțiuni sociale, înseamnă a nu înțelege ideea de Drept și rolul lui pentru societate. Deci nu trebue să se mai repete că — de abia acum —proprietatea a devenit funcțiune socială.

Ceea ce este mai nou în vremea noastră este că, din cauza prefacerilor sociale, a fost nevoie să se ceară proprietății o mai pronunțată îndeplinire a rolului său, o mai forte contribuție pentru satisfacerea cerințelor sociale; și de aci tot mai numeroase rândueli pentru folosirea ei. Și s'au întrebuințat diverse formule. Unele sunt vagi, destul de largi ca în Constituția germană dela Weimar, sau în Constituția cehoslovacă, polonă, etc. Și tendința este tot spre asemenea formule, care să permită luarea de măsuri în interesul general, fără de a se putea spune că s'a atins dreptul de proprietate.

Amintim că și noi suntem pe acest drum. Prin reformele din ultimele decenii, prin Constituții, am aplicat tot mai mult ideea proprietății funcțiune socială.

S'a mers însă — cum se știe — în unele țări până la desființarea proprietății, dar chiar acolo s'a pornit pe calea revenirii la recunoașterea măcar în parte a acestui drept.

Totuși, în genere, proprietatea e greu atacată și în special proprietatea individuală.

Și în Italia a fost foarte agitată această problemă. Alcătuitorii noului cod civil, convinși de marele rol al proprietății, au rezistat și au păstrat cât mai mult din concepția sănătoasă a acestui drept.

* * *

In noul cod italian proprietatea formează obiectul cărții a III-a, care este intitulată: despre proprietate și care este compusă din 9 titluri, de întinderi foarte inegale.

In primul titlu sunt expuse principiile despre bunuri; în titlul VIII urmându-se alt sistem decât cel cu care suntem obișnuiți este tratată materia posesiei, iar în titlul IX, format numai din două articole, sunt cuprinse norme pentru a denunța o nouă lucrare sau un fapt, de care se teme cineva și din care ar putea rezulta pagube, cerând luarea de măsuri de apărare, norme care sunt de procedură. Celelalte titluri ale cărții a treia, adică II—VI inclusiv, cuprind ceea ce se înțelege în sens general prin proprietate, adică proprietatea propriu zisă și completă, precum și ceea ce numim desmembrămintele ei: uzufruct, uz, abitație, ca și dreptul de suprafață, emfiteoză, cu servituți prediale; iar titlul VII conține materia proprietății în comun, a indiviziunii.

Se înțelege că nu poate fi expusă toată această întinsă materie în timpul rezervat unei comunicări. Mă voiu mărgini să vorbesc despre concepția proprietății în general și în deosebi despre inovațiile referitoare la proprietatea imobiliară.

Pentru *definirea proprietăți*, părăsindu-se formula codului anterior așa de apropiată de a codului francez și român — și ținând seamă de diversele critice ori propuneri — s'a întrebuințat următoarea redacție, din care se vede și *conținutul* acestui drept: «Proprietarul are dreptul să se folosească și să dispună de lucruri în mod deplin și exclusiv, în limitele și cu observarea obligațiunilor stabilite de ordinea (dell' ordinamento) juridică»; așa glăsuește art. 832.

Sub influența ideilor vremii se cerea să se cuprindă chiar în text ideea funcțiunii sociale. Primul proiect avea, în această privință, art. 18 redactat astfel: «Proprietatea este dreptul de a se bucura și de a dispune de lucruri în mod exclusiv, în conformitate cu funcțiunea socială a aceluiași drept. Afară de aceasta proprietarul trebue să observe limitele impuse de legi și de regulamente și drepturile privitoare la terții asupra aceluiași lucru».

A fost mult combătută această formulă — pentru motive asupra cărora nu voiu stărui — şi în sfârşit s'a ajuns la formula aflată în cod.

Din lucrările pregătitoare [1]) — ce am putut avea la îndemână — se vede că — independent de redacţie — şi cu toate reformele înaintate ale Italiei, *proprietatea este una din temeliile Statului şi vieţii poporului italian.*

Proprietatea este socotită ca fiind « complementul necesar al persoanei umane ». Proprietatea este libertatea aplicată asupra lucrurilor, după cum libertatea în ultima analiză se reduce la stăpânirea, proprietatea asupra persoanei. Proprietatea şi libertatea sunt concepte care se pătrund şi se completează, pentrucă proprietatea este proiectarea şi investitura persoanei şi este tot atât de inviolabilă ca şi persoana. Persoana are existenţa sa externă în proprietate, considerată ca victoria spiritului asupra naturii.

Proprietatea nu este un rău cum s'a zis ci un element de cea mai mare însemnătate pentru omenire şi pentru progresul ei. Omul are două aspecte ale acestui drept: unul asupra persoanei sale, altul asupra puterii, muncii sale. Proprietatea nu numai că a inspirat primele idei de justiţie şi de morală ci a născut în sufletele omeneşti dorinţa şi bucuria muncii şi le-a asigurat independenţa economică. Legiuitorul trebue să recunoască şi să apere proprietatea pentrucă ea constitue baza fundamentală pe care se înalţă măreţia şi prosperitatea Statului [2]).

Proprietatea — şi în acest cod — are *aceleaşi caractere*, care sunt multora cunoscute. Ea e un drept, o abstracţiune, nu un simplu fapt economico-social, un lucru material, un element corporal al patrimoniului. Ea se materializează într'un obiect şi din punct de vedere al limbajului se confundă cu acest obiect dar ea rămâne totuşi un drept subiectiv.

Ea este un drept real şi — cum se ştie — modelul complet al drepturilor reale. Din el se desfac, se desmembrează părţi,

[1]) Osservationi e proposte sul progetto del libro secondo. Cose e diritti reali (Ministero di Grazia e Giustigia. Lavori preparatori per la riforma del codice civile).

[2]) Butera Antonio. *Il codice civile italiano. Libro della proprieta,* I, pp. 60 şi 65. *Relazione del Ministro Guadrsigilli* proceduto dalla relazione al disegno di legge sul valore giuridico della Carta del lavoro, p. 247 şi urm.

care de asemenea sunt drepturi reale. dar ceea ce rămâne este tot proprietate, cu acelaşi caracter. Ca atare titularul acestui drept poate să se folosească în sensul cel mai larg de obiect, fără intermediar.

Deşi în redacţia noului cod nu s'a mai păstrat expresia de absolut, totuşi proprietatea este socotită de unii comentatori ca un drept absolut, dar în alt sens decât cel vechiu. Este un drept absolut pentrucă însăşi textul îi dă proprietarului dreptul de a folosi şi de a dispune în mod deplin şi exclusiv. Caracterul de absolut este recunoscut ca o consecinţă a aceluia de exclusiv. Acestea două sunt însă relative, nu în înţelesul de odinioară. Ele pot fi restrânse, reduse, fie într'un interes general, fie particular. Dar pentru aceasta trebue o dispoziţie. S'a spus — şi foarte bine — că este necesară o declaraţie formală nu pentru a-i recunoaşte drepturile proprietarului ci pentru a i le limita. Dacă nu există o asemenea limitare, dreptul este integral, exclusiv şi deci i se poate aplica şi calificarea de absolut.

Din punct de vedere al duratei, dıeptul de proprietate este perpetuu, pe veşnicie şi poate fi reclamat oricând dacă nu i se opune alt drept dobândit prin usucapiune. Aşa a fost înţeles dreptul de proprietate. S'a văzut însă că poate fi şi numai pe anumit timp, cum e proprietatea literară şi artistică şi alte forme.

El este conceput, cu acest caracter temporar — şi în legea italiană.

De relevat că s'a stăruit asupra respectului proprietăţii private şi în special cea individuală.

Esenţial în noul cod este că dreptul de proprietate — păstrat cu structura anterioară — este înţeles şi reglementat pe baza ideii de funcţiune socială. Nu s'a adoptat părerea — aşa de repetată — că acum a devenit funcţiune socială; din contră din lucrările pregătitoare se vede că s'a afirmat — aşa cum am arătat şi la începutul acestei comunicări — că totdeauna a fost o funcţie socială. Ceea ce s'a făcut prin alcătuirea noului cod este că s'a recunoscut formal această însuşire şi s'a dat o aplicare mai largă a ideii de funcţiune socială.

Proprietatea este recunoscută ca un drept, dar modul cum este întrebuinţată interesează societatea, naţiunea, Statul. Ea

are un caracter individual dar și social; ea servește interesele individului, dar trebue să servească și pe ale statului. Legiuitorul, pentru motive temeinice, la baza cărora stau drepturile și asigurarea propășirii economice, recunoaşte și apără proprietatea, dar are și dreptul de a-i limita exercițiul pentru satisfacerea intereselor generale.

Această concepție a fost formulată, în special, de Ducele Mussolini în discursul ținut în Senat la 13 Ianuarie 1937, când s'a votat legea corporațiunilor. «Economia corporativă respectă principiul proprietății private. Proprietatea privată completează personalitatea omenească: *este un drept și dacă este un drept este și o datorie*. Aceasta în măsura în care noi socotim că proprietatea trebue să fie înțeleasă ca funcțiune socială; deci nu proprietatea pasivă ci proprietatea activă, care nu se mărginește să se folosească de veniturile bogăției ci să le desvolte, să le mărească, să le înmulțească» [1]).

Această concepție a fost cuprinsă în Cartea muncii, în codul civil, în alte legi și regulamente și în lucrările de doctrină.

Prin urmare Statul are dreptul să stabilească datoriile proprietarului, să reglementeze exercițiul dreptului său, prin anumite îngrădiri. Dar ceea ce trebue pus în evidență este că se impune să fie o măsură și în stabilirea îngrădirilor. Nu trebue să se anihileze efectele acestui drept. Legiuitorul poate să limiteze dar nu să suprime dreptul de proprietate [2]).

Chiar dacă în vremuri grele se impun mari restricțiuni drepturilor proprietarului, acestea reprezintă numai o criză, care este de dorit să se termine mai repede atât în interesul individului dar mai ales al Națiunii.

Pe aceste temeiuri a fost organizată proprietatea în noul cod.

După cum am arătat, proprietarul are dreptul să se folosească în sens larg de obiectul proprietății sale și să dispună de el prin acte materiale sau juridice.

Dreptul lui este, însă, reglementat. Codul a înscris mai întâi o serie de *dispozițiuni generale, aplicabile ca atare, oricărei forme de proprietate*. In fruntea acestora stă principiul că proprie-

---

[1]) Butera, *o. c.*, p. 62, nota. 1.
[2]) *Ibid.*, p. 65. L. Tarassi. *La proprietà nel nouvo codice civile* p. 83 și urm.

tarul nu poate să facă acte, care n'au alt scop decât acela de a vătăma și de a aduce supărări altcuiva.

Prin aceasta se interzice aceea ce a format obiectul unor întinse discuții între juriști, abuzul de drept. Proprietarul nu trebue să vatăme dreptul altcuiva folosindu-se abuziv de al său, ci să caute o armonizare a lor, să caute a asigura coexistența lor. Dar mai mult cere legea: să nu facă acte care n'ar avea altă țintă decât să pricinuiască pagube altora, să nu facă acte — am zice — de simplă răutate. Textul italian numește asemenea acte de «emulazione» care ar însemna de râvnire, mai exact, cum spusei, de răutate. Dreptul de proprietate nu e recunoscut pentru a satisface interesele egoiste ale titularului sau pornirile rele; acestea sunt antisociale și trebuesc împiedecate.

Legea nu prevede sancțiuni exprese ci înscrie numai principiul. Aplicarea lui stă în dreptul judecătorului de a-l opri, de a-l desființa și de a repara pagubele, în temeiul echității și al înțelegerii exacte a ideii, care stă la baza dreptului de proprietate.

Următoarele două dispoziți generale sunt referitoare *la expropriere și la rechiziții.*

Pentru cea dintâi art. 834, prevede că nimeni nu poate fi lipsit în tot sau în parte de bunurile din proprietatea sa decât pentru cauză de interes public, legalmente declarată și contra plății unei juste despăgubiri. Normele exproprierii sunt determinate de legi speciale.

Pentru rechiziții s'a înscris art. 835 în virtutea căruia se poate dispune — după normele din legi speciale — rechiziționarea bunurilor mobile și imobile când există necesități publice grave și urgente, militare sau civile. Proprietarului i se cuvine o justă despăgubire.

Aceste două operațiuni sunt trecute de obiceiu între restricțiunile dreptului de proprietate; în realitate ele sunt mai mult o schimbare a obiectului proprietății din anumite bunuri în sume de bani.

Intre ele sunt diferențe. Exproprierea este luarea proprietății, de obiceiu a imobilelor, pentru a satisface un interes general, o utilitate publică, în sensul de a produce o îmbună-

tățire și un progres social. Rechiziția este ceva asemănător dar cerută de necesitate și de obiceiu impusă de o urgență. Ea se poate aplica și la mobile ca și la imobile.

Exproprierea reclamă forme mai grele. Ea nu se poate face decât după ce pretinsa cauză de interes public a fost declarată în conformitate cu legea. Formele de expropriere sunt cuprinse în diferite legi, la baza cărora se află aceea din 1865, asemănătoare cu a noastră din 1864.

Nu se precizează care sunt cazurile de interes sau de utilitate publică, așa cum s'a făcut în Constituțiile noastre; de aci o slăbire a dreptului de proprietate, întru cât sub titlul de interes public se pot face exproprieri, care în realitate nu sunt justificate.

Nu s'a prevăzut că despăgubirea trebue să fie prealabilă, cum este în Dreptul românesc. Această plată prealabilă reprezintă una din cele mai puternice garanții ale proprietății, căci nu poți deposeda pe proprietar până nu-i plătești; altminteri este expus să aștepte, să reclame ani și ani, până va primi echivalentul dreptului său.

Deși nu e prevăzut expres acest mod de plată prealabilă, totuși se poate susține că el rezultă din textul art. 834 care prevede că exproprierea se va face contra plății. La această concluzie duce și faptul că textul referitor la rechiziții e redactat în sensul că despăgubirea e datorită, ceea ce înseamnă că se poate plăti și mai târziu cum se și face în multe țări. De adăugat în sprijinul acestei păreri că în art. 838, privitor la altă formă de expropriere, s'a întrebuințat expresia «premesso il pagamento di una giusta indennita» adică plata trebue făcută înainte. E însă greu de admis că pentru acest caz de expropriere să se admită plata prealabilă, iar pentru regula generală de expropriere să fie alt sistem, care e foarte periculos pentru dreptul de proprietate.

S'a înscris însă în texte o dispoziție, după care *despăgubirea în toate cazurile de expropriere, trebue să fie justă*. Aceasta este esențialul pentru garantarea dreptului de proprietate. *Independent de felul cum este caracterizată proprietatea: sacră și inviolabilă, garantată sau altfel, nimic nu este mai important, pentru respectarea acestui drept, decât acordarea unei juste des-*

păgubiri. De sigur însă că este foarte greu să determini ce este justă despăgubire, căci pentru fixarea ei intervin multe elemente și mai ales aprecierea organului, care are dreptul s'o stabilească, apreciere care este așa de relativă.

Pentru cine înțelege rostul dreptului de proprietate în organizația socială și dorește să-l apere, se impune, ca în fixarea despăgubirii, să se acorde o sumă de bani cât mai apropiată de valoarea reală a bunului expropriat, cât mai echitabilă. Nu s'a descoperit mijlocul de măsurătoare a acestei valori, dar simțul de dreptate, inerent omului, spune când s'a acordat o despăgubire injustă.

Repet, ceea ce am spus și altădată [1]), că oricâte motive de nemulțumire ar avea cineva când i se ia un lucru al său, nimic nu supără mai mult decât faptul că nu i se dă justa valoare și nu i se plătește înainte de a i se lua acel lucru. *Nu atât exproprierea sau rechiziția turbură ci cuantumul și modalitatea despăgubirii*. Cine vrea să respecte proprietatea trebue să țină seamă de acestea; numai așa se poate merge spre apărarea atât a interesului individual cât și spre satisfacerea intereselor superioare ale Statului.

Noul cod civil italian a păstrat aceste directive; efectul textelor atârnă însă în cea mai largă măsură de modul cum vor fi aplicate.

Afară de expropriere și rechiziții, acest cod mai cuprinde și alte măsuri care ating proprietatea, măsuri care nu erau în alte coduri, dar care —mai cu seamă din cauza războiului — se întâlnesc aproape în toate țările.

Astfel, tot pentru motivele arătate: *interese publice, necesități publice, grave și urgente, militare sau civile, întreprinderile industriale, comerciale și exploatările agricole* pot fi supuse la sarcini speciale și la obligațiuni cu caracter temporar. Asemenea măsuri pot fi luate de autoritatea administrativă în limitele și cu formele stabilite de legi speciale. Dispoziția a fost înscrisă mai ales în vederea intereselor militare. De pildă o industrie agricolă poate fi obligată să lucreze pentru armament. In asemenea caz, nu este vorba de o expropriere ci numai de schimbarea activității întreprinderii. Legea nu prevede, dar

[1]) Andrei Rădulescu, *Dreptul și proprietatea rurală*, pp. 19—20.

de sigur că echitatea cere să se repare prejudiciul ce ar încerca din cauza unei astfel de schimbări.

S'a mai înscris în cod o dispoziție, aproape necunoscută, în orice caz, neîntrebuințată până în timpurile din urmă, dar care iarăși este acum folosită peste tot. Dispoziția, cuprinsă în art 837, are ca titlu cuvântul: ammassi, care ar putea fi tradus cu adunări, îngrămădiri; unii spun comasări, ceea ce produce confuzie cu altă operație; s'ar putea zice cu o expresie la ordinea zilei: blocări, deși cuvântul italian are un sens mai larg.

Această măsură este un fel de rechiziție sau expropriere mobiliară. In anumite împrejurări — și le trăim doar — este de interes general să se adune anumite produse agricole ori industriale și să fie împărțite populației de către Stat după anumite reguli; de ex.: grâul, zahărul, bumbacul, cânepa, etc.

Codul mai prevede exproprierea bunurilor care interesează producția națională precum și a altora de interes public puternic, precumpănitor.

Proprietatea este garantată și apărată de Stat dar titularul ei are datoria s'o întrebuințeze și în interesul comunității. Nu este îngăduit s'o ruineze, s'o distrugă sau s'o lase nefructificată, aducând prin aceasta pagube economiei naționale. Dacă ar proceda astfel dreptul lui intră în conflict cu interesul general și — într'un asemenea caz — interesul public primează, iar proprietarului i se poate lua proprietatea.

Această dispoziție este considerată cea mai arzătoare și binefăcătoare reformă cu caracter adevărat corporativ. In special ea este menită să fie aplicată la proprietatea rurală. Când proprietarul nu-și cultivă terenul, acesta se înțelenește și va fi greu de muncit mai târziu; în același timp micșorează producția și lasă și pe muncitori fără lucru. In asemenea situație interesele economiei generale sunt grav atinse și, oricât s'ar apăra proprietatea individuală, un asemenea proprietar poate fi expropriat, sau i se poate lua proprietatea pentru un anumit timp, pentrucă nu și-a exercitat dreptul în conformitate cu interesul social.

Măsura se poate lua nu numai pentru cultivarea bunurilor ci și în genere pentru păstrarea lor.

O dispoziție specială a fost înscrisă pentru cazul când prin pierderea lucrurilor se aduce o pagubă gravă frumuseții orașelor sau motivelor de artă, istorie ori de sănătate publică. Prin urmare dacă un astfel de proprietar nu-și îngrijește asemenea bunuri el poate fi expropriat.

Exproprierea se face de către autoritatea administrativă dar după (premesso il pagamento) plata unei indemnizații juste. Nu se precizează dacă indemnitatea este fixată tot de acea autoritate sau —cum este mai normal și mai bine —de către Justiție.

Altă măsură,—prevăzută tot în scopul arătat aci,—este că lucrurile mobile sau imobile, care sunt ale particularilor dar, care prezintă un interes artistic, istoric, geologic sau etnografic sunt supuse regulilor cuprinse în legi speciale.

Exercițiul dreptului de proprietate este —deci —expus unor norme speciale, din cauza interesului ce prezintă asemenea bunuri pentru Stat.

In Italia au existat de mult diferite legi și regulamente în legătură cu aceste două din urmă dispoziții; de astădată s'au înscris norme chiar în legea de temelie a dreptului de proprietate. Nicăiri nu sunt mai justificate ca în țara frumuseții și a atâtor strălucite urme ale trecutului.

Rânduelile expuse în această parte generală se aplică, fără îndoială, și la desmembrările proprietății.

* * *

După aceste norme generale au fost prevăzute altele pentru proprietatea imobiliară, în genere.

Aceasta este cea mai interesantă parte a codului din punct de vedere al aplicării dreptului de proprietate.

Și aci au fost înscrise mai întâi o serie de reguli generale care se aplică atât proprietății rurale cât și celei urbane.

La început s'a reglementat ceea ce formează *întinderea dreptului de proprietate imobiliară.*

In concepția romană dreptul de proprietate asupra unei bucăți de pământ se întindea în sus până la înălțimea cerului, iar în jos până la zeii din fundul pământului. Această concepție probabil că a fost a tuturor indoeuropenilor și poate a tuturor

popoarelor, mai ales de când s'a părăsit vieața nomadă. In orice caz în sufletul poporului nostru o găsim și azi.

S'a văzut — de multă vreme — că este o exagerare, căci dreptul nu poate fi recunoscut decât în măsura putinței de folosire. S'a spus — cu drept cuvânt — că, dincolo de interes și de necesitate, nu mai există drept adică nu mai are rațiune de a fi. Aceasta este părerea dominantă azi. Ea a fost înscrisă în mai multe legislații, între care în codul civil german din 1900 (art. 905), codul brazilian (art. 526), codul elvețian (art. 667). In special în acesta avem cea mai bună formulă: « La propriété du sol emporte celle du dessus et du dessous, dans toute la hauteur et la profondeur utiles à son exercice ».

Noi n'avem un text asemănător nici în codul civil din 1939—1940. In Constituția dela 1923, unde ca și în celelalte sunt dispoziții fundamentale referitoare la proprietate, am înscris această concepție în texte, care însă nu sunt totdeauna prea bine redactate. Astfel s'a prevăzut în art. 20 că spațiul atmosferic este de domeniul public. Acesta nu putea duce la interpretarea că tot ce este deasupra suprafeței este al Statului și ca atare particularii n'ar putea să se folosească în niciun chip fără autorizația acestuia, ceea ce este inexact. Interpretarea justă nu este decât aceea că spațiul de deasupra suprafeței aparține proprietarului acesteia. dar numai în măsura în care-l poate folosi, în care îi este util.

Aceasta este și concepția codului italian. Deși n'a înscris-o expres ca în codul elvețian — ceea ce era de sigur mai bine — a prevăzut totuși că proprietarul solului nu se poate opune activității terțiilor la o înălțime deasupra solului pe care el n'ar putea avea interes s'o excludă. Ca atare, dela înălțimea de unde proprietarul nu poate avea interes să se folosească de spațiul atmosferic, el nu se mai poate opune la activitatea unor alte persoane. Principiul poate totuși da naștere la unele dificultăți.

Altă chestiune este în privința subsolului. Necontestat că proprietarul solului are drepturi și asupra subsolului. Până unde? Și aci regula de odinioară s'a schimbat; și mai ales în ultimele decenii de când bogățiile miniere sunt așa de căutate.

In diferitele părți ale Italiei, cu privire la proprietatea minieră erau trei sisteme: într'unul, următor celui roman, subsolul aparține în totul proprietarului suprafeței; în altul anumite bogății miniere aparțin Statului; în altul, luat din legea franceză dela 1810, aflăm sistemul legii noastre dela 1895, după care proprietatea minelor aparține proprietarului suprafeței dar cu dreptul, pentru Stat, de a da în concesiune în anumite cazuri.

La noi s'a făcut prin Constituția dela 1923 o reformă foarte înaintată, asupra căreia sper să vă vorbesc odată; am naționalizat subsolul, declarând că sunt ale Statului bogățiile miniere, afară de câteva excepții și respectând, într'o oarecare măsură, drepturile câștigate.

Deși în principiu subsolul a rămas al proprietarului, totuși s'a prevăzut în aceeași Constituție că autoritatea publică, pe baza unei legi are dreptul ca pentru lucrări de interes obștesc să se folosească de subsolul oricărei proprietăți, cu obligația despăgubirii.

Codul italian cuprinde dispoziții oarecum similare cu ale noastre, dar se pare mai puțin atingătoare a drepturilor proprietarului.

Proprietarul solului are drept și asupra subsolului cu tot ceea ce conține; el poate să facă orice săpătură sau lucrare, dar să nu pricinuiască daune vecinului. Se face excepție dela această regulă pentru mine, cariere, turbă, lucrurile antice, arte frumoase, ape, opere hidraulice; pentru acestea sunt legi speciale.

Afară de aceasta dreptul asupra subsolului nu se întinde în adâncime decât tot în măsura, în care el ar justifica un interes; în lipsa unei asemenea justificări el nu se poate opune la lucrarea pe care ar face-o altul.

După cum se vede, proprietatea imobiliară — unitară altă dată — este desfăcută în două: a solului și a subsolului.

Dintre acestea aceea care formează obiectul principal al reglementărilor în codul civil este a solului, asupra căreia se materializează în deosebi dreptul de proprietate.

Cu privire la această proprietate s'au mai prevăzut câteva norme tot cu caracter general.

Proprietarul are dreptul să închidă, să îngrădească proprietatea lui. El poate să facă oricând această lucrare, și prin orice mijloc: zid, gard, șanț, etc; dreptul lui este deci imprescriptibil.

Inscrierea în cod a acestui drept, care ar părea inutilă, fiindcă dreptul ar rezulta dela sine, își găsește explicarea în trecut când din diverse motive nu era permisă închiderea proprietăților și mai ales în timpul când seniorii feudali aveau dreptul să vâneze oriunde și —deci —nu puteau fi stânjeniți de gardurile proprietarilor.

S'a înscris, în schimb, o altă regulă, care nu e în codul nostru și în cele asemănătoare, o dispoziție de favoare pentru vânătoare.

Proprietarul nu poate opri pe nimeni să intre în proprietatea sa pentru a vâna. Excepție dela această regulă este numai când proprietatea ar fi închisă în modul stabilit de legea vânătoarei, când ar fi acolo culturi susceptibile de a fi stricate, sau când vânătorul nu posedă permis liberat de autoritate.

Nu știm cum se va aplica regula dar de sigur că nu poate produce multă plăcere proprietarului.

Legea s'a ocupat și de pescuit; aci însă nu mai este atâta libertate; doritorul trebue să obțină consimțimântul proprietarului.

Avem —apoi —o normă, pe care oamenii cari nu iubesc procesele, o practică fără texte de lege. Proprietarul este dator să permită intrarea și trecerea prin proprietatea lui, când este nevoie să se construiască ori să se repare un zid sau alte lucrări ale unui vecin sau care sunt comune. Dacă prin aceasta se cauzează vreo daună trebue să se acorde o despăgubire adecuată, potrivită.

De asemenea proprietarul trebue să îngădue să intre în proprietatea sa persoana, care voiește să reia un lucru al acesteia sau care se află întâmplător acolo, ori animalul care scăpând de pază s'ar fi refugiat în acel loc.

Proprietarul poate să împiedece intrarea dacă el însuși predă animalul sau obiectul. Menționăm o ultimă dispoziție dintre acestea cu caracter general, privitoare la o chestiune care se pune la noi tot mai des.

Proprietarul unui imobil n'are dreptul să împiedece pătrunderile (immissioni) de fum sau de căldură, exalațiile, sgomotele, cutremurările și alte propagări asemănătoare, care provin dela fondul vecin dacă acestea nu depășesc tolerabilitatea normală. In aplicarea acestei norme autoritatea judecătorească trebue să aibă în vedere și situația locurilor, iar de altă parte să caute să împace, să acomodeze cerințele producției, cu rațiunea de a fi a proprietății. Ea mai poate ține seamă și de obiceiul mai vechiu de acolo.

Pentru justificarea acestei reguli — care dă naștere la multe critice — trebue să se reamintească iarăși concepția de astăzi a proprietății. Proprietatea nu e un drept absolut în sensul de odinioară; pretenția de a fi fără limite duce la distrugerea, la desființarea ei. Oricâte greutăți ar avea un proprietar în exercitarea dreptului său din cauza vecinilor, trebue o toleranță reciprocă. Folosirea normală impune anumite concesiuni. Emanațiunile arătate sunt mai totdeauna produse de fapte și împrejurări, pe care omul nu le poate înlătura. Proprietarii vecini trebue să le suporte, să le tolereze, fiindcă altminteri nu este posibilă folosința bunurilor lor.

* * *

După aceste dispoziții generale, privitoare la proprietatea imobiliară, au fost înscrise *dispoziții speciale atât pentru proprietatea rurală, cât și pentru cea urbană.*

Urmează — apoi — câteva grupe de reguli, care se aplică la amândouă felurile de proprietate imobiliară și care formează secțiuni.

Abătându-mă dela ordinea codului mă voiu ocupa mai întâi de aceste reguli. Multe din acestea, în codul nostru, în cel francez, în cel anterior italian și în altele, sunt trecute în partea rezervată servituților. Mulți le socotesc, însă, restricțiuni, limitări ale dreptului de proprietate; cred că aceasta e părerea justă. Codul nou italian a adoptat acest sistem.

Le voiu grupa pe cele asemănătoare și le voiu expune sumar și mai ales în părțile, care reprezintă ceva nou față de legea noastră civilă.

De menționat, în prim rând, normele pentru anumite distanțe privitoare la proprietăți.

Intre construcțiile situate pe fonduri apropiate, dacă nu sunt unite sau aderente, trebue să se păstreze o distanță de cel puțin 3 metri, distanță care poate fi mărită prin regulamentele locale.

Pentru săparea de puțuri, fântâni, cisterne, șanțuri de latrine sau de îngrășăminte, lângă hotar, chiar dacă s'ar afla acolo un zid despărțitor, trebue să se observe o distanță de cel puțin 2 m între hotar și punctul cel mai apropiat de perimetrul intern al arătatelor lucrări.

Pentru tuburile de apă, de gaz sau altele asemenea, se cere o distanță de cel puțin 1 metru.

Pentru a construi lângă hotar cuptoare, coșuri, magazii de sare, grajduri sau alte clădiri asemănătoare, pentru a așeza materii umede sau explosibile ori periculoase în alt chip, sau pentru a instala mașini aducătoare de daune, chiar dacă acolo se află un zid despărțitor, trebue să se respecte distanțele prevăzute de regulamente sau în lipsă distanțele necesare pentru a feri fondurile vecine de orice daune în ceea ce privește soliditatea, salubritatea și siguranța.

Pentru canale și șanțuri trebue să se observe, în lipsă de regulamente, o distanță egală cel puțin cu adâncimea acestora.

Pentru plantare de arbori lângă hotar, când nu sunt regulamente sau uzuri locale, trebuesc observate următoarele distanțe dela hotar: 3 metri pentru arborii cu trunchiul înalt ca nucii, castanii; 1½ m pentru arborii fără trunchiu înalt și ½ m pentru vița de vie, arbuști, garduri vii, pomi fructiferi care n'ajung la o înălțime mai mare de 2½ m.

Pentru arborii cari cresc sau se plantează în păduri pe marginea locurilor nepăduroase sau de-a-lungul străzilor, canalelor, dacă este vorba de o proprietate privată, se aplică regulamentele și în lipsă uzurile locale iar, în lipsa acestora, distanțele arătate mai sus.

Codul prevede dreptul pentru proprietarul vecin de a cere distrugerea plantațiilor făcute fără respectul acestor dispoziții. S'a precizat apoi, că dacă au pierit arborii plantați la distanță nelegală nu mai pot fi replantați alții. De asemenea s'a păstrat

dreptul, existent și în dreptul nostru, de a tăia rădăcinile arborilor plantați cu călcarea legii. S'a adăugat că dacă uzurile locale nu prevăd altfel, fructele căzute în mod natural de pe ramurile întinse la vecin aparțin acestuia.

Altă categorie de rândueli se referă la comunitatea forțată a zidului despărțitor dintre doi ă proprietăți. Comunitatea poate fi cerută când zidul se află la mai puțin de 1½ m de linia de despărțire, plătindu-se afară de valoarea jumătății zidului și valoarea solului respectiv.

Au fost înscrise apoi reguli —aproape asemănătoare cu cele din trecut —pentru gardul și șanțul comun, pentru presumția de comunitate la cele de mai sus și la arbori.

S'a precizat modul de folosire a acestor lucruri comune, obligațiile de desdăunare, de reparare sau alte cheltueli.

S'a prevăzut o dispoziție, prin care orice proprietar poate constrânge pe vecin să contribue cu ½ la construirea unui zid de centură, care să despartă casele lor, curțile și grădinile de lângă locuințe. Acest zid —în lipsă de regulamente locale — trebue să fie de 3 m.

Altă categorie de texte, unde întâlnim inovații mai însemnate se referă la deschiderile asupra fondului vecin. Acestea sunt de două feluri: *lumini*, când dau trecere luminii și aerului dar nu îngădue privire asupra proprietății vecine; *vederi sau priveliști* când permit vederea, privirea spre față, în spre fondul vecin, fie direct, fie oblic sau lateral.

Luminile nu sunt admise decât cu următoarele condiții: *a)* să fie provăzute cu un grilaj de fier care să garanteze siguranța vecinului și cu o gratie fixă de metal ale cărei ochiuri să nu fie mai mari de 3 cm p; *b)* să aibă latura lor de jos așezată la o înălțime nu mai mică de 2½ m dela dușumea sau dela solul locului căruia i se dă lumină și aer dacă sunt la parter și nu mai mici de 2 m dacă se află la etajele superioare; *c)* să aibă latura inferioară la o înălțime de cel puțin 2½ m dela solul fondului vecin.

Dacă n'au fost observate aceste condiții, deschiderea care n'are caracterul de vedere este considerată drept lumină, iar proprietarul vecin are totdeauna dreptul să ceară ca pentru acea lumină să se îndeplinească regulile arătate mai sus.

Luminile pot fi deschise de proprietar în zidul său, care e alăturat cu fondul altuia. Când însă zidul este comun nu se pot deschide lumini de niciunul dintre proprietari decât cu consimțimântul celuilalt. Dacă un proprietar a înălțat singur zidul comun el are dreptul să deschidă lumini în partea înălțată.

Cu toate că există lumini într'un zid, vecinul are dreptul de a dobând comunitatea zidului și de a construi în aderență. Când dobândește comunitatea zidului el nu poate totuși să închidă luminile dacă nu sprijine de acel zid clădirea sa.

Pentru vederi directe spre fondul vecin lui sau deasupra acoperișului acestuia se cere o distanță de 1 ½ m. socotită dela fața exterioară a zidului, în care au fost deschise vederile.

De asemenea pentru construirea de balcoane sau alte ieșituri, terase, solarii sau alte lucrări asemănătoare, care să permită privirea spre fondul vecin, se cere aceeași distanță de 1 ½ m între fond și linia exterioară a acestei lucrări.

Nu se mai cere respectarea acestei distanțe, dacă între cele două fonduri vecine este o cale publică.

Pentru a se deschide vederi laterale sau oblice spre fondul vecin trebue să se observe distanța de 75 cm. măsurată dela latura cea mai apropiată a ferestrei sau dela ieșindul cel mai apropiat.

In codul nostru — se știe — aceste distanțe sunt de 19 dm și 6 dm.

S'a prevăzut — în fine — pentru proprietarul care suportă lumini sau vederi pe fondul său, obligația de a nu construi la o distanță mai mică de 3 m. socotită ca mai sus. Când vederea este oblică, distanța de 3 m. trebue să fie observată și dela laturile ferestrei, de unde se exercită vederea oblică. Dacă voiește să sprijine noua construcție de zidul, în care se află vederile directe sau oblice, acea construcție trebue să se oprească la cel puțin 3 m. sub pragul vederilor.

In fine, ultima categorie cuprinde regulile referitoare la picătura streșinilor, unde s'a păstrat ce era în trecut, precum și la ape unde s'au înscris multe dispoziții nouă. S'a precizat drepturile proprietarului asupra apelor de pe fondul lui cum și asupra acelora care limitează sau traversează un fond; s'a prevăzut apoi că pentru deschiderea de izvoare nouă și alte lucrări,

afară de respectarea distanțelor, să nu se aducă prejudicii altora.

Când sunt conflicte între proprietari pentru o apă care nu este publică autoritatea judecătorească trebue să le concilieze ținând seama de interesele agriculturii și industriei și dând indemnizația cuvenită celui prejudiciat.

In interesul producției poate să fie nevoie de desființarea bălților, sau adunarea apelor. In acest caz, după cererea celor interesați sau, chiar din oficiu, autoritatea administrativă recurge la mijlocul — de care vom vorbi îndată — anume să constitue o asociație între cei care beneficiază de acele lucrări.

S'a mai impus obligația pentru proprietar de a repara dărâmările de maluri, indiguirile sau de a înlătura piedecele formate în cursul apelor, dacă acestea cauzează pagube vecinilor. Atminteri aceștia pot cere dela justiție autorizația să facă aceste lucrări. La cheltueli sunt datori să participe toți cari beneficiază; afară de cazul când numai unii sunt în culpă. Este iarăși aplicarea ideii de a da precădere interesului general.

Pentru o cât mai bună folosire a apelor din basine sau din alte izvoare, proprietarii pot face asociații voluntare, în formă scrisă și în care hotărîrile sunt luate de majoritate.

O astfel de asociație se poate însă face și din oficiu de autoritatea administrativă. Această asociație forțată poate proceda și la exproprierea drepturilor fiecăruia, plătind indemnizațiile datorite. De sigur că textul trebue interpretat în sensul că justiția va expropria și va fixa despăgubirea.

* * *

Trecem — acum — la *dispozițiile speciale înscrise pentru proprietatea imobiliară.*

Incepem cu proprietatea urbană, care are titlul: « Della proprietà edilizia ». Ar putea fi intitulată această secțiune: *dispozițiuni edilitare.*

Aci legiuitorul a prevăzut mai mult norme generale, lăsând pe seama legilor speciale chestiunile de amănunt.

In prim rând s'a dispus că în comunele unde există planuri de sistematizare, proprietarii sunt datori să construiască ori

să modifice construcțiile existente numai în conformitate cu acele planuri, cu legea specială și regulamentele edilitare.

Prin aceasta se urmărește și înfrumusețarea publică.

Neobservarea atrage pe lângă sancțiuni administrative, prevăzute în legi speciale și daune particularilor prejudiciați.

Tot aci legea s'a ocupat de o formă de proprietate edilitară pe care textul art. 870 o desemnează cu expresia *comparti* (blocuri). Când s'a prevăzut — zice textul — formarea de comparti, care să constitue o unitate de construit cu o modalitate specială de construcție și de adaptare, acei cari au drept asupra imobilelor cuprinse în acea unitate vor trebui să-și aranjeze raportulrile reciproce în așa mod încât să facă posibilă realizarea planului. Ei se pot reuni într'o asociație pentru executarea lucrării. Dacă nu se învoiesc se poate proceda la exproprierea lor după normele legii în materie.

Cele mai importante inovații sunt însă în materie de *proprietate rurală*. Acesteia i s'a consacrat în mod special o secție, pe care a intitulat-o « despre reorganizarea proprietății rurale » *(Del riordinamento della proprietà rurale)*.

Se știe că multă vreme s'a susținut că pentru a se mări producția în agricultură, producție mai necesară decât toate pentru omenire, nu este bine să existe proprietăți prea mari, latifundiile cărora li s'a atribuit atâtea rele, chiar și pierderea Romei, și că se pot obține rezultate mai bune cu proprietăți mai mici, unde se poate face mai ușor cultură intensivă.

Ceea ce se petrece sub ochii noștri pare că începe a dovedi cel puțin exagerarea acelei păreri. S'a văzut că nu se poate face agricultura cea mai rentabilă cu suprafețe mici. Agricultura reclamă azi mijloace tehnice alese, semințe, pregătire, capital, mijloace de valorificare. Proprietarul cu suprafețe mici sau formate din frânturi, din petece răspândite la mari distanțe nu poate avea tot ce-i trebue. In mic, oricât s'ar strădui nu poate obține rezultatele unora cu suprafețe mai mari. El nu poate lupta cu concurența celui mai bine înarmat. Și ceea ce se observă la individ se observă și la popoare. Și această situație interesează nu numai pe individ ci starea economică a Statului.

De altfel, în genere, în lupta economică lumea s'a îndreptat de mult spre concentrare. Individul, mai ales nesusținut, cu greu poate lupta.

Mai peste tot se caută mijloace de îndreptare. La noi s'a prevăzut în legea agrară un minimum de 2 hectare sub care nu se poate reduce prin împărțeală lotul de împroprietărire. S'a propus constituirea unui bun de familie. In Germania s'a și făcut o lege prin care se fixează o suprafață de 125 hectare pentru acest bun, care poate fi dat celui ales de părinte, uneori de organele Statului. Este de văzut ce rezultate va da această reformă; la noi însă este aproape cert că n'ar putea fi primită.

S'a mai propus, legiferat și s'a și lucrat pentru comasarea proprietăților fărâmițite și răspândite. Măsura e neîndoielnic foarte bună dar va fi tare greu de înfăptuit. Am avut prilejul de a o realiza în parte cu ocazia împroprietăririi, dar n'am știut profita.

Starea proprietății dela noi este și în alte țări; și mai ales în țările latine unde individualismul e așa de puternic.

In căutarea mijloacelor de îndreptare, vine noul cod civil italian cu o serie de dispoziții foarte interesante. Prin ele se urmărește să se formeze o suprafață agrico ă, care să servească mai bine producția națională.

Mai întâi se prevede ca temelie a nouei așezări a proprietății rurale *stabilirea unei unități minime de cultură*. Prin aceasta se înțelege suprafața de teren necesară și suficientă pentru munca unei familii agricole; iar dacă nu este un teren cu'tivat, trebue să fie o suprafață necesară pentru a face o cultură convenabi'ă după regulile unei bune tehnice agrare.

Determinarea aceste' unități minime, adică mărimea suprafeței, se face de către autoritatea administrativă, care este obligată să asculte asociațiile sindicale. Această determinare nu se face pe toată țara, ci pe zone. Pentru stabilirea suprafeței se va ținea seama de organizația productivă și de situația demografică locală. Alta va fi —deci —unitatea minimă la câmp, alta 'a deal, alta la munte, alta într'o regiune cu populație deasă, decât într'una cu populație rară, alta într'o regiune bogată decât într'una mai săracă.

Odată determinată unitatea minimă de cultură nu mai pot avea loc fracționări care să nu respecte această unitate nici prin transferarea de orice fel a proprietății, nici prin împărțiri și atribuiri cu orice titlu, precum nici prin constituiri sau transferări de drepturi reale asupra terenurilor destinate culturii sau susceptibi'e de cultură.

Sancțiunea acestei reguli este că actele făcute cu nerespectarea legii pot fi anulate de autoritatea judiciară după cererea Ministerului public. Pentru a nu lăsa în nesiguranță valoarea lor, acțiunea se prescrie în termen de trei ani dela transcripția actului.

Aceasta este regula fundamentală. Legiuitorul a reglementat și alte situații în vederea aceluiași scop.

Se poate întâmpla ca înnăuntrul unei proprietăți mai mari să fie ale altora, care au suprafețe mai mici decât unitatea minimă de cultură.

Pentru a se înfăptui o mai bună sistematizare a unității funciare, proprietarul în a cărui proprietate sunt înglobate cele mici poate cere să-i fie transferate lui aceste terenuri, plătind, bine înțeles, prețul lor. Dacă părțile nu se învoiesc, hotărăște instanța judecătorească, luând și avizul asociațiilor profesionale în privința condițiilor, care ar justifica cererea de transferare.

Altă situație prevăzută de cod este următoarea, care poartă numele de *recompunere funciară*. Pot fi mai multe terenuri vecine, cu o suprafață mai mică decât unitatea minimă de cultură și care aparțin mai multor proprietari. O situație care se întâ'nește și la noi foarte des. In acest caz, unul dintre cei interesați poate cere să se constitue o asociație între toți acești propr'etari cu scopul de a se proceda la o recompunere funciară potrivită cu cea mai bună întrebuințare a acelor terenuri. Asociația este constituită după regulile stabilite pentru asociațiile pentru asanare, de care vom vorbi.

Constituirea unei astfel de asociații poate avea loc și din inițiativa autorității administrative.

Asociația poate să stabilească planul de reorganizare, de recompunere. Pentru o mai bună sistematizare a unității funciare ea poate să procedeze la expropriere și la transferări

forțate, precum și la rectificări de hotare și rotunziri de proprietăți.

In această operație se aranjează și situația servituților, a altor drepturi reale și a ipotecilor.

Pentru a se da putința celor interesați să-și apere drepturile, li se aduce la cunoștință planul de reorganizare. Cei nemulțumiți pot să se plângă pe cale administrativă. Hotărîrea prin care administrația a aprobat definitiv planul trebue transcrisă în registrul imobiliar al circumscripției unde sunt situate bunurile. Prin aprobarea planului, se operează transferările de drepturi reale și se constituesc servituțile impuse în plan.

Cu toate că operația se face de către administrație, totuși cei interesați se pot adresa justiției pentru apărarea drepturilor lor. Instanța judecătorească nu poate însă provoca o revizuire a planului. Competența ei este numai de a procede la conversiunea și lichidarea în bani a drepturilor ce ea ar stabili.

Dela aceste transferări forțate sunt excluse următoarele bunuri:

a) Parcelele pe care se află case de locuit sau de coloniști.

b) Terenurile alăturate construcțiilor și care constitue dependințe ale acestora;

c) Suprafețele pe care se pot face clădiri;

d) Livezile, grădinile și parcurile;

e) Terenurile necesare piețelor sau locurile de depozit ale stabilimentelor industriale și comerciale.

f) Terenurile supuse inundațiilor, surpărilor sau altor riscuri grave;

g) Terenurile care, prin destinația lor specială, așezarea lor sau particularitatea lor de cultură, prezintă însușirile unei individualități evidente.

Tot cu privire la proprietatea rurală avem altă serie de măsuri menite să pună în valoare cât mai multe terenuri. Aceste măsuri sunt cuprinse într'o secțiune intitulată: Della bonifica integrale (asanarea sau îmbunătățirea totală).

Sunt în Italia destule terenuri, în care se află lacuri, bălți, mlaștini, pământuri mlăștinoase sau formate din terenuri muntoase, deplasate din punct de vedere idrogeologic și păduros, fugitive sau terenuri cultivate extensiv din motive fizice ori

sociale. Acestea nu dau Statului și poporului ceea ce ar putea da. Asemenea terenuri — în baza noului cod — pot fi declarate supuse asanării.

Această declarare nu mai este lăsată în competența administrației ci trebue făcută printr'o lege, prin care se determină locul de asanare și planul de lucrări, care trebuesc publicate. Din lucrările hotărîte, unele le face Statul, obligând și pe proprietarii care beneficiază de asanare să contribue la cheltueli.

Alte lucrări sunt făcute, în conformitate cu planul general, de către proprietarii particulari, cari sunt obligați la aceasta. Pentru înfăptuirea lucrărilor ei pot forma asociații, care sunt constituite prin decret regal. Ele pot fi formate și din oficiu și sunt persoane juridice de drept public.

Asemenea asociații se pot forma și pentru îmbunătățiri de adus mai multor proprietăți. In acest caz sunt persoane juridice de drept privat; uneori pot deveni de drept public.

Contribuțiile datorite acestor asociații de către proprietari sunt exigibile, potrivit regulilor fixate pentru impozitul funciar.

Obligațiile proprietarilor din asociație, sunt prevăzute cu o sancțiune și mai aspră. Dacă din neîndeplinirea îndatoririlor acestora s'ar compromite executarea asanării, poate să se procedeze la exproprierea totală sau parțială a fondului proprietarilor în culpă.

Exproprierea are loc în favoarea asociației dacă ea o cere sau chiar a altei persoane, care s'ar obliga să execute lucrările dând garanții suficiente. O expropriere în favoarea unui particular, măsură nu ușor de admis în concepția obișnuită, se explică prin concepția arătată despre proprietate, care trebue folosită cât mai bine în interesul general.

Deși legea n'o spune aci dar de sigur că se va acorda indemnizația, prevăzută în textu general al exproprierii, de care am vorbit. Satisfacerea interesului general nu îndreptățește răpirea unui drept fără echivalent.

* * *

Noua lege civilă a mai impus proprietății rurale alte sarcini, care nu sunt în multe legislații.

Unele sunt numite idrogeologice și au de scop să evite inundațiile, să nu se piardă stabilitatea și să nu se turbure regimul apelor.

De asemenea se pot aduce limitări la folosirea pădurilor și în special a acelora care apără de căderea avalanșelor, etc. sau care sunt necesare pentru condițiile igienice.

De altă parte pentru sistematizarea și împădurirea terenurilor, acestea pot fi expropriate, ocupate temporar sau să se interzică pășunatul.

Menționăm și o obligație pentru proprietarii imobilelor situate lângă cursurile de apă, care pricinuesc pagube agriculturii, locuințelor sau așezărilor de interes public ori amenință să cauzeze pagube. Ei sunt datori să contribue la lucrările necesare pentru regularea cursului apei, după normele cuprinse în legi speciale.

* * *

Am schițat un tablou foarte sumar al principalelor aspecte ale dreptului de proprietate în noul cod civil al Italiei.

Din el sper că v'ați convins despre însemnătatea acestei opere. Nu este timpul să facem o analiză amănunțită. Totuși câteva observațiuni — drept încheiere — nu sunt de prisos.

Ca oricărei opere omenești — și mai ales în acest domeniu — de sigur că i se pot aduce și critici și în materia proprietății ca și în altele.

Astfel s'ar putea observa că era nevoie — în unele texte — de mai multă preciziune; amintim cele spuse cu privire la plata pentru expropriere.

S'au întrebuințat uneori formule generale și s'a lăsat prea mult pe seama legilor speciale, ceea ce va crea dificultăți.

Au fost date în competența autorității administrative multe chestiuni care, prin importanța lor, trebuiau să revină numai instanțelor judecătorești.

Poate că nu era nevoie ca unele dispoziții luate sub imperiul împrejurărilor actuale să fie cuprinse în cod, care este menit să rămână mult timp neschimbat; de pildă adunările de producte, constrângerile industriilor şi întreprinde-

rilor agricole. Poate că s'ar fi putut găsi o formulă generală pentru satisfacerea tuturor intereselor.

Dar din cauza unor asemenea observațiuni nu se micșorează valoarea acestui cod.

Și în această parte, referitoare la proprietate, unde greutățile au fost mai mari, găsim însușiri superioare ale operei înfăptuite cu atâta muncă.

Trebue a se releva planul și așezarea materiei, în condiții mult mai bune decât în alte coduri; cel mult comparația s'ar putea face cu cel elvețian.

Metoda expunerii, claritatea, precizia sunt iarăși calități remarcabile și dovedesc pregătirea deosebită a întocmitorilor, pe acest teren.

De altă parte trebue accentuat că *nu s'au depărtat de patrimoniul juridic al latinității*. In multe privințe au fost păstrate aproape în totul normele anterioare. In tot cazul alcătuirea s'a făcut în spirit latin.

S'a năzuit însă la îmbunătățiri ca și la 1865—66 și s'a izbutit într'o puternică măsură. Multe din inovații sunt foarte bune. Noul cod va servi multora de model și pe temeiul lui se va desvolta o foarte importantă mișcare de doctrină și jurisprudență, care va fi de sigur și pentru noi o nouă legătură culturală cu Italia.

In ceea ce privește materia de care ne-am ocupat, deși proprietatea nu mai are toate garanțiile de altă dată, este totuși apărată față de atacurile la care este expusă și de greutățile prin care trece omenirea. *Siguranța ei depinde mai ales de modul cum vor fi aplicate dispozițiile din acest cod.* Concepția afirmată solemn despre acest drept este o foarte bună asigurare a dreptului de proprietate.

Noul cod italian rămâne și în această materie o prețioasă contribuție pentru știința dreptului și pentru liniștea socială, de care lumea are atâta nevoie.

CUPRINSUL

AŞEZĂRILE BULGARE ŞI GĂGĂUŢE DIN BASARABIA

DE

ION I. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică din 25 Februarie 1944

1. DATE STATISTICE CU PRIVIRE LA BULGARII DIN ROMÂNIA

După datele recensământului oficial din 1930 trăiau în România 366.384 Bulgari cari se repartizau asupra provinciilor româneşti precum urmează:

In Dobrogea şi Cadrilater:	185.279	Bulgari
» *Basarabia*	163.726	»
» *Muntenia*	3.664	»
» *Moldova*	1.644	»
» *Banat*	10.012	»
» *Transilvania*	886	»
» *Oltenia*	538	»
» *Crişana-Maramureş* .	502	»
» *Bucovina*	133	»
La un loc deci în România întreagă .	366.384	Bulgari [1])

Intre timp însă Cadrilaterul a trecut asupra Bulgariei, iar Crişana şi Maramureşul asupra Ungariei. Totodată Bulgarii din Dobrogea, adică din jud. Constanţa şi Tulcea s'au repatriat în Bulgaria în conformitate cu stipulaţiunile

[1]) Recensământul general al populaţiei României din Decemvrie 1930, Nr. 1. Institutul Central de Statistică.

convenției dela Craiova din 1940, care prevedea schimbul de populație. Pe calea aceasta cei 185.279 de Bulgari din Cadrilater și Dobrogea împreună cu cei 502 Bulgari din Crișana și Maramureș nu mai fac parte din România, astfel că numărul Bulgarilor din statul român este redus astăzi la *180.603* suflete, repartizate asupra provinciilor în modul arătat mai sus.

Din numărul acesta, 18.399 suflete fac parte din populația urbană, iar 162.403 din populația rurală. Populația bulgărească din județele din Muntenia, Oltenia, Moldova, Transilvania și Bucovina se îndeletnicește în marea sa majoritate cu agricultura și în deosebi cu grădinăritul. Ea a pătruns în țară pe calea unei infiltrații lente cu o veșnică prefacere a stocului etnic, elementele mai vechi reîntorcându-se în patrie pentru a face loc elementelor proaspete venite din Bulgaria, constituind astfel o populație bulgărească flotantă.

2. NUMĂRUL ȘI ORIGINEA BULGARILOR DIN BANAT

Cu totul altfel se prezintă populația bulgărească din Banat și din Basarabia, unde o găsim așezată în comune mari și statornic închegate pe urma unui îndelungat proces de colonizare. Bulgarii din Banat, 10.012 la număr, trăiesc îngrămădiți în județul Timiș-Torontal în următoarele comune:

Peceneaga Veche cu	5.380	suflete
Vinga	2208	»
Brestia	804	»
Colonia Bulgară	353	»
Denta	317	»
Timișoara, Municipiu . . .	257	»
Ciacova	52	»
Sânnicolaul Mare	31	»
Vâlcan	25	»
Deta	22	»
Satchines	19	»
Jimbolia	14	»
Fratelia	13	»

precum răspândiți și în alte comune bănățene cu câte 1—9 suflete.

Cât despre originea și vechimea coloniștilor bulgari din Banat știm că ei au imigrat acolo încă din secolul al XVIII-lea, venind din Oltenia și anume din *Craiova* și împrejurime unde se refugiaseră încă din secolul precedent, venind de dincolo de Dunăre și anume din *Chiprovăț*, Clisura, Vidin și alte localități. Pribegirea lor în Oltenia stă în strânsă legătură cu credința lor *catolică*. Ea se produse încă pe la 1638 când vreo 300 de familii bulgare catolice trecuseră Dunărea în Oltenia, unde găsiră o largă ospitalitate, ascultând în cele bisericești de povețele episcopului lor catolic care își avea reședința la Nicopole în Bulgaria. In noua lor patrie refugiații bulgari, al căror număr sporise mereu prin emigranți proaspeți, continuau să se îndeletnicească cu negoțul, obținând în scopul acesta largi privilegii comerciale dela Constantin Vodă Şerban, dela Antonie Vodă și dela Constantin Brâncoveanu. Unii din ei trecură cu vremea în *Dacia* transilvăneană, așezându-se la *Vințul-de-Jos*, iar alții în *Țara Hațegului* de unde ajunsese până la Deva [1]).

In timpul dominațiunii austriace în Oltenia (1718—1739) Bulgarii din Craiova, ca adepți ai catolicismului, se bucurau de cea mai largă solicitudine din partea autorităților austriace, organizând *companii comerciale*, după modelul companiei grecești dela Brașov. Membrii companiei bulgărești se întâlneau la bâlciurile anuale din Craiova, Târgu-Jiu și Râmnicul-Vâlcei. Bunăstarea lor materială li îngăduia să cheme și pe episcopul lor dela Nicopol la Craiova. Dar cu toate acestea Bulgarii nu se simțeau destul de siguri în Oltenia și de aceea ei primiră oferta guvernului din Viena de a se așeza în *Banat*, unde li se puse la îndemână largi terenuri pentru colonizare. Şi astfel părăsiră Bulgarii la 1734 Oltenia în număr de 4.600 suflete sub conducerea episcopului lor Nicolai Stanislavici, de unde, trecând prin Orșova și Mehadia, ajunseră la *Peceneaga-Veche* și *Vinga*, pentru a se așeza acolo în mod statornic, răspândindu-se mai apoi și asupra localităților *Brestia*,

[1]) Şt. Manciulea, *Elemente etnice străine așezate în Banat între anii 1000—1810*, în *Revista Inst. Social Banat-Crișana*, anul XII. Noemvrie-Decemvrie, 1943, p. 368 urm.; cfr. Szentkláray I., *Száz év Délmagyarország ujabb történetéből*, Timişoara, 1878, pp. 26-33. C. Giurescu, Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci, II. pp. 68. 413.

Colonia Bulgară, *Denta* şi *Timişoara*, unde sălăşluesc până în timpul de faţă. La intervenţia noilor colonişti, împărăteasa Maria Teresia conferi localităţii *Vinga* privilegiul de târg, îngăduind totodată să-şi schimbe numele în *Theresiopolis*, o numire care după moartea împărătesei căzu în desuetudine, revenindu-se la numirea veche de Vinga [1]).

3. STATISTICA BULGARILOR DIN BASARABIA

De origine sud-danubiană sunt şi coloniştii bulgari din Basarabia în număr de 163.726 suflete, care se repartizează asupra judeţelor basarabene precum urmează:

Judeţul	Comuna	Numărul Bulgarilor	
Cetatea-Albă	—	71.227	20.9%
»	Ciisia	6.090	
»	Deljiler	4.281	
»	Gurgugi	4.076	
»	Pandalia	4.073	
»	Cubevcea	4.047	
»	Hasan-Batâr	4.039	
»	Deleni	3.943	
»	Camcic	3.406	
»	Galiţa	3.319	
»	Ioneştii Noi	3.319	
»	Glăvani	3.297	
»	Cotu Chitaiului . .	3.020	
»	Dunăreanca	2.769	
»	Ciuleni	2.734	
»	Iserlia	2.529	
»	Diulmean	2.294	
»	Cuporani	2.253	
»	Cogâlnicu	437	
»	Cetatea-Albă Munic. .	439	
»	Aprodul Purice . . .	417	
»	Vasile Stroescu . . .	136	
»	Taşlâc	131	
»	Luxemburg	129	
»	Tarutino	125	
»	Uspenca	96	
»	Cantemir	90	

[1]) Şt. Manciulea, *l. c.*, pp. 368—371; Czirbusz G., *Délmagyarországi bolgárok*, *Földrajzi Közl.*, pp. 201—203; Borovsky S., *Torontálvármegye*, p. 126 şi 417.

Județul	Comuna	Numărul Bulgarilor	
Cetatea-Albă	Tatar-Bunar	98	20.9%
»	Faraoani	62	
»	Bairamcea	56	
»	Turlachi	51	
»	Arcis	40	
»	Cașpalat	37	
»	Sărata	38	
»	Purcari	37	
»	Frumușica Nouă . .	35	
»	Toplița	34	
»	Ferșampenoasul Mic .	32	
»	Berezina	28	
»	Tuzla	27	
»	Demir-Hagi	26	
»	Denevitz	25	
»	Dumitrești	25	
»	Malul Mic	14	
»	Marianca Mare . . .	22	
»	Culmea	20	
»	Regele Ferdinand . .	20	
»	Hoffnungsfeld . . .	19	
»	Plosca	18	
»	Mihăileni	17	
»	Satu Nou	17	
»	Budachi	16	
»	Volintir	15	
»	Ferșampenoasul Mare	15	
»	Vădeni	14	
»	Păpușoi	14	
»	Șaba	13	
»	Răscăeți	12	
»	Leipzig	12	
»	Ivănceni	11	
»	Postal	10	
»	Mânzu	10	
»	64 comune	1—9	
Ismail	—	43.375	19.2%
»	Bolgrad	8.268	
»	Cișmeaua Văruită . .	4.404	
»	Sichirlichitai	4.095	
»	Calceva	3.882	
»	Caragacii Vechi . .	3.290	
»	Delichioi	2.821	

Județul	Comuna	Numărul Bulgarilor	
Ismail	Tașbunar	2.333	19.2%
»	Fântâna Zânelor . .	2.122	
»	Enichioi	1.484	
»	Imputița	1.444	
»	Tabacu	1.291	
»	Cairaclia	1.286	
»	Băneasa	1.231	
»	Dermendere	1.071	
»	Vaisal	741	
»	Troianu Vechi . . .	702	
»	Ismail Oraș	674	
»	Curcui	434	
»	Reni	376	
»	Caracurt	273	
»	Anadol	199	
»	Marineanca	188	
»	Sichirlichitaii Noui .	153	
»	Chilia Nouă	86	
»	Bolboca	67	
»	Satu Nou	62	
»	Cismechioi	42	
»	Câșlița Dunărei . . .	42	
»	Caramahmet	33	
»	Cuza Vodă	27	
»	Cișmele	28	
»	Satu Nou	28	
»	Cartal	23	
»	Hagi Curda	21	
»	Frecăței	19	
»	Barta	18	
»	Caramanca	17	
»	Dumitrești	15	
»	Vâlcov	15	
»	Dulichioi	14	
»	Pocrova Nouă . . .	13	
»	Matroasca Cuhurului	13	
»	Sofian Trubolovca .	12	
»	23 comune	1—9	
Cahul	—	28.565	14.5%
»	Taraclia	8.157	
»	Chirtutnea	3.738	
»	Cubei	3.303	
»	Bulgărica	2.119	

Judeţul	Comuna	Numărul Bulgarilor	
Cahul	Cairaclia	1.965	14.5%
»	Stoieneşti	664	
»	Larga	632	
»	Moscovita	625	
»	Vosneseni	549	
»	Victoria	479	
»	Moscovei	479	
»	Troiţa Nouă	448	
»	Calibabonca	461	
»	Pelineii Noi	338	
»	Taraclia Goteşti . .	296	
»	Lopăţica	236	
»	Caporani	283	
»	Fundu Sărăţichii . .	231	
»	Cahul Oraş	208	
»	Aluatu	178	
»	Albota de Jos . . .	157	
»	Bairamcea	145	
»	Troiţa	124	
»	Vulcăneşti	109	
»	Traian	118	
»	Moscoveii Vechi . .	100	
»	Budai	110	
»	Carbolia	88	
»	Bulgari	88	
»	Antoneşti	87	
»	Huluboaia	85	
»	Usăteni	76	
»	Hârtopi	47	
»	Baimachi	74	
»	Constantineşti . . .	73	
»	Trifeşti	71	
»	Larga	65	
»	Maclia	60	
»	Tatar-Copceac . . .	55	
»	Chibanu	55	
»	Cigălboaca	55	
»	Pelinei	52	
»	Vladimireşti	52	
»	Leova	52	
»	Albota	47	
»	Găvănoasa	46	
»	Noul Cortin	46	
»	Bisericuţa	46	

Judeţul	Comuna	Numărul Bulgarilor	
Cahul	Moscoveii Răzeşi . .	42	15.4%
»	Cucoara	36	
»	Colibaşi	33	
»	Sofieni	31	
»	Acuiu de Mijloc . .	31	
»	Borceac	25	
»	Chircani	25	
»	Goteşti	24	
»	Ciosdia Mică . . .	22	
»	Vadu lui Isac . . .	22	
»	Musaita	21	
»	Eibendorf	20	
»	Saiacu	20	
»	Burlăcelu	18	
»	Hârzeni	17	
»	Lărguţa	17	
»	Alexeni	17	
»	Cazaclia	16	
»	Români	16	
»	Sărăţica-Veche . . .	15	
»	Tartăul de Salcie . .	14	
»	Baurci	14	
»	Meseni	13	
»	Vosineşti	13	
»	Larga Veche . . .	12	
»	Roşu	12	
»	Tătăreşti	12	
»	Gătoştii Noi	12	
»	Zărneşti	12	
»	Regina Maria	11	
»	Congaz	11	
»	Balabani	11	
»	Ciucureni	10	
»	Hutul	10	
»	Ţiganca	10	
»	Ciusnai	10	
»	51 comune	1—9	
Tighina	—	19.599	6.4%
»	Tvordita	5.023	
»	Valea Perjei Nouă .	3.306	
»	Chirsova	2.709	
»	Comrat	1.759	
»	Constantineşti . . .	823	

Judeţul	Comuna	Numărul Bulgarilor	
Tighina	Petreşti	800	6.4%
»	Alexandrenii Noui .	525	
»	Eugheniţa	705	
»	Valea Perjei	510	
»	Răileni	361	
»	Ialpugeni	360	
»	Iserlia	280	
»	Vosnesensc	279	
»	Ceadâr Lunga . . .	250	
»	Plăcinta	228	
»	Başcalia	205	
»	Româneşti	156	
»	Cimişlia	152	
»	Bulăţeni	137	
»	Picus	86	
»	Tarutino Nou . . .	70	
»	Bahmutea	67	
»	Ciora Mârza	43	
»	Hârtop	42	
»	Topal	34	
»	Cioc Maidan	33	
»	Chiret-Lunga	31	
»	Avdarma	30	
»	Tomai	22	
»	Desghinge	19	
»	Bogdăneasca Veche .	18	
»	Gura Galbenă . . .	18	
»	Javgur	17	
»	Găidari	14	
»	Abaclia	12	
»	Cecur-Mengir . . .	12.	
»	Marianca de Jos . .	11	
»	Cărăbăţeni	10	
»	Abaclia	10	
»	48 comune	1—9	

In judeţele din centrul şi Nordul Basarabiei numărul Bulgarilor este disparent, precum arată următoarea tabelă:

Judeţul	Numărul Bulgarilor
Lăpuşna	712 din care 541 în Chişinău
Orhei	87
Soroca	66
Hotin	26

Din datele statistice de mai sus se vede limpede că penetrația elementului etnic bulgar în Basarabia s'a produs dela Sud spre Nord, cuprinzând județele Cetatea-Albă, Ismail, Cahul și Tighina. La pătrunderea lor în aceste județe, coloniștii bulgari au nimerit peste vechi așezări române și tătare, precum arată toponimia satelor în care s'au așezat, ca: Sărata, Purcari, Frumușica, Malul, Culmea, Plosca, Satu-Nou, Vădeni, Păpușoi, Răscăieți, Ivănceni, Cișmeaua Văruită, Fântâna Zânelor, Imputița, Băneasa, Troianu Vechiu, Marineanca, Frecăței, Dumitrești, Voinești, Larga, Pelinei, Lopățica, Coporani, Fundul Sărățichei, Aluatu, Vulcănești, Huluboaica, Usăteni, Hârtopi, Trifești, Vladimirești, Constantinești, Albota, Găvănoasa, Bisericuța, Moscoveii-Răzeși, Cucoara, Colibași, Safieni, Gătești, Acuiu, Vadu-lui-Isac, Burlăcelu, Lărguța, Sărățica, Vișinești, Roșu, Zărnești, Ciucureni, Hutul, Țiganca, Valea Perjei, Constantinești, Petrești, Răileni, Ialpugeni, Plăcinta, Bulațeni, Hârtop, Bogdăneasca, Gura-Galbenă, Cărăbățeni, etc.

Așezarea Bulgarilor asupra unui substrat etnic românesc rezultă și din faptul că în cele mai multe așezări, trăiesc pe lângă Bulgari și alte elemente etnice ca: *Români*, *Găgăuți*, *Lipoveni*, *Ucraineni*, etc., Bulgarii reprezentând numai în puține comune locuite de ei majoritatea populației. In descrierea Basarabiei alcătuită de Svinin și prezentată țarului Alexandru I în formă de memoriu la 1 Iunie 1816, se arată că puținii Ruteni, veniți din Polonia, și Bulgarii «*nu formau ei înșiși niciun singur sat, ci trăiau prin sate* locuite de Moldoveni» [1]. In lucrarea sa statistică din 1864, autorul Iv. Ivanov, Bulgar din Basarabia, arată că în 29 colonii, populația nu cunoștea altă limbă decât cea *turcă* și *moldovenească*. Din coloniile acestea una se găsea în ocolul Ismailului, două în ocolul Bugeacului de Sus și 26 în ocolul Bugeacului de Jos [2].

---

[1]) *Zap. Odes. Obșt. Istor. i Drevn*, tom. IV; Z. C. Arbore, *o. c.*, p. 706.
[2]) *Zap. Bessar. Oblastnago statisticeskago komitete*, Chișinău, 1864; C. I. Jireček, în *Sitzungsberichte der Königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*, 1889, p. 23.

4. ORIGINEA BULGARILOR DIN BASARABIA

Bulgarii din Basarabia deopotrivă cu conaționalii lor din Banat sunt originari din *Bulgaria*. Emigrarea lor în Basarabia stă în strânsă legătură cu campaniile rusești la Dunăre ce fuseseră întreprinse de împărăteasa Ecaterina a II-a la finele secolului al XVIII-lea și continuate de succesorii ei în secolul al XIX-lea [1]. Ca populație înrudită cu Rușii și mărturisind aceeași credință pravoslavnică cu aceștia, Bulgarii întâmpinau totdeauna cu însuflețire oștirile rusești care treceau Dunărea în teritoriile locuite de ei, oferindu-le serviciile lor de informatori și călăuze pentru operațiunile militare contra Turcilor păgâni. Se formase și anumite bande de milițieni haiduci ca cea organizată de agentul rus Căpitanul Vatichiati care ajunse mai apoi năcealnic asupra coloniilor bulgărești din Basarabia.

La retragerea oștirilor rusești din Balcani, Bulgarii cari se puseseră în serviciul acestora, se compromiseră în ochii Turcilor în așa fel, încât ei nu mai puteau rămânea în patrie, ci trebuiau să urmeze armatele rusești în retragere. Astfel numeroase familii bulgărești se vedeau nevoite să se expatrieze și să-și caute o nouă patrie la Nordul Dunării, în Principatele Române sau chiar mai adânc în Rusia.

Măsurile de represiune luate de Turci contra Bulgarilor care simpatizaseră cu Rușii erau destul de severe. Represiunile acestea provocau adesori turburări în Bulgaria. Agenția austriacă din București raportă la 14 Aprilie 1783 la Viena, că Bulgarii s'ar fi răzvrătit contra autorităților otomane [2]. Iar la 28 Octomvrie 1794 aceeași agenție raportă despre familiile de Bulgari care se refugiaseră în Muntenia de frica Turcilor, dară și din cauza foametei [3]. In același an Turcii cereau domnului Moldovei Mihai Soutzo extrădarea unor Bulgari cari se refugiaseră în Moldova în urma unei rebeliuni [4].

---

[1]) A. A. Sokolski, *Bulgarskiia Kolonii v Bessarabii i Novorossikom Oblast*, în *Jurnal. Min. de Interne*, Petersburg, 1848, Nr. 21.

[2]) Ion I. Nistor, *Corespondență dipl. și Rapoarte consulare* în *Colecția de docum. Hurmuzachi*, vol. XIX, I, p. 96.

[3]) *Ibid.*, vol. XIX, 1, p. 716 și 735.

[4]) Dj. Siruni, în *Hrisovul*, 2, p. 151.

In cursul războiului ruso-turc din anii 1806—1812 trupele rusești trecură din nou Dunărea în Dobrogea și Bulgaria, găsind sprijin efectiv la populația bulgărească de acolo. Atunci mulți Bulgari părăsiră patria și trecură în teritoriile din Basarabia ocupate de Ruși. La 7 Iunie 1807 Bulgarii cari se refugiaseră în Basarabia ocupată de Ruși fură invitați să se mute dincolo de Nistru în Rusia Nouă cucerită de curând dela Tătari [1]).

La 25 August 1810 Agenția raportă la Viena că orașele Hârșova, Arnăutkioi, Rasgrad și Bazargic fură dărâmate de Ruși, iar populația creștină, *găgăuță și bulgară*, în număr de 7.000 de familii s'a refugiat dincoace de Dunăre în Muntenia, Moldova și Basarabia, pentru a fi îndrumată mai departe în Rusia. Mii de vehicule încărcate cu asemenea refugiați ar fi trecut Dunărea. Se vede — observă agenția — că Rușii și-ar fi pus de gând să despopuleze Bulgaria pentru a o lăsa pustie Turcilor, la retragerea lor [2]).

La 3 Octomvrie 1810 raportul Agenției arată că după ocuparea Giurgiului și Șiștovului, Rușii, forțând trecerea peste Dunăre, ar fi devastat nu mai puțin de 1.400 localități, lăsând populației numai câteva ore timp pentru a se refugia dincoace de Dunăre [3]). Mulți dintre acești bejenari se vor fi întors la vetrele lor, întru cât art. 4 din tratatul de pace prevedea că pribegii erau liberi de a se reîntoarce în patria lor. Un raport al Agenției din 30 Iulie 1811 arată că autoritățile otomane, reinstalându-se la Rusciuk, ar fi tratat bine pe Bulgarii găsiți acolo și ar fi poruncit ca cei fugiți în Muntenia să fie rechemați în satele lor, garantându-li-se respectarea dreptului de proprietate și libertate personală [4]). La 23 Iunie 1812 Agenția arată, că Principele ar fi fost rânduit ca refugiații bulgari cari se așezaseră în mare număr în Muntenia, să fie invitați să se repatrieze [5]). In Decemvrie 1822 se raportă din Iași că se luase măsuri ca Bulgarii și Sârbii

---

1) Ion I. Nistor, *l. c.*, vol. XIX, 2, p. 641.
2) *Ibid.*, XIX, 2, p. 665.
3) *Ibid.*, XIX, 2, p. 676.
4) *Ibid.*, XIX, 2, p. 735.
5) *Ibid.*, XX, 1, p. 98

să fie expulsaţi din Moldova şi ca intrarea lor în acea ţară să fie strict oprită [1]).

Dar infiltraţia elementului bulgăresc în spaţiul etnic românesc din stânga Dunării găsea o stavilă puternică în raialele turceşti dela *Turnu-Măgurele*, *Giurgiu*, *Brăila*, *Reni*, *Ismail*, *Chilia*, *Cetatea-Albă* (Akkerman) şi *Tighina* (Bender). Stavila aceasta dela Giurgiu, Turnu şi Brăila a dăinuit până la 1829, când în urma tratatului de pace dela Adrianopol, Dunărea redevenise din nou hotar între Muntenia şi Turcia. In schimb însă raialele turceşti din Basarabia căzură mai curând sub stăpânirea rusească. Prin tratatul de pace dela Bucureşti din 1812, Moldova transputeană fu încorporată imperiului moscovit sub numele de Basarabia.

Noua stăpânire rusească făcu la 1817 primul recensământ oficial al populaţiei din noua oblastie basarabeană [2]). Cu acea ocazie membrii comisiunii de recensământ găsiră atuncea în Basarabia numai 480 de familii «bulgăreşti» care sălăşluiau împreună cu 38 de familii moldoveneşti în următoarele 12 sate din Bugeac aşezate toate între râurile Ialpug şi Lunga:

Numele satului:	Numărul populaţiei la 1817		Numărul populaţiei la 1930		
	Bulgari	Moldoveni	Bulgari	Moldoveni	Găgăuţi
Beşalma	39 fam.	—	6 sufl.	17 sufl.	3875 sufl.
Beş-Ghioz . . .	23 »	—	7 »	188 »	2204 »
Bourci	44 »	—	14 »	35 »	4377 »
Cangaz	31 »	—	11 »	509 »	5412 »
Chirşova	54 »	—	2709 »	63 »	1956 »
Chirutnea . . .	73 »	19 fam	3738 »	20 »	2 »
Ciadâr Lunga .	46 »	—	250 »	161 »	6022 »
Cioc-Maidan . .	19 »	—	33 »	340 »	3172 »
Copciac Tatar .	64 »	16 fam	55 »	30 »	5731 »
Desghinge . . .	75 »	3 »	19 »	435 »	4564 »
Gaidari	18 »	—	14 »	18 »	2581 »
Tomai	41 »	—	22 »	47 »	3812 »

[1]) *Ibid.*, XX, ?, p. 784.

[2]) Pan. Halippa, *Basarabia în momentul unirii cu Rusia* în *Besser. Gub. Naiv.r. Arh Monum.*, III; cfr. Ion I. Nistor, *Populaţia Basarabiei* în *Arhiva pentru studii şi reforme sociale*, I, 1, p. 94; *Správocinaiak niga Kis. Gub. Eparh.*, na 1911-i godi, p. 51.

După datele recensământului oficial rusesc din 1817 nu trăiau deci în Basarabia la acea dată decât 482 familii care socotite în medie cu 5 membri de familie dădea o populație bulgărească de 2.410 suflete. Faptul că la 1930 în aceste 12 sate nu trăiau decât 6.872 Bulgari față de 37.832 Găgăuți, denotă că pe lângă familiile bulgărești de acolo s'au așezat și numeroși coloniști găgăuți, copleșind numărul Bulgarilor, sau că coloniștii din satele acestea arătați la 1817 ca Bulgari, nu erau Bulgari ci Găgăuți. Dar oricum am căuta să explicăm nepotrivirea aceasta, rămâne bine stabilit că la 1817 numărul Bulgarilor și Găgăuților din Basarabia nu era mai mare decât 2.410 suflete și că penetrația lor masivă în această veche provincie moldovenească n'a început să se producă, decât numai *după* anexarea Basarabiei la imperiul rusesc, când noua provincie țaristă începu să servească ca loc de refugiu pentru elementul bulgăresc, care se compromisese față de autoritățile turcești din cauza fraternizării sale cu oștirile rusești care operau dincolo de Dunăre în Bulgaria.

Cât despre cele 38 de familii moldovenești din satele *Chirutnea*, *Coceac-Tătar* și *Desghinge*, este mai mult ca sigur ca acestea să fi ajuns acolo deodată cu Bulgarii, venind din Dobrogea. Ion Ionescu dela Brad care călătorea prin Dobrogea arată în scrisoarea sa din 22/10 Iunie 1850 din Tulcea, ca « toți Românii ce, ademeniți de Ruși au părăsit Turcia, au mâncat zahariu (?) în Basarabia și apoi au venit iarăși înapoi, nu însă pre cât s'au dus, din care pricină și stau și astăzi pustii siliștile satelor ce le-au părăsit ». In continuare Ionescu arată, că fiind la fața locului « a ispitit lucrul și Românii carii acei din vechime locuitori în Dobrogea și dintre care mulți au fost luați de Ruși ca să colonizeze Bugeacul sau Dobrogea Basarabiei *și au fugit* înapoi, sunt cei mai mari dușmani ai Rușilor » [1]).

5. GĂGĂUȚII ȘI ORIGINEA LOR

Statisticele rusești nu disting pe Bulgari de Găgăuți, ci îi confundă, probabil din cauza credinței ortodoxe care îi unea.

[1]) *Corespondența între Ionescu dela Brad și Ion Ghica* (1046—1874) publ. de Victor Slăvescu, pp. 98—108.

Privilegiile sunt acordate Bulgarilor și altor *coreligionari*. Și totuși Găgăuții se deosebesc de Bulgari prin originea lor etnică și prin limba pe care o vorbesc. Bulgarii sunt de origină slavă, cu tot numele lor neslav, pe care-l moșteniseră dela cuceritorii uralo-altaici. Găgăuții însă sunt un neam *de origine pecenego-cumano-turcă* care a fost câștigat din vreme pentru credința ortodoxă, fiind considerați de Ruși ca *Turci pravoslavnici*. Imbrățișând creștinismul, Găgăuții și-au păstrat însă limba lor națională turcească, chiar mai curată decât cea vorbită de Turci și mai puțin atinsă de influența arabă [1]. Ei constituesc ultimele resturi de elemente pecenege, cumane și tătare care s'au păstrat pe litoralul dobrogean dela gurile Dunărei până spre Varna, unde trăiau neturburați de nimeni sub stăpânirea turcească până în vremea războaielor ruso-otomane dela finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Cu privire la originea Găgăuților, aflăm însă în urma cercetărilor mai recente că pe la mijlocul secolului al XIII-lea, pe elementele etnice pecenego-cumane s'ar fi grefat o *seminție turcă* din sultanatul Iconium, care avea în fruntea ei pe *Idejdin Gaigavuz*. Acesta, fiind înfrânt în luptă, de fratele său, se văzu silit să părăsească cu horda sa Anatolia și să caute așezări în altă parte. Impăratul *Mihai al VIII-lea Paleologul* îi oferi *Țara Carbonei* — Καβούρνων χῶρα — Carbonum Terra — de pe țărmul dobrogean al Mării Negre. Horda lui Gaigavuz porni pe mare din Anatolia și debarcă pe litoralul pontic dintre Varna și Carbona (Cavarna), extinzându-și mai apoi așezările spre Nord până în delta Dunării. După căpetenia lor, Gaigavuz, elementele etnice care o constituiau unele s'ar fi numit Gaigavuți sau *Găgăuți* iar altele *Orguți*, Găgăuții sălășluind mai la Nord, iar Orguții mai la Sud. Așezarea Găgăuților și Orguților pe litoralul pontic s'a săvârșit sub conducerea lui Saru-Saltuc, care apare ca principe al lor. Cum așezarea Găgăuților pe malul apusean al Pontu-

[1]) Th. Menzel, *Gagauzes* în *Encyclopédie de L'Islam*, vol. II, p. 134 urm.; C. I. Jireček, *Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Surguci im heutigen Bulgarien*, în *Sitzungsberichte der Königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, phil. hist. Klasse*, 1889, p. 19 urm.; același *Das Fürstenthum Bulgarien*, p. 144 urm.

lui se făcuse cu îngăduința împăratului bizantin, era firesc că ducele Saru-Saltuc să fi recunoscut supremația bizantină, îmbrățișind totodată și creștinismul după ritul ortodox. In adevăr aflăm că la Carbona (Cavarna) pe lângă reședința principelui își avea sediul său și *mitropolitul regiunii* care primise pe nouii încreștinați sub ocrotirea și jurisdicția sa arhierească [1]). Și astfel Găgăuții au putut fi câștigați foarte curând pentru credința creștină la care țin cu sfințenie până în timpul de față. Pe la 1300 se menționează de un despot Mircea și de fiul său Ioan care se încuscrise cu împărații bizantini. Pe la anul 1303 pe tronul dela Cavarna era principele Balicaș, nume derivat din cumanicul balyk = pește, nume care îngădue o apropiere cu numele localității *Balcic*. Acesta luă parte la războiul civil din Bizanț, trimițind acolo pe frații săi Teodor și Dobrota sau Dobrotici cu 1000 de osteni în ajutorul împărătesei Ana contra împăratului Ioan Cantacuzen. Dobrotici se căsători la Constantinopol cu o princesă bizantină din familia Apocafcos. După moartea lui Balicas, domnia asupra Găgăuților trecu asupra despotului Dobrotici (1357—1386), — Τομπροτιτξης, Dobrodicius, Dobrodize —,care își avea reședința la *Varna*. El dispunea de o puternică flotă, cu ajutorul căreia ținea în șah atât pe Genovezii cât și pe Venețienii din Crimeea și de pe țermul nordic al Mării Negre. La 1375 Dobrotici luă parte cu flota sa la expediția navală contra Trapezundei. In timpul său Țara Carbonei apare în documente sub numele de *Țara lui Dobrotici* — Terra Dobroticii — de unde derivă numele de astăzi al *Dobrogei*. Fiica lui Dobrotici era măritată după Mihai fiul împăratului Ioan al V-lea Paleologul, iar fiul și urmașul lui Dobrotici apare în actele bizantine sub numele de Ioanhos iar în cele slavone i se zicea Ivanco. Turcii îl numeau Dobricioglu, adecă fiul lui *Dobre*. Despotul Ivanco — magnificus et potens dominus Ivanko, filius bonae rememoriae magnifici domini Dobrodize — încheia la 1387 cu Genovezii o convenție comercială. Semnatarii convenției erau Costa și Ciolpan după turcescul, čolpan = luceafărul dimineții.

[1]) Miklosich-Müller, *Acta Patr.*, I, p. 95.

Sub amenințarea *Turcilor Osmalîi* despotul Ivanco uni flota sa cu cea otomană și trecu chiar la credința mohamedană. Supușii săi găgăuți nu urmară însă pilda despotului lor, ci perseverară și sub dominațiunea turcească la credința lor ortodoxă, stăruind în Dobrogea până la începutul secolului al XIX-lea, când emigrară în Basarabia [1]).

D a n - V o d ă și apoi fratele său M i r c e a c e l B ă t r â n aduseră pe Găgăuți sub stăpânirea lor, lărgind granițele Țării Românești pe ambele maluri ale Dunărei până la mare. După cucerirea Bulgariei, la 1393, Turcii puseră însă stăpânire şi asupra Dobrogei. Mihai Viteazul calcă pe urmele lui Mircea când încearcă să recucerească Dobrogea. Dar planul său eșuă pentru a fi reluat numai la 1878 de domnitorul Carol I, care recuceri Dobrogea și o încorporă României. Dar la 1878 Găgăuți nu se mai găseau în Dobrogea, ei emigraseră de mult în Basarabia.

La invazia Rușilor în Balcani, Găgăuții pravoslavnici făcuseră cauză comună cu Rușii, iar la retragerea oștirilor țariste ei se văzură siliți să se ia pe urmele acestora și să treacă Dunărea, expatriindu-se de voie de nevoie. Rușii le oferiră pământuri în raialele basarabene ocupate vremelnic de ei [2]).

Iar la retragerea Rușilor și de acolo cum s'a petrecut în urma tratatelor de pace dela Cuiciuc-Cainargea (1774) și dela Iași (1792) unii dintre refugiații bulgari și găgăuți trecură și ei Nistrul pentru a-și găsi așezări în Rusia Nouă dela gurile Bugului și ale Niprului.

Numai după pacea dela București din 1812, când raialele basarabene dela Ismail, Chilia, Cetatea-Albă, Tighina și Hotin împreună cu Bugeacul tătăresc, rămaseră încorporate Rusiei, pribegii sau bejenarii bulgari și găgăuți se putură așeza statornic acolo, durându-și casă și masă. După anexarea Basarabiei numărul celor 482 familii bulgaro-găgăuțe, arătate de catagrafia rusească din 1817, spori în mod con-

[1]) C. I. Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, pp. 320, 324, 336; Gh. D. Daskaloff, *Impăratul Mihai al VIII-lea Paleologul și fundarea prin colaborarea lui a regatului Orguzilor în partea apuseană a Mării Negre* (1263—1394); C. A. Delacavarna, *Originea Găgăuților* în *Dobrogea Românească*, I, 1943, p. 2.

[2]) G. Popescu-Ciocănel, *Populations musulmanes de la Roumanie*, în *Revue du Monde Musulman*, vol. I, Nr. II, p. 196.

siderabil sub oblăduirea rusească, astfel ca la 1930 populația găgăuță din Basarabia atingea cifra de 98.172, repartizându-se asupra județelor Tighina, Cahul, Ismail și Cetatea-Albă precum urmează:

Județul	Comuna	Numărul Găgăuzilor	
Tighina	—	39.345	12.8%
»	Comrat	7.689	
»	Ceadâr-Lunga	6.022	
»	Desghinge	4.564	
»	Gaidari	3.812	
»	Cioc-Maidan	3.172	
»	Avdarma	2.512	
»	Chiret-Lunga	2.359	
»	Beș-Ghioz	2.204	
»	Chirsova	1.956	
»	Dioltai	1.414	
»	Vosneseni	256	
»	Gheorghienii Vechi	252	
»	Hartop-Hasan	150	
»	Iavgur	84	
»	Cioara Mârza	52	
»	Tarutino	52	
»	Românești	43	
»	Tighina Oraș	40	
»	Iserlia Nouă	39	
»	Bășcălia	37	
»	Troița	20	
»	Gura Văilor	10	
»	12 comune	1—9	
Cahul	—	35.299	17.9%
»	Tatar-Copceac	5.731	
»	Congaz	5412	
»	Vulcănești	5.263	
»	Cazaclia	1.545	
»	Baurci	4.377	
»	Cubei	3.108	
»	Carbalic	558	
»	Nicolăeni	342	
»	Congazul Mic	277	
»	Vladimirești	209	
»	Bulgarica	134	
»	Desmengi	124	

Judeţul	Comuna	Numărul Găgăuzilor	
Cahul	Cârlăneni	102	17.9%
»	Tartăul de Salcie . .	80	
»	Găvănoasa	78	
»	Acuiu de Jos	47	
»	Moscoveii Răzeşi . .	35	
»	Aluatu	25	
»	Taraciua	23	
»	Bairamcea	22	
»	Bisericuţa	20	
»	Albota	20	
»	Cairaclea	17	
»	Denevit	16	
»	Sadâcu	15	
»	Baicu	13	
»	Chioselia Mare . . .	12	
»	Albota de Jos . . .	12	
»	Sofieni	11	
»	Stoeneşti	10	
»	20 comune	1—9	
Ismail	—	15.591	6.9%
»	Cismechioi	3.951	
»	Bolboca	2.941	
»	Curcui	2.813	
»	Etulia	1.787	
»	Traianu-Vechi . . .	1.408	
»	Enichioi	992	
»	Cara-Curt	652	
»	Tabacu	540	
»	Reni, Oraş	231	
»	Bolgrad	137	
»	Ismail, Oraş	43	
»	Caragacii Vechi . .	16	
»	Pocrovca Nouă . . .	13	
»	20 comune	1—9	
Cetatea-Albă	—	7.876	2.3%
»	Dumitreşti	/.644	
»	Satalâc-Hagi		
»	Vasile Stroiescu . . .	16	
»	Regele Ferdinand . .	15	
»	Selioglu	14	
»	Cetatea-Albă, Oraş . .	12	
»	15 comune	1—9	

18*

Este de remarcat că populația găgăuță a emigrat aproape în întregime din vechile ei sedii dobrogene în Basarabia. Aceasta se vede din faptul că la recensământul din 1930 în județul Constanța nu s'au găsit decât 752 Găgăuți din cari 162 în municipiul Constanța; iar restul răspândiți în număr de câteva familii asupra județului întreg. In județul Tulcea la recensământul din 1930 nu s'au găsit decât 18 Găgăuți răspândiți și aceștia asupra mai multor comune.

6. PRIVILEGIILE BULGARILOR ȘI GĂGĂUȚILOR IN BASARABIA DE SUD

După retragerea garnizoanelor turcești din raialele Ismail, Chilia, Cetatea-Albă și Tighina și după evacuarea Tătarilor din Buceag, vastele regiuni de dincolo de Prut rămaseră pustii și lipsite de locuitori. Pentru popularea lor guvernul țarist întreprinse în noua oblastie o vastă operă de colonizare. In scopul acesta se recurse mai întâi la refugiații bulgari și găgăuți din Bulgaria și Dobrogea, care nu trebuia să fie lăsați pradă represiunilor turcești. Ei fură îndemnați să treacă Dunărea și să se așeze în fostele raiale și în Bugeac [1]). Cu îndeplinirea acestei opere fu încredințat generalul Ivan Nichitici Inzov, Bulgar de origine, care adusese servicii armatelor rusești cu ocazia operațiunilor lor din Dobrogea și Bulgaria în cursul războiului ruso-turc din anii 1806—1812. Generalul Inzov, care fusese numit *curator general* (1818—1845), asupra coloniilor bulgaro-găgăuțe din Basarabia, izbuti să obțină dela țarul Alexandru faimosul *privilegiu* — țarsca gramota — din 29 Decemvrie 1819, care fusese pus spre păstrare în altarul catedralei bulgărești din Bolgrad și prin care se reglementase situația *Bulgarilor și a altor bejenari*. In temeiul acestui privilegiu imperial se puse la dispoziția fiecărui colonist bulgar sau găgăuț câte un lot de 60 desetine de pământ cultivabil cu dreptul de a lărgi lotul, primit în mod gratuit dela stat, cu achiziții dela particulari.

[1]) Antony Babel, *La Bessarabie, Etude historique, ethnographique et économique*, Paris, 1926, 3, pp. 207—209.

Coloniștii puteau primi spre cultivare dela stat și alte terenuri în schimbul unei arende anuale de 20 parale pentru fiecare desetină.

Lotul de 60 desetine trecea în proprietatea colonistului, neputând fi atins de expropriere. Loturile rămase fără moștenitori direcți treceau asupra rudelor mai apropiate. Impărțirea lotului între frați se putea face numai cu autorizația autorităților tutelare și a capului de familie. Pentru procurarea inventariului agricol se acordau împrumuturi pe termen lung de cel puțin 10 ani. Iar pentru ca noii coloniști să-și poată înjgheba mai ușor gospodăriile lor, ei fură scutiți de orice impozit și prestație pentru o perioadă de 7 ani. Ei nu plăteau nicio taxă pe băuturi și spirtoase, ca vin și țuică. De asemenea erau scutite de vamă și efectele de care coloniștii aveau nevoie pentru întocmirea gospodăriilor lor. Numai după expirarea celor 7 ani de scutire, coloniștii aveau să plătească câte 70 de *groși valahici* de familie, drept impozit fonciar și alte taxe în folosul așezămintelor lor comunale. Coloniștii bulgaro-găgăuți mai erau scutiți și de serviciul militar și de orice alte obligațiuni civile. Ei se bucurau de libertatea cultului religios, de dreptul de asociație și de exercițiul oricărei profesiuni [1]). Prin gramota aceasta Găgăuții și Bulgarii din Basarabia se bucurau de privilegii excepționale față de ceilalți coloniști ai țării, ale căror drepturi erau stabilite prin dispozițiunile faimosului «*Așezământ al obrazovaniei oblastiei Basarabiei*» din 1818 care prevedea ca «*bejenarii străini sub numirea de coloniști, se vor primi spre a se statornici cu locuința în oblastia Basarabiei pe temeiul pravilelor ce se păzesc în Rusia și se vor folosi cu o politicească și personalicească slobozenie sub apărarea ocârmuirii și haznaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei, așișderea și a havalelor (sarcinilor) pământești în scurgere de patru ani din vremea ce se vor așeza*» [2]).

In anul 1879 avură loc așezări masive de Bulgari la Bolgrad, în hotarul satului Tobacu. In anul 1820 luară ființă așezările bulgaro-găgăuze la Troianul-Nou și Caragacii-Vechi,

[1]) Z. C. Arbure, *Basarabia*, pp. 690—697.
[2]) Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 292.

în 1821 se înjghebară coloniile bulgare dela Banova, Dumitreşti, Caraclia, Zabara, Ivăneştii-Vechi, Valea-Perjei, Corten, Cairaclia, Edec-Burnu şi Slobozia-Mare; la 1822 Tobacu, Eschiopolos, Pandaclia, Taraclia, Vulcăneşti, Hagi-Abdula, Anadol, Giurgiuleşti, Coasta, Frecăţei şi Cişmele; la 1823: Noul Caragaci şi Copcui; la 1824: Satalîc-Hagi şi Hasan Batîr; la 1825: Chiseli Mari, Djaltoi, Cazaiaclia, Bujorca şi Chiatul; la 1826: Vaisal; la 1827: Cocealâia, Costangalâu, Avdorma şi Haidar [1]). Astfel vedem cum într'un răstimp scurt numai de 10 ani luară fiinţă în Basarabia nu mai puţin de 38 colonii nouă bulgaro-găgăuţe şi că numărul coloniştilor sporise dela 2410 la 25.679 suflete. In acelaşi timp însă sporise şi numărul coloniştilor bulgari şi găgăuţi şi în aşezările lor de mai înainte cum erau Congazu, Bourci, Ceadîr Lunga, Copceac-Tatar, ş. a. In multe din localităţile cuprinse de coloniştii bulgaro-găgăuţi, trăiau şi numeroşi *Moldoveni băştinaşi, dar fără ca şi ei să se fi bucurat de privilegiile acordate Bulgarilor şi Găgăuţilor prin gramota imperială din 1819*. Din cauza aceasta numărul moldovenilor scădea mereu, înlesnind astfel coloniştilor veniţi de dincolo de Dunăre să ajungă la preponderanţa numerică dară şi economică în Sudul Basarabiei.

Localitatea	Familii vechi	Familii nouă	Total
Pe domeniile Statului din Bugeac	1196	3316	4.512
Pe locurile numite Ichisait şi Musait, din jud. Cahul . .	205	305	510
Pe moşiile boierilor	306	74	280
Chişinău	507	14	521
Reni	5	189	194
Cetatea Albă	2-	68	70
Tighina	16	7	23
Chilia	14	4	18
La un loc . . .	2294	4238	6.532

[1]) Z. C. Arbure, *Basarabia*, p. 106 urm.

In memoriul pe care Bulgarii îl prezentară ţarului Alexandru I la 19 Martie 1819, ei anexară şi următoarea statistică asupra numărului familiilor din Basarabia.

Socotind în medie câte 5 membri de familie, populaţia bulgară-găgăuză din Basarabia se ridica la 32.660 suflete. Din constatările acestea se vede cât de necomplete erau datele statistice din 1817 când în Bugeac se arătau numai 480 familii bulgaro-găgăuţe. Se pare însă că numărul coloniştilor era la început foarte variabil, întru cât unii veneau, iar alţii plecau. Căci numai aşa se poate explica faptul că statistica oficială din 1827 cifrează numărul Bulgarilor şi Găgăuţilor din Basarabia la 25.679 suflete [1]).

7. AUTONOMIA ADMINISTRATIVĂ

Pe lângă înlesnirile fiscale, coloniştii bulgaro-găgăuţi din Basarabia se mai bucurau şi de o largă autonomie administrativă. Teritoriul colonizat de Bulgari şi Găgăuţi fusese împărţit în 4 ocoale administrative autonome în conformitate cu decretul contelui Cuciubei în 29 Decemvrie 1819. Iată cuprinsul ucazului:

« Lista înalt-întărită la 29 Decemvrie 1819 a ocoalelor ce sunt înfiinţate în oblastia Basarabiei pentru aşezarea Bulgarilor şi a altor strămutaţi peste Dunăre ».

I. *Ocolul Prutului*

Satele: Colibaş, Brânza, Văleni, Slobozia, Boboeşti sau Suräeni, Chişliţa, Vadu Boului, Giurgiuleşti, Mândreşti, Anadolca, Frecăţei, Bujoarca, Cismechioi şi Vulcăneşti.

Ocolul acesta se află între Prut, Vadul lui Traian de Jos, râul şi lacul Cahului şi Dunărea.

II. *Ocolul Cahulului*

Satele: Cartal, Satu-Nou, Barta, Caragaci, Bugeac, Necrasovţi, Itiula, Hagi-Abdul, Curci, Imputita şi Bolboca.

---

[1]) Z. C. Arbore, *o. c.*, p. 696 urm.

Ocolul acesta se află între lacurile Ialpugului și al Cahulului, râul Cahul, Valul lui Traian cel de Jos și Dunărea.

III. *Ocolul Ismailului*

Satele: Taraclia, Tatar Copceac, Cubei, Satalîc Hagi, Cairaclia, Bolgrad (Tobac), Caracurt, Cișmeaua Văruită, Babele, Duluchioiu, Taș-Bunar, Ciizia, Irdec-Burun cu câșlele și Sichirli-Chitai.

Hotarele acestui ocol se mărginesc cu lacurile și râul Ialpugului în sus până la revărsarea râului Lunga mai sus de malul Taraclia cât va trebui dela punctul acesta în linie dreaptă până la râul Catlabug și pe acest râu în jos până la vărsarea lui în ghiolul cu acest nume.

IV. *Ocolul Bugeacului*

Satele: Traian, Valea Perjei, Cot-Chitai, Lunga, Haidar, Tornai, Baurci, Cazaiclia, Boș Alona, Congaz, Cioc Maidan, Chirsov, Bezghieș, Comrat, Djoltai, Avdorma, Chinet, Disghinge și Enichioi.

Hotarul acestui ocol pornește dela revărsarea râului Lunga în Ialpug, duce apoi în sus până dincolo de satul Deschinge până la granița coloniilor germane și apoi pe lângă ele până la obârșia râului Tașlâc, ocolind satul Ienichioi, prin ghiolul Chitai, până la Catlabug în paralel cu Valul lui Traian.

Ocolul acesta cuprinzând în sine un loc deșert, se va putea împărți în două ocoale, când se vor strămuta acolo bejenarii de peste Dunăre de pe pământurile boierești în orașe și ocoalele Prutului și Cahulului, unde nu este pământ suficient pentru numărul de locuitori [1]).

In fruntea acestor patru circumscripții administrative se găsea un *girant* (prefect) ca reprezentant al guvernului rus, numit și plătit de acesta. Girantul își avea reședința la Bolgrad. In fruntea fiecărui cerc administrativ stătea un *subprefect* — starsina — care era ales și remunerat de coloniști. La îndeplinirea obligațiunilor sale administrative, subpre-

---

[1]) Z. C. Arbure, *o. c.*, p. 696 urm.

fectul era asistat de un consiliu de patru membri din care 2 erau supleanţi. Primarul era ales de membrii coloniei pe termen de 2 ani, fiind ajutat de 2 consilieri aleşi şi de 2 supleanţi.

8. SPORIREA NUMĂRULUI COLONIŞTILOR BULGARI IN URMA RĂZBOIULUI RUSO-TURC DIN 1828—1829 ŞI 1853—1854

Un nou val de emigranţi bulgari se revarsă asupra Principatelor Române şi asupra Basarabiei cu ocazia războiului ruso-turc din 1828—1829.

In preajma izbucnirii războiului, la 7 Aprilie 1828, căpeteniile satelor bulgăreşti din Balcani aşa numiţii *Ciorbagii* şi *Cogiabaşi* fură chemaţi la Constantinopol pentru a primi cuvenitele instrucţiuni pentru cazul de războiu, dacă nu mai curând pentru a fi reţinuţi ca ostateci [1]). Un Bulgar care fugise de frica Turcilor fu adus la Bucureşti, pentru a da informaţiuni asupra mişcării turceşti [2]).

La 22 Mai (3 Iunie 1828) Divanul executiv al Munteniei fu pus în cunoştinţă că cu aprobarea generalului Diebici, comandantul suprem al trupelor de operaţie în Balcani, un mare număr de familii bulgare ar dori să emigreze în Muntenia. Boierii cari doreau să primească colonişti bulgari pe moşiile lor fură invitaţi să trimită împuterniciţi la *Brăila*, la *Piua-Petrii* şi la *Călăraşi* pentru a se înţelege cu bejenarii bulgari asupra condiţiunilor de colonizare. Comisarii divanului trimişi la Brăila la 7 Iunie 1830 erau: Ştefan Dâmbcviceanu, la Piua Petrii postelnicul Ilie, iar la Călăraşi logofătul Şfetcu Vlădescu [3]). La 7 Iulie 1830 se raporta la Viena că emigrările din Bulgaria în Muntenia şi Basarabia continuau mereu [4]). Călătorii cari veneau din Bulgaria povesteau despre suferinţele caravanelor de bejenari bulgari pe care le întâlneau în cale. Exodul populaţiei bulgăreşti luase proporţii aşa de mari, încât localităţi întregi rămâneau pustii

---

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondenţe consulare şi Rapoarte consulare* în *Colecţia Hurmuzachi*, Vol. XXI, p. 8.
[2]) *Ibid.*, vol. XXI, p. 77.
[3]) *Ibid.*, vol. XXI, p. 286.
[4]) *Ibid.*, vol. XXI, p. 294.

și golite de locuitori. La Șumna bunăoară nu mai rămaseră decât 50 de familii care nu mai găsiseră mijloace de transport. La 16 Octomvrie 1830 se raporta la Viena că din cauza mizeriei din Muntenia numeroase familii de Bulgari cari pribegiseră în stânga Dunărei începură să se repatrieze în Bulgaria unde, după retragerea Rușilor, țara rămase golită de locuitori. La 15 Aprilie 1831 raporta agenția austriacă din Iași că 500 de familii de Bulgari, care cu un an mai înainte se refugiaseră din Bulgaria, se grăbeau de a se reîntoarce în patrie [1]). Mișcarea de repatriere a Bulgarilor pribegi era sprijinită de Turci. La 23 Noemvrie 1831 se raporta la Viena că poarta trimisese un colonel în principate pentru a determina pe Bulgari de a se reîntoarce în patrie, asigurându-i de toată solicitudinea guvernului otoman. Colonelul activase timp de mai multe luni în Muntenia, iar de aici trecu la Galați. In urma stăruinței sale multe familii de Bulgari se reîntoarseră în Balcani [2]).

In condițiunile acestea era deci firesc ca după alți 10 ani în urma afluenței bejenarilor bulgari în dreapta Dunărei, numărul Bulgarilor și Găgăuților din Basarabia după războiul ruso-turc din 1828—1829 să sporească dela *25.679* din 1827 la 9.641 familii sau *47.205* suflete cum constată aceasta nacialnicul coloniilor bulgare din Basarabia Budcov în raportul său oficial adresat guvernului rusesc. Din acestea erau 5.837 familii vechi și 3.804 familii nou venite [3]).

Din raportul agenției austriace din București din 27 Iulie 1841 aflăm că în vremea aceea trăiau în părțile dela Buzău, Focșani, Galați și Brăila vreo mie cinci sute de familii bulgărești, care doreau să se reîntoarcă în Bulgaria. Cum însă autoritățile muntene și moldovene refuzaseră să li se dea autorizația de ieșire din țară, considerându-i foarte utili la muncile agricole, aceștia se organizară sub conducerea unui ofițer sârb cu numele Tatici ajutat de un oarecare Vasile, care fusese în serviciul Rușilor, lansară un manifest către conaționalii lor din Muntenia și Moldova și încercară să forțeze

[1]) *Ibid.*, XXI, p. 357.
[2]) *Ibid.*, XXI, p. 402.
[3]) Z. C. Arbure, p. 108.

trecerea peste Dunăre. Miliția românească sub comanda colonelului Odobescu interveni însă la timp și potoli mișcarea, care amenința serios ordinea publică din Brăila [1]).

Din raportul agenției din 30 Iulie se vede că mișcarea Bulgarilor avea un substrat politic. Ea pornea dela notabilii bulgari din *Ploiești*, cari întrețineau legături cu Bulgarii din Brăila și cari încercaseră să recruteze oameni pentru a sări în ajutorul conaționalilor lor asupriți de Turci. Mișcarea insurecțională bulgară se întinse și asupra Daciei transilvănene, silind comandamentul militar de acolo să ia măsurile de rigoare [2]). Din rapoartele următoare se vede că consulatul rus nu era străin de mișcările Bulgarilor [3]). Șefii răscoalei în frunte cu Tatici au fost trimiși la ocnă până la terminarea instrucției. Extinderea răscoalei și asupra Daciei transilvănene s'a dovedit însă ca inexistentă [4]).

Pentru liniștirea spiritelor agitate, principele *Alexandru Ghica* lansă următorul apel către Sârbii și Bulgarii din țară:

Noi Alexandru Dimitrie Ghica Voievod, din grația lui Dumnezeu Domn a toată Țara Românească. Bulgari, Sârbi, toți câți vă găsiți în acest principat! S'au împlinit aproape 50 de ani, de când din feliurite pricini care au survenit din timp în timp în Bulgaria și Serbia, voi v'ați simțit îndemnați să căutați refugiu în principatul nostru. Sub ocrotirea guvernului care v'a primit cu blândă îngăduință, și cu dragostea populației indigene, care v'a îmbrățișat ca frați, voi v'ați bucurat de scut și de liniște în așa măsură, încât mulți dintre voi și-au putut agonisi chiar și o frumoasă avere care, dacă a și fost dobândită prin munca și truda voastră, dă totuși cea mai bună dovadă de condițiunile prielnice în care ați viețuit aci la noi. Pentru toate acestea, guvernul nu v'a cerut altceva, decât să respectați legile, de care este cârmuit principatul, și să mențineți ordinea și noi constatăm cu plăcere că v'ați învrednicit de mulțumirea guvernului la diferite ocasiuni!

---

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondența diplomatică și Rapoarte consulare*, în *Colecția Hurmuzaki*, vol. XXII, Nr. CXCVII. (sub tipar)

[2]) *Ibid.*, XXII, Nr. CXCVIII și CXCIX.

[3]) *Ibid.*, XXII, Nr. CC.

[4]) *Ibid.*, XXII, Nr. CCII.

Cum însă în ziua de 11 August a avut loc la Brăila o adunare de oameni înarmați care au desfășurat un steag, pretextând că ar fi Bulgari și că ar dori să treacă Dunărea de ceea parte, și cum aceștia curs de două zile și jumătate fură sfătuiți cu binele să nu insiste cu atâta îndărătnicire asupra intențiunilor lor sedițioase, care nu puteau fi îngăduite de guvernul țării și nici de guvernele vecine, fără ca ei să fi dat ascultare acestor avertismente ci dimpotrivă, ei descărcară armele asupra milițienilor, ucigând pe unii, iar pe alții vulnerându-i; atunci forța armată s'a văzut silită să intervină chiar contra voinței ei, pentru potolirea răscoalei. Ținând seamă de solicitudinea, pe care guvernul v'a manifestat-o totdeauna, nu esită în de a vă aduce la cunoștință, că răsvrătitorii aceia declară că au activat în înțelegere cu numeroși Bulgari și Sârbi dintre voi. Voi însă nu trebue să scăpați din vedere, că siguranța avutului vostru reclamă imperios, să priviți cu neîncredere astfel de oameni, care nu vor să trăiască din munca lor, ci umblă să-și însușească roadele muncii și sudoarei altora în timpul turburărilor obștești. Ușurința unui mic număr de nepricepuți a provocat adeseori prăbușirea în nenorocire a multor țări. De asemenea nu trebue să uităm, că nu poate fi plăcut nici lui Dumnezeu și nici oamenilor, ca voi să răsplătiți în felul acesta tot binele pe care l-ați primit în țara aceasta.

In consecință vă sfătuim părintește și vă poruncim ca Domn, să vă feriți de asemenea instigatori care caută să profite de nenorocirea altora. Și cum guvernul nu poate tolera asemenea uneltiri sedițioase în țara aceasta iubitoare de pace, s'a văzut silit să recurgă la cele mai severe măsuri de represiune, îndreptându-și privirile vigilente asupra voastră. Dar este și datoria voastră, ca să denunțați guvernului pe acela dintre voi sau pe alții din afară, care stărue încă în asemenea rătăciri, pentru ca organele guvernului să poată recurge în timp util la măsurile de rigoare. In casul contrar va fi vina voastră, dacă într'o bună zi veți pierde ceea ce ați dobândit în curs de mai mulți ani, și anume încrederea guvernului și stare economică fericită de care vă bucurați [1]).

[1]) Ion I. Nistor, *l. c.*, vol. XXII, Nr. CCIII.

Rusia la rândul ei nu se arată mulțumită cu măsurile de represiune luate din vreme de guvernul muntean [1]).

La 22 Februarie 1842 se produse o nouă răscoală la Brăila, pusă la cale de emisari bulgari din Basarabia, răscoală care fu însă potolită numaidecât de către miliția națională [2]). Prin intervenția energică a locotenentului Budcanu s'a putut evita catastrofa. După informațiunile culese dela prizonieri și din scriptele aflate asupra lor se pusese la cale un complot pentru emanciparea Bulgarilor de sub jugul otoman. In scopul acesta activau Bulgarii la *Odessa* și în *Basarabia*, adunând fonduri și pregătind tineretul pentru lupta de emancipare. Șeful complotului era un tânăr dascăl Gheorghe Makedon un protejat și fin al principelui Vogoride, în casa căruia trăia ca secretar, până când plecă la Brăila ca dascăl, punându-se sub scutul consulatului grecesc de acolo [3]) Dar complotul eșuă și Makedon fu arestat, predat justiției și transportat la București. Ajutorul lui Makedon fusese un oarecare Stavri Gheorghiu. Agentul austriac din București Timoni raportă la Viena că mișcarea Bulgarilor ar fi fost încurajată de Rusia, deținând această informație dela însuși principele Ghica. Timoni arătă totodată că *irredenta bulgară* își avea sediul ei la *Odessa* iar sufletul ei era tineretul bulgar care studia acolo. Dintr'o mărturie confidențială a consulului rusesc *Kotzebue* din Iași, făcută agentului austriac Eisenbach la 14 Martie 1842, deținem amănunte interesante asupra complotului urzit de Bulgarii din Basarabia, Moldova și Muntenia, cu scopul «*de rendre indépendante leur patrie*». Bulgarii din *Galați*, deopotrivă cu cei din *Huși*, *Bârlad* și *Focșani*, credeau că pot conta pe 6.000 de oameni pentru scopurile lor politice. Ei întrețineau legături oculte cu oamenii lor de încredere dela *Reni*. La Galați era considerat ca șef un oarecare Gheorghe Kosako, un supus austriac, la care cu ocazia unei percheziții se găsise pe lângă portretul principelui bulgar Șișman, cărți și broșuri bulgare

[1]) *Ibid.*, vol XXII, Nr. CCVIII.
[2]) *Ibid.*, vol. XXII, Nr. CCXXVIII.
[3]) *Ibid.*, vol. XXII, Nr. CCXXVI.

și desene de arme bulgare [1]. Consulul austriac din Galați Huber confirmă în raportul său cele susținute de Kotzebue, arătând că Kosako avea publicațiile bulgare în comisiune și le desfăcea ca atare; dară că el nu se găsea de partea complotiștilor. In mișcarea aceasta pare să fi fost amestecat și aventurierul Constantin Ventura, care își deschisese un han la Galați fără ca acesta să renteze [2].

La audierea acuzaților implicați în complotul bulgar dela Brăila a asistat și dragomanul Cola dela consulatul rus din București. Din raportul acestuia către consulul general Dașcov aflăm că între hârtiile găsite asupra acuzatului principal Makedon erau: o formulă de jurământ, o instrucție eteristă, o listă cu numele negustorilor și cetățenilor fruntași din Brăila, cărora urma să li se impună o contribuție de 30.000 galbeni, numele câtorva Turci cari urmau să fie suprimați precum și mai multe scrisori grecești și bulgărești. Acuzatul principal Makedon făcu câteva despozițiuni cu privire la *eteria bulgară*, *tesalică* și *epirotică*. După depozițiile făcute de complicii Dimitrie Arnautoglu și Iani Dimitriu se așteptau să sosească din Basarabia până la 9.000 de oameni cu tunuri și pesmeți. Dragomanul rus arată în raportul său că nu putea fi vorba de o răscoală ci mai curând o încercare în stil mare de jaf și pradă.

In continuare el arată că Gheorghe Makedon, în vârstă de 21-23 de ani, era Bulgar, originar din Cazanlîk, sosise la Brăila la 15 August 1841 cu pasport grecesc. Numai sosind la Brăila, el află că complotul bulgar fusese lichidat cu 15 zile mai înainte. De aceea el se hotărî să urzească un nou complot; dar până atuncea Makedon se făcu dascăl de grecește. In timpul acesta el se împrieteni cu Stavri Gheorghiu, agentul *eteriei epirote*, punând la cale împreună cu acesta o nouă *asociație secretă*, la care se asociaseră Spiru Papa Gheorghe, dulgherul Spiziatis, al cărui frate căzuse cu ocazia suprimării primului complot, Dimitrie Papaiani, Grec din Rhodos, Iani Dimitrie și Theodor Gheorghe, Kiriak și Dimitrie Zerva, Greci din

[1] *Ibid.*, XXII, Nr. CCXXXIII, I.
[2] *Ibid.*, XXII, Nr. CCXXX.

Conia, ucenici de brutărie, Nicolai Focas şi Nicolai Marko, marinari greci, Panait Drako, Dimitrie Arnautoglu şi Iani Theodor, jurnalişti bulgari, Sotiri Trandafilio, Bulgar, din serviciul unui han, precum şi Dimitrie Androukov, sitar grec din Argos. Mai erau implicaţi în complot Alexandru Pandeli de 15 ani, din serviciul lui Makedon precum şi *preotul* Procopie, Bulgar din naştere, Panait Nicolai şi Radu Marko [1]).

Extrem de interesantă este însăşi depoziţia lui Makedon, pe care agentul austriac Timoni ne-a păstrat-o în traducere franceză [2]). Din însăşi mărturia lui Makedon aflăm că el fusese cu un an mai înainte pentru a doua oră la Atena, unde frecventa împreună cu mai mulţi conaţionali de ai săi *liceul şi universitatea*. Scopul petrecerii lor acolo nu era decât a-şi servi patria. In timpul acela luase fiinţă asociaţia sau *eteria Cretanilor* şi *Tesalioţilor*. El cu colegii săi bulgari erau stăpâniţi de idei similare şi de aceea ei se hotărîră să formeze o *asociaţie bulgară* care să contribue la lupta pentru eliberarea patriei lor nenorocite. După mai multe conventicole secrete s'a convenit să se creeze o *asociaţie macedoneană*, care se grăbi să comunice scopurile urmărite şi compatrioţilor bulgari din străinătate, dintre care mulţi se arătaseră dispuşi de a sprijini societatea şi de a contribui la înfăptuirea scopurilor ei. Asociaţia bulgară hotărî să activeze de comun acord cu revoluţionarii cretani şi tesalioţi. Makedon împreună cu un oarecare Ilarion, Bulgar din Târnova, fură trimişi la Constantinopol pentru a urmări evenimentele de acolo şi pentru a se încredinţa de ce forţă militară dispunea Turcia.

Curând după aceea Ilarion primi o misiune în Bulgaria, pentru a pregăti răscoala. In timpul petrecerii sale la Istanbul Makedon află că la Bucureşti şi Brăila s'ar fi organizat societăţi bulgare secrete cu scopuri irredente. Cretanii, Tesalioţii şi Sârbii se răsvrătiră între timp. Ilarion se reîntoarse din Bulgaria fără să fi putut provoca turburări şi acolo. Atunci Ilarion se reîntoarse la Târnova iar Makedon porni la Brăila fără ştirea lui Vogoride, sub protecţia cărui activa de mai

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondenţă*, etc., vol. XXII, Nr. CCXLIII, I.
[2]) *Ibid.*, vol. XXII, Nr. CCXXXIX, I.

mulți ani, fiind convins că protectorul său nu ar fi consimțit niciodată la vreo mișcare revoluționară. Numai în drum spre Brăila ar fi aflat despre cele ce se petrecuseră acolo. Neputându-se reîntoarce la Constantinopol, își continuă drumul la Brăila, pentru a culege la fața locului informațiuni precise asupra turburărilor ce se petrecuseră acolo. Dela Brăila Makedon avea de gând să plece la Odessa iar de acolo la Paris fiind sigur de concursul compatrioților săi. Luând însă contact cu prietenii săi, și în deosebi cu Gheorghe Kosako dela Galați, aceștia l-au încurajat și l-au sfătuit să rămână la Brăila, unde sosise între timp dela Atena și Epirotul Stavri Gheorghiu, care fusese încredințat cu conducerea și supravegherea Grecilor cari făceau cauză comună cu Bulgarii.

Dispunând de mijloace bănești suficiente, Stavros avea însărcinarea de a activa în rândurile Grecilor din Galați, Brăila și din București și a înarma o parte dintre ei. Gheorghe Kosako, care era în legătură cu Bulgarii din Basarabia și cu asociațiile lor, avea misiunea să înarmeze pe Bulgarii mai nevoiași. Iar cât îl privea pe el însuși, Makedon făcea pe profesorul de grecește, resemnându-se doar de a preveni pe mai mulți Bulgari din Brăila asupra cursului evenimentelor.

Din Basarabia erau așteptați la Galați vreo mie de călăreți și pedestrași, cari urmau să se unească cu Bulgarii de acolo pentru a porni împreună la Brăila, de unde credeau că vor putea trece Dunărea în Bulgaria. In așteptarea celor din Basarabia și din Galați, Makedon și tovarășii săi ar fi înarmat câțiva Greci care se adunau seara la locuința sa. Dar în presara zilei în care trebuia să izbucnească complotul, oștirea înconjură casa în care se aflau, silind pe complotiști să fugă care încotro. La percheziția care s'a făcut în locuința lui Makedon s'au găsit cărți și broșuri grecești, franțuzești, rusești, turcești și englezești. Dar aflând că tovarășii săi fură arestați, el se văzu silit să se refugieze la consulatul rusesc, cerșind milă și îndurare.

Intre cei arestați s'ar găsi preotul Procopie cu doi frați ai săi cu totul nevinovați, apoi un oarecare Iordan și doi tineri Greci, Dimitrie și Ioan Arnautoglu. Invocând mărtu-

ria «de l'Etre Suprême» că va spune numai adevărul, Makedon făcu apel la mila și îndurarea principelui, conjurându-l să îndulcească rigorile legii. La 14 August 1842 Makedon și complicii săi, care fuseseră condamnați la moarte, fură aduși la Brăila. Cum însă Makedon se bucura de protecția elenă, cu toate că era de origine Bulgar, având asupra sa pasport grecesc, a fost predat împreună cu complicii săi în seama viceconsulului grecesc din Brăila care a grijit de escortarea lor în Grecia pe un vas grecesc. Totuși, irredenta bulgară nu fu potolită cu desăvârșire ci ea continuă să se manifeste în orașele dela Dunăre [1]).

Din rapoartele viceconsulatelor austriace din Brăila și Galați aflăm că membrii *asociației pentru înlesnirea scopurilor bulgare*, cam 400 la număr, încercară la 14 Septemvrie *1843* o nouă răscoală, cu gândul de a aprinde Brăila din 4 colțuri deodată pentru a se putea deda mai lesne la jaf și pradă. Planul complotiștilor era să desarmeze garnizoana și să pună mâna pe putere. Răscoala trebuia să izbucnească totodată și în alte puncte din Muntenia și din Bulgaria, ca București, Craiova, Zimnicea, Calafat, etc. Răzvrătiții erau în covârșitoarea lor majoritate Bulgari fugiți din patria lor din cauza cruzimilor turcești. Măsurile energice luate la timp de autoritățile muntene au înnăbușit însă răscoala. In casa supusului rus Haggi Vulcu Vasile s'a descoperit un depozit de arme și muniții [2]). Din depozițiile mai multor Bulgari arestați pentru participare la complot, acesta ar fi fost pus la cale și finanțat de Constantin Soutzo, un frate mai mic al fostului principe al Moldovei Mihail Soutzo, care se bucura de protecția consulului general rusesc Dașkov. Activitatea sa subversivă ar fi pornit din jignirea ce i s'a adus cu ocazia alegerii de domn, când a fost șters din lista candidaților, ca străin și Grec ce era. Principele Bibescu ar fi confirmat greaua acuzație ce se aducea lui Soutzo cu ocazia unei convorbiri pe care, după reîntoarcerea sa din Constantinopol, o avuse cu agentul austriac Timoni [3]).

---

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondență dipl.*, vol. XXII, Nr. CCLXX.
[2]) *Ibid.*. vol. XXII, Nr. CCCXCI, I—V.
[3]) *Ibid.*, vol. XXII, Nr. CCCXCIV.

Mișcarea Bulgarilor din părțile dunărene și în deosebi din Brăila nu se potoli nici în anii următori. Urmărirea ei se va putea face însă numai după publicarea rapoartelor consulare austriace din București și Iași și din anii următori, care vor cuprinde de sigur și alte amănunte interesante cu privire la desfășurarea irredentei bulgare din țările noastre.

Un nou val de bejenari bulgari se revarsă asupra Basarabiei în urma războiului ruso-turc din anii 1853—1854, când armatele țariste trecuseră din nou Dunărea în Bulgaria. Numeroase familii de Bulgari se așezară în Basarabia pentru a spori numărul coloniilor bulgărești de acolo. Dintr'un raport consular din Brăila, adresat la 7 Septemvrie 1854 generalului Coronini, aflăm că un grup de 2.000 de Bulgari, Sârbi și Greci, cari se compromiseseră prin atitudinea lor rusofilă față de Turci și se refugiaseră la Brăila, porniră de acolo în Basarabia pentru a se așeza acolo sub scutul autorităților rusești [1]).

Un martor ocular, care la 1854 însoțea armata rusă la retragerea ei din Bulgaria, arată că în ziua de 12/24 Iunie o mulțime de familii creștine de Bulgari, văzând retragerea trupelor rusești, de frică să nu fie uciși de Turci, se îngrămădiră din toate părțile la pod cu tot avutul lor, cerșind adăpost în Rusia. S'a dat ordin să fie lăsați să treacă. Toată noaptea s'au scurs fără sfârșit, enormă mulțime de căruțe (Karuce) acoperite cu rogojine și încărcate cu diferite unelte gospodărești, iar după căruțe familii întregi, bătrâni, tineri, copii cari abia puteau umbla și mame lehuze, toți cu sufletul la gură, mânând înainte și turmele de vite și capre, bivoli și măgari. Invălmășeală și haos curat, cum nu s'a văzut nici la fuga Israeliților din Egipt. In ziua de 13/25 Iunie fuga Bulgarilor continuă ziua întreagă. Din nou se scurse o mulțime de căruțe și cirezi de vite și turme de oi încă și mai numeroase decât în ziua precedentă. Cu un cuvânt într'o zi și jumătate, se scurseră cca 20.000 de Bulgari. O mie din ei nu mai ajunseră să treacă, fiindcă la căderea nopții nu s'a

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondența lui Coronini din Principate*, Cernăuți, 1938, p. 78.

mai îngăduit nimănuia să treacă podul, trecerea peste pod fiind rezervată oștirii. Pe marea insulă care se întindea dincolo de pod, familiile bejenarilor bivuacau sub cerul liber; soarta acestor desmoșteniți îți inspira milă și compătimire. Familiile se îngrămădeau în jurul focului pentru a-și fierbe mămăliga și a-și frige slănina. Cu rogojini și pături se înveleau contra ceței și umezelei. Vitele răgeau, oile sbierau, provocând un sgomot de iarmaroc. Bieții oameni, ale căror bordeie părăsite se prefăceau în cenușă, și aceasta era numai prima zi a lungii lor pribegii până în Basarabia [1]).

Relația martorului ocular găsește o confirmare din partea altui participant la războiul ruso-turc din 1852—1854. Eg. Kowalewki arată că Bulgarii, aflând despre retragerea Rușilor din Silistria, părăsiră satele și se îngrămădiră în lagărul rusesc, cerșind îngăduința comandantului de a trece cu tot avutul lor peste Dunăre la Călărași căci, rămânând la vetrele lor, riscă să piardă nu numai tot avutul ci și vieața, căzând pradă furiei Turcilor, cari nu le vor putea ierta atașamentul lor față de Ruși și în deosebi aderența lor la proclamația lansată de înaltul comandament al oștirii rusești. Principele Gorceacov satisfăcu cererea Bulgarilor, oprind marșul oștirii peste Dunăre timp de 24 ore, pentru a le înlesni trecerea bejenarilor bulgari cu tot avutul lor. Spre seară, zice Kowalewski, malul stâng oferea un aspect care nu va putea fi uitat niciodată de cei ce l-au văzut. Intr'un cerc împrejmuit de căruțele lor petreceau sub cerul liber vreo cinci mii de familii de Bulgari cu tot avutul lor pe care-l putură lua cu ei în graba refugiului. Unii erau ocupați cu așezarea în căruțe a uneltelor de gospodărie pe care le putuseră lua cu sine, alții găteau masa de seară, iar mulți se adunaseră mâhniți în jurul ulcioarelor cu băutură pentru a-și înneca necazul. Cei mai în vârstă erau cuprinși de nostalgie după vetrele lor părăsite, numai tineretul era mai vesel, bucurându-se de a fi scăpat de sub jugul turcesc. Soldații ruși se amestecau între ei, dându-le mână de ajutor, închinând ulcioarele și

[1]) Ilie Corfus, *Asediul Silistriei din 1854*, în *Revista Istorică Română*, vol. XIV. Fasc. I (sub tipar); traducere după manuscriptul polonez 4220 care se păstrează în Biblioteca Publică din Varșovia.

întreținându-se cu bejenarii asupra viitoarei lor patrii. Până la ei străbăteau vaietele și strigătele de disperare ale conaționalilor lor, cari nu mai ajunseră să treacă Dunărea, pentrucă între timp podul de vase fusese ridicat de Ruși [1]). După încheierea păcii vreo 900 de familii sau 4.500 de suflete s'au înapoiat în patrie [2]).

Dar pe lângă motivele politice care determinau pe Bulgari la expatriere, mai erau și altele de ordin economic. Bulgarii erau supuși de Turci la munci grele, fără ca să li se plătească simbria cuvenită. La 15 Ianuarie 1855 raporta consulul austriac Rössler din Bulgaria, că văzuse cu ochii săi numeroși cărăuși și harabagii bulgari părăsind harabalele lor și fugind din pricină că nu li se plătea simbria cuvenită din care să-și poată procura mijloacele de traiu. Mai multe sute de acești harabagii fură prinși și deferiți autorităților, ferecați în lanțuri grele [3]). De aceea nu trebue să ne mirăm dacă numeroase familii de Bulgari fugeau mereu peste Dunăre în Muntenia și Basarabia.

După datele oficiale rusești, în cursul războiului din 1853—1854 s'ar fi așezat în Basarabia 900 de familii bulgărești cu 4.500 suflete. Nu este însă mai puțin adevărat că cete numeroase de Bulgari din Basarabia cereau să treacă Prutul în Moldova, pentru a se putea înapoia în Bulgaria, recurgând chiar la sprijinul consulatului englez din București [4]).

9. BULGARII ȘI GĂGĂUȚII DIN JUDEȚELE CAHUL, BOLGRAD ȘI ISMAIL SUB OCÂRMUIREA ROMÂNEASCĂ

Prin tratatul de pace dela Paris din 1856 ocoalele Cahul, Bolgrad și Ismail fură retrocedate Moldovei. Prin dispozițiunea aceasta de ordin teritorial, coloniile bulgaro-găgăuțe din Basarabia fură împărțite în două. Coloniile din județele Tighina și Cetatea Albă rămăseseră și mai departe sub stă-

1) Eg. Kowalewski, *Der Krieg Russland mit der Türkei in den Jahren 1853 und 1854*, Leipzig, 1869, p. 199 urm.
2) L. S. Berg, *Nasilenie Bessarabii*, Petrograd, 1923, pp. 20-23.
3) *Ibid.*, p. 512.
4) *Ibid.*, p. 582 urm.

pânirea rusească, câtă vreme așezările din ocoalele Cahul, Bolgrad și Ismail trecură sub oblăduirea Moldovei. După o statistică din 1861, ar fi rămas sub stăpânirea țaristă 56.166 de Bulgari și Găgăuți [1]). Sub dominațiunea moldovenească ajunseră coloniile bulgare din cele trei județe retrocedate în număr de 40, cu întreg aparatul administrativ central dela Bolgrad, constituind două cercuri administrative și anume: Ismailul cu 21 și Cahulul cu 19 colonii bulgaro-găgăuțe.

Deși tratatul dela Paris din 30 Martie 1856 nu impunea României nicio obligație de a recunoaște și a consfinți drepturile și privilegiile hărăzite coloniștilor bulgari de țarii ruși, totuși locotenenții domnești ai Moldovei Teodor Balș și urmașul său Nicolai Conachi-Vogoride se grăbiră să confirme Bulgarilor și Găgăuților vechiul lor privilegiu din 1819 prin hrisoavele domnești din 4 Februarie 1857 și 6 Iunie 1858. In decretul domnesc dela 1857 se arăta că ocârmuirea Moldovei nu numai că nu va aduce nicio schimbare la driturile de care Bulgarii s'au bucurat până atuncea sub guvernarea imperiului rusesc, ci mai vârtos ea își va face o datorie de a păstra privilegiile și drepturile ce le aveau câștigate și-i va face părtași binefacerilor garantate prin așezămintele Principatului [2]).

Prin încheierea consiliului extraordinar al Moldovei din 30 August 1857 coloniile bulgaro-găgăuțe au fost puse sub jurisdicția departamentului de finanțe din Iași, deopotrivă cu toate domeniile statului din județele retrocedate [3]). In vederea unei cât mai bune administrațiuni a coloniilor și bunurilor publice, s'au redactat într'un vast regulament cuvenite instrucțiuni pentru o cât mai bună aplicare [4]).

La 1857 un grup de 3.000 de Bulgari și Găgăuți care nu voiră să rămână sub vechea ocârmuire rusească se mutară de bună voie cu tot avutul lor în teritoriul retrocedat Moldovei [5]). N'au lipsit însă nici agitațiuni din partea agenților ruși cari momeau populația bulgaro-găgăuță din teritoriul retrocedat

[1]) G. Murgoci, *La population de la Bessarabie*, Paris, 1920, p. 16.
[2]) Z. C. Arbure, p. 610.
[3]) *Ibid.*, pp. 611—658.
[4]) *Ibid.*, pp. 659—678.
[5]) *Ibid.*, p. 298.

la emigrări masive în partea rămasă Rusiei In urma acestor agitațiuni se produseră la Bolgrad chiar ciocniri sângeroase. Cu acea ocazie 4.300 de familii bulgaro-găgăuțe cu 21.500 suflete nu putură fi împiedecate de a trece de sub oblăduirea moldovenească sub cea rusească [1]). Agitațiunile acestea încetară numai după alegerea lui Alexandru Cuza de domn al Principatelor Unite. La pacificarea spiritelor agitate contribui foarte mult proclamația din 1859 a noului Principe către populația din județele basarabene retrocedate. *Venim*, —zicea Cuza Vodă — *printre voi ca domn și ca părinte ca să vă aducem bucurie și vindecarea rănilor de care ați pătimit până acum. Noi dorim ca să primiți sosirea noastră în mijlocul vostru ca un semn de pace și de mângâiere* [2]). Dacă cu toate aceste agenții bulgari nu se astâmpărară, ei continuau să înainteze mereu proteste și plângeri la Paris și la Constantinopol, ponegrind măsurile administrative luate de Români în cele trei ținuturi basarabene retrocedate României [3]).

Agitațiunile acestea nu împiedecară însă guvernul român de a aviza la măsuri administrative prielnice coloniștilor bulgari. La 1864 s'a creat eparhia Dunărei-de-Jos cu reședința la Ismail. Bulgarii și Găgăuții ortodocși fură supuși jurisdicției canonice a acestei eparhii. La 1874 s'a votat chiar o lege de împroprietărire a coloniștilor bulgari și găgăuți, acordându-li-se și scutirea de recrutare pentru o perioadă de 10 ani [4]).

In urma războiului ruso-turc din 1877—78, România a fost silită în temeiul tratatului dela Berlin să-și retragă trupele și aparatul administrativ din cele trei județe din sudul Basarabiei și astfel Bulgarii și Găgăuții basarabeni ajunseră din nou sub sceptrul rusesc până la 1918 când, pe temeiul actului unirii dela Chișinău dela 27 Martie, Bulgarii și Găgăuții din Basarabia ajunseră de astădată cu toții sub dominațiunea românească. Simțimântul de solidaritate slavă determină pe Bulgari să voteze la Chișinău contra unirii cu România,

[1]) Z. C. Arbure, *o. c.*, p. 198.
[2]) Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 274.
[3]) *Les Bulgares des Bessarabie*, Sofia, 1828.
[4]) Z. C. Arbure, p. 689 urm.

preferind să facă parte din comunitatea slavă [1]). In semn de demonstrație, un grup de intelectuali bulgari părăsiră atunci Basarabia, refugiindu-se la Sofia unde constituiră *Asociația Bulgarilor din Basarabia*, cu scopul de a menține vie conștiința de solidaritate dintre Bulgarii basarabeni și conaționalii lor din regatul bulgar [2]).

Incercarea unora de a formula revendicări teritoriale asupra Basarabiei de Sud, sub pretextul că Bugeacul ar fi făcut cândva parte din teritoriul Bulgariei medievale, rămâne zadarnică, întru cât procesul de infiltrație a imigranților bulgari în Bugeac este cunoscut aproape în toate amănuntele lui [3]). Mărturiile istorice menționate mai sus nu îngădue deci nicio îndoială asupra acestei evidențe istorice. Iată deci care este, sine ira et studio, adevărul istoric asupra originii coloniilor bulgare și găgăuțe din Basarabia de care trebue să fim pătrunși nu numai noi ci în genere toată lumea de bună credință.

---

[1]) P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru*, Iași.
[2]) Enrico Aci Monfosca, *Le Minoranze Nazionali contemplate degli Atti internationali*, Florența, 1829, vol. II, p. 125.
[3]) *Les Bulgares de Bessarabie*, Sofia, 1928, p. 15.

DOI PRECURSORI AI LUI HORIA ÎN AUDIENȚĂ LA CURTEA ÎMPĂRĂTEASCĂ DIN VIENA

DE

I. LUPAȘ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința publică dela 29 Octomvrie 1943

I

Când am publicat în revista studențească *Luceafărul* o ilustrațiune înfățișând pe «Horia la Impăratul»[1]), toți cei ce vor fi avut prilej s'o vadă, erau în drept să presupună că ea semnifică ***cel dintâi moment istoric*** și poate ***unicul***, în care un reprezentant tipic al țărănimii transilvane obidite a reușit să pătrundă până la Curtea împărătească din Viena. Cunoscută fiind demofilia împăratului Iosif II și nefățărita lui ostilitate împotriva abuzivei aristocrații maghiare, ilustrațiunea istorică reprodusă dintr'o revistă străină putea să pară atunci dacă nu autentică, cel puțin verosimilă.

Faptul însuși al repetatelor audiențe ale țăranului din Arada Albacului nu-l contesta nimeni, fiind în deajuns cunoscut din monografia publicată la 1885 de Nicolae Densușianu. Doar asupra afirmativului îndemn direct la răscoală—îndemn pe care să-l fi dat însuși Impăratul spunându-i lui Horia în cea din urmă audiență cuvintele: *Tut ihr das!*—mai plutea, cum plutește încă și în timpul de față, o justificată îndoială. Nici autorul menționatei monografii istorice nu credea să fi

[1]) *Luceafărul* Nr. 11 din 1.XII.1902, p. 165; cf. și I. Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*, Nr. 2 din «Biblioteca Istorică Astra», Cluj, 1934, p. 79.

rostit Iosif II în primăvara anului 1784 îndemnul direct la răscoala, ce urma să izbucnească în toamna aceluiaşi an. Intr'o contribuţiune istorică mai recentă, autorul sas Auner[1]) admite însă hipotetic, fără să fie în stare a produce vreo dovadă, că Iosif II ar fi rostit menţionatele cuvinte, nu însă în sens imperativ, ci în forma interogativă: «Warum tut ihr das?» (pentru ce faceţi aceasta?).

Cercetări întreprinse mai târziu prin arhiva Cancelariei aulice transilvane din Viena mi-au făcut posibilă descoperirea unui proces-verbal redactat în limba germană în zilele de 14 şi 15 Aprilie 1752, cu prilejul unei anchete ordonate la Curtea împărătească. Din cuprinsul lui rezultă că, înainte de audienţele lui Horia exact cu trei decenii, fuseseră primiţi la Curtea împărătească din Viena alţi doi reprezentanţi ai ţărănimii transilvane, luptătoare pentru credinţă.

Cei doi precursori ai încruntatului Moţ din Munţii Apuseni, plecaţi şi ei, ca şi acesta, în căutarea dreptăţii, până la treptele tronului împărătesc, erau doi Mărgineni din satele de munte ale judeţului Sibiu: ţăranul Oprea Miclăuş din Sălişte şi preotul-ţăran Moise Măcenic din Sibiel.

In ce împrejurări au reuşit ei să pătrundă până la Burgul împărătesc din Viena? Iată întrebarea, care se cere lămurită printr'o expunere întemeiată pe ştiri şi documente contemporane.

II

Trecerea Principatului transilvan de sub ocrotirea suzeranităţii otomane sub supremaţia sceptrului habsburgic a produs o radicală schimbare în cârmuirea acestei ţări. Câtă vreme în cursul veacurilor al XVI-lea şi al XVII-lea Suzeranul dela Constantinopol consimţise a încuviinţa Transilvaniei libertate deplină în toate chestiunile de politică internă, supremaţia vieneză, deşi recunoscuse în principiu dreptul de autonomie al acestei ţări încuviinţându-i un guvern provincial

[1]) Mih. Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*. Sibiu, p. 15: «Die von Sodler überlieferte Äusserung des Kaisers: *Tut ihr das*, wird, wenn sie überhaupt gefallen ist, wahrscheinlich: «*Warum tut ihr das?*» gelautet haben».

care să o cârmuiască după vechile ei legi și datini, în realitate înțelegea să aibă cunoștință exactă despre tot ce se întâmpla în cuprinsul ei, priveghind ca nimic să nu se întâmple peste voința Monarhului și împotriva intereselor împărătești.

Guvernul transilvan, cu sediul pentru scurtă vreme în vechea cetate de scaun Alba-Iulia, apoi în Sibiu și mai târziu la Cluj, vrând nevrând, trebuia să se orienteze în orice chestiune mai mult după îndrumările primite din Viena decât după voința țării sau după vechile ei tradițiuni locale. Voința împărătească se cerea respectată pretutindeni nu numai în chestiuni de ordin politic, ci și în cele de ordin sufletesc. O vastă și sistematică acțiune de restaurare a catolicismului a fost inaugurată și susținută cu toate mijloacele, inclusiv cu ale unei brutale execuțiuni militare, smulgând fără scrupul din stăpânirea acatolicilor clădiri și importante averi bisericești, spre a le trece din nou în posesiunea bisericii proclamate biserică dominantă sub denumirea populară de « legea împăratului », care era de așteptat să devină cu timpul și religia țării transilvane.

Urmărind scopul de a spori numărul catolicilor, politica de convertire religioasă a agenților Curții împărătești nu a întârziat să-și arunce mrejile asupra populațiunii băștinașe dintre Carpați și Tisa. O parte din păstorii ei duhovnicești a primit cunoscutele patru puncte de credință (primatul papal, filioque, azima și purgatorul) pricinuind astfel una din cele mai adânci tulburări în vieața elementului românesc-transilvan.

Fără a fi îndrăsnit să introducă, la început, vreo schimbare în formele exterioare ale cultului divin, agenții propagandei catolice se amăgeau cu speranța, că vor izbuti să-și ducă la bun sfârșit opera de așa zisă « unire cu legea împăratului » pe neobservate, fără vreo împotrivire mai aprigă din partea victimelor. De aceea nu au dat nici un fel de atențiune pregătirii sufletești a mulțimilor, despre care presupuneau că vor asculta și urma orbește sfatul vlădicului și al protopopilor, trecuți și ei la unirea aceasta fără nicio convingere, fără niciun îndemn de ordin sufletesc, ci determinați numai de dorința să poată deveni părtași ai beneficiilor de ordin

material, pe care politica vieneză înţelegea să le reverse cu neistovită dărnicie asupra clerului catolic.

Ţăranii din frumoasele şi puternicele sate româneşti-transilvane prinzând de veste, că unii dintre preoţii lor şi-ar fi dat iscălitura cu privire la nişte puncte de credinţă, asupra cărora nu erau nici ei lămuriţi, au alergat să-i întrebe dacă are vreun temeiu svonul răspândit prin satele lor şi care începuse a le pricinui o explicabilă nelinişte sufletească, aşezându-i în starea primejdioasă a turmei părăsite de păstori. Neliniştea lor a putut fi însă potolită, măcar în aparenţă, mărturisind preoţii şi întărindu-şi uneori cu jurământ mărturisirea, că nu s'ar fi îndepărtat nicidecum de legea strămoşească, după cum de altfel se puteau convinge înşişi credincioşii, văzând că preoţii continuă a săvârşi serviciile divine la fel, cum le săvârşiseră veacuri de-a-rândul şi înaintaşii lor. La început nu li se ceruse preoţilor trecuţi la unire nici măcar să pomenească numele Papei la liturghie, nici să rostească crezul cu adaosul « filioque », cu atât mai puţin să încerce a cumineca pe vreunul dintre credincioşii lor cu azimă.

Cu toate aceste mărturisiri, întărite cu jurământ, bănuiala de a fi fost înşelaţi prin făgăduinţe împărăteşti, care au rămas decenii de-a-rândul neîmplinite, nu a mai dispărut nici din sufletul preoţilor, nici din al ţăranilor.

Chiar dintre preoţii amăgiţi o clipă — după cum arăta la 1733 însuşi episcopul Inochentie Micu Klein — mare parte văzând că nu se pot bucura de privilegiile ce le fuseseră făgăduite şi simţindu-se *înşelaţi în aşteptările lor*, au început să arunce felurite înjurături în capul autorilor unirii, lăpădându-se de ea [1]).

Fluxul şi refluxul din primele decenii ale stăpânirii austriace în Transilvania dovedise că opera de căpetenie a politicei religioase habsburgice: unirea Românilor cu biserica apuseană, fiind lipsită de orice tărie a vreunei convingeri sufleteşti, e condamnată să rămână o înjghebare superficială, cu temelii

[1]) N. Togan, *Românii din Transilvania la 1733. Conscripţia Episcopului Ioan In. Klein*, Sibiiu 1894, p. 3: « *magna pars sacerdotum* intuentes se, non ut promissis privilegiis gaudere possent... *seseque deceptos putantes, varia in caput authorum Unionis execrantes, Unioni renunciarunt* ».

șubrede, așezate pe nestatornicul nisip scormonit de valurile fluctuațiunilor politice. Dacă ar fi reușit mișcarea revoluționară a lui Francisc Rakoczi II (1703—1711) să alunge pe Austriaci din țară ori dacă ar fi încetat stăpânirea habsburgică în Transilvania la sfârșitul domniei lui Carol VI (1740), cum nădăjduiseră adversarii succesiunii feminine a fiicei sale Maria Teresia la tronul vacant, ar fi dispărut, fără îndoială, și ultimele rămășițe ale hibridei construcțiuni de compromis, ce izbutise această stăpânire a înfiripa cu sacrificii considerabile. Maria Teresia însă, profund convinsă că pentru supușii ei din vasta Monarhie nu există altă cale a mântuirii vremelnice și veșnice înafară de aceea, pe care putea să le-o indice propria ei credință catolică, n'a pregetat să facă tot ce-i permiteau îmbelșugatele resurse ale organismului de stat, spre a salva din prăbușire această operă a înaintașilor săi sprijinind-o cu întreg aparatul politic și militar ce avea la dispozițiune. Cu toată această aprigă stăruință a unui suflet feminin de excepțională energie, unirea era sortită să treacă chiar în zilele ei prin sdruncinări revoluționare de vastă întindere asupra teritoriului transilvan întreg, răzvrătindu-se poporul dela sate și alungând preoții uniți din biserici sub cuvânt că nu mai poate avea încredere în ei ca în niște năimiți trecuți în slujba « legii nemțești », pe care o socotea cu totul străină de « legea românească » a părinților și strămoșilor săi.

Episcopul Klein după 11 ani de lupte grele în dieta Transilvaniei (1733—1744) și după repetate intervențiuni zadarnice la Curtea din Viena, pierzându-și răbdarea, în primăvara anului 1744 pare să fi crezut că chiar în interesul cererilor înaintate de atâtea ori la treptele tronului, ar putea să profite de mișcarea populară produsă atunci prin ivirea neașteptată a călugărului Visarion Sarai din spre Banat și a lui Vasilie Berlan, arestați amândoi în fortăreața dela Deva, unde Visarion fusese transportat dela Sibiu în 26 Mai 1744, pe la miezul nopții, cum arată raportul oficial al ofițerului de pază.

Acțiunea lui Visarion ca propoveduitor prin satele transilvane a fost de scurtă durată, dar a lăsat urme adânci în sufletul poporului întărindu-i vechea bănuială, atât de

întemeiată, că a fost părăsit şi înşelat chiar de către preoţii săi. Oficialităţile politice-administrative şi militare se amăgeau cu speranţa că, odată cu arestarea lui Visarion, va putea fi potolită mişcarea populară. Aceasta, dimpotrivă, începuse a lua proporţiuni cu totul neaşteptate răspândindu-se în următorii 17 ani (1744—1761) pe întreg cuprinsul Transilvaniei până la periferiile ei nord-vestice, prin Sătmar şi Maramureş astfel, încât duhul răzvrătirii perpetue a putut prinde în sufletul transilvan adânci rădăcini, din care au ţâşnit de repetate ori flacările răzmiriţelor ţărăneşti.

Pornirea de rebeliune împotriva preoţilor uniţi ţintea vădit peste capetele lor, fiind îndreptată spre autoritatea politică sub ocrotirea şi în slujba căreia îi simţea poporul aşezaţi ca instrumente ale înstrăinării. Guvernul transilvan, profund îngrijorat de repetatele manifestări primejdioase ale sătenilor, n'a întârziat a lua măsuri pentru înfrânarea lor. Astfel la 6 Mai 1744 a dat ordin să se publice prin satele româneşti în chip oficial, că toţi ţăranii sunt obligaţi să cerceteze biserica şi să asculte serviciul divin săvârşit de preoţii uniţi; cei ce se vor împotrivi a respecta «legea lui Dumnezeu şi legea Patriei», vor fi loviţi cu pedeapsa destul de grea, prevăzută în art. 2 titlul 1 partea I-a din vechea legiuire transilvană dela 1669: *Compilatae Constitutiones*, unde era reprodus textul unui articol votat în dieta dela 1664 dispunând ca domnii feudali să poată pedepsi iobagul, care lipseşte de trei ori fără motiv dela serviciul divin, legându-l cu mâinile în obezi [1]). Pentru executarea acestui ordin, o comisiune de trei inşi a cercetat satele româneşti din Scaunul Sibiului, dela 28 Mai până la 2 Iunie 1744, consemnând într'un proces-verbal încheiat la 9 Iunie declaraţiunile sătenilor cu privire la atitudinea lor, ostilă preoţilor uniţi. E concludent faptul, că deşi în statistica episcopului Klein dela 1733 fuseseră arătaţi în regiunea aceasta *76 preoţi* uniţi şi numai *20 ortodocşi*, cu 11 ani mai târziu abia dintr'o singură comună, din Sibiel, avură

[1]) *Corpus juris Hungarici. 1540—1848 évi erdélyi törvények* (Legi transilvane din anii 1540—1848). Budapest 1900, p. 254: «... veretesse kézi kalodába, hogy azáltal is az isteni tiszteletre szoktathassa», (să-i ţină ferecaţi în obezi, ca şi prin aceasta să-i poată obişnui a participa la serviciul divin).

preoții curajul să declare că ei, fiind uniți, pomenesc numele Crăiesei în rugăciunile lor, iar dintre cei din Boița preotul O p r e a, la slujbele căruia refuzau țăranii să ia parte știindu-l unit, se silea să dea declarațiuni evasive spunând că el « ține cu țara » și se va potrivi cu ea dacă s'ar întâmpla să se schimbe, câtă vreme celălalt, preotul Ioan, mărturisea răspicat hotărîrea lui de a rămânea statornic în vechea credință. Poporul nu s'a liniștit însă după cercetarea aceasta. Dimpotrivă, sporind nemulțumirile și neîncrederea în preoții, pe cari oficialitățile civile-militare ale Transilvaniei se căsneau să-i mențină cu forța în slujba bisericilor din satele răzvrătite, s'a ivit trebuința altor cercetări care, fiind repetate la scurte intervaluri, nu făceau decât să întărâte poporul, contribuind astfel din nou la incitarea și adâncirea duhului de răzvrătire în sufletul mulțimilor.

Cu prilejul unei asemenea cercetări făcute în Săliște, la 14 Mai 1745, fiind ascultat preotul Lupea, om în vârstă de 50 de ani, mărturisea că *Săliștenii nu vor să țină « astfel de preoți care se roagă pentru Măria Sa Crăiasa »* și că un anume *Stan Miclăuș* ar fi strigat: « unde sunt copiii preoților, să-i tăiem *pe toți cu toporul, căci și aceia cu toții sunt papistași* » [1]).

Aci apare pentru întâia oară în actele oficiale privitoare la frământările religioase din Transilvania numele unui membru al familiei Miclăuș, fără a se putea stabili în ce raporturi de înrudire va fi fost el cu « *eroul credinței* », cu *Oprea Miclăuș*, care în scurtă vreme devine căpetenia cea mai temută și călăuza cea mai iscusită a luptătorilor pentru apărarea ortodoxiei transilvane.

Un țăran oier a fost deci sortit să îndeplinească pe la mijlocul veacului al XVIII-lea rolul de conducător al unei puternice și îndelungate mișcări de răzvrătire populară, care sub învălișul aparent al deosebirilor de ordin dogmatic-religios ascundea un incontestabil temeiu de afirmare curajoasă a unității de credință, de simțire și de atitudine a poporului român din Transilvania cu cel din Muntenia și din Moldova. Fenomenul acesta era puțin obișnuit, nu însă cu totul izolat în timpul

[1]) I. L u p a ș, *Două anchete oficiale în satele din Scaunul Sibiului la 1744 și 1754.* (Extras din *Revista Teologică, XXVIII*). Sibiu 1938, p. 22.

stăpânirii fiicei lui Carol VI. Dacă, cum s'a spus nu fără temeiu «istoria înseamnă înainte de toate psihologie», trebue subliniat în legătură cu acest fenomen istoric adevărul, că pentru ţărănimea transilvană motivarea lui psihologică nu e de căutat numai în miopia politicei vieneze, care nu putea concepe din partea unui popor lipsit de drepturi politice o resistenţă atât de aprigă, încât să fie în stare a zădărnici realizarea voinţei suverane a capului încoronat, ci mai ales în grava criză sufletească spre care a fost împins poporul acesta, părăsit de conducătorii lui fireşti. Trecuţi în tabăra potrivnică, aceşti conducători simţeau adâncindu-se prăpastia între ei şi între popor «această mulţime de lume aşa de simplă», cum se exprimau Silvestru Caliani, Grigore Maior şi Gherontie Cotorea din Blaj într'o scrisoare a lor dela 29. Oct. 1747 [1]) — încât nici nu mai îndrăsneau să rostească vreun cuvânt temându-se de «şi mai mare scandal» şi mărturisind că «de geaba ar ieşi prin ţară să vadă ce se întâmplă» ori să încerce a-i împăca pe cei porniţi cu neînduplecată hotărîre împotriva lor — pentrucă *nimeni nu mai punea niciun temeiu pe vorbele auzite dela ei* [2]).

In astfel de împrejurări mişcarea populară, care *cuprinsese repede întreagă regiunea sudică a Transilvaniei «dela Dobra până la Braşov»* spre a se răspândi mai târziu şi asupra regiunilor din Nord, nu putea să aibă la cârma ei decât pe unul răsărit din straturile ţărănimii libere, cum fusese ţărănimea din Marginea Sibiului, care s'a ştiut împotrivi cu bărbăţie repetatelor încercări de a o împinge spre treapta iobăgiei. Ţăranii fruntaşi, mici proprietari de pământ, adeseori însă foarte mari proprietari de turme, obişnuiau a se întitula pe la 1674 «boierii Scaunului Sălişte» [3]). Ei nu erau lipsiţi de porniri generoase, sub îndemnul cărora puteau fi înduplecaţi să-şi subordoneze interesului obştesc orice preocupare de ordin personal sau familiar, făcând apreciabile donaţiuni pentru aşezămintele lor bisericeşti.

---

[1]) Cf. *Revista Critică*, Iaşi, 1933, p. 8.

[2]) *Ibidem: « auditui nostro nemo credit »*.

[3]) *Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj*, Vol. V, p. 496: *« Două inscripţii dela biserica cea mai veche din Sălişte »*, comunicate de I. Lupaş.

Din tagma acestor țărani liberi, țărani —oieri sau «țărani-boieri» făcea parte și O p r e a M i c l ă u ș, pe care încrederea neprecupețită a tovarășilor săi de suferință și de luptă fără preget a contribuit să-l ridice la *rolul de conducător al mișcării din cursul anilor 1744—1752.*

III

Din toate informațiunile contemporane, ca și din actele oficiale câte s'au păstrat cu privire la peripețiile dramatice ale îndelungatei stări revoluționare din Transilvania veacului al XVIII-lea, personalitatea țăranului Oprea Micläuș din Săliște se înalță în strălucirea impresionantă a omului de nešovăitoare îndrăsneală și energie sufletească, pe care nicio amenințare și nicio primejdie nu a putut să-l clatine din hotărîrea lui de luptă și de jertfă pentru apărarea credinței și pentru biruința dreptății.

Când a luat asupră-și greaua sarcină să bată de repetate ori drumul Vienei împărătești, era om în puterea vârstei, cam între 40—50 de ani, la fel ca și Horia din Albac în clipa, când tulburarea din târgul Câmpenilor îl determinase a porni să stea de vorbă cu împăratul Iosif II.

Cele mai importante memorii, din cursul anilor 1748—1752, arătând cumplitele suferințe ale Românilor rămași statornici în credința lor strămoșească, au fost înaintate la Curtea împărătească prin curajul și stăruința lui Oprea Miclăuș, care n'a lipsit a bate la toate porțile, de unde putea să nădăjduiască vreun ajutor pentru oropsita biserică ortodoxă din Transilvania. A avut deosebita iscusință de a lua contact direct și cu reprezentantul Rusiei la Viena, contele Mihailo Bestužev-Rjumin, om cu înțelegere pentru suferințele coreligionarilor săi, atât de asupriți în Transilvania. Acesta a putut fi înduplecat să determine o intervențiune diplomatică din partea țarevnei Elisaveta pentru contenirea prigoanelor deslănțuite, după 1744, cu excesivă înverșunare împotriva ortodoxiei transilvane.

Din amintitul proces-verbal, redactat cu prilejul anchetei vieneze dela 14 și 15 Aprilie 1752, se poate cunoaște numele

exact [1]) al eroicului luptător pentru credință. El se numea O p r e a P o p a sau M i c l ă u ș, ceea ce ar indica origine dintr'o mai veche familie preoțească. Intre preoții sălișteni din trecut, cunoscuți până în timpul de față, nu este amintit niciunul cu numele de Miclăuș. Se găsesc însă amintiți cu acest nume câțiva preoți în Tilișca și chiar câțiva țărani fruntași, participând la lupta pentru apărarea ortodoxiei, ca jurații Mihail și Dan Miclăuș, cari în numele Tiliscanilor dădură la 1755 «iscălituri mitropolitului din Carloviț» plecându-se «sub biserica Răsăritului și legii grecești» [2]). Nu ar fi exclus să se fi aflat Oprea Miclăuș în raporturi de înrudire familiară cu vreunul din ei, fapt care ar fi anevoie de lămurit deplin nepăstrându-se în arhivele parohiale matricole decât dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, din timpul domniei lui Iosif II.

Ceea ce interesează însă mai mult decât descendența sa familiară este răspunsul pe care l-a dat Oprea Miclăuș, când anchetatorul oficial i-a adresat întrebarea: «Aici în Viena nu ați fost la niciun Domn?».

La această întrebare a dat Oprea Miclăuș răspunsul precis: «*Nu, n'am fost la nimeni decât la Majestatea Sa, apoi la Excelența Sa Domnul Cancelar și aici*» [3]). Este clar deci că împreună

---

[1]) El nu este cel atribuit în forma alterată a traducerii latinești: *Nicolae Oprea* cf. A. Bunea. *Episcopul Ioan In. Klein* 1728-1751 Blaş 1900 p. 249-250 şi S. D r a g o m i r (vol. I., p. 191), ci acela dat în *Anexe* (p. 89) în forma lui exactă de « *Oprea Miclăuş* », formă păstrată în aproape toate actele contemporane, ca şi în aşa de izbutita cronică rimată « *Plângerea Mânăstirii Silvaşului* »:

« Atuncea Sălişteni
Cu cei de lângă ei împrejurenii
Au căutat oameni să găsească
Treaba lor să le-o împlinească:
Şi cu toţii s'au sfătuit
Pe trei oameni au găsit,
Doi preoţi şi un mirean
Din Sălişte şi din Scaun
Preotul *Măcenic* şi *Oprea Miclăuş*
Şi preotul *Ioan* din satul *Galeş*
Pe aceşti trei au ales
La Chesaro-Crăiasa au trimes,
Crăiasa rugăciunea lor o au primit
Şi cu drag li s'au făgăduit
Cum că ea silă lor nu le face,
Ci să se odihnească în pace
Şi cu unaţia nimenea să nu-i silească
Ci întru a lor pravoslavie să trăiască.
Atunci Aron ca un leu răcnind s'a sculat
Prin scrisori după ei au alergat
Şi pe câte trei în Viena i-au închis
Şi acolo viaţa lor s'au stâns ».

Cf. I. L u p a ş, *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, ed. II. *Scrisul Românesc.* Cf. Craiova 1941 p. 73.

[2]) S. Dragomir vol. I. p. 136—138.

[3]) La Cancelaria aulică transilvană din Viena.

cu tovarăşul său, cu tânărul preot Moise Măcenic din Sibiel, a fost primit în audienţă împărătească, de unde a trecut apoi şi pe la cancelarul Kaunitz, despre care se ştie cu cât interes urmărea problemele transilvane, rostindu-şi adeseori cuvântul şi sfatul cu surprinzătoare cunoştinţă de cauză. Păcat că răspunsul dat de Oprea la această întrebare e trecut în procesul-verbal în formă aşa de laconică, încât nu lămureşte, dacă au fost ei primiţi în audienţă de către însăşi crăiasa Maria Teresia sau de către soţul ei, împăratul Francisc I, care interesându-se şi el de cauza Românilor asupriţi, primise în audienţă la Palatul Schönbrunn (25 Mai 1750) o delegaţiune, condusă de călugărul Nicodim din Ţara Făgăraşului [1]).

Iar la întrebarea, dacă a fost de mai multe ori în Viena răspundea Oprea Miclăuş, precum urmează: «*Da, eu sunt acum pentru a treia oară aici*. Dar au mai fost aci între timp, anume înainte cu doi ani, când erau aci domnii deputaţi ai Ţării, încă doi inşi, adecă *Popa Stan din Sadu* şi *un călugăr*, cari au venit încoace pentru aceste pricini. Popa Stan din Sadu a fugit anume din Ardeal şi a stat câtăva vreme în satul bănăţean Sân-Mihai; de aci s'a întors apoi iarăşi în satul său de naştere şi, după ce a vorbit cu oamenii săi de acasă, a plecat iarăşi încoace cu pomenitul călugăr sau monah român, anume *Nicodim*, care era dintr'o mănăstire din *Ţara zisă cea veche* sau *Ţara Făgăraşului*. Dar aceşti doi nu au primit de aici alt răspuns, după cum am aflat eu din spusele popii Stan, decât că le-a zis contele, domnul Kollowrat, să plece numaidecât acasă şi să fie liniştiţi, căci toate poruncile care-i privesc pe ei, ar fi fost date d-lui Ehrenburg, care le-a dus cu sine în Ardeal. Dar acest Popa Stan n'a mai cutezat să se întoarcă în Ardeal, ci s'a dus iarăşi în satul Sân-Mihai, unde locueşte cu soţia şi cu copiii şi din vreme în vreme a

[1]) Nicodim arată în nişte însemnări scrise de el în limba slavonă şi păstrate în Arhiva mitropolitană din Carloviţ, că el însuşi a dat în mâna împăratului Francisc «*o instanţie în 7 puncte, ca să slăbească prigonirea credinţei noastre*» şi i-a «*vorbit şi cu graiul pentru aceasta*». Nu uită apoi să adauge: «Voind să mă arunce în temniţă, cum au făcut şi cu ceilalţi în Transilvania şi în Viena şi ca să nu pătimesc ca aceia, am fugit la Petersburg şi mă aflu luptând în cauza mea până astăzi, sub stăpânirea preamilostivei împărătese». (Cf. S. Dragomir, Vol. I, p. 219).

împărtăşit Românilor, cari veneau din Ardeal până la el, tot ce i s'a fost spus lui aici în Viena. Popa Stan a lăsat aici pe numitul călugăr (la care după plecarea popii Stan a venit un *student* sau *cleric* român cu numele *Ion*, care înainte de asta cu 11 ani învăţase la Moscova) [1]). Nu mai ştiu de atunci nimic despre aceşti doi, unde se vor fi dus...

« Eu pentru întâia oară am venit încoace, cu *Ioan Oancea* din Făgăraş în anul *1749* [2]) pentru lege (religiune) şi de aici am dus cu noi hotărîrea crăiască scrisă, care ne-a fost şi citită aci, că anume oricine poate fi *unit* ori *neunit*, după cum voieşte. Noi am spus asta cu bucurie la toţi oamenii noştri, pe cari i-am întâlnit şi fără zăbavă am plecat la Excelenţa guvernatorul din Sibiu, care însă ne-a primit aşa, că pe Oancea l-a arestat numaidecât, iară eu am putut scăpa cu fuga şi cu încă *patru inşi* din mulţimea poporului adunat atunci la Sibiu, după cererea acestui popor am plecat iarăşi încoace la Viena, ceea ce s'a întâmplat la începutul anului 1750 [3]). Cei patru tovarăşi erau: « Bucur Mogoş (sau Păsat) sau Bârsan din Gurarâului, Moga Triflea din Orlat, şupus al domnului Bogathi, Coman Banu din Poiana, Constantin Petrică din Jina. Aici am primit dela Excelenţa Sa contele Kollowrat numai un răspuns cu graiul, să ne întoarcem acasă, unde totul s'ar fi îndreptat şi nu ni se va întâmpla niciun rău, dar dela domnului Andrei Boer am auzit în locuinţa lui, că am fi obligaţi să mergem la biserica unită. Doi dintre oamenii noştri, anume Coman Banu din Poiana şi Constantin Petrică

---

[1]) E vorba de Popa *Ion din Aciliu*, ale cărui studii teologice la Moscova ar data deci din anul 1741.

[2]) Corect *1748*; greşeala poate fi a copistului sau a anchetatorului, care a redactat procesul-verbal din Aprilie 1752; ar fi însă explicabilă şi din partea celui anchetat, întru cât drumul acesta împreună cu Oancea îl făcuse spre sfârşitul anului 1748 — « circa finem anni anteacti 1748 » — cum arată copia latinească a memoriului din Ianuarie 1749, copie păstrată într'un dosar din 1755 al Arhivei mitropolitane din Carloviţ. Cf. S. Dragomir, Anexe pp. 72—73.

[3]) Corect 1749, dar dintr'o petiţiune înaintată Curţii din Viena la 19.VIII.1750 rezultă că Oprea Miclăuş a fost şi atunci în misiune împreună cu Ioan Avramovici din Aciliu şi că atunci contele Kollowrat i-a oferit un paşaport să se întoarcă acasă, ceea ce el însă nu a putut primi nefiind sigur că cei ce l-au trimis la Viena vor trăi în linişte întorcându-se el fără niciun rezultat. Din cuprinsul acestei petiţiuni merită subliniată afirmaţiunea adeseori repetată de Românii ortodocşi în cursul acestor sbuciumări, *că sunt hotărîţi a-şi sacrifica totul de dragul religiei* — « seien entschlossen *Leib und Leben, Hab und Gut ihrer Religion halber aufzuopfern* » — *Ibidem*, Anexe, p. 92.

din Jina au plecat acasă fără să mai fi așteptat răspunsul. Aceștia aud că ar mai trăi încă și acum, cel dintâi în Ardeal, iar al doilea în Țara Românească. Noi ceilalți trei, după ce am primit răspunsul pomenit al domnului Boer, ne-am temut însă că vom fi rău întâmpinați din partea oamenilor noștri și de aceea ne-am hotărît să mergem în Banat, iar nu acasă. Dar unul a murit pe drum la Pressburg (Bratislava), iar altul în Banat, după ce a sosit acolo, așa că dintre acești trei numai eu, Oprea Miclăuş, am mai rămas în vieață și m'am așezat în Banat în satul Becicherec, lăsându-mi nevasta și (copiii) o fată în Ardeal. In numitul sat Becicherec [1]) am rămas neîntrerupt până acum, când m'au cercetat în chipul arătat mai sus și împreună cu tovarășul meu m'au trimis încoace amintiții doi preoți deputați din Ardeal» (popa Ioan din Poiana Sibiului și popa Ioanăș din Galeș).

Intrebându-i anchetatorul, ce i-a îndemnat să plece la Viena în numele poporului, care înainte cu 40 de ani primise unirea, iar acum nu ar fi cu putință s'o părăsească fără călcare de jurământ și fără jignirea lui Dumnezeu — Oprea Miclăuș răspundea cu uimitoare limpezime și hotărîre astfel: « Noi recunoaștem, că este păcat mare să-ți părăsești credința; dar *noi nu am fost niciodată uniți*, așa dar nici nu părăsim unirea ci rămânem numai în vechea noastră credință, căci oricât s'ar părea că am fi fost uniți, totuși aievea lucrul stă cu totul altfel, căci *numai preoții noștri s'au arătat ca și cum ei ar fi uniți* și au jurat de o parte că ei ar fi primit *legea nemțească adecă unirea*, iar de altă parte față de noi se legau pe ce aveau mai scump și se jurau în tot chipul, că *ei numai de silă s'au arătat față de domni, ca și cum ar fi uniți*, dar că aievea nu ar fi fost, ci ar fi rămas statornici în vechea credință și că *jurământul, pe care ei l-au făcut de silă, nu ar avea nicio tărie*. Aceasta este acum pricina de căpetenie, că noi pe astfel de înșelători nu vrem să-i mai suferim, nici să-i mai avem ca

[1]) In jud. Timiș sunt două sate cu acest nume: *Becicherecul Mare* și *Becicherecul Mic*, în care exista și *parohie ortodoxă română* sub jurisdicțiunea episcopiei arădane. Aci păstorea la începutul veacului al XIX-lea fabulistul *D. Țichindeal*. Cf. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară 1784—1861*. Arad, 1943, pp. 83—85, 101 n. 2. C. și S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 20.

preoţi ai noştri, ci poftim astfel de preoţi cari joară numai într'un fel, nu în două feluri [1]).

«Adecă noi vrem să avem un vlădică dela Carloviţ, care să ne sfinţească preoţii după pofta lui şi căruia vrem să-i dăm cea mai deplină ascultare, ca să ne liniştim conştiinţa, care liniştire n'o mai putem găsi la preoţii de acum, nici la vicarul general (Aron), căci ei vorbesc în două feluri, aşa încât noi am vrea mai bucuros preoţi *curat catolici*, ca unii cari au rămas şi au crezut totdeauna într'un singur fel, decât unii ca aceştia, cari grăiesc în două feluri. Noi cerem aşa dar şi pentru noi şi în numele poporului încă odată sau episcop de legea noastră sau drum slobod, să plecăm din ţară. Dacă preoţii uniţi vor să spună acum, că poporul a fost vreodată unit, ar trebui să dovedească înaintea Măriei Sale că (om de om s'ar fi mărturisit unit, nu numai preoţii) întreg poporul a fost întrunit şi a primit cu vot obştesc unirea. Dar aşa ceva nu vor putea dovedi niciodată, căci *numai popii s'au iscălit*».

In felul acesta îndrăsnea Oprea Miclăuş să facă mărturisire de credinţă şi să apere adevărul convingerilor sale nesdruncinate. Spusele lui pot fi verificate, pas de pas, cu ajutorul informaţiunilor culese din acte istorice contemporane. Este adevărat că cea dintâi călătorie a lui la Viena părea încununată de izbândă, aşa încât se simţea în drept să spună cu bucurie tovarăşilor de suferinţă, că din partea Crăiesei li s'a dat voie să-şi păstreze vechea credinţă după cum tot atât de adevărat este că guvernatorul Haller, când s'au dus reprezentanţii sătenilor la Sibiu să ceară publicarea « milostivului » decret de toleranţă religioasă, a dat ordin să li se citească textul latin, pe care sătenii nu-l puteau înţelege nedându-li-se niciun fel de lămurire, după cum arată bieţii oameni în jalba dela începutul anului 1749 [2]). Iar pe Ioan Oancea împreună cu 8 preoţi, legaţi în obezi, acelaşi Haller l-a aruncat în temniţă grea, din care zadarnică a fost orice încercare de a-i libera

[1]) « Nun auch die Haubt-Ursache ist, dass wir solche Betrüger nicht leiden und als unsere Geistliche nicht haben wollen, sondern solche Geistliche begehren, die nur einerley und nicht zweyerley schwören ».

[2]) *Anexe*, p. 72: « Jussu Gubernatoris *latino idiomate* coram nobis perlectum fuerit, sed *nulla adhibita interpretatione*, nos rudes rustici *nequaquam intelligere valuimus* ».

pe cauțiune; dimpotrivă, cei ce avură îndrăsneala să facă recurs la M. Sa, erau amenințați că vor fi uciși [1]).

Bucuria lui Oprea Miclăuș, în astfel de împrejurări, a trebuit să se schimbe repede în adâncă mâhnire. Dacă el ar fi fost om slab de înger, după ce a reușit să evite întemnițarea împreună cu tovarășul său Oancea, scăpând cu fuga, nu ar mai fi îndrăsnit să plece îndată la începutul anului 1749, împreună cu cei patru tovarăși, din nou spre Viena vicleană și haină, stăruind aici pentru a doua oară să arate dreptatea cauzei lor, pentru a fi întâmpinați cu dojană ca niște « săteni neascultători » și cu porunca drastică de a părăsi cetatea împărătească *în trei zile*, întorcându-se la casele lor. Cu șase zile înainte de această poruncă (28 Mai 1749) Crăiasa scrisese guvernatorului din Sibiu îndrumându-l să aresteze pe Oprea Miclăuș îndată ce se va fi întors acasă [2]). In loc să-i fi scăzut curajul inițial, se fortificase în sufletul luptătorului în așa măsură, încât nu mai apărea ca o pornire impulsivă, întâmplătoare, ci lua înfățișarea unei energii de neînvins, a unei nestrămutate hotărîri de a nu conteni lupta pentru credință decât odată cu smulgerea biruinței sau cu răpunerea vieții — în graiul lor de atunci: «*odată cu capul*». Acestei hotărîri eroice înțelegea să-i dea o expresiune memorabilă în cererea adresată mitropolitului Nenadovici, comunicându-i că au fost nevoiți să plece din Viena, deoarece i-a amenințat Cancelaria transilvană a Curții împărătești și rugându-l « cu osârdie » să le trimită preoți ortodocși, nevrând ei să mai aibă « nimic comun cu uniații ». La sfârșitul acestei cereri strălucesc, ca niște semințe de aur, cuvintele pline de avânt și străbătute de accentul profeției ce urma să devină în scurtă vreme realitate de neînlăturat atât pentru Oprea Miclăuș cât și

[1]) *Ibidem* p. 87: « Et quia recursum ad Majestatem Vestram nobis subsumere ausi fuerimus, *morte nos mulctaturos minantur* ». Pentru *Ioan Oancea*, arestarea și suferințele lui se arată atât în memoriul către Maria Teresia dela începutul anului 1749, cât și în unul adresat în același an mitropolitului sârbesc Pavel Nenadovici din Carloviț că « văzând domnii (din Sibiu) porunca înălțatei Crăiese numaidecât *au prins omul nostru, anume Ioan Oancea* și l-au bătut în hiare și l-au băgat *în temnița cea de pierzare*. Și au oprit, nime la dânsul să nu meargă, nice găzdoaia sa să nu meargă, nice bucate nime să nu-i dea, numai temnicerii câte puțintea pâne și apă ».

[2]) *Ibidem*, p. 83: « Opre Nikolaj, qui iterata preter fas profectione aliisque ausibus protervior reliquis videtur, *illico post reditum suum incaptivari facietis* ».

pentru tovarăşii săi de luptă: «. . . pentru credinţa strămoşilor noştri —scriau ei la 1749 —*suntem gata a suferi şi mucenicie* sau izgonire din această împărăţie, iar *legea nu o vom lepăda* » [1]. Cuvinte la fel de puternice se găsesc şi în alt memoriu, trimis în acelaşi an (1749) aceluiaşi Mitropolit arătându-i, cum au fost prinşi « *mai mult decât trei sute de oameni, tot fruntea* », fiindcă declaraseră că nu vor primi unirea nici dacă li se vor tăia « capetele » — « că ştiţi Măria Voastră bine că *omul nu-i slobod cu trupul, dar este cu sufletul*. . . » [2].

Se cere apreciată după cuviinţă virtutea acestui impunător eroism colectiv, din partea unui popor impilat, capabil totuşi să-şi dea seama de valoarea supratemporală a sufletului a cărui libertate ştia că nu poate fi încătuşată de nimeni în temniţa robiei vremelnice, fiindcă chiar atunci când omul nu-i slobod cu trupul, *cu sufletul este*. . . Aşa dar cu 99 de ani înainte de a-şi fi proclamat Românii Transilvaniei dreptul la independenţă naţională-politică şi bisericească în memorabila lor adunare de pe Câmpia libertăţii (1848), aceşti umili preoţi şi ţărani din « Marginea » sibiană *îşi afirmau cu impresionantă bărbăţie libertatea sufletului lor*, pe care nu voiau cu niciun preţ să-l închine tronului împărătesc din Viena. Ce lucru uşor ar fi fost, în aparenţă, pentru aceşti oameni dela sate să se lase înduplecaţi a primi fără împotrivire noua situaţiune, creată de puternica voinţă a împăraţilor din Viena, mai ales că aceştia nu le ceruseră la început decât să se întoarcă cu gândul şi cu credinţa spre Apus, spre « Sfântul Scaun » dela Roma, să nu mai rămână închinători ai Răsăritului, cum fuseseră înaintaşii lor de-a-lungul veacurilor? Cu mult mai uşor decât drumul, pe care apucaseră împotrivindu-se voinţei împărăteşti şi expunându-se prin această dârză împotrivire feluritelor prigoane şi primejdii, care-i pândeau la tot pasul. Şi totuşi oamenii aceştia, dispreţuiţi şi maltrataţi de stăpânirea politică vieneză, s'au dovedit sub raport moral mult superiori cârmuitorilor din cetatea împărătească, respingând cu fermă hotărîre toate promisiunile făcute cu privire la îmbunătăţirea situaţiunii lor materiale, politice şi sociale prin revăr-

[1]) *Ibidem*, p. 89.
[2]) *Ibidem*, p. 87.

sarea « beneficiilor » pomenite adeseori în jalbele și memoriile episcopului Inochentie Klein. Ei au preferit deci calea sacrificiilor, disprețuind aproape instinctiv pe cei lunecați pe cealaltă cale: a beneficiilor făgăduite prin viclene decrete împărătești.

Fără să se fi lăsat legănați de iluziunea unei biruințe repezi și ușoare în lupta atât de inegală cu o împărăție, cum era atunci a Habsburgilor, în plină ascensiune, conștienți de urmările primejdioase ale pașilor întreprinși contra voinței împărătești, acești țărani luptători pentru credință aveau tăria sufletească a unei rezistențe victorioase în fața momelilor, care încercau să-i determine prin asupriri și amenințări a schimba ceva din hulita lor lege strămoșească — « au rea aveau, au bună », cum se exprimase Pater Ianoș[1]) în scrisoarea adresată lui Atanasie Anghel la începutul anului 1701. Dacă ar fi consimțit să schimbe cât de puțin, să dea doar o mică iscălitură apăsând degetul pe cruce ori să adauge în textul Crezului un singur cuvânt « Filioque » (« și dela Fiul »), și-ar fi putut cruța îndelungata serie de suferințe și prigoane; li s'ar fi deschis calea spre bunăstare, ar fi putut să intre eventual în rândurile celor privilegiați de soartă și de nedreapta « constituțiune transilvană ». Disprețuind toate făgăduielile ispititoare ei au rămas însă statornici în hotărîrea de a nu încuviința niciun fel de schimbare, niciun adaos. în sfânta lor moștenire strămoșească, chiar dacă acest adaos minuscul n'ar fi putut să clatine nimic din taina adâncă a credinței lor intime. Dacă e de compătimit lașitatea, gata oricând de târguială și de compromis cu fluctuațiunea împrejurărilor politice, cu atât mai de admirat este virtutea statorniciei în hotărîre bărbătească și în răbdare mucenicească « până la sfârșit ». Cu această virtute a reușit a-și împodobi fruntea țărănimea transilvană prin vrednicul ei reprezentant, Oprea Miclăuș din Săliște, în lupta aprigă pentru salvarea ortodoxiei atât de greu primejduite prin politica de prozelitism habsburgic. Fără să

[1]) Alex. Lapedatu, *Pater Ianoș*, în volumul omagial *Prinos lui D. Sturza.* București 1903 cf. și Alex. Pop, *Desbinarea în biserica Românilor din Transilvania 1697—1701.* București 1921.

fi putut fi împinşi spre povârnişul lepădării de lege, smeriţii mucenici ai ortodoxiei transilvane s'au înălţat spre culmea virtuţii izbutind să păşească triumfători pe drumul cel spinos al lepădării de sine. Infruntând toate primejdiile prin curajul statorniciei lor izbânditoare, au oferit astfel garanţia perpetuării transilvane a românismului genuin, în duhul şi pe temeiul sacrelor sale tradiţiuni multimilenare. Istoriografia română şi străină începe a preţui, în timpul din urmă, în cuvinte deopotrivă de elogioase, virtutea victorioasei rezistenţe a ţărănimii transilvane. O astfel de preţuire se găseşte şi în recentul studiu al profesorului dela Universitatea din Londra R. W. Seton-Watson, care scrie cu drept cuvânt că «turma ortodoxă a fost lăsată fără episcop şi într'o lipsă totală de preoţi; aceasta a fost într'adevăr una din principalele cauze a inferiorităţii Românilor în veacul al XIX-lea. Dar ei au rezistat cu dârzenie tuturor condiţiunilor defavorabile şi au dovedit o *uimitoare virilitate şi tenacitate a sentimentului naţional, fără egal în Europa*»[1]).

Merită subliniat faptul că accesul lui Oprea Miclăuş spre audienţă la Curtea din Viena în *1752* fusese mult mai anevoios decât al lui Horia cu 30 de ani în urmă. Câtă vreme acesta, chiar din clipa plecării spre Viena, putea nădăjdui să găsească un sprijin în cunoscuta pornire ostilă a lui Iosif II contra nobilimii maghiare, căreia se străduise din răsputeri să-i înfrângă cornul trufiei, Sălişteanul Oprea trebue să-şi fi dat seama dela început că va întâmpina dificultăţi cu neputinţă de înlăturat, încercând a îndupleca pe crăiasa Maria Teresia să renunţe la cea mai predilectă acţiune politică a ei: la sporirea numărului de catolici, pe cari se obişnuise a-i preţui ca pe cei mai demni de încredere stâlpi ai stăpânirii habsburgice în tot cuprinsul Monarhiei şi, mai cu deosebire, în ţara Transilvaniei. Cu toate acestea el nu a pregetat să pornească de atâtea ori pe acest drum, la capătul căruia nu-l aştepta izbânda, ci temniţa dela Kufstein şi sfârşitul mucenicesc.

Un temeiu de nădejde a putut găsi în sprijinul, pe care i-l oferise mitropolitul Pavel Nenadovici, om de impunător

[1]) R. W. Seton-Watson, *Transilvania — o problemă fundamentală*. Oxford, 1943. Trad. rom. mss. p. 4.

curaj, intervenind și el de repetate ori în interesul coreligionarilor săi români, prigoniți de atâta vreme. Așezarea lui Oprea Miclăuș în Banat face impresia unei măsuri strategice din partea comandantului acestei mișcări populare, chemat să împlinească și rolul omului de legătură între Mitropolia din Carloviț, de unde aștepta să li se trimită vlădica dorit de întreagă turma ortodoxă-transilvană, și între această turmă, orfană timp de peste o jumătate de veac de povățuitorul ei bisericesc. Data sosirii lui în Banat va fi fost posterioară zilei de 1 August 1750, când înaintase menționata petițiune la Curtea din Viena. Răspândirea exemplarelor din circulara anonimă trimisă la 8 Decemvrie 1751 dela scaunul mitropolitan din Carloviț cu îndemnuri categorice către Românii ortodocși din toate satele să-și rostească încă odată «fără frică» dorința de a li se trimite episcop ortodox, căci altfel îi amenință primejdia de a fi «*deplin Nemți*», nu s'a putut face fără știrea și colaborarea lui. Dovada există în mărturisirea, pe care o făcea la o anchetă sibiană în ziua de 21.I.1752 Dumitru Vonica din Poiana arătând, cum noul memoriu a fost scris noaptea în casa preotului Vasile din Săliște și că cei ce au «însuflețit» poporul să facă această cerere nouă pentru vlădică ortodox, după cum auzise el dela oamenii adunați în timpul nopții la casa popii Vasile, nu erau alții decât *Oprea Miclăuș* din Săliște și *Popa Măcenic*, despre care nu știa însă lămurit, dacă era din Vale sau din Sibiel. Dacă nu va fi fost însuși Oprea Miclăuș autorul acestei solii de îmbărbătare, trimise satelor transilvane în preajma Crăciunului din 1751, el nu a putut lipsi, în nici un caz, dintre inspiratorii ei. Textul soliei anonime ar îndreptăți însă chiar presupunerea că ar fi fost scris de mâna unui țăran știutor de carte.

IV

Cum s'a învrednicit tânărul preot Moise Măcenic să devină tovarășul de pribegie bănățeană, de luptă și de suferință al mult încercatului Oprea Miclăuș? Cine era acest Moise Măcenic? Era fiul comunei Sibiel, din Scaunul Săliștei, țăran

cu frica lui Dumnezeu, cu purtare evlavioasă şi cu bună cunoştinţă de carte — tot atâtea însuşiri potrivite să-i asigure o preţuire deosebită în opiniunea obştească a poporului dreptcredincios din satul natal.

Când au aflat ţăranii din Sibiel că preoţii lor se abătuseră din calea vechilor şi sfintelor rânduieli bisericeşti, începând să pomenească « la daruri » numele unei femei străine, cum era crăiasa Maria Teresia, s'au tulburat aşa de adânc împreună cu întreg poporul din satele învecinate, încât n'au stat la îndoială să pornească şi ei la marea şi îndârjita răzvrătire începută la 1744 şi continuată până la sosirea episcopului ortodox Dionisie Novacovici la cârma bisericii transilvane (1761). Cu prilejul anchetei oficiale din 29 Mai 1744 poporul din Sibiel mărturisea, că vrea să fie solidar cu toate satele din Scaunul Săliştei, că nu a ştiut nimic despre unire până nu s'a ivit acest om trimis de Dumnezeu (Visarion), care le-a spus că toţi preoţii lor ar fi uniţi, ceea ce i-a săgetat la inimă atât pe ei, cât şi pe soţiile şi copiii lor. Nu pot face altceva decât să roage cu supunere şi din toate puterile lor pe domni, să-i lase în vechea lor *lege românească* şi să-i ocrotească; la biserică vor merge, căci este a lor, datoria faţă de Crăiasă şi de domni o vor împlini ca şi până aci, slujind cu credinţă, iar ce priveşte pe preoţi, să-şi lămurească ei situaţiunea, altfel nu le vor mai fi de nicio trebuinţă; la aceasta preoţii au declarat, că ei slujesc după cărţile găsite aci în biserică, dar nu pot tăgădui, că sunt *uniţi* şi *pomenesc pe Crăiasa în rugăciunile lor* [1]. În zadar le trimitea guvernatorul de atunci al Transilvaniei, contele Haller, o circulară scrisă româneşte, cu slove chirilice, poruncind să fie citită în toate satele să afle poporul că nu ar fi străină de credinţa lui nici crăiasa Maria Teresia, ci ar fi şi ea o « *pravoslavnică* »... Nimeni nu voia să-i dea crezământ. Ţăranii români cereau din an în an cu tot mai multă stăruinţă « *preoţi curaţi* », cari să creadă şi să mărturisească într'un singur fel, nu în două feluri.

In astfel de împrejurări a fost rugat ţăranul Moise Măcenic de către poporul din Sibiel, să plece în Ţara Românească şi,

[1] I. Lupaş, *Două anchete*, p. 15: « könnten aber nicht leugnen, dass sie *uniert* seyen und schlüsseten die Königin in ihr Gebet ein ».

fiind el om cu bună cunoștință de carte și cu tragere de inimă pentru cele sfinte, să se hirotonească preot la vreunul din scaunele vlădicești ale acestei Țări. Dând urmare stăruințelor repetate din partea satului, Moise a plecat împreună cu alți trei tovarăși de drum, porniți și ei cu același gând de a se preoți, ca să poată intra în slujba lui Dumnezeu și a poporului dreptcredincios din satele lor orfane. Au trecut pe la Brașov, unde au izbutit să-și facă rost de un pașaport sub cuvânt că s'ar duce în Țară numai ca niște «negutători de porci ...». Strecurați astfel pe la Bran și pe la Dragoslavele, au ajuns în capitala Țării Românești. Aci i-a primit *Mitropolitul Neofit* și, după ce i-a ispitit câtva timp din Sf. Scriptură și din rânduiala tipicului, văzând că sunt oameni pricepuți și pregătiți în deajuns pentru slujba preoțească, *i-a hirotonit* în anul 1746, la Mitropolia din București.

Intors acasă la Sibiel, preotul Moise Măcenic a fost întâmpinat cu bucurie și cu toată încrederea din partea obștei dreptcredincioase, care alerga în număr mare și asculta cu evlavie slujbele lui dumnezeești. După ce a prins însă de veste vicarul Petru Aron dela Blaj că în biserica din Sibiel, de unde fuseseră alungați preoții uniți, a început să facă slujbă un «preot de peste gard», cum îi plăcea lui să înfiereze pe cei ce fuseseră sfințiți în Țara Românească, a făcut arătare contra lui Moise Măcenic, care a fost arestat numaidecât și aruncat în temnița din Sibiu. Aci a trebuit să pătimească timp de 17 luni fără nicio vină, numai fiindcă fusese hirotonit la București, ținea cu pilduitoare bărbăție la credința neamului său românesc și nu se lăsa nici într'un chip înduplecat să creadă cum ar fi dorit Crăiasa dela Viena și uneltele ei din Transilvania.

In cele din urmă, generalului comandant de atunci i s'a făcut milă de îndelungata pătimire a acestui preot nevinovat și, stăruind pe lângă guvernatorul Haller, a izbutit a-l îndupleca să libereze din închisoare pe Moise Măcenic. După vreme așa de îndelungată bietul om s'a putut întoarce acasă la soție și la copii, dar numai cu condițiunea să renunțe cu totul la slujba preoțească, urmând să-și câștige hrana vieții întocmai ca și înainte de hirotonire, în rând cu ceilalți locui-

tori ţărani din sat. El nu a încercat nicidecum să se împotrivească acestei nedreptăţi, ce i se făcuse prin porunca mai marilor dela Sibiu. La câtva timp după întoarcerea lui acasă, trecând Petru Aron într'o aşa numită «vizitaţiune canonică» prin satele din Scaunul Săliştei, s'a oprit şi la Sibiel — poate anume ca să stea de vorbă cu Moise Măcenic, nădăjduind că bărbăţia acestuia va fi fost clătinată prin suferinţele celor 17 luni de temniţă grea. L-a îndemnat deci să se întoarcă iarăşi la slujba preoţească promiţându-i că-l va lăsa nestingherit să slujească la altar, dacă va face un jurământ nou aşa cum obişnuiau să facă preoţii uniţi, cei ocrotiţi de milostivirea Crăiesei dela Viena.

Moise Măcenic însă, cu toate că amintirile din temniţa Sibiului îi erau destul de proaspete, a spus în cuvinte răspicate că nicio putere din lume nu va fi în stare a-l îndupleca să facă vreun jurământ deosebit de acela, pe care îl făcuse la 1746 în faţa lui Dumnezeu şi a mitropolitului Neofit din Bucureşti. Mărturisirea aceasta a lui e cuprinsă în menţionatul proces-verbal, redactat în limba germană la Viena, cu prilejul anchetei din zilele de 14 şi 15 Aprilie 1752.

Ce bine ar fi fost, dacă şi vlădica Atanasie Anghel ar fi avut în Aprilie 1701 tăria sufletească a smeritului ţăran-preot Moise Măcenic din Sibiel şi aducându-şi aminte, ca acesta, de jurământul făcut la Mitropolia din Bucureşti, înaintea lui Dumnezeu, a patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului şi a mitropolitului Teodosie-Veştemeanul, că va apăra în tot cursul păstoririi sale ortodoxia, ar fi putut lua hotărîrea bărbătească să respingă jurământul, ce i s'a cerut atunci din partea Împăratului. De câte sfâşieri şi frământări dureroase, ar fi rămas, în cazul acesta, scutit neamul românesc din Ţara transilvană! Şi atunci şi mai târziu.

Refuzând Moise Măcenic jurământul cerut de Petru Pavel Aron, s'a deschis iarăşi calea prigoanelor împotriva lui: dela Sibiu a sosit poruncă la sat, să fie prins din nou şi dus iarăşi în temniţă. Dându-şi seama cât ar trebui să pătimească într'o nouă întemniţare, mai grea decât cea dintâi, Moise a pornit în pribegie spre Banat, unde ştia că se refugiase şi marele luptător pentru ortodoxie, ţăranul Oprea Miclăuş din Sălişte.

In Arhiva Mitropoliei din Carloviț se păstrează în traducere germană contemporană textul memoriului înaintat Curții împărătești cu prilejul audienței din Aprilie 1752. In el se face amintire și de suferințele preotului Moise Măcenic (fără a-l numi) și se insistă supra împrejurării că vicarul Aron a încuiat biserica zidită în « orașul Săliște » [1]) de trei frați (familia Cândea) cu propria lor cheltuială și a împiedecat preoții ortodocși de a mai săvârși serviciul divin pentru motivul că oamenii n'au mai voit să primească preoți uniți [2]). Acesta este probabil însuși textul memoriului scris de preotul Vasile din Săliște, în adunarea de noapte ținută în casa lui curând după sărbătorile Crăciunului din anul 1751. Arătând că după ce prin porunca Maiestății Sale li se îngăduise în vara anului trecut (ar fi deci: 1750) și ortodocșilor libertatea să-și poată păstra în pace și liniște credința, ei aflând despre aceasta alergară la guvernatorul (Haller) din Sibiu, cerând să li se publice hotărîrea Crăiesei. Urmarea a fost însă, că acesta a poruncit mulțimii să plece acasă, oprind numai doi inși, pe cari i-a legat și aruncat în temniță; la fel a procedat și cu un preot, care zace de 8 luni în temnița din Alba-Iulia. Prigonirile s'au întețit apoi, fiind arestați și la Mercurea 18 inși, dela cari protopopul unit vrea să stoarcă fără niciun motiv 500 fl. [3]).

---

[1]) Numirea de oraş, atribuită la mijlocul veacului al XVIII-lea acestui vechiu centru de vieaţă pur şi autentic românească-ortodoxă, nu e lipsită de temeiu ştiut fiind că şi documente dela sfârşitul veacului XIV îi dăduseră numirea de *Magna Villa Valahalis*.

[2]) *Ibidem*, p. 116: « unterdessen ist auch die Kirche, welche drei Brüder aus der *Stadt Selişte* aus eigenen Unkosten erbauet, von dem Vicario, einem uniten mit Nahmen Petrus Aaron, weilen die Leuthe die uniten Priester nicht haben wollen annehmen, gesperrt worden und hat auch verhindert, dass ferner die orientalischen ihren Gottesdienst nicht mehr halten können ». In comparaţie cu celelalte sate din vecinătate, Săliştea se vede că apărea chiar de pe la jumătatea veacului al XVIII-lea ca un fel de «*oraş*», în orice caz un centru de vieaţă românească ortodoxă de atâta importanţă, încât şi din partea oficialităţii catolice transilvane i s'a recunoscut rolul de îndrumătoare a luptei pentru apărarea ortodoxiei, fiind poreclită „*caput malorum*". La 1716 Săliştea era împărţită, din punct de vedere administrativ, în 4 cartiere sferturi (Viertel): 1) *La Brata* 2) *Depe Vale* 3) *Dela Piaţ* şi 4) *Dela Folteşti* sau *Onceşti*, cu *44 de bătrâni* la cârmă, câte 11—12 de fiecare sfert (cartier).

[3]) *Ibidem:* « ist auch schon ein Priester zu *Belgrad* seit 8 Monaten im Kerker und noch andere 18 Männer werden in der Stadt *Mercur* bewahrt, von welchen der Erzpriester, welcher ein *unit* ist, ohne einzige Ursache 500 fl. fordert, ferners wird noch ein jeder von *unseren Priestern*, welcher kein unit werden will, in den Kerker geworfen und alles seines Haab und Guts verraubet, wie ich denn auch, welcher ein ortlicher Priester bin, 17 Monath im Kerker gewesen bin ».

Aceste prigoniri necontenite i-au îndemnat să se îndrepte spre tronul milostivirii (Gnadenthron) cu cererile lor în următoarele 5 puncte:

1. Să poată trăi și Românii ortodocși netulburați în vechea lor credință, potrivit cu priveligiile care le-au fost încuviințate și întărite de repetate ori.

2. Să li se încuviințeze episcop ortodox atârnător de mitropolitul din Belgrad sau din Carloviț.

3. Cei ce din propria lor voință au primit unirea, să rămână uniți, dar cei statornici în vechea lor credință să fie lăsați în pace.

4. Deoarece *mulți* sunt constrânși cu puterea armelor sau prin alte mijloace violente să treacă la unire, asupra lor petiționarii așteaptă cu supunere dispozițiunile ce se vor lua în viitor [1]).

5. De opt ani de zile fiind cu totul oprite slujbele religioase ale ortodocșilor, precum botezele, cuminecările, cununiile și înmormântările, să fie ridicată opreliștea aceasta și restabilită libertatea de mai nainte, ca oamenii să nu crească și să nu moară fără botez și cuminecătură, să nu mai vietuiască împreună fără cununie și să nu mai fie înmormântați fără preot, cum se întâmplă de 8 ani încoace [2]). In loc să fi împlinit vreuna din cererile cuprinse în aceste puncte, rațiunea de « Gesamtstaat » austriac a socotit că problema spinoasă poate fi rezolvită trimițând pe Moise Măcenic împreună cu Oprea Miclăuș ca pe niște răzvrătiți, în întunecimea temniței tiroleze, unde fusese trimis la 1744 și Visarion. Lângă cei doi deținuți la 1752, cu patru ani mai târziu a fost aruncat în osânda «temniței de veci» și neînfricatul preot Ioanăș Vârvorea (Popovici) din Galeș, în aceeași fortăreață.

---

[1]) *Ibidem*, p. 117: « Indem viele durch die Waffen oder sonst gewaltthätiger weise gezwungen werden, dass sie sich zur unirten Religion wenden, überlassen wir diese zur ferneren Disposition.»

[2]) *Ibidem:* « Indem schon seit 8 Jahren her die exercitia orientalis religionis absolute verboten seyen, gleich wie die Tauffe, die communicatio, copula et funera damit sie sich zu dem vorigen Stand gelangen und ihren frayen ruhigen Lauff haben, damit sie nicht in posterum ohne Communion und Tauffe aufwachsen und sterben und ohne copulis beysammen wohnen und ohne Priester begraben werden, wie es schon 8 Jahre her geschehen ».

Din temnița dela Kufstein, niciunul din cei trei mucenici ai ortodoxiei transilvane nu s'a mai putut întoarce niciodată în sânul smeritului cămin familiar, nici sub strașina bisericei din satele lor, lipite de codrul dela poala Carpaților.

Despre preotul Ioanăș din Galeș se știe că pe la 1780 mai era încă în vieață, continuând să pătimească și după 24 de ani împliniți în întunerecul temniței din Kufstein. Despre Moise Măcenic nu se mai face însă nicio amintire sigură, după ce-l cuprinseseră de viu fioroasele ziduri ale fortăreței tiroleze. Iar când văduva lui Oprea Miclăuș, Stana, se adresa la 1784 împăratului Iosif II cu rugămintea să se milostivească a-i slobozi bărbatul din îndelungata închisoare, de peste 30 de ani, acesta *nu a mai putut fi găsit printre cei vii.*

Suferințele poporului pentru credință au continuat, găsind expresiune prelungită în repetate cereri ca aceea a Săliștenilor din 1755 către mitropolitul Nenadovici căruia făceau *mărturisire* dreaptă și deplină: « descoperindu-se acest păcat (al uniației) plânge sufletul nostru cu lacrimi ferbinți și acum cădem și ne rugăm la mila Presfinției tale... a ne da vlădică neunit pe legea cea pravoslavnică... că noi dăm cererea noastră cu tot sufletul nostru după Dumnezeu în mila Preasfinției tale, iar nefăcând Sfinția ta răscumpărare cu acest păcat ca să-l iei deasupra noastră și având putere, noi să nu avem a da samă înaintea înfricoșatului județ, și *mărturisindu-l* noi și neavând doftorie a ne putea vindeca de el, că fiind și *acei oameni trimiși cu știrea tuturor din Brașov până la Dobra*, toată Marginea i-am trimis pentru sufletele noastre »[1]. Este evidentă aci aluzia la cei întemnițați, pentru care în altă petițiune din același an Săliștenii roagă *din nou pe Nenadovici scriind: « să nu ne lăsați pentru Cristos și pentru acești oameni* cari *i-au trimis țara la împărăție* anume *Oprea Miclăuș, Popa Măcenic, căci că multă dorire are țara de ei, care nu știm sunt undeva sau ba* »[2].

La trei ani, după întemnițare, consătenii lor nu putuseră încă afla unde sunt. Îngrijorați de soarta lor, Săliștenii repetă și în memoriul adresat la *4 Decemvrie 1756* aceluiași mitropolit

[1]) *Ibidem*, pp. 145—146.
[2]) *Ibidem*, p. 153.

Nenadovici rugarea stăruitoare de a-i ajuta scriind că nu mai pot răbda răul şi supărările ce cad asupra lor « dela popii cei uniţi în toate zilele », de al căror « mare rău şi-au pustiit, şi case şi moşii şi şed tot fugiţi la păduri, fiindcă nu le trebue popii cei uniţi până la moarte. *Mai bucuros moartea vom pofti ca pe ei să ne stăpânească*... Şi ne rugăm Măriei Tale... pentru ai noştri, care noi satele i-am ales oameni şi i-am trimis la pre înălţata Curte, anume Popa Măcenic şi Oprea Miclăuş; să fii Măria Ta într'ajutor ca să se sloboadă, căci sunt oameni buni şi sunt *oameni de noi toţi şi cu voia noastră trimişi* » [1]).

Nici până în primăvara anului 1761, când lupta pentru ortodoxie era aproape de izbânda meritată, izbândă smulsă puternicului tron habsburgic în bună parte prin suferinţele acoperite de misterioasă tăcere, nu însă şi de uitare, ale mucenicilor dela Kufstein, tovarăşii lor de luptă şi de victorioasă statornicie încă nu putuseră ştirici, în care temniţă din vasta Monarhie pătimesc povăţuitorii lor din cursul anilor 1744—1752. De aceea în punctul al doilea al hotărîrilor luate în sinodul ţinut la Alba-Iulia sub preşedinţia călugărului Sofronie, neputând preciza locul întemniţării, formulează postulatul relativ la liberarea lor în termini vagi: adunarea să ceară pe acei captivi, cari sunt deţinuţi *pentru ţară şi pentru lege*, nu se ştie unde? anume pe *Oprea Miclăuş din Sălişte şi pe popa Măcenic din Sibiel, pe popa Ion din Galeş şi pe popa Ion din Sadu* [2]). Nici autorul cronicei rimate «Plângerea Sf. Mănăstiri a Silvaşului» nu putuse afla vreo ştire sigură despre mucenicii dela Kufstein, ci credea că vieaţa lor s'ar fi stins în vreo temniţă vieneză. Nici Stana ,soţia lui Oprea Miclăuş nu putuse afla până la 1784, deci în curs de 32 de ani, în care temniţă din vasta Monarhie fusese aruncat soţul ei.

V

S'ar putea ivi întrebarea, pentru ce să nu fie consideraţi ca precursori ai lui Horia la Impăratul şi popa Ion din Galeş,

[1]) *Ibidem*, pp. 161—162.

[2]) *Ibidem*, p. 223: « 2-do » Ut petat quosdam captivos, qui sint detenti propter *regnum et legem*, nescitur ubi? nominanter vero *Opre Miklos* ex Szelistye, popa *Mutsinik* ex Szibiel, *popa Iuon ex* Gales et *popa Iuon* ex Szad ».

popa Ion din Sadu şi călugărul Nicodim, câtă vreme despre acesta din urmă sunt date sigure că a fost primit în audienţă şi a stat de vorbă cu împăratul Francisc I?

Adevărat, dar îndată după audienţă, prinzând de veste că îl ameninţă închisoarea în vreo temniţă austriacă, el a reuşit să se refugieze sub aripele ocrotitoare ale Curţii împărăteşti din Rusia, iar mai târziu a găsit adăpost în Ţara Românească, unde a devenit întemeietorul satului Ciofrângeni (jud. Argeş), aşezând aci pribegi din Transilvania, dându-le voie să-şi facă adăpost şi sat «*împrejurul bisericii*», împărţindu-le «pământuri de hrană şi livezile acestei moşii de peste râu, spre răsărit din apa Topologului până în Calea Oii» şi lăsându-i «să curețe pădurile de mărunţiş, ca să-şi mai lărgească livezile, iar copaci mari nici cum să nu fie slobozi a tăia», după cum precizează în «Aşezământul» scris de însăşi mâna lui Nicodim la *4 Octomvrie 1764* [1]).

Popa Ion din Galeş, cu toate suferinţele lui muceniceşti în temniţele din Sibiu, Deva şi Kufstein nu intră în categoria precursorilor lui Horia la Impăratul, deoarece nu s'a păstrat nicio amintire să fi fost şi el primit în vreo audienţă la Curtea din Viena. Iar popa Ion din Sadu, tatăl polihistorului Ioan Piuariu-Molnar, după chinurile ce a pătimit în Transilvania, unde fusese spânzurat timp de 4 ceasuri cu capul în jos, transportat la Viena s'a bucurat aci de un tratament, pentru care nu avea decât cuvinte de laudă în scrisoarea trimisă familiei sale şi credincioşilor din Sadu [2]). Dacă nu i s'a dat voie să se întoarcă în satul natal, el s'a putut totuşi stabili în Banat la Sân-Nicolaul Mare, unde a păstorit ca protopop [3]).

Rămân deci în categoria amintită luminatul şi intransigentul ţăran *Oprea Miclăuş* împreună cu neînduplecatul în statornicie preot *Moise Măcenic, cari au avut prilej să stea de vorbă cu împăratul în Aprilie 1752*, cu rezultat aproximativ asemănător celui obţinut de Horia cu 32 de ani mai târziu,

---

[1]) Cf. I. Ionaşcu, *Ieromonahul transilvan Nicodim în Ţara Românească*, în Volumul omagial I. Lupaş, Bucureşti, 1943, pp. 365—383.

[2]) I. Lupaş, *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*. Vol. III, p. 50.

[3]) Gh. Cotoşman, Din trecutul Banatului II. *Comuna şi bisericile din Sânnicolaul Mare*. Timişoara, 1934. Cf. *Anuarul Inst. de Ist. Naţională*. Cluj, vol. VI, p. 612.

cu deosebirea însă că lor nu le-a mai fost dat să vadă ţara Transilvaniei, unde să fi putut eventual contribui la deslănţuirea unei revolte sângeroase, ci îndată după audienţă i-a înghiţit întunerecul cazematelor din fortăreaţa tiroleză a Kufsteinului. Indelungata lor pătimire în mucegaiul răcoroaselor ziduri nu era mai uşoară decât aceea a lui Horia în temniţa dela Alba-Iulia. Toată deosebirea este doar de căutat în împrejurarea că suferinţele acestuia au fost curmate după două luni de zile prin cumplite chinuri în faimoasa « roată dela Bălgrad », câtă vreme ale mucenicilor dela Kufstein au continuat a-i mistui, trupeşte şi sufleteşte, cu zecile de ani.

Dar, precum din graiul lui Horia nu s'a putut auzi niciun strigăt de durere în ziua de 28 Februarie 1785, după niciuna din groaznicele lovituri care îi sdrobeau oasele trupului, la fel n'a pătruns niciun freamăt de tânguire din rostul celor îngropaţi de vii la Kufstein.

* * *

In ziua de 9 Septemvrie 1937, îndemnat de o explicabilă curiozitate de a cunoaşte locul unde au pătimit mucenicii ortodoxiei transilvane, întrerupându-mi o călătorie spre Roma, am poposit la Kufstein dorind să cercetez cu de-a-măruntul temniţa, în care speram să pot găsi vreo urmă despre îndelungata robie a luptătorilor pentru credinţă. La ora 6 dimineaţa am urcat împreună cu soţia mea printre ziduri întunecate 250—300 scări până am putut ajunge la locul fioroaselor cazemate, dintre care unele fuseseră transformate după întâiul războiu mondial într'un fel de cămin al cercetaşilor (Pfadfinderheim), iar altele într'un mic *muzeu* sub conducerea unui fost funcţionar financiar austriac, trecut la pensie (Winkler). Acesta nu ştia să se fi păstrat în tradiţiunea locală vreo amintire despre ţăranii şi preoţii români arestaţi în fortăreaţă, cum s'a păstrat de exemplu despre banditul maghiar Rózsa Sándor, deţinut acolo timp de 8 ani (1857—1865) pentru tâlhăriile lui. Iar despre arhiva temniţei spunea că a fost transportată în arhiva Ministerului de Justiţie din Viena, unde probabil a fost mistuită de flacările incendiului din vara anului 1927.

Speranța de a mai putea fi sporite informațiunile documentare de până acum cu privire la mucenicii dela Kufstein prin alte știri proaspete, *scoase la iveală prin viitoarele cercetări, rămâne deci destul de redusă* [1].

Plecând din gara Kufstein spre Innsbruck, din tren se poate vedea bine colosul de turn rotund, străjuind întreagă construcțiunea formidabilei fortărețe ce se înalță pe creasta unor stânci prăpăstioase părând înfiptă cu atâta iscusință în granitul lor, încât privitorul rămâne cu impresiunea că ar fi răsărită chiar dintr'o rădăcină cu ele.

Se împlinesc la 1944 două veacuri dela începutul calvarului acestor precursori ai lui Horia la Impăratul. Ar fi momentul potrivit să li se ridice în satele, de unde au pornit ei la luptă aprigă pentru libertatea sufletului românesc, câte un semn de amintire cu inscripțiunea, care ar putea să fie o variațiune a cunoscutelor cuvinte săpate de Stolniceasa Sima la începutul veacului XVII pe piatra dela mormântul soțului ei Stroe Buzescu: «Și nu fu pe *voia câinilor de Tătari*» [2]. Pentru Oprea Miclăuș din Săliște și pentru popa Măcenic din Sibiel textul ar putea fi adaptat așa: în lupta inegală dintre Goliatul tronului împărătesc dela Viena și dintre Davidul satului românesc transilvan «*nu fu pe voia împăratului, ci pe voia satului*».

Tronul împărătesc s'a prăbușit, satul românesc a rămas biruitor. A biruit prin virtuțile lui milenare: prin nesdruncinata

---

[1]) Într'o publicațiune apărută la 1928 cu titlul *Festung Kufstein; Ein Heimatbuch der Stadt und Festung* von Ed. Lippott — Vol. III din colecțiunea *Tiroler Heimatschriften* — se arată la p. 49 că dela începutul veacului al XVI-lea înainte etajul IV al turnului rotund era locul destinat deținuților politici, militari și altor delicvenți; «personalități de tagmă bisericească și lumească tânjeau aci în cătușe, umplând chiliile temniței cu suspinele și stropind pământul cu lacrimile lor.» Un versificator german scria la 27.III.1848 că nu crede în soarele libertății, câtă vreme nu vor cădea cătușele și nu vor fi rupte încuietorile dela Kufstein (p. 63):

« Nicht glaub' ich an die junge Sonne,
Ich glaub' an unsere Freiheit nicht,
Eh nicht auch diese Ketten fallen —
Eh nicht auch dieser Riegel bricht ».

Din această publicațiune germană se reproduc în anexele acestor pagini: 1. turnul împărătesc (Kaiserturm) al fortăreței Kufstein (p. 19); și 2. aspectul fortăreței la 1901 (p. 75).

[2]) I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*. Cluj 1928 p. 154.

lui legătură cu pământul şi cu cerul strămoşilor, prin tenacitate şi răbdare, prin credinţă luptătoare şi prin minunatul avânt mucenicesc izvorît din convingerea că, dacă nu poate fi «omul slobod cu trupul», cu sufletul însă poate şi trebue să fie.

Astfel a biruit satul românesc prin reprezentanţii săi dela Kufstein ca şi prin mulţimea celor sacrificaţi în cursul răscoalei lui Horia şi în viforul răzmiriţelor de mai târziu. A biruit supravieţuindu-le pe toate şi continuând să imprime Ţării transilvane caracterul ei românesc, subliniat de toţi călătorii străini ca o realitate etnică mai presus de orice îndoială.

Oldăneşti, 6.IX.1943.

ANEXE[1])

I

Cibiniy 27 Apr. 1744.

PROCESUL VERBAL REDACTAT CU OCAZIUNEA CERCETĂRII FĂCUTE ÎN SIBIU CONTRA CĂLUGĂRULUI VISARION SARAI

Ad mandatum Excellentisimi Domini Comitis de Czernin, pro nunc Generalis per Transilvaniam Commendantis et quidem in praesentia Reverendissimi et Illustrissimi Domini Unitorum per Transilvaniam Episcopi L. B. a Klein hodie infra notatus Callugerus, seu Monachus graeci ritus propter dogmata contra Unionem Valachorum cum Ecclesia Romana in hac provincia publice habita constitutus, et sequenti modo interrogatus est.

Quomodo nominetur, cujus aetatis?	R[esponsum]. Dicor Visarion Száraj, antequam factus sum callugerus, nominabar Nicolaus Száraj. Aetatem meam Deus scit, credo tamen me 30 annorum esse. Costanicae in Bosnia sum natus, nationis Rascianae et religionis graecae quatuor patriarchis subjecta, conditione callugerus seu Monachus in coenobio Pacra dicto, in Slavonia sito. Egumen seu superior meus vocatur Gabriel, vivo in caelibatu.
An verus in sacris constitutus sit sacerdos?	R[esponsum]. Directam responsionem dare renuit; refert se ad testimonium suum patriarchale.
An habeat potestatem homines a peccatis absolvendi?	R[esponsum]. Deus scit. Ad multiplices quaestiones directe respondere recusat.

[1]) In aceste «*Anexe*» e cuprins textul unor documente contemporane dintre anii 1744—1784, a căror interpretare mai pe larg se găseşte în volumul IV din colecţiunea *Studii, conferinţe şi comunicări itsorice*, Sibiu, 1943, p. 173 sq., în capitolul «*Contribuţiuni documentare la istoria satelor transilvane*».

A quo characterem calugeri susceperit?	R[esponsum]. Per Patriarcham Hyerosolimitanum, Episcopus et unus sacerdos adstiterunt quod ante 12 annos factum est; adjungit a tempore quinque annorum se talem fuisse, qualem se modo exhibeat; non tamen vúlt dicere, quisnam modo sit proferendo rationem, quod ab imperatoribus et regibus noscatur. Asserit se praedicare, ut Imperatori et Deo reddatur quod illorum est.
Ex quo loco in hanc provinciam venerit?	R[esponsum]. Ex monasterio Pacra, duabus septimanis post Festa Natalitia profectus sum Essekinum per Petrovaradinum, Carlovicinum ad Patriarcham abhinc Szabelinum penes Tibiscum, ubi militiae rascianae in bellum moventi benedictionem elargitus sum, postea me contuli Temesvarinum, et ab hinc in Transilvaniam, cujus provinciae loca, quae transivi praeter Devam, nominare ignoro.
Quibus caeremoniis in Transilvania exceptus sit?	R[esponsum]. Vocentur homines ut ipsimet dicant.
Qualia negotia in hac provincia habuerit?	R[esponsum]. Praedicavi doctrinam, ut Deo dentur quae Dei sunt, et Imperatori, quae illius sunt, ut homines salvari queant.
Quis ergo ipsum ablegaverit ad ea docenda?	R[esponsum]. Deus solus me misit.
Quomodo per Deum missus sit, vel qualiter mandatum Dei perceperit?	R[esponsum]. Nullibi scriptum est, ut hic confitear.
Quomodo igitur credendum sit a Deo ipsum missum esse?	R[esponsum]. Ad interrogationem non vult respondere, sed dicit se in tot provinciis fuisse, et nunquam de iisdem interrogatum esse.
Demandata est commissio, eum desuper interrogare? respondeat ergo et fateatur veritatem?	R[esponsum]. Deus solus scit: Deus me misit, non teneor dicere quomodo?
An antea nunquam in hac provincia fuerit?	R[esponsum]. Non.
Qua occasione hac vice huc venerit?	R[esponsum]. Interrogat interpretem, quis ipse sit, quod de hoc

quaerat; hoc interrogare solius Dei est.

Cujus instinctu hanc provinciam ingressus sit?

R[esponsum]. Id mihi Deus inspiravit.

Quam doctrinam denunciare à Deo jussus est?

R[esponsum]. Christus, Moysi et apostolis suis demandavit suum verbum denunciare sine expressione: an Turcis, Calvinistis, Lutheranis etc. denunciandum sit?

Utrum etiam verum Evangelium hic loci praedicaverit?

R[esponsum]. Uti Deus jussit, ita denunciavi.

Cum absque eo verum Evangelium in hac provincia praedicetur, sequitur, ipsum quid contrarii docuisse?

R[esponsum]. Semper ad Deum se refert.

An credat quod in hujate provincia Evangelium non genuine denuncietur?

R[esponsum]. Homines quos docui dicent, quid docuerim ut scilicet debilioris ingenii homines a me melius rem comprehendant. Caeterum non vult dicere, an et quid erroris doctrina Unitorum in se contineat?

Homines referunt, quod docuerit, quemlibet in sua religione, in qua natus est, salvum fieri posse.

R[esponsum]. Fateor me hoc docuisse.

An ergo credat, quod quivis, uti Calvinistae, Lutherani et Turcae etc. in sua religione perseverantes salvari possint?

R[esponsum]. Ego non sum judex istorum religionum: Deo soli constabit.

Cum nullum discrimen religionum sciat, ignoretque qualis istarum orthodoxa ist, quomodo Evangelium ergo praedicare ausus sit?

R[esponsum]. Non scio, in quali religione quis salvari possit.

Quomodo ergo docere potuerit?

R[esponsum]. Per bona opera homo salvatur.

Utrum homo per sola bona opera absque fide salvetur?

R[esponsum]. Hoc non ego, sed Deus scit.

Cum ipse a Deo missus sit, utique idem ipsi revelaverit, qualem doctrinam exhibere debeat?

R[esponsum]. Deus mihi dixit: qui servat meum verbum, salvus erit.

Quale verbum Dei populo denunciaverit?

R[esponsum]. Quaerantur homines, quibus locutus sum.

Utrum non contra unionem, qua Valachi cum Ecclesia Romana conjuncti sunt, doctrinam suam instituerit?

R[esponsum]. Revocat se ad homines, quibus concionatus est.

An non ad populum dixerit se dolere, quod tot animae eorum periturae sint?	R[esponsum]. Non sum Phariseus, ut dicam quid praedicaverim.
Quare ergo dixerit se dolere magis animas proelium, in unione educandarum, quibus necessario in ea pereundum sit?	R[esponsum]. Dicant homines mihi hoc in faciem.
Homines rationem et causam, quare ita docuerit scire non possunt, dicat ergo ipsemet?	R[esponsum]. Compareant homines, si veritatem dixerint fatebor, falsa autem negabo.
Omnia, quae modo ipsi proposita sunt Archi-Diaconus Dobrensis in scriptis transmisit, cui qua viro fide digno credendum sit?	R[esponsum]. Hic non dicit veritatem: addit vocem populi esse vocem Dei.
Utrum dicto Archi-Diacono omnem maledictionem imprecatus sit, quia ad constitutum venire renunciavit?	R[esponsum]. Non: Ego omnibus dedi benedictionem, neminem vero abominatus sum.
An his tribus, qui constitutum ab oppido Lipova huc commitati sunt, etiam non credat?	R[esponsum]. Hi nihil sciunt; nam ego pater sum, illi vero filii, filii autem non sciunt quid pater agat.
Quis in hac provincia lingvam rascianam in valachicam interpraetatus est?	R[esponsum]. Mercator Lipoviensis Gabriel.
Hic utique constituti contiones audiverit?	R[esponsum]. Credo, illam aliquam partem audivisse.
Fatus Gabriel expresse dicit, quod constitutus contra unionem locutus sit?	R[esponsum]. Quomodo unus in duabus religionibus salvari possit.
Dicat, quales homines habeant duas religiones?	R[esponsum]. In Turcia unum interrogavi de religione, qui mihi respondit: fui christianus, modo sum Turca. Alius ad meam interrogationem reposuit Temesvarini: eram Turca, modo factus sum Christianus, quem admonui, ut suam servet religionem. In Transylvania tam popas quam populum interrogavi, cujus religionis sint, qui responderunt: sumus uniti, quibus opposui: nec unam nec alteram servatis religionem. Opponit se nihil adversus fidem Catholicam habere unitos neutram tenere religionem.

Cum uniti duplicem habeant religionem, dicat qualem constitutus docuerit?

R[esponsum] ut disjunctive unam vel alteram servent homines.

An non sciat, non licere in alieno episcopatu religionem docere?

R[esponsum]. Quaerit, an Deus non sit major episcopo?

Quando constitutus a Deo missus est ad quid ergo patentibus sui Patriarchae indigeat?

R[esponsum]. Primariae patentes sunt a Deo, illae a Patriarcha solummodo sunt secundariae mihi sine petitione mea eum in finem datae, ne pro exploratore habear.

Dicat, ubi a Deo mandatum perceperit?

R[esponsum]. Exclamat: Vos increduli.

Dicat, an non praedicaveritillum, qui ab unito sacerdote baptizatus est, non esse baptizatum?

R[esponsum]. Negat requirens, ut homines qui hoc affinxerint, sistantur.

Fateatur, an non populum ab ecclesia unita abstinere adhortatus sit?

R[esponsum]. Petit ejus probam.

Habet-ne a Deo et Beatissima Virgine revelationes?

R[esponsum]. Christus dixit, tacendum esse, hoc neque Patriarchae meo revelarem.

Homines vero dicunt, quod talia de se jactaverit?

R[esponsum]. Homines mentiuntur, nec Patriarchae meo hoc vellem patefacere.

Cum inquisitus, prout ex responsionibus ejus apparet, post tot tantasque admonitiones, nullibi ad interrogata directam responsionem dare voluerit, hoc examen ad ulteriorem usque gratiosam dispositionem finitum est. Actum Cibinii, die 27 Aprilis 1744.

27ma Aprilis 1744.
Copia Examinis Monachi Graeci Ritus Visarion Szárai turbatoris Unionem Gr. Ritus in Transilvania.
[Arh. Canc. Aul. Trans. Nr. 322 A. 1745].
Copia fotografică, se reproduce în facsimil la sfârşit planşa III, a—f.

II

Viena, 13.V.1744.

RĂSPUNSUL CURŢII DIN VIENA LA RAPORTUL GENERALULUI COMANDANT, CONTE DE CZERNIN, PRIVITOR LA ARESTAREA UNUI CALUGĂR GĂSIT FĂRĂ PASAPORT

Hoch- und Wohlgebohrner Graf,
Sonders geliebt und geehrter Herr Feldmarschall Leuthenant; ob dessen unterm 25. elapsi anhero erlassenen Schreiben ersehen Wir unter anderen auch, welchergestalten derselbe den aus dem Banat

Temesvar ohne einige Passeporten sich in das Fürstenthumb Sibenbürgen eingeschlichenen Schismatischen Callugier als einen Ertz Imposteur beym Kopf nemmen, und vöst (!) setzen lassen, anbey auch veranstaltet habe, dass Solcher nebst denen Ihne beglaitteten dreyen griechischen Kauffleuthen dises unternemmens halber gründichst examiniret werden solle; Wie nun dises werkh in das religionsweesen einschlaget, welches besonders in dasigem Fürstenthumb als eine delicate sache anzusehen, und zu tractiren ist, so thuen Wir auch obangezogene arrestir- und examinirung hiemit allerdings gutthaissen, und wollen sothannen Verhörs- und aussage zur weiteren überlegung demnächsten gewärttig seyn; Indessen aber hat der Herr Graf ernstlich zu verordnen, und darob zuhalten, womit obangezogener Hypocrit von seinem gefolg separierter eng und wohl verwahret, ihme auch weder dinten noch feder zuegelassen, weniger Jemanden ein Zuegang zu ihme gestattet werde, wie Wir dan bey erstattung eines dissfällig weiteren berichts auch zu vernemmen erwartten wollen, wan aigentlich diser Bössewicht beym Kopf genommen, und wie ville Täg selber dortten würkhlich arrestiret seye; denselben anbey göttl. obhuet empfehlen.

Wienn den 13. May 1744.

Des Herrn Feld Marschall Leuthenant Dienstwillige.

S. Weyl. Röm. Kays. Mayestät hinterlassener Hof Kriegs Raths Praesident und Räthe.

Inhaftirter Calluger.

[In depozitul de mss-e al Inst. de Ist. Naţ. Cluj-Sibiu].

III

28.V—9.VI.1744

PROTOCOL DE CERCETARE LUAT DE COMISARII MAGISTRATULUI SIBIAN (ANDREAS HERRMANN, MARTIN FRIEDRICH LEONHARD ŞI A. VON ADLERSHAUSEN) CU SĂTENII ROMÂNI DIN SCAUNUL SIBIULUI IN ZILELE 28 MAI—9 IUNIE 1744

Nachdeme auf ohnlängst ergangenen Befehl von Einem Hochlöblichen *Gubernio* an den hiesigen Löblichen Magistrat und untengesetzten von hieraus an *committiret* worden folgende in wallachischer Sprach verfertigte und uns übergebene *admonition* zu sambt dem infact Comp. Const. Pars I. Tit. 1. Art. 2, in allen hiesigen wallachischer Stuhlsdörfern in Beyseyn daselbst befindlicher *Popen* denen Dorfinwohnern gehörig Kund zu machen, haben wir sothanes der obligenden Schuldigkeit nach best möglichst Verricht, wie folget.

«*Precsinstitul Gubernium szau enstiinczat, prekum aits en zara noastre la uni szate rumenest szare fi fokut' turburare pentru un lukrul kare ar fi ammesztekat en kredinze, kare uni den Aszkultetori rumenest nu se pot engedi ku Popchi lor, schi la une szate nu vor sze marge nitse la Beszerika, pentru kare atsaszta nitse lui Dumneszou nu platse, schi la lesche zeri*

unke geszte oprit, la kare lukru pentru acsaszte turburare, sze de porunka de la prae csinstitczi Domni sze mai mare ai czeri la totcz Skaunassi Rumeneşt, kum ka sze engeduaszke ku Popchi lor, schi sze merge la Beszerike prekum au mersz schi pon'akum, schi sze sze lasze de acsaszte turburare, jare kare nu va asculta dupe acsaszte porunke, sze va pedepszi dupe pedapsze kare i szkrisze dupe ledze zeri».

Szetsell 28-a May Anni currentis, haben wir in Gegenwarth beyder im Dorf sich befindlicher Popen besagte christliche *admonition* diesen Stattuntergebenen vorgelesen, nach welcher Verlesung sich beyde *Poppen* wegen des diesfälligen inspets bedankhet, die Gemeine aber nach langem Stillschweigen endlich mit aller bescheiden hat *declarirt*, ihre meinung sey nicht diese, dass sie nicht in die Kirche gehen wollten, sondern da Viele von Ihnen von dem ohnlängst von Gott oder sonst jemanden geschickhten Mann mit bestürtztem Gemüthe vernohmen, dass Ihrer als *unirten* Taufe, *Copulation* und dergleichen unrecht, mithin ihre *Popen* voraus und sie hinter Ihnen zur Hölle fahren mussten, so bitten sie die Landesherrn zumahlen sie sowohl der Königin, als ihrer Obrigkeit zu gehorsammen niemahlen ermanglen wolten, bey ihrer alten *Religion* zu behalten, es seye auch vorhin die Rede gewesen, als wären sie *units*, so oft aber sie die *Popen* hierumb befraget, hätten solche es nicht gestehen wollen, bis nun solte aber gleichwohlen diese ihre gehorsambste Bitte bey denen Landesherren nicht stattfinden, so bätten sie sich die Erlaubnis aus in anderen Ländern ihre *Religion* auf zu suchen.

Sinna 28-va gaben nach Verlesung der admonition, die wenigen Anwesenden zur Antworth, dass sie wohl etwas von bewusster Sache vernohmen und gehört, allein da so viele nicht zuhause seyend, so bitteten sie wegen dieser so wichtigen Sache umb geduld bis künftigen Montag, binnen welcher Zeit die der Statt zugethane Dorfslenthe das diesfalls nöthige Verabreden und sodan solches uns durch *Deputirte* wolten hinterbringen lassen. Popa Dan aber hiesiger Orthsgeistlicher sagte, es seye bis *dato* darumb allhier keine Unruhe gewesen.

Tiliska 29-a May. Nach Verlesung der *admonition* sagte die Gemeine, sie wisse nicht woher sich dieser Verdacht entsponnen, verlangen indess sie bey voriger uhralter *Religion* zu erhalten, wovon sie *auch bey Verlierung ihres Kopfes* nicht abweichen wolten, worauf die Geistlichkeit antwortete, dass sie die uhralte griechische Lehre behalten hätten und wolten, erböthen sich auch ihre in der Wallachey gedruckhte Kirchenbücher zu mehrerer Versicherung der alten Lehre sehen zu lassen.

Galyést 29-a May, nach *publicirten admonition* sagte die Gemeine, sie wären die geringsten Knechte des Landes, wolten auch jederzeit, wie bis dato unterthänig verbleiben, nur bitteten sie bey voriger ihrer *Religion* zu erhalten und zu lassen, worauf der einige Geistliche des Dorfes antwortete, er wisse auch von keiner anderen als vorigen griechischen *Religion*, wolte auch dabey unveränderlich verbleiben.

Szeliste 29-a May, nach Verlesung der *admonition* antwortete die Gemeine, sie wären immer in die Kirche gegangen und mit ihren Geistlichen ruhig gelebet, allein, nachdem bewusster Mensch seye ankommen und in Gegenwarth ihrer Geistlichen und etlicher Gemeiner frey gesaget, dass derjenige, so von denen *uniirt* Geistlichen getauft und *copulirt* und dergleichen, verflucht und ein neugebohrnes von einem *uniten* getauftes Kind gewiss dem Teufel seye, wie auch dass das Eysen eher verrosten und die Steinen zu nichten werden, als ihre Leiber verwesen, über diess sie *afforrisiert*, und auch ihnen angerathen, dass keine Sünde wäre, wenn sie gleich einen *unirten* Geistlichen mit steinen Todt werfeten, hätte annoch hinzu gesetzt sie solten eher an alle vier Eckhen eines Hauses daselbige ansteckhen und sebsten drinnen verbrennen als gestatten dass ein *unirt Pope* hineinkommen möge, wegen welcher allen von bewussten Fremden zu ihnen geordneten *Pope* dem *Pope* als einen diesfälligen Zeugen vor uns angeordet, so es auch nicht geläugnet, also bitten sie alle die gnädige Herrschaft zusammen, es mögen solche je eher je besser andere Geistliche von voriger ihrer *Religion* ihnen verordnen und zulassen kommen, den sie wolten durchaus *reine Popen* in ihrer Kirche, welche ihnen gehörig, haben. Ihren Leuthen sey auch dieses widerfahren, dass, wie sie im Cronstätter *District* erkrankhet und einer in der Wallachey bey *Voinatz* gestorben, man sie wie die Hunde hätte liegen lassen, pur darumb, weilen ihre Geistliche *unirt* seyn, wessen sie aber nimmer mehr ein Worth gewusst, gedachter Heiliger hätte auch zu ihnen gesagt, weillen bis *dato* sie nichts gewusst, werde Ihnen Gott solches verzeihen, wie Er dann auch einen diessfälligen Vorbitter bey Gott abgeben wolte, falls sie aber wissentlich solches führohin nicht unterlassen möchten, so kommeten sie gewiss alle in den untersten Abgrund der Höllen. Hierauf nun die 10 gegenwärtige Geistlichen *declarirten*, sie hielten keinen anderen Gottesdienst, als den sie von altersher allhier gefunden und auch bis die letzte Stunde behalten wolten.

Valye 29-a May. Nach Verlesung der *admonition*. Verspricht wegen abwesenheit der meisten Dorfsleuthe künftigen Dienstag die Antworth uns zu bringen.

Szibyel 29-a May. Nach vorgelesenen *admonition* sprach die Gemeine, sie wolte mit dem Stuhl halten, oder sich in dieser Sache nach denen anderen richten; wahr seye endlich dass sie nichts gewusst von der *Union*, als bis dieser Mensch, welcher von Gott oder woher kommen wäre, gesaget habe, dass alle ihre Geistliche *unirt* seyen, welches sowohl Ihnen als ihren Weibern und Kindern sehr zu Herzen gedrungen. Könten dahero nicht anderst, als von allen Kräften die Herren unterthänigst bitten sie in voriger *wallachischen Religion* zu erhalten und zu schützen, in die Kirche indess wolten sie endlich gehen, den es gehörte solche Ihnen zu, und der Königin und Ihrer Herrschaft wie bis *dato*, auch künftig treulich dienen, was aber die Geistlichen betreffe, so möchten sie diese Sache ausmachen, den eher sie ihrer nicht benöthiget wären;

hierauf die Geistlichen sprachen, nach denen bey den Kirchen gefundenen Büchern hielten sie den Gottesdienst, könnten aber nicht läugnen, dass sie *unirt* seyen und schlüsseten die Königin in ihr Gebet mit ein.

Kakova 29-a May. Verlesener *admonition* nach sagte die Gemeine, sie hätten von nichts gewusst, waren auch immer in die Kirche gegangen und geglaubt ihre Geistlichen hielten sie bey der alten *Religion* und ihrer *Praville*, welche die 318 gelehrten geschrieben, blieben auch bey voriger *Rumenesten Religion*, wolten auch *absolut* von keiner Erneuerung das geringste nur wissen, verlangten aber zugleich vor unser, der *Popa Csukur* solte sagen, ob Er *unirt* seye oder nicht? Falls Er *unirt*, so hätten sie schon Leuthe, welchen sie *Popien* könten lassen, zumahl die Kirche und Bücher ihnen gehörig, die *Popen* solten indess ihre Sache ausmachen, welches letzterer besagter *Popa* mit stillschweigen beantwortete und nur dieses eingestünde, dass Er von keiner anderen *Religion* wisse, als die er da gefunden, darinnen auch die Leuthe gelehret, erhalten und lassen wolte,

Orlath 29-a May. Nach *publicirung* der *admonition* sagten sie, dass sie nach ihrer Einfalt und wie ihre Eltern sie gelehrnet, immer in die Kirche, allwo sie Vatter und Mutter findeten, gangen seyen und hatten von nichts gewusst, sobald aber dieser Mensch, welcher von Gott oder von sonsten jemanden geschickhter kommen seye, der auch gesagt, dass ihre *Popen units*, dahero entfernet von voriger *Religion*, so hätten sie auch nacher *Szeliste*, um zu sehen und zu fragen, wie oder was geschiehet, mithin zur antworth erhalten, sie solten nicht mehr an die *Popen* halten, den sie seyen *unirt*, bey also gestalten Sachen hätten sie einstimmig entschlossen bey Tit. Herrn von Rosenfeld, als welcher vorher ihnen in allen Fällen an die Hand zu gehen versprach, sich raths zu erholen, wie dan den morgenden Tag dar zu bestimet gewesen, da aber wir anheute in dieser Sache zu ihnen gekommen wären, so *declarirten* sie vor uns selbe von keiner anderen *Religion* als nur allein von voriger Wallachischer, wie sie solche von *Jerusalem* erhalten hätten, wissen wolten, die *Popen* aber solten sich deutlich erklären in was diese *Union* bestünde.

Gourareu 29-na May. Nach *publicirten admonition* gaben die Einwohner zur antworth, sie wolten sich nach dem Stuhl richten und ihrer Voreltern griechische *Religion* behalten, falls aber an der *Union* etwas seye, so mögen sie nichts davon wissen, wohl *aber das Land verlassen.*

Poplake 30 May. Nach verlesener *admonition* verlangte die Gemeine nichts anders, als eben derer Voreltern alte *Religion*, wan aber dem also mit der *Union*, so möchten sie nichts davon wissen, und als die geringsten gleich adern Stuhlsverwandten nicht gerne dergleichen zulassen.

Roschenare 30-ma May. Nach *publicirung* der *admonition* sagte die Gemeine diese Sache dem Dorf vor der Kirche, weillen wenige Leuthe befindlich waren, vorzugeben und alsdan uns die antworth zu überbringen.

Zoodt 30-a May publicata admonitione sagte die Gemeine, dass sie bis nun keine Kirchen Verwirrung gehabt, seyen auch immer in die Kirche gangen, indess könnten sie nicht in abrede seyn, dass sie auch sehr vieles anders woher gehört, allein sie hätten sich nichts sonderliches daraus gemacht, ja gar auch einige Dorfsleuthe darumb still schweigen heissen, wäre aber etwas dran, so wolten sie es in allem nach dem Lande und Stuhl, wie ihre Voreltern gethan, auch halten, die Geistlichen sprachen hierauf, dass sie nunmehro mit ihren Kirchenbüchern, welche alle wallachisch *vertirt*, besser dran wären, als vorhin.

Tallmatsel 31-a May. Nach *publicirten admonition* antwortete die Gemeine also: sie verhofet die Königin möge die Gnade haben und sie in ihrer Voreltern *Religion* ungehindert lassen leben und keine Änderung machen, wan aber die Geistlichen was zu dieser *Union* beygetragen, so möchten sie auch fernerhin diesfalls sorgen, den sie wissen schlechterdings nichts davon, bitteten dahero umb andere *nicht unirte* Geistliche, und bey voriger *Religion* zu erhalten, damit sie an ihrer *Religion* keinen abbruch erleyden mögen.

Boitza 31-a May. Nach verlesener *admonition* sagte die Gemeine, sie hätten der Königin geschworen, wolten auch jederzeit treu verbleiben, bitten aber nur sie bey ihrer Voreltern *Religion* zu lassen, als wodurch unter ihnen der beste Friede möge erhalten werden; sie wissen auch nicht, was die *Union* seye. Von der Zeit aber dass sie hievon vernohmen, wäre einige Unruhe bey ihnen gewesen, worauf erster *Popa Opra*, von welchem sie wissen wolten, ob er *unirt* seye, sagte, Er wäre wie das Land seye, falls nun das Land sich ändere, so wolte Er sich auch dem Land gleich stellen, der *Popa Juon* aber anderer sprach Er bleibe bey voriger *Religion*, hierauf waren also aller Meinung in die Kirche zu gehen allein wen *un unirte* Geistliche Gottesdienst verrichteten, wen aber *Popa Opra* den Gottesdienst thätte, so könnten sie nicht in die Kirche gehen.

Portsest 31-a May. Nach Verlesung der *admonition* sagte die Gemeine, dass da sie Ihro Königl. Mayt. in allen treulich diene, als verlangten sie auch, dass sie in voriger voreltterer *Wallachischen Religion unverfälscht* erhalten und gelassen mögen werden.

Sebes Superior 31-a May. Nach *publicirung* der *admonition* antwortete die Gemeine, wan sie nichtsvernohmen hätten, so wäre freylich unter Ihnen keine Verwirrung entstanden, bitteten dahero inständigst und verlangen, dass man sie bey ihrer Voreltern alter, in welcher sie gebohren, *Religion* ruhig und ungehindert lasse verbleiben.

Sebes Inferior 31-a May, publicirten admonition nach sagte Gemeine, man möchte sie ihren alten *Religionsgebrauch*, den sie von ihren Voreltern her hätten, nicht stöhren, bitteten dahero die Herrschaft sie bey dero vorigen *Religion* zu erhalten, den sie von keiner *Union* bis nun gewusst.

Rakovicza 31-a May. Nach Vorlesung der *admonition* verlangt die Gemeine sambt denen *Comitatensern*, welche von eigenem Willen vor

uns kommen, nichts anders als ihrer Voreltern *Religion* worinnen sie sich auch nach dem Land und Stuhle richten wolten, und wan sie gleich von der *Union* nichts gewusst als bis nun, so wolten sie dennoch gleich wie bis *dato*, auch fernerhin in die Kirche gehen.

Kertz 1-a Iuny, admonitione publicata sagte die Gemeine, sie wisse von keiner *turburare* und wären zufrieden mit ihren Geistlichen und ihrer voreltern *Religion*.

Rukur 1-a Iuny. Nach vorlesener *admonition* sagte die Gemeine, sie blieben bey ihrer Voreltern *Religion* unveränderlich, hätten die Geistlichen etwas gethan, so hätte das Dorf nichts drumb gewusst, was aber besagte *Union* seye, verstünden sie nicht, und falls die Geistlichen diese *amplectiret* hätten, diese das Dorf umb keinen rath deswegen befraget.

Földoare 1-a Juny. Nach vorgelesener *admonition* sprach die Gemeine, sie wisse nichts anders, als das was bald überall geredet worden seye, indess wolten sie sich nach voriger griechischen *Religion* gehalten und nach dem Stuhl und Lande richten, den was die *Union* seye, verstünden sie nicht, ansonsten aber wolten sie treue Dienste thuen.

Szakedat 2-da Juny. Nach Verlesung der *admonition* sprach die Gemeine, dass sie was vernohmen, allein nichts draus gemacht, hätten auch nichts mit ihren Geistlichen, sondern dieneten in Fried und Ruh der Königin in ihrer *Religion*.

Kornetzell 2-da Iuny. Nach Verlesung der *admonition* antwortete die Gemeine, dass sie mit ihren Geistlichen zufrieden wären.

Bongard 2-da Juny. Nach Verlesung der *Admonition* versprachen die wenige Anwesende die Antworth uns nächstens zu überbringen.

Maichen 2-da Juny. Nach Verlesung der *Admonition* versprachen wegen vieler abwesenden mit nächstens uns die Antworth zu bringen.

Den *3-ten Juny* kommen mit der Antworth von *Bongard Bantsu Koman*, *Opre Czinkindelanul* und sagen, sie hätten mit ihren Geistlichen immer in guten Verständnis gelebet, wie auch ihnen niemals die Kirche verboten worden seye, indess wolten sie sich dennoch in bewusster Sache nach Stuhl und Lande verhalten und richten.

Den *5-ten Juny* kommen hierauf die *Maichner* als *Ban Gavrile*, *Gavrile Dragan*, *Juon Balb* und bringen zur Antworth im Nahmen des Dorfes, dass sie alle sambt bey voriger alten Voreltern *Religion* zu verbleiben gesonnen seyen.

Den *8-ten Juny* kommen im Nahnen des Dorfs *Roschenare Bukur Boille*, *Bukur Albul*, *Opria Boitsan*, *Szerb Gale* mit dieser Antworth, dass man sie solte bey ihrer vorigen griechischen alten *Religion* lassen, und bitten zugleich keine Erneuerung in ihrer Kirche zu machen, den von der Union wissen sie nichts, wie den auch *2 Lehren nicht bey einander könten stehen*, darum auch bewusster Heilige gesagt, dass ihrer Geistlichen Kirchendienste nichts auf sich hatten, als Tauf, Copulation und dergleichen seye alles unrecht.

Die *9-a Juny* kommen *Iuon Barb* ein *Sinnaer* und bringt zur Antworth, dass sie mit ihren Geistlichen bis *dato* immer in Ruhe gelebt

und lebeten, wie auch nur letztens mit solchen verstorbene Leuthe begraben hätten, und ihre Kirchenandachten, wie ein andermahl, verrichteten zusammen, solte aber jemand was gethan haben ohne ihren Vorwissen, so solte auch derjenige davor Rechenschaft geben, und sie hielten sich nach anderen.

Die *9-a Juny* bringen *Sztan Bants* und *Costandin Hodre* im Nahmen des Dorfs *Valye* zur Antworth, dass sie mit denen *Szelistern* eines Sinnes wären, und also nach denen sich richten wolten.

Hermanstatt den 9-ten Juny A. 1744.

Dass ich endes gefertigter die von Einem Hoch Löbl. *Gubernio* überkommener *Commission* denen in *Freck* und *Vesten* befindlichen Wallachen in Gegenwart ihrer Popen vorgelesen habe, worauf sowohl *Freck* als *Vesten* nichts widriges *repliciret*, so geschehen den 9-ten Juny attestire hiermit.

(L. S.) Andreas Herrmann
Senator Cibiniensis
(L. S.) Martin Friedr. Leonhard
(L. S.) A. Adlershausen
Aman Cons

LA PROTOCOLUL DIN 9. VI. 1744 ESTE ALĂTURATĂ ŞI ACEASTĂ TRADUCERE LATINĂ A TEXTULUI ROMÂNESC IMPĂRTĂŞIT SĂTENILOR CU INDEMNUL GUVERNULUI SĂ ASCULTE DE PREOŢI ŞI SĂ CERCETEZE BISERICA

TRADUCTUM EX VALACHICO

Relatum est Inclito Regio Gubernio, quod in Patria hac nostra, quibusdam in pagis Valachicis turbae in re quadam fidem, seu religionem in se complectente suscitatae fuissent, ob quod nonnulli ex auditoribus convenire cum popis nequeunt, et in aliquibus pagis neque ecclesiam frequentare volunt, quod factum cum nec Deo acceptum, ac legibus Patriae etiam prohibitum sit, ob hanc tumultuationem demandatur a summis Patriae processibus universis sedium incolis Valachis, quatenus popis suis pareant et ecclesias frequentent, prout hactenus frequentarunt, supersedenteş ab his turbulentiis; si qui enim non obtemperaverint huic mandato, juxta inscriptam Patriae legibus poenam punientur.

IV

30.III.1745.

CIRCULARA GUVERNULUI TRANSILVAN ÎN CHESTIUNEA TULBURĂRILOR RELIGIOASE

— TEXTUL LATINESC —

Honorabilibus sacerdotibus item nobilibus nec non aliis incolis christianis hujus Principatus Ritum Orientalis Ecclesiae sequentibus pacem et omne bonum. Uti auditum fuerat et res ipsa edocuit, occassione

adventus in has partes cujusdam monachi non tamen sacerdotis, multi qui ritum Ecclesiae Orientalis sequuntur sibimet persoadentes, suam quam profitentur fidem et religionem quandam antenus esse immutatam, absque omni prorsus fundamento a recto tramite aberrarunt, sua templa non frequentantes, legitimos suos, ad omnem ecclesiasticam functionem rite constitutos, confirmatosve, qui hactenus animarum curam gesserunt parochos detestantes, a templis et ministerio cccle-siarum, contra Pravillam non attentis Ecclesiae Orientalis Canonibus aliis praesbiteris introductis removerunt. Et praeter ea etiam ad alios irreligiosas inconvenientias in multis locis infantibus sine baptismo servatis, et etiam morientibus defunctorum cadaveribus sine cultu brutorum instar extra coemeteria sepultis, et alia his similia merito etiam lege politica castigabili tumultuantes relapsi sunt, quod cum a prava monachi illius doctrina profectum certior reddita fuisset, Augustissima Regina Nostra Clementissima Domina non potuit non contristari, veluti quae cum sua Augusta Aula inter alias, quibus hoc rerum statu occupatur curis, tam inter fideles suos concordiam et spiritualem pacem, quam ecclesiis tranquilitatem, magnopere desideraret. Nec fuit unquam felicissimae memoriae trium imperatorum, nec est gloriose regnantis Reginae intentio, ut contra *Pravilam*, et Canones Orientales, vel minimam Ritus Graeci Religio, quam Valachi in hoc Principatu Transilvaniae pofitentur, patiatur mutationem. Quinimo quam maxime reposcit, ut illam secundum Pravilae Vestrae Canones observetis. Quantum attinet unionem adversus quam imprudens ille monachus, sua doctrina se opposuit: nullum est dubium quin multi omnino recordentur, hominum temporum illorum quibus hance provinciam alterius religionis, plus a Ritu Ecclesiae Orientalis discrepantis, moderabantur, attamen populus Valachicus unitus erat, cum tali longe disconveniente religione: non alio fine, quam ut sub aliis regnantis Principis protectionem mereretur quo nimirum necessitate ita exigente in suis afflictionibus refugium et recursum habere valeret. Unde etiam Augustissima Regina, Clementissima Nostra Domina, quae ex ineffabili Dei beneplacito, omnes et singulos regit nos et sub potentissimis suis alis feliciter tanquam *Orthodoxa*, et totius christianitatis amantissima, protegit, inhaerens trium magnae reminiscentiae imperatorum vestigiis, uberius regiam clementiam erga populum Valachicum, commonstratura, eundem in suam specialem protectionem benignissime recepit; sollicita a modo quoque et imposterum in quibusvis gravaminibus Eidem potenti sua dextera auxilio eose, unde ut porro gratiae clementia luculentius inclarasceret apud praedictum populum Valachicum pro felicitate et incremento ejusdem fundavit non tantum divitem episcopatum, beneque dotatum, sed et pro hieromonachis ritus ecclesiae orientalis qui populo praelucentes doctrinam quoque salutiferam instillarent, monasterium: insuper sacerdotes ab omnibus oneribus praestationum plebejarum clementer exemit, a servitiis dominorum terrestrium immunes declaravit et plura alia beneficia pro stabilimento tam cleri quam vcclesiarum, quod vos haud latet se

collaturam adpromisit, ut indefesse divinis vacent, Deumque pro omnigena felicitate regnorum suae Majestatis (: in quibus etiam nos persistimus:) depraecentur. Quod circa considerantes quantopere ergo populum Valachicum regia clementia sit propensa et quantum diffusa harum serie vobis notum esse volo, et ex authoritate per Regiam Majestatem attributi officii mando, quatenus a tanto clementissimae Reginae benignitate non recederetis; ne illam communi vestro damno amittatis, sed ritum vestrum secundum Pravilam, et omnia in hac recta fide et sine Controversia scriptae rite observantes sacerdotes, quos hactenus curatores habuistis animarum, quemadmodum hucusque ita deinceps quoque in suo ministerio et honore ecclesiastico non tantum conservetis, sed solita eorum stipendia rite praestetis ut per hoc digni sitis etiam ad futura tempora clementisimae Reginae protectione, et appromissae clementiae fieri participes. Quod si vero contingeret (: quod non spero:) ut aliqui vacillantes in fide adversus Canones reluctarentur, intuitu ejus modi contumacium et legis contemptorum, mandabitur tametsi speramus fore, ut praesens hoc nostrum mandatum ubicunque perlegetur, seu in templis, seu in aliis publicis locis, omnibus solatio sit, et ad consolationem, vacillantes vero, deque fide sacerdotum dubitantes ad pristinum callem et fidem hactenus professam, omnino redituros, et sua templa cum devotione frequentaturos, pariterque sacramenta juxta ritum et cultum Ecclesiae orientalis suscepturos. Quod cum feceritis longe amplius regiam clementiam experturi estis et apud me in omnibus vestro bono et emolumento futuris nullo non tempore patrocinium et promptam protectionem invenietis.

[Originalul în arhiva guvernului transilvan, actualmente în Budapesta sub inscripția *Patentes Domini Gubernatoris*. Nr. $\frac{320}{b}$ 1745].

V

30.III.1745.

ACEEAȘI CIRCULARĂ TIPĂRITĂ DE GUVERNUL DIN SIBIU CU LITERE CHIRILICE, SPRE A FI RĂSPÂNDITĂ PRIN SATELE RĂZVRĂTITE

— TEXTUL ROMÂNESC —

Dumneavoastră preoților și nemeșilor așijderea și altor creștini aceștii țări lăcuitori, carii sânteți din și după rânduiala și cinul Besericii Răsăritului, cu aceasta pace și tot binele vă pohtim.

Alta precum s'au auzit iaste lucru dovedit, întâmplându-se în trecutul an cu inprilejul venirii oarecărui monah, iară nu preot, într'aceste părți de loc, de mulți dintre mai sus numiții din rânduiala Besericii Răsăritului prepuindu-se cum că legea și credința, în care au fost până acuma ori cum și cum s'ar fi clătit și mișcat din obiceaiele ei cele vechi; și dintru acest prepus fără de nice un temeiu mulți dintre creștini s'au lunecat

cu firea și părăsându-și bisericile, pe preoții cei pre lege hirotoniți, și pentru toată slujba bisericească bine rânduiți și pe la beserici așezați îi hulesc și prin multe locuri de la beserici cu necinste i-au lipsit, aducând împotriva pravilii și ne luând în samă canoanele besericii Răsăritului, alți preoți împotriva celor pe lege rânduiți, cari până acum bine slujind au purtat grijă sufletelor: și afară dintr'aceasta se aude cum că și alte lucruri necuvioase se fac pe multe locuri, țiindu-se și încă și murind prunci, de curând născuți, nebotezați, și morții se îngroapă fără de prohod ca dobitoacele afară de țintirimuri, și alte câte acestora asemenea care nici după pavilă nici după legea mirenească nu se vor putea suferi între creștinătate fără de certare.

Care răzvrătire și rătăcire străbătând și la Prea înălțata noastră Crăiasă și Preamilostiva stăpână auzind de unele ca acelea, care s'au făcut din nepriceputa fire și vorbe deșarte acelui monah, n'au putut ca să nu se supere, fiind că și Milostiva noastră Stăpână și toată înălțata curte între alte lucruri adânci, cu care iaste de această dată înfășurată, pohtește în țările sale atât buna întru toate între creștinii săi credincioși înțelegere cât și pace sufletească și în rânduiala besericilor liniște. Deci nici odinioară n'au fost gândul și socoteala nici a răposaților de mare pomenire trei împărați, nici a milostivei noastre Crăiasă ca să se clătească ori cât de puțin împotriva Pravilii și a canoanelor Răsăritului, legea întru care sunteți Rumânii de țara Ardealului, ce mai vârtos pohtește și acuma ca să o țineți bine, cum se cade, după rânduiala care ați avut lămurit scrisă în sfânta Pravilă.

Incât pentru unire, care au hulit-o acel nepriceput și de minte scăpătat monah, aceasta de alta n'au fost, dară precum mulți se vor afla dintre oameni, carii bine își vor aduce aminte că în vremile acelea când au fost într'această țară oblăduitori și crai de altă lege mai depărtată de rânduiala Besericii Răsăritului, într'acele vremi norodul și obștea rumânească au fost împreunată cu acea lege străină sau mai depărtată: nu pentru alta fără cât ca să fie supt acoperemântul și aripile oblăduitoriului țării și să aibă la vreme ca aceea unde să alerge în toate supărările ce li s'ar întâmpla. Pentru aceea și Prea înălțata Crăiasă și a noastră mult Milostivă Doamnă și Stăpână, fiindcă din mare și nespusa mila lui Dumnezeu pe toți bine ne stăpânește, și supt preaputernicile sale aripi cu toată mijlocirea de folosul nostru *ca o Pravoslavnică* și de toată creștinătatea iubitoare ne chivernisește și ne odihnește; care într'acesta chip urmând, faptele celor mari trei în Hristos repausați împărați ca să-și arăte și către obștea rumânească mai pe larg mila cea crăiască au primit și această obște supt ale sale aripi, și acoperemânt crăiesc, pohtind și deacuma înainte la toate ori ce feliu de păsuri și supărări s'ar întâmpla, a le fi de folos și cu mână de mare ajutoriu.

Care Milă crăiască ca mai mult să se adevereaze, pentru cinstea intemeiarea și înălțarea obștei rumânești, au rânduit nu numai vlădicie bogată și bine înzestrată, ce și mânăstire de ermonași din rânduiala Beserecii Răsăritului, carii să fie pentru dreapta povățuire și învățătură

a toată obştea. Lângă aceasta pe preoţi i-au scos de sub poverile mireneşti şi de dăjdile şi adeturile stăpânilor pământeşti i-au mântuit şi mai multe faceri de bine le-au făgăduit pentru întemeiarea clirosului şi a besericilor pentru ca să păzască neîncetat slujba besericilor şi să roage pe Dumnezeu pentru toată fericirea ţărilor sale creştineşti, întru care şi noi cu toţii ne umbrim; carea şi Dumneavoastră bine ştiţi.

Pentru aceasta văzând şi înţelegând cu toţii până unde s'au lăţit şi s'au desfătat mila marei noastre Crăiasă spre obştea rumânească, vă face tuturora cu aceasta a noastră carte de ştire şi după a noastră din crăiasca milă rânduită deregătorie vă poruncim ca de această mare milă, bunătate şi dragoste crăiască să nu vă depărtaţi, ca să nu o pierdeţi cu scăderea de obşte; ce mai de aproape păzându-vă legea şi besericile, după pravilă şi toate care sânt într'aceasta, fără de împotrivire scrise şi tocmite, nemişcate ţiindu-le întru adevărată credinţă propovăduite; şi pe preoţii carii au avut de paza sufletelor precum şi până acum aşa şi de aici încolo întru a lor cinste bisericească, dându-le obicinuita sâmbrie, să-i ţineţi, să vă aflaţi şi în viitoarea vreme vrednici a fi supt scutitoarele aripi a Preaînălţatei noastre Stăpâne şi Crăiasă, şi de aceşteia milă, care prea vă iaste făgăduită, să vă împărtăşiţi.

Iară de s'ar întâmpla (: carea n'am gândi:) ca îndoindu-se unii sau alţii cu gândul şi cu firea, să umble împotriva canoanelor; pentru unii ca aceia improtivnici şi călcători de Pravilă încă se va porunci. Măcar că avem nădejde că oriunde se va întâmpla a se ceti această carte a noastră ori la beserici ori la alte locuri de obşte va fi tuturor de mângăiare, şi cei ce lunecându-se cu firea şi îndoindu-se de credinţa preoţilor, încă se vor înturna la cale şi la credinţă care au ţinut-o şi până acuma şi îşi vor păzi besericile, şi într'însele cele şapte Sfinte Taine, precum şi până acuma, cu toată orânduita de Besereca Răsăritului slujbă.

Care făcându-le şi împlinindu-le de acuma înainte mai pe larg şi cu multe veţi cunoaşte mare mila crăiască şi la noi întru toate care vor fi de binele şi de folosul a toată obştea veţi găsi în toată vremea mână de ajutoriu. Dată în *Sibiiu, Martie 30 de zile. Anul 1745.*

Nr. 320, 1745.

[Din aceeaşi Arhivă; circulara aceasta e reprodusă în facsimil la I. Lupaş, *Studii Istorice*, vol. IV. Sibiu 1943, p. 211—214].

VI

14. V. 1745

EXTRAS DINTR'UN PROTOCOL DE CERCETARE IN CAUZA TULBURĂRILOR RELIGIOASE, FIIND ASCULTAŢI MAI MULŢI PREOŢI ŞI ŢĂRANI DIN SCAUNUL SĂLIŞTE

1-mo. Tudgya-e a tanu, látta-e vagy hallotta-e, hogy Ms. Fejér Vármegyében Szeben várossához tartozó Szelistye székben, nevezetesen Szelistye, Kákova, Tiliska, Gális, Szibiel, Vallye nevü falukban, mikor és

kik invádálták az oláh templomokat és ki engedelméből vötték el az templom koltsait, az unitus eddigh fungált graeci ritus papoktól!

2-do. Tudgya-e a tanu kik voltanak nevezetesen azok, az kik az lyturgiához való apparátust vagy öltözetet és Isten szolgálattyára rendeltetett könyveket elvették potentia mediante az templomokból az unitus papok kezekből!

3-tio. Tudgya-é az tanu, hogy az templomokban tartani szokott communiot és szentelt olajat kik vötték kezekhez és hozták ki az templomokból!

4-to. Tudgya-é a tanu, hallotta-é, hogy az fenn recenseált falukban lévő nem unitus papok, mitsoda káromlásokkal illették az romano-catholica religiot és annak minden szentségit és sacramentumit!

5-to. Felséges Asszonyunk Királyi Méltósága és szentséges személlye ellen kik szollattanak, mind az papok, mind az laicusok közzül, és ki mondotta azt, hogy az templomokban felséges Királynéjért imádkozó papokat nem tartanak, nem is szenvedik, hogy az eő templomokban a Felséges Királynéjért imádkozzanak vagy memento légyen!

6-to. Hát azt hallotta-é tanu, hogy az unitus papokat halállal, veréssel, házok porig rontásával vagy elégetésével fenyegették volna és kik?

7-mo. Az templomokat, mint ferteztetett helyeket kik ásták ki, és uj földel töltették meg? Egyebet is a mit tud a valló, mondgya meg, mind a schismaticus papok, mind az kösség ellen. Cum omnibus congruis circumstantis.

Sequuntur testes eorumque fassiones!

1-mus testis Honorandus Popa Iuon ex Szeliste. Annorum circiter 60. Fatetur ad 1-mum: Az impostor papnak bé jövetele után tsak hamar tudom, hogy a Szelistiek nem kezdettek járni az templomban, minket peniglen a mü karátsonunkig mind békességben hadtanak, de osztanan karátsonban öszve gyülvén a falu, megesküvén elöre egymás között, hogy mind egy akarattal lésznek és el nem szakadnak egymástól, ugy osztán öszveséggel az nem unitus papokkal az templomra mentek és közzülünk lévén k pétap akkor a templomban isteni szolgálatot celebrálván, mondák közönségesen nékiek: mennyetek ki szép szerént a templomból ha azt akarjátok, hogy ki ne hányattassatok, eök szép szerént kijövének a templomból s a kösség mindgyárt elzára s lakatala a templomot s a koltsot is a kezéhez véve mivel tsak fakoltsunk volt, mert az vas koltsat el vesztettük volt és a fakoltsat ottan az templomnál szoktuk tartani Ad 2-dum: A leturgiához való appáratust és az könyveket a ki kaphatta, a vitte, nevezetesen láttam Dumitru Stefljét hogy vitt holmit a templomból Sztán Burtsához az tavalyi biróhoz. Ad. 3-um: Akkor nem vitték el az communiót és a szent olajat. Ad. 4-tum: A catholikusokról nem hallottam semmit, hogy beszéllettenek volna, de rollunk eleget mondottak, mivel hengereknek [1]), ördögeknek szidtanak, nevezetesen Popa Sztánnak és a több nem unitus papoknak az annyák és

[1]) hingheri

attyafiak. Ad. 5-tum: Nihil. Ad. 6-tum: Azt is hallottam magoktól a falusiaktól, a mikor egy alkalmatossággal házainkra jöttenek dorongokkal és botokkal, hogy Isten ellen való káromkodásokat vittenek véghez és minket unitus papokat fenyegettenek, hogy kitsapnak a faluból s házainkat lerontják, nevezetesen Sztán Hose fel szóval kiáltatta, hogy minket kövekkel kellenék kiverni, kihajtani, miért vagyunk unitusok, ugy nem unitus Popa Sztánnak az annya mondatta, hogy mind fel kellennék bennünket akasztani, égetni. Ad. 7-mum: Hallottam az kákovai és szibieli papoktól, hogy midőn el vöttek volna a templomat; az nem unitus papok a templom belső falait megmosták, ugy itten is Szelisten tseleikedtek.

2-dus testis. Honorandus Popa Vaszilie ex Szeliste. Annorum 34. Fatetur ad 1-um: Karátson elött a falu egyben gyülvén ment a templomra és a koltsat kezekhez véven minket unitus papokat kitiltott a templomból, azt penig hallottam, hogy birság alatt esküttenek volna egyben, hogy egymástól el nem szakadnak, de mennyi volt a birság nem tudom. Ad 2-dum: Az egész falu lévén az templomnál, egy nehány ember közüllek be menvén az templomban, elvivék a templom edgyet másit és könyveit, de kik löttenek légyenek azok, nem tudom, mivel ugy környül vétettem volt az emberektől, hogy nem esmerhettem eöket. Ad. 3-tum: Nihil. Ad. 4-tum: az catholikusokról beszélleni semmit se hallottam, de bennünket unitus papokat ördögöknek lenni minnyájan szidtanak s mondattanak. Ad. 5-tum: Nihil. Ad 6-tum: Hallottam némelyeknek fenyegettöző szavokat a mikor a falu a házunkra jött, hogy mondották megölnek, házainkat fel égetik, el rontyák, a faluból kicsapnak, kihajtanak minket unitus papokat, de nevezetesen nem tudom, kik mondották mert hogy észrevöttem, hogy a falu házam felé jö, az ajtót bézártam és el buttam, mivel féltem. Ad 7-mum: A kákovai papoktól hallottam hogy nállak, mihelyt eöket a templomból kitiltották, a képeket megmosták, de itten Szelisten nem tudom.

3-tius Honorandus *Popa Iuannes*. Annorum 42 ex Szeliste [declară la fel cu cei doi martori dela început].

4-tus *testis*. Honorandus Popa Irimia ex Szeliste. Annorum 40. Fatetur ad. 1-mum: Tudom, hogy a karátson elött meghuzták az harangot hogy az egész falu egyben gyüllyen, egyben gyülvén peniglen kötést tőnek, hogy a kik egy akarattal nem lésznek, a házakat rontsák le és a faluból kicsapják, ezek ugy lévén mind az egész falu megindulván az templomra mentek, akkor az templomban Isten szolgálattyán lévén Popa Lupe és Popa Sztán unitus papok, hatalmason el vötték az kultsot a templomból kiüzvén eöket, mind ezeket a falu maga authoritássából tselekedte ugy vélem, az kik között is az elölljáró lévén Dumitru Stefle, midön bémentenek volna a templomban, monda Dumitru Stefle az templomban lévő unitus papoknak: mennyetek ki szép szerént a templomból, ha rutul vagy gyalázatosan nem akartok kimenni. Ad. 2-dum: Nem tudom ki vötte kezéhez az templom ruháit és könyveit, mivel nem mertem oda menni. Ad. 3-ium: Az communiot és szentelt olajat

nem vitték el, hanem tudom hogy karátson napján éltenek belőlle. Ad. 4-tum: Az papistákról semmit sem hallottam, hogy szollattanak volna, minékünk elegen mondották, hogy unitusok, papisták és hüt nélkül való ördögök vagyunk (Ad. 5, 6, 7 ca mai sus).

5-tus *testis*. Honorandus Popa Lupe ex Szeliste. Annorum 50. Fatetur ad. 1-um: Tudom, hogy karátson elött három héttel öszve gyülvén a falu hatalmasan a templomra jövének és mü akkor a templomban lévén, minket kihivatánák és megtilták, hogy többször a emplomba ne mennyünk, és akkor a koltsat is kezéhez vévé Bukur Popa nevü közönséges falusi ember a templom ajtajára is mindgyárt lakatot vetett. A falu ki parancsalottyából gyüjtettetett öszve nem tudom, azt tudom hogy végezett a falu hogy a ki véllek nem tartya, mindgyárt az házát a hellyéből hánnyák ki és magát is a faluból csapják ki. Ad. 2-dum: Tudom nevezetesen, hogy Sztán Burcse a leturgiához valo appáratust, az Isteni szolgálatra rendeltett könyvekkel edgyütt erőszakosan vitte a maga házához az mű kezeinkbőľ. Ad. 3-ium: A mely communiot peniglen a templomban szoktunk tartani, nem vitték el; hanem a szentelt kenetnek felét ottan a templomban nem találtuk, a mikor a kultsat restituálták én magam néztem meg. Ad. 4-tum: Tudom, hogy elegen szidtanak bennünket a papistákkal edgyütt, hogy mind ördögök, hengérek vagyunk, de kik, nem tudom. Ad. 5-tum: Azt is tudom, hogy közönségesen mondották, hogy nem tartanak ollyan papokat, a kik a Felséges Királynéért és a püspökért imádkoznak. Ad. 6-tum. ..... nevezetesen Sztán Miklós kiáltatta, hol vadnak a papoknak a gyermekei, hogy mind fejszékkel vadallyuk öszve, mert azok is mind papisták. Ad. 7-um: Tudom azt is, hogy a templom padimentumát deszkáját megmosták, de nem ásták ki.

6-tus *testis*. Honorandus Popa Vaszij ex Tiliska. Ann. *circ*. *74*.

7-tus *testis*. Honorandus Popa Stephan ex Tiliska. Ann. *54*.

[Popa Văsii le-a dat cheia, când a cerut-o satul, nu s'au dus cu puterea asupra lor, ci cu vorbe frumoase; au luat și *Ceaslovul mare* «most is egy Lupe nevű schismatikus papnál vagion, ezen könyvet is peniglen pománában adták volt az templom számára»].

8-vus *testis Popa Sztán*. Annorum 50 ex *Tiliska*... «azt tudom, hogy Dán Togyer vitte el az ládát... Dán Miklós nevű falusi biró fenyegetett illyen képen, hogy ha többször a templomban mégyünk, mi unitus papoknak a házainkat mind az patakban hánnyák.

9-nus *Popa Sztán ex Gales Ann. 26*. [au tras clopotele s'au dus cu toții la casa popii, care le-a dat cheia, «mert ugy megijedtem volt, hogy azt sem tudtam, mit tselekedtem... hallottam Popa Ioanestől a ki most Tiliskén schismaticus pap, hogy az unitus papok a pápista papokkal edgyütt mind ollyanok mint a setétségbeli ördögök; hallottam Popa Ioanestől, hogy egy Szelistei Popa Dumitru nevű nem unitus papoktól, hogy mondották nem illik imádkozni a Felséges Királynéért a templomban, mivel nem a mi vallásunkon vagyon].

10. *Popa Makarie ex Szibiel* Ann. 45. [a dat cheia fără împotrivire, «az urak vissza adatták»].

11. *Popa Gyorgj* ex Valle Ann. 48... «Az egész falu közönségesen kiáltatta nékem, hogy nem tartanak olyan papot a ki a felséges Királyné asszonyunk nevét emlegesse a templomban, de név szerént nem tudom, kik, mert száz ember is kiáltotta. Ad. 6-tum: Karátson másodnapján az házamhoz jött az egész falu dorongokkal, botokkal, a kiknek elől-járója volt a biró Dsurds és ottan káromkodásokkal a mit kigondoltak szidták anyámat, lelkemet, fenyegettek is, hogy a házamat lerontják, de hogy engemet otthon nem találtanak, egy *salva venia* ökrömet el vitték a biró házához, a mellyet ugyan aztán vissza adtak.

12. Popa *Andrej ex Valle* An. 38. Karácson másodnapján megharagudván a falu, hogy 3 nem unitus papokat el fogattanak az urak, a biró Opre Dsurds öszve gyüjtette a falut birság alatt: (de mennyi birság alatt, nem tudom) és közönségesen jöttek a mi házunkra... 3 nap alatt kitakarodjunk a faluból, haereticusok, excommunicatusok vagyunk stb.

13. Popa *Opre* ex *Kákova* Añ. 45. [Judele Oprea Popelac a intrat şi i-a cerut cheia « és onnan egyenesen a templomban mennének introducálván egy Szelistei nem unitus Popa Sztán nevű papot s minket kitiltának... Ezt nékem mondotta Opre Leb, hogy ollyan papot nem tartanak, a mely a Királyné nevét emlegeti a templomban és a ki tejes tojásos pástát ád nékünk... E mellett tudom azt, hogy ha a Dumitru Deák nem lett volna a mi falunkban, semmi efféle disturbium nem következett volna, nem is nyughattunk tőlle, a báttyát is megtámadta kaszával és kövekkel hajigálta.

14. Popa Iuanes ex. Sztesel An. 36. Tavaj Szt. Péter nap tájban egyben gyülvén a falunak jobb része a templomra mentenek s bennünket unitus papokat onnan kihiván a templom koltsát kezdék tőllünk kérni, mellyre mű azt feleltük, hogy hanem ha erővel elveszik, de mi szép szerént nem adgyuk, melly szók után mind az koltsat, mind az könyveket, mind penig a leturgiához szükséges öltőzeteket elvevén és Avram Dragány magához vevén, mind egy két hétig magánál tartotta, aztán által adta Dán Dragoszinnak, ki is azokat mind magánál tartotta addig, mig az urak parancsolattyából kételenittetett visszaadni... Egyebet nem hallottam, hanem azt hogy az unionk és templomink meg vannak ferteztetve és erre nézve nékiek mű se kellünk... Az Popa Opre fiait egykor, beléjek garáználkodván az nem unitus deákok megverték, lelkeket ocsmányitották, sőt azt is mondották, hogy az tű atjátok unitus ördögh és sit venia szarunk a papságtokban... Ki nem ásták ugyan a templom földét, hanem az leányokkal megmostatták és ugy a nem unitus pap meg is szenteltette.

Ili praespecificati testes sunt omnes legitime citati, jurati, examinati, modoque praemisso fassi....

Ladislaus Vajna m. p. et Ioannes Tikler m. p.
Cancellariae Provincialis Tranniae Tabulae S-ae Majestatis Regiae in Trannia judiciariae
scribae ac jurati notarii ad praemissa fideliter peragenda specialiter exmissi.

(Cercetarea s'a făcut în Sălişte în casa lui Ghib Kristul [1])

Au fost deţinuţi din *Orlat* judele Petru Stoiţa, Şerb Pipernea, Bucur Loga, Bucur Budiĭida (eliberaţi în 6.VI.1749).

Din Sălişte judele Danilă Milea şi Stan Borcea vătaş (eliberaţi 9. IV. 749).— pentru Dumitru Şteflea au garantat în 14.II.1749 Dan Curtean, Stan Hanciu, Danilă Schitea şi Oprea Dârdea.

VII

TEXTUL ACELUIAŞI PROTOCOL DE CERCETARE ÎN TRADUCERE ROMÂNEASCĂ

1-mo. Oare ştie martorul, a văzut sau a auzit că în slăvitul judeţ Alba, în Scaunul Săliştei aparţinător oraşului Sibiu, anume în satele Sălişte, Cacova, Tilişca, Galeş, Sibiel, Vale, când şi cine au întrat în bisericile româneşti, cu a cui învoire au luat cheile bisericii dela preoţii uniţi de rit grecesc, în funcţiune până atunci.

2-do. Cunoaşte martorul cu numele pe aceia, cari au luat cu puterea din biserici şi din mâinile preoţilor uniţi cele trebuincioase pentru liturghie, odăjdiile şi cărţile cari servesc la sfânta slujbă a Domnului.

3-tio. Ştie martorul, cine a pus mâna pe sfânta cuminecătură şi pe sfântul mir cari obişnuesc a fi ţinute în biserică şi le-au scos afară din biserică.

4-to. Ştie martorul, a auzit, că preoţii neuniţi din satele înşirate mai sus, în ce fel au înjurat religia romano-catolică şi sacramentele ei.

5-to. Cine a glăsuit împotriva Majestăţii Sale Crăiesei şi împotriva persoanei sale sfinţite, fie preoţi, fie mireni şi cine a spus că nu ţin în biserică preoţi care se roagă pentru Majestatea Sa Prea Inălţată, nici nu îngăduie să se roage pentru ea ori să o pomenească.

6-to. Dar de ameninţări cu moartea, cu bătaia, cu dărâmarea casei sau cu aprinderea ei, a auzit martorul şi dela cine [adecă cine ar fi făcut ameninţările pomenite].

7-mo. Cine a săpat şi a acoperit cu pământ bisericile ca locuri spurcate? Martorul să spună tot ce ştie despre faptele preoţilor schismatici ce le-au făcut împotriva obştei, cum omnibus congruis circumstantiis.

Sequuntur testes eurumque fassiones!

1-mus testis. Honorandus Popa Juon ex Szeliste. Annorum circiter *60*. Fatetur ad 1-um: Indată după sosirea preotului impostor (Visarion) Săliştenii au început să nu mai meargă la biserică, iar pe noi ne-au lăsat în pace până la Crăciunul nostru, dar apoi la Crăciun adunându-se tot satul fiind juraţi de mai înainte că vor fi toţi la un gând, apoi au mers cu toţii şi cu preoţii neuniţi asupra bisericii unde erau doi dintre preoţii noştri, care făceau sfânta slujbă, le-au spus lămurit că, dacă nu vor ieşi cu binişorul din biserică, vor fi svârliţi afară, dar

[1]) Ghib Crişţu.

au ieşit îndată şi poporul pe loc a încuiat biserica şi i-a pus lacăt, au luat la ei cheia de lemn, căci cea de fier o perduserăm, iar cea de lemn o ţineam în biserică. Ad 2-dum: Cele trebuincioase sfintei liturghii, sf. cărţi au fost luate de cine se nimerea, am văzut anume pe Dumitru Şteflea că ducea lucruri din biserică la Stan Borcea, judele din anul trecut. Ad 3-um: Atunci n'au luat cuminecătura şi sfântul mir. Ad 4-tum: N'am auzit să fi vorbit despre catolici, dar despre noi au spus destule numindu-ne hingheri şi diavoli, anume mama şi rudeniile Popii Stan şi ale celorlalţi preoţi neuniţi. Ad 5-tum: Nihil. Ad 6-tum: am mai auzit chiar dela săteni că odată au tăbărît chiar asupra caselor noastre cu bâte şi pari au înjurat pe Domnul şi ne-au ameninţat pe noi preoţii uniţi că ne vor scoate afară din sat şi ne vor dărâma casele, anume Stan Hoje striga în gura mare că pe noi ar trebui să ne alunge cu pietre fiindcă suntem uniţi, iar mama neunitului Popa Stan, spunea că ar trebui să ne spânzure şi să ne ardă pe toţi. Ad 7-mum: Am auzit dela preoţii din Cacova şi Sibiel, că dupăce le luară bisericile, preoţii neuniţi au spălat pereţii pe dinăuntru, aşa au făcut şi aici ca şi în Sălişte.

2-dus. testis. Honorandus Popa Vasilie din Sălişte. Annorum 34. A mărturisit ad 1-um: Inainte de Crăciun, satul adunându-se, a mers asupra bisericii şi punând mâna pe cheie, pe noi preoţii uniţi ne-au scos şi ne-au oprit de-a mai merge acolo, iar aceea am auzit cum că s'au adunat şi s'au jurat sub pedeapsă că nu se vor despărţi, dar nu ştiu cât de mare era pedeapsa.

Ad. 2-dum: Fiind tot satul la biserică, au intrat câţiva inşi în biserică, au luat câte ceva, şi au dus cărţile din biserică, dar nu ştiu cine erau pentrucă eram înconjurat de oameni încât nu-i puteam recunoaşte.

Ad 3-tum: Nihil. Ad 4-tum: N'am auzit nimic să se fi vorbit despre catolici, dar înnăuntru pe toţi ne înjurau că noi preoţii uniţi eram diavoli. Ad 5-tum: Nihil. Ad 6-tum: Am auzit ameninţarea atunci, când a venit satul asupra bisericei noastre, spunând că ne omoară, ne aprind casele, ni le strică, ne scot din sat, ne asvârle pe noi preoţii uniţi, dar nu ştiu anume cine spunea căci, văzând că tot satul se apropie de casa mea, am încuiat uşa şi m'am ascuns, căci îmi era frică

Ad 7-mum: Am auzit dela preoţii din Cacova, că îndată după ce-i opriră dela biserică, au spălat icoanele, nu ştiu dacă va fi fost tot aşa şi la Sălişte

3-tius. Honorandus Popa Juannes. Annorum 42 din Sălişte mărturiseşte la fel cu cei doi martori dela început.

4tus testis: Honorandus Popa Irimia din Sălişte. Annorum 40. Răspuns ad 1-mum: Ştiu că înainte de Crăciun au tras clopotele ca să se adune tot satul, iar când fu adunat, au făcut legământ ca celor ce nu vor fi de o voinţă cu ei, să li se strice casele apoi să-i scoată din sat, după asta au pornit tot satul şi au mers la biserică, unde slujeau atunci Popa Lupea şi Popa Stan, preoţi uniţi, le-au luat cu puterea cheia, i-au gonit din biserică, toate le-a făcut satul din propria lui voie între care fiind şi fruntaşul Dumitru Şteflea, când a intrat în biserică, a zis Dumitru

Steflea către preoţii uniţi să iasă de acolo cu binişorul, căci dacă nu, vor ieşi cu rău şi cu ruşine. Ad 2-dum: Nu ştiu cine a pus mâna pe odăjdiile preoţeşti şi pe cărţile sfinte, căci n'am avut curaj să merg acolo. Ad 3-tium: Ştiu că n'au luat cu ei cuminecătura şi sf. mir, căci ştiu că la Crăciun s'au împărtăşit din ea. Ad 4-tum: N'am auzit să fi spus nimic de papistaşi, nouă destul ne spuneau că suntem uniţi papistaşi şi diavoli fără de credinţă. (Ad. 5.,6.7 ca mai sus).

5-tus testis: Honorandus Popa Lupea din Sălişte, de 50 ani. A răspuns ad 1-mum: Ştiu că cu 3 săptămâni înainte de Crăciun adunându-se satul, au venit cu puterea asupra bisericii, iar noi fiind atunci în biserică, ne-au chemat afară şi ne-au oprit să mai intrăm în biserică; atunci a luat la sine cheile tânărul Bucur Popa, a pus îndată lacăt şi pe uşa bisericii. Nu ştiu, din porunca cui s'a adunat satul, dar ştiu că satul a hotărît că cine nu ţine cu ei, va fi gonit din sat şi i se va prăpădi casa. Ad 2-dum: Ştiu anume că Stan Borcea a luat cu puterea din mâinile noastre cele trebuincioase pentru liturghie împreună cu cărţile dela slujbă, şi le-a dus la casa lui. Ad 3-tum: Iar cuminecătura ce obişnuiam s'o ţinem în biserică n'au luat-o, dar jumătate din sfântul mir nu l-am mai aflat în biserică, ceeace eu însumi am văzut după ce ne-au dat înapoi cheile. Ad 4-tum: Ştiu că destui ne-au înjurat pe noi că împreună cu papiştaşii suntem diavoli şi hingheri, dar nu ştiu anume cine. Ad 5-tum: Mai ştiu că au spus în auzul tuturor că nu vor ţine astfel de preoţi, care se roagă pentru Măria Sa Crăiasa şi pentru Vlădica.

Ad 6-tum . . . . . . anume, Stan Miclăuş a strigat, unde sunt copiii preoţilor să îi tăiem pe toţi cu toporul, căci şi aceia cu toţii sunt papistaşi. Ad 7-mum: Mai ştiu că au spălat podelele bisericii, dar nu le-au scos dela locul lor.

6-tus testis (martor). Honorandus Popa Vasii din Tilişca aproximativ de 74 ani.

7-tus testis (martor). Honorandus Popa Ştefan din Tilişca de 54 ani. Popa Văsii le-a dat cheia, când a cerut-o satul, nu s'au dus cu puterea asupra lor, ci cu vorbe frumoase; au luat şi *Ceaslovul mare* şi acum se află la un preot schismatic cu numele Lupea, însă cartea aceasta fusese dată bisericii de pomană.

8-vus testis (martor). *Popa Stan* de 50 de ani din Tilişca. Ştiu că Toader Dan luase lada... judele satului Nicolae Dan ne-a ameninţat pe noi preoţii cei uniţi că, de vom intra în biserică, ne aruncă casele în părău.

9-nus: *Popa Stan din Galeş de 26 ani:* Au tras clopotele, s'au dus cu toţii la casa popii, care le-a dat cheia, pentrucă aşa de tare mă speriasem încât nu mai ştiam ce fac; am auzit dela Popa Ioaneş, care acum e preot schismatic la Tilişca, că preoţii uniţi şi cei papistaşi sunt deopotrivă cu dracii întunericului; am auzit dela Popa Ioanăş şi dela un popă neunit din Sălişte, dela Popa Dumitru, că spuneau că nu se cade să se roage în biserică pentru Prea Mărita Crăiasă, fiindcă nu e de credinţa lor.

10. Popa *Macarie din Sibiel de 45 ani* a dat cheia fără împotrivire, dar domnii au poruncit să i se dea înapoi.

11. Popa *Gheorghe* din Vale de 48 ani... întreg satul mi-a strigat într'un glas că nu vrea să ţină un preot, care pomeneşte în biserică numele Preamăritei Crăiese, dar nu ştiu anume cine, pentrucă erau şi vre-o sută care strigau.

Ad 6-tum: A doua zi de Crăciun a venit tot satul la casa noastră cu bâte şi ciomege, care aveau în frunte pe judele Giurgiu şi au înjurat de mama mea, de sufletul meu, m'au şi ameninţat că-mi dărâmă casa, dar negăsindu-mă pe mine acasă, mi-au luat un bou, să fie cu iertare, şi l-au dus la casa judelui, dar mai târziu mi l-au dat înapoi.

12. Popa *Andrei din Vale* de 38 de ani. Supărându-se satul a doua zi de Crăciun, pentrucă domnii au arestat trei preoţi neuniţi, judele Oprea Giurgiu a adunat tot satul sub ameninţare de pedeapsă (dar nu ştiu câtă pedeapsă) şi au venit de obşte asupra casei noastre... în 3 zile să ieşim din sat, că suntem eretici şi afurisiţi.

13. Popa *Oprea din Cacova* de 45 de ani. Judele Oprea Popelac a întrat şi i-a cerut cheia şi de acolo au purces deadreptul la biserică introducând un preot neunit, anume Popa Stan din Sălişte, pe noi ne-au gonit... Mie Oprea Leb mi-a spus că ei nu ţin preot, care pomeneşte în biserică numele Crăiesei şi care ne dă paşti cu lapte şi cu ouă... Pe lângă astea, mai ştiu că de nu era în satul nostru diacul Dumitru, n'ar fi urmat niciun fel de tulburare în sat, nici n'am putut fi liniştiţi din pricina lui şi pe fratele său l-a atacat cu coasa şi l-a lovit cu pietre.

14. Popa *Ioaneş* din *Săcel* de 36 de ani. Anul trecut pe la Sf. Petru, adunându-se mare parte din sat, au mers asupra bisericii, iar pe noi preoţii uniţi chemându-ne afară, au început să ne ceară cheia bisericii la care noi am răspuns că numai cu puterea ne-o pot lua, că nu le-o dăm cu binişorul, după care ne-au luat toate cărţile, odăjdiile şi cele de trebuinţă pentru slujbă, şi Avram Drăgan luându-le la sine, le-a ţinut acolo timp de 2 săptămâni, apoi le-a dat lui Dan Dragoşin, care le-a ţinut până fu nevoit să le dea înapoi din porunca domnilor... Altceva n'am auzit, fără că unirea noastră şi bisericile noastre sunt spurcate şi pentru aceasta n'au trebuinţă nici de noi... Pe copiii lui Popa Oprea, cari făceau tulburări, îi bătură diecii neuniţi înjurând sufletele lor şi încă pe deasupra au mai zis că tatăl vostru e un diavol unit şi să fie cu iertare, ne c.... pe preoţia voastră... Nu au săpat chiar pământul bisericii, dar au pus fetele să-i spele podelele şi preotul neunit le-a sfinţit din nou.

Aceşti martori de mai sus au fost chemaţi toţi în modul legiuit, juraţi, cercetaţi şi ascultaţi în chipul arătat mai sus.

Ladislau Vaina m. p.
dela Cancelaria Provincială transilvană et

Joannes Tikler m. p.
dela Tabla juduciară regală din Transilvania

S'au examinat cu credinţă şi în mod deosebit de către scriitori şi notari juraţi încredinţaţi anume cu cercetarea amănunţită de mai sus.

[Cercetarea s'a făcut în Sălişte în casa lui Ghib Crişţiu]

Au fost deținuți mai târziu *din Orlat:* judele Petru Stoița, Şerb Pipernea, Bucu Laga, Bucur Budilida (liberați la 6 Iunie 1749).

Din Săliște; judele Dănilă Milea și Stan Borcea vătaș (liberați la 9 Iunie 1749) pentru Dumitru Steflea au garantat în 14.II.1749, Dan Curtean, Stan Hanciu, Dănilă Schitea și Oprea Dârdea.

[Din Arh. Guv. Transilvan E. F. L. XXV nr. 75].

VIII

12.XII.1746

CERCETARE IN CAUZA TULBURĂRILOR RELIGIOASE IN DISTRICTUL HAŢEGULUI ŞI ÎN COMITATUL HUNEDOAREI

...Al 6-lea martor: Nobilis *Stephanus Pára de Alsó-Szilvás* de 38 ani, spune între altele: «...mondhatom aztot is, hogy mig az kalugyer a Felső-Szilvási monastériába vala, Nán Mojzes uram gyakrabban minden vasárnapra, ünnepnapokra invitálta az Szilvásiakat, Hátzegieket és körül való falukban lévő oláh kösséget azon kalugyernek az monosteriánál tévő cultusára; s maga is bort s egyéb költséget vivén oda az monosteriához az ottan lévőket vendégelte, magam is hallottam ő kegyelmétől, midön szidalmazván az unitus papokat, hitta a kösséget mondván: jertek a kalugyerhez, mert az unitus papok ördögök» (în traducere română «pot spune și aceea, că pe când era călugărul în mănăstirea din Silvașul de sus, domnul Moise Nan invita adeseori Dumineca și în sărbători pe oamenii din Silvaş din Haţeg și din satele învecinate la mănăstire, să asculte slujba călugărului; și ducând el acolo vin și alte cheltueli la mănăstire, ospăta oamenii; am auzit și eu pe Măria Sa înjurând popii uniți; chema obștea zicând: haideți la călugărul, căci popii uniți sunt diavoli»).

La cercetarea din 12 Decemvrie 1746 ţinută în Silvașul de jos al 35-lea martor *Nobilis Csora Gáspár* de Felső Szilvás de *80 de ani*, spune: « Hallottam, hogy egy ide való Sztojka Stefán nevű nemes ember az ide való monasteriában lakot kalugyerrel popizáltatta magát, a minthogy magam is tudom, hogy Monyoró nevű faluban sokáig fungált papi hivatalban ». (Am auzit, că un nobil de aici cu numele Ştefan Stoica s'a preoţit de către călugărul care a locuit în mănăstirea de aici, precum ştiu și eu că a fost multă vreme în slujba preoţească în satul Mănărău).

34-tus *testis*. Nobilis Ladislaus Gola de Felső Szilvás de 47 ani: « Mondhatom azt is bizonyosan, hogy az monasteriában lakot kalugyer Sztojka Stephán nevű nemes embert papnak szentelt fel, a minthogy nála is tanáltattak afféle papságról való levelek, a melyeket ő maga a nevezett kalugyer tulajdon kezével irt, és esztendeig azon Sztojka Stefán Monyoro nevű faluban is szolgált papi hivatalban. (Pot spune și aceea că

de bună seamă călugărul din mănăstire a sfinţit preot pe nobilul Ştefan Stoica, fiindcă la el s'au găsit acte scrise chiar de mâna călugărului despre această preoţire şi ani de zile numitul Ştefan Stoica a slujit ca preot în satul Mănărău).

37-us testis. Muntyán Abrâhám job. generosi Ioannis Puj de eadem, annorum circiter 23; «Engemet Sztojka Stefánnal ide való schismaticus pappal tanitott az itt lévő monosteriában lakot kalugyer, azért bizonyosan mondhatom azt, mivel gyakorta láttam is, hogy azon it lakott kalugyer edgy darab ideig tsak nem minden nap a nevezet Sztojka Stefánt, ide való nemes embert egész papi köntösbe öltöztette s ugy tanitotta liturgia mondani és egyéb papi hivataloknak végbe vitelére, azután papi levelet is tsinált neki, és elküldötte Havaselföldibe, hogy ottan ordináltassa magát, de nem tudom elment volt-é oda, vagy sem, elég az, hogy egy kevés ideig valahova oda járt és azután azt mondotta, hogy popizáltatta magát; engemet különben eleget erőltetet, hogy legyek pap, ő minden papi szolgálatra megtanit és popizál is, de én azt mondottam, hogy nékem nem kivántatik papság». («Pe mine, împreună cu preotul şismatic de aici Ştefan Stoica, m'a învăţat călugărul care a locuit în mănăstirea de aici, de aceea pot spune de bună seamă, căci am văzut de multe ori, că acest călugăr o bucată de vreme aproape în fiecare zi îmbrăca în veşminte preoţeşti depline pe numitul Ştefan Stoica, om nobil de aici, şi aşa îl învăţa să spună liturghia şi să facă şi alte slujbe preoţeşti; apoi i-a făcut carte preoţească şi l-a trimis în Ţara Muntenească, să se hirotonească acolo; dar nu ştiu, dacă s'a dus ori nu; destul că după cé s'a dus undeva pentru scurtă vreme, spunea că a fost preoţit, şi vrea să mă înveţe şi pe mine slujba preoţească şi să mă facă preot, dar eu i-am spus că mie nu-mi pofteşte inima preoţie»).

IX

12.III.1749

CINCI REPREZENTANŢI AI ROMÂNILOR ORTODOCŞI DIN TRANSILVANIA ARATĂ SUFERINŢELE POPORULUI DIN CAUZA PREOŢILOR CARI AU PĂRĂSIT CREDINŢA ŞI CER SĂ RĂMÂNĂ IN VECHEA LOR RELIGIE; IN CAZ CONTRAR VOR PLECA IN ALTĂ ŢARĂ

Pro Memoria

Gegenwärtige 5 Wallachen, aus dem Fürstenthum Siebenbürgen bürtig, griechischer Religion, sind als Deputierte, von fünf unterschiedlichen Stühlen (oder Districten) wegen der Religion und wegen verschiedener Gefangenen in Hermannstadt sich bey Ihro Kays. Königl. Majestät zu beklagen herauf geschickt worden, nehmlich: aus dem Hermannstädter Stuhl klagen sie, wie dass sie nicht gewusst hätten, dass ihre Geistliche wären *Unit* geworden, biss nicht vor etwa 5 Iahren ihr Bischoff, mit einem andern Ihnen unbekannten Mann, auf alle ihre Dörfer gekommen und ihnen angedeutet, wie dass ihre Geistliche

allbereit wären *Unit* geworden, wobey Er sie auch hat wollen *persuadieren* ihren Geistlichen zu folgen; die arme Leuthe aber haben solches nicht thun wollen, sondern haben unter währenden diesen 5 Iahren sowohl die Geistliche als die Kirche geflichen; so gar dass sie die gebohrne Kinder ohngetaufft, die Todte ohne Leichen *Process* begraben und keinen Gottesdienst anhören, noch das heilige Abendmahl empfangen können.

In verschienenem Iahr aber, weillen Sie keine andere Hülfe zu suchen gewusst, sind 2 [1]) alhier gewesen und haben ihro Majestät ein *Memorial* eingereichet, worauf sie auch ihren Vorgeben nach ihres Begehrens sind gewähret worden; nachdeme sie aber das kaysl. *Decret* dem *Gubernator* in Hermannstadt eingehandiget, so hat man es in Gegenwarth vieler Wallachen gelesen, und also bald einen von diesen in Eisen und Banden, in einen grausamen Kerker geworffen, alwo selbiger noch *dato* sich befindet.

Bitten derowegen Ihro Kaysl. Königl. Mayestät aller kniefälligst um Gottes willen, weilen keine andere Hülfe suchen können, als zu unserer allergnädigsten Mutter, zu welcher Hoch Majestätische Füsse wir uns ganz unterthänigst niederwerfen, ganz demüthigst flehend, Ihro Kayserl. Königl. Mayt. geruhen sich unserer und vieler Armen allermildest zu erbarmen und uns bey unserer *Religion*, Kirche und Geistlichen zu lassen, wir wollen uns befleissigen, bis in unsern Todt, als treue Unterthanen uns zu erweisen, ja auch die, welche wegen dieser uns angemutheten Religions Sache geflohen, wieder suchen zurück zu beruffen.

Noch dieses haben Wir anzubringen, dass Trabanten aus Hermannstadt sind geschickt worden um denjenigen Geistlichen, welchen wir jetzt am nächst verflossenen Weynachten in unserer Kirche gesetzt, zu fangen und auf Hermannstadt zu *transportiren*, der Geistliche aber welcher dieses vermercket, hat sich absentirt, sie aber haben einen anderen gemeinen Wallachen bey der Nacht auf der Gassen geschossen tödtlich *blessirt*.

Im Fall es aber nicht könnte geschehen, dass wir sollten verbleiben bey unserer *Religion*, mit den Griechen und *Servien*, so wollen wir lieber unsere Häusser und Erbschafft mit den Rücken ansehen und uns bey unserer Glaubensgenossen, in andere Länder begeben, als die Religion zu verlassen.

Datum *Viennae 1749 D. 12 Martii*

Bukur Bursany aus Hermannstädter Stuhl
Moga Triffle
Opre Miklous
Comany Bann
Constantin Petrike

(Arhiva Cancelariei Aulice Trnnsilvane anul 1749 nr. 144).

[1]) Ioan Oancea din Făgăraş cu Oprea Miclăuş din Sălişte.

X

28.V.1749

MUSTRAREA COMUNICATĂ REPREZENTANŢILOR POPORULUI ORTODOX DIN TRANSILVANIA DE CĂTRE CANCELARIA AULICĂ DIN VIENA IMPREUNĂ CU ORDINUL, SĂ PLECE ACASĂ IN 3 ZILE

In Valachicum ideoma translata Suae Majestatis Sacratissimae Resolutio, quae in consessu deputationis die 28-va May anni currentis 1749-ni illis Valachis fuit lecta, qui nomine Valachorum in sedibus Cibiniensi, Sabaesiensi, Mercuriensi et Szaszvarosiensi Districtuque Dobrensi degentium, ad Augustam Aulam supplicatum venerant; qui consessus fuit una cum interventu Cancellariae Aulicae Transylvanicae celebratus.

Rogecsunelye vostre Innalczati Imperetyesi si Krejesi ku mare umilincze si plekarje sint spuse si dupe cse a fi fost fortye mult si binye doveditye si ispititye, Innalczate Imperetyase si Krajase au vezut si au kunoskut, kum ar fi plinye de mincsun si de hiklyesug; fiind dare, ke nu vacz rusinat pre luminatul Skaunul Marie szale ku unelye ka acsele faptye mincsinose al supera, acs fi fost vrednics indate dupe Lecse si dereptatye Czeri spre grelye si marje pedapse, de nu sar fi myilostivit Mariasa si maj rebdye si se maj asteptye intorcsere si askultarje vostre; pentru karje Lucru au poroncsit, ka intracsest csinstit Divan myilostiva voje si porunke Mariesalye vove de facze acsi fiind sevise csetyaszke; kare voje si porunke sint acseszte':

Intie: Innalczate Imperetyase si Krajasze ku reh inyime au lovat, ke voj acz kutyezat pe Mariasa al supera, ku Lukruly karje sza geszit, ke nu szint asa precum ljacz zisz, adukent in loc de dereptatye tot mincsunj si njebuni.

Adoo. Nics dekum nuva rebda Innalczate Imperetyasze si Krajasze nicse va ingedui ka Popi csej Unicz den Poporelye si Beszericselye szalye, karelye sint lor akum de mult incredinczate, se se szkocze afare, au se se czipe, nicse in Lokul acsesztora alcs Popy noj schismatics se intrje dupe voje vostre ai Szetenilor ne askulteroj, cse maj virtosz a poroncsit Mariasa, ka de cumva csinjeva dentre Popi csei unicz sar fi czipat den Popor si dela Beszerika sa afare, in date se se aduke inderept si in Popor, cum a fost den tij, in tote cinstye se se puje si se czije, amintrelye csine ar kuteza facse in potriva acsesztorj, myilostive poruncs, se stie, ke fortye greu se va pedepszi.

A tree. A poroncsit Innalczate Imperetyase si Krajasze, ka voj kit maj kurund, adeke *peszte trei zilye* de aicse se ve Ducsecs in Argyul la Locurelye si Kaszelye vostre, in pacse se ficz, adunerj intre voj se nu facsecs, nicse la altora si mergyecs, alte nyimnyike fere numaj cseasz auzit akuma, kind vecz mercse innapoj, se spunyecz, nicse altye sopotye intre voj se kutezacz facse. Altelye myilostive poruncs Marie salyi le vecz ausi in Czare della csinstitu Gubernium.

Akume dare acz incselesz cse vojeste si poruncseste Innalezate Imperetyasa si Krajasze, pentru acseje voj acseste rinduelye si poruncs trebue se le csinecz si in totye plekacz si askultetorj si ficz; almintrelys se sticz prebinye, ke pe unul au unyi ka acsestye, kare szor vegye infrincsetorj si impotrivitorj makár acsie in Becs, makar in Czare, au makar ungye in alt loc, se stie, ke fortye tarje si ku marje urcsie va fi pedepszit. Mergyecz dare in pacse aszkultind de aceszte myilostive poruncs, pe nyime acziczind maj mult spre cseva vrasbe au resmyiricze; Szokoticz binye de voj si de aj vostrí, asa-fakind della Innalczate Imperetyase si Krajasze vecz ave myile, dare amintrelye in loc de myilostivire vecz putye tyeme ka acsei neaskultetorj de altelye cse or se vie asupra vostre, adeke de manie si urcsie Imperetyászke si Krajaszke.

(Cuprinsul e comunicat şi guvernului transilvan cu adausul, să-l deţină pe Oprea Miclăuş după întoarcere (post reditum suum incaptivari facietis — Dragomir, An I. p. 83.)

XI

14.IX.1749.

GUVERNUL TRANSILVAN ŞI CONSILIERII LUI CATOLICI ARATĂ CANCELARIEI AULICE DIN VIENA, CĂ LOCUITORII SCAUNULUI SĂLIŞTE FIIND PREA ASUPRIŢI PRIN INCARTIRUIRILE MILITARE, TRIMISE ASUPRA LOR SPRE A LE FRÂNGE CUTEZANŢA RUSTICANĂ, PROMIT A SE INDREPTA ŞI CER SĂ SE RIDICE EXECUŢIA MILITARĂ DIN SATELE LOR. GUVERNUL EXPRIMĂ PĂREREA, CĂ LI S'AR PUTEA INCUVIINŢA CEREREA DACĂ VOR OFERI GARANŢIE

Excellentissime Domine Comes Cancellarie Regie! Inclita Cancellaria Aulica Transilvanica! Hosszas idő alat tartván quartélyt Szeliste szék s más közel lévő oláh faluk, a mely tétetet volt reájok pro frangenda rusticana audacia, hogy ezen keményeb remediummal is ad meliorem frugem térni praemáltatnának, a mint érezvén a terhet minden jora igirik magokat, ottan ottan instálván absolutiójok aránt; circa oeconomicum Summae Principis valóba terhes ezeknek sorsa, mert a reájok tétetet ordinarium quantum (a mint értettük) tsak nem ex toto restál, mire nézve nostra opinione itilnök, hogy kemény obligatoria alat absolváltathatnának, a mellyet ha osztán in toto vagy in parte violálnának, propter violationem mindenkor a nyakokba lenne az executio oneris. Excellentiádnak és az Inclita Cancellariának szokot atyafisággal jelenteni kivántuk, miben légyen dolgok, kérvén hogy absolutiójuk aránt prospiciállyon, szintén ideje lévén már a nova dislocationak. (Traducerea textului maghiar « Scaunul Săliştei şi alte sate din apropiere ţinând de mai multă vreme cuartire ostăşeşti, trimise asupra lor spre a li se frânge cutezanţa rusticană, ca prin acest mijloc mai aspru să fie siliţi a se întoarce la gânduri mai bune, simţind povara ce-i apasă, se făgăduesc oamenii spre tot binele, făcând mereu cereri pentru slobozirea lor; în ce priveşte starea economică de sub prea înălţata poruncă, este într'adevăr

povarnică soarta lor, căci sumele obişnuite a fi aruncate asupra lor în dajdie (precum am înţeles) sunt aproape în întregime restante, de aceea am judeca după a noastră părere, că ar putea fi scutiţi (de încartiruire) pe lângă o garanţie tare, pe care dacă o vor nesocoti cu totul ori în parte, pentru această nesocotire oricând li se poate arunca în grumazi execuţiunea. Excelenţei Tale şi cinstitei Cancelarii am dorit să raportăm cu obişnuita încredere, cum stă lucrul lor, rugând a se lua măsuri pentru slobozirea lor, întru cât a sosit timpul să fie oastea dislocată »).

Dum Divinae tutelae commendantes, manemus

Excellentiae Vestrae et Inclitae Cancellariae obligatissimi servi.

Cibinii e sessione nostra 14-ta 7-bis 749 habita.

Gubernator et Consiliarii Guberniales intimi in Transilvania Romano-Catholici.

[Arh. Canc. Anl. Trans. 1749 nr. 31,].

XII

Dobra, 22.I.1750

TRADUCEREA GERMANĂ A SCRISORII PREOTULUI STAN DIN DOBRA CĂTRE NICODIM ŞI IOAN DIN ACILIU, COMUNICÂNDU-LE CĂ CEI CE NU VOR SĂ CERCETEZE BISERICILE UNITE, SUNT AMENINŢAŢI SĂ FIE UCIŞI DE ARMATĂ

Ehrwürdiger Herr Pater Nicodeme und Herr Ioannes Auramovitsh.

Ich thue Euer Herrlichkeiten zu wissen, dass die Versamblung deren des zwischen Glaubens versambleten Vicarien und Geistlichen gehalten worden und haben selbe vor dem Volk eydlich erkläret, dass Volk und die Leite hin und her zu wanken nicht nöthig ätten, indeme sie die orientalische Kirchen des griechischen Glaubens halten und glauben und wer immer mit ihnen die Kirchen nicht frequentieren wird, alle solche und ihre Kinder Seine Königl. May. durch die *Miliz* niederhauen lassen werde. Womit verbleibe

Dobra 22 Jenner 1750.

Dienstgefliessener
Stan Geistlicher.

XIII

Dobra, 2.VIII.1750

PREOTUL STAN DIN DOBRA SCRIE LUI NICODIM ŞI IOAN DIN ACILIU DESPRE ARESTAREA ŞI MALTRATAREA PREOŢILOR ORTODOCŞI, FUGIŢI PRIN MUNŢI ŞI PĂDURI

Wohl und Gesundheit Euer Paternität, Geistlicher Herr Nicodeme und Herr Ioannes Auramovitsh.

Ich berichte Euer Herrlichkeiten, dass von der zeither als anhero der Ertz Priester Dobranus gekommen, ärger und besser unsere Priester gefangen und verarrestieret worden, wessentwegen die Leith über dermassen erschrocken, indeme man unter das Volk ausstreuet, dass

sofern es die Union oder Vereinbarung nicht umstähet und annimbt, alle ihre Gütter verliehren werden, und alle die jungen Priester haben die Flucht in das Gebirg und in die Wälder genommen, die wallachische und moskovitische Bücher hatt man einzuführen verboten und sowohl auf denen Gränzen und Dreissigsten angesagt worden, wann Geistliche aus anderen Ohrten ankommen sollten (ob sie gleich mit denen Passeporten versehen oder nicht) in Verhafft genohmen werden müssten. Es ist erst neulich vor 3 Wochen geschehen, der Dreyssigste von Dobra ist mit 4 beritenen Überreitern nächtlicher weill ins Dorff gekomen und hat die Anstalt gemacht, dass man den Geistlichen gefangen und mit Schlägen dergestalten tractiret, dass selber kaum bie Leben geblieben, auf dass er aber nicht schreyen und das Volk versamblen möchte, so hat man ihme das Maul mit dem Heu verstopfet, und als man ihn aufs Ross geworfen hatt, er sich auf die Erden gelassen und zu schreyen angefangen, auf welches Geschrey sich das Volk versamblet und als der Dreyssigst das Dorffs-Volkh beysammen gesehen, hatt selber mit seinem Überreither die flucht genohmen. Womit verbleibe

Dobra 2 Aug. 1750. Dienstwilliger
(1750 No. 247). Stan Geistlicher

XIV

?.VIII.1750

O CERERE INAINTATĂ DE CĂLUGĂRUL NICODIM ŞI POPA IOAN AVRAMOVICI DIN ACILIU IMPĂRĂTESEI MARIA TERESIA

Memoriale ad suam Majestatem Patris Nicodemi et Ioannis Avramovits deputatorum schismaticorum circa persecutionem schismaticorum in Transilvania prohibitionem librorum valachicorum et moscoviticorum et zelum Arhidiaconi Dobrensis.

Allerdurchleuchtigst Grossmächtigste Röm. Kayserin zu Ungarn und Böheimb Königin, Ertz Herzogin zu Österreich ect. etc.

Allergnädigste Kayserin, Königin und Frau, Frau.

Euer Kaysl. Königl. Mayestät werden wir nochmahlen allerunterthänigst, allergehorsambst flehend vorzutragen bemüssiget, wessgestalten wir schon in das 3-te Jahr lang allhier vielmahlen umb unser in Siebenbürgen von denen *Unitis* gethanen *Religions*-Zwang abzuthuen solicitiren, wessentwegen auch auf die Euer. Kaysl. Königl. May. allerunterthänigst eingereichte *Memorialien* jederzeit an seine Excellenz Grafen von Kollovrat allergnädigst angewiesen worden, allwo wir nur dieses erhalten, dass wir sollen abgehen nach Hauss, denn es wäre schon allerhöchst Deroselben Resolution dahin ergangen, dass man uns nichts in wege legen soll, weillen aber unsere nach gebliebene geschrieben, dass nichts drunter gewesen, so haben wir eben aufs neue *sollicitiret*, worauf von gedh. Excellenz an den den Siebenbürgerischen Hoffkanzlern angewiesen, welcher gleichergestalten uns getröstet und darzu ein

Pass geben wollen, aber wir haben es nicht angenohmen, weillen von unseren Nachgebliebenen keine Antwort gehabt. Darauff kam jetzt ein anderer *Laicusdeputierter* mit einem Brief, welcher eben beygeleget wird und daraus zu ersehen ist in *A*, dass wir ärger gezwungen werden auf das härteste, weil der Unitus Praesbyterus Dobranius, der allhier gewesen und herunter gereiset. Dahero wir eben mit unser aller unterthänigster Bittschrift den 8. Aug. bittlich angelanget, solche aber noch nicht zurück gekommen. So gelangt an Euer Röm. Kaysl. u. königl. May. unser allerunterthängist fussfälligst flehentliches Bitten allerhöchst dieselbe geruhen allergnädigst über unser schwärlichst angethane *Tyranei* sich zu erbarmen und allerhöchst dahin ergehen zu lassen, dass führohin von allen für gewesten befreyet werden sollen, denn es wäre uns leichter den Todt zu erdulden und unser zeitliches für unser *Religion* aufzuopfern willfährig sind, für welche Kaysl. Königliche Gnade und Milde lebenslang umb Dero zuwachs und glückseeliglangwehrige Regierung Gott dem Allmächtigen anzubetten nicht ermanglen werden alle insgesambt.

Euer Kaysl. u. Königl. Mayst.

Allerunterthänigst-allerdemüthigst
Pater Nicodemus et Joannes
Auramovish Beide Deputierte

XV

8.XII.1751

O CIRCULARĂ ANONIMĂ TRIMISĂ DIN CARLOVIŢ PRIN SATELE TRANSILVANE, INDEMNÂND POPORUL SĂ CEARĂ EPISCOP ORŢODOX

Currentales Karlovicenses seductoriae ad subalpestres nostrates missae (Original ut interceptum fuit).

« Cu multă şi cu smerită plecăciune vă rugăm fraţilor şi fiilor creştini care vă aflaţi în tot Ardealul şi în toate varmeghiile şi în toate scaunele câţi vă ţineţi de pravoslavnica credinţă şi de sfânta Bisearecă a răsăritului, acum este vreamea să daţi răspuns pentru leagea noastră de vă este voia să vă vie arhiereu pe legea cea grecească Neunit. Că de nu veţi cere voi, nime în silă nu poate veni la voi şi să ştiţi că împărăţia dă voe la tot neamul să ţie legea cea din moşi şi din strămoşi şi ea ne-au răspuns, că ea nu face silă la nimene numai voi mergeţi de bună voe voastră de vă uniţi iar silă nu e, că aşa scriu popii cei uniţi şi cu căbernatul [1]) la Beci, că voi singuri cereţi şi poftiţi unie, iar nimene în silă nu vă face. Că aşe răspundu la împărăţie că voi aţi poftit toată ţara Ardealului unie şi voi n'aţi cerut nice odată înaintea ţărăi şi înainte gobernomului să aveţi vlădică neunit, că nimene nu vă stă în cale au vă opreaşte, ci nimene nu cere că unde au cerut le-au dat după pofta lor, li s'au dat vlădici pre legea lor pre carea au poftit ţara, ci iată că v'am scris de atâte

[1]) Guvernatorul Transilvaniei.

ori să mergeţi din toate satele înainte gobernatului să răspundeţi că nu vă treabueşte vlădică unit, ci să ştiţi bine fraţilor că de nu veţi cere răspunsu întâi de acolo, înainte ţărăi şi de nu viţi umbla acum cu toţii, viţi fi deplin Neamţi că acum vor treace toate minciunile popilor uniţi care le zic cătră voi că ei ţin legea grecească, iar cătră Neamţi zic că sânt Nemţi şi mint despre amândouă părţile, ci vă rog creştinilor să nu vă lăsaţi legea din moş ci să mergeţi cu toţii la găbernatul să cereţi carte de cale şi să spuneţi că viţi merge de viţi cere la Inălţata Impărăţie vlădică sârbesc dela Carloviţ, fără frică să răspundeţi, că nimene nu vă va omorâ, că ce viţi cere. Că acum este vreame că vlădica este gata, numai voi să veniţi din toate scaunele câte un om până aici şi din toate varmeghiile şi să scriiţi, câte sate sânteţi de nu vă trebue unie şi câţ oameni sânt în sat credincioşi cu numele lor şi cu iscălitura tuturor.

Ci vă rog fraţilor să umblaţi cu tot sufletul din sat în sat, să vă sfătuiţi unii cu alţii şi să alegeţ oameni înţelepţi să-i mânaţ încoaci şi drepţi şi iarăş vă rog fraţilor cu mâna goală să nu-i trimiteţi că fără cheltuială ştiţ bine că nu puteţ umbla la domni şi la ţară străină, păcatul mare au nu puteţi voi scoate măcară dintr'un sat un florint să scriiţi într'a cui mână daţ şi să-l forte întăriţ cu jurământ să un treacă într'alte trebi fără în treaba Ţării. Că noi fraţilor destul ne-am trudit pre la uşile împăraţilor şi pre la toţi Domni şi pre la toţi Vlădicii din cât ne-au fost puterea şi precum ne-au spus solul şi precum ne-au dat Impărăţia răspunsul, aşa v'am trimis răspunsul. Ci iată că şi acum vă înştiinţăm de precum avem răspunsul dela cei mari, aşa v'am scris că noi ce vom mai lungi până vom vedea mai alt răspuns, iar voi fraţilor creştini să mergeţi precum v'am scris să isprăviţi de acolo bine precum v'am scris şi noi vom sili din cât ne va fi putinţa şi rămânem al Dumnealor voastre de bine voitori şi slujitori. Amin. Amin. Amin. Msţa Dek. 8 zile leat 1751. (semnătură indescifrabilă;).

Alta căutaţi toate satele ce veţi putea da să scriiţi şi să vă iscăliţi cu bună treabă şi fără de nice o frică. *In afară:* Iar această carte să îmble în grabă din sat în sat numai la oamenii care sânt credincioşi în credinţa răsăritului (semnătură indescifrabilă;).

Arhiva Canc. Tr. (1756 n. 232).

XVI

Sibiu, 21.I.1752

ANCHETA DEŢINUTULUI DUMITRU VONICA DIN POIANA, SCAUNUL MERCUREI, PENTRU A CONSTATA, CINE A INDEMNAT POPORUL SĂ CEARĂ EPISCOP ORTODOX?

Examen Providi Dumitru Vojnika incolae villae Pojana sedis Mercuriensis in casu inconvenientis motus observati.

Anno 1752 die 21 Ianuarii Cibinii.

Dumitru Vojnika annorum 38, Valachus Gr. ritus non unitus rusticus agricola uxoratus, unius prolis pater — (nu ştie răspunde la

întrebarea, pentruce a fost arestat în târgul Sibiiului; a plecat din Poiana la Sibiiu, a dormit în Ţilişca la oarecare Bucur, a avut tovarăşi de drum pe Avram din Deal, Filimon din Sebeş, Bucur Nicoară din Poiană şi 2 Jinari).

Intrebarea a 12-a: «Per iter qualem vos discursum habuistis? R.: Hic se reflectit constitutus, quod dormiverit in *Gales* et non in Tiliska apud aliquem Bukur, cujus nomen non scit, inde de nocte movit se cum hospite ad Szelistye ad domnum Popae Vaszilie dicti, ubi multi convenerunt. Signanter unus obaesus, sed hujus nomen non fuit Szelistyensis, supervenit et popa Dan ex Teliska ubi illa nocte contulerunt et determinarunt, ut Excellentissimo Domino Gubernatori memoriale suum porrigerent, simulque ac determinassent; hospes Popa Vaszilie misit ad aliquem Graecum in Szelistye degentem, ut papyrum adferrent et scriberent, mox allato papyro, idem Popa Vaszil memoriale scripsit Valachico idiomate illisque praelegit, sed contextus non bene recordatur, recordatur autem, quod discursus habitus sit de Episcopo Unito, quem habere nollent, fuit et mentio habita de Episcopo Rascziano.

13-tio. An aliquod aliud scriptum non fuerit in illa congregatione lectum et cujus illud? R. Fuit ommino lectum aliud scriptum, de quo dicebatur, quod venerit ex Banaticis sic dictis inferioribus partibus.

14-to. Quis illas literas scriptum exhibuit et qui a il(la) continentia? R. Exhibuit Popa Vaszilie et idem praelegit, sed quia fuerunt fusae, non potest recensere sensum, recordatur autem scriptum fuisse quod Sua Majestas nullius religionem vellet infringere, adeoque irent, et rogarent Excellentissimum Dominum Gubernatorem petantque, ut illis concedatur Episcopus non unitus, praeterea passuales, quibus muniti, pro Episcopo solicitando Viennam proficisci possint.

15-to. Quinam ergo vestrum Viennam delegati fuerint?... R. ad 15-tum. Non scit. 16-to Quis ergo vos instigavit, ut convenientes tam multi ex dissitis locis, et Episcopum non unitum peteretis... R. ad 16-tum. In illa consultatione audivit, quod nunc extra Patriam constituti scriptis suis literis quaestionatorum locorum incolas, animaverint, ut peterent Episcopum non unitum, illi autem sunt: Opra Miklós, Popa Maximika vel ex Vallya vel ex Szibiel, dicebatur autem tunc, quod actu Viennae essent.

17-mo. An multi fueritis? Et qui nominanter dum memoriale scriptum est? R. ad 17.-um Multi fuerunt. Domus enim plena erat.

Hic constitutus, propter alterationem qua corupebatur, remissus ad arestum. Cibinii 21 Mens. Ianuario 1752.

(L.S.) Adalbertus Somlyai de Csik Somlyó m. p. Sacrae Caesareo-Regiae Majestatis Cancellariae Provincialis Transylvaniae Registrator.

(L.S.) Samuel Vest m. p. Lib. Regiaeque Civitatis Saxonicalis Cibiniensis Senator

(L.S.) Iosephus Baló de Nagy-Baczon m. p. Cancellariae Provincialis Transylvanicae Iuratus Notarius,

XVII

14—15.IV.1752.

ANCHETA FĂCUTĂ DE CANCELARIA AULICĂ DIN VIENA CONTRA ŢĂRANULUI OPREA MICLĂUŞ DIN SĂLIŞTE ŞI PREOTULUI MOISI MĂCENIC DIN SIBIEL

Examen duorum Valachorum, qui Suae Maiestati Sacratissimae nomine nonnullorum in Transilvania districtuum memoriale religionem concernens porrexerunt.

Anno 1752 den 14-ten April haben die beyden Wallachen so in einiger siebenbürgischen Districten Nahmen Allerhöchst Ihro Kayserlich-Königlichen Majestaet ein die Religion betreffendes Memorial eingereichet.

Auf folgende Fragen also geantwortet;

I. Wie ist Euer beyder Nahmen? R. Ich der ältere heisse *Opre Popa* oder *Miklos* und mein *Camerat*, dieser jüngere heisset *Popa Matsinik Moissi*.

I. Wo seydt ihr her? R. Ich der ältere binn aus dem siebenbürgischen Dorff *Szeliste* und dieser jüngere aus dem Dorff *Szibiel*.

I. Warum seydt ihr hieher gekommen? R. Wir sindt desswegen gekommen, weilen zwey von verschiedenen siebenbürgischen Districten abgeordnete *Popen*, einer *Popa Iuon* von *Pojana*, der andere *Popa Janes* von Gales mit mehreren *Wallachen* die wir beyde nicht gekännet, in dem Banatischen Dorff Peskerek uns dasjenige Memorial, so wir jetzo Allerhöchst Ihro Majestät eingereichet, und welches Memorial in Siebenbürgen wallachisch aufgesetzet war, im Banat aber zu *Temesvar* ein deutscher Schreiber, denn wir nicht kännen, noch wissen wie er heisst, ins Deutsche übersetzet hatte, eingehändiget, und hier nächst uns im Nahmen aller im Memorial unterschriebenen *Districten* den Befehl gegeben uns nacher Wienn zu verfügen und dieses *Memorial* Ihro Majestaet einzureichen, auch annebst allerunterthänigst zu bitten, dass Allerhöchst Dieselben uns allergnädigst die Gewissens-Freyheit nicht allein verstatten, und einem jeden wohin er sich bekenne, in solcher Religion sein freyes *Exercitium* erlauben wollten, sondern auch allergnädigst geruhen möchten denen, so sich nicht zur *Union* bekenneten, in *conformitaet* anderer in Hungarn und Banat gelegenen Orten auch einen Bischoff, so von *Carlovitzer Metropolitten* geweyhet seyn, zu geben, oder aber nur ein allermildestes *Patent*, vermög welchem einem jeden so sich zur Union nicht bekennen wollte, dahinn wo es ihme beliebet, aus dem Land zu gehen erlaubet seye.

[I. Wohin wolltet ihr gehen, wenn man euch erlaubete aus dem Lande zu gehen. R. Wir gingen theils nach *Moscau*, theils in die *Wallachey* theils ins *Banat*].

I. Haben die obbenannte zwey *Popen* und die übrige Leuthe so zu euch gekommen, einen Pass gehabt und von wem? R. Wir haben zwar keinen Pass gesehen, müssen aber glauben dass sie einen gehabt haben, weil niemand ohne Pass aus Siebenbürgen herauss gelassen wirdt,

sondern ein jeder der mit Schaafen heraus kommet, mit einem Pass versehen seyn muss, diese zwey Poppen aber und alle die übrige so bey uns gewesen, eben auch mit ihren Schaafen heraus gekommen sindt, mit welchen sie sich noch dato auf denen Banatischen *Puszten* aufhalten.

I. Zu welcher Zeit sindt diese *Deputirte* zu euch ins *Banat* gekommen? R. Sie sind zwey Wochen vor anfang unserer österlichen Festen gekommen.

I. Zu welcher Zeit seydt ihr aus dem Banat aufgebrochen? R. Eine Woche nach angegangener unserer Festen.

I. Haben euch diese zwey *Deputirte Popen* auch Geld auf den Weg gegeben? R. Ja, *5 Ducaten* haben sie uns gegeben, und wir haben hierzu noch *3 Ducaten* entlehnet, welche wir hoffen, dass sie uns auch *bonificiret* werden dürffen.

I. Da dieses Geld sehr wenig ist, habt ihr nicht auch Allmosen von der griechischen Kirchen oder Geistlichen, oder aber auch von anderen Herren bekommen? R. Nein; wir haben mit niemanden reden können und wir seyndt auch von niemanden gefragt worden ob wir zu essen haben oder nicht.

I. Seydt ihr bey keinem Herrn gewest? R. Nein, bey sonst niemanden, als bey Ihro Majestaet, bey Ihro Excellenz Herrn Cantzler und allhier.

I. Habt ihr zur hieher Reisse einen Pass gehabt und von wem? R. ja von *Temesvár* aus [welcher in *Szegedin* uns vom Commendanten abgenohmen und ein anderer gegeben worden], wie er hier zu sehen ist. NB. Dieser Pass lautet folgender massen: (lipseşte textul).

I. Seydt ihr mehrmahlen hier gewesen? R. ja ich *Opre Miklos* binn jetzo zum dritten mahl hier. Es sindt aber unter der Zeit, nehmlich vor zwey Jahren, als die Herren Landes *Deputirten* hier waren, auch noch zwey andere allhier gewesen, nehmlich *Popa Sztan* von *Czood* und ein *Kalluger;* welche nehmlich also hieher gekommen: der *Popa Sztan* so von *Czood,* aus Siebenbürgen durchgegangen und sich eine Weile in dem Banatischen Dorff *Szent Mihaly* aufgehallten, begabe sich von da wieder zurück nach Siebenbürgen in seyn Geburths Ort, und nachdeme er sich allda mit denen dasigten Leuthen beredet, hat er hernach mit dem obgedachten Wallachischen *Kaluger* oder *Mönchen* nahmens *Nikodim* so von dem sogenannten *alten* oder *Fogarascher* Land, aus einem Kloster war, sich hieher verfüget. Es haben aber diese zwey keine andere Antwort allhier erhalten, als dass Ihro Excellenz Herr Graf von *Kollowrat,* wie ichs Popa Opre vom Popa Sztan vernommen, gesaget: Sie sollten nur wiederumb zurück gehen, und sich zur Ruhe begeben, denn man hette alle sie angehende Befehle dem Herrn von *Ehrenburg* übergeben, so selbige mit sich hinein in Siebenbürgen genommen. Es hat sich aber dieser *Popa Sztan* nicht getrauet nacher Siebenbürgen zu gehen, sondern sich wiederumb nach dem Dorff *Szent Mihaly* begeben, wo er mit Weib und Kindern wohnet, und denen von Zeit zu Zeit aus Siebenbürgen dahin gekommenen Walachen

das nehmliche, was ihm allhier gesagt worden ist, gemeldet. Den *Kaluger* hatte dieser *Popa Sztan* allhier gelassen [zu welchem nach dem hinwegreisen des *Popa Sztan* ein wallachischer *Student* oder *Clericus* nahmens *Iuon* so ehdess 11 Jahr in Moscau studiret gehabt, hieher gekommen] Welche beyde von der Zeit an nicht weiss, wohin sie gekommen sind.

I. Wann, mit wem und warum bist denn du *Opre Popa* zum ersten mahl hieher gekommen? Wann und mit wem zum anderten mahl, und was hast du zu beyden mahlen hier ausgerichtet? R. Zum ersten mahl binn ich *A-o 1749* eben der *Religion* wegen, mit dem *Iuon Oncsa* von *Fogarasch* hieher gekommen, und von hieraus die schrifftliche königliche Resolution, so man uns hier vorgelesen, hineingeführet, dass nehmlich ein jeder *unirt* oder *nicht unirt* nach gefallen seyn könnte. Wir haben dieses uns erfreuend unsern Leuthen so uns begegnet, gesagt, und uns aber ohne aufhallten nach Hermannstadt zu des *Goubernateurs Excellentz* verfüget, von welchem wir aber so empfangen worden, dass *Oncsa* sogleich *aretiret* wurde, ich aber mich mit der Flucht salviren könnte, und mit noch andern Vieren von der Menge des Volks so damahls nach Hermannstadt gekommen war, auf anliegen gedachten Volks mich wieder nach Wien begeben, so zu Anfang *1750*-sten Jahres geschahe.

I. Wer waren diese Viere? Nenne sie und woher waren sie? R. Bukur Mogocs [oder *Paszat*] oder *Burzan* von *Gurareu*, *Moga Triffle* von *Orlat* unterthan des Herrn *Bogathi*, *Koman Ban* von *Pojana*, *Kostandin Petrike* von *Sinna*.

I. Was hat ihr hier ausgerichtet, und wo sindt jetzo diese deine *Cameraten?* R. Wir erhiellten hier von des Grafen *Kollowrats* Excellenz nur die mündliche Antwort, dass wir wieder nach Hauss gehen sollten, wo alles gut werden und uns nichts übles geschehen würde, vom Herrn *Boër Andras* aber in seiner Behaussung höreten wir, dass wir schuldig seyn sollten in die *unirte* Kirche zu gehen. Zwey der unsrigen als nehmlich *Koman Ban* von *Pojana* und *Kostandin Petrike* von *Sinna* hatten sich noch vor erwartung dieser Antwort zurück begeben, und diese sollen noch und zwar der erste in Siebenbürgen, der andere aber in der Wallachey im Leben seyn. Wir übrige Dreye aber da wir des Herrn *Boërs* obige Worte vernommen hatten, so fürchteten wir uns, dass wir von denen Unsrigten übel empfangen werden dürften, und haben uns daher *resolviret* in das *Banat* und nicht nach Hausse zu gehen. Doch ist einer unter. Weges in Presspurg, der andere aber nach Ankunft in *Banat* allda gestorben, und also bin ich *Opre Miklos* von diesen dreyen allein beym Leben geblieben, und habe mich im *Banat* im Dorf *Peskerek* mit Hinterlassung meines Weibs und [Kinder] einer Tochter in Siebenbürgen, aufgehalten. In jetzt gedachten Dorf *Peskerek* binn ich bestendig verblieben bis jetzo, da mich obgemeldeter massen die zwey aus Siebenbürgen *Deputierte Popen* samt gegenwärtigem meinem *Cameraten* hieher gesandt.

I. Bistu *Opre Popa!* mit deinem *Cameraten Matsinik* in der *Religions* Sache jetzo nur allein herauf gekommen, oder sind die andern zwey so sich aus dem *Hunyader Comitat* dermahlen allhier befinden, auch mit *deputiret* worden? R. Wir beyde sind nur allein in der *Religions* Sache gekommen, die andern beyde aber die obwohlen sie auch *Disnunirte* in unsern Pass mit begriffen sind, so sindt doch solche gar nicht in der *Religions* Sache mit *deputiret*, sondern nur in ihren *privat* Geschäften heraufgereiset; haben sich aber mit uns im Banat zusammen getroffen, dahero denn einen Pass mit uns zugleich genommen, und unsere reise-*companions* gewesen, logiren auch jetzo bey uns.

I. Nachdeme ihr in der Religions Sache heraufgekommen seyd, was hat euch hierzu bewogen, da doch die Leuthe in allen im *Memorial* unterschriebenen *Districten* schon vor *40* Jahren die *Union* allesamt *acceptiret* gehabt, und nun von solcher zurück zu tretten nicht ohne Meyneid und *Beleydigung Gottes* geschehen kann. R.: Wir erkennen dass von der Religion zurück zu tretten es eine grosse Sünde seye; wir sindt aber niehmals *unirt* gewesen, und tretten auch demnach nicht zurück, sondern bleiben nur in unserer alten *Religion*, denn wiewohlen es scheinen mag, dass wir *unirt* gewesen wären, so verhält sich doch deswegen die Sache ganz anders, weil nur nusere *Popen* sich angestellet, als ob sie *unirt* wären und auf der einen Seithe geschworen haben, dass sie den *deutschen Glauben* nehmlich die *Union* angenommen, auf der andern Seite aber uns hinwiederum die theuresten Verpflichtungen und Eidschwüre abgeleget, wasgestallten sie nur aus Zwang genöthigt sich gegen die Herrn so stelleten, als ob sie *unirt* wären, in der taht aber wären sie es nicht, sondern beharreten beständig in der alten Religion und bedeutete der Eyd, denn sie aus Zwang abgeleget, gar nichts; welches nun auch die Haubt Ursache ist, dass *wir solche betrüger nicht leyden und als unsere Geistliche nicht haben wollen, sondern solche Geistliche begehren, die nur einerley und nicht zweyerley beschwören.* Nemlich wir wollen haben einen Bischof von Carlovitz, der die Popen ordinire nach seinem belieben, welchen wir den vollkommenen Gehorsam leisten wollen und unser Gewissen befriedigen, denn diese Befriedigung wir nimmermehr bey denen jetzigen Geistlichen und dem *Vicario Generali* haben können, allermassen da diese zweyerley reden, so wollten wir noch viel ehender *puren* catholischen Geistlichen, als die immer bey einerley bleiben, geglaubt haben als solchen zweyerley sagenden. Wir bitten aber vor uns und im Nahmen des Volks nochmahlen, entweder einen Bischof unsers Glaubens, oder aber um den freyen Abzug aus dem Lande. Wenn die *unirte* Geistliche jetzo vorgeben wollen, dass das Volk iemals *unirt* gewesen, so sollen sie vor Ihro Majestaet *produciren*, dass [sich Mann vor Mann zur Union verstanden und nicht nur die Popen sich] das gantze Volk versammlet gewesen und die Union samentlich angenommen hatte. Sie werden aber solches nie beweisen können, denn es haben sich nur die *Poppen* darzu unterschrieben gehabt.

I. Wie bist denn du *Popa Macsenik* ins *Bannat* und von daher zu dieser deiner hierhersendung gelanget? R. Ich binn, wie ich schon gemeldet, aus dem siebenbürgischen Dorf *Szibiel*, in welchem Dorf mich die samentliche Innwohner von nunmehro etwa 6 Jahren ersucheten, dass ich mich nach der *Wallachey* begeben und zu einem *Popen* weyhen lassen sollte, ich begabe mich demnach nebst noch anderen dreyen des Kukulburger Comitats so eben aus solcher Ursach nach *Bukerest* zu reisen willens hatten, als nehmlich einem von *Spin* nahmens *George* und dessen Bruder *Iuon* wie auch einem von *Kapelle* nahmens *Thoma* auf den Weg und gingen über Torzburg mit einem vom *Cronstädter* Herrn *Commendanten* unter dem *praetext* als ob wir s(it) v(enia) Schweine kauffen wollten, genommenen Pass nacher *Bukurecs* und liesse mich nebst denen übrigen von einem dassigen *Bischof Neofit ordiniren*, hernach kame ich wieder zurück und habe in meinem Gebuhrts Dorf als *Popa* gedienet, welches da es an Tag gekommen, so binn ich in Hermannstadt in *arrest* gebracht worden, und binn *17 Monat* allda gelegen, bis endlich des *Commandirenden Generalen* Grafen von *Broune* Excellenz, an welchen ich ein *Memorial* gemacht, mit des Gubernator Excellenz geredet und ich auf die *condition* losgelassen wurde, dass ich nicht mehr als *Popa* dienen sondern als bauer mich so lang nähren sollte, bis ein Bischof wieder die so dann das weitere mir zu befehlen hätte. Wie ich nun hiemit zufrieden war, und mich nach Hauss begab, auch mich keiner geistlichen Pflichten mehr annahm, sondern als bauer in Ruhe lebte, so hat mich der Herr *Vicarius Petrus Aron*, so in unser Dorf kommen, vor sich kommen lassen und verlangt, dass ich ihm ein neues *Iurament* als *Popa* ablegen sollte. Wie ich nun aber kein anderes als ich in *Bukurecs* schon abgeleget, ablegen wollte, so hat das Dorf Befehl bekommen mich abermahl gefangen zu liefern, da ich denn aus nohtgedrungen mit Hinterlassung meines Weibes und Kinder mich vor ietzo anderthalb jahren ins *Bannat* in das nehmliche Dorf *Peskerek* begeben und mich allda mit meiner Handarbeit, so lange ernähret und aufgehallten, bis die 2 *Popen*, wovon mein *Camerat* schon erzehlet, nebst ihme auch mir hieher zu kommen die Commission gegeben.

I. Giebstu und dein *Camerat* im *Bannat Contribution?* R. *Nein!* denn ich arbeite nur wie ein Taglöhner, und wie ein knecht auf der Puszta bey den Schaafen.

I. Aber da du nun ein *Popa* bist, weist du denn auch was du glaubst und worinnen der Unterschied zwischen der *unirten* und nicht *unirten* Kirche ist? R. Ja, ich weiss dass die *unirten* sagen, der *Heilige Geist* gehe von Vater und Sohn zugleich aus, wir *Disunirten* aber sagen, Er gienge nur vom Vater alleine aus.

I. Weist du denn nicht, dass der Vater und Sohn ein Gott ist? R. Ja, ich weiss es und glaube es auch, und es scheinet mir auch einerley zu seyn, aber ich glaube dennoch nur diesen Glauben, welchen die Ratzen und Griechen glauben.

Hiemit wurde dann geschlossen und ihnen befohlen den folgenden Morgen wieder zu kommen, damit ihnen von Wort zu Wort alles vorgelesen und sie abermahl gefragt werden konnten, ob sie alles wie es geschrieben, auch noch so geantwortet haben wollten.

Den 15-ten April erscheinen abermahl *Opre Miklos* und *Popa Macsenik Moisi.*

Wo ihnen denn alles so wohl frag und antwort vorgelesen und ob sie noch dabey beharreten, befragt worden. Worauf da sie mit einem standhaften ja geantwortet, sie abermahl *dimittiret* worden sind.

(Canc. aul. trans. 1752. 312).

XVIII.

20.XII.1753

GHEORGHE POP, PROTOPOPUL UNIT DIN DOBRA, CERE ŞI OBŢINE TITLUL DE NOBIL PENTRU ZELUL SĂU DOVEDIT IN CAUZA UNIRII

Sacratissima Caesareo-Regia Majestas,
Domina Domina Clementissima!

Ingemita Mattis Vestrae erga fideles subditos benignitate et clementia a suscepta felicissimo regimine ubertim demonstrata extimulatus, profunda animi cum submissione pro me exorate praesumo, e genu humillime repraesentando: me videlicet ex eorum numero esse, qui sub ultimo, quod cum Turca gerebatur bello, non tantum egregiam in conservandis confinialibus illius oppidi in quo pro tunc animarum curam gessi, incolis excipiendisque et accomodandis pro circumstantiarum exigentia militibus Mattis Vrae praestiti fidelem operam, quin imo rem quoque meam domesticam ad illam necessitatem prorsus erogavi, ex Comitatus Hunyadiensis, Guberniique Mttis Vrae Transilvanici testimonialibus, Matti Vrae anno adhuc *1742* e genu humillime praesentatis, altissimae ea, Mattis Vrae memoriae adhucdum inesse humillime confido; quorum proinde fideliter praestitorum servitiorum meorum personalium ac inde partorum meritorum intuitu, de innata Sua Caesareo-Regia clementia, ut Patriae incolae et filio, nobili aliunde stirpe nato, praedicatum Pazis, mihi posterisque meis usitandum benignissime conferre, illudque, collationalibus super possessione Ungurfalva emanaturis Pap de Pazis inserendum, et expressandum clementissime resolvere Mattas V-ra dignetur; gratiam Mattis V-rae fidelitate aeternum demoriturus.

Majestatis Vestrae Saeratissimae

humillimus perpetuoque fidelis subditus
& capellanus
Georgius Pap Graeci Ritus Unitorum
Archidiaconus Dobrensis
[per Agentem Lörényi m. p.]

Lect. în Consil. 20.X-bis.1753.
(A. 1754 nr. 324.)

XIX.

Viena, 22.XII.1753.

OPINIA REFERENTULUI FRANCISC BÁNDI CU PRIVIRE LA CEREREA PROTOPOPULUI GH. POP

Opinio: Supplicantem Georgium Pap Archi - Diaconum Dobrensem in *tutando Unionis negotio plura zelose egisse;* fidelem item ultimi belli Turcici occasione pro viribus navavisse operam, Caesareo-Regia Majestatis Vestrae Sacratissimae in eum super collatione possessionis Ungurfalva in comitatu Szolnok Interiori et Principatu Transylvaniae existentis clementia palam facit; cum proinde praedicatum de Pazis pro quo demisse supplicat, nulli praejudicare videretur; nec per hoc statui contributionis, aut aerario Majestatis Vestrae Ssmae Regiae quidquam decederet, sibi, posterisque suis utriusque sexus universis ab hinc usurpandum et benignis collationalibus super praedicta possessione Ungurfalva emanaturis inserendum pro ampliori in eum regiae liberalitatis declaratione et aliorum ad benemerendi studia incitamento clementer indulgeri posse demississime censeretur. Quod tamen supremo Regiae M-tis Vrae Ssmae oraculo humillime substernitur.

Viennae. 22-da Decembris 1753.

Comes Ladislaus Gyulafi m. p.

Maria Teresia scrie pe margine: *placet.*

(A. 1754, No. 324) *In 24 Oct. 1754* i s'a liberat protopopului Gheorghe Pap de Pazis decretul pentru satul cerut — decretul e semnat de Maria Teresia, F. Comes a Königsegg şi de Franciscus Bándi; expediat de cancelistul I. Rimay.

XX

Sibiu, 31.III.1756.

EPISCOPUL PETRU PAUL ARON INTERVINE LA GUVERN PENTRU ZĂDĂRNICIREA LUCRĂRILOR COMISIUNII INCREDINŢATE CU CERCETAREA DOLEANŢELOR RELIGIOASE ALE ROMÂNILOR ORTODOCŞI DIN TRANSILVANIA

Excellentissimi ac Illustrissimi Domini

Excelsum Regium Gubernium, Domini Patroni Colendissimi!

Sub firmissima spe quod reliqua etiam Majestatica, circa praesentem istius deputatae Commissionis Inclytae materiam, jussa et postulata mihi communicabuntur, me sub 23 labentis per litteras humillime insinuaveram, cum autem hactenus mihi nihil sit communicatum et rusticorum convocationem, examen et investigationem: (intuitu cujus rei nonnullam in citatis meis feci reflexionem): non de solo summi Principis mandato, sed etiam ad nonnullas E-xllmi D-ni non uniti Rascianorum Archi-Episcopi Carloviciensis quaerelas et praesertim sub quadam praetensa, non scio quia, in hoc Episcopatu et respective meae Dioecesi jurisdictione fieri conjiciam, silentio praeterire neutiquam

possum, sed Exc. Regium Gubernium humillime requirendum habeo, ut communicanda mihi communicare dignetur, ex quibus et summi Principis voluntas, et laudati Domini Carloviciensis, si qua foret jurisdictionis praetensio, dignoscatur ut meas subinde actiones dirigere valeam, quo et summi Principis voluntati fiat satis, et Ecclesiae meae jura ac privilegia illibatae conservent nam si rusticos examen et investigatio de *sola* uti supponebam, summi Principis planitudine potestatis fieri deberet, quo praemissas, usque similes legitimas rationes humilimas ad Suam Majestatem Sacratissimam praecipuus reservarem et pro tali casu reservo. Si vero ad Tittf. Dni Carloviciensis quaerelas aut praetensionem institueret; quando quidem ille extraneus est, nec unquam ipse aut sui praedecessores in hac provincia, et respective in mea Diaecesi penitus habuerunt, nec absque manifesta pontificias, et Caesareo Regiarum legum et privilegiorum violatione atque praejudicio acquirere posset jurisdictionem: quod etiam remonstrare modo opportuno parati summus, ideoque nulla ei prorsus competat actio: excipere omnino et contradicere deberem, uti etiam pro casu illo excipio et contradico; nequidquam hic sub ejus actoratu instituatur. Si autem rustici, vel alii intra hujus Principatus ambitu contenti justas, vel injustas habuerint quaerelas, poterant utique ac debebant via juris legitima absque legum rectique regiminis contemptu proprias requirere instantias quae dum pro ratione mei muneris Excelso Regio Gubernio Suae etiam Majestati Sacratissimae referenda, et recomendanda humillime defero sub eorundem meique demissa recomendatione maneo.

Excelsi Regii Gubernii.

Cibinii 31 Martii 1756.

(1756 No. 353).

humillimus servus
Petrus Paulus Aron m. p.
Episcopus Fogarasiensis

XXI

Sîbiu, 31.III.1756.

IGNATIE BORNEMISZA, PROTECTORUL UNIRII. PROPUNE SISTAREA NEINTÂRZIATĂ A CERCETĂRILOR, CĂCI PRIN ELE S'AR PERICLITA REZULTATUL TUTUROR STĂRUINŢELOR DESFĂŞURATE DE PE LA 1681 PENTRU REUŞITA UNIRII

Méltóságos Groff Erdéllyi Udvari Cancellarius Ur,

Méltóságos királlyi Udvari Cancellaria!

A Carlovitzai Érsek és Fogarasi Püspök között fen forgó gravaminának investigatiójára felséges Asszonyunk által kegyelmesen és szent intentioból rendeltetett mixta commissio operátiójához kezdvén, olljan dolgok mindjárt atták elé magokat, melljekből igen felette nehéz consequentiákat származni látunk, ugy hogy ha ezen comissionak concredáltatott examen nem suspendáltatik, valamiket a Felséges Ausztriai Ház ab anno circiter 1681 az unio dolgában számtalan fáradsággal

és sok költséggel ez idáig tselekedett és munkálkodott, egy szempillantásban füstben mennek, e felett Isten tudja a politica administratioban is mik következnek, hogy azért jövendöben hallgatással ne vádoltassunk, Excellentiádnak és az Inclita Cancellariának tempestive és akkor mig a dolgot orvosolni lehet, jelentjük:

1-mo. Ha ezen examenbe a paraszt és álhatatlan, vakmerő és tudatlan oláhok admittálván ad Puncta Religionis valamiképpen lépnének, a mely vallást ezelőtt sok esztendőkig tsendesen hittek és a melyikben az unitus papok által foveáltattak, aztott megtagadnak és megvetnék, mert bizonyos és homállj nélkül való dolog az, hogy az külső schismaticus adversariusok által, jó darab időtől fogva külömb külömbféle igyekezetekkel, hazugságokkal, mesterségekkel és modokkal az unio ellen incitáltattak és minden nap irritáltatnak és ezen uton az uniotól sokan abstraháltattak.

2-do. Az Halmágyi visitatiónak mitsoda gyümöltse lőtt légyen azon districtusban, ab experientia már tudjuk s abbol a példából mitsoda himet kezdettek a Zsinnai, Szelistyei és az Havasok alatt lévő több oláhok varrani nem sokára tapasztalhattyuk, mivel a mint fülhegyel halljuk, itten is a coriphaeusok külső provinciákban schismaticus patronyokat keresnek alattomban az edgyügyű oláh népet dementálni, sok igéretekkel lactálni és minden uton modon az Halmágyi példával az unio ellen excitálni és concitálni igyekeznek, ugy annyira hogy passim kérdezik, hogy jelen vagyoné a mixta comissioban avagy mikor érkezik a Carlovitzai Érsek mandatariussa, melljekből mit remélhetünk egyebet az Halmágyi casusnál, valamint *1744-ben* az emissarius Bizarion nevezetű impostor tsaknem egy néhány napok alatt nagy részét az oláhságnak fellázasztá és Halmágy vidékén is a schismaticus visitatorok az Carlovitzai Érseknek nagy hasznot csinálának azért hogy admittáltattak, ide fel is egyebet nem remélhetünk sőt, a mint felljebb attingáltuk, veszedelmes consequentiákat látunk, ha a mostani mixta commissión ad examen admittáltatnak.

Vadnak ezekhez hasonló több okok is, melljek a mostani examennek suspensióját svadeállják, de azokat bővebben attingálni szükségesnek nem itéltük, hanem pro fienda in locis debitis remonstratione, ezeket Excellentiádnak és az I. Cancelláriának jelenteni kivántuk.

E mellett szintén akkor, midőn ezen informationkról consultalodnánk, mitsoda irást exhibeált fogarasi Püspök eö Kegyelme in copia itten accludáljuk és Excellentiádnak s az I. Cancelláriának a benne attingált nagy momentumi dolgot recommendálljuk, szokott tisztelettel maradván.

Excellentiádnak és Mélt. kir. Cancellariának attyafiai kész köteles szolgái.

B. Bornemisza Ignácz s. k.
B. Henter Dávid s. k.
Monos Thamás s. k.

N. Szeben 31 Martii A-o 1756.

[In traducere românească: « Ilustre Domnule Conte Cancelar Aulic, Ilustră Cancelarie Aulică Regească!

Comisiunea mixtă, încredinţată graţios şi din sfintele intenţiuni ale preaînălţatei noastre Doamne cu cercetarea gravaminelor dintre Mitropolitul din Carloviţ şi Episcopul din Făgăraş, începându-şi lucrarea, s'au întâmplat numaidecât astfel de lucruri, din care vedem că se vor naşte consecinţe foarte foarte grele astfel, că dacă nu se suspendă cercetarea încredinţată acestei comisiuni, tot ce a putut înfăptui şi isprăvi Strălucita casă austriacă în chestiunea unirii, cu nenumărate cheltueli şi osteneli de pe la anul 1681 până în timpul de faţă, într'o clipă se preface în fum şi, mai presus de asta, ştie Dumnezeu, ce va urma şi în administraţiunea politică; de aceea ca să nu fim învinuiţi în viitor că am tăcut, raportăm Excelenţei Tale şi Slăvitei Cancelarii, cât timp poate fi vindecat răul, următoarele:

1. Dacă la această cercetare Românii cei proşti şi nestatornici, cutezători şi fără ştiinţă, vor fi admişi să păşească în vreun chip la discutarea punctelor de credinţă, religia urmată de ei până acum ani mulţi în linişte şi în care au fost ţinuţi de preoţii uniţi, o vor părăsi şi dispreţui, căci e sigur şi mai presus de îndoială, că de bună bucată de vreme au fost întărîtaţi de către adversarii şismatici din afară cu fel de fel de stăruinţi, minciuni, uneltiri şi chipuri împotriva unirii şi în fiecare zi sunt întărîtaţi şi pe calea aceasta mulţi s'au lepădat de unire.

2. Ştim din experienţă, ce fel de roade a produs o astfel de cercetare în districtul Hălmagiului şi ce fel de armă au început să-şi făurească din exemplul acesta Românii din Jina, Sălişte şi din mai multe sate de sub munţi, vom putea afla nu peste multă vreme, căci precum tragem cu urechile, corifeii lor caută şi aici în ascuns sprijinitori din ţările vecine, cari să desmânte poporul român naiv hrănindu-l cu multe promisiuni şi silindu-se în tot chipul să-l aţâţe contra unirii prin exemplul dela Hălmagiu în aşa măsură, încât la tot pasul întreabă, dacă ia parte la lucrările comisiunii oricând soseşte trimisul Mitropolitului din Carloviţ; din toate acestea ce putem nădăjdui decât ce s'a întâmplat la Hălmagiu, precum la 1744 impostorul emisar cu numele Visarion numai în câteva zile a răzvrătit partea cea mare a Românilor şi în ţinutul Hălmagiului vizitatori şismatici au adus Mitropolitului din Carloviţ folos mare fiind admişi la cercetare, tot astfel şi pe aici nu putem aştepta altceva, după cum am atins mai sus, vedem consecinţe periculoase, dacă sunt admişi la cercetarea comisiunii mixte de acum.

Sunt mai multe pricini asemănătoare cu acestea, cari sfătuesc suspendarea cercetării de acum, dar nu am aflat necesar a le atinge mai pe larg, ci pentru o intervenţiune viitoare la locurile cuvenite, am dorit să raportăm Exc. Tale şi Slăvitei Cancelarii despre acestea.

Pe lângă aceasta, chiar când ne consultam cu privire la informaţiunea aceasta a noastră, am primit o scrisoare dela Măria Sa Episcopul de Făgăraş; în copie o alăturăm aci şi lucrul atins în cuprinsul ei, fiind de mare însemnătate, îl recomandăm Exc. Tale şi Slăvitei Cancelarii rămânând etc...].

XXII

Blaj, 16.IV.1756

EPISCOPUL PETRU P. ARON SCRIE CANCELARIEI AULICE, SĂ IA MĂSURI SEVERE IMPOTRIVA POPII IOAN DIN GALEŞ, CARE VENIND DIN BANAT CU SOŢIA LUI BUCUR MICLĂUŞ, A INCEPUT DIN NOU AGITAŢIA CONTRA UNIRII.

Excellentissime ac Illme Dne Comes Aulicae Cancellarie Domine Patrone Colendissime !

Ex transmisso nuper interceptorum volumine scriptorum, aliisque ab anno plane 1744 gestis, factis et scriptis similibus abunde constare posset inquietus vicinorum schismaticorum dolus et fraus, quibus populum istum a catholica religione per emissarios suos incitatores et clancularia conventicula omni omnino nisu seducere conantur, nuper quidem Zinienses quidam necdum correcti, nunc vero quemadmodum hic demisse involutae probant, penes ea quae inter nostros divulgantur epistola; Ioannes ille in epistola signatus novus incitator schismaticus, vel rectius apostata popa ex Szelistye, imo ex adjacenti pago Gales oriundus, qui ob suos temerarios ausus et facinora jam dudum e Patria emigraverat et in Banatu forte hactenus latitabat; nunc occasione deputatae praesentis regiae comissionis, cum quadam vetula cujuspiam noti Bukur Miklos ejusdem furfuris hominis uxore redeuntes et clancularie in Provinciam subintrantes, illico motum et consuetas ceperunt movere incitationes, nescio quibus Rascianis pollicitationibus rudes, credulos lactando. Qui quidem veluti turbator tranquilitatis publicae et tumultuarius, secundum clementissima suae M-tis rescripta de anno 1746. 15 mensis Aprilis uti et 22-da Maji anni 1749 et anni 1749. 15 Ianuarii intercipi et veluti catholicorum graeci ritus a vera religione seductor, secundum eadem rescripta et leges canonicas ecclesiastico foro judicandus tradi debuisset, nunc vero ex suis malis potius fructum reportare videtur. Quoniam vero vane quidem ast dolose et periculose inter rudes credulos veluti authoritate regia Carlovicensis vulgaretur deputatus, pro illius interceptione ac refrenatione in conformitate regiorum rescriptorum illico hic debitas requisivi instantias, ast nihil obtinui. Sane si in politicis similis reperiretur seductor, qui populum vel unius sedis aut comitatus a debita proprii supremi officialis seducere conaretur observantia, qualia non immitterentur in talem fulmina. Nunc populum istum a diaecesana tot apostolicis atque imperialibus legibus et privilegiis stabilita et confirmata observantia seducentes impune grassantur ! Volui, imo pro pastoralis mei muneris ratione debui, Ex-llme Comes Cancellarie, Exclltiae V-rae alto consilio isthaec cum demisse involutis humillime deferre magne enixe supplicare, ut pro catholico zelo et innata unicuique jus suum conservandi aequanimitate potenti suo patrocinio tot ecclesiae Dei periculis subvenire dignaretur, ne adversus expressas pontificias et Caesare-o Regias huic diaecesi collatas leges et privilegia tanti, tamque

perniciosi seductorum tollerentur ausus. Quibus sub consueta mei meorumque demissa recommendatione maneo. Balasfalvae 16 Aprilis 1756.

Excellentiae Vestrae

humillimus servus
Petrus Paulus Aaron m. p.
Eppus Fogarnasiessis

P. S. Sane si ejusmodi infernales praecladerentur tentationum canales summa pax et tranquilitas redderetur ecclesiae et sacrae hic catholicae religioni: nam in partibus ubi ejusmodi furfuris seductores non penetrant, ad omnem observantiam mirifice omnes compositi conspiciuntur.

(1756, nr. 353)

XXIII

Viena, 14.VII.1756

COMITELE GAVRIIL BETHLEN, PREŞEDINTELE CANCELARIEI AULICE, CĂTRE MARIA TERESIA, CERÂND SĂ I SE INTERZICĂ MITROPOLITULUI DIN CARLOVIŢ ORICE AMESTEC IN CHESTIUNILE BISERICII DIN TRANSILVANIA, IAR EPISCOPUL ARON SĂ FIE INDRUMAT A ÎNFIINŢA ŞCOALE IN BLAJ, A PROCEDA CU BLÂNDEŢĂ PASTORALĂ ŞI A SE ABŢINE DE STOARCERI NELEGIUITE, CARI INDISPUN POPORUL. POPA IOAN DIN GALEŞ, CA AGITATOR CONTRA UNIRII, SĂ FIE AŞEZAT IN «TEMNIŢĂ DE VECI»

Sacratissima Caesarea, Regiaque Majestas, Domina Domina Clementissima!

Gravamina non nullorum e Principatu Transylvaniae Valachorum, comunitatumque valachicarum a non unito graeci ritus Archi-Episcopo Carlovicensi Majestati Vestrae Sacratissimae sub finem anni prioris et in Martio hujus anni repraesentata, per ordinatum ad benignum ejusdem Altissimae mandatum e militari, politico et camerali mixtam commissionem in praesentiam vocatis et auditis querulantibus investigata sunt; ast querelarum capita, docentibus actis anterioribus, eadem esse, quae antea in annis 1748 et 49 per eorum (uti se venditabant) deputatos isthuc promota, hic discussa et in Conferentia etiam Ministeriali pertractata; sed vel ex confessione eorundem deputatorum aliena a veritate inventa, et tandem subsecuta altissima resolutione terminata fuerunt.

Quare hac in materia quidpiam impraesentiarum statuere, cum per nuperam quoque ad conferentiale protocollum benigne elargitam resolutionem regiam in similibus cautum provisumque habeatur sufficienter, necessarium haud esse; verum ad eandem benignam resolutionem regiam in dicto Principatu Gubernium inviari sufficere putaretur obsequentissime, adjecto pro notitia et directione illius, quod ad Metro-

politam Carlovicensem sua via expeditum est: ne in Transylvaniam ullam exerceat vel exerceri faciat jurisdictionem; aut Transylvanos audiat, vel ab ipsis querelas recipiat, mandati exemplo. Siquidem ex adjacentibus sub literis A.B.C.D.E. et F. instrumentis et patentalibus recenter e Transylvania submissis perspicere liceret, Transylvanos fuisse sollicitatos;. quemadmodum instrumentum sub litera A privilegia, resolutiones et decreta ad Carlovicensem successive data et dubio procul ex archivo ejusdem deprompta, continens in speciel submitti jussum; sed maxime scriptum sub litera C, uti videretur responsum a mentionato Carlovicensi sub propria ejusdem manu, Buda 11-a July a-o 1751 ad Transylvanos exaratarum (quod eidem anno postea 1752 isthic constituto objecto, Is a se profectum non fuisse asseruerat; sed quia scriptum tunc ad manum non fuisset, cum recenter e Transylvania submissum sit, eadem occasione convinci non poterat) clarius id ipsum ostenderent.

Fogarasiensem porro Episcopum: ut juxta piissimi fundatoris mentem Balásfalvae scholas erigat, iuventutem in virtute et literis rebusque fidei excolere, et ex eadem clerum suum (cujus ignorantia non postrema confusionum in plebe causa fuerat) sensim reparare satagat; in ordinandis vero presbyteris non numerum, sed qualitatem subjectorum spectet et per extraneam, ac non unitam jurisdictionem, praecipue autem in vicinis regionibus valachicis ordinatos et illinc transeuntes (nisi quem fors spectata virtus doctrina, morum probitas et reliquae ad ministerium ecclesiasticum requisitae qualitates commendarent] imposterum nullibi in parochos recipiat; in administratione sui episcopalis muneris *pastorali lenitate utatur, a mulctis et birsagiis ac aliis quibuslibet illegitimis exactionibus, ob quas hactenus etiam plebs se gravari querebatur, tam Ipse quam clerus sibi subordinatus penitus abstineat*, per praefatum Gubernium serio moneri; et demum Popam Iuon ex Gallyest, sedis Szelistensis pago oriundum, qui superioribus etiam annis non ultima turbationis populi causa, ut poenam evaderet, in Banatum Temesiensem profugerat, ac inde occasione hujus investigationis redux modernorum quoque inter Valachos motuum praecipuus *incentor et promotor*, ut propterea detineri et Cibinii in domo praetoria custodiae tradi meruerit, fuisse perhibetur, in poenam temeritatis suae, et ut ab ulteriori plebis seductione arceri valeat, *clam et sine strepitu*, sub optima tamen securitate pro hic et nunc *ad Devense praesidium* deduci, ibidemque clausum, donec linea praeclusoria mutatis in melius circumstantiis tolleretur, *secreto, ne ullus Valachorum eum* ibi *detineri advertat, tanto* magis cum eo colloquatur, praebito eidem diurno victu conservari posse censeretur demississime, illinc cessante ea, sub qua nunc est Transylvaniae Principatus occlusione isthuc, *hinc vero ulterius ad perpetuos carceres promovendum*. De quo abhinc per solitum canalem ad sua loca ordines expediri, Gubernium vero Regium ut cum suprema in Ppatu Armorum Praefectura cointelligenter se habeat, instrui necessarium foret. Quae tamen omnia

altissimo Mtis V-rae Sacratissimae oraculo et supremae dispositioni humillime substernuntur.

Viennae 14 Iulii 1756. Gabriel Comes de Bethlen

Placet (scris de M. Teresia) (1756. nr. 232)

XXIV

1759

POPA SAMUILĂ, PROTOPOPUL UNIT DIN SEBEŞ-ALBA, RAPORTEAZĂ DESPRE TULBURĂRILE RELIGIOASE DIN SATELE DE SUB JURISDICŢIUNEA SA CERÂND SĂ SE IA MĂSURI CONTRA RĂSVRĂTIŢILOR

Illustrissime ac Reverendissime Dne Dne Domine Dne Patrone Gratiosissime!

Alázatos instantiám által alázatosan jelentem Nagyságodnak mint kegyes Patronus Urnak, hogy én Vasárnap Szászvárosra menvén és bé menvén a czinterembe két tzigány sirt ásnak vala, kiket én kérdvén, ki holt meg, azt felelének, hogy megholt Avram czigánynak a leánya és továbbra vizsgálván, hogy papot hittanak-é? ők azt mondának, hogy nem, mert nem engedik az emberek hogy unitus pappal temettessék el, én azt mondám, hogy ne temessék a czinterembe, ha pap nélkül temetik, azomban bé menvén az Ecclesia házában, fél óra mulva hallám, hogy férre huzzák a csengetyőt és öszve gyülvén az emberek potentiose bé jöttek az Ecclesia fundusra és a lovakhoz menvén, hogy ki csopják én kimentem a házból közékbe és protestáltam, miért verik félre az tsengetyőt és rám gyülnek mint tolvajra tudgyák meg, hogy bajak lészen, ők azt felelének, hogy nem bányák, mivel ők is azért cselekednének hogy tudgyák másut is, és igy esmét protestáltam, hogy menyenek ki az Ecclesia udvarából és tsufságot ne tsinàljanak s bé mentem a házban, oda is béjöttenek utánam és négy poltrát az asztalra vetvén igy proponáltak, hogy én többször oda ne megyek, mert nékiek uj rátz püspökek vagyon Banatusban, kit is Partheniának nevezik és uj esperessek és papjak vagyon, a kik nékiek parantsolnak és fungálnak, de mi többet nékiek se ne parantsoljunk, se ne fungáljunk, mert nékik igazságok is vagyon azokra. Az turbáló emberek előljárója Szintion Deján, a ki is félre verte a tsengetyot. Ugyan Szászvároson szobor gyülések volt, az György Danila házában, a hol uj esperestet tettenek. Felkenyéren, All-Kenyéren, Balomiron, kik is uj papokkal fungáltatnak; Szászvároson pedig az also Templomnál a papok nem adván az embereknek a templom koltsait, hogy ki nyissák a templom ajtoját, fel rontván fellyül a podlassabol egy deszkát és kötéllel le ereszkedvén ki nyitották a templomot és ugy a schismatikus pappal bementenek s most is azzal vannak; ugyan Szászvároson a felső templomnál az emberek be menvén potentiose a pap házában mindenit fel hánták, hogy koltsát meg találnák, s nem találván az ablakokon be mentenek s kinyitották az ajtot és igy az emberek be mentenek a templomba a schis-

matikus pappal és azután lakatot reteszszel tettenek a templom ajtojára, s most is a schismatikus pappal fungaltatnak az emberek. Ugy látván s Tit. Király Biró Űr Szebenbe lévén, el mentem szék biró urhoz panaszkodni és kévántam hogy turbalo papokat s embereket elfogassa cum protestione az igazság pénzt is le tévén, de senkit el nem fogattott. Egy Vasárnap Szászvároson levén kivántam hogy szék biró ur lakatossal kinyitassa a lakatot a templom ajtajárol, hogy be mehessek a templomba, mellyre azt felelte, hogy ha ki nyitatna, be merek-é menni? én feleltem hogy bemegyek s vártam is hogy jőjen valaki, hogy kinyissa a lakatot de nem jött senki s igy naprol napra szaporodik a gonoszság. A nyáron specificatioba adtam nemes tanátsnak a turbáló papokat és embereket kivánván, hogy elfogassák és detentióba tartsák a törvény napjáig a nemes tanáts pedig által adta szék biró urnak mint executornak hogy vigye végben azon dolgot, de semmi igyekezettel nem volt, hanem a kiket mi el fogattuk is ugy mint Kuseri Popa Thomát vasba tejtettem, Tit. Király Biró Ur parantsolattyából szék biró ur kibotsátotta a vasbol mondván nekem, hogy szánnya vasba tartani annak elötte pedig Kuseri Popa Sztán Handalát, vajdjéi schismaticus Popa Pétert elfogatván nem tudom mi módon kibotsátották s most semmi képen nem akarják tiszt uraimék az ollyan turbálókat elfogatni és az embereket compescáltatni. Instálok azért alázatosan Nagyságodnak, méltoztassék Nagyságod bennünket inviálni ezen dologban, melly iránt kegyelmes válaszszát elvárván—maradok

Nagyságodnak

Alázatos szolgája
Pap Samuel Szászvárosi
Districtus Esperestye

Traducerea românească « Prin umilita mea petiţiune aduc cu supunere la cunoştinţa Măriei Tale, ca a domnului nostru patron milostiv, că mergând eu Duminecă la Orăştie şi intrând în cimitir, doi ţigani săpau o groapă, pe cari întrebându-i cine a murit, mi-au răspuns că a murit fata lui Avram ţiganul şi cercetând mai departe, dacă au chemat preot? ei au zis că nu, căci nu îngăduesc oamenii s'o îngroape cu preot unit; eu le-am spus, să n'o îngroape în cimitir, dacă o îngroapă fără preot, dar intrând apoi în casa bisericii, după o jumătate de ceas am auzit, că trag clopotul într'o dungă şi adunându-se oamenii au venit cu puterea în curtea bisericii şi ducându-se la cai, să-i scoată, eu am ieşit din casă în mijlocul lor şi am protestat, pentru ce trag clopotul într'o dungă şi năvălesc asupra mea ca asupra unui hoţ, să ştie că au s'o păţească, ei au răspuns că nu le pasă, căci de aceea au făcut aşa, ca să se ştie şi în altă parte; eu iarăş am protestat, să iasă din curtea bisericii şi să nu facă batjocură şi am intrat în casă, ei au venit şi acolo după mine şi aruncând pe masă patru bănuţi, mi-au făcut propunere să nu mai merg pe acolo, căci au episcop nou sârbesc în Banat, pe care-l chiamă Partenie, şi protopop şi preot nou, cari le poruncesc şi le fac slujbe, dar noi lor de aci înainte nici să nu le mai poruncim, nici să nu le mai facem slujbe, căci au drept

a ceilalţi. Căpetenia oamenilor tulburători este Sintion Dejan, care a tras clopotul într'o dungă. Tot la Orăştie au ţinut şi adunare soborni-cească în casa lui Gheorghe Dănilă, unde au aşezat protopop nou. Oamenii tulburători din Berin sunt Ionaşcu Bărboiu, Drăgoiu Psichezanu, Mihai al lui Petru Samuilescu; în Sereca: Lije Puica, Costandin Boşo-rogan; în Sibişel: Petru Hăţegan, Iacob Modroşa; în Romoşel: Ivon Curţu, Arion Ciutrilă, preot nou Moise Ivan; în Cujir: Radu Mândru, Mihai Basarabă, Petru Ştefan, preoţii lor şismatici Popa Toma, Popa Stan Andola; în Vinerea: Nicola Urîtul, Petru Miclăuş, preot şismatic Popa Avram; în Balomir: Ivan Demian, Mihul Băluş, aceştia au alarmat satul, să meargă cu puterea asupra caselor preoţeşti şi i-au oprit pe săteni să mai meargă la biserică, spunându-le că vor păţi rău şi i-au murdărit cu mai multe vorbe necuviincioase. La Şibot: Toma Mihai, Drăgan Mihăilă, Leve Dumitru, preotul lor şismatic e Popa Mihăilă. In Vaidei: Ivan Albul, Dumitru Barb, Dănilă Nistor, preotul cel nou e Popa Petru, cari sunt căpeteniile tuturor tulburărilor şi blestemăţiilor. De aceea mă rog cu supunere M. Tale, să te milostiveşti a porunci şi printr'o măsură înţeleaptă a potoli aceste porniri necuviincioase şi vrednice de tânguire şi a linişti între oameni pacea creştinească aşa de sdruncinată; după care aşteptând răspuns milostiv şi mângăitor, rămân al M. Tale supus servitor Popa Samuilă, protopop sebeşan.

XXV

1759

ACELAŞI ÎN ACEEAŞI CHESTIUNE CĂTRE EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON

Adresa:

Illustrissime ac Reverendissime Domine Domine Patrone Gratiosis-sime.

Alázatosan jelentem alázatos instantiam által Nagyságodnak hogy most ujolag az schismatikus papok az uj esztendőben öszvegyüttenek All-Kenyéren Iuon Peneskul házában és azután Vajdejon is György Szokol házában, melly gyülések után mindgyárt a Székben felháborot-tanak az emberek hogy esmét elvették a templomokat az unitus pa-poktól ugy mint Perkászon, Szerekán, Romoszellyen, Vajdejon, Kuseron Berenyen a turbáló emberek Ionask Barboj. Dragoj Prikezánu, Mihaly alui Petru Szamoilyeszkul, Szerekán: Lije Pujka, Kosztandin Bosso-rogán. Sebesshelyen Hatzegán Petru, Jakob Modrossa. Romossellyen: Ivon Kurtzu, Arion Csutrile, uj pap Moisze Iván. Kuseron: Radu Mundru, Mihály Bászárába, Petru Stephan schismatikus papjok Popa Thoma, Popa Sztán Andola. Fel-Kenyéren Nikuļa Uritul. Petru Mikleus a schismatikus pap Popa Avram. Balomiron: Ivan Demian, Mihul Bálus, ezek inditották fel a falut, hogy a papok házára mentenek poten-tiose és megtiltották, hogy többször a templomba ne menyenek,

mert rosszul lesz dolguk és több illetlen szókkal motskolták őköt. Al-Kenyéren Thoma Mihály, Dreján Mihaila, Leve Dumitru a schizmaticus papjok, Popa Mihaila. Vajdejon Ivan Albul, Dumitru Barb, Denila Nisztor az uj pap, Popa Petru, kik is minden turbatiónak és gonoszságnak a fejek. Instálok azért alázatosan Nagyságodnak méltoztassék Nagyságod parantsolni és egy bölts rendeléssel ezen illetlen és panaszkodásra méltó dolgokat és az emberek között fel háborodott keresztényi békességet meg tsendesíteni, mellyekhez is kegyes és vigasztaló válaszszát elvárván, maradok

Nagyságodnak alázatos szolgája
Popa Samuila
sebesi Esperest.

In traducere română; Prin umilita mea carte cu supunere înștiințez M. Tale, că acum de curând în anul cel nou s'au adunat iarăși preoții șismatici la Jibot în casa lui Ioan Penescu, și apoi la Vaidei în casa lui Gheorghe Socol, după cari adunări îndată s'au tulburat oamenii Scaunului (Orăștiei) și iarăși au luat bisericile dela preoții cei uniți în Pricaz, Sereca, Romoșel, Vaidei, Cujir, Vinerea, Jibot, Balomir, în cari slujesc preoții cei noi; iar în Orăștie la biserica din jos nevrând să dea preoții cheia bisericii, să poată deschide ușa bisericii, au rupt deasupra o scândură din acoperiș, apoi slobozindu-se cu funia, au deschis biserica și astfel au intrat în ea cu preotul șismatic și acum sunt acolo cu el. Tot la Orăștie la biserica din sus, intrând oamenii cu puterea în casa preotului, i-au răsturnat toată casa, căutând cheia bisericii și negăsind-o, au intrat pe fereastră și au deschis ușa, astfel au intrat oamenii în biserică cu preotul șismatic apoi au pus lacăt cu retează pe ușa bisericii, unde și acum face preotul șismatic slujbă oamenilor. Văzând aceasta și cinstitul Domn jude regesc fiind la Sibiu, m'am dus să mă plâng la judele Scaunului și am cerut să prindă preoții și oamenii răzvrătiți, dând și banii dreptăţii cu protestaţiune, dar nu a prins pe nimeni. Intr'o Duminecă fiind la Orăștie, am poftit ca domnul jude al Scaunului să desfacă lacătul de pe ușa bisericii cu lăcătuș, să pot intra în biserică, la care el mi-a răspuns, că dacă ar deschide, aş cuteza să intru în biserică? Eu am răspuns, că intru și am și așteptat să vină cineva, să desfacă lacătul, dar n'a venit nimeni. Și astfel sporește blestemăția din zi în zi. Astăvară am dat nobilului Sfat o specificaţiune poftind să prindă preoţii și oamenii răzvrătiţi, să-i ţină închiși până la ziua judecăţii. Nobilul Sfat a dat specificaţiunea aceasta D-lui jude al Scaunului ca unui executor, să îndeplinească cererea, dar nu au pus nicio silință, ci chiar pe cei prinși de noi, precum Popa Toma din Cujir, pe care-l băgasem în fiară, din porunca cinstitului jude regesc l-a slobozit din fiară judele Scaunului spunându-mi că îi este milă de el, să-l ţină ferecat. Iar mai nainte pe popa Stan Handala din Cujir și pe popa șismatic din Vaidei Popa Petru prinzându-i, nu știu în ce clipă i-au slobozit și acum nici decum nu mai vor domnii ofiţeri să prindă pe asemenea tulburători și să împăciuească

oamenii. De aceea mă rog cu supunere M. Tale, să te milostiveşti a ne îndruma în lucrul acesta, pentru care aşteptând răspuns milostiv, rămân al M. Tale supus servitor Popa Samuil protopopul districtului Orăştie).

XXVI

Şoimuş, 19.II.1759.

EPISCOPUL ARON SCRIE TESAURARULUI IGNATIE BORNEMISSA, PROTECTORUL UNIRII, CERÂNDU-I SPRIJIN CONTRA TULBURĂTORILOR

Excelentissime ac Illustrissime Domire Regie Thesaurarie
Domine mihi Colendissime !

Cujusmodi informationem circa hanc nostram peregrinationem ex inlyto hocce comitatu referre poteram, ex nuperna mea demissa relatione Exc. V-ra sapiens capere potuit; et profecto hucusque non nisi spiritualem consolationem scribere poteram. Qualia autem ex vicina sede Szász Város (ubi paulo ante ad pacificam quietem omnes fere compositi erant et tranquilitatem) quamque adversa ex hisce demisse annexis uberius intelliget. Nempe: *qualem misera rudis plebecula obtinet, talem ecce sequitur ducem.* Ex quibus facile concludat: quantum intersit, ut ii, qui a domino gregi suo quoquomodo praepositi sunt, ejusmodi impedimenta perturbatores atque seductores amovere simul et sedare debeant; a quo scilicet tot animarum aeterna pendet salus. Aget proinde Exc. V-ra pro ingenito zelo: ut ejusmodi perturbatores potentiarii et legum patriarum contemptores secundum easdem in conformitate clementissimorum rescriptorum exemplariter castigentur, spoliati in integrum restituantur, et publica quies conservetur. Sub quorum enixa recomendatione jugi veneratione perseveraturus maneo. Sojmus 19. Febr. 1759.

Excellentiae V-rae humillimus servus
Petrus Paulus Aaron m. p.

† Excellentissimo ac Illustrissimo Dno. Ignatio Iosepho Bornemisza L. B. de Kaszon S. C-ae Regiaeque Mattis Status, Regii in Trannia Gubernii Consiliario utrobique Actuali Intimo et per Principatum Traniae partesque reapplicatas Thesaurario Regio, rerumque cameralium supremo directori Dno mihi colendissimo.

Cibinii.

(Din Arh. naţ. săs. Sibiu. Akten — Jahrgang 1759.)

18.III.1759.

Bornemissa n'a întârziat să transpună cererea lui Aron comitelui săsesc, care cerând informaţiuni dela judele scaunului Orăştiei, acesta răspunde comitelui săsesc *Ştefan Walthüter de Adlershausen* în 18 Martie 1759 scriind între altele, că dânsul în cursul anului 1758 a dat de 3 ori

informaţiuni în această chestiune, că a prins mai mulţi preoţi şi conducători ai « schismaticilor » şi i-a ţinut închişi câte 7—8 şi 9 săptămâni pe timpul secerişului. «... bin auch in Person einmahl mit *militärischem Brachio* nach Sibot ausgeritten die Schismaticos Popas einzufangen, das gantze Dorf hingegen sich widersetzet und also nichts ausrichten können. Ein gleiches hat der Herr Regius Eperjessi auf des H. Löbl. Gubernii Befehl gethan; *alles aber umsonst*». Cauza: « ... .stützen sich des hiesigen Stuhls Walachen auf den Mühlenbächer, Reissmärkter u. Hermannstädter Stuhl und besonders *Szeliste*, von welchem sie am mehrsten angereitzet werden... und wenn man gleich mit Gewalt etwas zu thun unternehme, so ist es zu besorgen, da sich die Wallachen schon offt erkläret, *der Magistrat sollte sich in ihrer Glaubenssache nicht einmischen, indem sie viel lieber zu sterben als in diesem Fall zu gehorchen gesinnet seyn*, es dürffte letzlich ein Todtschlag oder gar eine andere üble Consequents erfolgen. Ich hätte es von dem *Protopopa Samoile* nicht verdienet, indeme ich bis anhero alle Zeit mit dem grössten Eyfer, meiner beschworenen Pflicht gemäss, den *clerum graeci ritus unitum manutenieret* und unzehlige Fatigien von ihnen übernommen, noch über das alles so fälschlich angegeben zu werden, und könnte zu meiner Entschuldigung ein weit mehreres mit hinlänglichem Beweis einberichten, will aber dermahlen Eu. HWGb. nicht weiter molestieren etc.

Euer HW. gb. Meines gnädigst Hochgebietenden H. Comitis
Szászváros unterthänigster Diener
den 18 Marty 1759. Ioh. St. Grotofski sedis judex

XXVII

16.VII.1759

CONTELE UHLFELD RECOMANDĂ SĂ FIE ŢINUT NUMAI ÎN TERMINI GENERALI RESCRIPTUL DE TOLERANŢĂ PENTRU ORTODOCŞI

NACHTRAG ZU DEM CONFERENTZ-PROTOCOLL DTO 7-TEN JUNII 1759

Bevor gegenwärtiges Protocoll Euer Kaysl. Königl. Apostolischen Mayt. in Unterthänigkeit eingereichet worden, ist der zu Steuerung des eingerissenen Übels als ein *interimale provisorium* an das Siebenbürgische Landes-Gubernium zu erlassende *Rescripts-Aufsatz*, mit besagten *Protocollo* ad *ministerialem circulationem* abgegeben, und hierauf nach denen mehreren Stimmen befunden worden, dass Allerhöchst deroselben Gesinnung gleichförmiger, und zu stillung deren unter dem wallachischen Volk sich ergebenen Unruhen zuträglicher seyn würde, soferne im selbigen Rescripto von jenen *particularitaeten*, wodurch deren nicht-*unirten* Misshandlungen etwas weitläufig erwöhnet, die Fürdauerung ihrer *Tolerantz* nur bis auf Allerhöchstes Belieben des Landesfürstens, und deren Stände beschränket, und die zurückstellung deren denen *unirten* abgenohmenen Kirchen, und

geistlichen Pfründen überhaupt anbefohlen wird, *abstrahiret*, dahingegen soviel als möglich in *terminis generalibus* so, wie nebenfindiges sub No. 1-mo enthaltet, an gedachtes Gubernium rescribiret, auch unter einstens veranlasset würde: mit Übergehung des von Anno 1744 vorhingesezten *Termins*, nur jene Kirchen, Grundstücke und geistliche Pfründe, welche von denen *unitis* durch leztere zwey oder drey Jahr abgenohmen worden, zurückzustellen; wobey jedoch an Euer Mayst. allerhöchsten Belieben beruhen wird, wegen deren übrigen dergleichen Kirchen, so noch einige sein solten, nachhin eine Untersuchung anordnen zu können.

Solchemnach also in gedacht dem nicht *unirt-exempten* Bischoff vorzuschreibenden- und gegenwärtigen Protocoll beygeruckten *Instruction* angeführte *Punctum 5-tum* in so weit es die *Tolerantz* deren nicht *unirten* berühret, dergestalten, dass nur überhaupt sich auf die erwöhnte Landes-Gesätze zu beziehen wäre, die bemerkte Stelle *modificiret* mithin anstatt: *der nichtunirte Clerus hingegen nur so lange, als es dem Landes-Fürsten und deren Landes-Ständen gefällig seyn würde, und zwar mit gewissen Einschrenkungen - alldorten toleriret ist*, gesetzet werden müsste: *der nicht unitus Clerus hingegen nach denen Landesgesätzen alldorten nur toleriret ist.* Endlichen wäre auch der *Carloviczer Metropolit* über die gegen ihn im *Protocollo* angeführte *imputata* anzuhören, auch in so lange, bis dessen Antwort einlauffet, nichts zu expediren. Welches dennoch nebst all übrigen Euer Kaysl. Königl. Apostol. Maytt. allerhöchsten Willens-Meinung und gnädigster Entschliessung unterlieget.

B. Graf von Uhlfeld m. p.

Scrisoarea Mariei Teresia pe margine: *placet* m. p. solle also sowohl Graf Uhlfeld als Bartenstein mit Dijonisium reden und alles zu stande bringen.

(Resol. die 16-a Julii 1759).

XXVIII

18.VIII.1761

ALTĂ CERCETARE IN CAUZA TULBURĂRILOR RELIGIOASE DIN SĂLIŞTE; UN CONFLICT ÎNTRE POPA MOGA ŞI ŞTEFLEA

Anno 1761 d. 18 Augusti. Erscheinet *Coram Sedria* Steffle Steffle von Szeliste und bringet vor, dass es im nächst verflossenen Frühejahr ein Jahr gewesen wäre, als der Stuhls *Trabant Iohannes Herberth* wegen des Lämmer-Zehendten aus ihrem Dorff einige Älteste hereinbringen sollen; allein der *Poppa Moga Schismaticus* wäre in der Meynung gestanden, es geschehe wegen der Pfaffen-Sache, seye dahero hingegangen und habe mit der Glocke gestürmet, dass ein gewältiger Auflauff sich ereignet, in welchem er samt obbesagtem Stuhls-Trabanten fast um das Leben gekommen wären. Einige Zeit hernach seye er mit

dem *Koman Gravul* und *Opre Steffle* zum *Stan Roman* zum Weine gegangen und habe $^2/_8$ einschenken lassen, wehren der Zeit sie getrunken hätte er mit seiner Gesellschafft, von obiger Begebenheit gessprochen, besagter *Poppa Moga* wäre noch mit mehreren *Poppen* in Vorhaus gesessen, ohne dass er es gewusst, müsste aber ohnfehlbar seine Reden vernommen haben, seye dahero in die Stube getretten und habe zu ihm gesagt: Du bist ein *giavul sii papistas sii lapedat din leje, kei pakat sze kalts pomunt*, mit diesem wäre es nicht genug gewesen, sondern hätte ihn noch derb abgeschlagen. Über dieses hätten auch die übrige *schismatische Poppen* von ihrer Kirchen den Befehl ausgegeben, dass wer sich mit ihm *referenten* zu essen oder zu trinken unterfangen würde, aus ihrer *Schismaticorum* Gemeinschafft *praecludieret* seyn sollte, wie es sich denn nur vor etlichen Wochen zugetragen, dass weil *Dan Lupe* von Szeliste nur mit ihm gegessen und getrunken, nachgehends aber dessen Weib ein Kind als Gevaterin zur Tauffe getragen, solche nicht *admittieret* worden seye, und sie genöthiget gewesen das Kind einer Anderen zu übergeben, indessen sie bis es getaufft worden, heraussen vor der Kirche stehen müssen, dabey ihr der Dienst thuende *Poppa Iuon* ausdrücklich gesagt, es geschehe wegen dessen, weil ihr Mann mit ihm *Steffle* gegessen und gettrunken. Dieses seye ihm nun unerträglich, dass jedermann vor ihm, als wenn er unehrlich seye, fliehen thäte, und solches zu beweisen *produciere* er nachfolgende Zeugen, welche er eidlich zu verhören bittet, welchem billigen Ansuchen denn ein genügen geschiehet, und deren Zeugen Aussage lautet folgender Gestalt:

1-us testis. Opre Steffle ex Szeliste annorum circ. 35 leg. cit. jur. ex. fatetur: Er wäre um die von dem Exponenten bestimpte Zeit, mit ihm und dem *Koman Gravul* zum *Stan Roman* zum Weine gewesen, allwo der *Exponent* schändlich mit *fututz mumata sii szuffletul* und dergleichen bey ihnen gewöhnlichen Ausdrücken über *den Poppa Moga* geschimpffet, dieser wäre draussen im Vorhaus gewesen, und hätte dem Schimpfen nicht länger zuhören können, sondern seye in die Stube gekommen, und habe gesagt *kei gest giavul sii unit sii papistas kei pakat kei kalts pe pomunt*, worauff sie über einander gerathen und sich bey den Haaren genommen, dass er solche mit genauer Noth auseinander bringen können.

Weiter sey es wahr, dass ihnen ihre *Poppen* unter der *praeclusion* von ihnen verbotten mit dem Steffle umzugehen.

2-da testis. Szimtjuone lui Sztan Roman ex eodem. annorum circ. 36, leg. cib. jur. ex. *fatetur:* Der Exponent kam mit dem *Koman Gravul* und ersten Zeugen zu mir in das Wirtshauss, bey welcher Gelegenheit der *Steffle* hässlich über den *Poppa Moga* schmählete mit *fututz mumata, krutse* und dergleichen, der *Poppa Moga* sass im Vorhauss, ob solches der *Steffle* gewusst, kann ich nicht sagen; genug der *Poppa Moga* konnte jenen nicht weiter zuhören, trat also in die Stube und sagte *papistasule, giavule:* weiter hörete ich nicht, denn ich musste

Wein geben; kurtz darauf sahe ich, als ich wieder in die Stube trat, sie über einander liegen, und erster Zeug bemühete sich sehr sie von einander zu scheiden.

3-tia testis. Opriane lui Dan Lupe ex eodem annorum circ. 42. leg. cit. jur. ex. *fatetur:* Ohnlängst habe ihr Mann mit dem Steffle gegessen und getruncken gehabt, welches ihn bey ihren neuen *Poppen* in Verdacht gebracht, als aber auch die *Union* angenommen, weil sie nun kurtz hernach des *Mihelle Nikuare* Kind zur Tauffe getragen, hätte der *Poppa Iuon*, so damals Dienste gethan, sie aus der Kirche herausgeschickt, und gesagt, er dürffe wenn ihr Mann *unirt* wäre, das Kind auf ihren Armen nicht tauffen, und so habe die *Marie lui Sztan Tabak ex Galis* das Kind auff ihren Armen genommen und es tauffen lassen, welche auch die in ℛ 12 bestehende Bezahlung hergegeben, denn er *Poppe* solche von ihr nicht annehmen wollen. Nach einiger Zeit wie eben ihr neuer *T. H. Bischoff* bey ihnen im Dorff gewesen, habe sie mit denen *schismatischen Poppen* vor ihn gehen und sie verklagen wollen, allein wie diese gehöret, dass sich ihr Mann nicht zur *Union* bekenne, hätte sie der *Poppa Moga* um Verzeiung gebetten, dass er sie aus der Kirche ausgeschlossen, womit sie zusammen mit Trinkung einer Halben Brandwein sich die Hände gegeben, und sich also verglichen.

d. 28 praenotati mensis et anni comparirет der vorhin abwesend gewesene.

4-tus testis Koman Gravul ex eodem annorum circ. 45 leg. cit. jur. ex. fatetur: Ich war eben auch mit dem Exponenten zum *Sztan Roman* zum Weine, als obige Händel zwischen dem Steffle und *Poppa Moga* vorfielen, allein der *Steffle* schimpffete zuerst auff den *Poppa Moga:* sagend er seye nicht werth, dass er als *Poppe* die Hl. Schrifft in Händen habe, denn er wäre ein *blesztemat*, worauff der *Poppe* versetzte: ey du bist ein *blesztemat*, ein *om fore de leje*, ein *diavul*, ein *papistas* und nicht werth, dass du auf der Erde gehest; wie ich dieses hörte, ging ich hinaus und habe also von ihrer Schlägerey nichts gesehen, wohl aber solches von anderen erzehlen hören. *Signatum Cibinii anno dieque praenotatis*

per
D. St. de Rothenfels m. p.
secr. sed. Szeliste.

(Arh. naţ. săseşti Sibiu
nr. 423 din 1761).

XXIX

Viena, 30.IX.1761

DIURNA INCUVIINŢATĂ DE MARIA TERESIA PE SEAMA PREOTULUI IOAN DIN SADU, DEŢINUT IN VIENA

Maria Theresia Divina Favente Clementia Romanorum Imperatrix, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Regina, Archidux Austriae, Dux

Lotharingiae et Barri, Magna Dux Hetruriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae et Carnioliae, Princeps Transylvaniae, Comes Flandriae, Tyrolis, Goritiae, et Siculorum Comes etc.

Illustres, Reverende, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Prudentes item, ac Circumspecti, Fideles Nostri, sincere Nobis dilecti! Popae pagi Szád Sedi in illo nostro Transylvaniae Principatu saxonicali Cibiniensi ingremiati non unito Iuon cognominato in hac Archiducali urbe Nostra honesto loco a 1-ma Septembr: anni evoluti, usque ad 4-tam nuper transacti mensis May idem detento, ut diurni in sui subsistentiam 30-ta crucigeri pendantur benigne resolveramus, quod diurnum in summa RfM 123 constituem, pro denotato tempore eidem e cassa Exactoratus Cancellariae Nostrae Aulicae Transylvanicae de mense in mensem praestitum quoque est. Proinde ad Cassam Provincialem disponetis, ut summa praeattacta una cum aliis RfM 57, Xr. 50 in unum de indicenda diaeta celeri cursore promotum Rescriptum Nostrum insumptis antelatae Cancellariae Nostrae taxatori quantocius transponatur. Quibus in reliquo Gratia Nostra Caesareo-Regia, et principali benigne propensae manemus, Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae die trigesima mensis Septembris, anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo primo. Regnorum vero nostrorum vigesimo primo.

Maria Theresia m. p.

Gabriel Comes de Bethlen m. p.
Ad mandatum Sacrae Caesareae
Regiaeque Majestatis proprium.
Georgius Vest m. p.

(Arh. Canc. Aul. Trans. nr. 1353 din 1761).

XXX

Sibiu, 4.I.1762

MAGISTRATUL SIBIULUI DISPUNE SĂ FIE PRINS DIACONUL IOAN MARTINEŢ DIN MARAMUREŞ CA UNUL CARE S'A FĂCUT VINOVAT DE AGITAŢIUNE CONTRA UNIRII

Sed. magistr. Siiu

A. 1762. Die 4 Ian.

pct 2. Ein gewisser Martinecz *Ianos Diaconus* aus der Marramaros, welcher etlicher Geistlichen Söhne von der *Union* abgehalten, und von dar durchgegangen auch muthmasslich nach Siebenbürgen sich gezogen, soll allhier wenn Er betretten wird, eingefangen und davon dem H. l. Gubernio die Information gegeben werden.

(Din arh. naţ. s. Sibiu, anul 1762).

XXXI

Sibiu, 17.VII.1762

RAPORTUL GENERALULUI BUCCOW CĂTRE MARIA TERESIA DESPRE CONSCRIPŢIUNEA FĂCUTĂ DE COMISIUNEA ÎNCREDINŢATĂ ANUME CU PRECIZAREA SITUAŢIUNII NUMERICE A ROMÂNILOR UNIŢI ŞI ORTODOCŞI

Allerdurchlauchtigste Grossmächtigste Römische Kayserin,
Allergnädigste Kayserin Königin und Frau Frau!

Zu Folge der von Ihro Kaysl. Königl. Apost. Majestät allergnädigst geäusserten Begnehmigung über den bishero in Sachen der wallachischen Religions Differenzen von Seiten dieser treu gehorsamsten *Commission* aufgenommenen und beobachteten Vorgang, ist endlichen sothanes Geschäft, lauth allerunterthänigst beygebogenen vollständigen *Comitats*, *Districts* und *Stuhlstabellen* (30 Stück und ein Summarium), wie auch *summarische Extract* so weit zu Stande gebracht, dass die *Nicht Unirten* von denen *Unirten* abgesondert, so auch die Kirchen nach Befund des *Religions*-Standes eingetheilet, nicht weniger an ein — und anderen Orten, wo es die Umstände erheischet, theils diesen theils jenen, welche die Kirchen vermisset, zu Pflegung ihres Gottes Dienstes Kirchen und *Capellen* zu erbauen erlaubet und veranstaltet worden. Dass aber in ein — und anderen Comitaten, Stühlen und Districten die Zahl deren Nicht Unirten *Poppen* so *improportionirt* angesezet und auch wohl gar ausgeblieben, rühret daher, dass der nicht unirte Bischof *Dyonisius* theils aus Mangel fähiger Subjectorum, theils aber wegen Unverlässlichkeit des eigentlichen *Personal*-Standes, selbe zu bestellen Anstand nehmen musste, deren ächte Verzeichniss jedoch nach vollendeter seiner, des Bischofs, bereits angetrettenen *Visitation*, allerunterthänigst einzuschicken nicht säumen werde. Solchem nach obige *Tabellen* die Zahl der unirten *Poppen* und Layen Familien, desgleichen derley nicht unirten, die Anzahl deren Kirchen, wie viele und an welchem Theil selbe überlassen worden, und endlich die zu deren Kirchen gehörige *Fundos*, nach der von dem unirten Bischof *Aaron* eingereichten Verzeichniss ausweisen zu entnehmen seyen. Bey all deme und möglichst angewendeter Mühe, der verlässlichen Vorfündung des *Personal*-Standes, sehr und dennoch unbefugt, deren Zahl vor gänzlich wahrhaft anzugeben, massen die verschiedene deren Geistlichen sowohl als weltlichen *Specificationes* zu keiner stimmigen Verhältniss zu bringen waren, welche jedemnach um so gewisser zu überkommen, beyden wallachischen Bischöfen aufgetragen habe, bey Übernahme und *Revidirung* ihrer Pfarr-Kinder eine abermahlige *Consignation* zu formiren, welche sodann mit denen Contributions Tabellen gegen einander gehalten, die nähere Richtigkeit sothanen *Personal*-Standes unmittelbahr ausweisen wird und muss.

Der mich zu Allerhöchsten Kaysl. Königl. Gnaden und Hulden alleruntertḧänigst empfehlend, ersterbe

Ihro Römisch-Kaysl. Königl. Apostolischen Mayestät

Hermannstadt den 17-ten Iuly 1762.

allerunterthänigst treu und
allergehorsamster
Adolf baron de Buccow m. p.

XXXII

24.VII. şi 14.VIII.1784

IOSIF II DISPUNE O CERCETARE OFICIALĂ RELATIVĂ LA CEREREA STANEI MICLĂUŞ DIN SĂLIŞTE PENTRU ELIBERAREA BĂRBATULUI EI OPREA MICLĂUŞ, ARESTAT DE MAI BINE DE 30 DE ANI

In şedinţa Cancelariei din 24 Iulie 1784 sub prezidiul lui Eszterhazi (prezenţi consilierii Bánffy, H varth şi referentul Donáth) No. 2915 «flehet *Stane Miklousch*, eine Wallachin aus Szelistye, um die Befreyung ihres ihrem Angeben nach schon vor mehr als 30 Jahren hier zu Wien wegen in 7-bürgen unter dem wallachischen Volk gegen die *Union* angezettelten Unruhen eingezogenen und gefänglich insitzenden Mannes *Opre Miklousch* die allerhöchste Gnade an». Se decide a cere informaţiuni.

Ad Excell. D. Comitem a Pergen

Aus der gegen gefälliger Zurückstellung anverwahrten, von S-r Maytt herabgelangten *Supplique* werden Euere Excellenz des mehreren zu entnehmen belieben, wesmaassen ein gewisses wallachisches Weib von Szelistye aus Siebenbürgen um die Begnadigung ihres schon vor 30 Jahren hier in Wien *arretirten* und seitdeme gefänglich insitzenden Mannes *Opre Miklousch* die allerhöchste Gnade anflehe.

Da nun in den *Acten* der Hung. Siebenbürgischen Hofkanzley nicht die mindeste Spur von diesem Menschen, seinem Verbrechen und seiner Bestrafung anzutrefen, aussen dass man weiss, dass sich damahlen bey dem wallachischen Volk in 7-bürgen Religions Unruhen ereignet haben, und bey solcher Gelegenheit einige Radelführer aufgehoben worden, von welchen vielleicht dieser einer gewesen seyn dörfte, der sich sogar mit seinem Beschwerden und Forderungen *bis zu dem allerhöchsten Thron gewagt hat*. So ersuche Euere Excellenz in Freundschaft das nöthige unbeschwert vorzukehren, so ferne vielleicht in dem Archiv Einer Löbl. N. Österr. Regierung unter den Acten selbiger Zeiten, von ihm seinen Umständen, wohin er abgeschickt worden? und ob er noch in Leben seye? etwas enthalten wäre, dass solches herausgesucht und der Hung. 7-bürgischen Hofkanzley zur Einsicht gegen unverzüglich erfolgende Zurückstellung, mitgetheillet werde.

Wien den 14-ten Aug. 784.

Com. Franciscus ab Eszterházi m. p.

CUPRINSUL

Turnul împărătesc al fortăreţei Kufstein unde au fost închişi în casematele dela al IV-lea etaj, mucenicii ortodoxiei transilvane din veacul XVIII.

Fortăreața Kufstein văzută la 1901

Cibinij 27 Apr. 1744.

Ad mandatum Excellmi D. Comitis de Czernin pro nunc Generalis per Transiam Commendantis et quidem in praesentia Rlmi et Illmi Domini Unitorum per Transiam Eppi L. B. a Klein hodie infra notatus Callugerus seu Monachus Graeci Ritus propter dogmata contra Unionem Valachorum cum Ecclesia Romana in hac Provincia publice habita constitutus, et sequenti modo interrogatus est.

Quomodo nominetur cujus status?

R. Dicor Visarion Szaraj, antequam factus fui Callugerus nominabar Nicolaus Szaraj. Aetatem meam nescio credo tamen me 30 Annorum esse Costanicae in Bosnia sum natus, Nationis Rascianae, et Religionis Graecae quae nostro Patriarchis subjecta, Conditione Callugerus seu Monachus in Caenobio Pacra dicto in Slavonia sito. Egumenus seu Superior meus vocatur Gabriel vivo in Coelibatu.

An verus in Sacris constitutus sit Sacerdos?

R. Directam responsionem dare renuit refert se ad testimonium suum Patriarchale.

An habeat potestatem homines a peccatis absolvendi?

R. Deus scit. Ad multiplices quaestiones directe respondere recusat.

A quo characterem Calugeri susceperit?

R. Per Patriarcham Hyerosolimitanum ibidem in Caenobio S. Sabbae cui Eppus et unus Sacerdos adfuerunt quod ante 12 Annos factum sit, adjungit a tempore quinque Annorum se talem fuisse qualem se modo exhibeat; non tamen vult dicere, quis meam modo fit, proferendo rationem quod a Imperatoribus et Regibus noscatur. Asserit se praedicare, ut Imperatori et Deo reddatur quod illorum est.

3

Protocolul de investigaţiune contra călugărului Visarion.

Facsimilul Anexei I, pp. 31—35.

Ex quo loco in hanc Provinciam venerit?	R. Ex Monasterio Pecsa, duabus septimanis post Festa Natalitia profectus sum Essekinum per Petrovaradinum Carlovicinum ad Patriarcham, abhinc Szabelinum penes Tibiscum, ubi Militiae Rascianae in bellum moventi benedictionem elargitus sum, postea me contuli Temesvarinum, et abhinc in Transilvaniam, cujus Provinciae Loca, quae transivi praeter Devam, nominare ignoro.
Quibus caeremoniis in Transilvania exceptus sit?	R. Venerunt homines, ut ipsimet dicant.
Qualia negotia in hac Provincia habuerit?	R. Praedicavi Doctrinam, ut Deo dentur quae Dei sunt, et Imperatori quae illius sunt, ut homines salvari queant.
Quis ergo ipsum ablegaverit ad ea docenda?	R. Deus solus me misit.
Quomodo per Deum missus sit, vel qualiter mandatum Dei perceperit?	R. Nullibi receptum est, ut hic confitear.
Quomodo igitur credendum sit a Deo ipsum missum esse?	R. Ad interrogationem non vult respondere, sed dicit se in tot Provinciis fuisse, et nunquam de iisdem interrogatum esse.
Demandata est Commissioni eum desuper interrogare, respondeat ergo et fateatur veritatem?	R. Deus alius nisi Deus me misit, non teneor dicere quomodo?
An antea nunquam in hac Provincia fuerit?	R. Non.
Qua occasione hac vice huc venerit?	R. Interrogat Interpretem, quis ipse sit, [illegible], nec interrogare alii [illegible]
Cujus instinctu hanc Provinciam ingressus sit?	R. Id mihi Deus inspiravit.

Quam Doctrinam denunciare a Deo missus est?

R Christus Moysi et Apostolis suis demandavit suum Verbum denunciare sine expressione an Turcis, Calvinistis, Lutheranis &c. denunciandum sit?

Utrum etiam verum Evangelium hic loci praedicaverit?

R uti Deus jussit ita denunciavi.

Cum absque eo verum Evangelium in hac Provincia praedicetur, sequitur, ipsum quod contrarii docuisse?

R Semper ad Deum se refert.

An credat quod in hujate Provincia Evangelium non genuine denunciatur?

R Homines quos docui, dicunt quod locutus sim ut scilicet debilioris ingenii homines a me melius rem comprehendant. Caeterum non vult libere an et quid erroris Doctrina Unitorum in se contineat?

Homines referunt, quod docuerit quemlibet in sua Religione, in qua natus est, salvum fieri posse.

R Fateor me hoc docuisse.

An ergo credat quod quivis uti Calvinistae Lutherani et Turcae &c. in sua Religione perseverantes salvari possint?

R Ego non sum Judex istarum Religionum: Deo soli constat hoc.

Cum nullum discrimen Religionum faciat ignoretque qualis istarum orthodoxa sit, quomodo Evangelium ergo praedicare ausus sit?

R Non scio in quali Religione quis salvari possit.

Quomodo ergo docere potuerit?

R Per bona opera homo salvatur.

Utrum homo per sola bona opera absque fide salvetur?

R Hoc non ego, sed Deus scit.

Cum ipse a Deo missus sit, utique idem ipsi revelaverit, qualem doctrinam exhibere debeat?

R Deus mihi dixit: qui servat meum Verbum salvus erit

Quale verbum Dei Populo denunciaverit?

R Quae rusticis hominibus, quibus locutus sum

utrum

+

Utrum non contra Unionem, qua Valachi cum Ecclesia Romana conjuncti sunt, doctrinam suam instituerit?

R. Revocat se ad homines, quibus concionatus est.

An non ad populum dixerit se dolere, quod tot animae eorum peritura sint?

R. Non sum Pharisaeus, ut dicam quod praedicaverim.

Quare ergo dixerit se dolere ma[gnopere] iis animas prolium, in unione educandarum, quibus necessarii in ea pereundum sit?

R. Dicant homines mihi hoc in faciem.

Homines rationem et causam quare iste dolueris scire non possunt, dicat ergo ipsemet?

R. Comparant homines, si veritatem dixerint fatebor, falsa autem negabo.

Omnia quae modo ipsi proposita sunt, Archi-Diaconus Dobrensis in Scriptis transmisit, cui qua viro fide digno credendum sit?

R. Hic non dicit veritatem: addit vocem populi esse vocem Dei.

Utrum dicto Archi-Diacono omnem maledictionem imprecatus sit, quia ad constitutum venire renunciaverit?

R. Non: Ego omnibus dedi benedictionem, neminem vero aliter minatus sum.

An his tribus, qui constitutum ab Oppido Lippova huc commitati sunt, etiam non credat?

R. Hi nihil sciunt, nam ego Pater sum, illi vero filij, filij autem non sciunt quid Pater agat.

Quis in hac Provincia linguam Rascianam in Valachicam interpretatus est?

R. Mercator Lippovicensis Gabriel.

Hi utrique constituti Cantiones an audiverit?

R. Credo, illum aliquam partem audisse.

Pater Gabriel expresse dicit, quod constitutus contra Unionem locutus sit?

R. Quomodo unus in duabus Religionibus laborari possit.

Dicat quales homines habeant duas Religiones?

R. In Turcia unum interrogavi de Religione, qui mihi respondit fui christianus, modo sum Turca. alius in eam interrogationem reposuit.

Temesvarini

Temesvarini. eram Turca, modò factus sum Christianus. quem admonui ut suam servet Religionem. In Transylvania tum Popas quam Populum interrogavi, cujus Religionis sint, qui responderunt: sumus uniti, quibus proposui nec unam nec alteram servatis Religionem. Opponit se nihil adversus fidem Catholicam habere, verum unitos neutram tenere Religionem.

Cum uniti duplicem habeant Religionem, dicat qualem constitutus docuerit?

R. ut disjunctive unam vel alteram servent homines

Ni non fiat: non licere in alieno Episcopatu Religionem docere?

R. Quaerit an Deus non sit major Episcopo?

Quando constitutus à Deo missus est, ad quid ergo Patentibus sui Patriarchae jam hic indigeat?

R. Primaria Patentes sunt à Deo, illae à Patriarcha solummodò sunt secundaria, mihi sine petitione mea cum in finem datae, ne pro Exploratore habear.

Dicat, ubi à Deo mandatum perceperit?

R. Exclamat: Vos increduli!

Dicat an non praedicaverit illum, qui ab unito Sacerdote baptizatus est, non esse baptizatum?

R. Negat requirens, ut homines qui hoc affirmerint, sistantur.

Fateatur an non populum ab Ecclesia unita abstinere adhortatus sit?

R. Petit ejus probam.

Habetne à Deo, et Beatissima Virgine revelationes?

R. Christus dixit, tacendum esse. hoc negat Patriarchae meo revelationem.

Homines

Homines vero dicunt, quod tabula de se pastaverit? R. Homines mentiuntur, nec Patriarcha meo hoc vellem patefacere

Cum inquisitus, prout ex responsionibus ejus apparet, post tot, tantasque admonitiones, nullibi ad interrogata directam responsionem dare voluerit, hoc examen ad ulteriorem altissimam gratiosam dispositionem finitum est. Actum Cibinii Die 27 Apr. 749.

X

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ARTEI MILITARE A ROMÂNILOR

DE

GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința publică dela 24 Martie 1944

Imprejurările în care s'a desfășurat vieața poporului român au împiedecat ca, afară de cronici, de traduceri de romane populare și de o singură scriere de caracter mai general, Invățăturile lui Neagoe Basarab, Românii să se fi putut îndeletnici, până în mijlocul veacului al XVII-lea, cu studii în general și cu studii teoretice în special.

Aceasta este adevărat mai cu seamă pentru studiile militare.

La multele temeiuri care pricinuesc această lipsă se adaugă, dela mijlocul veacului al XVII-lea și până'n prima jumătate a secolului al XIX-lea, acel al inexistenței armatelor române și a oricărei manifestări de artă militară românească.

Dar tocmai în această epocă studiile militare, atât cele istorice cât și cele teoretice, studii ce începuseră în Occident odată cu Renașterea, au căpătat o mare desvoltare și foarte mulți scriitori militari (spre a nu cita pentru secolele XVII și XVIII decât pe câțiva dintre cei mai de seamă: Mauriciu de Hessa, Wilhelm și Johann de Nassau, G. Basta, Turenne, Puységur, Montecuccoli, Vauban, Folard, Mauriciu de Saxa, Prințul de Ligne, Frederic-cel-Mare, Guibert)[1])

[1]) O bună bibliografie (3 volume, 2915 pagine) a scrierilor militare este aceea a lui Max Jähns, intitulată *Geschichte der Kriegswissenschaften*, în care se analizează, mai mult sau mai puțin amănunțit, după importanța sa, fiecare operă.

se îndeletniceau cu determinarea principiilor artei războiului. Războaiele napoleoniene dădură naștere, în secolul al XIX-lea, la o creștere de asemenea studii dintre care e îndestulător să dau ca pildă pe cele ale lui Clausewitz și ale lui Jomini.

La reîntemeierea oștirilor pământene, acum 110 ani, totul era de creat din nou și, dat fiind și faptul că Rușii doreau să înființeze la noi o trupă de poliție și nu o armată, nu era cine să se dedeie unor asemenea studii, iar cele străine ne erau încă necunoscute.

Este adevărat că, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, doi istorici români de seamă, N. Bălcescu și B. P. Hasdeu, au dat la iveală studii de istorie militară; nedesăvârșita lor pregătire ostășească însă și influența romantismului au făcut ca operele lor, scrise cu multă însuflețire, să nu poată fi socotite azi ca lucrări temeinice.

Această lipsă de scrieri de istorie militară națională a continuat și după aceea și nu e de mirare deci că, acum o jumătate de veac, când eram în școala militară, și acum patruzeci de ani, când urmam cursurile Școalei Superioare de Războiu, programele de istorie militară să fi cuprins studiul până în amănunte al campaniilor căpitanilor greci, romani, francezi și germani, iar dintre războaiele purtate de Români să se studieze numai războiul din 1877—1878.

Mai întâi, curiozitatea de a căpăta o cunoștință mai deplină despre acele dintre războaiele făptuite de Români pentru care aveam o documentare mai completă și mai apoi dorința de a cunoaște cât mai multe dintre ele, m'au făcut să studiez în amănunțimi organizarea, armamentul, tactica, fortificația și strategia Românilor în diferite epoce. Rezultatul cercetărilor le-am dat la iveală într'o mulțime de monografii ce au apărut, cu începere din anul 1912, și au fost publicate, în covârșitoarea lor majoritate, în memoriile Secțiunii noastre istorice. Aceste monografii cuprind, cred, tot ce se poate spune azi despre arta militară a Românilor dela începutul ei și până'n mijlocul veacului al XVII-lea, de când încetează, pentru două veacuri, orice manifestare a acestei arte.

Intemeiat pe aceste studii, și pe înfățișarea de ansamblu a lor, date la iveală în anul 1935[1]), socotesc că pot încerca să fac acuma o privire generală asupra concepției militare românești precum și asupra evoluției artei noastre militare în diferitele ei manifestațiuni.

* * *

Dela apariția sa pe pământ, omul a fost silit să-și apere ființa amenințată de fiarele ce ocupau același «habitat» ca dânsul și să le atace spre a-și căpăta hrana și îmbrăcămintea.

Atât pentru apărare cât și pentru atac, el s'a folosit, la început, numai de mijloace cu care fusese înzestrat de natură (mâini, unghii, brațe, picioare).

Deșteptăciunea sa deosebită l-a făcut mai târziu să descopere folosința mâinii ca pârghie (cu ajutorul brațului a cărui prelungire este) pentru mânuirea altor mijloace (o cracă de copac sau o piatră), cât și pentru făurirea de unelte.

Din clipa în care omul s'a încredințat că, ajutat de uneltele făurite de dânsul, poate să-și înlesnească traiul și poate lovi de departe, el a căutat să le îmbunătățească. A ajuns astfel la născocirea arcului și a praștiei. Prin descoperirea și întrebuințarea acestora el a căpătat folosirea celor două categorii de armament în care sunt clasate și astăzi armele: cea pentru lupta apropiată (corp la corp) și cea pentru lupta depărtată.

Concomitent, traiul expus necurmat primejdiei a desvoltat văzul omului, i-a ascuțit auzul, i-a mărit simțul de observație și l-a făcut să îmbunătățească chipurile de a se ascunde și feri de vederi, inerente de altfel și fiarelor.

Ajuns în acest stadiu, omul asimilase procedeele de vânătoare, din care s'a desvoltat, cu vremea, tactica luptei individuale.

Vorbirea, îngăduind atât înțelegerea prealabilă cât și cooperarea pe timpul acțiunii, a făcut cu putință vânătoarea în grupă din care s'a desvoltat ulterior tactica grupei, pentru

---

[1]) *Essais sur l'art militaire des Roumains.*

că, odată cu vânătoarea, s'a desvoltat prin aceleași mijloace știința luptei dintre oameni. Vânătoarea și lupta făceau parte, în acele vremi depărtate, din îndeletnicirile zilnice ale omenirii. Decât, în lupta dintre oameni, intervenea un factor nou, acel al voinței celor doi adversari, cu mult superioară instinctului animalelor. Conflictele armate dintre oameni erau, cum sunt și azi, lupta a două voințe inteligente și noțiunea războiului, așa cum a fost înțeleasă de-a-lungul veacurilor, se născuse. Ea a rămas de atunci încoace aceeași.

Având drept alcătuire social-politică tribul, grupările omenești de atunci luau parte la războaie cu întreaga lor populațiune bărbătească ce folosea unelte-arme, făurite la început din lemn, oase și pietre. Cu trecerea vremii, ingeniozitatea omului a făcut ca uneltele-arme să fie perfecționate, atât din punctul de vedere al formelor, cât și prin descoperirea de materiale nouă și mai potrivite rostului de unelte-arme: arama și fierul.

Lupta avea atunci, ca și azi, două forme: atacul și apărarea. In făptuirea ei se foloseau: iscodirea, mersul acoperit, surprinderea, pânda, cursa precum și formele terenului care puteau ascunde propriile forțe și mișcările lor, precum puteau mări puterea de apărare a acelorași forțe.

Până la ajungerea omenirii în acest stadiu, evoluția războiului a fost aceeași pentru întreaga omenire, deci și pentru strămoșii Românilor de azi. Condițiuni locale ca și alte influențe au făcut ca, ulterior, evoluția artei războiului să nu mai fie aceeași la toate neamurile.

* * *

In intervalul de timp cuprinzând secolul întâiu înainte de Cristos și primul deceniu al secolului al 2-lea după Cristos, alcătuirea social-politică a Geto-Dacilor, așezați pe teritoriul pe care locuesc azi Românii, evoluase dela acea de triburi slobode la acea de confederație de triburi, mai mult sau mai puțin stabilizate și strâns unite, recunoscând, în epocele mai de seamă, autoritatea unui șef suprem.

O religie al cărei caracter particular era credința într'o vieață viitoare, făcea ca moartea să nu pară omului ca un ce înspăimântător și ca îndatorirea, legală am zice azi, pentru întreaga populațiune bărbătească de a lua parte la războiu, să fie socotită ca firească.

Armamentul Geto-Dacilor era alcătuit din unelte-arme despre care am vorbit mai înainte, armament îngăduind atât lupta mai depărtată cât și lupta corp la corp.

Chipul de folosire a terenului ca adăpost rămăsese același, pe când folosirea lui ca obstacol se perfecționase prin adăugirea de lucrări făcute de mâna omului, lucrări ce-i măreau puterea de rezistență.

Se construiseră astfel cetăți. Din chipul cum acestea erau distribuite pe întreg teritoriul locuit de Geto-Daci, se vede că aceștia foloseau fortificațiunea nu numai pentru întărirea unui anumit loc. Gândirea lor evoluase până în a avea noțiunea întăririi unui teritoriu, precum și aceea a reduitului (a unui loc de ultimă rezistență).

Este firesc că acel ce avea noțiunea nevoiei punctului de sprijin și aceea a reduitului să aibă și noțiunea rezervei și a folosirii acesteia atât pe câmpul de luptă cât și în întregul complex de lupte alcătuind un războiu.

In războaiele dintre Daci și Romani, cei dintâi au folosit în lupte: iscodirea, hărțuirea, pânda și surprinderea, manevra în câmpul tactic și cel strategic ca și rezistența dârză pe pozițiuni dinainte întărite. Ei au folosit deci procedeele de luptă desvoltate firesc din arta vânătoarei, pe care continuau să o practice în chip obișnuit.

* * *

Populația Daciei a urmat, și după cucerirea acesteia de către Romani, să folosească în vieața zilnică uneltele-arme ce le avuse și înainte, cum nu a încetat să vâneze, să practice transhumanța și să ieie parte la răscoale sau la respingerea incursiilor vecinilor. A practicat deci procedeele artei vânătoarei și chiar ale artei războiului, așa cum o înțelegea ea, după o concepțiune ce făcea atunci parte din însăși firea ei.

In urmă, după evacuarea Daciei de către armata şi autorităţile romane, cei rămaşi au fost nevoiţi să folosească noţiunile moştenite nu numai în vânătoare, nu numai în transhumanţa turmelor, dar şi în apărarea individuală sau în apărarea micilor colectivităţi, în timpul mileniului ce a trecut, până ce a apărut din nou în istorie populaţia acestor meleaguri sub numele de Valahi, adică Români.

Şi dovadă a păstrării şi practicării necurmate, atât a vânătoarei cât şi a războiului după normele anterioare, este faptul că la alcătuirile româneşti din secolele XII şi XIII găsim acelaşi armament ca şi cel din secolul I după Cristos şi că întreaga populaţie bărbătească lua parte la războaie; gruparea era teritorială; folosirea terenului ca adăpost era aceeaşi ca în trecutul depărtat; şi că, în vederea luptei, se folosea iscodirea, paza în timpul mersului şi a staţionării, hărţuirea şi pânda.

Vânătoarea continua a fi una din ocupaţiile de seamă.

Statele româneşti ce se întemeiau atunci găseau deci în popor tradiţionala artă a războiului practicată necurmat de veacuri. Ceva mai târziu, pe la începutul veacului al XIV-lea, arta militară românească care se desvoltase, se înfăţişa precum urmează:

Organizarea forţelor militare ale principatelor româneşti, deriva, ca şi în trecut, din alcătuirea social-politică a acestora şi a evoluat paralel cu evoluţia acestei alcătuiri.

Temelia organizării armatelor era îndatorirea tuturor acelora care se foloseau de glie ca să apere aceasta. Armatele erau deci alcătuite, ca şi în trecut, şi probabil în puterea aceleiaşi îndatoriri consimţite, prin ridicarea în masă a întregii populaţiuni bărbăteşti în stare de a purta armele. Gruparea ostăşimii era teritorială. La războiu, ţara se ridica aşa cum era alcătuită şi în timp de pace.

Paza persoanei Domnului, atât de necesară şi de importantă în acele vremi, când se concentrau în persoana sa toate puterile Statului, paza permanentă a graniţelor şi a cetăţilor, paza ordinei interne, impunând nevoia unei forţe militare permanente, făceau necesară, dela început, existenţa unui număr de ostaşi de meserie (cu plată), al cărui efectiv

a crescut cu vremea, cum și nevoia de a da privilegii unor anumite categorii de slujbași sau de locuitori, în schimbul cărora aceștia datorau un număr oarecare de săptămâni de serviciu militar și în timp de pace. Mercenarii și privilegiații, mai strâns legați de persoana Domnitorului, alcătuiau ceea ce se numea atunci *oastea cea mică* prin opoziție cu *oastea cea mare* sau *țara*, prin care se înțelegea adunarea sub arme a întregii populațiuni bărbătești.

Bărbații erau datori să se înfățișeze la chemare cu armele și cu hrana lor, iar timpul pentru care erau chemați nu era limitat la un număr de zile, cum era cazul în Occidentul Europei.

Armatele astfel alcătuite nu puteau da cel mai mare randament decât dacă:

1. Marea masă a celor ce le alcătuiau era mulțumită de starea în care se afla, traiul fiindu-i asigurat prin folosința unei suprafețe de pământ destul de întins pentru hrana sa și a vitelor sale.

2. Dacă aceeași majoritate a luptătorilor avea conducători cu care era obișnuită să trăiască în vieața cea de toate zilele, conducători cari să inspire încredere prin destoinicia lor și prin neapăsarea celor pe care îi conduceau în timp de pace și de războiu.

3. Dacă uneltele-arme pe care le întrebuințau erau acele de care locuitorii țării se foloseau în vieața de toate zilele.

Aceste condițiuni s'au îndeplinit sub unii din marii domnitori, ca Mircea cel Bătrân și mai cu seamă sub Ştefan cel Mare al Moldovei. Sub acesta s'a ajuns ca în oștirea moldovenească Domnul, boierii și țăranii să se contopească într'un singur tot, alcătuind o masă omogenă atât în ceea ce privea concepția cât și ca voință. De aceea și îndeplinirile ei au fost cele mai desăvârșite.

Şi ele au fost desăvârșite cu toate că armamentul folosit până la sfârșitul veacului al XV-lea era același cu cel ce fusese folosit din vremile străbune. Se iviseră, e adevărat, și se foloseau și arme de foc, acestea, chiar în războaiele de asediu, erau însă mai mult niște sperietoare decât de vreun folos practic pentru distrugerea adversarului la mari

depărtări. De fapt, armamentul de care se dispunea atunci nu îngăduia decât baterea unei zone adânci cam de 200 de pași. De aceea și fronturile de luptă erau rigide, căci armamentul nu îngăduia ca pe câmpul de luptă să existe între unități intervale mari și nici ca între linii să fie depărtări mari.

Cu acest armament, Românii —în majoritatea lor plugari luați atunci dela munca câmpului —au fost nevoiți să facă față unor adversari ale căror unități erau înzestrate cu armament mai puternic și ai căror ostași erau mai bine pregătiți. Adversarii Românilor luptau călări, pe când ai noștri foloseau într'adevăr și ei calul, dar numai pentru mișcare și hărțuire. Nici firea Românilor, nici alcătuirea lor social-politică și nici mijloacele de care dispuneau nu le îngăduiau să aibă o cavalerie asemănătoare cavaleriilor înzăuate sau împlătoșate ale Polonilor, Ungurilor, Tătarilor și Turcilor.

Ca și Cehii, Elvețienii și, la începutului veacului acestuia Burii, Românii au fost nevoiți să adopte procedee de luptă care să compenseze prin alte mijloace superioritatea de armament și de organizare a adversarilor.

Nevoite a se împotrivi unor asemeni oștiri, toate aceste popoare au adoptat principial defensiva drept chip de luptă. Procedeele folosite de ele au fost însă deosebite și anume: la Elvețieni, formațiuni masive înarmate cu lănci așa de lungi încât cavaleria adversă să nu poată ajunge la infanteristul elvețian din rândurile dintâi. La rândul său acest infanterist ținea călărețul dușman sub loviturile proiectilelor armelor de luptă depărtată folosite de camarazii săi din centrul formației; Cehii au recurs la «Wagenburg» (guljai-gorod), iar Burii la focul individual tras dela foarte mari depărtări.

Românii au recurs la teren: strâmtoare, prăpastie, pădure, mlaștină, în care adversarul nu putea pătrunde în masă și în care era silit să deie lupte individuale. In aceste condițiuni, superioritatea armamentului și de organizare nu putea fi de folos adversarului.

Chipul acesta defensiv de a da bătălia nu era practicat însă numai pasiv, adică Românii nu se mulțumeau să aștepte atacul adversarului și să caute a distruge prin lupta pe loc o

câtime cât mai mare din ostașii lui. După ce măcinau bine pe dușman, după ce-l fixau, ei treceau la contra-atac, atât direct cât și printr'o manevră ocolitoare. Bătălia dela 10 Ianuarie 1475, din preajma Vasluiului, este pilda cea mai desăvârșită a unei asemenea bătălii.

Ceea ce era de asemenea caracteristic la Români era iuțeala cu care unitățile lor se mișcau, precum și lungimea etapelor ce puteau parcurge zilnic, fie că era vorba numai de o zi de marș, fie că se executau zile de-a-rândul marșuri lungi și repezi. Această capacitate de mers a coloanelor, neîngreuiate cu trenuri (regimentare și de luptă) și cu convoiuri, a fost unul din factorii cei mai de seamă în chipul purtării războaielor de către ei.

Dacă, în câmpul tactic, Românii din secolele XIV și XV au fost nevoiți, pentru temeiurile arătate mai sus, să adopte defensiva, scopul pe care l-au urmărit în războaiele lor — păstrarea ființei statului respectiv — și inferioritatea efectivelor lor, comparativ cu cele ale adversarilor, i-au silit cu atât mai mult să adopte în conducerea generală a războiului, defensiva strategică.

Și în această privință, constatăm iarăși că cea mai desăvârșită concepțiune și făptuire a strategiei românești a fost aceea a lui Ștefan cel Mare, care n'a fost de altfel decât desvoltarea la maximum a practicei și învățămintelor trecutului.

Iată cum se înfățișează strategia acestui domnitor:

Ca țintă politică, apărarea ființării Moldovei.

Drept urmare:

1. O politică cuminte nealergând după năluce, căutând sprijin acolo unde se putea găsi și ferindu-se a fi îndușmănit cu mai mulți vecini în același timp.

2. O bună gospodărie care să mulțumească pe Moldoveni și să asigure ordinea internă.

3. Completarea fortificațiilor țării și alcătuirea unui sistem defensiv, alcătuit dintr'un brâu de cetăți la granițe, stăpânind intrările în țară ale principalelor comunicațiuni, și dintr'un reduit format din alte cetăți, care unele și altele i-au slujit de puncte de sprijin, dar în care nu s'a închis niciodată.

Apărarea fiinţării Moldovei cerea, atât din punct de vedere politic atât şi din cel militar, un bun serviciu de informaţiuni spre a cunoaşte din vreme mijloacele adversarilor posibili cum şi care dintre ei şi pe unde va ataca. Românii au avut de-a-pururea un asemenea serviciu foarte bine alcătuit şi funcţionând cât se poate de bine.

Pe temeiul ştirilor culese, se trecea la făptuirea războiului. Deşi defensiv în principu, acesta nu se putea mulţumi numai cu respingerea potrivnicului, ci căuta—şi trebuia să caute—distrugerea lui.

Pentru ca să-l distrugă, trebuia însă pe de o parte să i se macine efectivele sau cel puţin o bună parte din ele, iar pe de alta să-l împiedece de a trage foloase din superioritatea armamentului său.

Realizarea primei dintre aceste cerinţe se făcea prin:

—Evacuarea populaţiei de pe teatrul de războiu.

—Distrugerea holdelor şi a puţurilor.

—Rezistenţe mai mari sau mai mici în zona graniţei, având de scop principal luarea contactului cu adversarul şi silirea acestuia de a urmări trupele moldoveneşti ce se retrăgeau într'o anumită direcţie.

—Hărţuirea necurmată a coloanelor duşmane, ceea ce le căşuna pierderi, le obosea şi le silea să lase în urmă detaşamente pentru asigurarea liniei de comunicaţie.

Realizarea celei de a doua cerinţe se făcea prin procedeele tactice arătate mai sus şi printr'o urmărire vijelioasă şi fără răgaz după bătălie.

In rezumat, *arta militară a Românilor, până la sfârşitul secolului al XV-lea, a fost aceea a unui popor mic, a unui popor apărându-şi « sărăcia şi nevoile şi neamul». Ea a fost acea a unui popor de răzeşi, dârzi apărători ai gliei ce-i hrănea, precum hrănise pe părinţii şi pe strămoşii lor. Aceşti răzeşi, cuminţi în urma unei experienţe multi-seculare, nu căutau războiul pentru războiu, ci îşi apărau bunul, apărau pe ai lor şi-şi apărau vieaţa cu uneltele de care se foloseau în vieaţa de toate zilele. Ei mai foloseau, în apărarea lor, pământul românesc cu accidentele de pe el şi cu ceea ce-l acoperea (păduri, mlaştini, etc.). Procedeele de luptă, constant folosite*

de dânşii şi practicate şi în vânătoare, care rămăsese una din îndeletnicirile lor de seamă, le îngăduiau să sfărâme, la loc strâmt, cotropitorii. Ei întrebuinţau, în acest scop, iscodirea, atragerea adversarului în curse, hărţuirea şi, în locul ales şi în clipa prielnică, lupta dârză urmată de o urmărire tot aşa de dârză.

Toate aceste operaţiuni nu se puteau face decât de luptători înzestraţi cu multă iniţiativă. Ele dovedesc o deosebită disciplină consimţită şi deci conştientă din partea fiecărui luptător, disciplină ce nu putea rezulta decât din ştiinţa şi convingerea pe care le dădeau cunoştinţa şi experienţa trecutului, că numai cu asemeni sacrificii şi prin asemeni procedee micile state româneşti puteau să dăinuiască.

* * *

Incepând cu secolul al XVI-lea, arta militară a Românilor se schimbă şi ţinteşte să se apropie de aceea a Apusului european. Aceasta era însă nepotrivită firii româneşti, alcătuirii şi mijloacelor noastre. De aceea atât organizarea ostăşească cât şi tactica încep să decadă, pentru ca dela mijlocul secolului al XVII-lea înainte să nu se mai poată vorbi de o artă militară românească.

Trei au fost pricinile de căpetenie ale acestei schimbări:

— Mărirea puterii turceşti.

— Pierderea folosinţei de drept a pământului cultivabil de către ţărănime şi sărăcirea acesteia.

— Desvoltarea şi răspândirea armelor de foc.

* * *

Mărirea puterii turceşti nu are nevoie să fie demonstrată, iar urmările ei directe sunt cunoscute.

* * *

Printre cele indirecte au fost creşterea impozitelor în ţările româneşti, datorită măririi tributului. Acestea au silit ţărănimea să-şi vândă ocinele şi au sărăcit-o. Pe de altă parte,

sub diferite influențe relațiile dintre conducătorii satelor și săteni, care fuseseră până atunci coproprietari, s'au schimbat și cei dintâi s'au considerat și s'au impus ca stăpâni. Țărănimea nu a mai avut interesul să apere glia pe care era acum tolerată să o folosească în condițiuni mai puțin prielnice, iar cei ce se socoteau ca stăpâni (boieri, mânăstiri) nu aveau interes ca țărănimea să fie chemată sub arme, ceea ce i-ar fi lipsit de brațe de muncă. In fine, fiscul și obștea fiecărui sat aveau interes ca contribuabilul să stea locului. Din toate aceste pricini s'a desvoltat instituția *rumânilor* și *vecinilor*. Și, ca urmare, armatele s'au format din ce în ce mai puțin prin ridicarea în masă a țărănimii. Prin aceasta, baza alcătuirii militare a armatelor noastre s'a schimbat, căci în organizarea lor țărănimea, care formase până atunci partea cea mai mare, a fost înlocuită prin breslele privilegiate și prin mărirea numărului de lefegii.

Această preschimbare s'a făcut încetul cu încetul. Sub Petru Rareș și sub Ion-Vodă cel Cumplit, armatele erau încă alcătuite în bună parte din țărani chemați sub arme. Sub Mihai Viteazul, ele erau formate mai ales din mercenari cu ceva breslași și câteodată și cu grupe de țărani. Sub Matei Basarab, erau formate exclusiv din lefegii. Aceștia, ajunși atotputernici, s'au răsculat și au trebuit să fie distruși, după moartea bătrânului domnitor. Cu sângeroasa lor desființare au încetat de a mai avea ființă oștirile românești.

* * *

Desvoltarea armelor de foc a contribuit și ea puternic la schimbarea alcătuirii oștirilor pentru că, pe de o parte țărănimea nu avea mijloacele bănești ca să-și procure aceste arme nouă, iar pe de alta stăpânitorii satelor nu aveau interes ca sătenii să fie înarmați. In fine, domnitorii care-și puteau procura un oarecare număr de arme de foc, aveau tot interesul ca acestea să fie mânuite de oameni de meserie (mercenari) sau ca aceștia să vină cu armele lor.

* * *

Inafară de aceste trei pricini de căpetenie au mai contribuit la schimbare și următorii factori:

Părăsirea liniei politice de până atunci, adică a ideii exclusive de apărare a ființării Statelor românești și adoptarea adeseori a unei politici de amestec în afacerile altor popoare sau domnii.

Răspândirea romanelor eroice și schimbarea concepției vitejiei.

* * *

Acestea toate lămuresc schimbările tacticei folosite de Români până atunci. Intrebuințând alt fel de ostași și alt armament, ei au fost siliți să folosească procedee și formațiuni potrivite acestor mijloace nouă.

Procedeele și formațiunile tactice ale armatelor românești din secolele XVI și XVII se apropie din ce în ce mai mult de acele ale armatelor din centrul și occidentul Europei. Bătălia nu se mai dă, în general, la loc strâmt, ci în câmp deschis, ceea ce era împotriva tradiției. Ea nu mai cerea luptătorului să facă acte de inițiativă ca în trecut și îi impunea o disciplină pasivă nepotrivită firii Românului.

In ceea ce privește strategia, trebue să nu uităm că până la desvoltarea rețelelor de căi ferate și la înmulțirea liniilor de telegrafie electrică, mijloacele strategiei au rămas aceleași ca și în vechime; calul pentru transmiterea informației și a ordinelor, picioarele infanteristului pentru executarea manevrei, surprinderea și bătălia. Singur geniul propriu al fiecărui comandant, înfățișat prin planul său și prin chipul cum folosea mijloacele pentru aducerea lui la îndeplinire, aducea o variațiune în manevra care producea bătălia. De îndemânarea comandantului pe câmpul de luptă atârna izbânda sau neizbânda finală.

Strategia românească în secolul al XVI-lea și prima jumătate a celui al XVII-lea a fost în general strălucită din punctul de vedere al conducerii și al făptuirii până în momentul bătăliei, pentru că folosea elemente (informațiunea, surprinderea, repeziciunea mișcărilor și coordonarea acestora) cu care gândirea românească și luptătorii erau familiarizați

de veacuri și pe care le practicau și la vânătoare. Ea a dat însă adeseori greș pe câmpul de luptă, pe care uneori căpeteniile noastre militare nu au arătat o egală destoinicie în mânuirea nouălor mijloace și procedee, cu aceea a căpeteniilor adverse. Bătălia fiind însă actul care confirmă sau infirmă manevra strategică, era firesc ca și mișcările strategice, adesea genial concepute și executate, să nu poată duce totdeauna la izbândă și să ducă cu atât mai puțin la izbândă, în cazurile când țintele politice erau nepotrivite situațiilor și mijloacelor.

De aceea, chiar unele îndepliniri strategice pornite dela o concepție genială și executate magistral nu au putut fi încoronate cu o izbândă finală.

Intărirea stăpânirii turcești, schimbarea alcătuirii social-politice, urmate de ruperea echilibrului dintre clasele sociale, ca și mijloace și procedee străine tradiției multiseculare românești, nu puteau duce decât la decăderea și în urmă la dispariția artei militare românești.

Totuși, Românii întrebuințați de armatele străine s'au dovedit, datorită firii lor individualiste, buni cercetași, meșteri în practica hărțuirii adversarului și alcătuind excelente unități de cavalerie ușoară.

Brașov, 5 Ianuarie 1944.

O INSCRIPȚIE A ÎMPĂRATULUI TRAIAN GĂSITĂ LA CETATEA ALBĂ

DE

PAUL NICORESCU

Memoriu admis în ședința dela 26 Noemvrie 1943

Săpăturile arheologice pe care le-am făcut, începând din 1919 la Cetatea Albă, în ruinele vechiului oraș Tyras, au dus la descoperirea mai multor inscripții nouă, care ne dau lămuriri prețioase asupra organizării militare a regiunii dela Nordul gurilor Dunării în timpul imediat următor supunerii Daciei de către Traian.

Au fost găsite mai întâi mai multe cărămizi și țigle cu stampila legiunii a V-a *Macedonica* [1]); apoi țigle cu stampila unei *vexillatio* [2]) formată din trupe din cele trei legiuni din *Moesia inferior*, aflată aci în garnizoană sub comanda unui centurion și acum în urmă țigle cu stampila: *c(ohors) I C(ilicum) (centuria)* I. (pl. I. fig. 1) [3]).

[1]) P. Nicorescu, *Scavi e scoperte a Tyras*, Ephemeris Dacoromana, II (1924), pp. 412—413.

[2]) P. Nicorescu, *Garnizoana romană în sudul Basarabiei*, An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist., Seria III, Tom. XIX, Mem. 16 (1937), pp. 1—2 și pl. 2.

[3]) Această stampilă n'a fost încă publicată. După diploma XLVIII (C. I. L., III, p. 878 și p. 1979) *cohors I Cilicum* aparținea armatei din *Moesia inferior*. Ea trebue să fi stat la Tyras probabil încă din timpul lui Traian. Inscripția C. I. L. III, 13751 b arată doi soldați din această cohortă la Chersonesus, unde ea trebue să fi fost un timp în garnizoană. Intrucât însă literele din această inscripție au un caracter tardiv, este foarte probabil, că ea a fost transferată dela Tyras la Chersonesus. Asupra acestei cohorte a se vedea: Bogdan Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, Klio, Beiheft VI, Leipzig, 1906, p. 14 și W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonia und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin 1938, p. 119.

O inscripție pe o placă de marmoră în onoarea unui *centurio legionis V Macedonicae*, anume Titus Trebius Fronto, evident comandantul garnizoanei din Tyras, îi este ridicată de către *principales* – ofițerii săi în subordine, printre cari se află și un *signifier* [1]. Această inscripție este din timpul dela sfârșitul domniei lui Traian și până în anul 167—8, când legiunea V-a Macedonica a fost transferată în Dacia.

O altă inscripție pe o placă de marmură, în onoarea unui alt *centurio leg. V Macedonicae*, anume Marcus Ennius Illadianus [2], evident și acesta comandant al garnizoanei locale, îi este dedicată de către subofițerii săi, printre cari se află un *actuarius* – arhivar și un *eques*.

Un fragment dintr'o altă placă de marmură cu inscripție fusese găsit mai înainte [3], iar în săpăturile din August 1937 s'a descoperit un alt mare fragment din aceeași placă (pl. I. fig. 2).

Pentru reconstituirea acestei inscripții foarte importante, pe care o publicăm acum pentru întâia dată, avem de făcut următoarele observațiuni.

In r. 1, în care literele sunt ceva mai mari, avem două ligaturi în cuvântul Nerva: N este legat cu E și V este legat cu A. Completarea acestui rând poate fi; TR[AIANO · CAESARE ·] sau TR[AIANO · CAES(are) · OPT(imo) ·], în total fiind 26 sau 27 litere, socotind și punctele puse după fiecare cuvânt.

In r. 2 trebue să admitem completarea: P[AR(thico) · TR(ibunicia) · P(otestatc) XX · Cos ·] cu prescurtarea PAR · în loc de PARTH cum este de obiceiu pentru *parthicus*, rândul având în total 28 de spații.

In r. 3 a cărui completare este sigură, avem 27 spații.

[1]) P. Nicorescu, *Garnizoana romană...* p. 3 și pl. V: *T(ito) Trebio | Frontoni (centurioni) | leg(ionis) V Mac(edonicae) | principales | legionis eiusdem | Iul(ius) Val(ens) : igni(fer)...*

[2]) *Ibid.*, p. 4 și pl. VII: *M(arco) Ennio Illadiano (centurioni) leg(ionis) V Ma- c(edonicae) | Cornelius Vitalis actuarius, Iul(ius) | Iamblic(us) eq(ues), M(arcus) | Va- l(erius) Val....*

[3]) P. Nicorescu, *Fouilles à Tyras*, Dacia, III—IV (1932), p. 569 și fig. 18. Un mic fragment de placă de marmură cu inscripție: ... *leg(ionis) V M(acedonicae) C(aius) Iul(ius)...* se găsește publicat tot aci, p. 570, fig. 12.

Fig. 1.

IMP·NERVA·TR
AVG·GER·DACI
VI·Q·POMPEIVS
PR·PR·FECIT·PER
II·AVXILIIS·EIVS·
NI·HADIANI·
VEXILL
SVB·CVR
LEG·V·M

Fig. 2.

In r. 4 a cărui completare este iarăşi sigură am avea 32 spaţii, dacă nu cumva LEG. era prescurtat numai cu L· sau MAC· numai cu M· în care caz am avea numai 30 sau chiar 28 de spaţii.

In r. 5, care se completează sigur cu ajutorul inscripţiei precedente, avem 29 spaţii.

In r. ultim 6, care s'a păstrat aproape întreg, avem 25 spaţii.

Astfel reconstituirea inscripţiei, pe care o propunem, este următoarea:

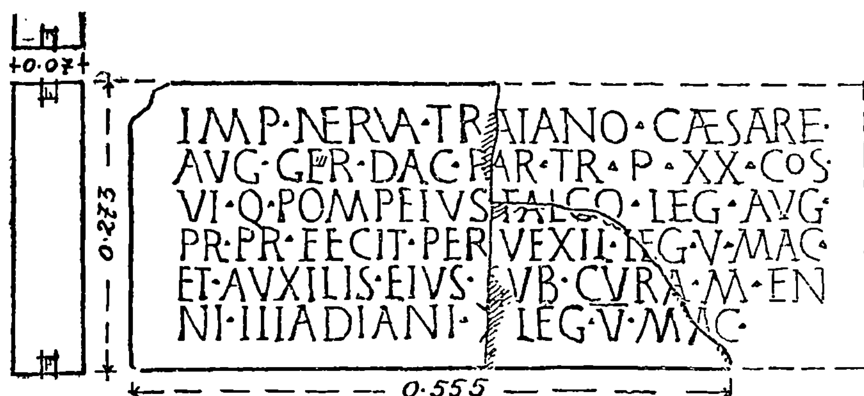

Fig. 3.

Imp(eratore) Nerva Tr[aiano Caes(are), Opt(imo)]
Aug(usto), Ger(manico), Dac(ico), P[ar(thico) tr(ibunicia) p(otestate) XX [1]) *co(n)s(ule)]*
VI. Q(uintus) Pompeius Fal(co) [legatus Augusti]
pr(o) pr(aetore) fecit per vexil(lationem) le[g(ionis) V Mac(edonicae)]
et auxilis [2]) *(sic) eius sub cura [Marci En]-*
ni Illadiani (centurionis) leg(ionis) V Ma[c(edonicae)].

---

[1]) Aşa este în inscripţia din C. I. L. III, 12470, pusă în onoarea lui Traian de către *Traianenses Tropaeenses* sub guvernatorul *Quintus Pompeius Falco;* ar putea fi însă şi *trib. pot. XXI,* cum este în inscripţia din C. I. L. III, 7537, pusă în onoarea lui Traian de către Tomitani sub acelaşi guvernator.

[2]) După acuzativul: *per vexillationem Legionis V Macedonicae* era normal să urmeze de asemenea un acuzativ: *et per auxilia eius[dem legionis]*, iar dacă în construcţie asimetrică s'a întrebuinţat aci ablativul instrumental, atunci trebuia scris: *auxiliis.*

Din această inscripție reiese că sub împăratul Traian, guvernatorul Quintus Pompeius Falco a ridicat o clădire publică la Tyras, executată de către detașamentul legiunii a V-a Macedonică și de către trupele auxiliare ce-i erau atașate, sub îngrijirea centurionului Marcus Ennius Illadianus, comandantul garnizoanei. Intru cât Quintus Pompeius Falco a fost guvernator al Moesiei inferioare în anii 116—117 [1]), rezultă că inscripția este din ultimul an de domnie a împăratului Traian.

Ceea ce este important în această inscripție, este faptul, că ni se documentează, că o garnizoană permanentă romană la Tyras a fost organizată încă din timpul lui Traian.

Această instalare a unei garnizoane romane la Tyras, n'a fost însă cumva o măsură izolată, ci a fost numai un inel dintr'un lanț întreg de măsuri de siguranță, care au fost luate pentru a supraveghia și apăra teritoriile dela răsăritul Carpaților până în Crimeea.

După supunerea Daciei, odată cu organizarea nouei provincii, a fost reorganizată și provincia *Moesia inferior*. Această provincie nu mai era amenințată din spre Nord, din spre Muntenia, ci numai din spre Nord-Est, din spre Moldova și Basarabia. De aceea lagărele legiunilor de pe Dunăre au fost deplasate în acea direcție. Numai *legio I Italica* a rămas la *Novae*, unde era și capitala provinciei [2]). *Legio V Macedonica* a fost dislocată dela *Oescus*, care a fost ridicată la rangul de colonie și instalată la *Troesmis* [3]) (Iglița), vechiul castel din marele cot al Dunării din fața Galaților, de unde se putea ușor supraveghia Sudul Moldovei și al Basarabiei. In același timp *legio XI Claudia*, care fusese adusă din *Germania superior* pentru războaiele dacice, este instalată la *Durostorum* [4]) (Silistra).

Pentru apărarea zonei nordice de protecție a Moesiei și pentru supravegherea importantului drum, care ducea din

[1]) Cfr. S. Stout, *The Governors of Moesia*, Princeton, 1911, pp. 45—46 și A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapest, 1940, pp. 64—65.

[2]) B. Filow, *Die Legaten der Prov. Moes.*, p. 63.

[3]) *Ibid.*, p. 64.

[4]) *Ibid.*, pp. 65—66; Cfr. V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, în Riv. di Fil. e d'Istruzione classica, n. s., II (1924), p. 314.

Dacia spre gurile Dunării și mai departe spre Tyras, Olbia și până în Crimeea, a fost organizat un întreg lanț de garnizoane cu detașamente de trupe luate din cele trei legiuni și cu trupe auxiliare.

La pasul Oituz în lagărul dela Brețcu au fost găsite cărămizi cu stampila: COH HIS [1]), aparținând probabil unei *Cohors I Hispanorum veterana equitata* [2]) al cărei *pridianum* [3]), listă de situația efectivului, din acest timp, ni s'a păstrat într'un fragment de papyrus. Numele pasului trebue să fi fost *Angustia* [4]), pomenit la Ptolemaeus, III, 8, 4; este posibil ca acesta să fi fost și numele castrului și al așezării dela Brețcu [5]).

O trupă se afla în castrul dela Poiana unde era *Piroboridava* [6]). Din acel *pridianum* pomenit mai sus se vede că un număr [7]) de soldați din *Cohors I Hispanorum veterana equitata*, își făceau serviciul aci. Afară de acești soldați este posibil să fi fost aci în garnizoană și alți soldați din trupele din Moesia inferior.

La cotul Dunării în fața Galaților, apărarea era cu deosebire puternic organizată. In fața lagărului legiunii a V Macedonica dela *Troesmis*, la Arrubium, se afla *Ala I Vespasiana Dardanorum* [8]). La capul de pod, unde era *Dinogetia*, trebue să fi fost în acest timp în castrul de acolo de asemenea o garnizoană, pe care însă nu o cunoaștem până acum [9]). Pe

---

[1]) C. I. L. III, 8074, 17.

[2]) Em. Panaitescu, *Le limes dacique*, în Bul. de la Sect. hist. de 'Acad. roum., XV, 1929, p. 10.

[3]) A. S. Hunt, *Register of a cohort in Moesia*, în Raccolta di scritti in onore di G. Lumbroso, Milano, 1935, p. 265. Cfr. G. Cantacuzène, *Un papyrus latin relatif à la défense du Bas Danube*, Aegyptus, 1928, p. 64 și același în Revue Hist. du S. E. Europ., 1928, p. 38. A se vedea și luminosul articol al lui M. Rostowzew, Gnomon, 1934, p. 10.

[4]) G. Gooss, in Programm des Gymnasiums in Schässburg, 1873/74, p. 50.

[5]) Cfr. R. Vulpe, *Piroboridava*, p. 29, n. 1.

[6]) R. Vulpe, *Piroboridava*, p. 20.

[7]) Nu știm câți soldați din această cohortă erau detașați cu serviciul aci, căci la r. 63 este scris: *Piroboridavae in praesidio*... iar mai departe documentul este deteriorat.

[8]) C. I. L. III, 7512 și P. Nicorescu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, VIII (1915), p. 43.

[9]) Gh. Ștefan, *Dinogetia I. Risultati della prima campagna di scavi* (1939), în Dacia VII—VIII, 1941, pp. 401—425. Aceste săpături au dat la iveală până acum o citadelă puternică dela sfârșitul sec. III și cărămizi cu stampila: *Leg(ionis) I(mae) Ioviae Scy(thicae)*.

capul de pod din față, pe țărmul stâng al Dunării, era castrul dela Barboși, unde era poate vechea *Paloda* [1]).

O placă de marmură cu o inscripție din a. 112, pusă probabil la inaugurarea unui edificiu însemnat, găsită aici încă din 1703 și cunoscută lui Miron Costin [2]) și lui Dimitrie Cantemir, ne arată că acest castru exista pe vremea lui Traian. Cărămizile cu stampile găsite aici ne arată că acest castru a fost construit *de cohors II Mattiacorum* [3]), ajutată de o secțiune din *classis Flavia Moesica* [4]), care staționa aici și supraveghia navigația vaselor și plutelor pe Siret și Prut și probabil de un detașament din *legio V Macedonica* [5]). Din timpul lui Marcus Aurelius și al lui Lucius Verus avem o inscripție găsită aici, pusă în onoarea

---

[1]) Ptolemaeus, 8, 4. H. Kiepert, *Formae orbis antiqui*, XVII, Text 3, o pune aici. V. Pârvan, *Getica*, p. 261, corectează just forma *Palonda*, admisă de Müller, editorul lui Ptolemaeus după un singur codice, X (Vaticanus 191), cu forma *Paloda*, dată de toate celelalte manuscrise.

[2]) C. I. L. III, 777: *Imp. Caes. Div[i] fil. Nervae Traiano Au[g.] Ger. Dacico pont. max. [tri]b. pot. XVI imp. VI co[s] V[I] p.p. P. Calpurnio Caulio Rufo leg. Aug. propr.* Castrul și această inscripție sunt menționate de Miron Costin în « Cartea pentru descălecatul dintâi al Țării Moldovei », cap. V, unde vorbind « de cetățile țărilor acestora », scrie: « altele multe cărora le stau mărturie, cât de abia semnele se cunosc, cum este una mai sus de Galați, ce-i zic Gherghina »;..... « adusu-s'au și aice în orașul Iașii o piatră la domnia lui Duca-Vodă dela Galați, și-i de marmură, pre care slove latinești singur le-am cetit, care așa sunt prea limba românească: « Impăratului, Chesarului, bunului feciorului Nervii, lui Traian fericitului, a Nemției și Dachiei, preutului celui mare, polcovnicului al șasesprezecele, împăratului al șasele, sfetnicului al șeptele, părintelui moșiei, lui Publie Calburnie Marco Aurelie, Rufu ». Aceste sănt titlușurile acestui prea vestit împărat ». Dimitrie Cantemir în Hronicul vechimii a Romăno-Moldovlahilor, III, 16, ed. Tocilescu, p. 154 și urm., interpretând greșit pe Procopius (*De aedificiis*, IV, 6, 7), pune localitatea *Caput Bovis*, aici la Gherghina și trage de aici originea stemei Moldovei. Totodată el pomenește și inscripția de mai sus: « iară piatra s'au aflat la Galați, leat 7211 = 1703, pre carea și noi singuri pre cum am putut am citit-o... », apoi redă textul latin și o traducere deosebită de a lui Costin. Mai departe (p. 162) spune: « ...mai scrie Neculai Costin, logofătul, precum să mai fi văzut o piatră, carea s'au aflat la cetățuia năruită la Galați, ce-i zic Gherghina și să fi citit singur într'însa: Sever împăratul Râmului; ce noi această piatră, și în domnia fratelui Antioh și pe vremea noastră, trecând pe la Galați într'adins am cercat-o, ce nu s'au aflat... ». Amândouă aceste pietre s'au pierdut.

In vara anului 1836, paharnicul G. Seulescul, profesor de Istorie la Academia din Iași, a făcut o cercetare a ruinelor dela Gherghina și în Dec. 1836 a publicat o broșură intitulată: *Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput Bovis (Capul Boului seau Ghertina)*, în care descrie amănunțit și cu destulă pricepere ruinele ce se vedeau atunci acolo. A se vedea asupra acestei chestiuni: V. Pârvan, *Castrul dela Poiana*, p. 106 și urm.

[3]) C. I. L. III, 7620[6].

[4]) V. Pârvan, *Castrul dela Poiana*, p. 114.

[5]) C. I. L. III, 7618.

acestor împărați de Cornelius Firmus, *centurio legionis I Italicae* [1]), care probabil comanda atunci detașamentul mixt de aici. Pentru o mai bună apărare a acestui important cap de pod, se pare că a fost ridicat mai târziu, poate în epoca constantiniană, valul semicircular, lung de circa 20 km, care începe dela Șerbești pe Siret și se termină la Tulucești, la capătul de sus al lacului Brateș [2]).

O altă stațiune a flotei *Flavia Moesica* ne este documentată la importantul cap de pod Noviodunum [3]), unde avea de supraveghiat delta Dunării și trecerea la celălalt cap de pod, Cartal, de pe malul basarabean.

In acest loc s'au găsit încă în 1844 fragmente dintr'o inscripție [4]) votivă în care este menționată legiunea V Macedonica. Terenul ondulat și cioburile, care se găsesc pe acest promontoriu, arată că aici a fost o importantă așezare antică, poate vechiul *Aliobrix* [5]). De sigur aici a fost o garnizoană, care completa paza capului de pod din spre Noviodunum și supraveghia drumul, care venea prin mijlocul Dobrogei și ducea spre N să facă legătura cu marele drum Oituz–Tyras.

La Tyras se aflau afară de trupele arătate mai sus și soldați detașați ocazional: în mai sus menționatul *pridianum cohortis I Hispanorum veterana equitata*, doi din călăreții ei sunt menționați ca aflându-se în serviciu la Tyras.

Trebue să admitem că și la Olbia în acest timp se afla o garnizoană romană [6]). Garnizoanele romane din Crimeea ne sunt bine cunoscute prin studiile eminentului savant M. Rostowzew [7]).

[1]) C. I. L. III, 7514 (= 778) și 7517.

[2]) C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, pp. 149—150, este de părere ca și Schuchhardt și Fabricius (R. E. XIII, 647) că acest val este din epoca traianeică. A se vedea asupra acestei chestiuni mai jos p. 8 , n. 5.

[3]) V. Pârvan, *Știri nouă din Scythia Minor*, pp. 506—509. Un trierarh al acestei flote este pomenit în Chersones, C. I. L. III, 14214, 34, ceea ce arată că o secțiune se afla staționată acolo.

[4]) C. I. L. III, 780 și 6218; B. Latyschew, I, o. s. P. E., I, (1885 P, p. 1).

[5]) Ptolemaeus, III, 10, 7. In această așezare nu s'au făcut încă săpături arheologice.

[6]) M. Rostowzew era de părere (*Iranians and Greeks*, 1922, pp. 154—155) că Olbia a primit o garnizoană romană de abia sub Hadrian. Dar după nouăle descoperiri făcute la Tyras, trebue să admitem că aceasta s'a întâmplat ceva mai înainte și anume în același timp în ambele orașe.

[7]) M. Rostowzew, *Römische Besatzungen in der Krim und das Kastell Charax*, Klio, II, pp. 80—95 și Arch. Anzeiger, 1911, pp. 234—238. Cfr. E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, 1913, p. 523, n. 7.

Reorganizarea acestui mare drum de către Traian ne este atestată printr'un pasaj din Aurelius Victor: *Quippe primus aut solus etiam vires Romanas trans Istrum propagavit... et inter ea iter conditum per feras gentes, quo facile ab usque Pontico mari in Galliam permeatur* [1]). H. Kiepert [2]) a arătat că acest mare drum ducea din Gallia pe la Dunărea mijlocie prin țara Iazygilor, Dacia, Moldova și Basarabia de Sud.

Că acest drum era frecventat ne-o arată și știrea că împăratul Marcus Aurelius a încuviințat ca Iazygii din câmpia panonică să aibă o comunicație prin Dacia, cu Rhoxolanii înrudiți cu ei [3]) din Rusia sudică.

Pentru circulația continuă pe aceste drumuri mari, mai avem o informație prețioasă din prima jumătate a sec. al III-lea și anume fragmentul de hartă desenat de un soldat pe învelișul unui scut de paradă, găsit de F. Cumont în săpăturile dela *Dura – Europos* pe Eufrat [4]). Pe acest fragment vedem însemnate în regiunea gurilor Dunării stațiunile:

[Π]αν[υσὸς ποτ[αμὸς? μί(λια)...]	'Ι[σ]τρος ποτ(αμὸς) μί(λια) μ'
'Οδεσ[σός μί(λια).....]	Δάνουβις ποτ(αμὸς) [μί(λια)..]
Βυβόνα [μί(λια)..] în loc de Βιζώνη	Τὺρα μί(λια) πδ'
Κάλ[λ]ατις μί(λια)...	Βορ[υ] ο [θέν]ης [μί(λια)...]
Τομέα μί(λια) λγ'	Χερ[σόν [ησος.....]
	etc.

---

[1]) Aurelius Victor, *De caesaribus*, XIII, 3, unde este povestită în rezumat domnia lui Traian.

[2]) H. Kiepert, *Formae orbis antiqui*, XVII, Beib. 4. Cfr. C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, p. 130.

[3]) Dio, LXXI, 19, 2; Jung, *Fasten der Provinz Dazien*, p. 175; C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, p. 131.

[4]) F. Cumont, *Fragment de bouclier portant une liste d'étapes*, Syrie, Vol. VII, 1925; Id., *Fouilles de Doura-Europos*, Paris, 1926, pp. 323—337. Cfr. M. Rostowzew, *Skythien und der Bosporus*, Berlin, 1930, p. 70, n. 1 și R. Uhden, *Bemerkungen zum römischen Kartenfragment von Dura-Europos*, în Hermes, vol. 67 (1932), pp. 117—125. Scutul aparținea unui soldat din *cohors XX Palmyrenorum*, care a stat în garnizoană la Dura între anii 230—235. In fragmentul care s'a păstrat se vede reprezentată o parte din Marea Neagră colorată în albastru, cu corăbii și bărci pe ea și o parte din țărm colorat în roșu, având pe el însemnate cu litere grecești stațiunile de călătorie, cu arătarea distanțelor dintre ele. Soldatul respectiv a fost mai înainte în aceste părți, fie că a participat la o expediție, fie în misiune în calitate de curier și cu această ocazie și-a făcut pe scut schița aceasta cartografică după o hartă oficială. S'au păstrat distanțele: Callatis - Tomis 33 mile (= 49 km), Tomis - Istros 40 mile (= 59 km); distanța Istros - Dunăre nu s'a păstrat și Dunăre - Tyras 84 mile (c. 124 km). Primele două distanțe arătate sunt exacte; a treia dacă o socotim dela Cartal este prea

Geograful R a v e n n a t ne atestă și pentru mai târziu existența drumului prin Dacia spre Tyras cu stațiunile: *Porolissum – Congri – Sturum – Urgum – Ermerium – Alincum – Capora – Iscina – Tirepsum – Phira* (= Tyra) [1].

In ceea ce privește valurile din Sudul Moldovei și al Basarabiei, valuri care au aparența de a acoperi acest drum, ele se dovedesc după cercetări mai nouă a fi dintr'o epocă târzie [2].

---

mică (distanța este de c. 205 km), dacă o socotim dela Ismail este iarăși prea mică (distanța este de c. 160 km) și numai dacă o socotim dela Chilia este exactă. Prin urmare trebue să admitem că acest soldat a făcut drumul dela orașul Istrus (Histria) la Chilia pe apă, ceea ce este foarte admisibil dacă ne gândim că Histrienii se ocupau cu pescuitul în deltă și cu comerțul pe fluviu în sus. Faptul că el însemnează *Istrus potamos* și apoi *Danubis potamos* este explicabil: orașul Istros era în regiunea vărsării primului braț al fluviului (Dunavățul), pe care locuitorii greci îl numeau *Istros*, cum se numea și orașul lor, iar sub numele oficial roman *Danubius*, el înțelegea ultimul braț, cel principal (Chilia) pe care dacă îl trecea se afla la N fluviului. Astfel se vede și în schiță: întâi un curs de apă mai subțire deasupra căruia scrie: 'Ι(σ)τρος ποτ(αμὸς) și apoi un curs de apă mai gros, deasupra căruia scrie: Δάνουβις ποτ(αμὸς). Schița aceasta cartografică, cum observă cu dreptate Cumont, trebue să fie copiată după o hartă militară, care se baza pe harta generală a imperiului făcută sub Caracalla. La N. de Dunăre nu mai sunt pomenite stațiuni intermediare, ci numai puncte principale, ceea ce după Rostowzew s'ar explica prin faptul că marea hartă oficială se oprea la Dunăre și că ofițerii garnizoanelor din Tyras, Olbia și Crimeea trebue să fi avut hărțile lor speciale, care nu fuseseră utilizate la facerea marei hărți. Asupra fragmentului de hartă dela *Dura*, inginerul Mititelu a făcut încercarea interesantă ca prin mărirea fotografică cu dimensiuni mari să obțină o cetire mai bună. Intr'o comunicare făcută la Societatea Numismatică, d-sa a preconizat un drum prin Deltă, începând dela Domnița Maria. Un drum prin Deltă, care să o traverseze nu ni se pare posibil. Afară de drumul care ducea peste Dunăre prin *Noviodunum* la *Cartal*, nu mai exista decât drumul, care există și astăzi, adică șoseaua Babadag - Tulcea și de aci trecerea, când apele sunt scăzute, pe un drum, prin baza Deltei (18 km) spre Ismail, unde spre vârful promontoriului, numeroase resturi de ceramică veche ne arată că a fost o așezare antică, care până acum n'a fost încă cercetată prin săpături arheologice.

[1]) Numele acestor stațiuni sunt în cea mai mare parte corupte, și neavându-se indicațiunea distanțelor dintre ele, identificarea lor pe teren este foarte grea; doar *Sturum*, probabil corect *Asturum* poate fi la Hoghiz pe Olt unde este un castru în care a stat *Ala I Asturum* (a se vedea C. P a t s c h, în *Öst. Jahreshefte*, VI, 1903, Beibl. 73 și în *Der Kampf*, p. 131, n. 2).

[2]) Asupra valurilor din Basarabia au scris în timpul din urmă: Gen. P a n a i t e s c u S c a r l a t, *Valurile lui Traian din Basarabia*, Buc., Tip. Geniului, 1926, 21 p. cu 2 pl.; C o n s t. U h l i g un studiu amplu în *Prähistorische Zeitschrift*, An. XIX (1928), pp. 185—250; G e i s a F e h é r, în *A bolgár-török müveltség emlékei és magyar österténeti vonatkozásaik* (Les monuments de la culture protobulgare et leur relation hongroise). *Acta archeologica Musei Nationali Hungarici*, vol. 7, Budapest, 1931, pp. 8—37; A l e x. F e r e n c z i, *Sind die bessarabischen und moldauischen Traianswälle bulgarisch-türkischen Ursprungs?*, în Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 1936, IV, 20 p.; R. V u l p e, *Piroboridava*, în Viața Românească, 1930—1931, pp. 20—23 și Id., *Hist. anc. de la Dobroudja*, p. 123; D. C r â n j a l o v, *Volovet b Dobrudja i Besarabia i prabălgarscata teoria*, Sofia, 1943. In Iunie 1943 am cercetat împreună cu prof. R. Vulpe valurile din Basarabia pe tot traiectul lor. Valul dela Vadul lui Isac

Astfel vedem că această inscripție a împăratului Traian descoperită la Tyras, cea dintâi care s'a descoperit la Nordul Gurilor Dunării, este de o deosebită importanță, căci cu ajutorul ei putem cunoaște măsurile militare luate pentru asigurarea frontierei de N-E a provinciei Moesia și a marelui drum, care ducea din Dacia spre gurile Dunării și de-alungul litoralului mării până în Crimeea, sistem de pază organizat de acest împărat după cucerirea Daciei, înainte de a porni în campanie împotriva Parților.

---

de pe Prut şi până la capătul lacului Ialpug lângă Bolgrad, este un val roman puternic, cu bermă, care ține seamă de accidentele de teren şi care a fost ridicat pentru acoperirea Dunării dela Prut şi până la începutul Deltei, probabil sub Diocleţian sau sub Constantin. Mai târziu a fost prelungit fără bermă până la coada lacului Catlabug, pentru o apărare şi mai bună a acestei porţiuni din Dunăre, iar mai târziu el a fost prelungit din nou, tot fără bermă, până la lacul Sasic la Eschipolos, pentru a apăra şi Delta. Valul semicircular lung de c. 20 km dela Şendreni pe Siret şi până la Tuluceşti la coada lacului Brateş, pentru apărarea exterioară a marelui cot al Dunării dela Galaţi, este probabil de asemenea din timpul lui Diocleţian sau Constantin, când s'a ridicat şi puternicul castel *Dinogetia* de pe vârful peninsulei Bisericuţa pentru apărarea interioară a acestui cot (a se vedea mai sus p. 5). Valul dela Leova, de pe Prut şi până la Nistru, mai jos de Tighina pare a fi ridicat într'o epocă târzie; el a fost folosit mai târziu în parte şi de Moldoveni, ca delimitare spre Bugeac, care fusese cedat Turcilor între 1448—1538 şi mai târziu colonizat de aceştia cu Tătari. Micul val din Sudul Moldovei, dela Adjud şi până aproape de Prut la Folteşti, este după părerea prof. R. Vulpe, care l-a cercetat, din epocă târzie, ridicat probabil cu toată graba de Goţi contra Hunilor; el a rămas însă neterminat. Asupra acestor valuri, prof. R. Vulpe va publica în curând o lucrare nouă.

CLASELE BOIEREŞTI DIN MOLDOVA ŞI PRIVILEGIILE LOR

DE

ION I. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică dela 28 Ianuarie 1944

CUPRINSUL:

1. **Inchegarea clasei mai marilor ţării la Români.** Prin *constituţia antoniniană* a împăratului *Caracala* din anul 211 d. Hr. dreptul de cetăţenie romană s'a extins asupra tuturor locuitorilor imperiului, fără privire la limba şi originea lor etnică. Sf. Augustin arată că pe timpul său locuitorii din imperiu deveniseră cu toţii *Romani* şi toţi se numeau *Romani* — omnes Romani facti sunt et omnes Romani dicuntur — [1]). In traducerea bibliei în limba getică, Vulfilas numeşte pe concetăţenii săi din imperiu « *Rumaniens* », adecă *Romani* [2]). După locuitorii săi deveniţi cu toţi Romani, imperiul roman s'a numit *Romania.* Iordanes arată că Goţii trimiseră soli la îm-

[1]) V. şi L. Hahn, *Rom und Romanismus im griech.-röm. Ostrom;* N. Iorga, *Ist. Rom.*, II, p. 107.
[2]) C. Diculescu, *Die Gepiden*, p. 196.

păratul Valens în *Rcmania* — legatos in Romaniam direxerunt ad Valentem imperatorem — [1]). Un cetăţean din Sirmium (Mitroviţa) se ruga lui Dumnezeu pentru patria sa *Romania*, scriind pe o cărămidă: « Hristoase Dumnezeule, îndură-te de cetate, opreşte pe Avari şi ocroteşte *Romania* şi pe cel ce scrie rugăciunea aceasta » [2]). Britania evacuată de Romani era totuşi privită ca *Romania* — ita ut non Britania, sed *Romania* censeretur — [3]). Posidius considera pe Vandalii care năvăliseră în Africa drept răsturnători ai *Romaniei* — *Romaniae* eversores — [4]).

Dreptul de cetăţenie romană fu conferit şi locuitorilor din *Dacia* şi *Transdanuvia munteană* şi *moldoveană*, care pe vremea împăratului Antoninius Caracala făceau încă parte din imperiul roman, adecă din *Romania.* Orosius, menţionând de aşezarea Goţilor în Transdanuvia, numeşte regiunea ocupată de aceştia *Gotia*, care fusese *Romania* — ut vulgariter loquor, *Gothia*, quod *Romania* fuisset — [5]). Mărturia aceasta prezintă o dovadă directă că ţările româneşti de astăzi făceau parte din *Romania.* Incepând din secolul al VIII-lea, Romanii din imperiul de răsărit sau bizantin apar în mărturiile timpului şi sub numele de *Vlahi* sau *Valahi*, iar părţile din *Romania* locuite de ei sub numirea de *Vlahia* sau *Valahia* [6]). O însemnare din secolul al VIII-lea arată că în timpul iconoclaştilor neamurile de pe ambele maluri ale Dunării, şi anume *Vlahorinhinii* şi Sagudaţii, străbătând Bulgaria, se făcură stăpâni pe Macedonia iar la urmă ajunseră la Sf. Munte cu femeile şi copiii lor, pentru a se aşeza apoi în peninsula Calcidica pe râul Rinhos [7]). In secolele următoare

---

[1]) Iordanes, *Getica*, XXV, 131; ed. G. Popa-Lisseanu, în « *Izv. Ist. Rom.* », vol. XIV, pp. 45 şi 265; p. 70.

[2]) *Eranos Vindobonensis*, Viena, 1893; cfr. *Byzantinische Zeitschrift*, 3, 1894, p. 222.

[3]) Gildas, *Monum. Germ. Hist.*, vol. XIII.

[4]) N. Iorga, *Ist. Rom.*, II, p. 106.

[5]) *Orosius*, VII, 43.

[6]) C. J. Jirecek, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I, p. 34 urm.; acelaşi, *Wlachen und Maurowlachen*, in *Sitzungsberichte der köngl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*, 1879, p. 109 urm.

[7]) W. Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, p. 41; cfr. Ion I. Nistor, *Originea Românilor din Balcani şi Vlahiile din Tesalia şi Epir*, în *Anal. Acad. Rom.*, Ist., Ser. III, Tom. XXVI, p. 165.

mărturiile narative şi documentare ale timpului fac o distincţie între cetăţenii imperiului de limba greacă, numindu-i *Romei*, — Ῥωμαῖοι — şi între cetăţenii imperiului de limbă latină, numindu-i pe aceştia *Vlahi* — Βλάχοι —. Regiunile din *Romania*, cuprinse de populaţia cu limba latină se numesc *Vlahii*, precum erau Vlahiile din Carpaţi şi Vlahiile din Pind. Romanii sau Vlahii din provinciile imperiului continuau să trăiască după dreptul conferit lor de împăratul Caracala şi după ce se desfăcuseră din Romania şi recunoscură autoritatea barbarilor. In evul mediu predomina principiul *personalităţii dreptului*, principiu care îngăduia fiecărei seminţii supuse să trăiască după dreptul ei naţional. De avantajul acestui principiu s'au bucurat şi Romanii sau Vlahii din Carpaţi care, ajungând sub supremaţia hunică, avară, ungară, tătară sau sârbo-croată, continuară să se călăuzească în viaţa lor publică după *dreptul* sau *obiceiul roman* sau *vlah*, — jus valachicum, jus et consuetudo Valahorum, zakonъ vlaški — [1]). In timpul năvălirilor barbare, vechile clase conducătoare ale Romanilor sau Vlahilor se risipiră. Sub barbari rămaseră numai masele muncitoare ale populaţiei vlahice, adecă rumânii, care se conduceau după vechile lor obiceiuri romane. In virtutea acestor datini străvechi, ei îşi alegeau căpeteniile lor locale, pe care le numiau *judeci* sau *cneji* şi care răspundeau în faţa stăpânitorilor barbari pentru dările datorite în bani şi în natură şi aplanau certurile şi neînţelegerile dintre conaţionalii lor [2]). Din mijlocul acestor căpetenii se ridicau şi conducătorii în războiu, adecă *voievozii* sau *ducii*. Astfel se închegă cu vremea la Români pătura *mai-marilor ţării* — majores terrae — de care face menţiune diploma regelui Bela al IV-lea din 1247 [3]). Din rândurile acestora se ridică o *nobilime sau boierime de merit* sau *de slujbă*, care se compunea din *zupani* şi *cneji*. In cursul vremilor termenul de

---

[1]) Ion I. Nistor, *Temeiurile bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat*, în *Anal. Acad. Rom.*, Ist., Ser. III, Tom. XXV, p. 863 urm.; acelaşi, *Originea Românilor din Balcani*, l. c., p. 182 urm.

[2]) Ion I. Nistor, *Temeiurile bizantine*, etc., l. c., p. 866 urm.; Mihaly de Apşa, *Diplome maramureşene*, I, p. 55.

[3]) Hurmuzaki-Densusianu, *Doc.*, I, 1, p. 249.

cnez fu înlocuit prin cel de *pan* —panъ —[1]), nemțește *Herr*. După consolidarea voivodatelor naționale caracterul boierimii de slujbă se accentuă tot mai mult prin înzestrarea ei cu moșii cucerite dela dușmani. In luptele continue contra Tatarilor, voivozii Moldovei se sprijineau mereu pe bărbăția și spiritul de jertfă al *vitejilor* și *voinicilor* care lărgeau mereu hotarele țării și le apărau cu piepturile lor [2]). Faptele de arme se cereau însă cinstite de domn, care înțelegea să le răsplătească prin *danii* din terenurile recucerite dela Tătari dară și din proprietățile care rămâneau fără moștenitori. Astfel ni s'au păstrat dela Alexandru cel Bun numeroase acte de danie «*pentru dreapta și credincioasa slujbă către domn și să fie straja împotriva Tătarilor*» [3]). Dania domnească se făcea din vastele teritorii pustii, rămase dela Tătari, sau din satele unde fusese jude sau vătăman personalități dispărute [4]). Afară de meritele lor, vitejii se mai distingeau față de mulțimea locuitorilor țării și prin întinderea mai mare a moșiilor lor, pe care le primeau dela domn în deplină proprietate și cu dreptul de moștenire pentru urmașii lor.

Astfel vedem că în cursul secolului al XV-lea și al celor următoare, *vitejii* și *voinicii*, împroprietăriți de domn cu moșiii întinse, drept răsplată pentru ispràvile lor războinice, începură să ia locul vechilor jupani și pani sau cneji, care pierduseră influența de care se bucuraseră până atuncea pentru a împrospăta astfel mereu rândurile boierimii moldovenești.

Cronicarul polon *Cromer* relatează că după bătălia dela Vaslui (1475), Ștefan cel Mare ridică la rangul de cavaleri pe mai mulți dintre războinicii săi, pentru vitejia lor —plurimos autem agrestium Stephanus, fortitudinis ergo in equestrem ordinem transtulit —[5]). In apelul său către locuitorii din județele Buzău și Râmnic, Ștefan cel Mare se adresa

---

1) Ion I. Nistor, *Temeiurile bizantine*, l. c., p. 870 urm.
2) *Ibid.*, p. 859.
3) *Documente moldovenești*, ed. Costăchescu, I, pp. 182, 269, 279.
4) *Ibid.*, I, pp. 101, 129, 154, 168, 188, 201, 231, 239, 261, etc.
5) Cromer, p. 412; *Letop.*, II, p. 5.

tuturor *boierilor mari și mici* de acolo, o dovadă că încă din vechime boierimea sau nobilimea se împărția în mare și mică, între care s'a încadrat mai apoi boierimea de mijloc sau de rangul al II-lea. Acestea sunt cele trei clase sau ranguri boierești din vechime. Diferențiarea dintre boierii mari și mici era determinată în primul rând de starea materială a persoanelor ce constituiau această tagmă. Intinderea proprietăților rurale sau mai precis numărul moșiilor de care dispunea fiecare era prima condiție pentru a deveni boier mare. Și cum moșiile se moșteneau din tată în fiu, se poate vorbi de o *boierime* sau nobilime *ereditară* în Moldova. Rândurile boierimii ce se răreau prin stingerea unor familii boierești, dar mai ales prin necontenitele războaie, se completau mereu de domn prin conferirea de *pitace* sau *diplome de boierie sau nobilitate*, care deveniseră mai frecvente în epoca fanariotă. Dreptul de a ridica pe cineva în tagma privilegiată a boierimii era rezervat domnului țării, prerogativă recunoscută domnilor români și de sultanii turcești.

2. **Distincția dintre boierime și boierie.** Trebue însă să facem distincție între *boierime* și *boierie*. Boierimea constituia o tagmă sau clasă socială care, prin meritele ei din trecut și prin buna ei stare materială, era singura depozitară a drepturilor politice și a unor privilegii în stat și în societate, drepturi dela care *țărănimea* și *târgoveții* erau excluși. Intre principalele privilegii ale boierimii era și dreptul ei exclusiv de a ocupa slujbe sau dregătorii publice în stat și la curte. Imprejurarea aceasta aduse cu sine ca însăși slujba sau însărcinarea ce se încredința boierilor, în lipsa altui termen mai potrivit, să se numească *boierie*. Slujbele sau boieriile de stat și de curte se confereau de domn după buna sa chibzuială. Numirea în slujbe se făcea prin decret domnesc ca și conferirea nobilitătii. Dacă cel luat în vedere pentru însărcinarea sa cu o funcțiune publică nu aparținea tagmei boierești, actul de numire era precedat de pitacul domnesc de nobilitare, fiindcă a aparținea tagmei boierești constituea o condiție esențială pentru numirea într'o dregătorie. Miron Costin arată că

Mihnea-Vodă punea boieri «*pre voia sa*»[1]. Iar dacă cel cinstit cu vreo dregătorie sau boierie nu se arăta vrednic de încrederea ce i se dăduse, domnul îl înlocuia fără nicio considerare. Pierderea boieriei sau slujbei nu însemna însă și excluderea din tagma boierească. Tot Miron Costin relatează că avea Radu-Vodă o slugă mică din copilărie, căreia refuza să-i încredințeze vreo *boierie* sau slujbă. Numai la stăruința curții, domnul îi 'ncredință « vătășia de divan », dar noul vătaf se compromise foarte curând în exercitarea boieriei sale în așa fel, încât domnul îl înlătură din slujbă, reproșând boierilor zicându-le: « Au nu v'am spus eu că acel om *de boierie* nu este »[2].

Când însă domnul la împărțirea boieriilor arăta preferință pentru unii din boierime față de alții, cei ce se socoteau neîndreptățiți unelteau contra domnului, provocând turburări interne și fugind chiar în străinătate. Miron Costin povestește că « auzind pribegii, care erau fugiți prin alte țări, de nevoia Iancului-Vodă (Sasul), cu dragoste s'au întors la domnul lor Petru-Vodă (cel Șchiop), care iar cu *boieriile* lor i-au miluit »[3]. Nicolai Costin arată că Duca-Vodă « pe o seamă de *boieri Lăpușneni și Orheieni* nu-i lipea de curte *ca să-i boierească*»[4]. Grigore-Vodă Ghica făgăduia la 1660 devotatului său Constantin Cantacuzino care-l ajutase la dobândirea domniei « ca să nu aibă a-l amesteca la luatul banilor, nici la chezășie, nici la *boierie* să nu-l amestece, ci să aibă ı se repauza în casa lui ca o slugă bătrână »[5].

Din cele arătate mai sus rezultă limpede că trebue să facem o distincție între *boierime*, care înseamnă *nobilime*, și între *boierie* care înseamnă dregătorie sau slujba cu care domnul învestea pe oamenii săi de încredere din tagma boierească. Confundarea acestor două noțiuni a produs mare confuzie în istoriografia noastră, dând cauză la polemici inutile și zadarnice. In « Descrierea Moldovei » Dimitrie Cantemir distinge foarte

---

1) *Letopisețe*, ed. Cogălniceanu, I, p 341.
2) *Ibid.*, I, 257.
3) *Ibid.*, I, p. 202.
4) *Ibid.*, II, p. 8.
5) *Magazinul Istorică*, I, p. 394.

precis *boierimea* de *boierie*, tratându-le în capitole separate. In capitolul al XV-lea el tratează despre *nobilimea moldovenească* — de nobilitate moldava —, arătând că aceasta era împărţită în trei clase sau ranguri şi anume în *boieri*, *curteni* şi *călăraşi*. Din clasa *boierilor* se ridicau înalţii demnitari ai statului şi ai curţii. Curtenii erau acei nobili care nu ajunseseră încă la înaltele demnităţi şi dregătorii la care nu puteau ajunge decât nobilii de origine, deşi principele era liber de a încredinţa asemenea slujbe şi demnităţi cui voia, fie acesta chiar din clasa cea mai de jos a poporului [1]). In cazul acesta cel destinat pentru înalta slujbă trecea mai întâi prin pitac domnesc în tagma boierimii.

In capitolul al VI-lea Cantemir tratează despre *demnitarii* Moldovei şi gradele lor — de baronibus Moldaviae eorumque gradibus — adecă despre boieriile sau slujbele pe care le săvârşeau aceşti slujbaşi sau demnitari ai statului şi ai curţii [2]).

Distincţia dintre *boierime* ca tagmă privilegiată şi *boierie* ca slujbă iese şi mai limpede în evidenţă din hrisovul lui Grigore Ghica din 1775 cu privire la încurajarea frecventanţilor Academiei din Iaşi, pe care domnul o reorganizase. In hrisovul domnesc se punea în vedere că acei ucenici ce vor dobândi atestate de sărvârşirea cursurilor, vor fi consideraţi de domn în cinstea lor îndată după boieri, iar în cazul când nu vor fi din această tagmă, ei vor fi boieriţi după averea procopselei lor [3]).

Avansarea în grad se făcea treptat; fiii boierilor îşi începeau de regulă cariera cu gradul de *şătrar*, adecă de purtător de grijă pentru şatrele sau corturile domneşti în timp de războiu. Abaterile dela această regulă se făceau tot mai des numai în epoca domnilor din Fanar, când meritele personale şi vrednicia candidaţilor la dregătorii începuseră să cedeze puterii banului şi legăturilor de familie. Dimitrie Cantemir arată [4]) că «în vechime la Moldoveni era obiceiul consfinţit ca

---

[1]) D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Acad. p. 117 urm.
[2]) *Ibid.*
[3]) T. Codrescu, *Uricarul*, I, p. 75.
[4]) D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad., p. 117.

lege prin lunga sa întrebuințare, prin care se opreau tinerii, chiar cei ce erau născuți din cele mai strălucite familii, a îmbrăca vreo dregătorie, până ce nu dovedeau mai întâi credința și vrednicia lor în funcțiile mai mici. In scopul acesta ei erau supuși unei experiențe și practice mai îndelungate ». « Din această causă — zice Cantemir — boierii, îndată ce fiii lor ieșeau din anii copilăriei, îi trimiteau în slujbe pe la boieri mai mari; dar nu li se putea da altă însărcinare, decât de a sluji la masă și asta să păzească antecamerele boierului. După ce slujeau trei ani și deprindeau bine datinele dela curte și își mai însușeau și o purtare mai ceremonioasă, boierul îi prezenta domnului, rugându-l să-i primească în rândurile boierilor divaniți; iar după un an îi schimba în sala cea mică de audiențe, apoi de aci îi strămuta la spătărie sau camera de arme. După ce-și petreceau tinerețea în astfel de slujbe, domnul îi înainta mai întâi la rangul al treilea de boierie și la urmă până la rangul cel mai înalt de boierie. Dar când domnul observa la vreunul *un geniu deosebit*, el putea să-l înainteze în puțini ani până la cel mai înalt grad de boierie, chiar dacă ar fi aparținut clasei celei mai inferioare din tagma boierimii » [1]).

Dregătorii publici erau răsplătiți pentru serviciile lor prin anumite condeie din veniturile țării. Dimitrie Cantemir arată că în timpurile vechi marele logofăt era remunerat cu veniturile ce încurgeau din pârcălăbia Cetății-Albe, iar vornicul țării de jos cu veniturile dela Chilia. După pierderea acestor cetăți, marele logofăt primea dijma din ținutul Cernăuților, iar vornicul țării de jos din pârcălăbia Bârladului. Postelnicul primea dijma din pârcălăbia Iașilor, iar vornicul țării de sus pe cea a Cotnarului. *Același sistem feudal în plata dregătorilor era aplicat și în Muntenia.* Numai slujbașii mai inferiori erau retribuiți în numerar, dar și aceasta mai mult după principiul muncii în acord. Pisarul sau secretarul care întocmea listele oștenilor, primea un leu de listă, iar cămărașul de jitniță, primea 30 de aspri de car de cereale descărcat în grânarul domnesc [2]).

[1]) Dim. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad., p. 117.
[2]) *Ibid.*, p. 78 urm.; Miron Costin, în *Arh. Ist.*, I, 1, p. 170; *Magaz. Ist.*, V, p. 44.

3. **Rivalităţile dintre clasele boiereşti şi «actul de înfrăţire» al boierilor de clasa a II-a.** Raporturile dintre cele trei clase boiereşti din Moldova nu erau totdeauna cele mai bune. Situaţia materială înfloritoare a boierilor de rangul întâiu cât şi rolul lor precumpănitor în politica ţării trezeau invidia boierilor din clasele inferioare. La 25 Mai 1821 Gheorghe Cantacuzino Deleanu lansă un apel către boierii de rangul al II-lea şi al III-lea, în care aceştia erau invitaţi să se ridice contra boierilor celor mari care în frunte cu mitropolitul Veniamin fugiseră peste graniţă, dând pildă rea boierilor mai mici. Cu un cuvânt protipendada moldovenească era învinovăţită pur şi simplu de lipsă de patriotism [1]). In absenţa lor noul domn Ioan Sandu Sturdza făcu apel la concursul boierilor de clasa a II-a şi a III-a, sprijinindu-se pe concursul lor [2]). Iar pentru a-şi asigura situaţia dobândită, ei se gândiră la strângerea rândurilor şi la organizarea lor cât mai strânsă. Dară nici boierii refugiaţi nu neglijară de a informa pe domn asupra uneltirilor periculoase ce se făceau contra lor, sfătuindu-l să nu se lase influenţat de arivişti şi parveniţi [3]). In vederea marilor prefaceri interne ce erau de aşteptat în urma înnăbuşirii mişcării eteriste, boierii de rangul al II-lea semnară un «*act de înfrăţire*», un fel de ligă pentru apărarea drepturilor şi privilegiilor lor. Cuprinsul actului fu comunicat de către Agenţia austriacă la 24 Februarie 1822 la Viena. «Pentru ca unirea pe care oamenii doresc să o înjghebeze între ei, să aibă consistenţă, este neapărat necesar ca între ei să domnească adevărată dragoste şi armonie fără vicleşug. Aceasta nu este numai voinţa exprimată a legiuitorului, ci şi a Domnului nostru Isus Hristos care porunceşte zicând: Iubiţi-vă unii pe alţii. De altfel ,continua autorul actului de înfrăţire, ne învaţă şi experienţa că unirea nu face numai pe cel tare mai tare, ci însufleţeşte şi pe cel slab, însuflându-i putere; precum dimpotrivă discordia provoacă slăbiciune, decandenţă şi prăbuşire. Dar dacă unirea se dovedeşte cu totul indispensabilă în toate

---

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare* în col. Hurmuzaki, vol. XXI, 2, p. 644 urm.
[2]) Ion I. Nistor, *l. c.*, XX, 2, p. 809.
[3]) *Ibid.*, XX, 2, p. 766.

situațiunile omenești, ea este cu atât mai indispensabilă într'o țară, în care legile sunt străine, dreptatea este înnăbușită, impilările domină, capacitatea este fără valoare, în care totul este de vânzare, unde nevinovăția geme sub povara samavolniciei și în fine unde numai asupritorul este considerat om capabil; într'o țară ca aceasta numai unirea ne mai poate ocroti. De aceea se simte nevoia de a înjgheba *o asociație* ca să ne putem apăra totdeauna și în orice caz împotriva săgeților invidiei și ale răutății și ca unul să poată sprijini pe altul. In actul acesta unim într'un legământ indisolubil atât voința, cât și puterile noastre reciproce în următoarele 8 articole:

1. Să manifestăm din toate puterile și cu toată voința supunerea noastră necurmată față de împăratul turcesc și față de principele care va fi chemat să domnească în țară.

2. Voim să dăm ascultare boierilor celor mai cu vază din țară și să-i cinstim cum se cuvine.

3. Dacă însă unul sau altul dintre boierii aceștia, oricare ar fi el, ar încerca, din interes sau răutate, să răstoarne pe vreunul din liga noastră, atunci suntem datori să-i sărim în ajutor, pentru a zădărnici scopurile meschine ale pizmuitorului.

4. Observând că cineva se abate dela obligațiile pe care i le dă simțul de umanitate pentru a ne pricinui daune, atunci să ne străduim la orice timp și la orice ocazie, a-l urmări, recurgând la toate mijloacele dictate de timp și împrejurări.

5. Dacă cineva din liga noastră ar cădea prin calomnie în disgrația principelui sau a guvernului, să sărim în ajutorul lui pentru a-l salva.

6. Pentru a preîntâmpina toate adversitățile, trebue să cerem principelui din scaunul domniei astfel de legi, care să pună la adăpost revendicările noastre, vaza noastră, onoarea, dreptatea și răsplata cuvenită muncii noastre.

7. Dacă dorim să întreprindem vreo acțiune oarecare, va trebui să ne întrunim în adunare pentru a da urmare hotărîrii noastre a tuturora și nu a unuia singur dintre noi.

8. Fiecare dintre noi care vrea să fie învestit cu vreo slujbă în folosul său, este dator să rămână devotat ligii și să sprijinească pe asociații săi cu toate mijloacele pe care slujba sa i le îngăduie. Iar dacă persecuțiile contra noastră nu ar lua sfârșit,

și noi n'am mai putea rezista adversarilor noștri, atunci va trebui să ne întrunim în consiliu și să alegem capetele cele mai luminate dintre noi, pe care să le trimitem în delegație la împăratul turcesc pentru a cere să ni se face dreptate, necruțând nici bani nici osteneală.

In urma celor arătate mai sus ne legăm în fața lui Dumnezeu să apărăm liga noastră. Dacă s'ar găsi însă cineva care să se gândească să se retragă din mijlocul nostru pentru a sparge liga prin trădare, asupra acelui ca și asupra întregii sale ființe să reverse cerul urgia sa; sufletul aceluia să ajungă alăturea de sufletul lui Iuda și în fum să se prefacă tot avutul său și să se topească ca ceara în fața focului!!!». Semnăturile lipsesc [1]).

Liga boierilor de clasa a II-a era îndreptată împotriva boierilor de clasa I-a. Ea se grăbise să elaboreze și un memoriu către Poartă, prin care, în opoziție cu memoriul marilor boieri refugiați în Bucovina și Basarabia, se cerea ca principele să fie ales de *toți* boierii, ca administrația moșiilor mănăstirilor închinate să fie încredințată divanului domnesc, ca hotarele acestor moșii să fie stâlpuite de o comisiune specială și că pe viitor să nu fie tolerat în Moldova niciun Grec și niciun Arnăut [2]). Arma cea mai puternică a ligii contra protipendadei era acuzația ce i se aducea că simpatizase cu Grecii eteriști și că amâna reîntoarcerea în țară de teama Turcilor împotriva cărora ar fi uneltit în timpul zaverei [3]). Fermanul de numire a lui Ioan Sandu Sturdza în scaunul domnesc dela Iași este îndreptat și către boierii de rangul al II-lea, ceea ce denotă că clasa aceasta de boieri începuse să se impună tot mai mult în treburile publice ale Moldovei [4]). Noul domn se și sprijinea în primul rând pe această clasă de boieri [5]). Ura acestora contra magnaților era așa de pronunțată, încât în Septemvrie 1822 aceștia înaintară principelui un memoriu prin care cereau să refuze reinstalarea mitropolitului Veniamin în scaunul mitropolitan dela Iași, pentru motivul că acesta,

[1]) Ion I. Nistor, *l. c.*, XX, 2, p. 706 urm.
[2]) *Ibid.*, XX, 2, p. 713 urm.;
[3]) *Ibid.*, XX, 2, p. 766.
[4]) *Ibid.*, XX, 2, p. 733.
[5]) *Ibid.*, XX, 2, pp. 753, 773 și 851.

după ce că a încins pe Alexandru Ipsilanti cu sabia de onoare în catedrala mitropolitană și a sfințit steagurile eteriștilor, a și părăsit mai apoi și turma credincioasă al cărei arhipăstor era, fugind peste graniță. Prin atitudinea aceasta antipatriotică mitropolitul Veniamin ar fi dat rea pildă păstoriților săi, făcându-se astfel nevrednic de a reocupa scaunul mitropolitan. Cu aceeași asprime calificau boierii de clasa a II-a și atitudinea nepatriotică și antiturcă a boierilor celor mari refugiați în Bucovina și Basarabia [1]). Cu aceeași asprime se ridică clasa aceasta de boieri și contra parveniților din epoca fanariotă, străduindu-se să creieze un curent nou în dirijarea treburilor publice ale Moldovei, dându-și toată silința de a câștiga și pe noul principe pentru ideile lor reformiste [2]).

4. **Proiectul de constituție al boierilor de clasa a II-a.** Reformele cerute găsiră expresie într'un *proiect de constituție* inspirat probabil după proiectele similare din Spania și Neapole care găsiseră mare ecou în presa din Moldova [3]). Din raportul agenției austriace din Iași dela 30 Septemvrie 1822 aflăm că proiectul de constituție cuprindea 79 de articole, între care primul și cel mai însemnat era articolul prim care prevedea constituirea unui parlament compus din 48 deputați, aleși pe ținuturi din rândurile boierilor celor trei clase sau ranguri și ale cărui hotărîri să fie executorii pentru principe și pentru divan. Proiectul purta semnăturile vistiernicului Petrachi Sturdza, a vornicului Ștefanachi Rosset și ale membrilor divanului Miclescu, Epureanu și Ion Tăutul. Vornicul Teodor Balș a refuzat semnătura cu motivarea că dânsul, în calitatea sa de caimacam domnesc, nu-și poate da asentimentul la un proiect care este în contrazicere cu vechiul obiceiu al pământului. A mai refuzat semnătura și vornicul Andronachi Donici cu motivarea că un asemenea proiect de constituție nu poate porni decât dela domnul țării. Cu aceeași motivare refuzară semnătura lor împreună cu Dragachi Roset și mai mulți boieri de rangul întâiu. Boierii de clasa a II-a au aderat în marea lor majoritate iar cei de clasa a III-a au

[1]) *Ibid.*, XX, 2, p. 755 urm.
[2]) *Ibid.*, XX, 2, p. 754.
[3]) *Ibid.*, XX, p. 800.

aderat cu toţii la noul proiect de constituţie, care fusese redactat în trei exemplare: un exemplar pentru principe, altul pentru membrii divanului, iar al treilea exemplar urma să circule prin judeţe pentru adunarea semnăturilor [1]). Din raportul agentului Lippa din 4 Octomvrie 1822 aflăm că principele Ion Sandu Sturdza ar fi desaprobat proiectul, care nu putea fi aprobat de Poartă şi nesocotea stipulaţiunile din tratate [2]). Boierii de rangul întâiu considerau proiectul ca o încercare îndrăsneaţă de a le diminua autoritatea şi de a slăbi influenţa lor politică [3]). Din cei 18 membri ai guvernului provizoriu, instituit de principele Ion Sandu Sturdza îndată după instalarea sa în scaunul domniei, numai 6 membri aparţineau boierilor de rangul întâiu, restul de 12 erau boieri de rangul al doilea [4]). Aşa de bine se înţeleseră boierii de rangul al II-lea să exploateze absenţa din ţară a boierilor de clasa I-a [5]).

Proiectul de constituţie primi, după raportul agenţiei din 7 Februarie 1823, apostila domnească că principele nu se consideră autorizat de a abroga vechea rânduială şi de a introduce o nouă constituţie; cu o cerere de acest fel solicitanţii să se adreseze direct porţii otomane [6]). Dând urmare avizului domnesc, boierii reformişti prezentară porţii proiectul lor, care s'a păstrat în copie la consulatul rusesc din Iaşi, unde fu descoperit şi dat publicităţii de A. D. Xenopol sub titlul: *Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obştei Moldovei în atocmire cu cele cuprinse în obşteasca jalba sa, trimisă către prea înaltul Devleat şi în temeiul sfantului şi înaltului împărătesc ferman ce s'au slobozit, ca să fie obşteşte sfinţite aceste cereri spre a sluji pământeştii cârmuiri de temeiu până ce se va putea înfiinţa pravila ţării într'o desăvârşită alcătuire* [7]). Sancţionarea proiectului din partea porţii şi promulgarea lui întârzia însă, fiindcă noua constituţie cuprinde idei şi principii nouă şi revoluţionare

[1]) Ion I. Nistor, *l. c.*, XX, 2, p. 753 urm.
[2]) *Ibid.*, XX, 2, pp. 757 şi 773.
[3]) *Ibid.*, XX, 2, p. 764 urm. şi p. 779.
[4]) *Ibid.*, XX, 2, p. 773.
[5]) *Ibid.*, XX, 2, p. 809 urm.
[6]) *Ibid.*, XX, 2, p. 800 urm.
[7]) A. D. Xenopol, *Primul proiect de constituţie a Moldovei din 1822*, în *Anal. Acad. Rom.*, Ist., Seria II, Tom. XX, A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III, tom. XI, p. 28 urm.

care aveau nevoie de un studiu prealabil mai profund și mai amănunțit. In scopul acesta, proiectul fu încredințat spre studiere unui comitet de 10 boieri, care avea să se pronunțe asupra admisibilității sau respingerii fiecăruia din cele 79 de articole câte cuprindea proiectul, o hotărîre la care își dădu asentimentul și principele Ion Sandu Sturdza [1]. Intârzierea aprobării se datorește însă în bună parte și boierilor din clasa I-a, care nu puteau adera la un proiect care tindea la reducerea influenții și atotputerniciei lor în treburile publice ale Moldovei. Şi aceasta cu atât mai mult, cu cât marii boieri își aveau proiectul lor de reorganizare a țării, care se deosebea foarte mult de proiectul boierilor de rangul al II-lea. După concepțiunea lor nici nu mai era nevoie de alegerea unui domn, fiindcă un *consiliu dirigent* de boieri ar fi putut conduce mai bine ca oricine destinele politice ale Moldovei [2].

Vechea lor influență începu să se manifeste tot mai hotărît din clipa reîntoarcerii refugiaților din Bucovina și Basarabia. Aceștia, primind la începutul anului 1823 dela consilierul Sturdza din serviciul rusesc știrea că pacea dintre Ruși și Turci este asigurată [3], se reîntoarseră în țară cu mitropolitul Veniamin în frunte, care la 27 Ianuarie 1823 adresa din Suceava principelui Metternich la Viena o scrisoare de mulțumire pentru larga ospitalitate de care s'a bucurat în Bucovina [4]. O adresă similară fu înaintată cancelarului austriac și de către boierii Grigore, Sandu și Mihai Sturdza în numele compatrioților lor care se reîntorceau în țară [5]. O adresă colectivă în numele a 43 boieri fu trimisă și principelui Sturdza [6]. Se vede că între timp mitropolitul se împăcase și cu boierii de clasa a II-a, care ceruseră înlocuirea lui, căci la 12 Februarie 1823 Veniamin se întoarse la Iași, unde fu primit cu toate onorurile cuvenite unui înalt chiriarh [7]. Ba mai mult chiar, agentul austriac Lippa comunica la 28 Februarie 1823 lui Minciaki, că boierii

[1] Ion I. Nistor, *l. c.*, XX, 2, p. 850.
[2] *Ibid.*, XX, 2, p. 818.
[3] *Ibid.*, XX, 2, p. 801.
[4] *Ibid.*, XX, 2, p. 794.
[5] *Ibid.*, XX, 2, p. 811.
[6] *Ibid.*, XX, 2, p. 818 urm.
[7] *Ibid.*, XX, 2, p. 803 urm.

mici, dându-şi seama de noua situaţie, pretind că nu s'ar fi gândit niciodată la o nouă constituţie, iar adresa pe care o trimiseră principelui şi porţii n'ar fi fost decât o jalbă prin care cereau să se menţină şi să se respecte cu scrupulozitate vechile privilegii, prerogative, drepturi şi imunităţi, garantate lor prin vechiul aşezământ al ţării şi sancţionat şi confirmat prin sfinţenia tratatelor [1]). Dar oricare ar fi fost divergenţele din tagma boierească, când interesele ei erau atinse, se restabilea imediat armonia şi buna înţelegere în sânul ei. Astfel vedem că la 21 Septemvrie 1823 toate clasele boiereşti fără nicio deosebire înaintară principelui un energic protest contra impunerilor ce se făceau tagmei boiereşti [2]).

5. **Dela proiectul de constituţie la Regulamentul Organic.** Intre timp ideea constituţiei agita mereu spiritele, începând să preocupe şi pe Ruşi care îşi arogau anumite drepturi de protectorat asupra Moldovei şi Munteniei. Aceasta se poate constata din hotărîrile cuprinse în *convenţia ruso-turcă dela Cetatea-Albă* din 7 Aprilie 1826, prin care se limitase din nou termenul de domnie al principilor la 7 ani şi li se impuse direct obligaţia de a elabora fără întârziere un *regulament*, pentru îndreptarea stărilor politice şi administrative din ambele voivodate româneşti. Stipulaţiunile din convenţie privitoare la elaborarea *regulamentului organic* de mai târziu nu era decât răspunsul puterii suzerane turceşti şi al celei protectoare ruseşti la memoriul boierilor moldoveni cu privire la proiectul lor de constituţie din 1822. Anteproiectul acela trebuia să fie însă revizuit în întregime şi în parte după dorinţele boierilor de clasa I-a şi după concepţiile curţii ruseşti. Incordarea raporturilor diplomatice dintre Ruşi şi Turci şi ruperea lor în urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1828 aduse cu sine o întârziere în punerea în aplicare a hotărîrii dela Cetatea-Albă cu privire la alcătuirea regulamentului.

Intre timp Ruşii ocupaseră Principatele Române, trecând puterea domnească asupra generalului *Zeltukin*. Acesta însărcină pe subalternul său generalul Mirkovici cu vice-preşedinţia

---

[1]) Ion I. Nistor, *l. c.*, XX, 2, p. 810.
[2]) *Ibid.*, XX, 2, p. 839.

divanului din Iași și pe consulul general Minciaki cu conducerea lucrărilor de reorganizare politică și administrativă a Moldovei [1]. In scopul acesta generalul Zeltukin, în calitatea sa de guvernator general al Principatelor, numi prin rescriptul (pretlogenia) său din 17/29 Iunie 1829 o comisie compusă din 4 boieri moldoveni și 4 munteni cu însărcinarea de a elabora *anteproiectele de constituție* pentru ambele voivodate românești [2].

La 11 Iulie 1829 agenția austriacă din București raportă la Viena că comisiunea pentru alcătuirea anteproiectelor de constituție s'a constituit sub președinția lui *Minciaki* și că ea se compunea pentru *Muntenia* din boierii *Grigore Filipescu* și *Alecu Villara*, desemnați de Minciaki, și din boierii *Grigore Băleanu* și *Ștefan Bălăceanu*, delegați din partea divanului domnesc. Membrii comisiei pentru Moldova erau *Matei Sturdza* și *Constantin Cantacuzino Pășcanu*, desemnați de Minciaki, și din boierii *Alexandru Sturdza* și *Constantin Conachi* aleși de divanul domnesc. Secretarul delagației muntene era *Barbu Știrbei* iar al celei moldovene aga *Bucșănescu* [3]. Misiunea comitetului de opt era să formuleze revendicările boierimii pe tărâmul politic și administrativ și să obțină înscrierea lor în noua constituție a țării [4].

6. **Protestul boierilor de clasa a II-a contra alcătuirii comisiunii pentru elaborarea Regulamentului Organic și revendicările lor.** Dar cum la compunerea comisiei boierii de rangul al II-lea și al III-ea nu fuseseră luați în considerare, aceștia hotărîră să prezinte guvernatorului Zeltukin un memoriu care să cuprindă nemulțumirile și revendicările lor, protestând contra încălcării drepturilor lor din partea boierilor mari [5]. Se pare că chestiunea rangurilor boierești începuse să preocupe și pe membrii din comisia pentru elaborarea constituției. Membrii moldoveni din comisie cerură să se alcătuiască un catastih exact și amănunțit al întregii boierimi după treptele ei. Cererea boierilor

[1] Ion I. Nistor, l. c., XXI, p. 85.
[2] *Ibid.*, XXI, p. 134 urm.
[3] *Ibid.*, XXI, pp. 134 urm. și 141 urm,
[4] *Ibid.*, XXI, p. 144 urm.
[5] *Ibid.*, XXI, p. 142.

moldoveni găsi aprobarea generalului Mirkovici, care la 26 Septemvrie 1829 ceru divanului din Iaşi să institue o comisie cu însărcinarea ca în termen de şapte zile să alcătuiască catastihul cerut. Divanul executiv al Moldovei delegă în această comisie pe logofătul *Constantin Catargiu* şi postelnicul *Gheorghe Ghica*, boieri de rangul întâiu pe boierii de rangul al II-lea aga *Gheorghe Hermeziu* şi spătarul *Vasile Veissa* precum şi pe comisul Vasile Buzdugan şi comisul Vasile Pogor, boieri de rangul al III-lea [1]). Cu alcătuirea catastihului se urmărea între altele şi constatarea pe ce cale s'au obţinut pitacurile de boierie în timpul domniei lui Sandu Ion Sturdza [2]). Nemulţumirea boierilor de rangul al II-lea cu apucăturile boierilor de rangul întâiu găsi expresia cuvenită în memoriul pe care aceştia îl prezentară generalului Kisselev la 19 Iunie / 1 Iulie 1830. In memoriul acesta se arăta că în Moldova deveniai nobil prin dobândirea unui titlu — dans notre pays on devient noble par l'acquisition d'un tître; tels nos statuts — [3]). Dobândirea acestui titlu acorda dreptul de nobleţă din tată în fiu. Instituţia aceasta ar dăinui din vechime, dar istoria nu face menţiune de ea decât pe timpul lui Alexandru cel Bun care, primind dela împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul titlul şi diadema de despot, şi-ar fi organizat curtea după modelul bizantin. Statutul însă, după care s'ar fi săvârşit această organizare, nu s'a putut găsi până acum în arhivele ţării. Organizarea actuală a divanului s'ar face după dispoziţiile cuprinse în capitolul VI al Descrierii Moldovei a luiDimitrie Cantemir. Pe timpul principelui Nicolai Mavrocordat s'ar fi întocmit un adevărat *statut al nobilimii* la anul 1734, care între altele ar fi stabilit raporturile dintre rangurile boiereşti. In conformitate cu dispoziţiile acestui statut boierimea s'ar împărţi în două clase şi anume în boieri de clasa I-a dela vel logofăt până la treti-logofăt şi în boieri de clasa a II-a în care intrau toţi ceilalţi boieri. Dar prin hrisovul din 3 Noemvrie 1765 principele Matei Ghica stabilise gradele de boierie şi retribuţiile lor, accentuând totodată că toate slujbele deopotrivă sunt indispensabile şi ne-

[1]) Ion I. Nistor, *o. c.*, XXI, p. 168 urm.
[2]) *Ibid.*, XXI, p. 220.
[3]) *Ibid.*, XXI, p. 290.

cesare țării și curții. Austria a recunoscut boierimii din Bucovina titlurile ci de nobleță și le-a confirmat [1]). De asemenea a procedat curtea rusească în Basarabia [2]). Poarta otomană la rândul ei a recunoscut și ea titlurile de boierie conferite Românilor indigeni dară și Grecilor, ale căror titluri de nobleță, dobândite în Moldova, erau recunoscute ca atare și de Turci. Dreptul de a conferi asemenea titluri sau pitace revenea principelui în temeiul hatișerifurilor otomane din 1802 și 1827.

Memoriul arată în continuare că dela un timp anumite familii boierești încerca să monopolizeze drepturile și privilegiile ce revin tagmei boierești în întregimea ei, recurgând la tot felul de mijloace pentru a sparge solidaritatea boierimii și a împărți rangurile după clase, când după statut boierimea nu este decât una singură. Așa s'au împărțit rangurile mai întâi în două, apoi în trei și acum chiar în patru clase, o împărțire care stă în vădită contradicție cu statutul. Dar de curând *marea boierime tinde să-și aroge dreptul exclusiv de a reprezenta națiunea și de a guverna poporul și restul nobilimii.* «Față de asemenea pretenții ne credem îndreptățiți — ziceau boierii de rangul al II-lea — de a-i întreba pe ce acte autentice și-ar putea întemeia asemenea pretenții? Dacă vechimea titlurilor de nobleță acordă unor familii anumite *drepturi exclusive* în detrimentul altora, atunci ei pretindeau ca îngăduința de a valorifica asemenea titluri să fie acordată fiecăruia și că toți membrii tagmei boierești din Moldova să-și poată valorifica drepturile lor de vechime.» Și astfel continuă memoriul în apărarea drepturilor boierimii de clasa a II-a, cerând respectarea drepturilor ei [3]). Cum însă revendicările micei boierimi rămaseră nesatisfăcute, aceasta începu o vie agitație contra regulamentului organic care, după părerea mulțimii, menaja interesele marei boierimi. In zilele de 22 și 23 Ianuarie 1831 apărură la răspântiile străzilor și la porțile boierești afișe în limba greacă, franceză și germană cu conținut ațâtător ca acela: «Jos cu regulamentul, cetățeni, preferim

[1]) In Bucovina boierii din clasa I-a au fost încadrați în rândul *conților*; cei de clasa a II-a în ale *baronilor* iar cei de clasa a III-a în ale *cavalerilor*.

[2]) In Basarabia, boierii de clasa I-a au trecut în rangul dvorenilor, cei de clasa a II-a în rangul boierinașilor, iar cei din clasa a III-a în rangul mazililor și ruptașilor.

[3]) Ion I. Nistor, *e. c.*, XXI, pp. 291—293.

moartea » sau « Ce nu este, va fi, aci ca și în Europa» [1]. Sezisându-se de manifestele acestea, organele de siguranță desvoltară o vie activitate pentru descoperirea complotiștilor. Pentru anchetarea cazului fu instituită o comisie specială sub președinția colonelului Macarov. Din comisia de anchetă făceau parte vistiernicul Iordaki Catargiu, hatmanul Constantin Paladi și aga Alexandru Rosetti. Aga Alexandru Balș fu delegat în provincie pentru urmărirea complotiștilor din rândurile micii boierimi. El adunase la Bârlad și Focșani un sac întreg de hârtii compromițătoare, ridicate dela diverși boieri, pe care-l aduse la Iași și-l prezentă comisiunii de anchetă. La examinarea materialului s'au găsit scrisori compromițătoare dela un oarecare Asanaki Danu, dela spătarul Stamatiu din Focșani și dela postelnicul Ioan Jora din Bârlad, scrisori care ar fi cuprins prețioase indicii pentru descoperirea complotului. Micii boieri din provincie care erau amestecați la complot fură arestați, aduși la Iași și transpuși în fața comisiei de anchetă. Spătarul Sion fu arestat la Iași și izolat de orice contact cu lumea. Nici nevastă-sa nu putea să-l vadă. De scârbă nenorocitul și-ar fi pierdut mințile. Intre timp răspândirea de manifeste ațâțătoare continua [2]. Vina ce se punea în sarcina spătarului Sion și a unui oarecare Sturdza era că ar fi îndemnat pe prietenii lor din provincie la resistență contra regulamentului dar și contra recrutării milițienilor. Ei fură aduși la București și deținuți în casa comandanturii rusești [3]. In desfășurarea anchetei se putu constata că mișcarea contra regulamentului organic degenerase într'o agitație primejdioasă contra recrutărilor pentru oștirea națională [4].

7. Memoriul Wallenburg-Zotta asupra boierimii din Moldova. O descriere amănunțită asupra claselor boierești din Moldova o datorăm fostului agent diplomatic al Austriei *F. von Wallenburg*, care venise la 21 Ianuarie 1833 la Iași pentru

[1]) Ion I. Nistor, *o. c.* vol. XXI, p. 326.
[2]) *Ibid.*, vol. XXI, p. 326.
[3]) *Ibid.*, vol. XXI, p. 329.
[4]) Ion I. Nistor, *Oștirile pământene sub Regulamentul Organic*, în *Anal. Acad. Rom.*, Ist., Ser. III, Tom. XXV, p. 896 urm.

a înlocui pe Lippa în această funcțiune [1]). Din numeroasele rapoarte diplomatice pe care Wallenburg le trimitea regulat cancelarului Metternich la Viena, ne interesează raportul din 26 Noemvrie 1837 cu privire la clasele boierești din Moldova și la drepturile și privilegiile lor. Raportul acesta a fost cerut lui Wallenburg în legătură cu un oarecare Costa Pavlovich, căruia principele Serbiei îi conferise diploma de boierie sârbească. Şi cum acest Pavlovich pretindea că era supus austriac, guvernul din Viena dorea să știe de care drepturi și privilegii se bucurau boierii din Moldova, atât cei indigeni cât și cei străini. Pentru aducerea la îndeplinire a ordinului primit, Wallenburg adună un bogat material informativ asupra boierimii moldovenești care îi servi la alcătuirea cât mai temeinică a raportului său. Adunarea acestui material a fost foarte mult înlesnită prin fericita coincidență că însuși cancelarul agenției austriace din Iași era un mazil moldovean cu numele *Gheorghe Zotta*, care prestase la 23 Ianuarie 1833 în fața lui Wallenburg cuvenitul jurământ de serviciu. Cancelarul Zotta era persoana de încredere a agentului diplomatic și omul de legătură cu autoritățile moldovenești [2]). Era deci firesc ca Wallenburg să fi însărcinat pe cancelarul său, ca om din partea locului și din tagma boierească, cu adunarea materialului și poate chiar și cu redactarea raportului, care cuprinde o expunere foarte amănunțită și temeinică asupra tagmei boierești din Moldova din timpul regulamentului organic.

« Dând urmare înaltului ordin — zice Wallenburg în raportul său, pe care-l publicăm în originalul german în anexă la această comunicare — m'am îngrijit să adun asupra subiectului cele mai precise și autentice informațiuni și explicații și să cuprind rezultatele cercetărilor mele în următoarea schiță asupra diferitelor grade, asupra vieții și privilegiilor nobilimii moldovenești, precum și asupra drepturilor de care nobilii străini și în deosebi austriaci se bucurau în Moldova, și să o înaintez cu supunere la locurile în drept ». Wallenburg arată în continuare că, privind de aproape instituțiunea nobilimii din Moldova, ajungi la concluzia că ea diferă în multe puncte esen-

[1]) Ion I. Nistor, l. c., vol. XXI, p. 471.
[2]) *Ibid.*, XXI, p. 471 urm.

ţiale de instituţia similară din statele austriace. Boierimea moldovenească se prezentă ca un amestec de *nobilime de naştere şi de slujbă*, cu precăderea gradelor superioare de serviciu. In gradele acestea de slujbă se împletesc serviciile de stat cu cele dela curte care împreună constitue scara de înălţare pentru întreaga boierime.

« *Aproape o treime din populaţia băştinaşă a Moldovei poate fi considerată ca aparţinând tagmei boiereşti* — zice Wallenburg — *dacă se socoteşte la boierime şi treapta cea mai de jos a nobilimii*, adecă *mazilii*. Se ştie că termenul acesta este de origine turcească, *ma'azul* însemnând demisionat, destituit sau scos din slujbă. Termenul acesta s'a încetăţenit în limba română deodată cu obiceiul Turcilor de a scoate pe domni din scaunul domniei [1]). Intr'un document din 1655 Constantin Cantacuzino nu voia să primească nicio boierie, preferind să rămână « *mazil* » [2]). Intr'un hrisov din 1748 Grigore-Vodă Ghica aminteşte despre « *mazilia* » sa [3]). Nicolai Costin aminteşte de « boierii mazili cari fuseseră mai înainte vreme cu boierii la curte ». Miron Costin arată că părintele său Alexandru « *era mazil la ţară* » când fusese chemat de Alexandru-Vodă Iliaş la curte pentru a-i încredinţa hătmănia [4]). Şi cronicarul Neculcea făcea parte din clasa boierilor mazili, mărturisind că domnul « au pus din boierii mazili pe mine Ioan Neculce biv vel vornic » [5]). In multe cazuri boierii mazili ajungeau la mare sărăcie « încât nici cheltuiala de toate zilele nu o mai puteau acoperi, neputând stăpâni petecul de moşie ce li mai rămăsese, doar numai făcându-se râzeşi ca ţăranii » [6]).

8. **Impărţirea boierimii în clase sau ranguri.** Wallenburg găsi boierimea Moldovei împărţită în următoarele trei clase sau trepte principale şi anume:

I. *Clasa întâia sau treapta cea mai înaltă* era formată din aşa numiţii *boieri veliţi* — zice Wallenburg — adecă de boierii

[1]) A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III-a, vol. VI, p. 103.
[2]) *Magaz. Ist.*, I, p. 153.
[3]) *Uricarul*, II, p. 60.
[4]) Miron Costin, în *Letop.* I, p. 264.
[5]) I. Neculce, II, p. 415.
[6]) Gh. Ghibănescu, *Cuzeştii*, p. CLIX.

mari, care înainte de a fi adoptat costumul nemțesc, erau singurii îndreptățiți de a purta barbă. In epoca Fanarioților boierii care constituiau această clasă, se numeau *protipendă* sau *protipendadă*, un termen grecesc care însemna grupul celor ce formau prima cincime —πρότος-πέντα—. In fața protipendadei treptele mai de jos se închinau până la pământ, adresându-li-se cu titlurile măgulitoare de: milostive stăpâne, măria ta, luminăția ta, sau cu termenii corespunzători grecești de: evghenestate, eclambrotate. Boierii mari se mai deosebeau de boierii de clasele inferioare și prin mărimea șlicurilor, care atingeau adesea proporții neobișnuit de mari. La urcarea scărilor dela palat ei aveau privilegiul de a fi ridicați de subsuori precum și alte atențiuni în societate [1]). După originea lor din clasa *marilor* boieri, erau și boieriile sau dregătoriile ocupate de ei precedate de atributul mare, rusește veliki sau prescurtat vel. Titulaturile acestea se păstrau și după retragerea boierilor din slujba pe care o îndepliniseră la stat sau la curte, continuând a se întitula de pildă fost mare logofăt sau *biv vel logofăt;* în stilul cancelariei oficiale de atunci, biv reprezentând abreviațiunea din slavonescul bivșe, fost.

Wallenburg ni înfățișează tabloul marilor dregători din Moldova din timpul său, cuprinzând următoarele 9 titluri de boieri veliți:

1. *Marele logofăt*, cancelarul țării și ministru de justiție;
2. *Marele vistiernic*, ministru de finanțe;
3. *Vornicii Țării-de-Sus* și *Țării-de-Jos*, membri ai divanului;
4. *Hatman*, generalul comandant;
5. *Postelnic*, secretar de stat și ministru al afacerilor externe;
6. *Aga*, prfectul poliției capitalei;
7. *Vornicul de aprozi*, executorul sentințelor de osândă;
8. *Spătarul*, marele purtător al spadei;
9. *Banul*, titlu și slujbă mai veche.

II. *Clasa a II-a, rangul de mijloc*, cuprindea pe cei cu titlul de simpli *boieri*. Titlurile lor indică vechea lor aplicare în slujbele dela curte, care însă au rămas titluri deșarte. Purtători acestor titluri erau proprietarii de moșii mai mari sau

[1]) Vasile Alecsandri, *Introducere* la scrierile lui Constantin Negruzzi, Buc. 1872; cfr. A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III-a, vol. X, p. 150 urm.

mai mici, iar alții nu posedau moșii de loc. Din rangul acesta făceau parte purtătorii următoarelor 11 titluri:

1. *Comisul*; 2. *căminarul*; 3. *păharnicul*; 4. *sărdarul*; 5. *stolnicul*; 6. *medelnicerul*; 7. *clucerul*; 8. *slugerul*; 9. *pitarul*; 10. *jitnicerul*; 11. *șătrarul*.

III *Rangul al treilea*, sau treapta cea mai de jos cuprinde pe *mazili*, care corespund *nemeșilor în opinci* — botskorás nemes — la Unguri și *șleahta măruntă* — drobna szlachta — la Poloni. Mazilii erau sau mici coproprietari de moșii, *răzeși*, sau fii de clerici. Ei trăiau fie pe răzeșiile lor, fie pe moșiile marilor proprieari, când răzeșiile lor erau prea mici pentru a le asigura existența. In cazul acesta răzeșii erau ținuți să presteze proprietarilor cuvenitele munci deopotrivă cu țăranii. In catetegoria aceasta a mazililor intrau purtătorii următoarele 6 titluri: 1. *porucinicul*; 2. *căpitanul*; 3. *polcovnicul*; 4. *postelnicelul*; 5. *al doilea și al treilea vistiernic* — vtori și triti visternic — și 6. *al treilea postelnic* — triti postelnic [1]).

Neamuri, *postelnicei*, *mazili* și *ruptași* scutiți de impozite erau și în Muntenia. Prin introducerea regulamentului organic rămaseră scutiți de impozite numai așanumitele «*neamuri*», adecă persoanele care scoborau din familii ce ocupaseră înalte demnități în stat și la curte, dar care nu avuseră norocul de a se ridica și ele înșile la asemenea demnități [2]). In lipsa unei clase de mijloc de negustori și meșteșugari români, venea mica boierime să o înlocuiască. Dar cum boierimea se bucura de anumite privilegii și demnități, negustorii, industriașii și chiar oamenii de serviciu umblau să ajungă boieri cu orice preț. Și dacă cineva dispunea de bani, el putea obține ușor pitacul sau diploma de boierie [3]). In timpul ocupațiunii rusești guvernatorii generali ai Principatelor, în calitatea lor de președinți ai divanurilor din Iași și București, obținuseră dela curtea imperială și dreptul de a conferi titluri de boierie [4]).

Wallenburg arată în cont'nuare că în timpurile vechi, când moravurile boierilor erau ce-i drept încă crude și primitive,

---

[1]) Ion I. Nistor. *Temeiurile bizantine ale începuturilor vieții noastrs de Stat*, în Anal. Acad. Rom. Ist. Seria III, Tom. XXV, 871 urm.

[2]) Ion I. Nistor, l. c., vol. XXI, p. 176.

[3]) *Ibid.*, XXII, Nr. CLXIV (sub tipar).

[4]) *Ibid.*, XXI, p. 326.

dar nestricate, când luxul și ambițiunile nu covârșeau ca în vremea sa și când datinile și obiceiurile străine erau încă necunoscute, în timpurile acele bune și patriarhale care precedară epocei fanariote, se ținea cu sever'tate la înălțarea treptată în boierii. Fiii boierilor celor mai mari trebuiau să-și înceapă cariera cu rangul de șătrar, adecă purtător' de grijă pentru șatrele sau corturile domnești în timp de războ'u. Foarte adesea se menționează în hrisoave vechi și rescripte domnești de boieri din familiile cele mai distinse, care apar cu titluri de rangul al doilea; numai prin servicii îndelungate, prestate cu cinste în folosul statului se putea învrednici cineva de marea distincție de a avansa în rândurile boierilor mari. Din momentul însă în care ambele Principate începură să fie încredințate asemenea unor bunuri de arendă celui mai bun ofertant, principii impuși de Turci căutară să se despăgubească pe orice cale, chiar și prin comercializarea titlurilor de boierie. Abuzurile acestea se agravară cu timpul, astfel că pe vremea domniei principelui Ion Sandu Sturdza samsarii evrei umblau cu pitace de boierie semnate de domn în alb pentru a le vinde la amatori care nu aveau decât să le completeze cu numele lor. La 21 Noemvrie 1823 raporta agenția austriacă din Iași, că numai în primele 15 luni din domnia principelui Ion Sandu Sturdza s'au distribuit la favoriți și amat ori nu mai puțin de 390 de pitace de boierie [1]. Pentru a pune capăt acestui abuz, s'a primit în regulamentul organic din 1829 alineatul *b*, din articolul 6, care prevedea că la deputăția de ținut să poată candida numai acei boieri, ale căror pitace de boierie fuseseră recunoscute și confirmate de principele Alexandru Moruzi în anul 1792. De aci rezultă că ascensiunea la gradul cel mai înalt de boierie nu se făcea din treaptă în treaptă și că se putea sări nu numai peste cele 11 trepte din clasa a doua ci chiar și peste mai multe trepte din clasa întâia, dacă starea materială a candidatului ori relațiile sale sociale îngăduiau.

Din cele arătate mai sus — zice Wallenburg — se vede că nobilimea moldovenească se compunea propriu zis numai din

[1] Ion I. Nistor, *l. c.*, XX, 2, p. 851.

2 clase şi anume din clasa inferioară numită *mazili* şi din clasa superioară numită *boieri*, iar diferenţierea în cadrul nobilimii superioare nu consistă decât în treptele diferite ale rangului de serviciu. Dacă înţelegem sub nobilime o anumită clasă privilegiată de cetăţeni ai ţării, apoi clasa aceasta era în Moldova ereditară. Aceasta se evidenţiază şi din art. 3, alin, *b* şi *c* din regulamentul organic, în care se vorbeşte despre dreptul de alegere activă şi pasivă pentru adunarea obştească, şi în care se stabileşte ca o *conditio sine qua non*, că numai aceia din tagma boierească au dreptul de a alege şi a fi aleşi, care înşişi sunt boieri sau fii de boieri. Aceasta însă presupune o transmisiune a nobilităţii prin moştenire din tată în fiu. In schimb rangurile boiereşti constituiau numai un drept personal sau individual, care nu se transmitea moştenitorilor, dar care *caeteris paribus* se bucurau totdeauna de preferinţă.

Impărţirea boierimii în cele trei ranguri sau clase avea în vedere mai mult *slujbele* pe care le îndeplineau boierii la stat şi la curte. Cu privire însă la tagma boierească propriu zisă, care se întemeia pe *proprietatea rurală, ereditară*, nobilimea moldovenească se compunea din *boieri* şi *mazili*, ale căror proprietăţi se moşteneau din tată în fiu. In înţelesul acesta se putea vorbi în Moldova de o nobilime *ereditară*. Moşiile treceau prin moştenire şi asupra fetelor. Intru cât se puteau bucura şi fetele de privilegiile rangului părintelui lor, este greu de stabilit. Atâta se ştie că fiicele de domn, care se măritau după un boier, îşi păstrau titlul de *domniţă* pentru toată vieaţa lor.

Din tagma boierească făceau parte *băştinaşii*. Din vechime însă începură să se strecoare în această tagmă şi străini, şi anume *Greci*, *Armeni* şi *Germani*. Miron Costin atesta că Vasile-Vodă Lupu a ridicat pe *Ghica*, Arbănaş de felul lui ca şi *Vasile Lupu*, şi simplu băiat de prăvălie, deodată la boierii mai de jos, apoi la vornicia cea mare şi mai pe urmă capuchehaia. Vasile-Vodă mai crescuse în casa lui şi pe *Duca*, Grec din Rumelia, care după moartea domnului se înălţă treptat la ranguri boiereşti, până ce ajunse la sfârşit şi domn [1]). Germanii primiţi în tagma boierească erau medici, jurisconsulţi sau profesori care, naturalizându-se, primeau dela domn pitacul de

[1]) *Let.* I, p. 336; cfr. A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III-a, vol. III, p. 170.

boierie. Dar conferirea titlului de boierie la străini nu se întemeia pe obiceiul pământului și de aceea conferirea de asemenea titluri era privită ca o excepție. In ședința adunării obștești din Muntenia dela 16 Martie 1831, marele logofăt Iancu Văcărescu protestă că între boierii chemați să discute interesele superioare ale țării se găseau și Greci și anume Atanasie Hristopulo și Manuel Arghiropol care *nu* erau trecuți în *arhondologhion*, adecă în cartea de aur a boierimii. La protestul său se asociară și alți boieri munteni [1]).

9. **Privilegiile boerimii și reducerea lor prin Regulamentul Organic.** Până la introducerea regulamentului organic din 1829 tagma boierească din toate cele trei ranguri sau clase era scutită de următoarele impuneri și anume de:

1. *Vădrărit*, impozitul pe vin;
2. *Pogonărit*, » » culturile de tutun;
3. *Goștină*, » » porcine;
4. *Disetină*, » » stupi și ovine;
5. *Spiridonit*, » » oile și vitele care veneau la iernat în Moldova.
6. *Căldărit*.

Dar pe lângă scutirea de impozite și dări, boierii mai aveau la dispoziția lor încă și un număr de *scutelnici*, adecă de oameni scutiți și ei de dări și impozite către stat. Repartiția scutelnicilor asupra rangurilor boierești, numiți *scutelnici ai rangului*, era următoarea:

Dela	șătrar	până la sulger	4	scutelnici
»	sulger	» » medelnicer	6	»
»	medelnicer	» » stolnic	8	»
»	stolnic	» » sărdar	12	»
»	sărdar	» » păharnic	16	»
»	păharnic și	căminar	18	»
»	comis	până la ban	20	»
»	ban	» » spătar	25	»
»	spătar	» » agă	30	»
»	agă	» » postelnic	40	»
»	postelnic	» » mare logofăt inclusiv	80	»

[1]) Ion I. Nistor, *Rapoarte consulare*, l. c., vol. XXI, p. 337 urm.

Din *divanul domnesc*, adecă din înaltul consiliu de stat, puteau face parte numai boierii de *rangul întâiu*, care se şi numeau *boieri divaniţi*. Numai boierii puteau ocupa slujbe la stat şi la curte.

Boierii puteau importa orice marfă pentru folosul propriu fără vamă. De drepturi şi privilegii identice se bucura şi boierimea din Muntenia. Agentul diplomatic al Austriei din Bucureşti *Timoni* raporta la 15 Iunie 1838 la Viena că privilegiile principale ale boierimii muntene consistau în *dreptul de a purta titlul rangului său, de a fi scutit de serviciul militar şi de a nu plăti impozite. Poliţia nu putea face descinderi în casa unui boier. Boierul era îndreptăţit să ceară o slujbă la stat şi să exercite dreptul de alegere activă şi pasivă pentru adunarea obştească. Fiii boierilor moşteneau toate aceste privilegii afară de titlul de dregătorie al părinţilor lor* [1]).

Regulamentul organic a înlăturat unele din aceste privilegii. Prin fixarea unei dări de 30 piaştri asupra fiecărui ţăran impozabil s'au desfiinţat toate impozitele menţionate mai sus, astfel că ţăranul plătea tot atât cât şi boierul sau mazilul. Prin noul regulament s'a desfiinţat *instituţia scutelnicilor*, dar pentru a despăgubi pe boieri pentru pierderea drepturilor lor câştigate, s'a încuviinţat plata din visterie de 24 piaştri anual de scutelnic pentru boierii cu moşii şi de 60 piaştri pentru boierii fără moşii. Despăgubirea aceasta se plătea însă numai boierilor care aveau scutelnici din vechime, dar şi acetora numai pe timpul vieţii lor. Scutit de dări şi impozite era în sensul regulamentului numai acel boier, care într'un sat cu 100 locuitori adăpostea pe moşia sa cel puţin 10 vecini, iar într'un sat sub 100 locuitori cel puţin 5 vecini. Scutirea aceasta de impozite era însă privită mai mult ca un drept real, legat de moşie şi nicidecum *de persoana proprietarului*. In schimb regulamentul recunoaşte următoarele pronomii, şi anume:

1. *Boierilor:*

a) Domnul putea fi ales numai din rândurile boierilor de rangul cel mai înalt, ca mare logofăt, vistiernic, vornic de

[1]) Ion I. Nistor, *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare*, în colecţia Hurmuzaki, vol. XXII, Nr. LXXIV, p. 71 (sub tipar).

țara de sus și de țara de jos și ca hatman, apoi dintre boierii care au fost miniștri, la care se socoteau și fiii principelui domnitor (art. 27).

b) Cei 16 deputați din Iași pentru obșteasca adunare ordinară puteau fi aleși numai din rândurile boierilor cu rangul de slujbă dela mare logofăt la ban (art. 48).

c) Numai boierii sau fiii de boieri puteau fi aleși deputați în cele 16 ținuturi rurale (art. 49).

d) Numai boierii și fiii de boieri puteau înainta în oștire dela cadet până la rangurile cele mai înalte.

e) Boierul era scutit de orice dări și impozite, chiar și atunci, când el facea negoț.

f) Numai boierii puteau fi angajați în serviciul statului, dar fără să fie obligați a primi slujba ce li se oferea.

2. *Mazililor:*

a) Mazilii plăteau aceleași impozite ca și țăranul, dar cu deosebirea că ei, ca tagmă privilegiată cu cărți de impunere individuale, nu intrau în cislă, adecă în repartizarea contribuțiunilor sau cotizațiilor comunale.

b) Mazilul putea înainta în oștire până la gradul de subofițer sau intra direct în oștire cu acest grad.

c) Ei puteau ocupa slujbe de *pisari*, *canceliști* și *registratori* ca și de *ocolași*.

d) Ei aveau dreptul de vot la alegerea deputaților de ținut pentru adunarea obștească extraordinară.

e) Ei erau scutiți de prestații și munci obștești pentru drumuri etc.

Numai principele era în drept de a conferi titluri de boierie și aceasta atât din inițiativă proprie, cât și la propunerea șefilor de servicii sau a autorităților. Numirea de boier implica în sine și încadrarea numitului în rangul postului în care a fost numit. Articolul 278 din regulament cuprinde dispozițiuni cu privire la trecerea din serviciul militar în slujba civilă. Serviciul de trei ani în oștire da dreptul la înaintare cu un grad în slujba civilă. Comandantul unui batalion de pildă era egal în grad cu spătarul din serviciul civil. După un serviciu de trei ani în oștire el putea cere recunoașterea rangului de agă.

Membrii clerului nu erau numai egali în rang cu boierii, ci ei erau ipso facto boieri. Orice cleric ca şi fiul unui cleric era considerat prin însăşi funcţia sa mazil. Protoiereii şi stareţii mănăstirilor intrau în tagma boierească de rangul al doilea. Episcopii şi mitropolitul aparţineau rangului de boieri divaniţi.

Cum în vechime fiecare rang de boierie avea dreptul la un număr anumit de scutelnici, se purtau pentru ţinerea în evidenţă a boierilor două registre sau izvoade, din care unul se păstra la *visterie*, iar altul la *postelnicie*. In timpul regulamentului organic se ţinea un singur izvod, în care se înregistrau pitacele de boierie deopotrivă cu alte diplome. Din cauza civilizaţiei înapoiate şi a gradului scăzut de învăţătură —zice Wallenburg —lipseau institute ca bunăoară *o cameră eraldică*, şi la aceasta nici nu se putea aştepta nimeni, când cu excepţia de 6 până la 8 familii, toate celelalte nu aveau blasoane şi nici nu îşi dedeau seama de însemnătatea acestora.

Până la introducerea regulamentului erau în uz două modalităţi de a primi boieria şi anume: una prin îmbrăcarea cu *caftan*, o haină de onoare, lungă cu mâneci, care se oferea boierilor mari la intrarea lor în slujbă, şi alta prin simplu *pitac* sau diplomă de ridicare în tagma boierească. Boierii distinşi prin învestirea lor cu caftan se numeau *boieri caftanlii*. Investitura cu caftan sau *căftănia* se făcea cu mare ceremonial în sala tronului în faţa membrilor divanului domnesc şi a altor boieri. Cu ocaziunea acestei solemnităţi, principele arăta meritele prin care candidatul s'a învrednicit de această mare cinste, pentru ca după aceasta să-l îmbrace cu haina de onoare şi să-l proclame cu titlul slujbei şi al rangului care îi fusese încredinţat.

A doua modalitate de a conferi boieria era aceea prin simpla înmânare a pitacului, un fel de diplomă. In fond nu exista nicio deosebire între ambele distincţii. Mândria Moldovenilor —zice Wallenburg —făcea însă o distincţie între boierii caftanlii şi cei cu simplu pitac de boierie, care se bucurau de mai puţină consideraţie. De altfel învestitura cu caftan ieşi din uz îndată după întroducerea regulamentului organic, rămânând numai conferirea boieriei prin pitac, în care se arătau meritele pentru care se conferea această demnitate. Diplomele

sau pitacele de boierie se emiteau în numele principelui, purtau semnătura și pecetea domnească și erau contrasemnate de marele postelnic. Publicarea se făcea în buletinul oficial precum și în ziarele locale. Cum boierii moldoveni se bucurau de scutire de dări și impozite, erau și pitacurile de boierie scutite de orice taxă.

19. **Boierimea ca factor determinant în adunările obștești și abolirea privilegiilor.** Regulamentul organic prevedea două adunări naționale și anume: *adunarea obștească extraordinară* și *adunarea obștească ordinară*. Adunarea obștească extraordinară se convoca numai pentru alegerea principelui conform art. 1 din regulament. In conformitate cu dispozițiunile articolului 2 din regulament, adunarea obștească extraordinară se compunea din următorii 132 de membri și anume din:

1. Mitropolitul Moldovei cu episcopii diecezani dela Roman și Huși;
2. 45 boieri cu rangul de mare logofăt, de vistiernic, de vornici de țara de jos și de sus, de hatman și de postelnic;
3. din 30 boieri cu rangul de agă până la ban;
4. din 32 deputați de ținut cu rangul de comis până la șătrar;
5. dintr'un deputat al așanumitei Academii Naționale din Iași;
6. din 21 deputați ai târgoveților din Moldova.

Pentru a fi membru al acestei adunări obștești extraordinare se cereau următoarele calități:

a) Pentru a fi ales între cei 45 de boieri de sub aliniatul 2 de mai sus se cerea ca pe lângă rangul cuvenit, candidatul să fie născut în Moldova și să locuiască acolo, sau să descindă din părinți care și-au dobândit indigenatul înainte de 40 de ani și care domiciliază în Moldova.

b) Pentru a face parte din colegiul celor 30 de boieri de sub aliniatul trei, candidatul trebuia să fi fost proprietar al cel puțin unei moșii neîmpărțite și nicidecum coproprietar, adecă răzeș; el trebue să fie boier sau fiu de boier.

c) Și cei 32 de deputați de ținut, arătați sub alineatul 4, trebuiau să fie boieri sau fii de boieri. Ei trebuiau să fie proprietarii unei moșii libere de datorii în județul în care candidau.

Deputaţii de sub alineatele 5 şi 6 erau burghezi şi de aceea ei nu intrau în prevederile privitoare la boierime.

Adunarea obştească obişnuită se convoca an de an în sesiune de 2 luni care începe în luna Decemvrie. Principele avea dreptul de a prelungi sesiunea cu încă două luni. Durata mandatului era de şapte ani. In urma dispoziţiunilor art. 48 din regulament adunarea obştească obişnuită se compunea din:

1. Mitropolitul Moldovei care era şi preşedintele de drept al adunării.

2. Episcopii de Roman şi Huşi.

3. Şasesprezece boieri din rangul marelui logofăt până la ban, care trebuiau să fie născuţi în ţară sau să fi fost încetăţeniţi. Ei trebuiau să fi atins vârsta de 30 de ani şi să-şi aibă domiciliul în Iaşi, capitala ţării.

4. Şasesprezece boieri ca deputaţi ai districtelor moldoveneşti; aceştia trebuiau să fie boieri sau fii de boieri, să fi atins vârsta de 30 de ani, să fie moşieri şi să aibă purtare bună. Incolatul sau cetăţenia se putea dobândi numai prin un domiciliu de 40 de ani în Moldova şi prin declaraţia de a rămâne acolo.

Cei încetăţeniţi în Moldova se bucură de toate drepturile cetăţeneşti cu facultatea de a dobândi imobile pretutindene. Excluşi dela dobândirea imobilelor erau numai *Armenii* şi *Evreii*, care erau opriţi de art. 1430 din pravila civilă de a cumpăra proprietăţi rurale.

Nobilimea străină în genere, şi cea austriacă în special, nu se bucura în ceea ce priveşte vieaţa cetăţenească de niciun privilegiu deosebit, dacă nu izbutea să dobândească indigenatul moldovenesc şi pitacul de boierie.

Cu aceste interesante constatări încheia Wallenburg raportul său asupra claselor boiereşti din Moldova şi asupra privilegiilor lor scăzute în unele privinţe prin întroducerea regulamentului organic. Intacte rămaseră însă privilegiile boiereşti pe tărâmul politic care erau rezervate aproape exclusiv claselor boiereşti. Pe acest tărâm continuă însă cu înverşunare lupta dintre clasele boiereşti. Rivalităţile dintre boierii din clasa a I-a şi cei din clasa a II-a şi a III-a dăinuiră şi mai departe.

Unul dintre cei mai aprigi luptători din rândurile boierilor de clasa a II-a era însuşi Mihail Cogălniceanu care în faimoasa

sa cuvântare cu ocazia deschiderii cursului de istorie națională, nu se sfii să arunce cuvinte grele și amenințătoare la adresa protipendadei boierești din clasa I-a. Inverșunarea luptei contra atotputerniciei marilor boieri se manifesta și mai violent în broșura întitulată: «*Intâmplările din luna Martie 1848 în Moldova*», în care se arăta că și boierii mici sau *ciocoii sunt oameni, că ei sunt adevărații Români și naționaliștii țării, iar nicidecum aristocrații, ginți venetice și străine, pe care întâmplarea sau D-zeu pentru a ne osândi i-a plămădit pe pământul Moldovei spre a șterge puținele datini strămoșești, ce ne-au mai rămas* In continuare broșura cere «*să nu mai fie ranguri și privilegiuri, ci fiecare să contribue la ale patriei, potrivit cu venitul său*» [1]). Iar în «*Dorințele partidei naționale din Moldova*» se cerea direct suprimarea privilegiilor boierești de orice natură, prin proclamarea egalității civile și politice a tuturor cetățenilor. Adunarea națională urma să cuprindă în sânul ei reprezentanți ai *tuturor* stărilor, iar domnul să poată fi ales din *toate* straturile poporului [2]). In acest sens Cogălniceanu întocmise chiar un proiect de constituție. Lupta contra privilegiilor boierești continuă și în divanul ad-hoc al Moldovei, unde se cerea guvern reprezentativ și constituțional și *impozit pe avere* și nu pe cap de familie, postulate care tindeau vădit la suprimarea privilegiilor de clasă și la înlăturarea titlurilor de boierie. De revendicările acestea politice și sociale s'a ținut seamă atât în Convenția dela Paris din 1858, cât și în Constituția dela 1866. Dar și după abolirea privilegiilor ei, boierimea moldovenească, *care reprezenta o treime din întreaga populație* a țării, n'a încetat să joace un rol important în vieața politică, economică și culturală a Moldovei, și aceasta grație bunei sale stări materiale, a patriotismului ei luminat precum și a nivelului ridicat al culturii sale.

---

[1]) *Anul 1848 în Principate*, I, p. 450.
[2]) *Ibid.*, p. 461.

ANEXĂ

F. von Wallenburg, *Die Vorrechte und Verhältnisse des einheimischen und ausländischen Adels in der Moldau*, Jassy, 26.XI.1837. Kopie aus dem *Wiener Haus-Hof-und Staatsarchiv, Moldau und Walachei, Fas. 52.*

Mit hoher Weisung von 22 v. M. haben mir Euer Durchlaucht infolge des von der k. k. Agentie zu Bukarest, wegen Anerkennung des von dem regierenden Fürsten von Serbien, dem daselbst befindlichen angeblich österreichischen Unterthan Costa Pavlovich, vorliehenen Adels an Hochdieselben gechorchsamst eingeleteiten Gesuchs, gnädigst anzuweisen geruhtet, über die Rechte, welche der einheimische Adel in der Moldau geniesst, und über die Vorrechte, welche dem ausländischen und namentlich dem österreichischen Adel daselbst zugestanden werden, genau Erhebugen zu verannlassen und hochdemselben meinen umständlichen Bericht hierüber zu unterlegen.

Infolge gehorchsamer Befolgung dieses hohen Auftrages war ich besorgt über gedachten Gegenstand die genauesten Auskünfte und Aufklärungen zu sammeln und ich gebe mir die Ehre Hochdenselben in der nachstehenden Skizze über die verschiedenen Stufen, über die Verhältnise und über die Vorrechte des moldauischen Adels, dann über die Vorrechte des ausländischen und namentlich des österreichischen Adels in der Moldau, das Resultat meiner diesfälligen Untersuchungen gehorchsamst zu unterlegen.

I. Wenn man die Institutionen des Adels in der Moldau genau betrachtet, so wird man gewahr, dass derselbe wesentlich von jenem der österreichischen Staaten abweicht, da der moldauische Adel ein Gemisch von Geburts- und Dienstadel bildet und den Vorrang die höheren Dienststufen geben. In diesen Dienststufen sind Staats- und Hofdienst verwoben, welch beide zugleich die Stufenleiter des ganzen Adels bilden.

I. Fast ein Drittel der Eingeborenen der Moldau kann man als Adelige annehmen, wenn man auch die niedrigste Stufe des Adels, der Mazils hinzunimmt. Hier nach wäre der moldauische Adel in drei Hauptstufen abzuteilen:

Die erte oder höchste Stufe, sozusagen den Herrenstand, bilden diejenigen, welche unter dem Namen Grossbojaren (Weliczi bojeri) bekannt sind und welche, vor der Annahme der deutschen Tracht, Bärte zu tragen berrechtiget waren; zu diesen gehören:

a. Gross-Logophet (Kanzler des Reiches und Justizminister);

b. Gross-Visternik (Schatzmeister und Finanzminister);

c. Vornik des Ober- und Unterlandes (Mitglied des Divans);
d. Hatman (General en chef);
e. Postelnik, (Staat-Secretaire, Minister der auswärtigen Angelegenheiten). Nach diesen kommt:
f. Aga (Polizey-Director der Hauptstadt);
g. Vornic de Aproz (dem die Vollführung der Urtheile im Executioswege obliegt). Endlich:
h. Spatar (Gross-Schwertträger) und
i. Ban (ein Tithel und Würde aus den früheren Zeiten, wovon jetzt Spuren in Ungarn sind).

Die zweite oder Mittelstufe bilden jene Adelige, welchen der Name Bojar zukommt. Diess sind lauter Titel, welche auf Hofbedienungen deuten, die aber dermalen bloss in Titeln bestehen.

Diese Bojaren sind theils Besitzer grösserer oder kleinerer Güter, theils unbegütert. Zu denselben gehören:

Der Komiss, Kaminar, Paharnik, Sardar, Stolnik, Medelniczser, Kluczer, Sludzer, Pitar, Schiknitscher und Schatrar. - Endlich

Die dritte oder niedrigste Stufe bilden die Mazils, welche dem ungarischen botskáras nemes (Edelmann mit Bundschuhen) oder dem polnischen drobna Szlachta (Kleiner Adel) gleichzustellen sind. Dieselben sind entweder kleine Anteilsbesitzer (Rezeschen) oder Söhne von Geistlichen. Sie leben entweder auf ihren Antheilen oder, wenn diese nicht hinreichen sie zu ernähren, auf den Gütern grösser Gutsbesitzer, wo im letzteren Falle sie auch die Frohnen, den anderen Bauern gleich, zu leisten verpflichtet sind. Zu diesen gehört:

Der Porucznik, Kapitan, Polkovnik, Postelnitschel, Vtory und Trity Wisternik und Trity Postelnik.

Die drei ersteren Titel beziehen sich auf in füheren Zeiten belkleidete Militair-Chargen, indem Porucznik im Slavischen einen Lieu tenant, Kapitan einen Hauptmann und Polkownik einen Obersterbedeutet.

II. In den ältesten Zeiten, wo die Sitten der Bojaren zwar roh, aber einfach und unverdorben, der Luxus und Ehrgeiz nicht wie heute überhand genommen, dieselben mit fremden Gebräuchen und Sitten unbekannt waren, in jenen Zeiten vorzüglich bis zur Epoche der Fanarioten (griechischen Fürsten), hatte man auf die stufenweise Erhöhung des Adels sehr strenge gehalten. Söhne der höchsten Bojaren mussten vom Range eines Schetrar anfangen und sehr oft sieht man in den alten Urkunden und fürstlichen Rescripten Bojaren von den ausgezeichnetesten Familien, bloss mit dem Titel des zweiten Ranges bedacht; nur lange und ehrenvoll dem Staate geleisteten Dienste brachten die Auszeichnung nach sich, in die Reihe der Grossbojaren vorgerückt zu werden. Seit jener Zeit aber, wo die beiden Fürstenthümer (Moldau und Walachei), einem Pachtgute gleich, an den Meistbiethenden überlassen wurden, suchten sich die ernannten Fürsten auf die mannigfaltigste Art, selbst durch den Verkauf von Bojarien (Titeln) zu entschä-

digen. Dieser Unfug steigerte von Zeit zu Zeit und unter dem Fürsten Iuon Sandul Sturdza gingen sogar jüdische Mäckler herum und verkauten dergleichen schon ausgefertigten Pitaks (Diplome) mit dem Namen in bianco, der nur ausgefüllt zu werden brauchte, an den nächten besten.

Dies gab zu der in dem Reglement vom Jahre 1829 Art. 6. Lit. b. festgesetzten Bestimmung, dass nur jene Individuen als Deputirte der Zinutz (Bezirke) erwählt werden könnten, deren Dokumente als Bojaren schon im Jahre 1792 vom Fürsten Alexander Moruzi als rechrmässig anerkannt worden sind, woraus dann erhellet, dass die Erlangung des höheren Grades von Bojerie (Würden) nicht mehr stufenweise ging, und man nicht nur jene 11 unteren (der 2-ten Stufe) sondern auch mehrere der höheren Stufen überspringen konnte, wenn nur die Vermögensumstände darnach waren.

III. Aus dem bisher gesagten erhellet, dass der Adel in der Moldau eigentlich bloss zwei Grade habe:

Der niedere Mazil und der höhere Bojar benannt und den Unterschied in dem höheren Adel bloss die verschiedenen Stufen des Dienstranges bilden; daher also in wiefern man unter Adel eine besondere priviligierte Klasse von Staatsbürgen verteht, derselbe in der Moldau *erblich* sei, welches selbst aus dem 3-ten Artikel des Reglements Lit. b, c erhellt, wo von der Stimm- und Wahlfähigkeit der Deputierten gesprochen wird und als *conditio sine qua non* festgesetzt ist, dass nur diejeningen stimm - und wahlfähig sind, welche selbst Bojaren und Söhne von Bojaren sind, welches also natürlich auf die Vererbung des Adels an die Nachkommen voraussetzt. Hingegen sind die Rangstufen bloss ein persönliches Recht, welches auf die Erben nicht übergeht, demselben aber immer *caeteris paribus* einen Vorzug gewährt.

Was die weibliche Nachkommenschaft betrifft, so geniessen dieselben die nämlichen Vorrechte wie die mänlichen, was die Geburt betrifft, da aber dieser Rechte nicht zahlreich sind, in dem die meisten dem Range im Dienste ankleben, und hierüber auch nichts positives in der Moldau besteht, so ist es schwer zu erörtern, in wie fern selbe an den Vorrechten ihrer Aeltern Theil nehmen. Nur dies verdient hier einer Berücksichtigung, dass die Töcher des Fürsten, wenn selbe an einen Bojaren vereheliget werden, ihren Titel *Domnitza* (junge Fürsten) lebenslänglich beibehalten.

Schon in den füheren Zeiten bemerkte man, dass einige hier in der Moldau ansässigen Ausländer, meistens Griechen, mitunter einige Armenier in den Adelsstand erhoben worden, und als Bojaren des zweiten Ranges anerkannt woden sind. In den neuerten Zeiten, vorüglich unter dem jetzt regierenden Fürsten Michael Sturdza, sind auch andere Ausländer. Deutsche, Siebenbürger, Baiern, welche entweder als Aerzte, Rechtsgelehrte oder Lehrer im Staatsdienste traten, mit dem Titel, der ilirem Dienstrange gleichkam, beehrt worden und also Bojaren der Moldau mit Diplomen verschen und anerkannt. Da aber hierüber weder das hier vorherrschende Gewohnheitsrecht (Obitscheju po-

muntuluj) noch das Organische Statut vom Jahre 1829 etwas positives ausspricht, so kann man auch diese Adelsvertheilungen an Fremde nicht als Statutenmässig betrachten.

IV. Die Vorrechte des moldauischen Adels, bis zur Einführung, des organischen Reglements vom Jahre 1829 waren verschieden von den heutigen.

a) In jener Zeit, wo der Inwohner der Moldau den mannigfaltigsten Steuern unterlag, als:

den Vadrarit (Weinsteur);

Pogonarit (Steuer von Tabakbau);

Gostina (Steuer von Borstenvieh);

Disetina (Steuer von Bienen und Schaafen);

Spiridonit (Steuer vom fremden Vieh, welches hier überwintert würde);

Kaldarit (Blasensfeuer) und der gleichen, (welche aber in Folge des 1-ten Abschnitts des Reglements, Art. 65-66 aufgehoben sind) war jeder Adelige von höchsten Bojar bis zum Mazil enthoben, dieselben lasten bloss auf den Landmann (Bauer im strengsten Sinne), dem unadeligen Bürger und dem Fremden.

b) Der Bojar war nicht nur Steuer- und Abgaben frei, sondern derselbe hatte noch eine Anzahl von den Steuerpflichthigen, welche unter dem Naimen Skutelniks, von alles Staatslasten befeit waren, seinen Diensten belassen wurden. Diese Anzahl Skutelniks war nach der Rangstufe folgende:

1. Vom	Schatrar	bis	zum	Suldzer	4	Skutelniks.
»	Suldzer	»	»	Medelniczer . .	6	»
»	Medelniczer	»	»	Stolnic	8	»
»	Stolnik	»	»	Sardari	12	»
»	Sardari	»	»	Paharnik	16	»
»	Paharnic und Caminar				18	»
»	Comis	bis	zum	Ban	20	»
»	Ban	»	»	Spatar	25	»
»	Spatar	»	»	Aga	30	»
»	Aga	»	»	Postelnik . . .	40	»
»	Postelnik	»	»	Logofet inclusive	80	»

Diese Skutelniks nannte man des Ranges (a Rangului).

c) Nur der hohe Adel allein, Grosswürdenträger, bildete den hohen Rath (Divan), weshalb sie auch par Excellence Bojari Divanitsi genannt wurden.

d) Nur der Adel hatte Anspruch auf Staats- und Hofämter.

e) Der Bojar durfte jede Ware für seinen eingenen Gebrauch zollfrei einführen.

Mit dem Erscheinen des Reglements wurden einige dieser Privilegien abgestellt, andere hörten auf durch die Teilnahme aller Inwohner deren Privilegien zu sein.

Durch die Festsetzung einer Steuer von 30 Piaster auf jeden steuerpflichstigen Bauer wurden alle diese obgenannten Steuern aufgehoben; der Landmann zahlt selbe heute ebensowenig als der Bojar oder Mazil.

Die vorbezeichneten Skutelniks sind abgeschaft. Um jedoch den Bojar an den bereits erworbenen Vorrechten nicht zu verkürzen, ist als Entschädigung aus der Staatskasse der Betrag von 24 Piaster jährlich für jeden Skutelnik für jene die begütert sind, und 60 Piaster per Skutelnik für jene die keine Güter haben, bewilliget, jedoch mit der Beschränkung, dass auf diese Entschädigung nur jene Anspruch haben, welche schon in füheren Zeiten im Besitze von Skutelniks waren und dass dieses Recht bloss lebenslänglich sei.

Zwar ist dagegen jener, der 10 Mann in einem Dorfe, welches über 100 Untertharen hat, und der 5 in einem Dorfe, das unter 100 Unterthanen hat, als Gutsbesitzer angesehen und zwar Behufe seines Dientes, steuerfrei, allein dieses ist mehr als ein Real-Recht anzusehen, da es dem Gute selbst und nicht der Person anklebt.

Dagegen sind dem Adelsstande durch das Reglement nachstehende Vorechte zugesicht:

a) Nur aus den Bojaren des höchsten Ranges d. i. Gross-Logofet, Visternik, Vornik des Ober- und Unterlandes und Hatman, dann aus Bojaren, die eine Skelle als Minister, worin auch die ältesten Söhne des jedesmaligen Fürsten mitbegrffen sind, kann der regierende Fürst gewählt werden. Art. 27.

b) Nur jene Individuen können zu Deputierten der ordentlichen Ständeversammlung von dem aus Jassy zu wählenden sechzehn Deputierte gewählt werden, welche einen Dienstrang vom Gross-Lofofeten bis zum Ban haben. Art. 48.

c) Nur Bojaren oder Bojarensöhne können zu Deputierten de 16 moldauischen Zinutz (Bezirke) gewählt werden. Art. 49.

d) Blos Bojaren und Bojarensöhne haben Ansprüche im Militair vom Cadeten und bis zur höchsten Stufe zu avancisen.

e) Der Bojar ist frei von allen Steuern und Abgaben, ja selbst dann, wenn er Handel treibt.

f) Nur der Bojar ist zu jedem Staatsdienste berufen, ohne jedoch verpflichtet zu sein, in selben zu treten.

Was den Mazil anbelangt:

a) So zahlt derselbe zwar die nämliche Steuer wie der Bauer, jedoch als priviligierter Stand mit dem Unterschiede, dass jeder insbesondere sein Steuerbüchel erhält, daher der Repartion der Gemeindesteuer nicht unterligt.

b) Der Mazil hat das Recht im Militärdienste bis zum Unteroffizier zu avanciren, oder auch gleich als solcher einzutreten.

c) Sie können in den verschiedenen Branchen als Tagschreiber, Kanzelisten und Registrators, wie auch als Bezirksaufseher (Okolasch) eintreten.

d) Bei der Wahl der Deputirten zu ansserordentlichen Ständeversammlungen haben sie in dem Zinuts das Recht ihre Stimme zu geben.

e) Sie sind endlich von allen Frohnen ,Strassenbau und dergleichen frei.

V. Nur der Fürst selbst ist berechtigit Bojarien zu erteilen, dies geschicht entweder *proprio motu* oder auch auf Vorstellung eines Chefs oder einer Behörde.

VI. Da die Bojarien blos im Dienstrange bestehen, wie dies bereits gesagt worden, so bringt auch jede Ernennung zu irgent einem Posten auch den Rang dieses Postens mit sich. Das Reglement setzt in Art. 278, wo es vom Übertritt vom Militair-im Civil-Dienste spricht, fest, dass jeder Militairdienst-Grad nach einer Dienstzeit von drei Jahren zu einer Vorrückung um einen Grad im Civilrange berchtiget, so z. B. ist der Chef eines Bataillons im Civilrange einem Spatar gleich, nach drei Jahen des Dienstes beim Militair kann er verlangen, dass ihm der Rang eines Aga ertheilt werde.

Was die Geistlichkeit anbetrifft, so wird dieselbe nicht nur dem Adel gleichgehalten, sondern sie ist *ipso facto* adelig. Jeder Geistliche und Sohn eines Geistlichen ist ipso facto Mazil; vom Dechant bis zum Bischof wird er den Bojaren des zweiten Ranges gleichgestellt. Die Bischöfe und der Metropolit gehören zum Herrnstande und sind Gross-Bojaren.

VII. Nachdem mit dem Range der Bojaren in früheren Zeiten auch eine Remuneration an Skutelniks verbunden war, so hatte man zur Evidenzhaltung der Bojaren zwei Register gehalten, wovon der eine beim Finanzministerium, der andere beim Staatssecretariate (Postelniczie) war. Gegenwärtig wird bloss ein Register gehalten, worin die ausgefertigten Diplome ausgetragen werden, gleich anderen Urkunden. Der Grad der Civilisation und die niedrige Stufe des Gelehrsamkeit werden noch lange auf Institute wie *Heraldische Kammern* wartenlassen und dies um so mehr, als mit Ausnahme vom 6 höchstens 8 Familien, die übrigen kein Familien-Wappen haben, noch dessen Gebrauch kennen.

VIII. Bis zur Einführung des Reglements hatte man zwei Arten der Ertheilung der Bojarien, nämlich durch den *Kaftan*, welche Kaftanly genannt und jenen mit Pitaks oder Diplome.

Die Erheilung der Bojarie durch den Kaftan geschah auf folgende Art:

Derjenige, dem diese Ehre zugedacht war, erschien vor dem Fürsten, welcher sich von einer zahlreichen Versammlung des Divans und anderer Bojaren umgeben licss und nach mündlich vom Fürsten vorgetragenen Gründen, welche ihm bewogen dem betreffenden Individuum diese Bojerie zu ertheilen, war der neue Candidat vom Fürsten mit der Bojerie, die er ihm zugedachte, betitelt, hierauf ward er mit dem Kaftan bekleidet und von der Versammlung als Bojar ausgerufen; ereignete es sich, dass er den ihm erteilten Range angemessenen Dienst erhielt, z. B. dass er Aga wurde, und zugleich die Adgie

übernahm, nämich die Polizei-Direction der Hauptstandt, oder Visternik und die Schatzkammer übernahm, so setzte er dem Range das Wörtchen *vel* vor, welches den alten serbischen Urkunden zufolge, bloss eine Abkürzung des slavischen Wortes *veliki gross* ist, daher vel Aga, vel Visternik, ebenso viel als Gross-Aga, Gross-Wisternik, etc. bedeutet, ebenso wurde diesem *vel*, wenn der Bojar den Dienst verliess, das *biv* vorgesetzt, welches ebenfalls eine Abkürzung des slawischen Wortes *bivsche*, gewesenen ist; daher biv vel Wornik, biv vel Logofet etc. gewessener Gross-Wornik, Gross-Logofet bedeutet.

Wurde ein Bojar zwar mit dem Kaftan beehrt, erhielt er mit dem Range keinen wirklichen Dienst, so hiess er *Bojer*.

Die zweite Art der Ertheilung der Bojerien war durch den Pitak, eine Art Diplom, welches zwar keinen Unterschied zwischen diesen und den *Kaftanlyis* bildet, wodurch aber der stolze Moldauer ihn dennoch geringer achtele, da er nicht öffentlich mit dem Kaftane bekleidet wurde.

Seit der Einführung des Reglements im Jahre 1829 haben die Kaftans aufgehört; es werden seither nur Diplome ausgefertiget, worin die Gründe, welche den Fürsten bewogen, den betreffenden mit dem oder jenem Range zu beehren, angeführt sind. Solche Diplome werden im Namen des Fürsten ausgefertiget, mit der Unterschrift und dem Siegel des Fürsten versehen und vom Postelnik contrasignirt. Die Kundmachung geschieh durch das Bulletin (Amtsblatt) und selbe wird auch durch die Zeitung, wenn gerade eine erscheint, kundgemacht.

IX. Wie überhaupt der Bojar in der Moldau keiner Abgabe unterliegt, so ist er auch bei Verleihung solcher Diplome auch keiner Taxe unterworfen, sondern selbe werdem jedem taxefrei ausgefolgt.

X. Infolge des Reglements ist eine Ständeversammlung fesgesetzt, welche entweder eine *ausserordentliche* oder eine *ordentliche* ist.

A) Die ausserordentliche (Adunarea Obstiaska Extraordinarea) hat nur laut Art. 1. des Reglements bei der Wahl des Fürsten statt. Dieselbe besteht naoh dem Artikel 2 des Reglements aus nachstehenden 132 Mitgliedem, nämlich:

1. Dem Metropoliten und 2 Diöcesan-Bischöfen, jenen von Roman und Husch.

2. Aus 45 Bojaren mit dem Range von Gross-Logofeten, Vornik des Ober-und Unterlandes, Hatman, Visternik und Postelnik.

3. Aus 30 Bojaren mit dem Range von Aga bis zum Ban.

4. Aus 32 Deputirten der Zinuts mit dem Range von Comis bis zum Schetrary.

5. Aus einem Deputirten der sogenannten National-Akademie.

6. Aus 21 Deputirten Bürger der Städte der Moldau.

Um ein Mitglied dieser ausserordentlichen Versammlung zu sein, werden nachstehende Eigenschaften erfordert:

a) Um Mitglied der sub 2 benannten 45 Bojaren zu seine, muss man ausser dem erforderlichen Range, in der Moldau geboren und ausässig

sein, oder von solchen Eltern abstammen, welche seit 40 Jahren das Indigenat erhalten haben und in der Moldau ausässig waren.

b) Um Mitglied jener sub 3 benannten 30 Bojaren zu sein, muss man Eigenthümer wenigstens eines ungetheilten Gutes, nicht Antheils-Besitzer (Rezesch), selbst Bojar oder Bojarensohn sein.

c) Jene sub 4 benannten 32 Deputirte der Zinuts müssen auch Bojaren-Söhne sein und in jenem Bezirke, aus welchen sie gewählt wurden, ein schuldenfreies Gut besitzen.

Die sub 5 und 6 angeführten Deputirten sind bürgerlich, daher für diesen Gegenstand heterogen.

B) Die ordentliche Ständeversammlung (Adunarea obştească obişnuită) wird alle Jahre zusammenberufen. Dieselbe dauert 2 Monate vom Dezember angefangen. Der Fürst hat das Recht ihre Sitzungen auch über zwei Monate zu verlängern. Die Mitglieder derselben werden auf sieben Jahre gewählt.

Dieselbe besteht infolge Art. 48 des Reglements:

1. Aus dem Metropoliten von Jassy, der zugleich immerwährender Praesident der Versammlung ist.

2. Aus den Bischöfen von Roman und Husch.

3. Aus 16 Bojaren mit dem Range von Grosslogofeten bis zum Ban, welche geborene Inländer sein müssen, oder das Incolat erhalten haben, nicht unter 30 Jahren alt und in der Hauptstadt Jassy ansässig sind.

4. Aus 16 Bojaren als Deputirte der moldauischen Districte. Dieselben mussen Bojaren oder Bojarensöhne, 30 Jahre alt, Gutsbesitzer und von guten Sitten sein. Das Incolat kann nur durch einen 40 jährigen festen Wohnsitz in der Moldau, mit dem Vorsatze da zu bleiben, erworben werden.

Derjenige, der in der Moldau eingebürgert ist, geniesst alle Rechte des Staatsbürgers und kann Eigenthum jeder Art erwerben. Ausgenommen hievon sind bloss Armenier und Juden, welche nach dem 1430 Paragraphen des B. G. B. nicht berechtiget sind Güter zu erkaufen. Daher auch der Adel in dieser Hinsicht kein Vorrecht geniesst.

XI. Was endlich den ausländischen Adel überhaupt, und den österreichen insbesondere anbetrifft, so geniesst derselben, wenn er nicht den moldauischen Adel und das hierländige Indigenat erlangt hat, in bürgerlicher Hinsicht keine besondere Vorrechte.

(Semnat) *Wallenburg.*

		Lei
11.	ANDREI RĂDULESCU. Mihail Kogălniceanu	60.—
12.	Prof. G. TAŞCĂ. Influenţa preţului asupra producţiei solului	40.—
13.	ION RĂDUCANU. I. C. L. Simonide de Sismondi	60.—
14.	N. BĂNESCU. Patriarhul Athanasios I şi Andronic II Paleologul . .	60.—
15.	ION I. NISTOR. Ungurii din Dacia Carpatină	60.—
16.	GENERALUL R. ROSETTI. Războiul pentru reeliberarea Bucovinei şi Basarabiei	70.—
17.	ION I. NISTOR. Emanciparea politică a Dacoromanilor din Transdanuvia	60.—
18.	Arhitect P. ANTONESCU. Biserici nouă după cutremur	85.—
19.	ŞTEFAN METEŞ. Contribuţii nouă la istoria Românilor din ţara Făgăraşului în veacul al XVII-lea	80.—
20.	IOAN SABĂU. Relatio historica de Daco-Romania in Transilvania et Hungaria cum Ecclesia Romana unitis vel uniendis a lui I. Fessler .	70.—
21.	CONST.C. STOICESCU. Transformarea noţiunii de « putere părintească »	40.—

TOMUL XXV (1942—43): 2500—

1.	**GHEORGHE I. BRĂTIANU.** Tradiţia istorică a descălecatului Ţării Româneşti în lumina nouălor cercetări	60.—
2.	**ION I. NISTOR.** Aspecte geopolitice şi culturale din Transnistria .	100.—
3.	**EMIL VÎRTOSU.** Sigilii domneşti rare din veacul al XVII-lea . . .	80.—
4.	**DIMITRIE GHERASIM.** Schimbul de populaţii între State	150 —
5.	**ALEX. LĂPĔDATU.** « Omul dela 2 Mai – Învinsul dela 11 Februarie ».	60.—
6.	**VICTOR SLĂVESCU.** Însemnările de călătorie ale lui Nicolae Suţu, 1839—1847	150.—
7.	**ION I. NISTOR.** O descriere a Principatelor Române din 1822 . .	120.—
8.	**Preotul NICULAE M. POPESCU.** Pomenirea de trei sute de ani a Sinodului dela Iaşi	45.—
9.	**V. MIHORDEA.** Carol al XII-lea la Tighina	70.—
10.	**GENERALUL R. ROSETTI.** Garda Naţională	60.—
11.	**ION I. NISTOR.** Cărţile liturgice din Bucovina şi introducerea limbii slavone în biserica românească	60.—
12.	**N. BĂNESCU.** O problemă de istorie medievală : crearea şi caracterul Statului Asăneştilor (1185)	80.—
13.	**ANDREI RĂDULESCU.** Dreptul românesc în Basarabia	70.—
14.	**ANDREI RĂDULESCU.** Din trecutul de 80 de ani al Curţii de Casaţie	100.—
15.	**ION I. NISTOR.** Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei şi Transdanuviei	60.—
16.	**GENERALUL R. ROSETTI.** Care au fost adevăratele efective ale unor armate din trecut	50.—
17.	**GHEORGHE I. BRĂTIANU.** O lege votată în dieta Transilvaniei din 1863	50.—
18.	**I. LUPAŞ.** O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842 . . .	80.—
19.	**I. LUPAŞ.** Sfârşitul suzeranităţii otomane şi începutul regimului habsburgic în Transilvania	60.—
20.	**GIUSEPPE LUGLI.** Il triplice significato: topografico, storico e funerario della colonna Traiana	30.—
21.	**ION I. NISTOR.** Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de Stat	70.—
22.	**ION I. NISTOR.** Organizarea oştirilor pământene sub regimul Regulamentului organic	80.—
23.	**DIMITRIE GUSTI.** Legile Unităţilor Sociale	50.—
24.	**GENERALUL R. ROSETTI.** Documente privitoare la misiunea lui Dimitrie Brătianu la Constantinopole în toamna 1876 şi alte documente din arhiva d-lui G. G. Cantacuzino	100.—
25.	**ALEX. LAPEDATU.** Preludiile căderii lui Cuza-Vodă	175.—
26.	**G. ZANE.** Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei	150.—
27.	**EMIL DIACONESCU.** Acordul dela Reichstadt (1876) şi Tratatul dela Budapesta (1877)	175.—
28.	**VICTOR SLĂVESCU.** Corespondenţa lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860—1880)	275.—

TOMUL XXVI (1943—44): 1700—

1. ION I NISTOR. Localizarea numelui Basarabia în Moldova Transpruteană . . . . 80.—
2. ION I. NISTOR. Campania lui Mihai Viteazul în Pocuţia . . . . . 90.—
3. N. BĂNESCU. Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paristrion (Paradunavon) şi Bulgaria . . . . 80.—
4. D. CIUREA. Problema originii şi sensul lui Io din intitulaţia şi subscripţia documentelor româneşti . . . . 80.—
5. GENERALUL R. ROSETTI. Un capitol al luptei pentru neatârnare 80.—
6. CONSTANTIN KARADJA. Portretul şi stema lui Grigore Ţamblac şi misiunea sa la Conciliu din Constanţa . . . . 125.—
7. ION I. NISTOR. Originea Românilor din Balcani şi Vlahiile din Tesalia şi Epir . . . . 150.—
8. GENERALUL R. ROSETTI. Centenarul reînfiinţării artileriei române. 40.—
9. ION I. NISTOR. Basarabia pivotul politic al Moldovei voievodale . 80.—
10. ION RĂDUCANU. Henry Charles Carey . . . . 70—
11. GENERALUL R. ROSETTI. Operaţiuni militare puţin cunoscute din războiul pentru Independenţă . . . . 125.—
12. ANDREI RĂDULESCU. Proprietatea în noul cod civil italian . . 80.—
13. ION I. NISTOR. Aşezările bulgare şi găgăuţe din Basarabia . . . 100.—
14. I. LUPAŞ. Doi precursori ai lui Horia în audienţă la curtea împărătească din Viena . . . . 250.—
15. GENERALUL R. ROSETTI. Privire generală asupra artei militare a Românilor . . . . 50.—
16. PAUL NICORESCU. O inscripţie a Impăratului Traian găsită la Cetatea Albă . . . . 80.—
17. ION I. NISTOR. Clasele boiereşti din Moldova şi privilegiille lor . 125.—

C. 27.987.

LEI 1700